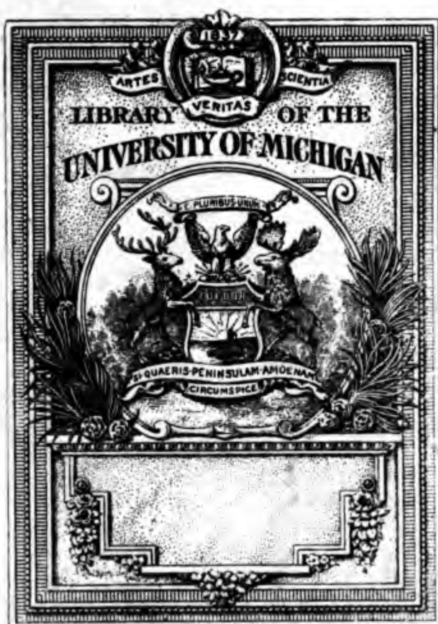

1837
ARTES
SCIENTIA
VERITAS
LIBRARY OF THE
UNIVERSITY OF MICHIGAN
E PLURIBUS UNUM
SI QUAERIS PENINSULAM AMOENAM
CIRCUMSPICE

Etatsrådet
Professor Dr. J. N. Madvig
Commendeur af Dannebrog

i djupaste vördnad

af

Utgifvaren.

C. JULII CÆSARIS
COMMENTARII
DE
BELLO GALLICO.

MED

FÖRKLARINGAR och ANMÄRKNINGAR

AF

A. FRIGELL
Ph. Mag.

UPSALA.
C. A. Leffler, kongl. akad. boktryckare.
1854.

FÖRETAL.

Af Julii Cæsars litterära arbeten hafva endast memoirerna öfver galliska och borgerliga krigen, och dessa, enligt hvad antagligt synes, genom en enda bristfällig afskrift, öfvergått till efterverlden. Hans poetiska, grammatikaliska, astronomiska och — hvad mest beklagligt är — hans oratoriska skrifter äro förlorade. Väl finnes af Commentarii de bello Gallico och jemväl de bello Civili en stor mängd handskrifter; men vissa för dem alla gemensamma försämrande tillägg och andra uppenbara felaktigheter häntyda på en gemensam felaktig urcodex. Det vida största antalet af dessa manuscripter är af jemförelsevis ringa eller intet värde *(codices deteriores)*: de åter, som hafva vitsord, skilja sig uti tvänne hufvudklasser, välbehållne *(integri, optimi)* och tilltygade *(interpolati, meliores)*. De förra äro i allmänhet goda och trogna copior, de sednare vanställas af en mängd lösa tillsatser och ordutbyten. Efter sednast anstälda undersökning och jemförelse af samtliga hittills kända mss. hafva till första klassens codices blifvit räknade *Bongarsianus primus* (från nionde seklet, den äldsta af alla, förvarad i Amsterdam), *Parisinus primus* (skrifven dels i nionde dels i tolfte seklet), *Vossianus primus* (i ålder närmande sig Bong. pr.; finnes i Leyden), *Egmondanus* (skrifven 1345), *Vratislaviensis primus* (af år 1475). Till andra klassen hafva följande blifvit hänförde: *Parisinus secundus* (från 11te årh.), *Leidensis primus* („aliquanto recentior Vossiano pr.'), *Scaligeranus* (numera förkommen, känd genom excerpter), *Cujacianus* (likaledes förkommen och blott delvis bekant), *Havniensis primus* (skrifven i 14de eller början af 15de årh.), *Vindobonensis primus* (skrifven i 13de årh.). Codd. integri innehålla endast bellum Gallicum, interpolati deremot icke blott Cæsaris Commentarii de bellis Gallico et Civili, utan också Comment. de bellis Alexandrino, Africano et Hispanensi, hvilka samtlige, likasom supplementet till Cæsars sju böcker om galliska kriget, äro af andra författare. Oaktadt handskrifterna till bellum Gallicum på åtskilliga ställen lemna granskaren i ovisshet, äro dock de bästa ibland dem, isynnerhet hvad de första böckerna beträffar, öfverhufvud så vårdade, att få skrifter från den klassiska forntiden kommit till oss i så oskadadt skick. Huru olika förhållandet är med de öfriga Commentarierna, visar sig, om den

nu erhållna texten af bellum Gallicum jemföres med den, hvarmed vi skulle nödgas att åtnöja oss, om icke codd. integri här tillika funnes. Härtill kommer, att codd. interpolati, som på de sju böckerna om galliska kriget icke hafva någon lucka, i Comment. de bello Civili lida af icke få sådane.

Alltifrån år 1469, då i Rom Cæsars skrifter för första gången af trycket utgåfvos, hafva tid efter annan flerfaldiga omsorgsfulla editioner framstått. Sedan ett århundrade tillbaka är Oudendorps den som hufvudsakligen blifvit följd, tills i dessa sista åren Prof. C. E. C. Schneider i Breslau och Dr. Carl Nipperdey i Leipzig genom sina noggranna och omfattande granskningar af handskrifterna omgestaltat texten. Jemte dem hafva Apitz, Elberling, Whitte och Forchhammer lemnat värdefulla bidrag icke blott för kännedomen, utan äfven för uppskattandet af urkunderna. Oudendorp, likasom i allmänhet de äldre utgifvarne, hade en mera ensidig bekantskap med codices, utan att ännu hafva utrönt deras inbördes förhållande, antog ofta läsarter derföre att de funnos i det största antalet af mss., fann deremot annorstädes för godt att obetingadt följa det gängse skrifsättet. Schneider, som 1840 begynte utgifvandet af *Commentarii de bellis C. Jul. Cæsaris* och 1852 utsände sjette boken de bello Gallico, har i väsendtlig mån vidgat kännedomen af codices. Sjelf har han jemfört Vratisl. pr., Vindob. pr. samt nio bland deteriores, och genom andra ytterligare åtta af sistnämnde slag förvarade på kejserliga bibliotheket i Wien. Vigtigare är den jemförelse af Bongars. pr., hvilken han genom Prof. Plüschke i Amsterdam föranstaltat. Den var förut mindre fullständigt och noggrant undersökt af Gruterus och Oudendorp. Den rika tillgången på sämre codices synes dock hafva förmått Prof. Schneider att på dem fästa ett större afseende, än de i sjelfva verket förtjena. Olycklig är hans hypothes om de Ephemerider, hvilka utom Commentarierna skulle hafva blifvit författade af Cæsar, och hvari de förkastligaste interpolationer skola hafva sin giltiga förklaringsgrund; en hypothes, som han ännu fasthåller, oaktadt den redan af flera blifvit mer än tillräckligt vederlagd. Jemte textkritiken är nämnda edition försedd med de rikhaltigaste sak- och ordförklaringar. Sådane finnas hos Nipperdey endast undantagsvis i hans Quaestiones Caesarianae. Äfven han har beredt ny kännedom af mss., i det att han genom en Hr Beyerle förskaffat nya jemförelser af de vigtiga codd. Paris. pr. och sec., hvilka båda på ett otillfredsställande sätt förut blifvit för Lemaireska editionen (Paris 1819—22) granskade af Achaintre. Med stöd af ett i Berlin befintligt manuscript har han om

Vossian. pr. gifvit vigtiga upplysningar och visat hvilken försigtighet är nödig vid begagnandet af Gudii och Oudendorps collationer af densamma. Nipperdey — hans arbete utkom 1847 — är den som först med hela det förhandenvarande manuscriptstoffet anställt en strängare mönstring, utransakat handskrifternas inre sammanhang och förvandtskap, afsöndrat codd. deteriores från meliores, på otaliga ställen återställt de rätta läsarterna, samt medelst en särdeles enkel beteckning af de skiljda familjernas codices gifvit en beqväm öfverblick af den mer eller mindre säkra grundval, hvarpå texten allestädes hvilar. Ingen må undra, om vid öfverfarandet af ett så vidsträckt fält den förtjenstfulle kritikern icke åt alla enskildheter kunnat egna en tillfyllestgörande pröfning. Om ock hans klassificering till det väsendtligaste är riktig och kan blifva bestående, vill det likväl synas som skulle åtminstone några jemkningar vara framtida critici förbehållne. Vid ett, såsom det tyckes, raskt och flyktigt genomgående af både Cæsars egna och de af andra tillagde Commentarii har författaren, helst på svårare ställen, ofta icke kunnat nog djupt intränga i sammanhanget och andemeningen, och derföre mångenstädes tillåtit sig förhastade afvikelser från codices samt någongång öfverlemnat sig åt de djerfvaste conjecturer. Bevis för detta påstående finnas på sina vederbörliga ställen i den bok, som nu utgår för att af andra pröfvas och mer eller mindre skonsamt blifva bedömd. Exempelvis kan anföras bok. 1, kap. 51 not. 2, 3, 24, n. 4, 4, 22 n. 4, 5, 25 n. 3, 7, 66 n. 4. Emedan likväl närvarande arbete förnämligast afser skolornas behof, hafva afvikelser såväl från Nipperdey som andra editorer och commentatorer i allmänhet icke blifvit omnämnde. Fullständigare angifning af denna editions textskiljaktigheter har endast egt rum vid några delar af densamma, hvilka utgifvits i form af akademiska disputationer. Blott på de svårare och vigtigare ställen, hvarest någon från alla eller de flesta och förnämsta föregående utgifvare skiljaktig läsart eller uttydning blifvit antagen och framställd (t. ex. 3, 13 n. 7, 4, 10 n. 2 ff., 5, 44 n. 8, 6, 8 n. 3) har en utförligare motivering varit nödvändig. Mycket hade eljest varit att säga om så godtycklige och obetänksamme textförändringar af Nipperdey, som 1, 53 *salutem pepererunt*, 2, 24 *castra compleri, legiones premi*, 4, 1 *lavarentur in fluminibus*, 5, 43 *turrisque succisa est*. Oaktadt Nipperdeyska editionen befinnes vara behäftad med dylika fel och brister, har den bland tyska filologerne vunnit ett synnerligt bifall och förtroende. Den har icke allenast i tidskrifter erhållit de högsta loford (Göttingische gelehrte Anzeigen 1848 N:o

158—160, Klotz' Jahrbücher für Philologie 1849 S. 375—401), utan äfven blifvit nästan uteslutande följd i de af Oehler, Seyffert, Doberenz och Kraner utgifna skolupplagorna. Andra deremot, bland hvilka Forsman, som i Helsingfors utgifvit både text (1849) och commentarier (1852), qvarstå ännu helt och hållet eller i det närmaste på den Oudendorpska ståndpunkten. Detta är äfven i allmänhet förhållandet med de nyaste engelska och fransyska editorerne.

För den textrevision, som nu blifvit verkstäld, har den nyaste (af G. Æ. Koch 1848 utgifna) Leipziger-stereotypen, såsom säkraste representanten af den småningom förbättrade lectio vulgata, blifvit lagd till grund och alltigenom jemförd med Schneiders och Nipperdeys arbeten: ställen, som genom deras och öfriges forskningar äro behörigen rättade och återstälde, hafva icke blifvit förbisedde; onödiga conjecturer och osäkra rättelser hafva förkastats. Då likväl afgörandet härvid icke alltid varit lätt, har det ansetts för rådligare att förblifva vid det gamla, än införa någon oviss förbättring, och verkligen har det mer än en gång händt, att hvad som andra utdömt, vid nogare begrundande befunnits vara det aldra bästa. I hänseende till det orthografiska har det allmänt antagna skrifsättet blifvit följdt, och det icke endast derföre, att det är det antagna. Tyskarne äro på väg att öfvergifva detta. Så nyttjar t. ex. Oehler i sin till det allmänt utbredda Bibliotheca Teubneriana hörande skol-edition af Cæsar ett stafsätt sådant som detta: *intellegere, inpune, inlatus, conloquium, sumministro, tempto, sumpseram, expecto, cotidie, contio, dicio, planicies, iam, conicere, reicere, proxumus, decumus, adulescens, promuntorium* o. s. v. Mindre må i Nipperdeyska editionen klandras *adque* för *atque, quoi* för *cui, ei* för *ii, soluissem* för *solvissem, in tris partis* o. d.

I Förklaringarne har först och främst eftersträfvats en så närgående öfversättning, som svenska språkets lynne möjligen medgifver. Om här och der mindre brukliga och bekanta ord, ord ur vårt rika folkspråk, blifvit begagnade, så har det skett derföre, att de synts vara de mest träffande. Äfven jemförelser med svenska talesätt hafva ansetts gagnelige. Måhända borde egentligen allt studium af främmande språk utgå från jemförelse med modersmålet. Likaledes har någongång gjorts jemförelse med grekiskan, och den grekiska öfversättningen af Cæsars sju böcker om galliska kriget (hvilken tros härröra från en munk, Maximus Planudes, som lefde i Constantinopel i 14de årh.) har härvid varit till tjenst. Latinska noter hafva influtit så ofta dermed något varit att vinna i korthet och bestämdhet. Till en gång

gifna utläggningar, reglor och anmärkningar har sedan i det följande ideligen blifvit hänvisadt, icke blott för att bespara utrymmet, utan fastmer för att återupplifva minnet af det förut betraktade och vänja unga läsare vid ett sammanhängande studium. För att minska bokens omfång hafva förklaringarne i sjunde boken merändels inskränkts till de svåraste ställen. Af samma skäl har den i handskrifterna ofullständigt befintliga fortsättning af Hirtius, hvilken gäller såsom 8de boken, icke blifvit upptagen, helst saknaden af densamma icke bör kunna blifva särdeles stor.

Det Geografiska Registret har med ledning af dylika namnlistor hos andra samt Ukerts Geographie der Griechen und Römer blifvit utarbetadt och genom egna iakttagelser i åtskilliga delar rättadt och förbättradt. Det förutsätter blott kännedom af Frankrikes geografi för att utan någon särskild Atlas antiquus göra tillfyllest.

Ehuruväl förklaringarne mest angå språket, har likväl innehållets intresse icke blifvit lemnadt utan afseende, och förf. har isynnerhet låtit sig angeläget vara att gifva en klar öfverblick af det hela. Låt vara att gamla språk studeras såsom formbildande; form utan innehåll är dock ett oting. Det är det stränga formaliserandet, det nakna grammatiserandet, det pedantiska ordklyfveriet som förstört latinstudiet och hos mängden gjort det motbjudande. Grammatican skall i sina enskildheter icke inläras på förhand eller studeras i och för sig, utan så att säga förläggas till auctorerne. Efter denna åsigt hafva de grammatikaliska anmärkningarne blifvit intagne.

Att föreliggande memoirer af Cæsar — denna berättelse som han nedskref under några lugnare stunder (lugn var han dock alltid) mellan galliska krigets slut och utbrottet af det borgerliga — ehvad man betraktar ämnets vigt eller språkets behag äro i högsta grad läsvärde, derom öfverensstämmer nutid med forntid. Cicero har om dessa Commentarii fällt följande omdöme: ‚Nudi sunt, recti et venusti, omni ornatu orationis tamquam veste detracta. Sed dum voluit alios habere parata unde sumerent qui vellent scribere historiam, ineptis gratum fortasse fecit: sanos quidem homines a scribendo deterruit. Nihil enim est in historia pura et illustri brevitate dulcius' (Brut. c. 75). En nyare författare (Baumstark) yttrar sig sålunda: ‚Wer Kraft des Verstandes, Festigkeit des Willens, Beharrlichkeit für Zwecke kennen lernen will, der lese Cæsar's Berichte . . Die Darstellung, in welcher er Vieles mit Xenophon eigen hat, ist so einfach und schmucklos, empfiehlt sich durch eine so ungekünstelte Natürlichkeit, Klarheit

und Reinheit, dass ihnen in dieser Hinsicht aus der ganzen römischen Literatur nichts an die Seite gestellt werden kann'. Napoleon, som bland nyare tiders fältherrar mest jemföres med Cæsar, betraktar hans sätt att kriga såsom ett mönster för offensivkrig, och hvilket intresse han fästade vid honom, visa hans *Précis des guerres de César* etc. Stuttg. 1836. Om Wellington berättas, att han vid fälttåget i Indien ständigt haft med sig Cæsars Commentarier.

Men det är icke blott krigaren, statsmannen och vetenskapsmannen som med nöje kan studera den store romarens arbete: genom det okonstlade i affattningen och det till en viss grad lättfattliga i innehållet egnar det sig bättre än något annat att sättas i tironens hand. Cornelius Nepos är ock utmärkt för enkelhet i framställningen, men han omfattar mycket i korthet, förutsätter, för att kunna följas med intresse, en vidsträckt kännedom af skiljda tidehvarf. Derföre läses han visserligen, men läses, såsom mycket annat i våra skolor, utan dermed förenadt intresse. Geijer har beklagat, att han fått läsa Cornelius innan han ännu visste, att det var en historisk författare. Cæsar rörer sig inom en mera begränsad krets, och, såsom Cicero säger om hans tal, ‚tabulas bene pictas collocat in bono lumine'. Orsaken, hvarföre Cæsar hos oss icke så mycket som i utlandet läses i skolorna, torde likväl till en väsendtlig del vara att söka i saknaden af en tjenlig edition. Ett försök har nu blifvit gjordt att afhjelpa denna brist: andra tillkommer att döma, i hvad mån det kan hafva lyckats. Det grundar sig på erfarenhet vunnen genom mångårig enskild undervisning, och jemte dess ändamål att i allmänhet gagna den svenska ungdomen har det äfven ett mera enskildt, att för Gustaf Birger och Olof Wilhelm Knös vara ett minne af angenäma läsestunder.

Ett må slutligen läggas dem på hjertat, som vilja hafva nytta af den hjelpreda, hvilken här står till buds, en varning att icke i förtid anlita den. Noterna hafva med flit blifvit så inrättade, att de icke skola störa vid sjelfva läsningen af texten. Först sedan all egen eftertanka blifvit använd, är tid att eftersöka förklaringarne.

Upsala den 4 Juli 1854.

A. Frigell.

C. JULII CAESARIS
COMMENTARII
DE
BELLO GALLICO.

LIBER I.

1. [1]Gallia est omnis divisa in partes tres, quarum unam incolunt Belgae, [2]aliam Aquitani, tertiam, qui ipsorum lingua Celtae, nostra Galli appellantur. Hi omnes lingua, institutis, legibus inter se differunt. Gallos ab Aquitanis Garumna flumen, a Belgis Matrona et Sequana [3]dividit. Horum [4]omnium fortissimi sunt Belgae, propterea quod [5]a cultu atque humanitate provinciae longissime absunt, minimeque ad eos mercatores saepe commeant atque ea, quae ad effeminandos animos pertinent, important; [6]proximique sunt Germanis, qui trans Rhenum incolunt, quibuscum continenter bellum gerunt: qua de causa Helvetii quoque reliquos Gallos virtute praecedunt, quod fere [7]quotidianis proeliis cum Germanis contendunt, [8]quum aut suis finibus eos prohibent, aut ipsi in eorum finibus bellum gerunt. [9]Eorum una pars, quam Gallos obtinere dictum est, initium capit a flumine Rhodano; continetur Garumna flumine, Oceano, finibus Belgarum; attingit etiam [10]ab Sequanis et Helvetiis flumen Rhenum; vergit ad septentriones. [11]Belgae ab extremis Galliae finibus oriuntur; pertinent ad inferiorem partem fluminis Rheni; spectant in septentrionem et orientem solem. Aquitania a Garumna flumine ad Pyrenaeos montes et eam partem Oceani, quae est ad Hispaniam, pertinet; [12]spectat inter occasum solis et septentriones.

2. Apud Helvetios longe [1]nobilissimus fuit et ditissimus Orgetorix. Is [2]M. Messala et M. Pisone consulibus [3]regni cupiditate inductus conjurationem nobilitatis fecit et civitati [5]persuasit, ut de finibus suis [6]cum omnibus copiis exirent: perfacile esse, quum virtute omnibus praestarent, totius Galliae imperio potiri. Id hoc facilius eis persuasit, quod undique [7]loci natura Helvetii continentur: una ex parte flumine Rheno, latissimo atque altissimo, qui agrum Helvetium a Germanis dividit; altera ex parte monte Jura altissimo, qui est inter Sequanos et Helvetios; tertia lacu Lemanno et flumine Rhodano, qui provinciam nostram ab Helvetiis dividit. His rebus fiebat, ut et minus late vagarentur et minus facile finitimis bellum inferre possent: [8]qua ex parte homines bellandi cupidi magno dolore afficiebantur. Pro multitudine autem hominum et pro gloria belli atque fortitudinis [9]angustos se fines habere arbitrabantur, [10]qui in longitudinem milia passuum CCXL, in latitudinem CLXXX patebant.

3. His rebus [1]adducti et auctoritate Orgetorigis permoti constituerunt ea, quae ad proficiscendum [2]pertinerent, comparare, jumentorum et carrorum quam maximum numerum coëmere, sementes quam maximas facere, ut in itinere copia frumenti suppeteret, cum proximis civitatibus pacem et amicitiam confirmare. Ad eas res conficiendas biennium sibi satis esse duxerunt; in tertium annum profectionem [3]lege confirmant. Ad eas res conficiendas Orgetorix [4]deligitur. Is [5]sibi legationem ad civitates suscepit. In eo itinere persuadet Castico, Catamantaloedis filio, Sequano, cujus pater regnum in Sequanis multos annos obtinuerat et a senatu populi Romani amicus appellatus erat, ut regnum in civitate sua occuparet, quod pater ante habuerat; itemque Dumnorigi [6]Haeduo, fratri Divitiaci, [7]qui eo tempore principatum in civitate obtinebat ac maxime plebi [8]acceptus erat, ut idem conaretur, persuadet eique filiam suam in matrimonium dat. [9]Perfacile factu esse illis probat conata perficere, propterea quod ipse suae civitatis imperium obtenturus esset: non esse dubium, quin totius Galliae plurimum Helvetii possent; se suis copiis suoque exercitu illis regna conciliaturum confirmat. Hac oratione adducti

inter se fidem et jusjurandum dant et regno occupato per tres potentissimos ac firmissimos populos totius Galliae sese potiri posse sperant.

4. [1]Ea res est Helvetiis [2]per indicium enunciata. [3]Moribus suis Orgetorigem ex vinculis causam dicere coëgerunt. [5]Damnatum poenam sequi oportebat, ut igni cremaretur. [6]Die constituta causae dictionis Orgetorix ad judicium omnem suam [7]familiam, [8]ad hominum milia decem, undique coëgit et omnes clientes obaeratosque suos, quorum magnum numerum habebat, eodem conduxit: per eos, ne causam diceret, [9]se eripuit. Quum civitas, ob eam rem incitata, armis jus suum [10]exsequi conaretur, multitudinemque hominum ex agris magistratus cogerent, Orgetorix mortuus est; [11]neque abest suspicio, ut Helvetii arbitrantur, quin ipse sibi mortem consciverit.

5. Post ejus mortem nihilo minus Helvetii id, quod constituerant, facere conantur, [1]ut e finibus suis exeant. Ubi jam se ad eam rem paratos esse arbitrati sunt, oppida sua omnia, numero ad duodecim, vicos ad quadringentos, [2]reliqua privata aedificia incendunt, frumentum omne, praeterquam quod secum portaturi erant, comburunt, ut, [4]domum reditionis spe sublata, paratiores ad omnia pericula subeunda essent; trium [5]mensium molita cibaria sibi quemque domo efferre jubent. Persuadent Rauracis et Tulingis et Latobrigis finitimis, uti, eodem usi consilio, oppidis suis vicisque exustis una [6]cum iis proficiscantur, Bojosque, qui trans Rhenum incoluerant et in agrum Noricum transierant Noreiamque oppugnarant, [7]receptos ad se socios sibi adsciscunt.

6. Erant omnino itinera duo, [1]quibus itineribus domo exire possent: unum per Sequanos, angustum et difficile, inter montem Juram et flumen Rhodanum, [2]vix qua singuli carri ducerentur; mons autem altissimus impendebat, ut facile perpauci prohibere possent: alterum per provinciam nostram, multo facilius atque expeditius, propterea quod inter fines Helvetiorum et Allobrogum, qui nuper pacati erant, Rhodanus fluit isque nonnullis locis [3]vado transitur. Extremum oppidum Allobrogum est proximumque Helvetiorum finibus Genua. Ex eo oppido pons ad Helvetios per-

tinet. Allobrogibus sese vel persuasuros, quod nondum bono animo in populum Romanum viderentur, existimabant, vel vi coacturos, ut per suos fines [4]eos ire paterentur. Omnibus rebus ad profectionem comparatis diem dicunt, qua die ad ripam Rhodani omnes conveniant: is dies erat [5]a. d. V. Kal. Apr. L. Pisone A. Gabinio consulibus.

7. Caesari quum id nunciatum esset, [1]eos per provinciam nostram iter facere conari, [2]maturat ab urbe proficisci et [3]quam maximis potest itineribus in Galliam ulteriorem contendit et [5]ad Genuam pervenit. Provinciae [6]toti quam maximum potest militum numerum [7]imperat (erat [8]omnino in Gallia ulteriore legio una); pontem, qui erat ad Genuam, jubet rescindi. [9]Ubi de ejus adventu Helvetii certiores facti sunt, legatos ad eum mittunt nobilissimos civitatis, cujus legationis Namejus et Verudoctius principem locum obtinebant, qui dicerent, *sibi esse in animo sine ullo maleficio iter per provinciam facere, propterea quod aliud iter haberent nullum:* [11]*rogare, ut ejus voluntate id sibi facere liceat.* Caesar, quod [12]memoria tenebat, L. Cassium consulem occisum exercitumque ejus ab Helvetiis pulsum et [14]sub jugum missum, [15]concedendum non putabat, neque homines inimico animo [16]data facultate per provinciam itineris faciundi temperaturos ab injuria et maleficio existimabat: tamen, [17]ut spatium intercedere posset, dum milites, quos imperaverat, convenirent, legatis respondit, *diem se ad deliberandum sumpturum: si quid vellent, ad Idus Apriles reverterentur.*

8. Interea ea [1]legione, quam secum habebat, militibusque, qui ex provincia convenerant, a lacu Lemanno, [3]qui in flumen Rhodanum influit, [4]ad montem Juram, qui fines Sequanorum ab Helvetiis dividit, milia passuum decem novem murum in altitudinem pedum sedecim fossamque perducit. Eo opere perfecto praesidia disponit, castella communit, quo facilius, si se invito transire conarentur, prohibere possit. Ubi ea dies, quam constituerat cum legatis, venit, et legati ad eum reverterunt, [5]negat, *se more et exemplo populi Romani posse iter ulli per provinciam* [6]*dare et, si vim facere conentur, prohibiturum* ostendit. Helvetii, [7]ea spe dejecti, navibus junctis ratibusque compluribus

factis, [8]alii vadis Rhodani, qua minima altitudo fluminis erat, nonnunquam interdiu, saepius noctu, si perrumpere possent, conati, operis munitione et militum concursu et telis repulsi, hoc conatu destiterunt.

9. [1]Relinquebatur una per Sequanos via, qua Sequanis invitis propter angustias ire non poterant. His quum [2]sua sponte persuadere non possent, legatos ad Dumnorigem Haeduum mittunt, ut [3]eo deprecatore a Sequanis impetrarent. Dumnorix [4]gratia et largitione apud Sequanos plurimum poterat et Helvetiis erat amicus, quod ex ea civitate Orgetorigis filiam in matrimonium duxerat, et cupiditate regni adductus novis rebus studebat et quam plurimas civitates suo sibi [5]beneficio habere obstrictas volebat. Itaque rem suscipit et a Sequanis impetrat, ut per fines suos Helvetios ire patiantur, obsidesque uti inter sese dent perficit: Sequani, ne itinere Helvetios prohibeant; Helvetii, ut sine maleficio et injuria transeant.

10. Caesari [1]renunciatur, Helvetiis esse in animo per agrum Sequanorum et Haeduorum iter in Santonum fines facere, qui non longe a Tolosatium finibus absunt, quae civitas est in provincia. Id si fieret, intelligebat, [2]magno cum periculo provinciae futurum, ut homines bellicosos, populi Romani [4]inimicos, [5]locis patentibus maximeque frumentariis finitimos haberet. Ob eas causas ei munitioni, quam fecerat, [6]T. Labienum legatum praefecit; ipse in Italiam [8]magnis itineribus contendit duasque ibi legiones conscribit et tres, quae [9]circum Aquilejam hiemabant, ex hibernis educit et, qua proximum iter in ulteriorem Galliam per Alpes erat, cum his quinque legionibus ire contendit. Ibi Centrones et Grajoceli et Caturiges [10]locis superioribus occupatis itinere exercitum prohibere conantur. [11]Compluribus his proeliis pulsis, ab Ocelo, quod est citerioris provinciae extremum, in fines Vocontiorum ulterioris provinciae die septimo pervenit, inde in Allobrogum fines, ab Allobrogibus in Segusianos exercitum ducit. Hi sunt extra provinciam trans Rhodanum primi.

11. Helvetii jam per angustias et fines Sequanorum suas copias traduxerant et in Haeduorum fines pervenerant eorumque agros populabantur. Haedui, quum

se suaque ab iis defendere non possent, legatos ad Caesarem mittunt rogatum auxilium: [1]*ita se omni tempore de populo Romano meritos esse, ut paene in conspectu* [2]*exercitus nostri agri vastari, liberi* [3]*eorum in servitutem abduci, oppida expugnari non* [4]*debuerint.* Eodem tempore [5]Haedui Ambarri, [6]necessarii et consanguinei Haeduorum, Caesarem certiorem faciunt, sese depopulatis agris non facile ab oppidis vim hostium prohibere. Item Allobroges, qui trans Rhodanum vicos possessionesque habebant, fuga se ad Caesarem recipiunt et demonstrant, sibi praeter [7]agri solum nihil esse reliqui. Quibus rebus adductus Caesar non exspectandum sibi [8]statuit, dum omnibus fortunis sociorum consumptis in [9]Santonos Helvetii pervenirent.

12. [1]Flumen est Arar, quod per [2]fines Haeduorum et Sequanorum in Rhodanum influit, incredibili lenitate, ita ut oculis, in utram partem fluat, judicari non possit. Id Helvetii [3]ratibus ac lintribus junctis transibant. Ubi per exploratores Caesar certior factus est, tres jam partes copiarum Helvetios id flumen [4]traduxisse, quartam [5]fere partem citra flumen Ararim reliquam esse, [7]de tertia vigilia cum legionibus tribus e castris profectus ad eam partem pervenit, quae nondum flumen transierat. Eos impeditos et [8]inopinantes aggressus magnam partem [9]eorum concidit: reliqui sese fugae mandarunt atque in proximas silvas abdiderunt. Is [10]pagus appellabatur Tigurinus; nam omnis civitas Helvetia in quattuor pagos divisa est. Hic pagus unus, quum domo exisset, patrum nostrorum memoria L. Cassium consulem interfecerat et ejus exercitum sub jugum miserat. Ita sive casu sive consilio deorum immortalium, quae pars civitatis Helvetiae insignem calamitatem populo Romano intulerat, ea [12]princeps poenas persolvit. Qua in re Caesar non solum [13]publicas, sed etiam privatas injurias ultus est, quod ejus soceri L. Pisonis avum, L. Pisonem legatum, Tigurini eodem proelio, quo Cassium, interfecerant.

13. Hoc proelio facto reliquas copias Helvetiorum ut consequi posset, [1]pontem in Arare faciendum curat

atque ita exercitum traducit. Helvetii repentino ejus adventu [2]commoti, quum id, quod ipsi diebus viginti [3]aegerrime confecerant, [4]ut flumen transirent, illum uno die fecisse intelligerent, legatos ad eum mittunt, cujus legationis Divico princeps fuit, [5]qui bello Cassiano dux Helvetiorum fuerat. Is ita cum Caesare [6]egit: *Si pacem populus Romanus cum Helvetiis faceret, in eam partem ituros atque ibi futuros Helvetios, ubi eos Caesar constituisset atque esse voluisset:* [7]*sin bello persequi perseveraret, reminisceretur et veteris incommodi populi Romani et pristinae virtutis Helvetiorum.* [8]*Quod improviso unum pagum adortus esset, quum ii, qui flumen transissent, suis auxilium ferre non possent, ne ob eam rem aut suae magnopere virtuti tribueret, aut ipsos despiceret: se ita a patribus majoribusque suis* [9]*didicisse, ut magis virtute, quam dolo contenderent aut insidiis niterentur. Quare ne committeret, ut is locus, ubi constitissent, ex calamitate populi Romani et internecione exercitus nomen caperet aut* [10]*memoriam proderet.*

14. [1]His Caesar ita respondit: [2]*Eo sibi minus dubitationis dari, quod eas res, quas legati Helvetii commemorassent, memoria teneret, atque* [3]*eo gravius ferre, quo minus merito populi Romani accidissent: qui* [5]*si alicujus injuriae sibi conscius fuisset, non fuisse difficile cavere; sed* [6]*eo deceptum, quod neque commissum a se intelligeret, quare timeret, neque sine causa timendum putaret.* [7]*Quod si veteris contumeliae oblivisci vellet, num etiam recentium injuriarum, quod* [8]*eo invito iter per provinciam per vim tentassent,* [9]*quod Haeduos, quod Ambarros, quod Allobrogas vexassent, memoriam deponere* [10]*posse? Quod sua victoria tam insolenter gloriarentur quodque tam diu se impune injurias tulisse admirarentur,* [11]*eodem pertinere:* [12]*consuesse enim deos immortales, quo gravius homines ex commutatione rerum doleant, quos pro scelere eorum ulcisci velint, his secundiores interdum res et diuturniorem impunitatem concedere.* [13]*Quum ea ita sint, tamen, si obsides ab iis sibi dentur, uti ea, quae polliceantur, facturos intelligat, et si Haeduis* [14]*de injuriis, quas ipsis sociisque eorum intulerint, item si Allobrogibus satisfaciant, sese cum iis pacem esse facturum.* Divico respondit: *Ita Helvetios a majoribus suis institutos esse, uti obsides accipere, non dare consuerint: ejus*

rei populum Romanum esse testem. Hoc responso dato discessit.

15. Postero die castra ex eo loco movent: idem facit Caesar equitatumque omnem, [1]ad numerum quattuor milium, quem ex omni provincia et Haeduis atque eorum sociis [2]coactum habebat, praemittit, [3]qui videant, quas in partes hostes iter faciant. [4]Qui cupidius novissimum agmen insecuti alieno loco cum equitatu Helvetiorum proelium committunt; [5]et pauci de nostris cadunt. Quo proelio [6]sublati Helvetii, quod quingentis equitibus tantam multitudinem equitum propulerant, [7]audacius subsistere, [8]nonnunquam et novissimo agmine [9]proelio nostros lacessere coeperunt. Caesar suos a proelio continebat ac [10]satis habebat in praesentia hostem rapinis, pabulationibus populationibusque prohibere. Ita dies circiter quindecim iter fecerunt, uti inter novissimum hostium agmen et nostrum primum non amplius quinis aut senis [11]milibus passuum interesset.

16. Interim quotidie [1]Caesar Haeduos frumentum, quod essent publice polliciti, flagitare: nam propter [2]frigora, quod Gallia [3]sub septentrionibus, ut ante dictum est, posita est, non modo frumenta in agris matura non erant, sed ne pabuli quidem satis magna copia suppetebat: eo autem frumento, quod flumine Arare navibus subvexerat, propterea uti [5]minus poterat, quod iter ab Arare Helvetii averterant, a quibus discedere nolebat. Diem ex die [6]ducere Haedui; [7]conferri, comportari, adesse dicere. Ubi se diutius duci intellexit et diem instare, [8]quo die frumentum militibus metiri oporteret, convocatis eorum principibus, quorum magnam copiam in castris habebat, in his Divitiaco et Lisco, qui summo magistratui praeerat — [9]quem Vergobretum appellant Haedui, qui creatur annuus et vitae necisque in suos habet potestatem — graviter eos accusat, quod, quum neque emi, neque ex agris sumi posset, [10]tam necessario tempore, tam propinquis hostibus, ab iis non sublevetur, praesertim quum magna ex parte eorum precibus adductus bellum susceperit; multo etiam gravius, quod sit [11]destitutus, queritur.

17. Tum demum Liscus oratione Caesaris adductus,

quod antea tacuerat, [1]proponit: *Esse nonnullos, quorum auctoritas apud plebem plurimum valeat, [2]qui privatim plus possint, quam ipsi magistratus. Hos seditiosa atque improba oratione multitudinem deterrere, ne frumentum conferant, [3]quod praestare debeant: [4]si jam principatum Galliae obtinere non possent, Gallorum quam Romanorum imperia perferre, neque dubitare debeant, quin, si Helvetios superaverint Romani, una cum reliqua Gallia Haeduis libertatem sint erepturi. Ab eisdem nostra consilia [5]quaeque in castris gerantur hostibus enunciari: hos [6]a se coërceri non posse. Quin etiam, quod necessario rem coactus Caesari enunciarit, intelligere sese, quanto id cum periculo fecerit, et ob eam causam, quam diu potuerit, tacuisse.*

18. Caesar hac oratione Lisci Dumnorigem, Divitiaci fratrem, designari sentiebat, sed quod pluribus praesentibus eas res [1]jactari nolebat, celeriter [2]concilium dimittit, Liscum retinet: quaerit ex solo ea, quae in conventu dixerat. [3]Dicit liberius atque audacius. Eadem secreto ab aliis quaerit; reperit esse vera: [4]*Ipsum esse Dumnorigem summa audacia, magna apud plebem propter liberalitatem gratia, cupidum rerum novarum; complures annos [5]portoria reliquaque omnia Haeduorum vectigalia parvo pretio [6]redempta habere, propterea quod [7]illo licente contra liceri audeat nemo. His rebus et suam rem familiarem auxisse et facultates ad largiendum magnas comparasse; magnum numerum equitatus suo sumptu semper alere et circum se habere, neque solum domi, sed etiam apud finitimas civitates [8]largiter posse, atque hujus potentiae causa matrem [9]in Biturigibus homini illic nobilissimo ac potentissimo collocasse, ipsum ex Helvetiis uxorem habere, [11]sororem ex matre et propinquas suas [12]nuptum in alias civitates collocasse: favere et cupere Helvetiis propter eam affinitatem, odisse etiam [13]suo nomine Caesarem et Romanos, quod eorum adventu potentia ejus [14]deminuta et Divitiacus frater in antiquum locum gratiae atque honoris sit restitutus. [15]Si quid accidat Romanis, summam in spem per Helvetios regni obtinendi venire: [16]imperio populi Romani non modo de regno, sed etiam de ea, quam habeat, gratia desperare.* Reperiebat etiam in quaerendo Caesar, [17]*quod proelium equestre adversum paucis ante diebus esset fa-*

ctum, initium ejus fugae factum a Dumnorige atque ejus equitibus (nam equitatui, quem auxilio Caesari Haedui miserant. Dumnorix praeerat); *eorum fuga reliquum esse equitatum perterritum.*

19. Quibus rebus cognitis, quum ad has suspiciones [1]certissimae res accederent, quod per fines Sequanorum Helvetios traduxisset, quod obsides inter eos dandos curasset, quod ea omnia non modo injussu [2]suo et civitatis, sed etiam inscientibus [3]ipsis fecisset, quod a magistratu Haeduorum accusaretur: satis esse causae arbitrabatur, quare in eum aut ipse animadverteret aut civitatem animadvertere juberet. His omnibus rebus unum repugnabat, quod Divitiaci fratris summum in populum Romanum [4]studium, summam in se voluntatem, egregiam fidem, justitiam, temperantiam cognoverat; nam ne ejus supplicio [5]Divitiaci animum offenderet, verebatur. Itaque prius, quam quicquam conaretur, Divitiacum ad se vocari jubet et [6]quotidianis interpretibus remotis per C. Valerium Procillum, [7]principem Galliae provinciae, familiarem suum, [8]cui summam omnium rerum fidem habebat, cum eo colloquitur: simul [9]commonefacit, quae ipso praesente in concilio Gallorum de Dumnorige sint dicta, et ostendit, quae separatim quisque de eo apud se dixerit. Petit atque hortatur, [10]ut sine ejus offensione animi vel ipse de eo causa cognita statuat vel civitatem statuere jubeat.

20. Divitiacus multis [1]cum lacrimis Caesarem complexus obsecrare coepit, [2]*ne quid gravius in fratrem statueret.* [3]*Scire se, illa esse vera,* [4]*nec quemquam ex eo plus, quam se, doloris capere, propterea quod, quum ipse gratia plurimum domi atque in reliqua Gallia, ille minimum propter* [5]*adolescentiam posset,* [6]*per se crevisset:* [7]*quibus opibus ac nervis non solum ad minuendam gratiam, sed paene ad perniciem suam uteretur: sese tamen et amore fraterno et existimatione vulgi* [8]*commoveri.* [9]*Quod si quid ei a Caesare gravius accidisset, quum ipse* [10]*eum locum amicitiae apud eum teneret, neminem existimaturum, non* [11]*sua voluntate factum; qua ex re* [12]*futurum, uti totius Galliae animi a se averterentur.* Haec quum [13]pluribus verbis flens a Caesare peteret, Caesar ejus dextram prendit; consolatus rogat, finem oran-

di faciat; tanti ejus apud se gratiam esse ostendit, uti et [14]reipublicae injuriam et suum dolorem ejus voluntati ac precibus condonet. Dumnorigem ad se vocat, fratrem adhibet; quae in eo reprehendat, ostendit, quae ipse intelligat, quae civitas queratur, proponit; monet, ut in reliquum tempus [15]omnes suspiciones vitet; praeterita se [16]Divitiaco fratri condonare dicit. Dumnorigi [17]custodes ponit, ut, quae agat, quibuscum loquatur, scire possit.

21. Eodem die ab exploratoribus certior factus, hostes [1]sub monte consedisse milia passuum ab ipsius castris octo, qualis esset natura montis et [2]qualis in circuitu ascensus, qui cognoscerent, misit. Renunciatum est, facilem esse. [3]De tertia vigilia T. Labienum legatum [4]pro praetore cum duabus legionibus et his ducibus, qui iter cognoverant, summum jugum montis ascendere jubet; [5]quid sui consilii sit, ostendit. Ipse de quarta vigilia eodem itinere, quo hostes ierant, ad eos contendit equitatumque omnem ante se mittit. P. Considius, qui rei militaris peritissimus habebatur et in exercitu L. Sullae et postea in M. Crassi fuerat, cum exploratoribus praemittitur.

22. [1]Prima luce, quum summus mons a T. Labieno teneretur, [2]ipse ab hostium castris non longius mille et quingentis passibus abesset, neque, ut postea ex captivis comperit, aut ipsius adventus aut Labieni cognitus esset, Considius [3]equo admisso ad eum accurrit, dicit montem, quem a Labieno occupari voluerit, ab hostibus teneri: id se [4]a Gallicis armis atque insignibus cognovisse. Caesar suas copias in proximum collem [5]subducit, aciem instruit. Labienus, ut erat ei praeceptum a Caesare, ne proelium committeret, [6]nisi ipsius copiae prope hostium castra visae essent, ut undique [7]uno tempore in hostes impetus fieret, monte occupato nostros exspectabat proelioque abstinebat. [8]Multo denique die per exploratores Caesar cognovit, et montem a suis teneri et Helvetios castra movisse et Considium, timore perterritum, quod non vidisset, pro viso sibi renunciasse. Eo die, [9]quo consuerat, intervallo hostes sequitur et [10]milia passuum tria ab eorum castris castra ponit.

23. [1]Postridie ejus diei, quod omnino biduum su-

pererat, [2]quum exercitui frumentum metiri oporteret, et quod a Bibracte, oppido Haeduorum longe maximo et copiosissimo, non amplius milibus passuum XVIII aberat, [3]rei frumentariae prospiciendum existimavit, iter ab Helvetiis avertit ac Bibracte ire contendit. Ea res per [5]fugitivos L. Aemilii, decurionis equitum Gallorum, hostibus nunciatur. Helvetii, seu quod timore perterritos Romanos discedere a se existimarent, eo magis, quod pridie [6]superioribus locis occupatis proelium non commisissent, sive eo, quod re frumentaria intercludi posse confiderent, commutato consilio atque itinere converso nostros a novissimo agmine insequi ac lacessere coeperunt.

24. [1]Postquam id animum advertit, copias suas Caesar in proximum collem [2]subducit equitatumque, qui sustineret hostium impetum, misit. Ipse interim in colle medio [3]triplicem aciem instruxit legionum quattuor veteranorum [[4]ita, uti supra]; sed in summo jugo duas legiones, quas in Gallia citeriore proxime conscripserat, et omnia auxilia collocari ac totum montem hominibus compleri et interea [5]sarcinas in unum locum conferri et eum ab [6]his, qui in superiore acie constiterant, muniri jussit. Helvetii, cum omnibus suis carris secuti, impedimenta in unum locum contulerunt, ipsi [7]confertissima acie rejecto nostro equitatu phalange facta sub primam nostram aciem successerunt.

25. [1]Caesar primum suo, deinde omnium ex conspectu remotis equis, ut aequato omnium periculo spem fugae tolleret, cohortatus suos proelium commisit. Milites e loco superiore [2]pilis missis facile hostium phalangem perfregerunt. Ea disjecta gladiis destrictis in eos impetum fecerunt. Gallis magno ad pugnam erat impedimento, quod [3]pluribus eorum scutis uno ictu pilorum transfixis et colligatis, [4]quum ferrum se inflexisset, neque evellere, neque sinistra impedita satis commode pugnare poterant, [5]multi ut diu jactato brachio praeoptarent scutum manu emittere et nudo corpore pugnare. Tandem vulneribus defessi et pedem referre et, quod [6]mons suberat circiter mille passuum, eo se recipere coeperunt. Capto monte et succedentibus nostris Boji et Tulingi, qui hominum milibus circiter XV agmen hostium claudebant et novissimis

praesidio erant, [7]ex itinere nostros latere aperto aggressi circumvenere; et id conspicati Helvetii, qui in montem sese receperant, rursus instare et proelium redintegrare coeperunt. Romani [8]conversa signa bipartito intulerunt: prima et secunda acies, ut victis ac submotis resisteret, tertia, ut venientes sustineret.

26. [1]Ita ancipiti proelio diu atque acriter pugnatum est. Diutius quum sustinere nostrorum impetus non possent, alteri se, ut coeperant, in montem receperunt, alteri ad impedimenta et carros suos se contulerunt; [2]nam hoc toto proelio, quum ab hora [3]septima ad vesperum pugnatum sit, aversum hostem videre nemo potuit. [5]Ad multam noctem etiam ad impedimenta pugnatum est, propterea quod pro vallo carros objecerant et e loco superiore in nostros venientes tela conjiciebant, et nonnulli inter carros rotasque [6]mataras ac tragulas subjiciebant nostrosque vulnerabant. Diu quum esset pugnatum, impedimentis castrisque nostri potiti sunt. Ibi Orgetorigis filia atque unus e filiis captus est. Ex eo proelio circiter hominum milia cxxx superfuerunt eaque tota nocte continenter ierunt: [7]nullam partem noctis itinere intermisso in fines Lingonum die quarto pervenerunt, quum et propter vulnera militum et propter [8]sepulturam occisorum nostri, triduum morati, eos sequi non potuissent. Caesar ad Lingonas litteras nunciosque misit, ne eos frumento neve alia re juvarent: [9]qui si juvissent, se eodem loco, quo Helvetios, habiturum. Ipse triduo intermisso cum omnibus copiis eos sequi coepit.

27. Helvetii, omnium rerum inopia adducti, legatos de deditione ad eum miserunt. Qui quum eum in itinere convenissent seque ad pedes projecissent suppliciterque locuti flentes pacem petissent, [1]atque eos in eo loco, quo tum essent, suum adventum exspectare jussisset, paruerunt. Eo postquam Caesar pervenit, obsides, arma, servos, qui ad eos perfugissent, poposcit. Dum ea conquiruntur et conferuntur, [2]nocte intermissa circiter hominum milia vi ejus pagi, qui Verbigenus appellatur, sive [3]timore perterriti, ne armis traditis [4]supplicio afficerentur, sive spe salutis inducti, quod in tanta multitudine dediticiorum suam

fugam aut occultari aut omnino ignorari posse existimarent, prima nocte e castris Helvetiorum egressi ad Rhenum finesque Germanorum contenderunt.

28. Quod ubi Caesar resciit, quorum per fines ierant, his, uti conquirerent et reducerent, [1]si sibi purgati esse vellent, imperavit: [2]reductos in hostium numero habuit: reliquos omnes obsidibus, armis, perfugis traditis [3]in deditionem accepit. Helvetios, Tulingos, Latobrigos in fines suos, unde erant profecti, reverti jussit, et quod omnibus [4]fructibus amissis domi nihil erat, quo famem [5]tolerarent, Allobrogibus imperavit, ut his [6]frumenti copiam facerent: ipsos oppida vicosque, quos incenderant, restituere jussit. Id ea maxime ratione fecit, quod noluit, eum locum, unde Helvetii discesserant, vacare, ne propter bonitatem agrorum Germani, qui trans Rhenum incolunt, e suis finibus in Helvetiorum fines transirent et finitimi Galliae provinciae Allobrogibusque essent. [7]Bojos petentibus Haeduis, quod egregia virtute erant cogniti, ut in finibus suis collocarent, concessit: [8]quibus illi agros dederunt, quosque postea in parem juris libertatisque conditionem, atque ipsi erant, receperunt.

29. In castris Helvetiorum tabulae repertae sunt [1]litteris Graecis confectae et ad Caesarem relatae, quibus in tabulis nominatim [2]ratio confecta erat, qui numerus domo exisset eorum, qui arma ferre possent, et item separatim [3]pueri, senes mulieresque. [4]Quarum omnium rerum summa erat [5]capitum Helvetiorum milia CCLXIII, Tulingorum milia XXXVI, Latobrigorum XIV, Rauracorum XXIII, Bojorum XXXII: ex his, qui arma ferre possent, ad milia LXXXXII. Summa omnium fuerunt ad milia CCCLXVIII. Eorum, qui domum redierunt, censu habito, ut Caesar imperaverat, [6]repertus est [7]numerus milium C et X.

30. [1]Bello Helvetiorum confecto totius fere Galliae legati, [2]principes civitatum, ad Caesarem gratulatum convenerunt: *Intelligere sese, [3]tametsi pro veteribus Helvetiorum injuriis populi Romani ab his poenas bello repetisset, tamen eam rem non minus ex usu terrae Galliae quam populi Romani accidisse; propterea quod eo consilio [4]florentissimis rebus domos suas Helvetii reliquissent, uti toti Galliae bellum inferrent imperioque potirentur,*

locumque domicilio [5] *ex magna copia deligerent, quem ex omni Gallia opportunissimum ac fructuosissimum judicassent, reliquasque civitates stipendiarias haberent.* Petierunt, *uti sibi concilium totius Galliae in diem certam indicere idque* [6] *Caesaris voluntate facere liceret: sese habere quasdam res, quas ex communi consensu ab eo petere vellent.* [7] Ea re permissa diem concilio constituerunt et jurejurando, ne quis enunciaret, nisi quibus communi consilio mandatum esset, inter se sanxerunt.

31. Eo concilio dimisso iidem principes civitatum, [1] qui ante fuerant, ad Caesarem reverterunt petieruntque, uti sibi [2] secreto in occulto de sua omniumque salute cum eo agere liceret. Ea re impetrata sese omnes flentes Caesari ad pedes projecerunt: *Non minus se id* [3] *contendere et laborare, ne ea, quae dixissent, enunciarentur, quam uti ea, quae vellent, impetrarent; propterea quod, si enunciatum esset, summum in cruciatum se venturos viderent.* Locutus est pro his Divitiacus Haeduus: *Galliae totius factiones esse duas: harum alterius principatum tenere Haeduos, alterius Arvernos. Hi quum* [6] *tantopere de potentatu inter se multos annos contenderent, factum esse, uti ab Arvernis Sequanisque Germani mercede arcesserentur. Horum primo circiter milia* XV *Rhenum transisse:* [7] *posteaquam agros et cultum et copias Gallorum homines feri ac barbari adamassent, traductos plures: nunc esse in Gallia ad* C *et* XX *milium numerum: cum his Haeduos eorumque* [8] *clientes semel atque iterum armis contendisse; magnam calamitatem pulsos* [9] *accepisse, omnem nobilitatem, omnem senatum, omnem equitatum amisisse. Quibus proeliis calamitatibusque fractos, qui et sua virtute et populi Romani* [10] *hospitio atque amicitia plurimum ante in Gallia potuissent, coactos esse Sequanis obsides dare, nobilissimos civitatis, et jurejurando civitatem obstringere, sese neque obsides repetituros neque auxilium a populo Romano imploraturos neque recusaturos, quo minus perpetuo sub illorum ditione atque imperio essent. Unum se esse ex omni civitate Haeduorum, qui adduci non potuerit, ut juraret aut liberos suos obsides daret. Ob eam rem se ex civitate profugisse et Romam ad senatum venisse auxilium postulatum, quod solus neque jurejurando neque obsidibus teneretur. Sed* [11] *pejus victoribus Sequanis quam Haeduis victis accidisse, propterea*

quod Ariovistus, rex Germanorum, in eorum finibus consedisset tertiamque partem agri Sequani, qui esset optimus totius Galliae, occupavisset et nunc de altera parte tertia Sequanos decedere juberet, propterea quod paucis mensibus ante [12]*Harudum milia hominum* XXIV *ad eum venissent, quibus* [13]*locus ac sedes pararentur. Futurum esse paucis annis, uti omnes ex Galliae finibus pellerentur atque omnes Germani Rhenum transirent:* [14]*neque enim conferendum esse Gallicum cum Germanorum agro, neque hanc consuetudinem victus cum illa comparandam. Ariovistum autem,* [15]*ut semel Gallorum copias proelio vicerit, quod proelium factum sit ad Magetobriam, superbe et crudeliter imperare, obsides nobilissimi cujusque liberos poscere et* [16]*in eos omnia exempla cruciatusque edere, si qua res non ad nutum aut ad voluntatem ejus facta sit.* [17]*Hominem esse barbarum, iracundum, temerarium: non posse ejus imperia diutius sustinere.* [18]*Nisi si quid in Caesare populoque Romano sit auxilii, omnibus Gallis idem esse faciendum, quod Helvetii fecerint,* [19]*ut domo emigrent, aliud domicilium, alias sedes, remotas a Germanis, petant fortunamque, quaecumque accidat, experiantur. Haec si enunciata Ariovisto sint, non dubitare, quin de omnibus obsidibus, qui apud eum sint, gravissimum supplicium sumat. Caesarem vel auctoritate sua atque exercitus, vel recenti victoria, vel* [20]*nomine populi Romani deterrere posse, ne major multitudo Germanorum Rhenum traducatur, Galliamque omnem ab Ariovisti injuria posse defendere.*

32. Hac oratione ab Divitiaco habita omnes, [1]qui aderant, [2]magno fletu auxilium a Caesare petere coeperunt. Animadvertit Caesar, [3]unos ex omnibus Sequanos nihil [4]earum rerum facere, quas ceteri facerent, sed tristes capite demisso terram intueri. Ejus rei [5]quae causa esset, miratus ex ipsis quaesiit. Nihil Sequani respondere, sed in eadem tristitia taciti [6]permanere. Quum ab iis saepius quaereret [7]neque ullam omnino vocem exprimere posset, idem Divitiacus Haeduus respondit: *Hoc esse miseriorem et graviorem* [8]*fortunam Sequanorum, quam reliquorum, quod soli ne in occulto quidem queri neque auxilium implorare auderent absentisque Ariovisti crudelitatem, velut si* [9]*coram adesset* [10]*horrerent; propterea quod reliquis* [11]*tamen fugae facul-*

tas daretur, Sequanis vero, qui intra fines suos Ariovistum recepissent, [12] *quorum oppida omnia in potestate ejus essent, omnes cruciatus essent perferendi.*

33. His rebus cognitis Caesar Gallorum animos verbis confirmavit pollicitusque est, sibi eam rem curae futuram: magnam se habere spem et [1] beneficio suo et auctoritate adductum Ariovistum finem injuriis facturum. Hac oratione habita concilium dimisit. Et [3] secundum ea multae res eum hortabantur, [4] quare sibi eam rem cogitandam et suscipiendam putaret; inprimis quod Haeduos, [5] fratres consanguineosque saepenumero a senatu appellatos, in servitute atque [6] in ditione videbat Germanorum teneri, eorumque obsides esse apud Ariovistum ac Sequanos intelligebat; quod [7] in tanto imperio populi Romani turpissimum sibi et rei publicae esse arbitrabatur. Paulatim autem Germanos consuescere Rhenum transire et in Galliam magnam eorum multitudinem venire, populo Romano periculosum videbat: neque sibi homines feros ac barbaros temperaturos existimabat, quin, quum omnem Galliam [8] occupavissent, ut ante Cimbri Teutonique fecissent, in provinciam exirent atque inde in Italiam contenderent, praesertim quum Sequanos a provincia nostra [9] Rhodanus divideret. Quibus rebus quam maturrime occurrendum putabat. Ipse autem Ariovistus tantos sibi spiritus, tantam arrogantiam sumpserat, ut ferendus non videretur.

34. Quamobrem [1] placuit ei, ut ad Ariovistum legatos mitteret, qui ab eo postularent, uti aliquem locum medium [2] utriusque colloquio [3] deligeret: velle sese de re publica et [4] summis utriusque rebus cum eo agere. Ei legationi Ariovistus respondit: *Si quid ipsi* [5] *a Caesare opus esset, sese ad eum venturum fuisse: si quid ille se* [6] *velit, illum ad se venire oportere. Praeterea se neque sine exercitu in eas partes Galliae venire audere, quas Caesar possideret, neque exercitum sine magno* [7] *commeatu atque emolimento in unum locum contrahere posse; sibi autem mirum videri, quid in sua Gallia, quam bello vicisset, aut Caesari aut omnino populo Romano negotii esset.*

35. His responsis ad Caesarem relatis iterum ad eum Caesar legatos cum his mandatis mittit: [1] *Quoniam*

tanto suo populique Romani beneficio affectus, quum in consulatu suo rex atque amicus a senatu appellatus esset, hanc sibi populoque Romano gratiam referret, ut in colloquium venire invitatus gravaretur neque de communi re dicendum sibi et cognoscendum putaret; haec esse, quae ab eo postularet: primum, [2] *ne quam multitudinem hominum amplius trans Rhenum in Galliam traduceret; deinde obsides, quos haberet ab Haeduis, redderet Sequanisque permitteret, ut, quos illi haberent,* [3] *voluntate ejus reddere illis liceret; neve Haeduos injuria lacesseret, neve his sociisque eorum bellum inferret. Si id ita fecisset, sibi populoque Romano perpetuam gratiam atque amicitiam cum eo futuram:* [4] *si non impetraret, sese, quoniam M. Messala, M. Pisone consulibus senatus censuisset, uti, quicumque Galliam provinciam obtineret,* [5] *quod commodo rei publicae facere posset, Haeduos ceterosque amicos populi Romani defenderet,* [6] *sese Haeduorum injurias non neglecturum.*

36. [1] Ad haec Ariovistus respondit: *Jus esse belli, ut, qui vicissent, his, quos vicissent, quemadmodum vellent, imperarent:* [2] *item populum Romanum victis non ad alterius praescriptum, sed ad suum arbitrium imperare consuesse. Si ipse populo Romano non praescriberet, quemadmodum suo jure uteretur, non oportere sese a populo Romano in suo jure impediri. Haeduos sibi, quoniam belli fortunam tentassent et armis congressi ac superati essent, stipendiarios esse factos. Magnam Caesarem injuriam facere,* [3] *qui suo adventu vectigalia sibi deteriora faceret. Haeduis se obsides redditurum non esse, neque his neque eorum sociis injuria bellum illaturum, si in eo manerent, quod convenisset,* [4] *stipendiumque quotannis penderent: si id non fecissent,* [5] *longe his fraternum nomen populi Romani afuturum. Quod sibi Caesar denunciaret, se Haeduorum injurias non neglecturum,* [6] *neminem secum sine sua pernicie contendisse.* [7] *Quum vellet, congrederetur: intellecturum, quid invicti Germani, exercitatissimi in armis,* [8] *qui inter annos quattuordecim tectum non subissent, virtute possent.*

37. [1] Haec eodem tempore Caesari mandata referebantur, et legati ab Haeduis et a Treviris veniebant: Haedui questum, quod Harudes, qui nuper in Galliam transportati essent, fines eorum popularentur; sese ne

obsidibus quidem datis [2]pacem Ariovisti redimere potuisse: [3]Treviri autem, pagos centum Suevorum ad [4]ripas Rheni consedisse, qui Rhenum transire conarentur; his praeesse Nasuam et Cimberium fratres. Quibus rebus Caesar vehementer commotus maturandum sibi existimavit, ne, si nova manus Suevorum cum veteribus copiis Ariovisti sese conjunxisset, minus facile resisti posset. Itaque re frumentaria, quam celerrime potuit, comparata [5]magnis itineribus ad Ariovistum contendit.

38. Quum [1]tridui viam processisset, nunciatum est ei, Ariovistum cum suis omnibus copiis ad occupandum [2]Vesontionem, quod est oppidum maximum Sequanorum, contendere triduique viam [3]a suis finibus profecisse. Id ne accideret, magno opere [4]sibi praecavendum Caesar existimabat. Namque omnium rerum, quae ad bellum usui erant, summa erat in eo oppido facultas, idque natura loci sic [5]muniebatur, ut magnam ad ducendum bellum daret [6]facultatem, propterea quod flumen [7]Dubis, ut circino circumductum, paene totum oppidum cingit: reliquum spatium, quod est non [8]amplius pedum sexcentorum, [9]qua flumen intermittit, mons [10]continet magna altitudine ita, ut [11]radices montis ex utraque parte ripae fluminis contingant. Hunc murus [12]circumdatus arcem efficit et cum oppido conjungit. Huc Caesar magnis [13]nocturnis diurnisque itineribus contendit occupatoque oppido ibi praesidium collocat.

39. Dum paucos dies ad Vesontionem [1]rei frumentariae commeatusque causa moratur, [2]ex percontatione nostrorum vocibusque Gallorum ac mercatorum, qui ingenti magnitudine corporum Germanos, incredibili virtute atque exercitatione in armis esse praedicabant, — saepenumero sese cum his [3]congressos ne vultum quidem atque aciem oculorum ferre potuisse —, tantus subito timor omnem exercitum occupavit, ut non mediocriter omnium [4]mentes animosque perturbaret. [5]Hic primum ortus est a tribunis militum, praefectis reliquisque, qui ex urbe amicitiae causa Caesarem secuti non magnum in re militari usum habebant: quorum alius alia causa illata, quam sibi ad proficiscendum necessariam esse diceret, petebat, ut ejus

voluntate discedere liceret; nonnulli pudore adducti, ut timoris suspicionem vitarent, remanebant. Hi neque vultum fingere neque interdum lacrimas tenere poterant: abditi in tabernaculis aut suum fatum querebantur aut cum familiaribus suis commune periculum miserabantur. [6]Vulgo totis castris testamenta obsignabantur. Horum vocibus ac timore paulatim etiam hi, qui magnum in castris usum habebant, milites centurionesque, quique equitatui praeerant, perturbabantur. Qui se ex his minus timidos existimari volebant, non se hostem vereri, sed angustias itineris, [7]magnitudinem silvarum, quae intercederent inter ipsos atque Ariovistum, [8]aut rem frumentariam, ut satis commode supportari posset, timere dicebant. Nonnulli etiam Caesari nunciabant, quum castra moveri ac [9]signa ferri jussisset, [10]non fore dicto audientes milites neque propter timorem signa laturos.

40. Haec quum animadvertisset, convocato consilio [1]omniumque ordinum ad id consilium adhibitis centurionibus vehementer eos incusavit: *primum, quod aut quam in partem aut quo consilio ducerentur, sibi quaerendum aut cogitandum putarent. Ariovistum se consule cupidissime populi Romani amicitiam appetisse; cur hunc tam temere quisquam ab officio discessurum judicaret?* [2]*Sibi quidem persuaderi, cognitis suis postulatis atque aequitate conditionum perspecta eum neque suam neque populi Romani gratiam repudiaturum.* [3]*Quod si furore atque amentia impulsus bellum intulisset, quid tandem vererentur? aut cur de sua virtute aut de ipsius diligentia desperarent?* [4]*Factum ejus hostis periculum patrum nostrorum memoria; quum Cimbris et Teutonis a Gajo Mario pulsis non minorem laudem exercitus, quam ipse imperator, meritus videbatur;* [5]*factum etiam nuper in Italia servili tumultu, quos tamen aliquid usus ac disciplina, quae a nobis accepissent, sublevarent. Ex quo judicari posse, quantum haberet in se boni* [6]*constantia; propterea quod, quos aliquamdiu inermos sine causa timuissent, hos postea armatos ac victores superassent.* [7]*Denique hos esse eosdem, quibuscum saepenumero Helvetii congressi non solum in suis, sed etiam in illorum finibus plerumque superarint, qui tamen pares esse nostro exercitui non potuerint. Si quos adversum proelium et fuga Gallorum com-*

moveret, [8] hos, si quaererent, reperire posse, diuturnitate belli defatigatis Gallis Ariovistum, quum multos menses castris se ac paludibus tenuisset neque sui potestatem fecisset, desperantes jam de pugna et dispersos subito adortum magis ratione et consilio quam virtute vicisse. [9] Cui rationi contra homines barbaros atque imperitos locus fuisset, hac ne ipsum quidem sperare nostros exercitus capi posse. [10] Qui suum timorem in rei frumentariae simulationem angustiasque itineris conferrent, facere arroganter, quum aut de officio imperatoris desperare aut praescribere viderentur. Haec sibi esse curae: frumentum Sequanos, Leucos, Lingones subministrare, jamque esse in agris frumenta matura; de itinere ipsos brevi tempore judicaturos. Quod non fore dicto audientes neque signa laturi dicantur, nihil se ea re commoveri; scire enim, [11] quibuscumque exercitus dicto audiens non fuerit, aut male re gesta fortunam defuisse aut aliquo facinore comperto [12] avaritiam esse convictam: suam innocentiam perpetua vita, felicitatem Helvetiorum bello esse perspectam. Itaque se, [13] quod in longiorem diem collaturus esset, repraesentaturum et proxima nocte de quarta vigilia castra moturum, ut quam primum intelligere posset, utrum apud eos pudor atque [14] officium an timor valeret. Quod si praeterea nemo sequatur, tamen se cum sola decima legione iturum, de qua non dubitaret, sibique eam [15] praetoriam cohortem futuram. Huic legioni Caesar et indulserat praecipue et propter virtutem confidebat maxime.

41. Hac oratione habita mirum in modum [1] conversae sunt omnium mentes, summaque alacritas et cupiditas belli gerendi innata est, princepsque decima legio per tribunos militum ei gratias egit, quod de se optimum judicium fecisset, seque esse ad bellum gerendum paratissimam confirmavit. Deinde reliquae legiones cum tribunis militum et [2] primorum ordinum centurionibus egerunt, uti Caesari satisfacerent: se nec unquam dubitasse neque timuisse neque de [3] summa belli suum judicium, sed imperatoris esse existimavisse. Eorum satisfactione accepta et itinere exquisito per Divitiacum, quod [4] ex aliis ei maximam fidem habebat, [5] ut milium amplius quinquaginta circuitu locis apertis exercitum duceret, de quarta vigilia, ut dixerat, profectus est. Septimo die, quum iter non

intermitteret, ab exploratoribus certior factus est, Ariovisti copias a nostris milibus passuum quattuor et viginti abesse.

42. Cognito Caesaris adventu Ariovistus legatos ad eum mittit: quod antea [1]de colloquio postulasset, id per se fieri licere, quoniam propius accessisset; seque id sine periculo facere posse existimare. Non respuit conditionem Caesar, jamque eum [2]ad sanitatem reverti arbitrabatur, quum id, quod antea petenti denegasset, ultro polliceretur; magnamque in spem veniebat, pro suis tantis populique Romani in eum beneficiis cognitis suis postulatis fore, uti pertinacia desisteret. Dies colloquio dictus est ex eo die quintus. Interim saepe ultro citroque quum legati inter eos mitterentur, Ariovistus postulavit, ne quem peditem ad colloquium Caesar adduceret: vereri se, ne per insidias ab eo circumveniretur: uterque cum equitatu veniret: alia ratione sese non esse venturum. Caesar, quod neque [3]colloquium interposita causa tolli volebat neque salutem suam Gallorum equitatui committere audebat, commodissimum esse statuit, [4]omnibus equis Gallis equitibus detractis, eo legionarios milites legionis decimae, cui quam maxime confidebat, imponere, ut praesidium quam amicissimum, [5]si quid opus facto esset, haberet. Quod quum fieret, [6]non irridicule quidam ex militibus decimae legionis dixit: *plus, quam pollicitus esset, Caesarem facere: pollicitum, se in cohortis praetoriae loco decimam legionem habiturum,* [7]*ad equum rescribere.*

43. Planities erat magna et in ea [1]tumulus terrenus satis grandis. Hic locus aeque fere spatio ab castris Ariovisti et Caesaris aberat. Eo, ut erat [2]dictum, ad colloquium venerunt. Legionem Caesar, [3]quam equis devexerat, passibus ducentis ab eo tumulo constituit. Item equites Ariovisti pari intervallo constiterunt. Ariovistus, [4]ex equis ut colloquerentur et praeter se denos ut ad colloquium adducerent, postulavit. Ubi eo ventum est, Caesar initio orationis sua senatusque in eum beneficia [5]commemoravit, *quod rex appellatus esset a senatu, quod amicus,* [6]*quod munera amplissime missa; quam rem et paucis contigisse et pro magnis hominum officiis consuesse tribui* docebat; [7]*illum,*

quum neque aditum neque causam postulandi justam haberet, beneficio ac liberalitate sua ac senatus ea praemia consecutum. Docebat etiam, *quam veteres quamque justae causae necessitudinis ipsis cum Haeduis intercederent;* [8]*quae senatus consulta quotiens quamque honorifica in eos facta essent;* [9]*ut omni tempore totius Galliae principatum Haedui tenuissent, prius etiam, quam nostram amicitiam appetissent.* [10]*Populi Romani hanc esse consuetudinem, ut socios atque amicos non modo sui nihil deperdere, sed gratia, dignitate, honore auctiores velit esse:* [11]*quod vero ad amicitiam populi Romani attulissent, id iis eripi quis pati posset?* Postulavit deinde eadem, [12]quae legatis in mandatis dederat, *ne aut Haeduis aut eorum sociis bellum inferret; obsides redderet;* [13]*si nullam partem Germanorum domum remittere posset, at ne quos amplius Rhenum transire pateretur.*

44. Ariovistus ad postulata Caesaris pauca respondit, [1]de suis virtutibus multa praedicavit: *Transisse Rhenum sese non sua sponte, sed rogatum et arcessitum a Gallis; non sine magna spe magnisque praemiis domum propinquosque reliquisse; sedes habere in Gallia ab ipsis concessas, obsides ipsorum voluntate datos; stipendium capere jure belli, quod victores victis imponere consuerint; non sese Gallis, sed Gallos sibi bellum intulisse;* [2]*omnes Galliae civitates ad se oppugnandum venisse ac contra se castra habuisse: eas omnes copias a se uno proelio fusas ac superatas esse. Si iterum experiri velint, se iterum paratum esse decertare; si pace uti velint, iniquum esse de stipendio recusare,* [3]*quod sua voluntate ad id tempus pependerint. Amicitiam populi Romani sibi ornamento et praesidio, non detrimento esse oportere,* [4]*idque se ea spe petisse. Si per populum Romanum* [5]*stipendium remittatur et dediticii subtrahantur, non minus libenter sese recusaturum populi Romani amicitiam, quam appetierit. Quod multitudinem Germanorum in Galliam traducat, id se sui muniendi, non Galliae impugnandae causa facere: ejus rei testimonio esse, quod* [6]*nisi rogatus non venerit et quod bellum non intulerit, sed defenderit. Se prius in Galliam venisse, quam populum Romanum. Nunquam ante hoc tempus exercitum populi Romani Galliae provinciae* [7]*finibus egressum.* [8]*Quid sibi vellet, cur in suas possessiones veniret? Provinciam suam hanc esse Galliam,*

sicut illam nostram. Ut ipsi concedi non oporteret, si in nostros fines impetum faceret: sic item nos esse iniquos, qui in suo jure se interpellaremus. Quod fratres Haeduos appellatos diceret, non se tam barbarum neque tam imperitum esse rerum, ut non sciret, neque bello Allobrogum proximo Haeduos Romanis auxilium tulisse neque ipsos in his contentionibus, quas Haedui secum et cum Sequanis habuissent, auxilio populi Romani usos esse. [9] *Debere se suspicari, simulata Caesarem amicitia, quod exercitum in Gallia habeat, sui opprimendi causa habere. Qui nisi decedat atque exercitum deducat ex his regionibus, sese illum non pro amico,* [10] *sed hoste habiturum. Quod si eum interfecerit,* [11] *multis sese nobilibus principibusque populi Romani gratum esse facturum: id se ab ipsis per eorum nuncios compertum habere, quorum omnium gratiam atque amicitiam ejus morte redimere posset. Quod si* [12] *discessisset et liberam possessionem Galliae sibi tradidisset, magno se illum praemio remuneraturum et* [13] *quaecumque bella geri vellet, sine ullo ejus labore et periculo confecturum.*

45. Multa ab Caesare [1] in eam sententiam dicta sunt, quare negotio desistere non posset, et *neque suam neque populi Romani consuetudinem pati, uti optime merentes socios desereret, neque se judicare, Galliam potius esse Ariovisti quam populi Romani. Bello superatos esse Arvernos et Rutenos* [4] *ab Q. Fabio Maximo, quibus populus Romanus* [5] *ignovisset neque in provinciam redegisset neque stipendium imposuisset. Quod si* [6] *antiquissimum quodque tempus spectari oporteret, populi Romani justissimum esse in Gallia imperium: si judicium senatus observari oporteret, liberam debere esse Galliam,* [7] *quam bello victam suis legibus uti voluisset.*

46. Dum haec in colloquio geruntur, Caesari nunciatum est, equites Ariovisti [1] propius tumulum accedere et ad nostros adequitare, lapides telaque in nostros conjicere. Caesar loquendi finem facit seque ad suos recepit suisque imperavit, ne quod omnino telum in hostes rejicerent. Nam [2] etsi sine ullo periculo legionis delectae cum equitatu proelium fore videbat; tamen committendum non putabat, ut pulsis hostibus dici posset, eos ab se [3] per fidem in colloquio circumventos. Posteaquam in vulgus militum elatum est,

qua arrogantia in colloquio Ariovistus usus [4]omni Gallia Romanis interdixisset, [5]impetumque in nostros ejus equites fecissent, eaque res colloquium ut diremisset: multo major alacritas studiumque pugnandi majus exercitui injectum est.

47. Biduo post Ariovistus ad Caesarem legatos mittit: velle se de his rebus, quae inter eos agi coeptae [1]neque perfectae essent, agere cum eo: uti aut iterum colloquio diem constitueret aut, si id minus vellet, e suis legatis aliquem ad se mitteret. [2]Colloquendi Caesari causa visa non est, et eo magis, quod pridie ejus diei Germani retineri non poterant, quin in nostros tela conjicerent. Legatum e suis sese magno cum periculo ad eum missurum et hominibus feris objecturum existimabat. Commodissimum visum est, C. Valerium Procillum, [3]C. Valerii Caburi filium, summa virtute et humanitate adolescentem, cujus pater a C. Valerio Flacco civitate donatus erat, et propter fidem et propter linguae Gallicae scientiam, [4]qua multa jam Ariovistus longinqua consuetudine utebatur, et quod [5]in eo peccandi Germanis causa non esset, ad eum mittere, et Marcum Metium, qui hospitio Ariovisti utebatur. His mandavit, ut, quae diceret Ariovistus, cognoscerent et ad se referrent. Quos quum apud se in castris Ariovistus conspexisset, exercitu suo praesente [6]conclamavit: *Quid ad se venirent?* [7]*an speculandi causa?* [8]Conantes dicere prohibuit et in catenas conjecit.

48. Eodem die castra promovit et [1]milibus passuum sex a Caesaris castris sub monte consedit. Postridie ejus diei praeter castra Caesaris suas copias traduxit et milibus passuum duobus ultra eum castra fecit, eo consilio, uti frumento commeatuque, qui ex Sequanis et Haeduis supportaretur, Caesarem intercluderet. Ex eo die dies continuos quinque Caesar pro castris suas copias produxit et aciem instructam habuit, ut, si vellet Ariovistus proelio contendere, ei potestas [2]non deesset. Ariovistus his omnibus diebus [3]exercitum castris continuit, equestri proelio quotidie contendit. Genus hoc erat pugnae, quo se Germani exercuerant. Equitum milia erant sex, totidem numero pedites velocissimi ac fortissimi, [4]quos ex omni copia singuli sin-

gulos suae salutis causa delegerant. Cum his in proeliis versabantur, ad eos se equites recipiebant: [5] hi, si quid erat durius, concurrebant, [6] si qui graviore vulnere accepto equo deciderat, circumsistebant: si quo erat longius prodeundum aut celerius recipiendum, [7] tanta erat horum exercitatione celeritas, ut jubis equorum sublevati [8] cursum adaequarent.

49. Ubi eum castris se tenere Caesar intellexit, ne diutius commeatu prohiberetur, ultra eum locum, [1] quo in loco Germani consederant, circiter passus sexcentos ab his, castris idoneum locum delegit [2] acieque triplici instructa ad eum locum venit. Primam et secundam aciem in armis esse, tertiam castra munire jussit. Hic locus ab hoste circiter passus sexcentos, uti dictum est, aberat. Eo circiter hominum numero sedecim milia [3] expedita cum omni equitatu Ariovistus misit, quae copiae nostros perterrerent et munitione prohiberent. Nihilo secius Caesar, ut ante constituerat, duas acies hostem propulsare, tertiam opus perficere jussit. Munitis castris duas ibi legiones reliquit et partem auxiliorum, quattuor reliquas in castra majora reduxit.

50. Proximo die [1] instituto suo Caesar e castris utrisque copias suas eduxit paulumque a majoribus castris progressus aciem instruxit, hostibus pugnandi potestatem fecit. Ubi ne tum quidem eos prodire intellexit, [2] circiter meridiem exercitum in castra reduxit. Tum demum Ariovistus partem suarum copiarum, quae castra minora oppugnaret, misit. Acriter utrimque usque ad vesperum pugnatum est. Solis occasu suas copias Ariovistus multis et illatis et acceptis vulneribus in castra reduxit. Quum ex captivis quaereret Caesar, quam ob rem Ariovistus proelio non decertaret, hanc reperiebat causam, quod apud Germanos ea consuetudo esset, ut matresfamiliae eorum [3] sortibus et vaticinationibus declararent, utrum proelium committi ex usu esset nec ne; eas ita dicere: [4] Non esse fas Germanos superare, si ante novam lunam proelio contendissent.

51. Postridie ejus diei Caesar [1] praesidium utrisque castris quod satis esse visum est reliquit, omnes alarios in conspectu hostium pro castris minoribus con-

stituit, [2]quo minus multitudine militum legionariorum pro hostium numero valebat, ut ad speciem alariis uteretur; ipse triplici instructa acie usque ad castra hostium accessit. [3]Tum demum necessario Germani suas copias castris eduxerunt generatimque constituerunt, paribus intervallis Harudes, Marcomanos, Triboces, Vangiones, Nemetes, Sedusios, Suevos, omnemque aciem suam redis et carris circumdederunt, ne qua spes in fuga relinqueretur. [4]Eo mulieres imposuerunt, quae in proelium proficiscentes milites passis manibus flentes implorabant, ne se in servitutem Romanis traderent.

52. [1]Caesar singulis legionibus singulos legatos et quaestorem praefecit, uti eos testes suae quisque virtutis haberet; ipse a dextro cornu, [2]quod eam partem minime firmam hostium esse animum adverterat, proelium commisit. [3]Ita nostri acriter in hostes signo dato impetum fecerunt itaque hostes repente celeriterque procurrerunt, ut spatium pila in hostes conjiciendi non daretur. Rejectis pilis comminus gladiis pugnatum est. At Germani celeriter ex consuetudine sua phalange facta [4]impetus gladiorum exceperunt. Reperti sunt [5]complures nostri milites, qui in phalangas insilirent et scuta manibus revellerent et desuper vulnerarent. Quum hostium acies a sinistro cornu pulsa atque in fugam conversa esset, [6]a dextro cornu vehementer multitudine suorum nostram aciem premebant. Id quum animadvertisset Publius Crassus adolescens, qui equitatui praeerat, [7]quod expeditior erat, quam hi, qui inter aciem versabantur, tertiam aciem laborantibus nostris subsidio misit.

53. Ita proelium restitutum est, atque omnes hostes terga verterunt neque prius fugere destiterunt, quam ad flumen Rhenum milia passuum ex eo loco circiter quinquaginta pervenerunt. Ibi perpauci aut viribus confisi tranare contenderunt aut lintribus inventis sibi salutem repererunt. In his fuit Ariovistus, qui naviculam deligatam ad ripam nactus ea profugit: [1]reliquos omnes equitatu consecuti nostri interfecerunt. [2]Duae fuerunt Ariovisti uxores, una Sueva natione, quam domo secum duxerat, altera Norica, regis Voctionis soror, quam in Gallia duxerat a fratre missam:

utraeque in ea fuga perierunt. [3]Duae filiae harum, altera occisa, altera capta est. Gajus Valerius Procillus, quum a custodibus in fuga [4]trinis catenis vinctus traheretur, in ipsum Caesarem hostes equitatu persequentem incidit. Quae quidem res Caesari non minorem, quam ipsa victoria, voluptatem attulit, quod hominem [5]honestissimum provinciae Galliae, suum familiarem et hospitem, ereptum e manibus hostium sibi restitutum videbat, neque ejus calamitate de tanta voluptate et gratulatione quidquam fortuna deminuerat. Is se praesente de se ter sortibus consultum dicebat, utrum igni statim necaretur an in aliud tempus reservaretur: sortium beneficio se esse incolumen. Item Marcus Metius repertus et ad eum reductus est.

54. Hoc proelio trans Rhenum nunciato Suevi, qui ad ripas Rheni venerant, domum reverti coeperunt; [1]quos ubi qui proximi Rhenum incolunt perterritos senserunt, insecuti magnum ex iis numerum occiderunt. Caesar una aestate duobus maximis bellis confectis maturius paulo, quam tempus anni postulabat, in hiberna in Sequanos exercitum deduxit; hibernis Labienum praeposuit; [2]ipse in citeriorem Galliam ad conventus agendos profectus est.

LIBER II.

1. Quum esset Caesar in citeriore Gallia [1]in hibernis, ita uti supra demonstravimus, crebri ad eum rumores afferebantur, litterisque item Labieni certior fiebat, omnes Belgas, [2]quam tertiam esse Galliae partem dixeramus, contra populum Romanum conjurare obsidesque inter se dare. Conjurandi has esse causas: primum, quod vererentur, [3]ne omni pacata Gallia ad eos exercitus noster adduceretur; deinde, quod ab nonnullis Gallis sollicitarentur, [4]partim qui, ut Germanos diutius in Gallia versari noluerant, ita populi Romani exercitum hiemare atque inveterascere in Gallia moleste ferebant, partim qui mobilitate et levitate animi novis imperiis studebant; ab nonnullis etiam, quod in Gallia a potentioribus atque his, qui ad [5]con-

ducendos homines facultates habebant, vulgo regna occupabantur, qui minus facile eam rem imperio nostro consequi poterant.

2. His nunciis litterisque commotus Caesar duas legiones in citeriore Gallia novas [1] conscripsit et inita aestate in interiorem Galliam qui deduceret, Quintum Pedium legatum misit. Ipse, [2] quum primum pabuli copia esse inciperet, ad exercitum venit; dat negotium Senonibus reliquisque Gallis, qui finitimi Belgis erant, uti ea, quae apud eos gerantur, cognoscant seque de his rebus certiorem faciant. Hi [3] constanter omnes nunciaverunt, manus cogi, exercitum in unum locum conduci. [4] Tum vero dubitandum non existimavit, quin ad eos proficisceretur. Re frumentaria comparata castra movet diebusque circiter quindecim ad fines Belgarum pervenit.

3. Eo quum de improviso [1] celeriusque omni opinione venisset, Remi, qui proximi Galliae ex Belgis sunt, ad eum legatos Iccium et Andocumborium, primos civitatis, miserunt, qui dicerent, [2] se suaque omnia in fidem atque in potestatem populi Romani permittere, neque se cum Belgis reliquis consensisse, neque contra populum Romanum conjurasse, paratosque esse et obsides dare et imperata facere et oppidis recipere et frumento ceterisque rebus juvare; reliquos omnes Belgas in armis esse, Germanosque, qui cis Rhenum incolant, sese cum his conjunxisse, tantumque esse eorum omnium furorem, ut ne Suessiones quidem, fratres consanguineosque suos, qui eodem jure et iisdem legibus utantur, unum imperium unumque magistratum cum ipsis habeant, deterrere potuerint, quin cum his consentirent.

4. Quum ab his quaereret, quae civitates quantaeque in armis essent et quid in bello possent, [1] sic reperiebat: plerosque Belgas esse ortos ab Germanis Rhenumque antiquitus traductos propter loci fertilitatem ibi consedisse Gallosque, qui ea loca incolerent, expulisse solosque esse, qui patrum nostrorum memoria omni Gallia vexata Teutonos Cimbrosque intra fines suos ingredi prohibuerint; qua ex re fieri, uti earum rerum memoria magnam sibi auctoritatem magnosque spiritus in re militari sumerent. De numero

eorum omnia se habere explorata, Remi dicebant, propterea quod [2]propinquitatibus affinitatibusque conjuncti, quantam quisque multitudinem in communi Belgarum concilio ad id bellum pollicitus sit, cognoverint. Plurimum inter eos Bellovacos et virtute et auctoritate et hominum numero valere; hos posse conficere armata milia centum, pollicitos ex eo numero electa sexaginta, totiusque belli imperium sibi postulare, Suessiones suos esse finitimos; fines latissimos feracissimosque agros possidere. Apud eos fuisse regem nostra etiam memoria [3]Divitiacum, totius Galliae potentissimum, qui quum magnae partis harum regionum tum etiam Britanniae imperium obtinuerit: nunc esse regem Galbam: ad hunc propter justitiam prudentiamque suam totius belli summam omnium voluntate deferri; oppida habere numero XII, polliceri milia armata quinquaginta; totidem Nervios, qui maxime feri inter ipsos habeantur longissimeque absint; quindecim milia Atrebates, Ambianos X milia, Morinos XXV milia, Menapios IX milia; Caletos X milia, Velocasses et Veromanduos totidem, Aduatucos XXIX milia; Condrusos, Eburones, Caeroesos, Paemanos, qui uno nomine Germani appellantur, [4]arbitrari ad XL milia.

5. Caesar Remos cohortatus [1]liberaliterque oratione prosecutus omnem senatum ad se convenire principumque liberos obsides ad se adduci jussit. Quae omnia ab his [2]diligenter ad diem facta sunt. Ipse Divitiacum Haeduum [3]magnopere cohortatus docet, quanto opere rei publicae communisque salutis intersit, manus hostium distineri, ne cum tanta multitudine uno tempore confligendum sit. Id fieri posse, si suas copias Haedui in fines Bellovacorum [4]introduxerint et eorum agros populari coeperint. His mandatis eum ab se dimittit. Postquam omnes Belgarum copias [5]in unum locum coactas ad se venire vidit neque jam longe abesse ab his, quos miserat, exploratoribus et ab Remis cognovit, flumen Axonam, quod est in extremis Remorum finibus, exercitum traducere maturavit atque ibi castra posuit. [6]Quae res et latus unum castrorum ripis fluminis muniebat et, post eum quae essent, tuta ab hostibus reddebat et, commeatus ab Remis reliquisque civitatibus ut sine periculo ad eum

portari possent, efficiebat. In eo flumine pons erat. [7]Ibi praesidium ponit et in altera parte fluminis Q. Titurium Sabinum legatum cum sex cohortibus relinquit: castra in altitudinem pedum duodecim vallo fossaque duodeviginti pedum munire jubet.

6. Ab his castris oppidum Remorum nomine Bibrax aberat milia passuum octo. Id ex itinere magno impetu Belgae oppugnare coeperunt. [1]Aegre eo die sustentatum est. [2]Gallorum eadem atque Belgarum oppugnatio est haec. Ubi circumjecta multitudine hominum [3]totis moenibus undique lapides in murum jaci coepti sunt murusque defensoribus nudatus est, [4]testudine facta portas succedunt murumque subruunt. Quod tum facile fiebat. Nam quum tanta multitudo lapides ac tela conjicerent, in muro consistendi potestas erat nulli. Quum finem oppugnandi nox fecisset, Iccius Remus, summa nobilitate et gratia inter suos, [5]qui tum oppido praefuerat, unus ex his, qui legati de pace ad Caesarem venerant, nuncium ad eum mittit: nisi subsidium sibi submittatur, sese diutius sustinere non posse.

7. [1]Eo de media nocte Caesar iisdem ducibus usus, qui nuncii ab Iccio venerant, [2]Numidas et Cretas sagittarios et funditores Baleares subsidio oppidanis mittit; quorum adventu et Remis cum spe defensionis studium propugnandi accessit, et hostibus eadem de causa spes potiundi oppidi discessit. Itaque paulisper apud oppidum morati agrosque Remorum depopulati omnibus vicis aedificiisque, [3]quos adire potuerant, incensis ad castra Caesaris omnibus copiis contenderunt et ab milibus passuum minus duobus castra posuerunt; quae castra, ut fumo atque ignibus significabatur, amplius milibus passuum octo in latitudinem patebant.

8. Caesar primo et propter multitudinem hostium et propter [1]eximiam opinionem virtutis proelio supersedere statuit; quotidie tamen equestribus proeliis, quid hostis virtute posset et quid nostri auderent, periclitabatur. Ubi nostros non esse inferiores intellexit, [2]loco pro castris ad aciem instruendam natura opportuno atque idoneo — quod is collis, ubi castra posita erant, paululum ex planitie editus tantum ad-

versus in latitudinem patebat, quantum loci acies instructa occupare poterat, atque ex utraque parte lateris dejectus habebat et in frontem leniter fastigatus paulatim ad planitiem redibat —, [3]ab utroque latere ejus collis transversam fossam obduxit circiter passuum quadringentorum et ad extremas fossas castella constituit ibique tormenta collocavit, ne, quum aciem instruxisset, hostes, quod tantum multitudine poterant, ab lateribus pugnantes suos circumvenire possent. Hoc facto duabus legionibus, quas proxime conscripserat, in castris relictis, [4]ut, si quo opus esset, subsidio duci possent, reliquas sex legiones pro castris in acie constituit. Hostes item suas copias ex castris eductas instruxerant.

9. Palus erat non magna inter nostrum atque hostium exercitum. Hanc si nostri transirent, hostes [1]exspectabant; nostri autem, si ab illis initium transeundi fieret, ut impeditos aggrederentur, parati in armis erant. Interim proelio equestri inter duas acies contendebatur. Ubi neutri transeundi initium faciunt, [2]secundiore equitum proelio nostris Caesar suos in castra reduxit. Hostes protinus [3]ex eo loco ad flumen Axonam contenderunt, quod esse post nostra castra demonstratum est. Ibi vadis repertis partem suarum copiarum traducere conati sunt, eo consilio, ut, si possent, castellum, cui praeerat Quintus Titurius legatus, expugnarent pontemque interscinderent: [4]si minus potuissent, agros Remorum popularentur, qui magno nobis usui ad bellum gerendum erant, commeatuque nostros prohiberent.

10. Caesar certior factus ab Titurio, omnem equitatum et levis armaturae Numidas, funditores sagittariosque pontem traducit atque ad eos contendit. Acriter in eo loco pugnatum est. Hostes impeditos nostri in flumine aggressi magnum eorum numerum occiderunt: per eorum corpora reliquos audacissime transire conantes multitudine telorum repulerunt; primos, qui transierant, equitatu circumventos interfecerunt. Hostes, ubi et de expugnando oppido et de flumine transeundo spem se fefellisse intellexerunt neque nostros in locum iniquiorem progredi pugnandi causa viderunt, atque ipsos res frumentaria deficere coepit,

concilio convocato [4]constituerunt optimum esse, domum suam quemque reverti, et, quorum in fines primum Romani exercitum introduxissent, ad eos defendendos undique convenirent, ut potius in suis quam in alienis finibus decertarent et domesticis copiis rei frumentariae uterentur. Ad eam sententiam cum reliquis caussis haec quoque ratio eos deduxit, quod Divitiacum atque Haeduos finibus Bellovacorum appropinquare cognoverant. [5]His persuaderi, ut diutius morarentur neque suis auxilium ferrent, non poterat.

11. Ea re constituta secunda vigilia magno cum strepitu ac tumultu castris egressi nullo certo ordine neque imperio, quum sibi quisque primum [1]itineris locum peteret et domum pervenire properaret, fecerunt, ut consimilis fugae profectio videretur. [2]Hac re statim Caesar per speculatores cognita insidias veritus, quod, qua de causa discederent, nondum perspexerat, exercitum equitatumque castris continuit. Prima luce, [3]confirmata re ab exploratoribus, omnem equitatum, qui novissimum agmen moraretur, praemisit. His Quintum Pedium et Lucium Aurunculejum Cottam legatos praefecit. Titum Labienum legatum cum legionibus tribus subsequi jussit. Hi novissimos adorti et multa milia passuum prosecuti magnam multitudinem eorum [4]fugientium conciderunt, quum ab extremo agmine, ad quos ventum erat, consisterent fortiterque impetum nostrorum militum sustinerent; priores, quod abesse a periculo viderentur neque ulla necessitate neque imperio continerentur, exaudito clamore perturbatis ordinibus omnes in fuga sibi praesidium ponerent. Ita sine ullo periculo tantam eorum multitudinem nostri interfecerunt, [5]quantum fuit diei spatium, sub occasumque solis destiterunt seque in castra, ut erat imperatum, receperunt.

12. Postridie ejus diei Caesar, [1]priusquam se hostes ex terrore ac fuga reciperent, in fines Suessionum, qui proximi Remis erant, exercitum duxit et magno itinere confecto ad oppidum Noviodunum contendit. Id ex itinere oppugnare conatus, quod vacuum ab defensoribus esse audiebat, propter latitudinem fossae murique altitudinem, [2]paucis defendentibus, expugnare non potuit. Castris munitis [3]vineas agere quaeque ad

oppugnandum usui erant comparare coepit. Interim omnis ex fuga Suessionum multitudo in oppidum proxima nocte convenit. Celeriter vineis ad oppidum actis, [4]aggere jacto turribusque constitutis, magnitudine operum, quae neque viderant ante Galli neque audierant, et celeritate Romanorum permoti legatos ad Caesarem de deditione mittunt et petentibus Remis, [5]ut conservarentur, impetrant.

13. Caesar obsidibus acceptis, [1]primis civitatis atque ipsius Galbae regis duobus filiis, armisque omnibus ex oppido traditis in deditionem Suessiones accepit exercitumque in Bellovacos ducit. [2]Qui quum se suaque omnia in oppidum Bratuspantium contulissent, atque ab eo oppido Caesar cum exercitu circiter milia passuum quinque abesset, omnes majores natu, ex oppido egressi, manus ad Caesarem tendere et voce significare coeperunt, sese in ejus fidem ac potestatem venire neque contra populum Romanum armis contendere. Item, quum ad oppidum accessisset castraque ibi poneret, pueri mulieresque ex muro passis manibus suo more pacem ab Romanis petierunt.

14. Pro his Divitiacus — [1]nam post discessum Belgarum dimissis Haeduorum copiis ad eum reverterat — facit verba: *Bellovacos omni tempore in fide atque amicitia civitatis Haeduae fuisse: impulsos ab suis principibus, qui dicerent, Haeduos a Caesare in servitutem redactos omnes indignitates contumeliasque perferre, et ab Haeduis defecisse et populo Romano bellum intulisse.* [2]*Qui ejus consilii principes fuissent, quod intelligerent, quantam calamitatem civitati intulissent, in Britanniam profugisse. Petere non solum Bellovacos, sed etiam pro his Haeduos,* [3]*ut sua clementia ac mansuetudine in eos utatur.* [4]*Quod si fecerit, Haeduorum auctoritatem apud omnes Belgas amplificaturum; quorum auxiliis atque opibus, si qua bella inciderint, sustentare consuerint.*

15. [1]Caesar honoris Divitiaci atque Haeduorum causa sese eos in fidem recepturum et conservaturum dixit: quod erat civitas magna inter Belgas auctoritate atque hominum multitudine praestabat, sexcentos obsides poposcit. His traditis omnibusque armis ex oppido collatis ab eo loco in fines Ambianorum pervenit, qui se suaque omnia sine mora dediderunt. Eorum

fines Nervii attingebant; quorum de [2]natura moribusque Caesar quum quaereret, sic reperiebat: *Nullum aditum esse ad eos mercatoribus: nihil pati vini reliquarumque rerum inferri,* [3]*quod iis rebus relanguescere animos eorum et remitti virtutem existimarent; esse homines feros magnaeque virtutis; increpitare atque incusare reliquos Belgas, qui se populo Romano dedidissent patriamque virtutem projecissent: confirmare, sese neque legatos missuros neque ullam conditionem pacis accepturos.*

16. Quum per eorum fines [1]triduum iter fecisset, inveniebat ex captivis, Sabim flumen ab castris suis non amplius milia passuum decem abesse; trans id flumen omnes Nervios consedisse adventumque ibi Romanorum exspectare una cum Atrebatibus et Veromanduis, finitimis suis (nam his utrisque persuaserant, uti eandem belli fortunam experirentur); exspectari etiam ab his Aduatucorum copias atque esse in itinere; [2]mulieres quique per aetatem ad pugnam inutiles viderentur in eum locum conjecisse, quo propter paludes exercitui aditus non esset.

17. His rebus cognitis exploratores centurionesque praemittit, [1]qui locum idoneum castris deligant. [2]Quum ex dediticiis Belgis reliquisque Gallis complures Caesarem secuti una iter facerent, quidam ex his, ut postea ex captivis cognitum est, [3]eorum dierum consuetudine itineris nostri exercitus perspecta nocte ad Nervios pervenerunt atque his demonstrarunt, inter singulas legiones impedimentorum magnum numerum intercedere, neque esse quicquam negotii, quum prima legio in castra venisset reliquaeque legiones magnum spatium abessent, hanc sub sarcinis adoriri: qua pulsa impedimentisque direptis futurum, ut reliquae contra consistere non auderent. [4]Adjuvabat etiam eorum consilium, qui rem deferebant, quod Nervii antiquitus, quum equitatu nihil possent (neque enim ad hoc tempus ei rei student, sed, quicquid possunt, pedestribus valent copiis), quo facilius finitimorum equitatum, si praedandi causa ad eos venissent, impedirent, [5]teneris arboribus incisis atque inflexis crebris in latitudinem ramis enatis et rubis sentibusque interjectis effecerant, ut instar muri hae sepes munimenta praeberent, quo [6]non modo non intrari, sed ne perspici quidem pos-

set. His rebus quum iter agminis nostri impediretur, non omittendum sibi consilium Nervii existimaverunt.

18. Loci natura erat haec, [1] quem locum nostri castris delegerant: Collis ab summo aequaliter declivis ad flumen Sabim, [2] quod supra nominavimus, vergebat. [3] Ab eo flumine pari acclivitate collis nascebatur, adversus huic et contrarius, passus circiter ducentos, infimus apertus, ab superiore parte silvestris, ut non facile introrsus perspici posset. Intra eas silvas hostes in occulto sese continebant: in aperto loco secundum flumen paucae stationes equitum videbantur. Fluminis erat altitudo pedum circiter trium.

19. Caesar equitatu praemisso subsequebatur omnibus copiis; [1] sed ratio ordoque agminis aliter se habebat ac Belgae ad Nervios detulerant. Nam quod ad hostes appropinquabat, consuetudine sua Caesar sex legiones expeditas ducebat; post eas totius exercitus impedimenta collocarat; inde duae legiones, quae proxime conscriptae erant, totum agmen claudebant praesidioque impedimentis erant. Equites nostri cum funditoribus sagittariisque flumen transgressi cum hostium equitatu proelium commiserunt. Quum se illi identidem in silvas ad suos reciperent ac rursus ex silva in nostros impetum facerent neque nostri longius, [2] quam quem ad finem porrecta ac loca aperta pertinebant, cedentes insequi auderent, interim legiones sex, quae primae venerant, opere dimenso castra munire coeperunt. Ubi prima impedimenta nostri exercitus ab his, qui in silvis abditi latebant, visa sunt, quod tempus inter eos committendi proelii convenerat, ita ut intra silvas aciem ordinesque constituerant atque ipsi sese confirmaverant, subito omnibus copiis provolaverunt impetumque in nostros equites fecerunt. His facile pulsis ac proturbatis incredibili celeritate ad flumen decucurrerunt, [4] ut paene uno tempore et ad silvas et in flumine et jam in manibus nostris hostes viderentur. Eadem autem celeritate [5] adverso colle ad nostra castra atque eos, qui in opere occupati erant, contenderunt.

20. Caesari omnia uno tempore erant agenda: [1] vexillum proponendum, quod erat insigne, quum ad arma concurri oporteret, signum tuba dandum, ab opere

revocandi milites, qui paulo longius aggeris petendi causa processerant, arcessendi, acies instruenda, milites cohortandi, signum dandum. Quarum rerum magnam partem [2] temporis brevitas et successus hostium impediebat. [3] His difficultatibus duae res erant subsidio, scientia atque usus militum, quod superioribus proeliis exercitati, quid fieri oporteret, non minus commode ipsi sibi praescribere, quam ab aliis doceri poterant, et quod ab opere singulisque legionibus singulos legatos Caesar discedere nisi munitis castris vetuerat. Hi propter propinquitatem et celeritatem hostium [4] nihil jam Caesaris imperium exspectabant, sed per se, quae videbantur, administrabant.

21. [1] Caesar necessariis rebus imperatis ad cohortandos milites, quam in partem fors obtulit, decucurrit et ad legionem decimam devenit. Milites non longiore oratione cohortatus, [2] quam uti suae pristinae virtutis memoriam retinerent neu perturbarentur animo hostiumque impetum fortiter sustinerent, quod non longius hostes aberant, quam quo telum adjici posset, proelii committendi signum dedit. Atque in alteram partem item cohortandi causa profectus pugnantibus occurrit. Temporis tanta fuit exiguitas hostiumque tam paratus ad dimicandum animus, ut non modo ad [3] insignia accommodanda, sed etiam ad galeas inducendas scutisque tegimenta detrudenda tempus [4] defuerit. Quam quisque ab opere in partem casu devenit quaeque prima signa conspexit, ad haec constitit, ne in quaerendis suis pugnandi tempus dimitteret.

22. Instructo exercitu, magis ut loci natura dejectusque collis et necessitas temporis, quam ut rei militaris ratio atque ordo postulabat, [1] quum diversis legionibus aliae alia in parte hostibus resisterent sepibusque densissimis, ut ante demonstravimus, interjectis prospectus impediretur, neque certa subsidia collocari neque quid in quaque parte opus esset provideri neque ab uno omnia imperia administrari poterant. Itaque [2] in tanta rerum iniquitate fortunae quoque eventus varii sequebantur.

23. Legionis nonae et decimae milites, [1] ut in sinistra parte acie constiterant, pilis emissis cursu ac lassitudine exanimatos vulneribusque confectos Atrebates

— nam his ea pars obvenerat — celeriter ex loco superiore in flumen compulerunt et transire conantes insecuti gladiis magnam partem eorum impeditam interfecerunt. Ipsi transire flumen non dubitaverunt et in locum iniquum progressi rursus resistentes hostes redintegrato proelio in fugam dederunt. Item alia in parte [2]diversae duae legiones, undecima et octava, profligatis Veromanduis, quibuscum erant congressi, ex loco superiore in ipsis fluminis ripis proeliabantur. [3]At totis fere a fronte et ab sinistra parte nudatis castris, quum in dextro cornu legio duodecima et non magno ab ea intervallo septima constitisset, omnes Nervii confertissimo agmine duce Boduognato, qui summam imperii tenebat, ad eum locum contenderunt; quorum pars aperto latere legiones circumvenire, pars summum castrorum locum petere coepit.

24. [1]Eodem tempore equites nostri levisque armaturae pedites, qui cum iis una fuerant, quos primo hostium impetu pulsos dixeram, quum se in castra reciperent, adversis hostibus occurrebant ac rursus aliam in partem fugam petebant; et calones, qui ab decumana porta ac summo jugo collis nostros victores flumen transire conspexerant, praedandi causa egressi, quum respexissent et hostes in nostris castris versari vidissent, praecipites fugae sese mandabant. Simul eorum, qui cum impedimentis veniebant, clamor fremitusque oriebatur aliique aliam in partem perterriti ferebantur. Quibus omnibus rebus permoti equites Treviri, quorum inter Gallos virtutis opinio est singularis, qui auxilii causa [2]ab civitate ad Caesarem missi venerant, quum multitudine hostium castra nostra compleri, nostras legiones premi et paene circumventas teneri, calones, equites, funditores, Numidas, diversos dissipatosque in omnes partes fugere vidissent, desperatis nostris rebus domum contenderunt: Romanos pulsos superatosque, castris impedimentisque eorum hostes potitos civitati renunciaverunt.

25. [1]Caesar ab decimae legionis cohortatione ad dextrum cornu profectus, ubi suos urgeri signisque in unum locum collatis duodecimae legionis confertos milites sibi ipsos ad pugnam esse impedimento vidit, quartae cohortis omnibus centurionibus occisis signi-

feroque interfecto, signo amisso, reliquarum cohortium omnibus fere centurionibus aut vulneratis aut occisis, in his primipilo P. Sextio Baculo, fortissimo viro, [2]multis gravibusque vulneribus confecto, ut jam se sustinere non posset, reliquos esse tardiores, et nonnullos ab novissimis deserto proelio excedere ac tela vitare, hostes neque a fronte ex inferiore loco subeuntes intermittere et ab utroque latere instare, et rem esse in angusto vidit, neque ullum esse subsidium, quod submitti posset, scuto ab novissimis uni militi detracto, quod ipse eo sine scuto venerat, in primam aciem processit centurionibusque nominatim appellatis reliquos cohortatus milites signa inferre et manipulos laxare jussit, quo facilius gladiis uti possent. Cujus adventu spe illata militibus ac redintegrato animo, quum pro se quisque in conspectu imperatoris etiam in extremis suis rebus operam navare cuperet, paulum hostium impetus tardatus est.

26. Caesar, quum septimam legionem, [1]quae juxta constiterat, item urgeri ab hoste vidisset, tribunos militum monuit, ut paulatim sese legiones conjungerent et conversa signa in hostes inferrent. Quo facto, quum alius alii subsidium ferret neque timerent, ne aversi ab hoste circumvenirentur, audacius resistere ac fortius pugnare coeperunt. Interim milites legionum duarum, quae in novissimo agmine praesidio impedimentis fuerant, [2]proelio nunciato cursu incitato in summo colle ab hostibus conspiciebantur, et T. Labienus castris hostium potitus et ex loco superiore, quae res in nostris castris gererentur, conspicatus decimam legionem subsidio nostris misit. [3]Qui quum ex equitum et calonum fuga, quo in loco res esset, quantoque in periculo et castra et legiones et imperator versaretur, cognovissent, nihil ad celeritatem sibi reliqui fecerunt.

27. [1]Horum adventu tanta rerum commutatio est facta, ut nostri, etiam qui vulneribus confecti procubuissent, scutis innixi proelium redintegrarent, tum calones perterritos hostes conspicati etiam inermes armatis occurrerent, equites vero, ut turpitudinem fugae virtute delerent, omnibus in locis [pugn*are*nt, quo] se legionariis militibus praeferrent. At hostes etiam in

extrema spe salutis tantam virtutem praestiterunt, ut, quum primi eorum cecidissent, proximi jacentibus insisterent atque ex eorum corporibus pugnarent; [2]his dejectis et coacervatis cadaveribus, qui superessent, ut ex tumulo. tela in nostros conjicerent et pila intercepta remitterent: [3]ut non nequicquam tantae virtutis homines judicari deberet ausos esse transire latissimum flumen, ascendere altissimas ripas, subire iniquissimum locum: quae facilia ex difficillimis animi magnitudo redegerat.

28. Hoc proelio facto et prope ad internecionem [1]gente ac nomine Nerviorum redacto majores natu, quos una cum pueris mulieribusque in aestuaria ac paludes collectos dixeramus, hac pugna nunciata, quum victoribus nihil impeditum, victis nihil tutum arbitrarentur, omnium, qui supererant, consensu legatos ad Caesarem miserunt seque ei dediderunt et in commemoranda civitatis calamitate ex sexcentis ad tres senatores, ex hominum milibus LX vix ad quingentos, qui arma ferre possent, sese redactos esse dixerunt. Quos Caesar, [2]ut in miseros ac supplices usus misericordia videretur, diligentissime conservavit suisque finibus atque oppidis uti jussit et finitimis imperavit, ut ab injuria et maleficio se suosque prohiberent.

29. Aduatuci, de quibus supra scripsimus, quum omnibus copiis auxilio Nerviis venirent, hac pugna nunciata ex itinere domum reverterunt; cunctis oppidis castellisque desertis sua omnia in unum oppidum egregie natura munitum contulerunt. [1]Quod quum ex omnibus in circuitu partibus altissimas rupes despectusque haberet, una ex parte leniter acclivis aditus in latitudinem non amplius ducentorum pedum relinquebatur; quem locum duplici altissimo muro munierant, tum magni ponderis saxa et praeacutas trabes in muro collocabant. Ipsi erant ex Cimbris Teutonisque prognati, qui, quum iter in provinciam nostram atque Italiam facerent, iis impedimentis, quae secum agere ac portare non poterant, citra flumen Rhenum depositis [2]custodiam ex suis ac praesidium sex milia hominum una reliquerunt. [3]Hi post eorum obitum multos annos a finitimis exagitati quum alias bellum inferrent, alias illatum defenderent, consensu eorum

omnium pace facta hunc sibi domicilio locum delegerunt.

30. [1]Ac primo adventu exercitus nostri crebras ex oppido excursiones faciebant parvulisque proeliis cum nostris contendebant; postea vallo pedum XII in circuitu quindecim milium crebrisque castellis circummuniti oppido sese continebant. Ubi vineis actis aggere exstructo turrim procul constitui viderunt, [2]primum irridere ex muro atque increpitare vocibus, quod tanta machinatio ab tanto spatio instrueretur; quibusnam manibus aut quibus viribus praesertim homines tantulae staturae — nam plerumque omnibus Gallis prae magnitudine corporum suorum brevitas nostra contemptui est — tanti oneris turrim in muros sese collocare confiderent?

31. Ubi vero moveri et appropinquare moenibus viderunt, nova atque inusitata specie commoti legatos ad Caesarem de pace miserunt, qui ad hunc modum locuti: [1]*Non existimare, Romanos sine ope divina bellum gerere, qui tantae altitudinis machinationes tanta celeritate promovere possent; se suaque omnia eorum potestati permittere* dixerunt. [2]*Unum petere ac deprecari: si forte pro sua clementia ac mansuetudine, quam ipsi ab aliis audirent, statuisset, Aduatucos esse conservandos, ne se armis despoliaret. Sibi omnes fere finitimos esse inimicos ac suae virtuti invidere; a quibus se defendere traditis armis non possent. Sibi praestare, si in eum casum deducerentur, quamvis fortunam a populo Romano pati quam ab his per cruciatum interfici, inter quos dominari consuessent.*

32. [1]Ad haec Caesar respondit: *Se magis consuetudine sua, quam merito eorum, civitatem conservaturum, si prius, quam murum aries attigisset, se dedidissent; sed deditionis nullam esse conditionem, nisi armis traditis. Se id,* [2]*quod in Nerviis fecisset, facturum finitimisque imperaturum, ne quam dediticiis populi Romani injuriam inferrent.* Re nunciata ad suos, [3]*quae imperarentur, facere* dixerunt. Armorum magna multitudine de muro in fossam, quae erat ante oppidum, jacta, sic ut prope summam muri aggerisque altitudinem acervi armorum adaequarent, et tamen circiter parte tertia, ut postea

perspectum est, celata atque in oppido retenta portis patefactis eo die pace sunt usi.

33. Sub vesperum Caesar portas claudi militesque ex oppido exire jussit, ne quam noctu oppidani [1]ab militibus injuriam acciperent. Illi ante inito, ut intellectum est, consilio, quod deditione facta nostros [2]praesidia deducturos aut denique indiligentius servaturos crediderant, partim cum his, quae retinuerant et celaverant, armis, partim scutis ex cortice factis aut [3]viminibus intextis, quae subito, ut temporis exiguitas postulabat, pellibus induxerant, tertia vigilia, [4]qua minime arduus ad nostras munitiones ascensus videbatur, omnibus copiis repentino ex oppido eruptionem fecerunt. [5]Celeriter, ut ante Caesar imperarat, ignibus significatione facta ex proximis castellis eo concursum est, pugnatumque ab hostibus ita acriter est, ut a viris fortibus in extrema spe salutis iniquo loco contra eos, qui ex vallo turribusque tela jacerent, pugnari debuit, quum in una virtute omnis spes salutis consisteret. Occisis [7]ad hominum milibus quattuor reliqui in oppidum rejecti sunt. [8]Postridie ejus diei refractis portis, quum jam defenderet nemo, atque intromissis militibus nostris sectionem ejus oppidi universam Caesar vendidit. Ab his, qui emerant, capitum numerus ad eum relatus est milium quinquaginta trium.

34. Eodem tempore a Publio Crasso, [1]quem cum legione una miserat ad Venetos, Unellos, Osismos, Curiosolitas, [3]Esuvios, Aulercos, Redones, [3]quae sunt maritimae civitates Oceanumque attingunt, certior factus est, omnes eas civitates in deditionem potestatemque populi Romani esse redactas.

35. His rebus gestis omni Gallia pacata tanta hujus belli ad barbaros opinio perlata est, uti ab his nationibus, [1]quae trans Rhenum incolerent, mitterentur legati ad Caesarem, qui se obsides daturas, [2]imperata facturas pollicerentur. Quas legationes Caesar, quod in Italiam Illyricumque properabat, inita proxima aestate ad se reverti jussit. Ipse in Carnutes, Andes, Turones, [4]quaeque civitates propinquae his locis erant, ubi bellum gesserat, legionibus in hibernacula deductis in Italiam profectus est, ob easque res ex

litteris Caesaris [5] dies quindecim supplicatio decreta est, quod ante id tempus accidit nulli.

LIBER III.

1. Quum in Italiam proficisceretur Caesar, Servium Galbam cum legione duodecima et parte equitatus in Nantuates, Veragros Sedunosque misit, qui ab finibus Allobrogum et lacu Lemanno et flumine Rhodano ad summas Alpes pertinent. [1] Causa mittendi fuit, quod iter per Alpes, quo magno cum periculo magnisque cum portoriis mercatores ire consuerant, patefieri volebat. Huic permisit, si opus esse arbritraretur, uti in his locis legionem hiemandi causa collocaret. [2] Galba secundis aliquot proeliis factis castellisque compluribus eorum expugnatis missis ad eum undique legatis obsidibusque datis et pace facta constituit cohortes duas in Nantuatibus collocare et ipse cum reliquis ejus legionis cohortibus in vico Veragrorum, qui appellatur Octodurus, hiemare; qui vicus, positus in valle, non magna adjecta planitie, altissimis montibus undique continetur. Quum hic in duas partes [4] flumine divideretur, alteram partem ejus vici Gallis ad hiemandum concessit, alteram, vacuam ab illis relictam, cohortibus attribuit. [5] Eum locum vallo fossaque munivit.

2. Quum dies hibernorum complures transissent frumentumque eo comportari jussisset, subito per exploratores certior factus est, ex ea parte vici, [1] quam Gallis concesserat, omnes noctu discessisse, montesque, qui impenderent, a maxima multitudine Sedunorum et Veragrorum teneri. [2] Id aliquot de causis acciderat, ut subito Galli belli renovandi legionisque opprimendae consilium caperent: primum, quod legionem neque eam plenissimam detractis cohortibus duabus et compluribus singillatim, qui commeatus [3] petendi causa missi erant, absentibus propter paucitatem despiciebant; tum etiam, quod propter iniquitatem loci, quum ipsi ex montibus in vallem decurrerent et tela conjicerent, [4] ne primum quidem posse impetum suum

sustineri existimabant. [5] Accedebat, quod suos ab se liberos abstractos obsidum nomine dolebant et Romanos non solum itinerum causa, sed etiam perpetuae possessionis, culmina Alpium occupare conari et ea loca finitimae provinciae adjungere sibi persuasum habebant.

3. His nunciis acceptis Galba, quum neque [1] opus hibernorum munitionesque plene essent perfectae, neque de frumento reliquoque commeatu satis esset provisum, quod deditione facta obsidibusque acceptis nihil de bello timendum existimaverat, consilio celeriter convocato sententias exquirere coepit. Quo in consilio, quum tantum repentini periculi [2] praeter opinionem accidisset, ac jam omnia fere superiora loca multitudine armatorum completa conspicerentur, [3] neque subsidio veniri neque commeatus supportari interclusis itineribus possent, prope jam desperata salute nonnullae hujusmodi sententiae dicebantur, ut impedimentis relictis eruptione facta iisdem itineribus, quibus eo pervenissent, [4] ad salutem contenderent. Majori tamen parti placuit, hoc reservato ad [5] extremum consilio interim rei eventum experiri et castra defendere.

4. Brevi spatio interjecto, [1] vix ut his rebus, [2] quas constituissent, collocandis atque administrandis tempus daretur, hostes ex omnibus partibus signo dato decurrere, lapides gaesaque in vallum conjicere. Nostri primo integris viribus fortiter repugnare neque ullum frustra telum ex [3] loco superiore mittere, ut quaeque pars castrorum nudata defensoribus premi videbatur, eo occurrere et auxilium ferre, sed hoc superari, quod diuturnitate pugnae hostes defessi proelio excedebant, alii integris viribus succedebant; quarum rerum a nostris propter paucitatem fieri nihil poterat, [4] ac non modo defesso ex pugna excedendi, sed ne saucio quidem ejus loci, ubi constiterat, relinquendi ac sui recipiendi facultas dabatur.

5. Quum jam [1] amplius horis sex continenter pugnaretur ac non solum vires, sed etiam tela nostris deficerent atque hostes acrius instarent languidioribusque nostris vallum scindere et fossas complere coepissent, resque esset jam ad extremum perducta casum, Publius Sextius Baculus, primi pili centurio, quem

Nervico proelio compluribus confectum vulneribus diximus, et item Gajus Volusenus, tribunus militum, [2]vir et consilii magni et virtutis, ad Galbam accurrunt atque unam esse spem salutis docent, si eruptione facta extremum auxilium experirentur. Itaque convocatis centurionibus celeriter milites [3]certiores facit, paulisper intermitterent proelium ac tantummodo tela missa exciperent seque ex labore reficerent, post dato signo ex castris erumperent atque omnem spem salutis in virtute ponerent.

6. [1]Quod jussi sunt, faciunt ac subito omnibus portis eruptione facta neque cognoscendi, quid fieret, neque sui colligendi hostibus facultatem relinquunt. Ita commutata fortuna eos, qui in spem potiundorum castrorum venerant, undique circumventos interficiunt et ex hominum milibus amplius triginta, quem numerum barbarorum ad castra venisse constabat, [3]plus tertia parte interfecta reliquos perterritos in fugam conjiciunt ac ne in locis quidem superioribus consistere patiuntur. Sic omnibus hostium copiis fusis [4]armisque exutis se in castra munitionesque suas recipiunt. Quo proelio facto, quod saepius fortunam tentare Galba nolebat atque alio se in hiberna consilio [5]venisse meminerat, aliis occurrisse rebus viderat, maxime frumenti commeatusque inopia permotus, postero die omnibus ejus vici aedificiis incensis in provinciam reverti contendit: ac nullo hoste prohibente aut iter demorante incolumem legionem in Nantuates, inde in Allobroges perduxit ibique hiemavit.

7. [1]His rebus gestis, quum omnibus de causis Caesar pacatam Galliam existimaret, superatis Belgis, expulsis Germanis, victis in Alpibus Sedunis, atque ita inita hieme in Illyricum profectus esset, quod eas quoque nationes adire et regiones cognoscere volebat, subitum bellum in Gallia coortum est. Ejus belli haec fuit causa. Publius Crassus adolescens cum legione septima proximus mare [2]Oceanum in Andibus hiemarat. Is, quod in his locis inopia frumenti erat, [3]praefectos tribunosque militum complures in finitimas civitates frumenti causa dimisit; quo in numero erat Titus Terrasidius missus in Esuvios, Marcus Trebius

Gallus in Curiosolitas, Quintus Velanius cum Tito Silio in Venetos.

8. Hujus est civitatis longe amplissima auctoritas omnis orae maritimae regionum earum, quod et naves habent Veneti plurimas, quibus in Britanniam navigare consuerunt, et scientia atque usu nauticarum rerum reliquos antecedunt et [1]in magno impetu maris atque aperto paucis portibus interjectis, quos tenent ipsi, omnes fere, qui eo mari uti consuerunt, habent vectigales. [2]Ab his fit initium retinendi Silii atque Velanii, quod per eos suos se obsides, quos Crasso dedissent, recuperaturos existimabant. Horum auctoritate finitimi adducti, [3]ut sunt Gallorum subita et repentina consilia, eadem de causa Trebium Terrasidiumque retinent et celeriter missis legatis per suos principes inter se conjurant, nihil nisi communi consilio acturos eundemque omnis fortunae exitum [4]esse laturos; reliquasque civitates sollicitant, ut in ea libertate, [5]quam a majoribus acceperant, permanere quam Romanorum servitutem perferre mallent. Omni ora maritima celeriter ad suam sententiam perducta communem legationem ad P. Crassum mittunt: *si velit suos recipere, obsides sibi remittat.*

9. Quibus de rebus Caesar ab Crasso certior factus, quod ipse aberat longius, [1]naves interim longas aedificari in flumine Ligere, quod influit in Oceanum, remiges ex provincia institui, nautas gubernatoresque comparari jubet. [2]His rebus celeriter administratis ipse, quum primum per anni tempus potuit, ad exercitum contendit. Veneti reliquaeque item civitates, cognito Caesaris adventu [[3]certiores facti] simul quod, [4]quantum in se facinus admisissent, intelligebant (legatos, quod nomen ad omnes nationes sanctum inviolatumque semper fuisset, retentos ab se et in vincula conjectos), pro magnitudine periculi bellum parare et maxime ea, quae ad usum navium pertinent, providere instituunt, hoc majore spe, quod multum natura loci confidebant. [5]Pedestria esse itinera concisa aestuariis, navigationem impeditam propter inscientiam locorum paucitatemque portuum sciebant neque nostros exercitus propter frumenti inopiam diutius apud se morari posse confidebant; [6]ac jam ut

omnia contra opinionem acciderent, tamen se plurimum navibus posse, Romanos neque ullam facultatem habere navium neque eorum locorum, ubi bellum gesturi essent, vada, portus, insulas novisse; ac longe aliam esse navigationem in concluso mari atque in vastissimo atque apertissimo Oceano perspiciebant. [7] His initis consiliis oppida muniunt, frumenta ex agris in oppida comportant, naves in Venetiam, ubi Caesarem primum esse bellum gesturum constabat, quam plurimas possunt, cogunt. Socios sibi ad id bellum Osismos, Lexovios, Namnetes, Ambiliatos, Morinos, Diablintres, Menapios adsciscunt: auxilia ex Britannia, quae contra eas regiones posita est, arcessunt.

10. [1] Erant hae difficultates belli gerendi, quas supra ostendimus, sed multa Caesarem tamen ad id bellum incitabant: injuriae retentorum equitum Romanorum, rebellio facta post deditionem, defectio datis obsidibus, tot civitatum conjuratio, in primis ne hac parte neglecta reliquae nationes sibi idem licere arbitrarentur. Itaque quum intelligeret, omnes fere Gallos novis rebus studere et ad bellum mobiliter celeriterque excitari, [2] omnes autem homines natura libertati studere et conditionem servitutis odisse, priusquam plures civitates conspirarent, partiendum sibi ac latius distribuendum exercitum putavit.

11. Itaque Titum Labienum legatum in Treviros, qui proximi flumini Rheno sunt, cum equitatu mittit. Huic mandat, Remos reliquosque Belgas adeat atque in officio contineat Germanosque, qui auxilio a Belgis arcessiti dicebantur, si per vim navibus flumen transire conentur, prohibeat. P. Crassum cum cohortibus legionariis duodecim et magno numero equitatus in Aquitaniam proficisci jubet, [3] ne ex his nationibus auxilia in Galliam mittantur ac tantae nationes conjungantur. Quintum Titurium Sabinum legatum cum legionibus tribus in Unellos, [2] Curiosolites Lexoviosque mittit, qui eam manum distinendam curet. [4] Decimum Brutum adolescentem classi Gallicisque navibus, quas ex Pictonibus et Santonis reliquisque pacatis regionibus convenire jusserat, praeficit et, quum primum posset, in Venetos proficisci jubet. Ipse eo pedestribus copiis contendit.

12. Erant ejusmodi fere situs oppidorum, [2]ut posita in extremis lingulis promontoriisque neque pedibus aditum haberent, [3]quum ex alto se aestus incitavisset, quod bis accidit semper horarum duodecim spatio, neque navibus, quod rursus minuente aestu naves in vadis afflictarentur. [5]Ita utraque re oppidorum oppugnatio impediebatur; ac si quando magnitudine operis forte superati, extruso mari aggere ac molibus atque his oppidi moenibus adaequatis, suis fortunis desperare coeperant, magno numero navium appulso, cujus rei summam facultatem habebant, sua deportabant omnia seque in proxima oppida recipiebant: ibi se rursus iisdem opportunitatibus loci defendebant. Haec eo facilius magnam partem aestatis faciebant, quod nostrae naves tempestatibus detinebantur summaque erat vasto atque aperto mari, magnis aestibus, raris ac prope nullis portibus, difficultas navigandi.

13. [1]Namque ipsorum naves ad hunc modum factae armataeque erant: carinae aliquanto planiores quam nostrarum navium, [2]quo facilius vada ac decessum aestus excipere possent; prorae admodum erectae atque item puppes ad magnitudinem fluctuum tempestatumque accommodatae; naves totae factae ex robore ad quamvis vim et contumeliam perferendam; [3]transtra pedalibus in altitudinem trabibus confixa clavis ferreis digiti pollicis crassitudine; ancorae pro funibus ferreis catenis revinctae; [4]pelles pro velis alutaeque tenuiter confectae, hae sive propter lini inopiam atque ejus usus inscientiam, sive eo, quod est magis verisimile, quod tantas tempestates Oceani tantosque impetus ventorum sustineri ac tanta onera navium regi velis non satis commode posse arbitrabantur. Cum his navibus nostrae classi ejusmodi [5]congressus erat, ut una celeritate et pulsu remorum praestaret, reliqua pro loci natura, pro vi tempestatum illis essent aptiora et accommodatiora. Neque enim his nostrae [6]rostro nocere poterant — tanta in iis erat firmitudo — neque propter altitudinem facile telum adjiciebatur, et eadem de causa minus commode [7]scopulis continebantur. [8]Accedebat, ut, quum saevire ventus coepisset et se vento dedissent, et tempestatem ferrent facilius et in vadis consisterent tutius et ab aestu relictae ni-

hil saxa et cautes timerent; quarum rerum omnium nostris navibus casus erat extimescendus.

14. [1] Compluribus expugnatis oppidis Caesar, ubi intellexit, frustra tantum laborem sumi neque hostium fugam captis oppidis reprimi neque iis noceri posse, statuit exspectandam classem. Quae ubi convenit ac primum ab hostibus visa est, circiter CCXX naves eorum paratissimae atque omni genere armorum ornatissimae, [2] profectae ex portu, nostris adversae constiterunt; neque satis Bruto, qui classi praeerat, vel tribunis militum centurionibusque, quibus singulae naves erant attributae, constabat, quid agerent aut quam rationem pugnae insisterent. Rostro enim noceri non posse cognoverant; [3] turribus autem excitatis tamen has altitudo puppium ex barbaris navibus superabat, ut neque ex inferiore loco satis commode tela adjici possent et missa ab Gallis gravius acciderent. Una erat magno usui res praeparata a nostris, [4] falces praeacutae, insertae affixaeque longuriis, non absimili forma muralium falcium. His quum funes, qui antemnas ad malos [6] destinabant, comprehensi adductique erant, navigio remis incitato praerumpebantur. Quibus abscisis antemnae necessario concidebant, ut, quum omnis Gallicis navibus spes in velis armamentisque consisteret, his ereptis omnis usus navium uno tempore eriperetur. Reliquum erat certamen positum in virtute, qua nostri milites facile superabant, atque eo magis, quod in conspectu Caesaris atque omnis exercitus res gerebatur, [7] ut nullum paulo fortius factum latere posset; omnes enim colles ac loca superiora, unde erat propinquus despectus in mare, ab exercitu tenebantur.

15. Disjectis, ut diximus, antemnis, [1] quum singulas binae ac ternae naves circumsteterant, milites summa vi transcendere in hostium naves contendebant. Quod postquam barbari fieri animadverterunt, expugnatis compluribus navibus, quum ei rei nullum reperiretur auxilium, fuga salutem petere contenderunt. [2] Ac jam conversis in eam partem navibus, quo ventus ferebat, tanta subito malacia ac tranquillitas exstitit, ut se ex loco commovere non possent. [3] Quae quidem res ad negotium conficiendum maxime fuit opportuna; nam singulas nostri consectati expugnaverunt,

[6]ut perpaucae ex omni numero noctis interventu ad terram pervenerint, quum ab hora fere quarta usque ad solis occasum pugnaretur.

16. Quo proelio bellum Venetorum totiusque orae maritimae confectum est. Nam quum omnis juventus, omnes etiam gravioris aetatis, in quibus aliquid consilii aut dignitatis fuit, eo convenerant, [1]tum navium quod ubique fuerat in unum locum coegerant; quibus amissis reliqui neque quo se reciperent neque quemadmodum oppida defenderent, [2]habebant. Itaque se suaque omnia Caesari dediderunt. [3]In quos eo gravius Caesar vindicandum statuit, quo diligentius in reliquum tempus a barbaris jus legatorum conservaretur. Itaque omni senatu necato reliquos [4]sub corona vendidit.

17. Dum haec in Venetis geruntur, Quintus Titurius Sabinus cum iis copiis, [1]quas a Caesare acceperat, in fines Unellorum pervenit. His praeerat Viridovix ac summam imperii tenebat earum omnium civitatum, quae defecerant, ex quibus [2]exercitum magnasque copias coegerat; [3]atque his paucis diebus Aulerci Eburovices Lexoviique senatu suo interfecto, quod auctores belli esse nolebant, portas clauserunt seque cum Viridovice conjunxerunt; magnaque praeterea multitudo undique ex Gallia perditorum hominum latronumque convenerat, quos spes praedandi studiumque bellandi [4]ab agricultura et quotidiano labore revocabat. Sabinus idoneo [5]omnibus rebus loco castris se tenebat, quum Viridovix contra eum duum milium spatio consedisset quotidieque productis copiis pugnandi potestatem faceret, ut jam non solum hostibus in contemptionem Sabinus veniret, sed etiam nostrorum militum vocibus nonnihil carperetur; [7]tantamque opinionem timoris praebuit, ut jam ad vallum castrorum hostes accedere auderent. [8]Id ea de causa faciebat, quod cum tanta multitudine hostium, praesertim eo absente, qui summam imperii teneret, nisi aequo loco [9]aut opportunitate aliqua data legato dimicandum non existimabat.

18. [1]Hac confirmata opinione timoris idoneum quendam hominem et callidum delegit, Gallum, ex his, quos auxilii causa secum habebat. Huic magnis praemiis

pollicitationibusque persuadet, uti ad hostes transeat et, quid fieri velit, [2]edocet. Qui, ubi pro perfuga ad eos venit, timorem Romanorum proponit, *quibus angustiis ipse Caesar a Venetis prematur,* docet, [4]*neque longius abesse, quin proxima nocte Sabinus clam ex castris exercitum educat et ad Caesarem auxilii ferendi causa proficiscatur.* Quod ubi auditum est, conclamant omnes, occasionem negotii bene gerendi amittendam non esse: [5]ad castra iri oportere. Multae res ad hoc consilium Gallos hortabantur: [6]superiorum dierum Sabini cunctatio, perfugae confirmatio, inopia cibariorum, cui rei parum diligenter ab his erat provisum, [7]spes Venetici belli, et quod fere libenter homines id, quod volunt, credunt. His rebus adducti non prius Viridovicem reliquosque duces ex concilio dimittunt, [8]quam ab his sit concessum, arma uti capiant et ad castra contendant. Qua re concessa laeti ut explorata victoria sarmentis virgultisque collectis, quibus fossas Romanorum compleant, ad castra pergunt.

19. Locus erat castrorum editus et paulatim ab imo acclivis, [1]circiter passus mille. Huc magno cursu contenderunt, [2]ut quam minimum spatii ad se colligendos armandosque Romanis daretur, [3]exanimatique pervenerunt. Sabinus suos hortatus cupientibus signum dat. Impeditis hostibus propter ea, quae ferebant, [4]onera subito duabus portis eruptionem fieri jubet. Factum est opportunitate loci, hostium inscientia ac defatigatione, virtute militum et superiorum pugnarum exercitatione, ut ne unum quidem nostrorum impetum ferrent ac statim terga verterent. Quos impeditos integris viribus milites nostri consecuti magnum numerum eorum occiderunt; reliquos equites consectati paucos, qui ex fuga evaserant, [5]reliquerunt. Sic uno tempore et de navali pugna Sabinus et de Sabini victoria Caesar [6]certior factus, civitatesque omnes se statim Titurio dediderunt. [7]Nam ut ad bella suscipienda Gallorum alacer ac promptus est animus, sic mollis ac minime resistens ad calamitates perferendas mens eorum est.

20. Eodem fere tempore P. Crassus, quum in Aquitaniam pervenisset, quae pars, ut ante dictum est, et regionum latitudine et multitudine hominum [1]ex ter-

tia parte Galliae est aestimanda, [2]quum intelligeret in his locis sibi bellum gerendum, ubi paucis ante annis L. Valerius Praeconinus legatus exercitu pulso interfectus esset, atque unde L. Mallius proconsul impedimentis amissis profugisset, [4]non mediocrem sibi diligentiam adhibendam intelligebat. Itaque re frumentaria provisa, [5]auxiliis equitatuque comparato, multis praeterea viris fortibus Tolosa et Narbone, [7]quae sunt civitates Galliae provinciae finitimae, [8]ex his regionibus nominatim evocatis in Sontiatum fines exercitum introduxit. Cujus adventu cognito Sontiates magnis copiis coactis equitatuque, quo plurimum valebant, [9]in itinere agmen nostrum adorti primum equestre proelium commiserunt: deinde equitatu suo pulso atque insequentibus nostris subito pedestres copias, quas in convalle in insidiis collocaverant, ostenderunt. Hi nostros disjectos adorti proelium renovarunt.

21. Pugnatum est diu atque acriter, quum Sontiates superioribus victoriis freti in sua virtute totius Aquitaniae salutem positam putarent, nostri autem, quid sine imperatore et sine reliquis legionibus adolescentulo duce efficere possent, perspici cuperent: [2]tamen confecti vulneribus hostes terga vertere. Quorum magno numero interfecto Crassus ex itinere oppidum Sontiatum oppugnare coepit. Quibus fortiter resistentibus vineas turresque egit. Illi alias eruptione tentata, alias cuniculis ad aggerem vineasque actis, cujus rei sunt longe peritissimi Aquitani, propterea quod multis locis apud eos [5]aerariae secturaeque sunt, ubi diligentia nostrorum nihil his rebus profici posse intellexerunt, legatos ad Crassum mittunt seque in deditionem ut recipiat, petunt. Qua re impetrata arma tradere jussi faciunt.

22. [1]Atque in ea re omnium nostrorum intentis animis alia ex parte oppidi Adiatunnus, qui summam imperii tenebat, cum sexcentis devotis, quos illi [2]soldurios appellant, — quorum haec est conditio, ut omnibus in vita commodis una cum his fruantur, [3]quorum se amicitiae dediderint; [4]si quid his per vim accidat, aut eundem casum una ferant aut sibi mortem consciscant; neque adhuc hominum memoria repertus est quisquam, qui eo interfecto, cujus se amicitiae devo-

visset, mortem recusaret, — [6]cum his Adiatunnus eruptionem facere conatus, clamore ab ea parte munitionis sublato, quum ad arma milites concurrissent vehementerque ibi pugnatum esset, repulsus in oppidum tamen uti eadem deditionis conditione uteretur, ab Crasso impetravit.

23. Armis obsidibusque acceptis Crassus in fines Vocatium et Tarusatium profectus est. Tum vero barbari commoti, quod oppidum et natura loci et manu munitum paucis diebus, [1]quibus eo ventum erat, expugnatum cognoverant, legatos [2]quoque versum dimittere, conjurare, obsides inter se dare, copias parare coeperunt. Mittuntur etiam ad eas civitates legati, quae sunt [3]citerioris Hispaniae finitimae Aquitaniae: inde auxilia ducesque arcessuntur. [4]Quorum adventu magna cum auctoritate et magna cum hominum multitudine bellum gerere conantur. Duces vero ii deliguntur, qui una cum Q. Sertorio [5]omnes annos fuerant summamque scientiam rei militaris habere existimabantur. Hi consuetudine populi Romani [6]loca capere, castra munire, commeatibus nostros intercludere instituunt. [7]Quod ubi Crassus animadvertit, suas copias propter exiguitatem non facile diduci, hostem et vagari et vias obsidere et castris satis praesidii relinquere, ob eam causam minus commode frumentum commeatumque sibi supportari, in dies hostium numerum augeri, non cunctandum existimavit, quin pugna decertaret. Hac re ad consilium delata, ubi omnes idem sentire intellexit, posterum diem pugnae constituit

24. Prima luce productis omnibus copiis, [1]duplici acie instituta, auxiliis in mediam aciem conjectis, quid hostes consilii caperent, exspectabat. Illi, etsi propter multitudinem et veterem belli gloriam paucitatemque nostrorum se tuto dimicaturos existimabant, tamen tutius esse arbitrabantur [2]obsessis viis commeatu intercluso sine ullo vulnere victoria potiri et, si propter inopiam rei frumentariae Romani sese recipere coepissent, impeditos in agmine et sub sarcinis infirmiore animo adoriri cogitabant. Hoc consilio probato [3]ab ducibus, productis Romanorum copiis, sese castris tenebant. Hac re perspecta Crassus, [4]quum sua cun-

ctatione atque opinione timidiores hostes nostros milites alacriores ad pugnandum effecissent atque omnium voces audirentur, exspectari diutius non oportere, [5]quin ad castra iretur, cohortatus suos omnibus cupientibus ad hostium castra contendit.

25. Ibi quum alii fossas complerent, alii multis telis conjectis defensores vallo munitionibusque depellerent, auxiliaresque, quibus ad pugnam non multum Crassus confidebat, lapidibus telisque subministrandis et ad aggerem cespitibus comportandis [2]speciem atque opinionem pugnantium praeberent, quum item ab hostibus constanter ac non timide pugnaretur, telaque ex loco superiore missa non frustra acciderent: equites circumitis hostium castris Crasso renunciaverunt, non eadem esse diligentia ab decumana porta castra munita facilemque aditum habere.

26. Crassus, equitum praefectos cohortatus, ut magnis praemiis pollicitationibusque suos excitarent, quid fieri vellet, ostendit. Illi, ut erat imperatum, eductis quattuor cohortibus, quae praesidio castris relictae [1]intritae ab labore erant, et longiore itinere circumductis, ne ex hostium castris conspici possent, omnium oculis mentibusque ad pugnam intentis celeriter ad eas, [2]quas diximus, munitiones pervenerunt, atque his prorutis prius in hostium castris constiterunt, quam plane ab his videri aut, [3]quid rei gereretur, cognosci posset. Tum vero clamore ab ea parte audito nostri redintegratis viribus, quod plerumque in spe victoriae accidere consuevit, acrius impugnare coeperunt. Hostes undique circumventi desperatis omnibus rebus se per munitiones dejicere et fuga salutem petere intenderunt. Quos equitatus apertissimis campis consectatus ex milium quinquaginta numero, quae ex Aquitania Cantabrisque convenisse constabat, vix quarta parte relicta multa nocte se in castra recepit.

27. Hac audita pugna maxima pars Aquitaniae sese Crasso dedidit obsidesque ultro misit: [1]quo in numero fuerunt Tarbelli, Bigerriones, Ptianii, Vocates, Tarusates, Elusates, Gates, Ausci, Garumni, Sibuzates, Cocosates: [2]paucae ultimae nationes anni tempore confisae, quod hiems suberat, hoc facere neglexerunt.

28. Eodem fere tempore Caesar, etsi prope exacta

jam aestas erat, tamen, quod omni Gallia pacata Morini Menapiique supererant, [1]qui in armis essent neque ad eum unquam legatos de pace misissent, arbitratus, id bellum celeriter confici posse, [2]eo exercitum adduxit: qui longe alia ratione, ac reliqui Galli, [3]bellum gerere coeperunt. Nam quod intelligebant, maximas nationes, quae proelio contendissent, pulsas superatasque esse, continentesque silvas ac paludes habebant, eo se suaque omnia contulerunt. [4]Ad quarum initium silvarum quum Caesar pervenisset castraque munire instituisset neque hostis interim visus esset, dispersis in opere nostris subito ex omnibus partibus silvae evolaverunt et in nostros impetum fecerunt. Nostri celeriter arma ceperunt eosque in silvas repulerunt [7]et compluribus interfectis longius impeditioribus locis secuti paucos ex suis deperdiderunt.

29. [1]Reliquis deinceps diebus Caesar silvas caedere instituit et, [2]ne quis inermibus imprudentibusque militibus ab latere impetus fieri posset, omnem eam materiam, quae erat caesa, conversam ad hostem collocabat et pro vallo ad utrumque latus exstruebat. Incredibili celeritate magno spatio paucis diebus confecto, quum jam pecus atque extrema impedimenta ab nostris tenerentur, ipsi densiores silvas peterent, ejusmodi sunt tempestates consecutae, uti opus necessario intermitteretur et continuatione imbrium diutius [4]sub pellibus milites contineri non possent. Itaque vastatis omnibus eorum agris, vicis aedificiisque incensis, Caesar exercitum reduxit et in Aulercis Lexoviisque, reliquis item civitatibus, [5]quae maxime bellum fecerant, in hibernis collocavit.

LIBER IV.

1. Ea, quae secuta est, hieme, [1]qui fuit annus Gneo Pompejo, [2]Marco Crasso consulibus, Usipetes Germani et item Tencteri magna cum multitudine hominum flumen Rhenum transierunt, non longe a mari, quo Rhenus influit. Causa transeundi fuit, quod ab Suevis complures annos exagitati bello premebantur

et agricultura prohibebantur. Suevorum gens est longe maxima et bellicosissima Germanorum omnium. [3]Hi centum pagos habere dicuntur, ex quibus quotannis singula milia armatorum bellandi causa ex finibus educunt. Reliqui, qui domi manserunt, se atque illos alunt. [4]Hi rursus in vicem anno post in armis sunt, illi domi remanent. Sic neque agricultura nec ratio atque usus belli intermittitur. Sed privati ac separati agri apud eos nihil est, [6]neque longius anno remanere uno in loco incolendi causa licet. Neque multum frumento, sed maximam partem lacte atque pecore vivunt multumque sunt in venationibus: [7]quae res et cibi genere et quotidiana exercitatione et libertate vitae, [8]quod a pueris nullo officio aut disciplina assuefacti nihil omnino contra voluntatem faciant, et vires alit et immani corporum magnitudine homines efficit. [9]Atque in eam se consuetudinem adduxerunt, ut locis frigidissimis neque vestitus praeter pelles habeant quicquam, quarum propter exiguitatem magna est corporis pars aperta, [11]et lavantur in fluminibus.

2. [1]Mercatoribus est aditus magis eo, ut quae bello ceperint, quibus vendant, [2]habeant, quam quo ullam rem ad se importari desiderent. [3]Quin etiam jumentis, quibus maxime Galli delectantur quaeque impenso parant pretio, Germani importatis his non utuntur; sed quae sunt apud eos nata, [4]prava atque deformia, haec quotidiana exercitatione summi ut sint laboris efficiunt. Equestribus proeliis saepe ex equis desiliunt ac pedibus proeliantur equosque eodem remanere vestigio assuefecerunt, ad quos se celeriter, [5]quum usus est, recipiunt; neque eorum moribus turpius quicquam aut inertius habetur, quam ephippiis uti. Itaque ad quemvis numerum ephippiatorum equitum quamvis pauci adire audent. [6]Vinum ad se omnino importari non sinunt, quod ea re ad laborem ferendum remollescere homines atque effeminari arbitrantur.

3. [1]Publice maximam putant esse laudem, quam latissime a suis finibus vacare agros: hac re significari, magnum numerum civitatium suam vim sustinere non posse. Itaque una ex parte a Suevis circiter milia passuum sexcenta agri vacare dicuntur. [3]Ad alteram partem succedunt Ubii, quorum fuit civitas ampla

atque florens, [4] ut est captus Germanorum, [5] et paulo, quam sunt ejusdem generis ceteri, sunt humaniores, propterea quod Rhenum attingunt multumque ad eos mercatores ventitant, [6] et ipsi propter propinquitatem Gallicis sunt moribus assuefacti. [7] Hos quum Suevi multis saepe bellis experti propter amplitudinem gravitatemque civitatis finibus expellere non potuissent, tamen vectigales sibi fecerunt ac multo humiliores infirmioresque redegerunt.

4. [1] In eadem causa fuerunt Usipetes et Tencteri, quos supra diximus, qui complures annos Suevorum vim sustinuerunt; ad extremum tamen agris expulsi et multis locis Germaniae triennium vagati ad Rhenum pervenerunt, [2] quas regiones Menapii incolebant et ad utramque ripam fluminis agros, aedificia vicosque habebant; sed tantae multitudinis aditu perterriti ex his aedificiis, quae trans flumen habuerant, demigraverunt et cis Rhenum dispositis praesidiis Germanos transire prohibebant. Illi omnia experti, quum neque [3] vi contendere propter inopiam navium neque clam transire propter custodias Menapiorum possent, [4] reverti se in suas sedes regionesque simulaverunt et tridui viam progressi rursus reverterunt atque omni hoc itinere una nocte equitatu confecto [5] inscios inopinantesque Menapios oppresserunt, qui de Germanorum discessu per exploratores certiores facti sine metu trans Rhenum in suos vicos remigraverant. His interfectis navibusque eorum occupatis, priusquam ea pars Menapiorum, quae citra Rhenum quieta in suis sedibus erat, [6] certior fieret, flumen transierunt atque omnibus eorum aedificiis occupatis reliquam partem hiemis se eorum copiis aluerunt.

5. His de rebus Caesar certior factus et infirmitatem Gallorum veritus, quod sunt in consiliis capiendis mobiles et novis plerumque rebus student, [1] nihil his committendum existimavit. [2] Est enim hoc Gallicae consuetudinis, uti et viatores etiam invitos consistere cogant et, [3] quod quisque eorum de quaque re audierit aut cognoverit, quaerant, et mercatores in oppidis vulgus circumsistat, quibusque ex regionibus veniant quasque ibi res cognoverint, pronunciare cogant. [4] His rebus atque auditionibus permoti de sum-

mis saepe rebus consilia ineunt, quorum eos in vestigio poenitere necesse est, quum incertis rumoribus serviant et plerique ad voluntatem eorum ficta respondeant.

6. Qua consuetudine cognita Caesar, [1]ne graviori bello occurreret, maturius, quam consuerat, [2]ad exercitum proficiscitur. Eo quum venisset, ea, quae fore suspicatus erat, [3]facta cognovit: missas legationes ab nonnullis civitatibus ad Germanos, invitatosque eos, [4]uti ab Rheno discederent, omniaque, quae postulassent, ab se fore parata. Qua spe adducti Germani [6]latius vagabantur et in fines Eburonum et Condrusorum, qui sunt Trevirorum clientes, pervenerant. Principibus Galliae [7]vocatis Caesar ea, quae cognoverat, [8]dissimulanda sibi existimavit, [9]eorumque animis permulsis et confirmatis equitatuque imperato bellum cum Germanis gerere constituit.

7. Re frumentaria comparata equitibusque delectis iter in ea loca facere coepit, [1]quibus in locis esse Germanos audiebat. [2]A quibus quum paucorum dierum iter abesset, legati ab his venerunt, quorum haec fuit oratio: *Germanos neque priores populo Romano bellum inferre neque tamen recusare, si lacessantur, quin armis contendant, quod Germanorum consuetudo haec sit a majoribus tradita, quicumque bellum inferant, [4]resistere neque deprecari. Haec tamen dicere: venisse invitos, ejectos domo; si suam gratiam Romani velint, posse iis utiles esse amicos; vel sibi agros attribuant vel patiantur eos tenere, [5]quos armis possederint; sese unis Suevis concedere, [6]quibus ne dii quidem immortales pares esse possent: [8]reliquum quidem in terris esse neminem, quem non superare possint.*

8. [1]Ad haec quae visum est Caesar respondit; sed exitus fuit orationis: *Sibi nullam cum his amicitiam esse posse, [2]si in Gallia remanerent; [3]neque verum esse, qui suos fines tueri non potuerint, alienos occupare; neque ullos in Gallia vacare agros, qui dari tantae praesertim multitudini sine injuria possint; sed licere, si velint, in Ubiorum finibus considere, [4]quorum sint legati apud se et de Suevorum injuriis querantur et a se auxilium petant: hoc se Ubiis imperaturum.*

9. Legati haec se ad suos relaturos dixerunt et re

deliberata post diem tertium ad Caesarem reversuros; [2]interea ne propius se castra moveret, petierunt. Ne id quidem Caesar ab se impetrari posse dixit. Cognoverat enim, magnam partem equitatus ab his aliquot diebus ante praedandi frumentandique causa ad Ambivaritos trans Mosam missam: hos exspectari equites atque ejus rei causa moram interponi arbitrabatur.

10. Mosa profluit ex monte Vosego, [1]qui est in finibus Lingonum, [2]et parte quadam ex Rheno recepta, quae appellatur Vacalus insulamque efficit Vatavorum, in Oceanum influit, neque longius ab Oceano milibus passuum LXXX in Rhenum influit. Rhenus autem oritur ex Lepontiis, qui Alpes incolunt, et longo spatio per fines Nantuatium, Helvetiorum, Sequanorum, [4]Mediomatricum, Tribocorum, Trevirorum citatus fertur et, ubi Oceano appropinquavit, in plures defluit partes multis ingentibusque insulis effectis, quarum pars magna a feris barbarisque nationibus incolitur, ex quibus sunt, qui piscibus atque ovis avium vivere existimantur, [6]multisque capitibus in Oceanum influit.

11. [1]Caesar quum ab hoste non amplius passuum XII milibus abesset, ut erat constitutum, ad eum legati revertuntur: qui in itinere congressi magnopere, ne longius progrederetur, orabant. Quum id non impetrassent, petebant, uti ad eos equites, qui agmen antecessissent, [2]praemitteret eosque pugna prohiberet, sibique ut potestatem faceret in Ubios legatos mittendi; [3]quorum si principes ac senatus sibi jurejurando fidem fecisset, ea conditione, [4]quae a Caesare ferretur, se usuros ostendebant: ad has res conficiendas sibi tridui spatium daret. Haec omnia Caesar eodem illo pertinere arbitrabatur, ut tridui mora interposita equites eorum, [5]qui abessent, reverterentur: tamen sese non longius milibus passuum quattuor aquationis causa processurum eo die dixit: huc postero die quam frequentissimi convenirent, ut de eorum postulatis cognosceret. Interim ad praefectos, qui cum omni equitatu antecesserant, mittit, [7]qui nunciarent, ne hostes proelio lacesserent et, si ipsi lacesserentur, [8]sustinerent, quoad ipse cum exercitu propius accessisset.

12. At hostes, [1]ubi primum nostros equites conspexerunt, quorum erat quinque milium numerus,

[2]quum ipsi non amplius octingentos equites haberent, quod ii, qui frumentandi causa ierant trans Mosam, nondum redierant, nihil timentibus nostris, quod legati eorum paulo ante a Caesare discesserant atque is dies indutiis erat ab his petitus, impetu facto celeriter nostros perturbaverunt. [3]Rursus resistentibus consuetudine sua ad pedes desiluerunt, [4]subfossis equis compluribusque nostris dejectis reliquos in fugam conjecerunt [5]atque ita perterritos egerunt, ut non prius fuga desisterent, quam in conspectum agminis nostri venissent. In eo proelio ex equitibus nostris interficiuntur quattuor et septuaginta, [6]in his vir fortissimus Piso Aquitanus, amplissimo genere natus, cujus avus in civitate sua regnum obtinuerat, amicus ab senatu nostro appellatus. Hic quum fratri intercluso ab hostibus auxilium ferret, illum ex periculo eripuit; ipse equo vulnerato dejectus, quoad potuit, fortissime restitit. Quum circumventus multis vulneribus acceptis cecidisset atque id frater, qui jam proelio excesserat, procul animadvertisset, [7]incitato equo se hostibus obtulit atque interfectus est.

13. Hoc facto proelio Caesar neque jam sibi legatos audiendos neque conditiones accipiendas arbitrabatur ab iis, qui per dolum atque insidias petita pace ultro bellum intulissent: exspectare vero, [1]dum hostium copiae augerentur equitatusque reverteretur, summae dementiae esse judicabat, [2]et cognita Gallorum infirmitate, quantum jam apud eos hostes uno proelio auctoritatis essent consecuti, sentiebat; [3]quibus ad consilia capienda nihil spatii dandum existimabat. His constitutis rebus et consilio cum legatis et quaestore communicato, [4]ne quem diem pugnae praetermitteret, opportunissima res accidit, [5]quod postridie ejus diei mane eadem et perfidia et simulatione usi Germani frequentes omnibus principibus majoribusque natu adhibitis ad eum in castra venerunt, simul, ut dicebatur, [7]sui purgandi causa, quod contra atque esset dictum et ipsi petissent, proelium pridie commisissent, simul ut, si quid possent, de indutiis fallendo impetrarent. [8]Quos sibi Caesar oblatos gavisus illos retineri jussit: ipse omnes copias castris eduxit equitatumque, quod recenti proelio perterritum esse existimabat, agmen subsequi jussit.

14. [1]Acie triplici instituta et celeriter octo milium itinere confecto prius ad hostium castra pervenit, quam, quid ageretur, Germani sentire possent. [2]Qui omnibus rebus subito perterriti, et celeritate adventus nostri et discessu suorum, neque consilii habendi neque arma capiendi spatio dato perturbantur, [3]copiasne adversus hostem ducere, an castra defendere, an fuga salutem petere praestaret. Quorum timor quum fremitu et concursu significaretur, milites nostri pristini diei perfidia incitati in castra irruperunt. Quo loco qui celeriter arma capere potuerunt, paulisper nostris restiterunt atque inter carros impedimentaque proelium commiserunt: at reliqua multitudo puerorum mulierumque — nam cum omnibus suis domo excesserant Rhenumque transierant — passim fugere coepit; [5]ad quos consectandos Caesar equitatum misit.

15. [1]Germani post tergum clamore audito, quum suos interfici viderent, armis abjectis signisque militaribus relictis se ex castris ejecerunt et, quum ad confluentem Mosae et Rheni pervenissent, reliqua fuga desperata magno numero interfecto reliqui se in flumen praecipitaverunt atque ibi timore, lassitudine, [3]vi fluminis oppressi perierunt. Nostri ad unum omnes incolumes perpaucis vulneratis [4]ex tanti belli timore, quum hostium numerus capitum ccccxxx milium fuisset, se in castra receperunt. Caesar his, quos in castris retinuerat, discedendi potestatem fecit. [5]Illi supplicia cruciatusque Gallorum veriti, quorum agros vexaverant, remanere se apud eum velle dixerunt. [6]His Caesar libertatem concessit.

16. Germanico bello confecto multis de causis Caesar statuit sibi Rhenum esse transeundum; quarum illa fuit justissima, quod, quum videret Germanos tam facile impelli, ut in Galliam venirent, suis quoque rebus eos timere voluit, quum intelligerent, et posse et audere populi Romani exercitum Rhenum transire. [2]Accessit etiam, quod illa pars equitatus Usipetum et Tencterorum, quam supra commemoravi praedandi frumentandique causa Mosam transisse neque proelio interfuisse, post fugam suorum se trans Rhenum in fines Sugambrorum receperat seque cum iis conjunxerat. [3]Ad quos quum Caesar nuncios misisset, qui

postularent, eos, qui sibi Galliaeque bellum intulissent, sibi dederent, responderunt: *Populi Romani imperium Rhenum finire; si se invito Germanos in Galliam transire non aequum existimaret,* [4] *cur sui quicquam esse imperii aut potestatis trans Rhenum postularet?* Ubii autem, qui uni ex Transrhenanis ad Caesarem legatos miserant, amicitiam fecerant, obsides dederant, magnopere orabant, *ut sibi auxilium ferret, quod graviter ab Suevis premerentur; vel, si id facere* [5] *occupationibus rei publicae prohiberetur, exercitum modo Rhenum transportaret: id sibi ad auxilium spemque reliqui temporis satis futurum. Tantum esse nomen atque opinionem ejus exercitus Ariovisto pulso et hoc novissimo proelio facto etiam ad ultimas Germanorum nationes, uti opinione et amicitia populi Romani tuti esse possint.* Navium magnam copiam ad transportandum exercitum pollicebantur.

17. Caesar his de causis, quas commemoravi, Rhenum transire decreverat, sed navibus transire neque satis tutum esse arbitrabatur, neque suae neque populi Romani dignitatis esse statuebat. Itaque, [1] etsi summa difficultas faciendi pontis proponebatur propter latitudinem, rapiditatem altitudinemque fluminis, tamen id sibi contendendum aut aliter non traducendum exercitum existimabat. Rationem pontis hanc instituit. [2] Tigna bina sesquipedalia, paulum ab imo praeacuta, dimensa ad altitudinem fluminis, intervallo pedum duorum inter se jungebat. [3] Haec quum machinationibus immissa in flumen defixerat fistucisque adegerat non sublicae modo directe ad perpendiculum, sed prone ac fastigate, ut secundum naturam fluminis procumberent, his item contraria duo ad eundem modum juncta intervallo pedum quadragenum ab inferiore parte contra vim atque impetum fluminis conversa statuebat. [4] Haec utraque insuper bipedalibus trabibus immissis, quantum eorum tignorum junctura distabat, binis utrimque fibulis ab extrema parte distinebantur; [5] quibus disclusis atque in contrariam partem revinctis tanta erat operis firmitudo atque ea rerum natura, ut, quo major vis aquae se incitavisset, hoc artius illigata tenerentur. [6] Haec directa materia injecta contexebantur et longuriis cratibusque consternebantur; [7] ac nihilo secius sublicae et ad inferiorem partem fluminis

oblique agebantur, quae pro ariete subjectae et cum omni opere conjunctae vim fluminis exciperent, et aliae item supra pontem mediocri spatio, ut, si arborum trunci sive naves dejiciendi operis essent a barbaris missae, his defensoribus earum rerum vis minueretur, neu ponti nocerent.

18. [1]Diebus decem, quibus materia coepta erat comportari, omni opere effecto exercitus traducitur. Caesar ad utramque partem pontis firmo praesidio relicto in fines Sugambrorum contendit. Interim a compluribus civitatibus ad eum legati veniunt, quibus pacem atque amicitiam petentibus [2]liberaliter respondit obsidesque ad se adduci jubet. At Sugambri ex eo tempore, quo pons institui coeptus est, [3]fuga comparata hortantibus iis, quos ex Tencteris atque Usipetibus apud se habebant, finibus suis excesserant suaque omnia exportaverant seque in [4]solitudinem ac silvas abdiderant.

19. Caesar paucos dies in eorum finibus moratus omnibus vicis aedificiisque incensis frumentisque succisis se in fines Ubiorum recepit, atque his auxilium suum pollicitus, si ab Suevis premerentur, [1]haec ab iis cognovit: Suevos, posteaquam per exploratores pontem fieri comperissent, more suo concilio habito nuncios in omnes partes dimisisse, [2]uti de oppidis demigrarent, liberos, uxores suaque omnia in silvis deponerent atque omnes, qui arma ferre possent, unum in locum convenirent; [3]hunc esse delectum medium fere regionum earum, quas Suevi obtinerent; hic Romanorum adventum exspectare atque ibi decertare constituisse. Quod ubi Caesar comperit, omnibus rebus his confectis, [4]quarum rerum causa traducere exercitum constituerat, ut Germanis metum injiceret, ut Sugambros ulcisceretur, ut Ubios obsidione liberaret, diebus omnino decem et octo trans Rhenum consumptis satis et ad laudem et ad utilitatem profectum arbitratus se in Galliam recepit pontemque rescidit.

20. [1]Exigua parte aestatis reliqua Caesar, etsi in his locis, quod omnis Gallia ad septentriones vergit, maturae sunt hiemes, tamen in Britanniam proficisci contendit, quod omnibus fere Gallicis bellis hostibus nostris inde subministrata auxilia intelligebat, et, [2]si

tempus anni ad bellum gerendum deficeret, [3]tamen magno sibi usui fore arbitrabatur, si modo insulam adisset et genus hominum perspexisset, loca, portus, aditus cognovisset; [4]quae omnia fere Gallis erant incognita. Neque enim temere praeter mercatores illo adit quisquam, neque his ipsis quicquam praeter oram maritimam atque eas regiones, quae sunt contra Gallias, notum est. Itaque vocatis ad se undique mercatoribus neque quanta esset insulae magnitudo, neque quae aut quantae nationes incolerent, [6]neque quem usum belli haberent aut quibus institutis uterentur, [7]neque qui essent ad majorum navium multitudinem idonei portus, reperire poterat.

21. Ad haec cognoscenda, priusquam periculum faceret, idoneum esse arbitratus Gajum Volusenum cum navi longa praemittit. Huic mandat, uti exploratis omnibus rebus ad se quam primum revertatur. Ipse cum omnibus copiis in Morinos proficiscitur, quod inde erat brevissimus in Britanniam trajectus. Huc naves undique ex finitimis regionibus et quam superiore aestate ad Veneticum bellum effecerat classem jubet convenire. Interim consilio ejus cognito et per mercatores perlato ad Britannos a compluribus insulae civitatibus ad eum legati veniunt, [1]qui polliceantur obsides dare atque imperio populi Romani obtemperare. [2]Quibus auditis liberaliter pollicitus hortatusque, ut in ea sententia permanerent, eos domum remittit, et cum iis una Commium, quem ipse Atrebatibus superatis regem ibi constituerat, [3]cujus et virtutem et consilium probabat et quem sibi fidelem esse arbitrabatur, cujusque auctoritas in his regionibus magni habebatur, mittit. Huic imperat, quas possit, adeat civitates horteturque, [4]ut populi Romani fidem sequantur, seque celeriter eo venturum nunciet. Volusenus perspectis regionibus omnibus, [5]quantum ei facultatis dari potuit, qui navi egredi ac se barbaris committere non auderet, quinto die ad Caesarem revertitur, quaeque ibi perspexisset, renunciat.

22. Dum in his locis Caesar navium parandarum causa moratur, ex magna parte Morinorum ad eum legati venerunt, [1]qui se de superioris temporis consilio excusarent, quod homines barbari et nostrae con-

suetudinis imperiti bellum populo Romano fecissent, seque ea, quae imperasset, facturos pollicerentur. Hoc sibi Caesar satis opportune accidisse arbitratus, quod neque post tergum hostem relinquere volebat neque belli gerendi propter anni tempus facultatem habebat neque has tantularum rerum occupationes Britanniae anteponendas judicabat, magnum iis numerum obsidum imperat. [3] Quibus adductis eos in fidem recepit. [4] Navibus circiter LXXX onerariis coactis contractisque quod satis esse ad duas transportandas legiones existimabat, quod praeterea navium longarum habebat, quaestori, legatis praefectisque distribuit. Huc accedebant XVIII onerariae naves, quae ex eo loco ab milibus passuum octo vento tenebantur, quo minus in eundem portum venire possent: has equitibus distribuit. Reliquum exercitum Quinto Titurio Sabino et Lucio Aurunculejo Cottae legatis in Menapios atque in eos pagos Morinorum, ab quibus ad eum legati non venerant, [5] ducendum dedit; Publium Sulpicium Rufum legatum cum eo praesidio, quod satis esse arbitrabatur, portum tenere jussit.

23. [1] His constitutis rebus nactus idoneam ad navigandum tempestatem tertia fere vigilia solvit equitesque in ulteriorem portum progredi et naves conscendere et se sequi jussit. A quibus quum paulo tardius esset administratum, [2] ipse hora circiter diei quarta cum primis navibus Britanniam attigit atque ibi in omnibus collibus expositas hostium copias armatas conspexit. Cujus loci haec erat natura atque ita montibus angustis mare continebatur, uti ex locis superioribus in litus telum adigi posset. Hunc ad egrediendum nequaquam idoneum locum arbitratus, [3] dum reliquae naves eo convenirent, ad horam nonam in ancoris exspectavit. Interim legatis tribunisque militum convocatis et quae ex Voluseno cognosset, et quae fieri vellet, ostendit monuitque, [4] ut rei militaris ratio, maxime ut maritimae res postularent, ut quae celerem atque instabilem motum haberent, [5] ad nutum et ad tempus omnes res ab iis administrarentur. His dimissis et ventum et aestum uno tempore nactus secundum dato signo et sublatis ancoris circiter milia

passuum septem ab eo loco progressus aperto ac plano litore naves constituit.

24. At barbari consilio Romanorum cognito [1]praemisso equitatu et essedariis, quo plerumque genere in proeliis uti consuerunt, reliquis copiis subsecuti nostros navibus egredi prohibebant. [3]Erat ob has causas summa difficultas, quod naves propter magnitudinem nisi in alto constitui non poterant, militibus autem ignotis locis, impeditis manibus, magno et gravi armorum onere oppressis, simul et de navibus desiliendum et in fluctibus consistendum et cum hostibus erat pugnandum: quum illi aut ex arido aut paulum in aquam progressi omnibus membris expeditis notissimis locis audacter tela conjicerent et equos insuefactos incitarent. Quibus rebus nostri perterriti atque hujus omnino generis pugnae imperiti non eadem alacritate ac studio, quo in pedestribus uti proeliis consuerant, [5]nitebantur.

25. Quod ubi Caesar animadvertit, naves longas, quarum et species erat barbaris inusitatior et motus [1]ad usum expeditior, paulum removeri ab onerariis navibus et remis incitari et ad latus apertum hostium constitui atque inde fundis, sagittis, tormentis hostes propelli ac summoveri jussit; quae res magno usui nostris fuit. Nam et navium figura et remorum motu et inusitato genere tormentorum permoti barbari constiterunt ac paulum modo pedem retulerunt. [2]Atque nostris militibus cunctantibus, maxime propter altitudinem maris, qui decimae legionis aquilam ferebat, [3]contestatus deos, ut ea res legioni feliciter eveniret, *Desilite,* inquit, *milites, nisi vultis aquilam hostibus prodere: ego certe meum rei publicae atque imperatori officium praestitero.* Hoc quum voce magna dixisset, se ex navi projecit atque in hostes aquilam ferre coepit. Tum nostri cohortati inter se, ne tantum dedecus admitteretur, universi ex navi desiluerunt. Hos item [4]ex proximis primis navibus quum conspexissent, subsecuti hostibus appropinquarunt.

26. Pugnatum est ab utrisque acriter. Nostri tamen, quod neque [1]ordines servare neque firmiter insistere neque signa subsequi poterant, atque alius alia ex navi quibuscumque signis occurrerat se aggrega-

bat, magnopere perturbabantur; hostes vero notis omnibus vadis, [2]ubi ex litore aliquos singulares ex navi egredientes conspexerant, incitatis equis impeditos adoriebantur, plures paucos circumsistebant, alii ab latere aperto in universos tela conjiciebant. Quod quum animadvertisset Caesar, [3]scaphas longarum navium, item speculatoria navigia militibus compleri jussit et, quos laborantes conspexerat, his subsidia submittebat. Nostri, [4]simul in arido constiterunt, suis omnibus consecutis in hostes impetum fecerunt atque eos in fugam dederunt, neque longius prosequi potuerunt, [5]quod equites cursum tenere atque insulam capere non potuerunt. Hoc unum ad pristinam fortunam Caesari defuit.

27. Hostes proelio superati, simul atque se ex fuga receperunt, statim ad Caesarem legatos de pace miserunt, [2]obsides daturos quaeque imperasset facturos sese polliciti sunt. Una cum his legatis Commius Atrebas venit, quem supra demonstraveram a Caesare in Britanniam praemissum. Hunc illi e navi egressum, [3]quum ad eos oratoris modo Caesaris mandata deferret, comprehenderant atque in vincula conjecerant: [5]tum proelio facto remiserunt et in petenda pace ejus rei culpam in multitudinem contulerunt et, [6]propter imprudentiam ut ignosceretur, petiverunt. Caesar questus, quod, quum ultro in continentem legatis missis pacem ab se petissent, bellum sine causa intulissent, [7]ignoscere imprudentiae dixit obsidesque imperavit; quorum illi partem statim dederunt, partem ex longinquioribus locis arcessitam paucis diebus sese daturos dixerunt. [8]Interea suos remigrare in agros jusserunt, principesque undique convenire et se civitatesque suas Caesari commendare coeperunt.

28. His rebus pace confirmata [1]post diem quartum, quam est in Britanniam ventum, naves XVIII, de quibus supra demonstratum est, quae equites sustulerant, ex superiore portu leni vento solverunt. Quae quum appropinquarent Britanniae et ex castris viderentur, tanta tempestas subito coorta est, ut nulla earum cursum tenere posset, sed aliae eodem, unde erant profectae, referrentur, aliae ad inferiorem partem insulae, quae est propius solis occasum, [2]magno

sui cum periculo dejicerentur; [4] quae tamen ancoris jactis quum fluctibus complerentur, necessario adversa nocte in altum provectae continentem petierunt.

29. Eadem nocte accidit, [1] ut esset luna plena, qui dies maritimos aestus maximos in Oceano efficere consuevit, nostrisque id erat incognitum. Ita uno tempore et longas naves, quibus Caesar exercitum transportandum curaverat quasque in aridum subduxerat, aestus compleverat, et onerarias, quae ad ancoras erant deligatae, tempestas afflictabat, neque ulla nostris facultas aut administrandi aut auxiliandi dabatur. Compluribus navibus fractis reliquae quum essent funibus, ancoris reliquisque armamentis amissis ad navigandum inutiles, magna, [2] id quod necesse erat accidere, totius exercitus perturbatio facta est. [3] Neque enim naves erant aliae, quibus reportari possent, et omnia deerant, quae ad reficiendas naves erant usui, et quod omnibus constabat hiemari in Gallia oportere, frumentum his in locis in hiemem provisum non erat.

30. Quibus rebus cognitis principes Britanniae, qui post proelium ad Caesarem convenerant, inter se collocuti, quum equites et naves et frumentum Romanis deesse intelligerent et paucitatem militum ex castrorum exiguitate cognoscerent, [1] quae hoc erant etiam angustiora, quod sine impedimentis Caesar legiones transportaverat, [2] optimum factu esse duxerunt rebellione facta frumento commeatuque nostros prohibere et rem in hiemem producere, quod his superatis [3] aut reditu interclusis neminem postea belli inferendi causa in Britanniam transiturum confidebant. Itaque rursus conjuratione facta paulatim ex castris discedere ac suos clam ex agris deducere coeperunt.

31. At Caesar, etsi nondum eorum consilia cognoverat, tamen et ex eventu navium suarum et ex eo, quod obsides dare intermiserant, fore id, quod accidit, suspicabatur. Itaque ad omnes casus subsidia comparabat. Nam et frumentum ex agris quotidie in castra conferebat et quae gravissime afflictae erant naves, [2] earum materia atque aere ad reliquas reficiendas utebatur [3] et quae ad eas res erant usui ex continenti comportari jubebat. Itaque, quum summo stu-

dio a militibus administraretur, [4]duodecim navibus amissis reliquis ut navigari commode posset, effecit.

32. Dum ea geruntur, [1]legione ex consuetudine una frumentatum missa, quae appellabatur septima, neque ulla ad id tempus belli suspicione interposita, [2]quum pars hominum in agris remaneret, pars etiam in castra ventitaret, ii, qui pro portis castrorum in statione erant, Caesari nunciaverunt, [3]pulverem majorem, quam consuetudo ferret, in ea parte videri, quam in partem legio iter fecisset. [4]Caesar, id quod erat, suspicatus, aliquid novi a barbaris initum consilii, [5]cohortes, quae in stationibus erant, secum in eam partem proficisci, ex reliquis duas in stationem cohortes succedere, reliquas armari et confestim sese subsequi jussit. Quum paulo longius a castris processisset, suos ab hostibus premi atque aegre sustinere et conferta legione ex omnibus partibus tela conjici animadvertit. Nam quod omni ex reliquis partibus demesso frumento pars una erat reliqua, suspicati hostes, huc nostros esse venturos, noctu in silvis delituerant; tum dispersos depositis armis in metendo occupatos subito adorti paucis interfectis reliquos incertis ordinibus perturbaverant, simul equitatu atque essedis circumdederant.

33. [1]Genus hoc est ex essedis pugnae. Primo per omnes partes perequitant et tela conjiciunt atque ipso terrore equorum et strepitu rotarum ordines plerumque perturbant et, [2]quum se inter equitum turmas insinuaverunt, ex essedis desiliunt et pedibus proeliantur. Aurigae interim paulatim ex proelio excedunt atque ita currus collocant, ut, si illi a multitudine hostium premantur, expeditum ad suos receptum habeant. [3]Ita mobilitatem equitum, stabilitatem peditum in proeliis praestant ac tantum usu quotidiano et exercitatione efficiunt, uti in declivi ac praecipiti loco incitatos equos sustinere et brevi moderari ac flectere et per temonem percurrere et in jugo insistere et se inde in currus citissime recipere consuerint.

34. [1]Quibus rebus perturbatis nostris novitate pugnae tempore opportunissimo Caesar auxilium tulit; namque ejus adventu hostes constiterunt, nostri se ex timore receperunt. [2]Quo facto ad lacessendum et ad committendum proelium alienum esse tempus arbitra-

tus suo se loco continuit et brevi tempore intermisso in castra legiones reduxit. Dum haec geruntur, nostris omnibus occupatis, [4]qui erant in agris reliqui, discesserunt. Secutae sunt continuos complures dies tempestates, [5]quae et nostros in castris continerent et hostem a pugna prohiberent. Interim barbari nuncios in omnes partes dimiserunt paucitatemque nostrorum militum suis praedicaverunt et, quanta praedae faciendae atque in perpetuum [6]sui liberandi facultas daretur, si Romanos castris expulissent, demonstraverunt. His rebus celeriter magna multitudine peditatus equitatusque coacta ad castra venerunt.

35. Caesar, etsi idem, quod superioribus diebus acciderat, fore videbat, ut, si essent hostes pulsi, [1]celeritate periculum effugerent, tamen nactus equites circiter triginta, quos Commius Atrebas, de quo ante dictum est, secum transportaverat, legiones in acie pro castris constituit. [2]Commisso proelio diutius nostrorum militum impetum hostes ferre non potuerunt ac terga verterunt. [3]Quos tanto spatio secuti, quantum cursu et viribus efficere potuerunt, complures ex iis occiderunt, deinde omnibus longe lateque aedificiis incensis se in castra receperunt.

36. Eodem die legati ab hostibus missi ad Caesarem de pace venerunt. His Caesar numerum obsidum, quem ante imperaverat, [1]duplicavit eosque in continentem adduci jussit, quod propinqua die aequinoctii infirmis navibus [2]hiemi navigationem subjiciendam non existimabat. Ipse idoneam tempestatem nactus paulo post mediam noctem naves solvit, quae omnes incolumes ad continentem pervenerunt; sed ex iis onerariae duae eosdem, [3]quos reliqui, portus capere non potuerunt et paulo infra delatae sunt.

37. Quibus ex navibus quum essent expositi milites circiter trecenti atque in castra contenderent, Morini, quos Caesar in Britanniam proficiscens pacatos reliquerat, spe praedae adducti [2]primo non ita magno suorum numero circumsteterunt ac, si sese interfici nollent, arma ponere jusserunt. [3]Quum illi orbe facto sese defenderent, celeriter ad clamorem hominum circiter milia sex convenerunt. Qua re nunciata Caesar [4]omnem ex castris equitatum suis auxilio misit. In-

terim nostri milites impetum hostium sustinuerunt atque amplius horis quattuor fortissime pugnaverunt et paucis vulneribus acceptis complures ex his occiderunt. [5]Postea vero quam equitatus noster in conspectum venit, hostes abjectis armis terga verterunt magnusque eorum numerus est occisus.

38. Caesar postero die Titum Labienum legatum cum his legionibus, quas ex Britannia reduxerat, [1]in Morinos, qui rebellionem fecerant, misit. Qui quum propter siccitates paludum, quo se reciperent, non haberent, quo superiore anno perfugio fuerant usi, omnes fere in potestatem Labieni pervenerunt. At Q. Titurius et L. Cotta legati, qui in Menapiorum fines legiones duxerant, omnibus eorum agris vastatis, frumentis succisis, aedificiis incensis, [3]quod Menapii se omnes in densissimas silvas abdiderant, se ad Caesarem receperunt. Caesar in Belgis omnium legionum hiberna constituit. Eo duae omnino civitates ex Britannia obsides miserunt, reliquae neglexerunt. [4]His rebus gestis ex litteris Caesaris dierum viginti supplicatio a senatu decreta est.

LIBER V.

1. [1]L. Domitio, Ap. Claudio consulibus discedens ab hibernis Caesar in Italiam, ut quotannis facere consuerat, [2]legatis imperat, quos legionibus praefecerat, uti quam plurimas possent hieme naves aedificandas veteresque reficiendas curarent. [4]Earum modum formamque demonstrat. [5]Ad celeritatem onerandi subductionesque paulo facit humiliores, quam quibus in nostro mari uti consuevimus, atque id eo magis, quod propter crebras commutationes aestuum minus magnos ibi fluctus fieri cognoverat; [6]ad onera ac multitudinem jumentorum transportandam paulo latiores, quam quibus in reliquis utimur maribus. [7]Has omnes actuarias imperat fieri, quam ad rem humilitas multum adjuvat. Ea, [8]quae sunt usui ad armandas naves, ex Hispania apportari jubet. Ipse conventibus Galliae citerioris peractis in Illyricum proficiscitur, quod a

Pirustis finitimam partem provinciae incursionibus vastari audiebat. Eo quum venisset, civitatibus milites imperat certumque in locum convenire jubet. Qua re nunciata Pirustae legatos ad eum mittunt, qui doceant, nihil earum rerum publico factum consilio, seseque paratos esse demonstrant omnibus rationibus de injuriis satisfacere. [9]Percepta oratione eorum Caesar obsides imperat eosque ad certam diem adduci jubet; nisi ita fecerint, sese bello civitatem persecuturum demonstrat. His ad diem adductis ut imperaverat, arbitros inter civitates dat, [10]qui litem aestiment poenamque constituant.

2. His confectis rebus conventibusque peractis in citeriorem Galliam revertitur atque inde ad exercitum proficiscitur. Eo quum venisset, [1]circuitis omnibus hibernis singulari militum studio in summa omnium rerum inopia circiter DC ejus generis, cujus supra demonstravimus, naves et longas XXVIII invenit instructas, neque multum abesse ab eo, [2]quin paucis diebus deduci possint. [3]Collaudatis militibus atque iis, qui negotio praefuerant, quid fieri velit, ostendit atque omnes ad portum Itium convenire jubet, quo ex portu commodissimum in Britanniam trajectum esse cognoverat, [4]circiter milium passuum XXX transmissum a continenti. Huic rei quod satis esse visum est militum reliquit; ipse cum legionibus expeditis quattuor et equitibus DCCC in fines Trevirorum proficiscitur, quod hi neque ad concilia veniebant neque imperio parebant Germanosque Transrhenanos sollicitare dicebantur.

3. Haec civitas longe plurimum totius Galliae equitatu valet magnasque habet copias peditum, Rhenumque, [1]ut supra demonstravimus, tangit. In ea civitate duo de principatu inter se contendebant, Indutiomarus et Cingetorix; e quibus alter, [2]simul atque de Caesaris legionumque adventu cognitum est, ad eum venit, *se suosque omnes* [3]*in officio futuros neque ab amicitia populi Romani defecturos* confirmavit, quaeque in Treviris gererentur, ostendit. At Induciomarus equitatum peditatumque cogere iisque, qui per aetatem in armis esse non poterant, [4]in silvam Arduennam abditis, quae ingenti magnitudine per medios fines Trevirorum a flu-

mine Rheno ad initium Remorum pertinet, bellum parare instituit. Sed posteaquam nonnulli principes ex ea civitate et familiaritate Cingetorigis adducti et adventu nostri exercitus perterriti ad Caesarem venerunt et de suis privatim rebus ab eo petere coeperunt, quoniam civitati consulere non possent, veritus, ne ab omnibus desereretur, Induciomarus legatos ad Caesarem mittit: *sese idcirco ab suis discedere atque ad eum venire noluisse, quo facilius civitatem in officio contineret, ne omnis nobilitatis discessu plebs propter imprudentiam laberetur.* Itaque esse civitatem in sua potestate, seseque, si Caesar permitteret, ad eum in castra venturum, suas civitatisque fortunas ejus fidei permissurum.

4. Caesar, etsi intelligebat, qua de causa ea dicerentur quaeque eum res ab instituto consilio deterreret, tamen, ne aestatem in Treviris consumere cogeretur [1] omnibus ad Britannicum bellum rebus comparatis, Induciomarum ad se cum ducentis obsidibus venire jussit. His adductis, in iis filio propinquisque ejus omnibus, [2] quos nominatim evocaverat, consolatus Induciomarum hortatusque est, uti in officio maneret; nihilo tamen secius principibus Trevirorum ad se convocatis hos singillatim Cingetorigi conciliavit; [3] quod quum merito ejus a se fieri intelligebat, tum magni interesse arbitrabatur, ejus auctoritatem inter suos quam plurimum valere, cujus tam egregiam in se voluntatem perspexisset. [4] Id tulit factum graviter Induciomarus, suam gratiam inter suos minui, et, qui jam ante inimico in nos animo fuisset, multo gravius hoc dolore exarsit.

5. His rebus constitutis Caesar ad portum Itium cum legionibus pervenit. Ibi cognoscit LX naves, quae in Meldis factae erant, [2] tempestate rejectas cursum tenere non potuisse atque eodem, unde erant profectae, revertisse; reliquas paratas ad navigandum atque omnibus rebus instructas invenit. Eodem equitatus totius Galliae convenit, [3] numero milium quattuor, [4] principesque ex omnibus civitatibus, ex quibus perpaucos, quorum in se fidem perspexerat, relinquere in Gallia, reliquos obsidum loco secum ducere decreverat, quod, [5] quum ipse abesset, motum Galliae verebatur.

6. [1]Erat una cum ceteris Dumnorix Haeduus, de quo ante a nobis dictum est. Hunc secum habere in primis constituerat, quod eum cupidum rerum novarum, cupidum imperii, magni animi, magnae inter Gallos auctoritatis cognoverat. Accedebat huc, quod in concilio Haeduorum Dumnorix dixerat, [2]sibi a Caesare regnum civitatis deferri; quod dictum Haedui graviter ferebant, [3]neque recusandi aut deprecandi causa legatos ad Caesarem mittere audebant. Id factum ex suis hospitibus Caesar cognoverat. Ille omnibus primo precibus petere contendit, [4]ut in Gallia relinqueretur, partim quod insuetus navigandi mare timeret, partim quod religionibus impediri sese diceret. Posteaquam id obstinate sibi negari vidit, omni spe impetrandi adempta principes Galliae sollicitare, sevocare singulos hortarique coepit, uti in continenti remanerent; metu territare: *non sine causa fieri, ut Gallia omni nobilitate spoliaretur: id esse consilium Caesaris, ut, quos in conspectu Galliae interficere vereretur, hos omnes in Britanniam traductos necaret;* [6]fidem reliquis interponere, jusjurandum poscere, [7]ut, quod esse ex usu Galliae intellexissent, communi consilio administrarent. Haec a compluribus ad Caesarem deferebantur.

7. Qua re cognita Caesar, [1]quod tantum civitati Haeduae dignitatis tribuebat, coercendum atque deterrendum quibuscumque rebus posset Dumnorigem statuebat; quod longius ejus amentiam progredi videbat, prospiciendum, ne quid sibi ac rei publicae nocere posset. Itaque dies circiter xxv in eo loco commoratus, quod chorus ventus navigationem impediebat, [3]qui magnam partem omnis temporis in his locis flare consuevit, dabat operam, ut in officio Dumnorigem contineret, nihilo tamen secius omnia ejus consilia cognosceret; tandem idoneam nactus tempestatem milites equitesque conscendere in naves jubet. [4]At omnium impeditis animis Dumnorix cum equitibus Haeduorum a castris insciente Caesare domum discedere coepit. [5]Qua re nunciata Caesar intermissa profectione atque omnibus rebus postpositis magnam partem equitatus ad eum insequendum mittit retrahique imperat; si vim faciat neque pareat, interfici jubet, nihil hunc se absente pro sano facturum arbitratus, qui

praesentis imperium neglexisset. [6] Ille enim revocatus resistere ac se manu defendere suorumque fidem implorare coepit, saepe clamitans, *liberum se liberaeque esse civitatis*. Illi, ut erat imperatum, circumsistunt atque hominem interficiunt: at equites Haedui ad Caesarem omnes revertuntur.

8. His rebus gestis Labieno in continenti cum tribus legionibus et equitum milibus duobus relicto, ut portus tueretur et rei frumentariae provideret, quaeque in Gallia gererentur, cognosceret consiliumque pro tempore et pro re caperet, ipse cum quinque legionibus et pari numero equitum, [2] quem in continenti reliquerat, ad solis occasum naves solvit et leni Africo provectus media circiter nocte vento intermisso cursum non tenuit et longius delatus aestu orta luce sub sinistra Britanniam relictam conspexit. [3] Tum rursus aestus commutationem secutus remis contendit, ut eam partem insulae caperet, qua optimum esse egressum superiore aestate cognoverat. [4] Qua in re admodum fuit militum virtus laudanda, qui vectoriis gravibusque navigiis non intermisso remigandi labore longarum navium cursum adaequarunt. Accessum est ad Britanniam omnibus navibus meridiano fere tempore; neque in eo loco hostis est visus, sed, ut postea Caesar ex captivis cognovit, quum magnae manus eo convenissent, multitudine navium perterritae, [5] quae cum annotinis privatisque, quas sui quisque commodi fecerat, amplius octingentae uno erant visae tempore, a litore discesserant ac se in superiora loca abdiderant.

9. Caesar exposito exercitu et loco castris idoneo capto, ubi ex captivis cognovit, quo in loco hostium copiae consedissent, [1] cohortibus decem ad mare relictis et equitibus trecentis, qui praesidio navibus essent, [2] de tertia vigilia ad hostes contendit, eo minus veritus navibus, quod in litore molli atque aperto deligatas ad ancoram relinquebat, et praesidio navibus Q. Atrium praefecit. Ipse noctu progressus milia passuum circiter duodecim hostium copias conspicatus est. Illi equitatu atque essedis ad flumen progressi ex loco superiore nostros prohibere et proelium committere coeperunt. Repulsi ab equitatu se in silvas abdiderunt, locum nacti egregie et natura et opere

munitum, quem domestici belli, ut videbatur, causa jam ante praeparaverant: [4]nam crebris arboribus succisis omnes introitus erant praeclusi. [5]Ipsi ex silvis rari propugnabant nostrosque intra munitiones ingredi prohibebant. At milites legionis septimae testudine facta et aggere ad munitiones adjecto locum ceperunt eosque ex silvis expulerunt paucis vulneribus acceptis. Sed eos fugientes longius Caesar prosequi vetuit, et quod loci naturam ignorabat, et quod magna parte diei consumpta munitioni castrorum tempus relinqui volebat.

10. [1]Postridie ejus diei mane tripartito milites equitesque in expeditionem misit, ut eos, qui fugerant, persequerentur. [2]His aliquantum itineris progressis quum jam extremi essent in prospectu, equites a Q. Atrio ad Caesarem venerunt, qui nunciarent, superiore nocte maxima coorta tempestate prope omnes naves afflictas atque [3]in litore ejectas esse, quod neque ancorae funesque subsisterent neque nautae gubernatoresque vim tempestatis pati possent: itaque ex eo consursu navium magnum esse incommodum acceptum.

11. His rebus cognitis Caesar legiones equitatumque revocari atque in itinere [1]resistere jubet, ipse ad naves revertitur; eadem fere, quae ex nunciis litterisque cognoverat, coram perspicit, sic ut amissis circiter XL navibus reliquae tamen refici posse magno negotio viderentur. [2]Itaque ex legionibus fabros deligit et ex continenti alios arcessi jubet; Labieno scribit, [3]ut quam plurimas posset, [4]iis legionibus, quae sunt apud eum, naves instituat. Ipse, etsi res erat multae [5]operae ac laboris, tamen commodissimum esse statuit, omnes naves subduci et cum castris una munitione conjungi. In his rebus circiter dies decem consumit [6]ne nocturnis quidem temporibus ad laborem militum intermissis. Subductis navibus castrisque egregie munitis easdem copias, quas ante, praesidio navibus reliquit; ipse eodem, unde redierat, proficiscitur. Eo quum venisset, majores jam undique in eum locum copiae Britannorum [7]convenerant summa imperii bellique administrandi communi consilio permissa Casivellauno, cujus fines a maritimis civitatibus flumen dividit, quod appellatur Tamesis, a mari circiter mi-

lia passuum octoginta. Huic superiore tempore cum reliquis civitatibus continentia bella intercesserant; sed nostro adventu permoti Britanni hunc toti bello imperioque praefecerant.

12. Britanniae pars interior ab iis incolitur, [1]quos natos in insula ipsi memoria proditum dicunt, maritima pars ab iis, qui praedae ac belli inferendi causa ex Belgio transierant (qui omnes fere iis nominibus civitatum appellantur, [2]quibus orti ex civitatibus eo pervenerunt) et bello illato ibi permanserunt atque agros colere coeperunt. Hominum est infinita multitudo creberrimaque aedificia, fere Gallicis consimilia, pecorum magnus numerus. [3]Utuntur aut aere aut nummo aereo aut taleis ferreis ad certum pondus examinatis pro nummo. [4]Nascitur ibi plumbum album in mediterraneis regionibus, in maritimis ferrum; sed ejus exigua est copia; aere utuntur importato. [5]Materia cujusque generis, ut in Gallia, est praeter fagum atque abietem. Leporem et gallinam et anserem gustare fas non putant; [6]haec tamen alunt animi voluptatisque causa. [7]Loca sunt temperatiora, quam in Gallia, [8]remissioribus frigoribus.

13. Insula natura triquetra, cujus unum latus est contra Galliam. Hujus lateris alter angulus, qui est ad Cantium, quo fere omnes [1]ex Gallia naves appelluntur, ad orientem solem, inferior ad meridiem spectat. [2]Hoc pertinet circiter milia passuum quingenta. Alterum vergit ad [3]Hispaniam atque occidentem solem, qua ex parte est Hibernia, dimidio minor, ut existimatur, quam Britannia, [4]sed pari spatio transmissus atque ex Gallia est in Britanniam. [5]In hoc medio cursu est insula, quae appellatur Mona: complures praeterea minores objectae insulae existimantur; [6]de quibus insulis nonnulli scripserunt dies continuos triginta sub bruma esse noctem. Nos nihil de eo percontationibus reperiebamus, [7]nisi certis ex aqua mensuris breviores esse quam in continenti noctes videbamus. Hujus est longitudo lateris, [8]ut fert illorum opinio, septingentorum milium. Tertium est contra septentriones, cui parti nulla est objecta terra; sed ejus angulus lateris maxime ad Germaniam spectat. Hoc milia passuum octingenta in longitudinem esse

existimatur. Ita omnis insula est in circuitu vicies centum milium passuum.

14. Ex his omnibus longe sunt humanissimi, qui Cantium incolunt, quae regio est maritima omnis, neque multum a Gallica differunt consuetudine. [1] Interiores plerique frumenta non serunt, sed lacte et carne vivunt pellibusque sunt vestiti. [2] Omnes vero se Britanni vitro inficiunt, quod caeruleum efficit colorem, atque hoc horridiores sunt in pugna aspectu; capilloque sunt promisso atque omni parte corporis rasa praeter caput et labrum superius. Uxores habent deni duodenique inter se communes, et maxime fratres cum fratribus parentesque cum liberis; sed qui sunt ex his nati, eorum habentur liberi, quo primum virgo quaeque deducta est.

15. Equites hostium essedariique acriter proelio cum equitatu nostro in itinere conflixerunt, [1] tamen ut nostri omnibus partibus superiores fuerint atque eos in silvas collesque compulerint; sed compluribus interfectis cupidius insecuti nonnullos ex suis amiserunt. [2] At illi intermisso spatio imprudentibus nostris atque occupatis in munitione castrorum subito se ex silvis ejecerunt impetuque in eos facto, qui erant in statione pro castris collocati, acriter pugnaverunt, duabusque missis subsidio cohortibus a Caesare [3] atque iis primis legionum duarum, quum hae perexiguo intermisso loci spatio inter se constitissent, [4] novo genere pugnae perterritis nostris per medios audacissime perruperunt seque inde incolumes receperunt. Eo die Q. Laberius Durus tribunus militum interficitur. Illi pluribus submissis cohortibus repelluntur.

16. [1] Toto hoc in genere pugnae, quum sub oculis omnium ac pro castris dimicaretur, intellectum est, [2] nostros propter gravitatem armorum, quod neque insequi cedentes possent neque ab signis discedere auderent, minus aptos esse ad hujus generis hostem, equites autem magno cum periculo proelio dimicare, propterea quod illi etiam consulto plerumque cederent et, quum paulum ab legionibus nostros removissent, ex essedis desilirent et pedibus dispari proelio contenderent. [4] Equestris autem proelii ratio et cedentibus et insequentibus par atque idem periculum

inferebat. Accedebat huc, ut nunquam conferti, sed rari magnisque intervallis proeliarentur stationesque dispositas haberent atque alios alii deinceps exciperent integrique et recentes defatigatis succederent.

17. Postero die procul a castris hostes in collibus constiterunt rarique se ostendere et lenius quam pridie nostros equites proelio lacessere coeperunt. Sed meridie, quum Caesar pabulandi causa tres legiones atque omnem equitatum cum Gajo Trebonio legato misisset, repente ex omnibus partibus ad pabulatores advolaverunt, sic, [2]uti ab signis legionibusque non absisterent. Nostri acriter in eos impetu facto repulerunt neque finem sequendi fecerunt, [3]quoad subsidio confisi equites, quum post se legiones viderent, praecipites hostes egerunt, magnoque eorum numero interfecto neque sui colligendi neque consistendi aut ex essedis desiliendi facultatem dederunt. [4]Ex hac fuga protinus quae undique convenerant auxilia discesserunt, neque post id tempus unquam summis nobiscum copiis hostes contenderunt.

18. Caesar cognito consilio eorum ad flumen Temesin in fines Casivellauni exercitum duxit, quod flumen uno omnino loco pedibus, atque hoc aegre, transiri potest. Eo quum venisset, animum advertit ad alteram fluminis ripam magnas esse copias hostium instructas. Ripa autem erat acutis sudibus praefixis munita, ejusdemque generis sub aqua defixae sudes flumine tegebantur. [1]His rebus cognitis a captivis perfugisque Caesar praemisso equitatu confestim legiones subsequi jussit. Sed ea celeritate atque eo impetu milites ierunt, quum capite solo ex aqua exstarent, ut hostes impetum legionum atque equitum sustinere non possent ripasque [2]dimitterent ac se fugae mandarent.

19. Casivellaunus, ut supra demonstravimus, [1]omni deposita spe contentionis dimissis amplioribus copiis, milibus circiter quattuor essedariorum relictis, itinera nostra servabat paulumque ex via excedebat locisque impeditis ac silvestribus sese occultabat atque iis regionibus, quibus nos iter facturos cognoverat, pecora atque homines ex agris in silvas compellebat et, [2]quum equitatus noster liberius praedandi vastandique causa

se in agros ejecerat, [3]omnibus viis notis semitisque essedarios ex silvis emittebat et magno cum periculo nostrorum equitum cum iis confligebat atque hoc metu latius vagari prohibebat. [5]Relinquebatur, ut neque longius ab agmine legionum discedi Caesar pateretur, et tantum [6]in agris vastandis incendiisque faciendis hostibus noceretur, [7]quantum labore atque itinere legionarii milites efficere poterant.

20. Interim Trinobantes, [1]prope firmissima earum regionum civitas, ex qua Mandubracius adolescens, Caesaris fidem secutus, ad eum in continentem Galliam venerat — cujus pater Imanuentius in ea civitate regnum obtinuerat interfectusque erat a Casivellauno; ipse fuga mortem vitaverat — legatos ad Caesarem mittunt pollicenturque sese ei dedituros atque imperata facturos; [3]petunt, ut Mandubracium ab injuria Casivellauni defendat atque in civitatem mittat, [4]qui praesit imperiumque obtineat. His Caesar imperat obsides quadraginta frumentumque exercitui, Mandubraciumque ad eos mittit. Illi imperata celeriter fecerunt, [5]obsides ad numerum frumentumque miserunt.

21. [1]Trinobantibus defensis atque ab omni militum injuria prohibitis Cenimagni, Segontiaci, Ancalites, Bibroci, Cassi legationibus missis sese Caesari dedunt. Ab his cognoscit non longe ex eo loco oppidum Casivellauni abesse silvis paludibusque munitum, quo satis magnus hominum pecorisque numerus convenerit. Oppidum autem Britanni vocant, [3]quum silvas impeditas vallo atque fossa munierunt, quo incursionis hostium vitandae causa convenire consuerunt. Eo proficiscitur cum legionibus; locum reperit egregie natura atque opere munitum; tamen hunc duabus ex partibus oppugnare contendit. Hostes paulisper morati militum nostrorum impetum non tulerunt seseque alia ex parte oppidi ejecerunt. Magnus ibi numerus pecoris repertus, multique in fuga sunt comprehensi atque interfecti.

22. Dum haec in his locis geruntur, Casivellaunus ad Cantium, quod esse ad mare supra demonstravimus, quibus regionibus quattuor reges praeerant, Cingetorix, Carvilius, Taximagulus, Segovax, nuncios mittit atque his imperat, uti coactis omnibus copiis castra

navalia de improviso adoriantur atque oppugnent. [1]Ii quum ad castra venissent, nostri eruptione facta multis eorum interfectis, capto etiam nobili duce Lugotorige, suos incolumes reduxerunt. [3]Casivellaunus hoc proelio nunciato tot detrimentis acceptis, vastatis finibus, maxime etiam permotus defectione civitatum, legatos per Atrebatem Commium de deditione ad Caesarem mittit. Caesar, quum constituisset hiemare in continenti propter repentinos Galliae motus, neque multum aestatis superesset atque [4]id facile extrahi posse intelligeret, obsides imperat et, [5]quid in annos singulos vectigalis populo Romano Britannia penderet, constituit; [6]interdicit atque imperat Casivellauno, ne Mandubracio neu Trinobantibus noceat.

23. Obsidibus acceptis exercitum reducit ad mare, naves invenit refectas. His deductis, quod et captivorum magnum numerum habebat, et nonnullae tempestate deperierant naves, [1]duobus commeatibus exercitum reportare instituit. [2]Ac sic accidit, uti ex tanto navium numero tot navigationibus neque hoc neque superiore anno ulla omnino navis, quae milites portaret, desideraretur; at ex iis, quae inanes ex continenti ad eum remitterentur, et prioris commeatus expositis militibus, et quas postea Labienus faciendas curaverat numero sexaginta, [3]perpaucae locum caperent, reliquae fere omnes rejicerentur. Quas quum aliquamdiu Caesar frustra exspectasset, [4]ne anni tempore a navigatione excluderetur, quod aequinoctium suberat, necessario angustius milites collocavit ac summa tranquillitate consecuta, secunda inita quum solvisset vigilia, prima luce terram attigit [5]omnesque incolumes naves perduxit.

24. [1]Subductis navibus concilioque Gallorum Samarobrivae peracto, quod eo anno frumentum in Gallia propter siccitates angustius provenerat, coactus est aliter ac superioribus annis exercitum in hibernis collocare legionesque in plures civitates distribuere; ex quibus unam in Morinos ducendam Gajo Fabio legato dedit, alteram in Nervios Q. Ciceroni, tertiam in Esuvios L. Roscio, quartam in Remis cum T. Labieno in confinio Trevirorum hiemare jussit; [2]tres in Belgis collocavit: his M. Crassum quaestorem et L. Muna-

tium Plancum et Gajum Trebonium legatos praefecit. Unam legionem, [3]quam proxime trans Padum conscripserat, et cohortes quinque in Eburones, quorum pars maxima est inter Mosam ac Rhenum, [4]qui sub imperio Ambiorigis et Catuvolci erant, misit. His militibus Q. Titurium Sabinum et L. Aurunculejum Cottam legatos praeesse jussit. Ad hunc modum distributis legionibus facillime inopiae frumentariae sese mederi posse existimavit; [5]atque harum tamen omnium legionum hiberna, praeter eam, quam L. Roscio in pacatissimam et quietissimam partem ducendam dederat, milibus passuum centum continebantur. Ipse interea, [6]quoad legiones collocasset munitaque hiberna cognovisset, in Gallia morari constituit.

25. Erat in Carnutibus summo loco natus Tasgetius, cujus majores in sua civitate regnum obtinuerant. Huic Caesar pro ejus virtute atque in se benevolentia, quod in omnibus bellis singulari ejus opera fuerat usus, majorum locum restituerat. [1]Tertium jam hunc annum regnantem inimici multis palam ex civitate auctoribus interfecerunt. Defertur ea res ad Caesarem. Ille veritus, [2]quod ad plures pertinebat, ne civitas eorum impulsu deficeret, L. Plancum cum legione ex Belgio celeriter in Carnutes proficisci jubet ibique hiemare, quorumque opera cognoverit Tasgetium interfectum, hos comprehensos ad se mittere. [3]Interim ab omnibus legatis quaestoribusque, quibus legiones tradiderat, certior factus est, in hiberna perventum locumque hibernis esse munitum.

26. [1]Diebus circiter quindecim, quibus in hiberna ventum est, initium repentini tumultus ac defectionis ortum est ab Ambiorige et Catuvolco; qui, quum ad fines regni sui Sabino Cottaeque praesto fuissent frumentumque in hiberna comportavissent, Inducionmari Treviri nunciis impulsi suos concitaverunt subitoque oppressis lignatoribus magna manu ad castra oppugnatum venerunt. Quum celeriter nostri arma cepissent vallumque ascendissent atque una ex parte Hispanis equitibus emissis equestri proelio superiores fuissent, desperata re hostes suos ab oppugnatione reduxerunt. [2]Tum suo more conclamaverunt, uti aliqui ex nostris ad colloquium prodiret: habere sese,

quae de re communi dicere vellent, quibus rebus controversias minui posse sperarent.

27. Mittitur ad eos colloquendi causa C. Arpinejus, eques Romanus, familiaris Q. Titurii, et Q. Junius ex Hispania quidam, qui jam ante missu Caesaris ad Ambiorigem ventitare consuerat; apud quos Ambiorix ad hunc modum locutus est: *Sese pro Caesaris in se beneficiis plurimum ei confiteri debere, quod ejus opera stipendio liberatus esset, quod Aduatucis finitimis suis pendere consuesset;* [2] *quodque ei et filius et fratris filius ab Caesare remissi essent, quos Aduatuci obsidum numero missos apud se in servitute et catenis tenuissent; neque id, quod fecerit de oppugnatione castrorum, aut judicio aut voluntate sua fecisse, sed coactu civitatis; suaque esse ejusmodi imperia, ut non minus haberet juris in se multitudo quam ipse in multitudinem.* [3] *Civitati porro hanc fuisse belli causam, quod repentinae Gallorum conjurationi resistere non potuerit.* [4] *Id se facile ex humilitate sua probare posse, quod non adeo sit imperitus rerum, ut suis copiis populum Romanum superari posse confidat; sed esse Galliae commune consilium: omnibus hibernis Caesaris oppugnandis hunc esse dictum diem, ne qua legio alterae legioni subsidio venire posset. Non facile Gallos Gallis negare potuisse, praesertim quum de recuperanda communi libertate consilium initum videretur.* [5] *Quibus quoniam pro pietate satisfecerit, habere se nunc rationem officii pro beneficiis Caesaris: monere, orare Titurium pro hospitio, ut suae ac militum saluti consulat. Magnam manum Germanorum conductam Rhenum transisse; hanc affore biduo.* [6] *Ipsorum esse consilium, velintne prius, quam finitimi sentiant, eductos ex hibernis milites aut ad Ciceronem aut ad Labienum deducere, quorum alter milia passuum circiter quinquaginta, alter paulo amplius ab iis absit. Illud se polliceri et jurejurando confirmare, tutum iter per fines daturum: quod quum faciat, et civitati sese consulere, quod hibernis levetur, et Caesari pro ejus meritis gratiam referre.* Hac oratione habita discedit Ambiorix.

28. Arpinejus et Junius, quae audierunt, ad legatos deferunt. Illi repentina re perturbati, etsi ab hoste ea dicebantur, tamen non negligenda existimabant, maximeque hac re permovebantur, quod civitatem ignobilem atque humilem Eburonum sua sponte

populo Romano bellum facere ausam vix erat credendum. Itaque ad consilium rem deferunt, magnaque inter eos exsistit controversia. L. Aurunculejus compluresque tribuni militum et primorum ordinum centuriones *nihil temere agendum neque ex hibernis injussu Caesaris discedendum* existimabant: [3]*quantasvis magnas etiam copias Germanorum sustineri posse munitis hibernis* docebant; [4]*rem esse testimonio, quod primum hostium impetum multis ultro vulneribus illatis fortissime sustinuerint; re frumentaria non premi; interea et ex proximis hibernis et a Caesare conventura subsidia;* postremo, *quid esse levius aut turpius, quam auctore hoste de summis rebus capere consilium?*

29. Contra ea Titurius [1]*sero facturos* clamitabat, *quum majores manus hostium adjunctis Germanis convenissent, aut quum aliquid calamitatis in proximis hibernis esset acceptum. Brevem consulendi esse occasionem. Caesarem arbitrari profectum in Italiam; neque aliter Carnutes interficiundi Tasgetii consilium fuisse capturos, neque Eburones, si ille adesset, tanta contemptione nostri ad castra venturos esse. Non hostem auctorem, sed rem spectare: subesse Rhenum; magno esse Germanis dolori Ariovisti mortem et superiores nostras victorias; ardere Galliam tot contumeliis acceptis sub populi Romani imperium redactam superiore gloria rei militaris exstincta.* Postremo, *quis hoc sibi persuaderet,* [2]*sine certa re Ambiorigem ad ejusmodi consilium descendisse?* [4]*Suam sententiam in utramque partem esse tutam:* [5]*si nihil esset durius, nullo cum periculo ad proximam legionem perventuros; si Gallia omnis cum Germanis consentiret, unam esse in celeritate positam salutem.* [6]*Cottae quidem atque eorum, qui dissentirent, consilium quem haberet exitum?* [7]*In quo si non praesens periculum, at certe longinqua obsidione fames esset timenda.*

30. Hac in utramque partem disputatione habita, quum a Cotta primisque ordinibus acriter resisteretur, *Vincite,* inquit, *si ita vultis,* Sabinus, et id clariore voce, ut magna pars militum exaudiret; [2]*neque is sum,* inquit, *qui gravissime ex vobis mortis periculo terrear: hi sapient; si gravius quid acciderit, abs te rationem reposcent; qui, si per te liceat, perendino die cum proximis hibernis conjuncti communem cum reliquis belli casum*

sustineant, [4] *non rejecti et relegati longe ab ceteris aut ferro aut fame intereant.*

31. [1] Consurgitur ex consilio; comprehendunt utrumque et orant, *ne sua dissensione et pertinacia rem in summum periculum deducant: facilem esse rem, seu maneant, seu proficiscantur, si modo unum omnes sentiant ac probent; contra in dissensione nullam se salutem perspicere.* Res disputatione ad mediam noctem perducitur. Tandem dat Cotta permotus manus; superat sententia Sabini. [2] Pronunciatur prima luce ituros. Consumitur vigiliis reliqua pars noctis, [3] quum sua quisque miles circumspiceret, quid secum portare posset, quid ex instrumento hibernorum relinquere cogeretur. [4] Omnia excogitantur, quare nec sine periculo maneatur et languore militum et vigiliis periculum augeatur. Prima luce sic ex castris proficiscuntur, ut quibus esset persuasum, non ab hoste, sed ab homine amicissimo Ambiorige consilium datum, longissimo agmine maximisque impedimentis.

32. [1] At hostes, posteaquam ex nocturno fremitu vigiliisque de profectione eorum senserunt, collocatis insidiis bipartito in silvis [2] opportuno atque occulto loco a milibus passuum circiter duobus Romanorum adventum exspectabant; et, quum se major pars agminis in magnam convallem demisisset, ex utraque parte ejus vallis subito se ostenderunt novissimosque premere et primos prohibere ascensu atque [3] iniquissimo nostris loco proelium committere coeperunt.

33. [1] Tum demum Titurius, qui nihil ante providisset, trepidare et concursare cohortesque disponere, [2] haec tamen ipsa timide atque ut eum omnia deficere viderentur; quod plerumque iis accidere consuevit, qui in ipso negotio consilium capere coguntur. At Cotta, [3] qui cogitasset, haec posse in itinere accidere, atque ob eam causam profectionis auctor non fuisset, nulla in re communi saluti deerat et in appellandis cohortandisque militibus imperatoris et in pugna militis officia praestabat. Quum propter longitudinem agminis minus facile omnia per se obire et, quid quoque loco faciendum esset, providere possent, jusserunt pronunciare, ut impedimenta relinquerent atque in orbem consisterent. Quod consilium etsi in ejusmodi casu

reprehendendum non est, tamen incommode accidit: nam et nostris militibus spem minuit et hostes ad pugnam alacriores effecit, quod non sine summo timore et desperatione id factum videbatur. Praeterea accidit, quod fieri necesse erat, ut vulgo milites ab signis discederent, quae quisque eorum carissima haberet, ab impedimentis petere atque arripere properaret, clamore et fletu omnia complerentur.

34. [1]At barbaris consilium non defuit; nam duces eorum tota acie pronunciare jusserunt, *ne quis ab loco discederet: illorum esse praedam atque illis reservari, quaecumque Romani reliquissent: proinde omnia in victoria posita existimarent.* Erant et virtute et numero pugnando pares nostri. Tametsi ab duce et a fortuna deserebantur, tamen omnem spem salutis in virtute ponebant et, quotiens quaeque cohors procurrerat, ab ea parte magnus numerus hostium cadebat. Qua re animadversa Ambiorix pronunciari jubet, *ut procul tela conjiciant neu propius accedant et, quam in partem Romani impetum fecerint, cedant:* [3]*levitate armorum et quotidiana exercitatione nihil iis noceri posse: rursus se ad signa recipientes insequantur.*

35. [1]Quo praecepto ab iis diligentissime observato, quum quaepiam cohors ex orbe excesserat atque impetum fecerat, hostes velocissime refugiebant. Interim eam partem nudari necesse erat et ab latere aperto tela recipi. Rursus quum in eum locum, unde erant egressi, reverti coeperant, et ab iis, qui cesserant, et ab iis, qui proximi steterant, circumveniebantur; [3]sin autem locum tenere vellent, [4]nec virtuti locus relinquebatur, neque ab tanta multitudine conjecta tela conferti vitare poterant. [4]Tamen tot incommodis conflictati multis vulneribus acceptis resistebant et magna parte diei consumpta, quum a prima luce ad horam octavam pugnaretur, nihil, quod ipsis esset indignum, committebant. Tum T. Balventio, [5]qui superiore anno primum pilum duxerat, viro forti et magnae auctoritatis, utrumque femur tragula trajicitur; Q. Lucanius, [6]ejusdem ordinis, fortissime pugnans, dum circumvento filio subvenit, interficitur; L. Cotta legatus omnes cohortes ordinesque adhortans in adversum os funda vulneratur.

36. His rebus permotus Q. Titurius, quum procul Ambiorigem suos cohortantem conspexisset, interpretem suum Gneum Pompejum ad eum mittit rogatum, ut sibi militibusque parcat. Ille appellatus respondit: *si velit secum colloqui, licere; sperare a multitudine impetrari posse, quod ad militum salutem pertineat;* [1]*ipsi vero nihil nocitum iri, inque eam rem se suam fidem interponere.* Ille cum Cotta saucio communicat, si videatur, pugna ut excedant et cum Ambiorige una colloquantur: [2]sperare ab eo de sua ac militum salute impetrare posse. Cotta se ad armatum hostem iturum negat atque in eo perseverat.

37. Sabinus, quos in praesentia tribunos militum circum se habebat et primorum ordinum centuriones, se sequi jubet et, quum propius Ambiorigem accessisset, jussus arma abjicere imperatum facit suisque, ut idem faciant, imperat. Interim dum de conditionibus inter se agunt longiorque consulto ab Ambiorige instituitur sermo, paulatim circumventus interficitur. Tum vero suo more victoriam conclamant [2]atque ululatum tollunt impetuque in nostros facto ordines perturbant. Ibi L. Cotta pugnans interficitur cum maxima parte militum; reliqui se in castra recipiunt, unde erant egressi. Ex quibus L. Petrosidius aquilifer, quum magna multitudine hostium premeretur, aquilam intra vallum projecit, [3]ipse pro castris fortissime pugnans occiditur. [4]Illi aegre ad noctem oppugnationem sustinent; noctu ad unum omnes desperata salute se ipsi interficiunt. Pauci ex proelio elapsi incertis itineribus per silvas ad T. Labienum legatum in hiberna perveniunt atque eum de rebus gestis certiorem faciunt.

38. Hac victoria sublatus Ambiorix statim cum equitatu in Aduatucos, qui erant ejus regno finitimi, proficiscitur: [1]neque noctem neque diem intermittit peditatumque se sequi jubet. [2]Re demonstrata Aduatucisque concitatis postero die in Nervios pervenit hortaturque, *ne sui in perpetuum liberandi atque ulciscendi Romanos pro iis, quas acceperint, injuriis occasionem dimittant; interfectos esse legatos duos magnamque partem exercitus interisse* demonstrat; *nihil esse negotii subito oppressam legionem, quae cum Cicerone hiemet, in-*

terfici; se ad eam rem profitetur adjutorem. Facile hac oratione Nerviis persuadet.

39. Itaque confestim dimissis nunciis ad Ceutrones, Grudios, Levacos, Pleumoxios, [1]Geidumnos, qui omnes sub eorum imperio sunt, quam maximas manus possunt cogunt et de improviso ad Ciceronis hiberna advolant, nondum ad eum fama de Titurii morte perlata. [2]Huic quoque accidit, quod fuit necesse, ut nonnulli milites, qui lignationis munitionisque causa in silvas discessissent, repentino equitum adventu interciperentur. His circumventis magna manu Eburones, Nervii, Aduatuci atque horum omnium socii et clientes legionem oppugnare incipiunt; nostri celeriter ad arma concurrunt, [3]vallum conscendunt. [4]Aegre is dies sustentatur, quod omnem spem hostes in celeritate ponebant atque adepti victoriam in perpetuum se fore victores confidebant.

40. Mittuntur ad Caesarem confestim ab Cicerone litterae magnis propositis praemiis, si pertulissent: [2]obsessis omnibus viis missi intercipiuntur. Noctu ex materia, quam munitionis causa comportaverant, [3]turres admodum cxx excitantur incredibili celeritate; quae deesse operi videbantur, perficiuntur. Hostes postero die multo majoribus coactis copiis castra oppugnant, fossam complent. Eadem ratione, qua pridie, ab nostris resistitur. Hoc idem reliquis deinceps fit diebus. [4]Nulla pars nocturni temporis ad laborem intermittitur; non aegris, non vulneratis facultas quietis datur. Quaecumque ad proximi diei oppugnationem opus sunt, noctu comparantur; multae praeustae sudes, magnus muralium pilorum numerus instituitur; [6]turres contabulantur, pinnae loricaeque ex cratibus attexuntur. [7]Ipse Cicero, quum tenuissima valetudine esset, ne nocturnum quidem sibi tempus ad quietem relinquebat, ut ultro militum concursu ac vocibus sibi parcere cogeretur.

41. Tunc duces principesque Nerviorum, [1]qui aliquem sermonis aditum causamque amicitiae cum Cicerone habebant, colloqui sese velle dicunt. Facta potestate eadem, quae Ambiorix cum Titurio egerat, commemorant: *Omnem esse in armis Galliam: Germanos Rhenum transisse; Caesaris reliquorumque hiberna*

oppugnari. Addunt etiam de Sabini morte: [2] Ambiorigem ostentant fidei faciundae causa. [3] *Errare eos dicunt, si quicquam ab his praesidii sperent, qui suis rebus diffidant; sese tamen hoc esse in Ciceronem populumque Romanum animo, ut nihil nisi hiberna recusent atque hanc inveterascere consuetudinem nolint:* [4] *licere illis incolumibus per se ex hibernis discedere et, quascumque in partes velint, sine metu proficisci.* Cicero ad haec unum modo respondit: *Non esse consuetudinem populi Romani accipere ab hoste armato conditionem; si ab armis discedere velint,* [5] *se adjutore utantur legatosque ad Caesarem mittant; sperare pro ejus justitia, quae petierint, impetraturos.*

42. [1] Ab hac spe repulsi Nervii vallo pedum IX et fossa pedum XV hiberna cingunt. [2] Haec et superiorum annorum consuetudine a nobis cognoverant et quos[dam] de exercitu habebant captivos, ab iis docebantur; sed nulla ferramentorum copia, quae esset ad hunc usum idonea, gladiis cespites circumcidere, manibus sagulisque terram exhaurire cogebantur. [3] Qua quidem ex re hominum multitudo cognosci potuit: nam minus horis tribus milium [4] pedum XV in circuitu munitionem perfecerunt; reliquisque diebus turres ad altitudinem valli, falces testudinesque, quas iidem captivi docuerant, parare ac facere coeperunt.

43. [1] Septimo oppugnationis die maximo coorto vento ferventes fusili ex argilla glandes fundis et fervefacta jacula in casas, quae more Gallico stramentis erant tectae, jacere coeperunt. [2] Hae celeriter ignem comprehenderunt et venti magnitudine in omnem locum castrorum distulerunt. Hostes maximo clamore, sicuti parta jam atque explorata victoria, turres testudinesque agere et scalis vallum ascendere coeperunt. At tanta militum virtus atque ea praesentia animi fuit, ut, [3] quum undique flamma torrerentur maximaque telorum multitudine premerentur suaque omnia impedimenta atque omnes fortunas conflagrare intelligerent, non modo demigrandi causa de vallo decederet nemo, sed paene ne respiceret quidem quisquam, [4] ac tum omnes acerrime fortissimeque pugnarent. Hic dies nostris longe gravissimus fuit; sed tamen hunc habuit eventum, ut eo die maximus numerus hostium vulne-

raretur atque interficeretur, [5]ut se sub ipso vallo constipaverant recessumque primis ultimi non dabant. [6]Paulum quidem intermissa flamma et quodam loco turri adacta et contingente vallum tertiae cohortis centuriones ex eo, quo stabant, loco recesserunt suosque omnes removerunt, nutu vocibusque hostes, si introire vellent, vocare coeperunt; quorum progredi ausus est nemo. Tum ex omni parte lapidibus conjectis deturbati, [7]turrisque succensa est.

44. [1]Erant in ea legione fortissimi viri centuriones, qui jam primis ordinibus appropinquarent, T. Pullo et L. Vorenus. Hi perpetuas controversias inter se habebant, quinam anteferretur, [3]omnibusque annis de locis summis simultatibus contendebant. Ex his Pullo, quum acerrime ad munitiones pugnaretur, *Quid dubitas,* inquit, *Vorene? aut quem locum tuae probandae virtutis spectas? Hic dies de nostris controversiis judicabit.* Haec quum dixisset, procedit extra munitiones, quaeque pars hostium confertissima est visa, irrumpit. [4]Ne Vorenus quidem tum vallo sese continet, sed omnium veritus existimationem subsequitur. [5]Mediocri spatio relicto Pullo pilum in hostes immittit atque unum ex multitudine procurrentem trajicit; [6]quo percusso et exanimato hunc scutis protegunt, in hostem tela universi conjiciunt neque dant regrediendi facultatem. [7]Transfigitur scutum Pulloni et verutum in balteo defigitur. Avertit hic casus vaginam et gladium educere conanti dextram moratur manum, impeditumque hostes circumsistunt. Succurrit inimicus illi Vorenus et laboranti subvenit. Ad hunc se confestim a Pullone omnis multitudo convertit. [[8]Illinc vero occursant velocissime]. Gladio comminus rem gerit Vorenus atque uno interfecto reliquos paulum propellit; dum cupidius instat, [9]in locum dejectus inferiorem concidit. Huic rursus circumvento fert subsidium Pullo, atque ambo incolumes compluribus interfectis summa cum laude sese intra munitiones recipiunt. [10]Sic fortuna in contentione et certamine utrumque versavit, ut alter alteri inimicus auxilio salutique esset, neque dijudicari posset, uter utri virtute anteferendus videretur.

45. Quanto erat in dies gravior atque asperior

oppugnatio, [1] et maxime quod magna parte militum confecta vulneribus res ad paucitatem defensorum pervenerat, tanto crebriores litterae nunciique ad Caesarem mittebantur; quorum pars deprehensa in conspectu nostrorum militum cum cruciatu necabatur. Erat unus intus Nervius nomine Vertico, loco natus honesto, [2] qui a prima obsidione ad Ciceronem perfugerat suamque ei fidem praestiterat. Hic servo spe libertatis magnisque persuadet praemiis, ut litteras ad Caesarem deferat. [3] Has ille in jaculo illigatas effert et Gallus inter Gallos sine ulla suspicione versatus ad Caesarem pervenit. Ab eo de periculis Ciceronis legionisque cognoscitur.

46. [1] Caesar acceptis litteris hora circiter undecima diei statim nuncium in Bellovacos ad M. Crassum quaestorem mittit, cujus hiberna aberant ab eo [2] milia passuum xxv. Jubet media nocte legionem proficisci celeriterque ad se venire. [3] Exit cum nuncio Crassus. Alterum ad C. Fabium legatum mittit, ut in Atrebatium fines legionem adducat, qua sibi iter faciendum sciebat. Scribit Labieno, [4] si rei publicae commodo facere posset, cum legione ad fines Nerviorum veniat; reliquam partem exercitus, quod paulo aberat longius, non putat exspectandam; equites circiter quadringentos ex proximis hibernis colligit.

47. Hora circiter tertia ab [1] antecursoribus de Crassi adventu certior factus eo die milia passuum xx procedit. Crassum Samarobrivae praeficit legionemque ei attribuit, quod ibi impedimenta exercitus, obsides civitatum, [2] litteras publicas frumentumque omne, quod eo tolerandae hiemis causa devexerat, relinquebat. Fabius, ut imperatum erat, non ita multum moratus in itinere cum legione occurrit. Labienus interitu Sabini et caede cohortium cognita, quum omnes ad eum Trevirorum copiae venissent, veritus, ne, [3] si ex hibernis fugae similem profectionem fecisset, hostium impetum sustinere non posset, praesertim quos recenti victoria efferri sciret, litteras Caesari remittit, quanto cum periculo legionem ex hibernis educturus esset; rem gestam in Eburonibus perscribit; docet, omnes equitatus peditatusque copias Trevirorum tria milia passuum longe ab suis castris consedisse.

48. Caesar consilio ejus probato, [1] etsi opinione trium legionum dejectus ad duas redierat, tamen unum communis salutis auxilium in celeritate ponebat. Venit magnis itineribus in Nerviorum fines. Ibi ex captivis cognoscit, quae apud Ciceronem gerantur quantoque in periculo res sit. Tum cuidam ex equitibus Gallis magnis praemiis persuadet, uti ad Ciceronem epistolam deferat. [2] Hanc Graecis conscriptam litteris mittit, ne intercepta epistola nostra ab hostibus consilia cognoscantur. Si adire non possit, monet, ut tragulam cum epistola ad amentum deligata intra munitionem castrorum abjiciat. In litteris scribit, se cum legionibus profectum celeriter affore; hortatur, ut pristinam virtutem retineat. Gallus periculum veritus, ut erat praeceptum, tragulam mittit. Haec casu ad turrim adhaesit neque ab nostris biduo animadversa tertio die a quodam milite conspicitur; dempta ad Ciceronem defertur. Ille perlectam in conventu militum recitat maximaque omnes laetitia afficit. [4] Tum fumi incendiorum procul videbantur, quae res omnem dubitationem adventus legionum expulit.

49. Galli re cognita per exploratores obsidionem relinquunt, ad Caesarem omnibus copiis contendunt. [1] Hae erant armatae circiter milia LX. Cicero data facultate Gallum ab eodem Verticone, quem supra demonstravimus, repetit, qui litteras ad Caesarem referat. Hunc admonet, iter caute diligenterque faciat. Perscribit in litteris, [2] hostes ab se discessisse omnemque ad eum multitudinem convertisse. [3] Quibus litteris circiter media nocte Caesar allatis suos facit certiores eosque ad dimicandum animo confirmat; postero die luce prima movet castra et circiter milia passuum quattuor progressus trans vallem magnam et rivum multitudinem hostium conspicatur. Erat magni periculi res tantulis copiis iniquo loco dimicare; [4] tum, quoniam liberatum obsidione Ciceronem sciebat, aequo animo remittendum de celeritate existimabat: consedit et quam aequissimo loco potest castra communit, atque haec, etsi erant exigua per se, vix hominum milium septem, [5] praesertim nullis cum impedimentis, tamen angustiis viarum, quam maxime potest, contrahit, eo consilio, ut in summam contemptionem hostibus

veniat. Interim speculatoribus in omnes partes dimissis explorat, quo commodissime itinere vallem transire possit.

50. Eo die parvulis [1]equestribus proeliis ad aquam factis utrique sese suo loco continent: Galli, quod ampliores copias, quae nondum convenerant, exspectabant; Caesar, [2]si forte timoris simulatione hostes in suum locum elicere posset, ut citra vallem pro castris proelio contenderet; si id efficere non posset, ut exploratis itineribus minore cum periculo vallem rivumque transiret. Prima luce hostium equitatus ad castra accedit proeliumque cum nostris equitibus committit. Caesar consulto equites cedere seque in castra recipere jubet; simul ex omnibus partibus castra altiore vallo muniri portasque obstrui atque in his administrandis rebus quam maxime concursari et cum simulatione agi timoris jubet.

51. Quibus omnibus rebus hostes invitati copias traducunt aciemque iniquo loco constituunt; nostris vero etiam de vallo deductis propius accedunt et tela intra munitionem ex omnibus partibus conjiciunt praeconibusque circum missis pronunciari jubent, [1]*seu quis Gallus seu Romanus velit ante horam tertiam ad se transire, sine periculo licere; post id tempus non fore potestatem:* ac sic nostros contempserunt, [2]ut obstructis in speciem portis singulis ordinibus cespitum, quod ea non posse introrumpere videbantur, alii vallum manu scindere, alii fossas complere inciperent. Tum Caesar omnibus portis eruptione facta equitatuque emisso celeriter hostes in fugam dat, sic uti omnino pugnandi causa resisteret nemo, magnumque ex iis numerum occidit atque omnes armis exuit.

52. [1]Longius prosequi veritus, quod silvae paludesque intercedebant neque etiam parvulo detrimento illorum locum relinqui videbat, omnibus suis incolumibus copiis eodem die ad Ciceronem pervenit. Institutas turres, testudines munitionesque hostium admiratur; [2]legione producta cognoscit, non decimum quemque esse reliquum militem sine vulnere. Ex his omnibus judicat rebus, quanto cum periculo et quanta cum virtute res sint administratae; Ciceronem pro ejus merito legionemque collaudat; centuriones singillatim

tribunosque militum appellat, quorum egregiam fuisse virtutem testimonio Ciceronis cognoverat. De casu Sabini et Cottae certius ex captivis cognoscit. Postero die concione habita rem gestam proponit, milites consolatur et confirmat: quod detrimentum culpa et temeritate legati sit acceptum, [3]hoc aequiore animo ferendum docet, quod beneficio deorum immortalium et virtute eorum expiato incommodo neque hostibus diutina laetatio neque ipsis longior dolor relinquatur.

53. Interim ad Labienum [1]per Remos incredibili celeritate de victoria Caesaris fama perfertur, ut, quum ab hibernis Ciceronis milia passuum abesset circiter LX eoque post horam nonam diei Caesar pervenisset, ante mediam noctem ad portas castrorum clamor oreretur, quo clamore significatio victoriae gratulatioque ab Remis Labieno fieret. Hac fama ad Treviros perlata Induciomarus, qui postero die castra Labieni oppugnare decreverat, noctu profugit copiasque omnes in Treviros reducit. Caesar Fabium cum sua legione remittit in hiberna, ipse cum tribus legionibus circum Samarobrivam trinis hibernis hiemare constituit et, quod tanti motus Galliae exstiterant, totam hiemem ipse ad exercitum manere decrevit. [3]Nam illo incommodo de Sabini morte perlato omnes fere Galliae civitates de bello consultabant, nuncios legationesque in omnes partes dimittebant et, [4]quid reliqui consilii caperent atque unde initium belli fieret, explorabant nocturnaque in locis desertis concilia habebant. Neque ullum fere totius hiemis tempus sine sollicitudine Caesaris intercessit, quin aliquem de consiliis ac motu Gallorum nuncium acciperet. In his ab L. Roscio quaestore, quem legioni tertiae decimae praefecerat, certior factus est, magnas Gallorum copias earum civitatum, quae Armoricae appellantur, oppugnandi sui causa convenisse neque longius milia passuum octo ab hibernis suis afuisse, sed nuncio allato de victoria Caesaris discessisse, adeo ut fugae similis discessus videretur.

54. At Caesar principibus cujusque civitatis ad se evocatis alias territando, quum se scire, quae fierent, denunciaret, alias cohortando magnam partem Galliae in officio tenuit. Tamen Senones, quae est civitas in primis firma et magnae inter Gallos auctoritatis, Ca-

varinum, quem Caesar apud eos regem constituerat (cujus frater Moritasgus adventu in Galliam Caesaris cujusque majores regnum obtinuerant), interficere publico consilio conati, quum ille praesensisset ac profugisset, usque ad fines insecuti [2]regno domoque expulerunt; et missis ad Caesarem satisfaciendi causa legatis quum is omnem ad se senatum venire jussisset, dicto audientes non fuerunt. Tantum apud homines barbaros valuit, esse aliquos repertos principes inferendi belli, tantamque omnibus voluntatum commutationem attulit, ut praeter Haeduos et Remos, quos praecipuo semper honore Caesar habuit, alteros pro vetere ac perpetua erga populum Romanum fide, alteros pro recentibus Gallici belli officiis, nulla fere civitas fuerit non suspecta nobis. [5]Idque adeo haud scio mirandumne sit quum compluribus aliis de causis, tum maxime, quod ii, qui virtute belli omnibus gentibus praeferebantur, tantum se ejus opinionis deperdidisse, ut a populo Romano imperia perferrent, gravissime dolebant.

55. Treviri vero atque Induciomarus totius hiemis nullum tempus intermiserunt, quin trans Rhenum legatos mitterent, civitates sollicitarent, [1]pecunias pollicerentur. magna parte exercitus nostri interfecta multo minorem superesse dicerent partem. Neque tamen ulli civitati Germanorum persuaderi potuit, ut Rhenum transiret, [2]quum *se bis expertos* dicerent, *Ariovisti bello et Tencterorum transitu; non esse amplius fortunam tentaturos*. Hac spe lapsus Induciomarus nihilo minus copias cogere, exercere, a finitimis equos parare, [3]exsules damnatosque tota Gallia magnis praemiis ad se allicere coepit. Ac tantam sibi jam his rebus in Gallia auctoritatem comparaverat, ut undique ad eum legationes concurrerent, gratiam atque amicitiam publice privatimque peterent.

56. Ubi intellexit ultro ad se veniri, altera ex parte Senones Carnutesque conscientia facinoris instigari, altera Nervios Aduatucosque bellum Romanis parare, neque sibi voluntariorum copias defore, si ex finibus suis progredi coepisset, armatum concilium indicit. [2]Hoc more Gallorum est initium belli, quo lege communi omnes puberes armati convenire consuerunt; [3]qui

ex iis novissimus convenit, in conspectu multitudinis omnibus cruciatibus affectus necatur. In eo concilio Cingetorigem, alterius principem factionis, generum suum, quem supra demonstravimus Caesaris secutum fidem ab eo non discessisse, [4]hostem judicat bonaque ejus publicat. His rebus confectis in concilio pronunciat, arcessitum se a Senonibus et Carnutibus aliisque compluribus Galliae civitatibus, huc iturum per fines Remorum eorumque agros populaturum ac prius, quam id faciat, Labieni castra oppugnaturum. Quae fieri velit, praecipit.

57. Labienus, quum et loci natura et manu munitissimis castris sese teneret, [1]de suo ac legionis periculo nihil timebat; ne quam occasionem rei bene gerendae dimitteret, cogitabat. [2]Itaque a Cingetorige atque ejus propinquis oratione Induciomari cognita, quam in concilio habuerat, nuncios mittit ad finitimas civitates equitesque undique evocat; his certum diem conveniendi dicit. Interim prope quotidie cum omni equitatu Induciomarus sub castris ejus vagabatur, alias ut situm castrorum cognosceret, alias colloquendi aut territandi causa; equites plerumque omnes tela intra vallum conjiciebant. Labienus suos intra munitionem continebat [3]timorisque opinionem, quibuscumque poterat rebus, augebat.

58. Quum majore in dies contemptione Induciomarus ad castra accederet, [1]nocte una intromissis equitibus omnium finitimarum civitatum, quos arcessendos curaverat, tanta diligentia omnes suos custodiis intra castra continuit, ut nulla ratione ea res enunciari aut ad Treviros perferri posset. Interim ex consuetudine quotidiana Induciomarus ad castra accedit atque ibi magnam partem diei consumit; equites tela conjiciunt et magna [2]cum contumelia verborum nostros ad pugnam evocant; nullo ab nostris dato responso, ubi visum est, sub vesperum dispersi ac dissipati discedunt. Subito Labienus duabus portis omnem equitatum emittit; [3]praecipit atque interdicit, proterritis hostibus atque in fugam conjectis — quod fore, sicut accidit, videbat — unum omnes peterent Induciomarum, neu quis quem prius vulneret, quam illum interfectum viderit, quod mora reliquorum spatium nactum illum

effugere nolebat; magna proponit his, qui occiderint, praemia; submittit cohortes equitibus subsidio. [5]Comprobat hominis consilium fortuna et, quum unum omnes peterent, in ipso fluminis vado deprehensus Induciomarus interficitur caputque ejus refertur in castra; redeuntes equites, quos possunt, consectantur atque occidunt. Hac re cognita omnes Eburonum et Nerviorum, quae convenerant, copiae discedunt, pauloque habuit post id factum Caesar quietiorem Galliam.

LIBER VI.

1. Multis de causis Caesar majorem Galliae motum exspectans per M. Silanum, C. Antistium Reginum, T. Sextium legatos dilectum habere instituit; simul ab Gneo Pompejo proconsule petit, [2]quoniam ipse ad urbem cum imperio rei publicae causa remaneret, quos ex Cisalpina Gallia consulis sacramento rogavisset, ad signa convenire et ad se proficisci juberet, [3]magni interesse etiam in reliquum tempus ad opinionem Galliae existimans, tantas videri Italiae facultates, ut, si quid esset in bello detrimenti acceptum, non modo id brevi tempore sarciri, sed etiam majoribus augeri copiis posset. [4]Quod quum Pompejus et rei publicae et amicitiae tribuisset, celeriter confecto per suos dilectu tribus ante exactam hiemem et constitutis et adductis legionibus duplicatoque earum cohortium numero, quas cum Q. Titurio amiserat, et celeritate et copiis docuit, quid populi Romani disciplina atque opes possent.

2. Interfecto Induciomaro, ut docuimus, ad ejus propinquos a Treviris imperium defertur. [1]Illi finitimos Germanos sollicitare et pecuniam polliceri non desistunt; quum ab proximis impetrare non possent, ulteriores tentant. Inventis nonnullis civitatibus [2]jurejurando inter se confirmant obsidibusque de pecunia cavent; Ambiorigem sibi societate et foedere adjungunt. Quibus rebus cognitis Caesar, quum undique bellum parari videret, Nervios, Aduatucos ac Menapios adjunctis Cisrhenanis omnibus Germanis esse in

armis, Senones ad imperatum non venire et cum Carnutibus finitimisque civitatibus consilia communicare, a Treviris Germanos crebris legationibus sollicitari, maturius sibi de bello cogitandum putavit.

3. Itaque nondum hieme confecta proximis quattuor coactis legionibus de improviso in fines Nerviorum contendit et prius, [1]quam illi aut convenire aut profugere possent, magno pecoris atque hominum numero capto atque ea praeda militibus concessa vastatisque agris in deditionem venire atque obsides sibi dare coëgit. Eo celeriter confecto negotio rursus legiones in hiberna reduxit. Concilio Galliae primo vere, [2]ut instituerat, indicto, quum reliqui praeter Senones, Carnutes Trevirosque venissent, initium belli ac defectionis hoc esse arbitratus, [3]ut omnia postponere videretur, concilium Lutetiam Parisiorum transfert. Confines erant hi Senonibus civitatemque patrum memoria conjunxerant; sed ab hoc consilio afuisse existimabantur. [4]Hac re pro suggestu pronunciata eodem die cum legionibus in Senones proficiscitur magnisque itineribus eo pervenit.

4. Cognito ejus adventu Acco, qui princeps ejus consilii fuerat, jubet in oppida multitudinem convenire. [1]Conantibus, prius quam id effici posset, adesse Romanos nunciatur. Necessario sententia desistunt legatosque deprecandi causa ad Caesarem mittunt. [2]Adeunt per Haeduos, quorum antiquitus erat in fide civitas. Libenter Caesar petentibus Haeduis dat veniam excusationemque accipit, quod aestivum tempus instantis belli, non quaestionis esse arbitratur. [3]Obsidibus imperatis centum hos Haeduis custodiendos tradit. Eodem Carnutes legatos obsidesque mittunt, usi deprecatoribus Remis, quorum erant in clientela; eadem ferunt responsa. Peragit concilium Caesar equitesque imperat civitatibus.

5. [1]Hac parte Galliae pacata totus et mente et animo in bellum Trevirorum et Ambiorigis insistit. Cavarinum cum equitatu Senonum secum proficisci jubet, ne quis aut ex hujus iracundia aut ex eo, [2]quod meruerat, odio civitatis motus exsistat. His rebus constitutis, [3]quod pro explorato habebat, Ambiorigem proelio non esse concertaturum, reliqua ejus consilia

animo circumspiciebat. Erant Menapii propinqui Eburonum finibus, perpetuis paludibus silvisque muniti, qui uni ex Gallia de pace ad Caesarem legatos nunquam miserant. Cum his esse hospitium Ambiorigi sciebat; item per Treviros venisse Germanis in amicitiam cognoverat. Haec prius illi detrahenda auxilia existimabat, quam ipsum bello lacesseret, ne desperata salute aut se in Menapios abderet aut cum Transrhenanis congredi cogeretur. Hoc inito consilio totius exercitus impedimenta ad Labienum in Treviros mittit duasque legiones ad eum proficisci jubet; ipse cum legionibus expeditis quinque in Menapios proficiscitur. Illi nulla coacta manu loci praesidio freti in silvas paludesque confugiunt suaque eodem conferunt.

6. [1] Caesar partitis copiis cum C. Fabio legato et M. Crasso quaestore celeriterque effectis pontibus adit tripartito, aedificia vicosque incendit, magno pecoris atque hominum numero potitur. Quibus rebus coacti Menapii legatos ad eum pacis petendae causa mittunt. [2] Ille obsidibus acceptis hostium se habiturum numero confirmat, si aut Ambiorigem aut ejus legatos finibus suis recepissent. [3] His confirmatis rebus Commium Atrebatem cum equitatu custodis loco in Menapiis relinquit, ipse in Treviros proficiscitur.

7. Dum haec a Caesare geruntur, Treviri magnis coactis peditatus equitatusque copiis Labienum cum una legione, quae in eorum finibus hiemaverat, adoriri parabant, jamque ab eo non longius bidui via aberant, [2] quum duas venisse legiones missu Caesaris cognoscunt. Positis castris a milibus passuum xv auxilia Germanorum exspectare constituunt. Labienus hostium cognito consilio sperans, temeritate eorum fore aliquam dimicandi facultatem, praesidio quinque cohortium impedimentis relicto cum xxv cohortibus magnoque equitatu contra hostem proficiscitur et mille passuum intermisso spatio castra communit. Erat inter Labienum atque hostem difficili transitu flumen ripisque praeruptis: hoc neque ipse transire habebat in animo neque hostes transituros existimabat. Augebatur auxiliorum quotidie spes. Loquitur in consilio palam, *quoniam Germani appropinquare dicantur,* [3] *sese suas*

exercitusque fortunas in dubium non devocaturum et postero die prima luce castra moturum. Celeriter haec ad hostes deferuntur, [4]ut ex magno Gallorum equitum numero nonnullos Gallos Gallicis rebus favere natura cogebat. Labienus noctu tribunis militum primisque ordinibus convocatis quid sui sit consilii proponit et, quo facilius hostibus timoris det suspicionem, [5]majore strepitu et tumultu, quam populi Romani fert consuetudo, castra moveri jubet. His rebus fugae similem profectionem effecit. Haec quoque per exploratores ante lucem in tanta propinquitate castrorum ad hostes deferuntur.

8. Vix agmen novissimum extra munitiones processerat, [1]quum Galli cohortati inter se, *ne speratam praedam ex manibus dimitterent;* [2]*longum esse perterritis Romanis Germanorum auxilium exspectare; neque suam pati dignitatem, ut tantis copiis tam exiguam manum, praesertim fugientem atque impeditam, adoriri non audeant,* [3]flumen transire et iniquo loco committere proelium non dubitant. Quae fore suspicatus Labienus, ut omnes citra flumen eliceret, [4]eadem usus simulatione itineris placide progrediebatur. Tum praemissis paulum impedimentis atque in tumulo quodam collocatis, *Habetis,* inquit, *milites, quam petistis, facultatem: hostem impedito atque iniquo loco tenetis: praestate eandem nobis ducibus virtutem, quam saepenumero imperatori praestitistis, atque illum adesse et haec coram cernere existimate.* [5]Simul signa ad hostem converti aciemque dirigi jubet et paucis turmis praesidio ad impedimenta dimissis reliquos equites ad latera disponit. Celeriter nostri clamore sublato pila in hostes immittunt. Illi, ubi praeter spem, quos fugere credebant, infestis signis ad se ire viderunt, [6]impetum modo ferre non potuerunt ac primo concursu in fugam conjecti proximas silvas petierunt. [7]Quos Labienus equitatu consectatus magno numero interfecto, compluribus captis paucis post diebus civitatem recepit. Nam Germani, qui auxilio veniebant, percepta Trevirorum fuga sese domum receperunt. Cum his propinqui Induciomari, qui defectionis auctores fuerant, comitati eos ex civitate excesserunt. Cingetorigi, quem ab initio permansisse in officio demonstravimus, [8]principatus atque imperium est traditum.

9. [1]Caesar, postquam ex Menapiis in Treviros venit, duabus de causis Rhenum transire constituit; quarum una erat, quod auxilia contra se Treviris miserant, altera, ne ad eos Ambiorix receptum haberet. His constitutis rebus paulum supra eum locum, quo ante exercitum traduxerat, facere pontem instituit. [2]Nota atque instituta ratione magno militum studio paucis diebus opus efficitur. Firmo in Treviris ad pontem praesidio relicto, ne quis ab his subito motus oreretur, [3]reliquas copias equitatumque traducit. Ubii, qui ante obsides dederant atque in deditionem venerant, purgandi sui causa ad eum legatos mittunt, qui doceant, *neque ex sua civitate auxilia in Treviros missa neque ab se fidem laesam:* petunt atque orant, *ut sibi parcat,* [4]*ne communi odio Germanorum innocentes pro nocentibus poenas pendant;* [5]*si amplius obsidum vellet, dare* pollicentur. Cognita Caesar causa reperit, ab Suevis auxilia missa esse: Ubiorum satisfactionem accepit, aditus viasque in Suevos perquirit.

10. [1]Interim paucis post diebus fit ab Ubiis certior, Suevos omnes in unum locum copias cogere atque iis nationibus, quae sub eorum sint imperio, denunciare, ut auxilia peditatus equitatusque mittant. His cognitis rebus rem frumentariam providet, castris idoneum locum deligit; Ubiis imperat, ut pecora deducant suaque omnia ex agris in oppida conferant, sperans, barbaros atque imperitos homines inopia cibariorum adductos ad iniquam pugnandi conditionem posse deduci; mandat, ut crebros exploratores in Suevos mittant, quaeque apud eos gerantur, cognoscant. Illi imperata faciunt et paucis diebus intermissis referunt, *Suevos omnes, posteaquam certiores nuncii de exercitu Romanorum venerint, cum omnibus suis sociorumque copiis, quas coëgissent, penitus ad extremos fines se recepisse; silvam esse ibi infinita magnitudine,* [2]*quae appellatur Bacenis;* [3]*hanc longe introrsus pertinere et pro nativo muro objectam Cheruscos ab Suevis, Suevosque ab Cheruscis injuriis incursionibusque prohibere; ad ejus initium silvae Suevos adventum Romanorum exspectare constituisse.*

11. [1]Quoniam ad hunc locum perventum est, non alienum esse videtur de Galliae Germaniaeque mori-

bus et quo differant hae nationes inter sese proponere. In Gallia non solum in omnibus civitatibus atque in omnibus pagis partibusque, [2]sed paene etiam singulis domibus factiones sunt, [3]earumque factionum principes sunt qui summam auctoritatem eorum judicio habere existimantur, quorum ad arbitrium judiciumque summa omnium rerum consiliorumque redeat. Itaque ejus rei causa antiquitus institutum videtur, [4]ne quis ex plebe contra potentiorem auxilii egeret: [5]suos enim quisque opprimi et circumveniri non patitur, neque, aliter si faciat, ullam inter suos habet auctoritatem. [6]Haec eadem ratio est in summa totius Galliae: namque omnes civitates in partes divisae sunt duas.

12. Quum Caesar in Galliam venit, alterius factionis principes erant Haedui, [1]alterius Sequani. Hi quum per se minus valerent, quod summa auctoritas antiquitus erat in Haeduis magnaeque eorum erant clientelae, Germanos atque Ariovistum sibi adjunxerant eosque ad se magnis jacturis pollicitationibusque perduxerant. Proeliis vero compluribus factis secundis atque omni nobilitate Haeduorum interfecta tantum potentia antecesserant, ut magnam partem clientium ab Haeduis ad se traducerent obsidesque ab iis principum filios acciperent et publice jurare cogerent, nihil se contra Sequanos consilii inituros, [2]et partem finitimi agri per vim occupatam possiderent Galliaeque totius principatum obtinerent. [3]Qua necessitate adductus Divitiacus auxilii petendi causa Romam ad senatum profectus imperfecta re redierat. [4]Adventu Caesaris facta commutatione rerum obsidibus Haeduis redditis, veteribus clientelis restitutis, novis per Caesarem comparatis, quod hi, qui se ad eorum amicitiam aggregaverant, meliore conditione atque aequiore imperio se uti videbant, reliquis rebus eorum gratia dignitateque amplificata Sequani principatum dimiserant. In eorum locum Remi successerant; [5]quos quod adaequare apud Caesarem gratia intelligebatur, hi, qui propter veteres inimicitias nullo modo cum Haeduis conjungi poterant, [6]se Remis in clientelam dicabant. Hos illi diligenter tuebantur. Ita et novam et repente collectam auctoritatem tenebant.

[7] Eo tum statu res erat, ut longe principes haberentur Haedui, secundum locum dignitatis Remi obtinerent.

13. [1] In omni Gallia eorum hominum, qui aliquo sunt numero atque honore, genera sunt duo: nam plebes paene servorum habetur loco, quae nihil audet per se, nullo adhibetur consilio. Plerique, quum aut aere alieno aut magnitudine tributorum aut injuria potentiorum premuntur, sese in servitutem dicant nobilibus: in hos eadem omnia sunt jura, quae dominis in servos. Sed de his duobus generibus alterum est druidum, alterum equitum. [2] Illi rebus divinis intersunt, sacrificia publica ac privata procurant, religiones interpretantur. Ad hos magnus adolescentium numerus disciplinae causa concurrit, [3] magnoque hi sunt apud eos honore. Nam fere de omnibus controversiis publicis privatisque constituunt et, si quod est admissum facinus, si caedes facta, si de hereditate, de finibus controversia est, iidem decernunt; praemia poenasque constituunt; [4] si qui aut privatus aut populus eorum decreto non stetit, sacrificiis interdicunt. Haec poena apud eos est gravissima. Quibus ita est interdictum, hi numero impiorum ac sceleratorum habentur, his omnes decedunt, aditum eorum sermonemque defugiunt, ne quid ex contagione incommodi accipiant; [5] neque his petentibus jus redditur neque honos ullus communicatur. His autem omnibus druidibus praeest unus, qui summam inter eos habet auctoritatem. Hoc mortuo aut, si qui ex reliquis excellit dignitate, succedit, aut, [6] si sunt plures pares, suffragio druidum, nonnunquam etiam armis de principatu contendunt. Hi certo anni tempore in finibus Carnutum, [7] quae regio totius Galliae media habetur, considunt in loco consecrato. Huc omnes undique, qui controversias habent, conveniunt eorumque decretis judiciisque parent. [8] Disciplina in Britannia reperta atque inde in Galliam translata esse existimatur; et nunc, qui diligentius eam rem cognoscere volunt, plerumque illo discendi causa proficiscuntur.

14. Druides a bello abesse consuerunt neque tributa una cum reliquis pendunt: [1] militiae vacationem omniumque rerum habent immunitatem. Tantis ex-

citati praemiis et sua sponte multi in disciplinam conveniunt et a parentibus propinquisque mittuntur. Magnum ibi numerum versuum ediscere dicuntur. [2]Itaque annos nonnulli xx in disciplina permanent. [3]Neque fas esse existimant ea litteris mandare, quum in reliquis fere rebus, publicis privatisque rationibus, Graecis litteris utantur. Id mihi duabus de causis instituisse videntur, quod neque in vulgum disciplinam efferri velint neque eos, qui discunt, litteris confisos minus memoriae studere; [4]quod fere plerisque accidit, ut praesidio litterarum diligentiam in perdiscendo ac memoriam remittant. In primis hoc volunt persuadere, non interire animas, sed ab aliis post mortem transire ad alios; [5]atque hoc maxime ad virtutem excitari putant, metu mortis neglecto. Multa praeterea de sideribus atque eorum motu, de mundi ac terrarum magnitudine, de rerum natura, de deorum immortalium vi ac potestate disputant et juventuti tradunt.

15. [1]Alterum genus est equitum. Hi, quum est usus atque aliquod bellum incidit (quod fere ante Caesaris adventum quotannis accidere solebat, [2]uti aut ipsi injurias inferrent aut illatas propulsarent), omnes in bello versantur, atque eorum ut quisque est genere copiisque amplissimus, ita plurimos circum se ambactos clientesque habet. [3]Hanc unam gratiam potentiamque noverunt.

16. [1]Natio est omnium Gallorum admodum dedita religionibus, atque ob eam causam, qui sunt affecti gravioribus morbis quique in proeliis periculisque versantur, aut pro victimis homines immolant aut se immolaturos vovent administrisque ad ea sacrificia druidibus utuntur, quod, pro vita hominis nisi hominis vita reddatur, non posse deorum immortalium numen placari arbitrantur; publiceque ejusdem generis habent instituta sacrificia. [2]Alii immani magnitudine simulacra habent, quorum contexta viminibus membra vivis hominibus complent, quibus succensis circumventi flamma exanimantur homines. [3]Supplicia eorum, qui in furto aut in latrocinio aut aliqua noxa sint comprehensi, gratiora diis immortalibus esse arbitrantur; sed quum ejus generis copia defecit, [4]etiam ad innocentium supplicia descendunt.

17. [1]Deum maxime Mercurium colunt: hujus sunt plurima simulacra. Hunc omnium inventorem artium ferunt, hunc viarum atque itinerum ducem, hunc ad quaestus pecuniae mercaturasque habere vim maximam arbitrantur. Post hunc Apollinem et Martem et Jovem et Minervam. De his eandem fere, quam reliquae gentes, habent opinionem: Apollinem morbos depellere, [2]Minervam operum atque artificiorum initia tradere, Jovem imperium coelestium tenere, Martem bella regere. [3]Huic, quum proelio dimicare constituerunt, ea, quae bello ceperint, plerumque devovent: quae superaverint animalia capta, immolant, reliquasque res in unum locum conferunt. Multis in civitatibus harum rerum exstructos tumulos locis consecratis conspicari licet, neque saepe accidit, ut neglecta quispiam religione aut capta apud se occultare aut posita tollere auderet, gravissimumque ei rei supplicium cum cruciatu constitutum est.

18. [1]Galli se omnes ab Dite patre prognatos praedicant idque ab druidibus proditum dicunt. [2]Ob eam causam spatia omnis temporis non numero dierum, sed noctium finiunt; dies natales et mensium et annorum initia sic observant, [3]ut noctem dies subsequatur. In reliquis vitae institutis hoc fere ab reliquis differunt, quod suos liberos, nisi quum adoleverunt, ut munus militiae sustinere possint, palam ad se adire non patiuntur filiumque puerili aetate in publico in conspectu patris assistere turpe ducunt.

19. [1]Viri, quantas pecunias ab uxoribus dotis nomine acceperunt, tantas ex suis bonis aestimatione facta cum dotibus communicant. Hujus omnis pecuniae conjunctim ratio habetur fructusque servantur; uter eorum vitâ superarit, ad eum pars utriusque cum fructibus superiorum temporum pervenit. Viri in uxores sicut in liberos vitae necisque habent potestatem, et quum paterfamiliae illustriore loco natus decessit, ejus propinqui conveniunt et, [2]de morte si res in suspicionem venit, de uxoribus in servilem modum quaestionem habent et, [3]si compertum est, igni atque omnibus tormentis excruciatas interficiunt. Funera sunt pro cultu Gallorum magnifica et sumptuosa, omniaque, quae vivis cordi fuisse arbitrantur, in ignem inferunt, etiam ani-

malia; [4]ac paulo supra hanc memoriam servi et clientes, quos ab his dilectos esse constabat, [5]justis funeribus confectis una cremabantur.

20. [1]Quae civitates commodius suam rem publicam administrare existimantur, [2]habent legibus sanctum, si quis quid de re publica a finitimis rumore aut fama acceperit, uti ad magistratum deferat neve cum quo alio communicet, quod saepe homines temerarios atque imperitos falsis rumoribus terreri et ad facinus impelli et de summis rebus consilium capere cognitum est. Magistratus, quae visa sunt, occultant, quaeque esse ex usu judicaverunt, multitudini produnt. [3]De re publica nisi per concilium loqui non conceditur.

21. Germani multum ab hac consuetudine differunt. [1]Nam neque druides habent, qui rebus divinis praesint, neque sacrificiis student. [2]Deorum numero eos solos ducunt, quos cernunt et quorum aperte opibus juvantur, Solem et Vulcanum et Lunam; reliquos ne fama quidem acceperunt. Vita omnis in venationibus atque in studiis rei militaris consistit; ab parvulis labori ac duritiae student. [3]Qui diutissime impuberes permanserunt, maximam inter suos ferunt laudem: hoc ali staturam, ali hoc vires nervosque confirmari putant. Intra annum vero vicesimum feminae notitiam habuisse in turpissimis habent rebus. Cujus rei nulla est occultatio, quod et promiscue in fluminibus perluuntur et pellibus aut parvis renonum tegimentis utuntur magna corporis parte nuda.

22. [1]Agriculturae non student, majorque pars eorum victus in lacte, caseo, carne consistit; neque quisquam agri modum certum aut fines habet proprios, sed magistratus ac principes in annos singulos [2]gentibus cognationibusque hominum, qui una coierunt, [3]quantum et quo loco visum est agri attribuunt atque anno post alio transire cogunt. Ejus rei multas afferunt causas: ne assidua consuetudine capti studium belli gerendi agricultura commutent; ne latos fines parare studeant potentioresque humiliores possessionibus expellant; ne accuratius ad frigora atque aestus vitandos aedificent; ne qua oriatur pecuniae cupiditas, qua ex re factiones dissensionesque nascuntur; [4]ut animi aequitate plebem

contineant, quum suas quisque opes cum potentissimis aequari videat.

23. [1] Civitatibus maxima laus est quam latissime circum se vastatis finibus solitudines habere. [2] Hoc proprium virtutis existimant, expulsos agris finitimos cedere neque quemquam prope audere consistere; simul hoc se fore tutiores arbitrantur repentinae incursionis timore sublato. Quum bellum civitas aut illatum defendit aut infert, magistratus, qui ei bello praesint, ut vitae necisque habeant potestatem, deliguntur. In pace nullus communis est magistratus, sed principes regionum atque pagorum inter suos jus dicunt controversiasque minuunt. Latrocinia nullam habent infamiam, quae extra fines cujusque civitatis fiunt, atque ea juventutis exercendae ac desidiae minuendae causa fieri praedicant. Atque ubi quis ex principibus in concilio dixit *se ducem fore; qui sequi velint, profiteantur*, consurgunt hi, [3] qui et causam et hominem probant, suumque auxilium pollicentur atque ab multitudine collaudantur: qui ex his secuti non sunt, in desertorum ac proditorum numero ducuntur, omniumque his rerum postea fides derogatur. [4] Hospitem violare fas non putant: qui quaque de causa ad eos venerunt, ab injuria prohibent sanctosque habent, hisque omnium domus patent victusque communicatur.

24. [1] Ac fuit antea tempus, quum Germanos Galli virtute superarent, ultro bella inferrent, propter hominum multitudinem agrique inopiam trans Rhenum colonias mitterent. Itaque ea, quae fertilissima Germaniae sunt loca circum Hercyniam silvam (quam Eratostheni et quibusdam Graecis fama notam esse video, quam illi Orcyniam appellant), Volcae Tectosages occupaverunt atque ibi consederunt. Quae gens ad hoc tempus his sedibus sese continet summamque habet justitiae et bellicae laudis opinionem. Nunc quod in eadem inopia, egestate, patientia, [2] qua Germani, permanent, eodem victu et cultu corporis utuntur. [3] Gallis autem provinciarum propinquitas et transmarinarum rerum notitia multa ad copiam atque usus largitur. Paulatim assuefacti superari multisque victi proeliis ne se quidem ipsi cum illis virtute comparant.

25. Hujus Hercyniae silvae, quae supra demonstrata est, latitudo novem dierum iter expedito patet: non enim aliter finiri potest, [1]neque mensuras itinerum noverunt. Oritur ab Helvetiorum et Nemetum et Rauracorum finibus [2]rectaque fluminis Danubii regione pertinet ad fines Dacorum et Anartium; hinc se flectit sinistrorsus diversis ab flumine regionibus multarumque gentium fines propter magnitudinem attingit; [3]neque quisquam est hujus Germaniae, qui se aut adisse ad initium ejus silvae dicat, quum dierum iter LX processerit, aut quo ex loco oriatur, acceperit; multaque in ea genera ferarum nasci constat, [4]quae reliquis in locis visa non sint, ex quibus quae maxime differant ab ceteris et memoriae prodenda videantur, haec sunt.

26. [1]Est bos cervi figura, cujus a media fronte inter aures unum cornu exsistit excelsius magisque directum his, quae nobis nota sunt, cornibus. [2]Ab ejus summo sicut palmae ramique late diffunduntur. [3]Eadem est feminae marisque natura, eadem forma magnitudoque cornuum.

27. [1]Sunt item quae appellantur alces. [2]Harum est consimilis capris figura et varietas pellium, sed magnitudine paulo antecedunt mutilaeque sunt cornibus et [3]crura sine nodis articulisque habent, neque quietis causa procumbunt, neque, [4]si quo afflictae casu conciderunt, erigere sese aut sublevare possunt. His sunt arbores pro cubilibus: ad eas se applicant atque ita paulum modo reclinatae quietem capiunt. Quarum ex vestigiis quum est animadversum a venatoribus, quo se recipere consuerint, [5]omnes eo loco aut ab radicibus subruunt aut accidunt arbores tantum, ut summa species earum stantium relinquatur. Huc quum se consuetudine reclinaverunt, infirmas arbores pondere affligunt atque una ipsae concidunt.

28. [1]Tertium est genus eorum, qui uri appellantur. Hi sunt magnitudine paulo infra elephantos, [2]specie et colore et figura tauri. Magna vis eorum est et magna velocitas: neque homini, neque ferae, quam conspexerunt, parcunt. Hos studiose foveis captos interficiunt. Hoc se labore durant adolescentes atque hoc genere venationis exercent, et qui plurimos ex his interfecerunt, relatis in publicum cornibus, quae sint testimonio,

magnam ferunt laudem. [3] Sed assuescere ad homines et mansuefieri ne parvuli quidem excepti possunt. Amplitudo cornuum et figura et species multum a nostrorum boum cornibus differt. [4] Haec studiose conquisita ab labris argento circumcludunt atque in amplissimis epulis pro poculis utuntur.

29. [1] Caesar, postquam per Ubios exploratores comperit Suevos sese in silvas recepisse, inopiam frumenti veritus, quod, ut supra demonstravimus, [2] minime omnes Germani agriculturae student, constituit non progredi longius; sed, ne omnino metum reditus sui barbaris tolleret atque ut eorum auxilia tardaret, reducto exercitu partem ultimam pontis, quae ripas Ubiorum contingebat, in longitudinem pedum ducentorum rescindit atque [3] in extremo ponte turrim tabulatorum quattuor constituit praesidiumque cohortium duodecim pontis tuendi causa ponit magnisque eum locum munitionibus firmat. [4] Ei loco praesidioque Gajum Volcatium Tullum adolescentem praefecit. Ipse quum maturescere frumenta inciperent, ad bellum Ambiorigis profectus per Arduennam silvam, quae est totius Galliae maxima atque ab ripis Rheni finibusque Trevirorum ad Nervios pertinet milibusque amplius quingentis in longitudinem patet, L. Minucium Basilum cum omni equitatu praemittit, [6] si quid celeritate itineris atque opportunitate temporis proficere posset; monet, ut ignes in castris fieri prohibeat, ne qua ejus adventus procul significatio fiat: sese confestim subsequi dicit.

30. Basilus, ut imperatum est, facit; celeriter contraque omnium opinionem confecto itinere multos in agris inopinantes deprehendit; eorum indicio ad ipsum Ambiorigem contendit, quo in loco cum paucis equitibus esse dicebatur. [1] Multum quum in omnibus rebus tum in re militari potest fortuna. Nam sicut magno accidit casu, ut in ipsum incautum etiam atque imparatum incideret, priusque ejus adventus ab omnibus videretur quam fama ac nuncius afferretur, sic magnae fuit fortunae, omni militari instrumento, quod circum se habebat, erepto, redis equisque comprehensis, ipsum effugere mortem. [2] Sed hoc quoque factum est, quod aedificio circumdato silva, ut sunt fere domicilia Gallorum, qui vitandi aestus causa plerumque silvarum ac

fluminum petunt propinquitates, comites familiaresque ejus angusto in loco paulisper equitum nostrorum vim sustinuerunt. His pugnantibus illum in equum quidam ex suis intulit; fugientem silvae texerunt. [3]Sic et ad subeundum periculum et ad vitandum multum fortuna valuit.

31. [1]Ambiorix copias suas judicione non conduxerit, quod proelio dimicandum non existimarit, [2]an tempore exclusus et repentino equitum adventu prohibitus, quum reliquum exercitum subsequi crederet, dubium est. [3]Sed certe dimissis per agros nunciis sibi quemque consulere jussit. Quorum pars in Arduennam silvam, pars in continentes paludes profugit; qui proximi Oceano fuerunt, hi insulis sese occultaverunt, [4]quas aestus efficere consuerunt; multi ex suis finibus egressi se suaque omnia alienissimis crediderunt. Catuvolcus, rex dimidiae partis Eburonum, qui una cum Ambiorige consilium inierat, aetate jam confectus quum laborem belli aut fugae ferre non posset, [5]omnibus precibus detestatus Ambiorigem, qui ejus consilii auctor fuisset, taxo, cujus magna in Gallia Germaniaque copia est, se exanimavit.

32. Segni Condrusique [1]ex gente et numero Germanorum, qui sunt inter Eburones Trevirosque, legatos ad Caesarem miserunt oratum, *ne se in hostium numero duceret neve omnium Germanorum, qui essent citra Rhenum, unam esse causam judicaret: nihil se de bello cogitasse, nulla Ambiorigi auxilia misisse.* Caesar explorata re quaestione captivorum, [2]si qui ad eos Eburones ex fuga convenissent, ad se ut reducerentur, imperavit: si ita fecissent, fines eorum se violatorum negavit. Tum copiis in tres partes distributis impedimenta omnium legionum Aduatucam contulit. Id castelli nomen est. Hoc fere est in mediis Eburonum finibus, ubi Titurius atque Aurunculejus hiemandi causa consederant. [3]Hunc quum reliquis rebus locum probarat, tum quod superioris anni munitiones integrae manebant, ut militum laborem sublevaret. Praesidio impedimentis legionem quartamdecimam reliquit, unam ex his tribus, quas proxime conscriptas ex Italia traduxerat. Ei legioni castrisque Q. Tullium Ciceronem praeficit ducentosque equites attribuit.

33. [1]Partito exercitu T. Labienum cum legionibus tribus ad Oceanum versus in eas partes, quae Menapios attingunt, proficisci jubet; Gajum Trebonium cum pari legionum numero ad eam regionem, quae Aduatucis adjacet, depopulandam mittit; ipse cum reliquis tribus ad flumen Scaldem, [2]quod influit in Mosam, extremasque Arduennae partes ire constituit, quo cum paucis equitibus profectum Ambiorigem audiebat. Discedens post diem septimum sese reversurum confirmat, quam ad diem ei legioni, quae in praesidio relinquebatur, deberi frumentum sciebat. Labienum Treboniumque hortatur, si rei publicae commodo facere possint, ad eum diem revertantur, [3]ut rursus communicato consilio exploratisque hostium rationibus aliud initium belli capere possent.

34. [1]Erat, ut supra demonstravimus, manus certa nulla, non oppidum, non praesidium, quod se armis defenderet, sed in omnes partes dispersa multitudo. Ubi cuique aut valles abdita aut locus silvestris aut palus impedita spem praesidii aut salutis aliquam offerebat, consederat. [2]Haec loca vicinitatibus erant nota, magnamque res diligentiam requirebat non in summa exercitus tuenda (nullum enim poterat universis ab perterritis ac dispersis periculum accidere), sed in singulis militibus conservandis; quae tamen ex parte res ad salutem exercitus pertinebat. [3]Nam et praedae cupiditas multos longius evocabat, et silvae incertis occultisque itineribus confertos adire prohibebant. [4]Si negotium confici stirpemque hominum sceleratorum interfici vellet, dimittendae plures manus diducendique erant milites: si continere ad signa manipulos vellet, ut instituta ratio et consuetudo exercitus Romani postulabat, locus ipse erat praesidio barbaris, neque ex occulto insidiandi et dispersos circumveniendi singulis deerat audacia. Ut in ejusmodi difficultatibus, [5]quantum diligentia provideri poterat, providebatur, [6]ut potius in nocendo aliquid prætermitteretur, etsi omnium animi ad ulciscendum ardebant, quam cum aliquo militum detrimento noceretur. Dimittit ad finitimas civitates nuncios Caesar: omnes ad se vocat spe praedae ad diripiendos Eburones, ut potius in silvis Gallorum vita quam legionarius miles periclitetur, simul ut magna

multitudine circumfusa pro tali facinore stirps ac nomen civitatis tollatur. [7] Magnus undique numerus celeriter convenit.

35. [1] Haec in omnibus Eburonum partibus gerebantur, diesque appetebat septimus, quem ad diem Caesar ad impedimenta legionemque reverti constituerat. Hic, quantum in bello fortuna possit et quantos afferat casus, cognosci potuit. Dissipatis ac perterritis hostibus, ut demonstravimus, manus erat nulla, quae parvam modo causam timoris afferret. Trans Rhenum ad Germanos pervenit fama, diripi Eburones atque ultro omnes ad praedam evocari. Cogunt equitum duo milia Sugambri, qui sunt proximi Rheno, a quibus receptos ex fuga Tencteros atque Usipetes supra docuimus; transeunt Rhenum navibus ratibusque triginta milibus passuum infra eum locum, [2] ubi pons erat perfectus praesidiumque ab Caesare relictum; primos Eburonum fines adeunt, multos ex fuga dispersos excipiunt, magno pecoris numero, cujus sunt cupidissimi barbari, potiuntur. Invitati praeda longius procedunt; non hos palus in bello latrociniisque natos, non silvae morantur; quibus in locis sit Caesar, ex captivis quaerunt; profectum longius reperiunt omnemque exercitum discessisse cognoscunt. [3] Atque unus ex captivis, *Quid vos,* inquit, *hanc miseram ac tenuem sectamini praedam, quibus licet jam esse fortunatissimos? Tribus horis Aduatucam venire potestis; huc omnes suas fortunas exercitus Romanorum contulit;* [4] *praesidii tantum est, ut ne murus quidem cingi possit neque quisquam egredi extra munitiones audeat.* Oblata spe Germani, quam nacti erant praedam, in occulto relinquunt; ipsi Aduatucam contendunt usi eodem duce, cujus haec indicio cognoverant.

36. Cicero, [1] qui omnes superiores dies praeceptis Caesaris cum summa diligentia milites in castris continuisset ac ne calonem quidem quemquam extra munitionem egredi passus esset, septimo die diffidens, de numero dierum Caesarem fidem servaturum, quod longius progressum audiebat neque ulla de ejus reditu fama afferebatur, simul eorum permotus vocibus, qui illius patientiam paene obsessionem appellabant, si quidem ex castris egredi non liceret, nullum ejusmodi

casum exspectans, [3]quo novem oppositis legionibus maximoque equitatu, dispersis ac paene deletis hostibus, in milibus passuum tribus offendi posset, quinque cohortes frumentatum in proximas segetes mittit, quas inter et castra unus omnino collis intererat. Complures erant in castris ex legionibus aegri relicti, ex quibus qui hoc spatio dierum convaluerant circiter trecenti sub vexillo una mittuntur; magna praeterea multitudo calonum, magna vis jumentorum, quae in castris subsederat, facta potestate sequitur.

37. [1]Hoc ipso tempore et casu Germani equites interveniunt protinusque eodem illo, quo venerant, cursu ab decumana porta in castra irrumpere conantur, nec prius sunt visi objectis ab ea parte silvis, quam castris appropinquarent, [2]usque eo, ut, qui sub vallo tenderent mercatores, recipiendi sui facultatem non haberent. Inopinantes nostri re nova perturbantur ac vix primum impetum cohors in statione sustinet. [3]Circumfunduntur ex reliquis hostes partibus, si quem aditum reperire possent. Aegre nostri portas tuentur: [4]reliquos aditus locus ipse per se munitioque defendit. Totis trepidatur castris atque alius ex alio causam tumultus quaerit; [5]neque quo signa ferantur neque quam in partem quisque conveniat, provident. Alius castra jam capta pronunciat, alius deleto exercitu atque imperatore victores barbaros venisse contendit, [6]plerique novas sibi ex loco religiones fingunt Cottaeque et Titurii calamitatem, qui in eodem occiderint castello, ante oculos ponunt. Tali timore omnibus perterritis confirmatur opinio barbaris, ut ex captivo audierant, nullum esse intus praesidium. Perrumpere nituntur seque ipsi adhortantur, ne tantam fortunam ex manibus dimittant.

38. Erat aeger in praesidio relictus P. Sextius Baculus, [1]qui primum pilum apud Caesarem duxerat, cujus mentionem superioribus proeliis fecimus, ac diem jam quintum cibo caruerat. Hic diffisus suae atque omnium saluti inermis ex tabernaculo prodit, videt imminere hostes atque in summo esse rem discrimine, capit arma a proximis atque in porta consistit. [2]Consequuntur hunc centuriones ejus cohortis, quae in statione erat; paulisper una proelium sustinent. [3]Relin-

quit animus Sextium gravibus acceptis vulneribus; aegre per manus tractus servatur. Hoc spatio interposito reliqui sese confirmant tantum, ut in munitionibus consistere audeant speciemque defensorum praebeant.

39. Interim confecta frumentatione milites nostri clamorem exaudiunt; praecurrunt equites, quanto res sit in periculo, cognoscunt. [2]Hic vero nulla munitio est, quae perterritos recipiat: [3]modo conscripti atque usus militaris imperiti ad tribunum militum centurionesque ora convertunt; quid ab his praecipiatur, exspectant. Nemo est tam fortis, quin rei novitate perturbetur. Barbari signa procul conspicati oppugnatione desistunt; redisse primo legiones credunt, quas longius discessisse ex captivis cognoverant; postea despecta paucitate ex omnibus partibus impetum faciunt.

40. Calones in proximum tumulum procurrunt; hinc celeriter dejecti se in signa manipulosque conjiciunt; eo magis timidos perterrent milites. [1]Alii, cuneo facto ut celeriter perrumpant, censent, quoniam tam propinqua sint castra, et si pars aliqua circumventa ceciderit, [2]at reliquos servari posse confidunt; alii, ut in jugo consistant atque eundem omnes ferant casum. Hoc veteres non probant milites, quos sub vexillo una profectos docuimus. Itaque inter se cohortati duce C. Trebonio, equite Romano, qui eis erat praepositus, per medios hostes perrumpunt incolumesque ad unum omnes in castra perveniunt. [3]Hos subsecuti calones equitesque eodem impetu militum virtute servantur. At ii, qui in jugo constiterant, [4]nullo etiamnunc usu rei militaris percepto, neque in eo, quod probaverant, consilio permanere, [5]ut se loco superiore defenderent, neque eam, quam prodesse aliis vim celeritatemque viderant, imitari potuerunt, sed se in castra recipere conati iniquum in locum demiserunt. Centuriones, quorum nonnulli ex inferioribus ordinibus reliquarum legionum virtutis causa in superiores erant ordines hujus legionis traducti, ne ante partam rei militaris laudem amitterent, fortissime pugnantes conciderunt. Militum pars horum virtute submotis hostibus praeter spem incolumis in castra pervenit, pars a barbaris circumventa periit.

41. Germani desperata expugnatione castrorum, [1]quod nostros jam constitisse in munitionibus videbant, cum ea praeda, quam in silvis deposuerant, trans Rhenum sese receperunt. Ac tantus fuit etiam post discessum hostium terror, ut ea nocte, quum C. Volusenus missus cum equitatu ad castra venisset, [2]fidem non faceret, adesse cum incolumi Caesarem exercitu. Sic omnino animos timor praeoccupaverat, [3]ut paene alienata mente deletis omnibus copiis equitatum se ex fuga recepisse dicerent neque incolumi exercitu Germanos castra oppugnaturos fuisse contenderent. Quem timorem Caesaris adventus sustulit.

42. [1]Reversus ille, eventus belli non ignorans, unum, quod cohortes ex statione et praesidio essent emissae, questus — [2]ne minimo quidem casu locum relinqui debuisse — multum fortunam in repentino hostium adventu potuisse judicavit, multo etiam amplius, quod paene ab ipso vallo portisque castrorum barbaros avertisset. [3]Quarum omnium rerum maxime admirandum videbatur, quod Germani, qui eo consilio Rhenum transierant, ut Ambiorigis fines depopularentur, ad castra Romanorum delati optatissimum Ambiorigi beneficium obtulerunt.

43. Caesar rursus ad vexandos hostes profectus magno coacto numero ex finitimis civitatibus in omnes partes dimittit. Omnes vici atque omnia aedificia, [2]quae quisque conspexerat, incendebantur; praeda ex omnibus locis agebatur; [3]frumenta non solum tanta multitudine jumentorum atque hominum consumebantur, sed etiam anni tempore atque imbribus procubuerant, ut, si qui etiam in praesentia se occultassent, tamen his deducto exercitu rerum omnium inopia pereundum videretur. Ac saepe in eum locum ventum est tanto in omnes partes diviso equitatu, ut modo visum ab se Ambiorigem in fuga circumspicerent captivi nec plane etiam abisse ex conspectu contenderent, [4]ut spe consequendi illata atque infinito labore suscepto, qui se summam ab Caesare gratiam inituros putarent, [5]paene naturam studio vincerent, semperque paulum ad summam felicitatem defuisse videretur, [6]atque ille latebris aut saltibus se eriperet et noctu occultatus alias regiones partesque peteret non majore

equitum praesidio quam quattuor, quibus solis vitam suam committere audebat.

44. Tali modo vastatis regionibus exercitum Caesar [1] duarum cohortium damno Durocortorum Remorum reducit concilioque in eum locum Galliae indicto de conjuratione Senonum et Carnutum quaestionem habere instituit et de Accone, qui princeps ejus consilii fuerat, [2] graviore sententia pronunciata more majorum supplicium sumpsit. Nonnulli judicium veriti profugerunt; [3] quibus quum aqua atque igni interdixisset, duas legiones ad fines Trevirorum, duas in Lingonibus, sex reliquas in Senonum finibus Agedinci in hibernis collocavit frumentoque exercitui proviso, [4] ut instituerat, in Italiam ad conventus agendos profectus est.

LIBER VII.

1. Quieta Gallia Caesar, [1] ut constituerat, in Italiam ad conventus agendos proficiscitur. [2] Ibi cognoscit de Clodii caede, de senatusque consulto certior factus, ut omnes juniores Italiae conjurarent, dilectum tota provincia habere instituit. Eae res in Galliam Transalpinam celeriter perferuntur. Addunt ipsi et affingunt rumoribus Galli, quod res poscere videbatur: retineri urbano motu Caesarem neque in tantis dissensionibus ad exercitum venire posse. Hac impulsi occasione, qui jam ante populi Romani imperio subjectos dolerent, liberius atque audacius de bello consilia inire incipiunt. Indictis inter se principes Galliae conciliis silvestribus ac remotis locis queruntur de Acconis morte; posse hunc casum ad ipsos recidere demonstrant; miserantur communem Galliae fortunam; omnibus pollicitationibus ac praemiis deposcunt, qui belli initium faciant et sui capitis periculo Galliam in libertatem vindicent. [3] Inprimis rationem esse habendam dicunt, priusquam eorum clandestina consilia efferantur, ut Caesar ab exercitu intercludatur. Id esse facile, quod neque legiones audeant absente imperatore ex hibernis egredi, neque imperator sine praesidio ad legiones pervenire possit; postremo in acie

praestare interfici quam non veterem belli gloriam libertatemque, quam a majoribus acceperint, recuperare.

2. His rebus agitatis profitentur Carnutes, *se nullum periculum communis salutis causa recusare*, [1]*principesque ex omnibus bellum facturos* pollicentur; *et quoniam in praesentia obsidibus cavere inter se non possint, ne res efferatur, ut jurejurando ac fide sanciatur* petunt *collatis militaribus signis* — [2]quo more eorum gravissima caerimonia continetur — *ne facto initio belli ab reliquis deserantur.* Tum collaudatis Carnutibus dato jurejurando ab omnibus, qui aderant, tempore ejus rei constituto ab concilio disceditur.

3. Ubi ea dies venit, Carnutes Cotuato et Conetodunno ducibus, desperatis hominibus, Genabum signo dato concurrunt civesque Romanos, [1]qui negotiandi causa ibi constiterant, in his C. Fufium Citam, honestum equitem Romanum, qui rei frumentariae jussu Caesaris praeerat, interficiunt bonaque eorum diripiunt. Celeriter ad omnes Galliae civitates fama perfertur: nam ubicumque major atque illustrior incidit res, [2]clamore per agros regionesque significant; hunc alii deinceps excipiunt et proximis tradunt; ut tum accidit: nam, quae Genabi oriente sole gesta essent, ante primam confectam vigiliam in finibus Arvernorum audita sunt, quod spatium est milium passuum circiter CLX.

4. Simili ratione ibi Vercingetorix, Celtilli filius, Arvernus, summae potentiae adolescens — cujus pater principatum Galliae totius obtinuerat et ob eam causam, quod regnum appetebat, ab civitate erat interfectus — [2]convocatis suis clientibus facile incendit. Cognito ejus consilio ad arma concurritur. Prohibetur ab Gobannitione, patruo suo, reliquisque principibus, qui hanc tentandam fortunam non existimabant, expellitur ex oppido Gergovia; non destitit tamen atque in agris habet dilectum egentium ac perditorum. Hac coacta manu, quoscumque adit ex civitate, ad suam sententiam perducit; hortatur, ut communis libertatis causa arma capiant, magnisque coactis copiis adversarios suos, a quibus paulo ante erat ejectus, expellit ex civitate. Rex ab suis appellatur, dimittit quoque versus legationes, obtestatur, ut in fide maneant. Celeriter sibi Senones, Parisios, Pictones, Ca-

durcos, Turonos, Aulercos, Lemovices, Andos reliquosque omnes, qui Oceanum attingunt, adjungit; omnium consensu ad eum defertur imperium. Qua oblata potestate omnibus his civitatibus obsides imperat; certum numerum militum ad se celeriter adduci jubet; armorum quantum quaeque civitas domi [3]quodque ante tempus efficiat, constituit; in primis equitatui studet. Summae diligentiae summam imperii severitatem addit; magnitudine supplicii dubitantes cogit: [4]nam majore commisso delicto igni atque omnibus tormentis necat, leviore de causa auribus desectis aut singulis effossis oculis domum remittit, ut sint reliquis documento et magnitudine poenae perterreant alios.

5. His suppliciis celeriter coacto exercitu Lucterium Cadurcum, summae hominem audaciae, cum parte copiarum in Rutenos mittit; ipse in Bituriges proficiscitur. [1]Ejus adventu Bituriges ad Haeduos, quorum erant in fide, legatos mittunt subsidium rogatum, quo facilius hostium copias sustinere possint. Haedui de consilio legatorum, quos Caesar ad exercitum reliquerat, copias equitatus peditatusque subsidio Biturigibus mittunt. Qui quum ad flumen Ligerim venissent, quod Bituriges ab Haeduis dividit, paucos dies ibi morati, neque flumen transire ausi, domum revertuntur legatisque nostris renunciant, se Biturigum perfidiam veritos revertisse, quibus id consilii fuisse cognoverint, ut, si flumen transissent, una ex parte ipsi, altera Arverni se circumsisterent. Id eane de causa, quam legatis pronunciarunt, an perfidia adducti fecerint, quod nihil nobis constat, [2]non videtur pro certo esse proponendum. Bituriges eorum discessu statim cum Arvernis junguntur.

6. His rebus in Italiam Caesari nunciatis quum jam ille urbanas res [1]virtute Gn. Pompeji commodiorem in statum pervenisse intelligeret, in Transalpinam Galliam profectus est. Eo quum venisset, magna difficultate afficiebatur, qua ratione ad exercitum pervenire posset. Nam si legiones in provinciam arcesseret, se absente in itinere proelio dimicaturas intelligebat; si ipse ad exercitum contenderet, ne iis quidem, [2]qui eo tempore pacati viderentur, suam salutem recte committi videbat.

7. Interim Lucterius Cadurcus in Rutenos missus eam civitatem Arvernis conciliat. Progressus in Nitiobriges et Gabalos ab utrisque obsides accipit et magna coacta manu in provinciam Narbonem versus eruptionem facere contendit. [1]Qua re nunciata Caesar omnibus consiliis antevertendum existimavit, ut Narbonem proficisceretur. Eo quum venisset, timentes confirmat, praesidia in Rutenis provincialibus, Volcis Arecomicis, Tolosatibus circumque Narbonem, quae loca hostibus erant finitima, constituit; partem copiarum ex provincia supplementumque, quod ex Italia adduxerat, in Helvios, qui fines Arvernorum contingunt, convenire jubet.

8. [1]His rebus comparatis represso jam Lucterio et remoto, quod intrare intra praesidia periculosum putabat, in Helvios proficiscitur. Etsi mons Cevenna, qui Arvernos ab Helviis discludit, durissimo tempore anni altissima nive iter impediebat, tamen discussa nive sex in altitudinem pedum atque ita viis patefactis summo militum sudore ad fines Arvernorum pervenit. Quibus oppressis inopinantibus, quod se Cevenna ut muro munitos existimabant ac ne singulari quidem unquam homini eo tempore anni semitae patuerant, equitibus imperat, ut, quam latissime possint, vagentur et quam maximum hostibus terrorem inferant. Celeriter haec fama ac nunciis ad Vercingetorigem perferuntur, quem perterriti omnes Arverni circumsistunt atque obsecrant, ut suis fortunis consulat, [2]neve ab hostibus diripiantur, praesertim quum videat omne ad se bellum translatum. Quorum ille precibus permotus castra ex Biturigibus movet in Arvernos versus.

9. At Caesar biduum in his locis moratus, [1]quod haec de Vercingetorige usu ventura opinione praeceperat, per causam supplementi equitatusque cogendi ab exercitu discedit; Brutum adolescentem his copiis praeficit; hunc monet, ut in omnes partes equites quam latissime pervagentur: daturum se operam, ne longius triduo ab castris absit. His constitutis rebus suis inopinantibus quam maximis potest itineribus Viennam pervenit. Ibi nactus recentem equitatum, quem multis ante diebus eo praemiserat, neque diurno neque nocturno itinere intermisso per fines Haeduorum in

Lingones contendit, ubi duae legiones hiemabant, ut, si quid etiam de sua salute ab Haeduis iniretur consilii, celeritate praecurreret. Eo quum pervenisset, ad reliquas legiones mittit priusque in unum locum omnes cogit, quam de ejus adventu Arvernis nunciari posset. Hac re cognita Vercingetorix rursus in Bituriges exercitum reducit atque inde profectus Gorgobinam, Bojorum oppidum, [2]quos ibi Helvetico proelio victos Caesar collocaverat Haeduisque attribuerat, oppugnare instituit.

10. Magnam haec res Caesari difficultatem ad consilium capiendum afferebat: si reliquam partem hiemis uno loco legiones contineret, [2]ne stipendiariis Haeduorum expugnatis cuncta Gallia deficeret, quod nullum amicis in eo praesidium videret positum esse; si maturius ex hibernis educeret, [3]ne ab re frumentaria duris subvectionibus laboraret. Praestare visum est tamen omnes difficultates perpeti, quam tanta contumelia accepta omnium suorum voluntates alienare. Itaque cohortatus Haeduos de supportando commeatu praemittit ad Bojos, qui de suo adventu doceant hortenturque, ut in fide maneant atque hostium impetum magno animo sustineant. Duabus Agedinci legionibus atque impedimentis totius exercitus relictis ad Bojos proficiscitur.

11. Altero die quum ad oppidum Senonum Vellaunodunum venisset, ne quem post se hostem relinqueret, quo expeditiore re frumentaria uteretur, oppugnare instituit idque biduo circumvallavit. Tertio die missis ex oppido legatis de deditione arma conferri, jumenta produci, sexcentos obsides dari jubet. [1]Ea qui conficeret, C. Trebonium legatum relinquit. Ipse, ut quam primum iter faceret, Genabum Carnutum proficiscitur, qui tum primum allato nuncio de oppugnatione Vellaunoduni, quum longius eam rem ductum iri existimarent, praesidium Genabi tuendi causa, [2]quod eo mitterent, comparabant. Huc biduo pervenit. Castris ante oppidum positis diei tempore exclusus in posterum oppugnationem differt, quaeque ad eam rem usui sint, militibus imperat et, quod oppidum Genabum pons fluminis Ligeris continebat, viritus, ne nocte ex oppido profugerent, duas legiones in armis excu-

bare jubet. Genabenses paulo ante mediam noctem silentio ex oppido egressi flumen transire coeperunt. Qua re per exploratores nunciata Caesar legiones, quas expeditas esse jusserat, portis incensis intromittit atque oppido potitur perpaucis ex hostium numero desideratis, [3] quin cuncti caperentur, quod pontis atque itinerum angustiae multitudinis fugam intercluserant. Oppidum diripit atque incendit, praedam militibus donat, exercitum Ligerem traducit atque in Biturigum fines pervenit.

12. Vercingetorix, ubi de Caesaris adventu cognovit, oppugnatione destitit atque obviam Caesari proficiscitur. Ille oppidum Biturigum positum in via Noviodunum oppugnare instituerat. Quo ex oppido quum legati ad eum venissent oratum, ut sibi ignosceret suaeque vitae consuleret, ut celeritate reliquas res conficeret, qua pleraque erat consecutus, arma conferri, equos produci, obsides dari jubet. Parte jam obsidum tradita quum reliqua administrarentur, centurionibus et paucis militibus intromissis, qui arma jumentaque conquirerent, equitatus hostium procul visus est, qui agmen Vercingetorigis antecesserat. Quem simulatque oppidani conspexerunt atque in spem auxilii venerunt, clamore sublato arma capere, portas claudere, murum complere coeperunt. Centuriones in oppido, quum ex significatione Gallorum novi aliquid ab iis iniri consilii intellexissent, gladiis destrictis portas occupaverunt suosque omnes incolumes receperunt.

13. Caesar ex castris equitatum educi jubet, proelium equestre committit: laborantibus jam suis Germanos equites circiter cccc submittit, quos ab initio habere secum instituerat. Eorum impetum Galli sustinere non potuerunt atque in fugam conjecti multis amissis sese ad agmen receperunt. Quibus profligatis rursus oppidani perterriti comprehensos eos, quorum opera plebem concitatam existimabant, ad Caesarem perduxerunt seseque ei dediderunt. Quibus rebus confectis Caesar ad oppidum Avaricum, quod erat maximum munitissimumque in finibus Biturigum atque agri fertilissima regione, profectus est, quod eo oppido recepto civitatem Biturigum se in potestatem redacturum confidebat.

14. Vercingetorix tot continuis incommodis Vellaunoduni, Genabi, Novioduni acceptis suos ad concilium convocat. Docet *longe alia ratione esse bellum gerendum atque antea gestum sit: omnibus modis huic rei studendum, ut pabulatione et commeatu Romani prohibeantur; id esse facile, quod equitatu ipsi abundent et quod anni tempore subleventur; pabulum secari non posse; necessario dispersos hostes ex aedificiis petere; hos omnes quotidie ab equitibus deleri posse.* [1] *Praeterea salutis causa rei familiaris commoda negligenda: vicos atque aedificia incendi oportere hoc spatio a Boja quoque versus, quo pabulandi causa adire posse videantur. Harum ipsis rerum copiam suppetere, quod, quorum in finibus bellum geratur, eorum opibus subleventur: Romanos aut inopiam non laturos aut magno periculo longius ab castris processuros;* [2] *neque interesse, ipsosne interficiant, impedimentisne exuant, quibus amissis bellum geri non possit. Praeterea oppida incendi oportere, quae non munitione et loci natura ab omni sint periculo tuta; neu suis sint ad detractandam militiam receptacula,* [3] *neu Romanis proposita ad copiam commeatus praedamque tollendam. Haec si gravia aut acerba videantur, multo illa gravius aestimare, liberos, conjuges in servitutem abstrahi, ipsos interfici;* [4] *quae sit necesse accidere victis.*

15. Omnium consensu hac sententia probata uno die amplius xx urbes Biturigum incenduntur. Hoc idem fit in reliquis civitatibus. In omnibus partibus incendia conspiciuntur; quae etsi magno cum dolore omnes ferebant, tamen hoc sibi solatii proponebant, quod se prope explorata victoria celeriter amissa recuperaturos confidebant. Deliberatur de Avarico in communi concilio, incendi placeret an defendi. Procumbunt omnibus Gallis ad pedes Bituriges, *ne pulcherrimam prope totius Galliae urbem, quae et praesidio et ornamento sit civitati, suis manibus succendere cogerentur: facile se loci natura defensuros* dicunt, *quod prope ex omnibus partibus flumine et palude circumdata unum habeat et perangustum aditum.* Datur petentibus venia dissuadente primo Vercingetorige, post concedente et precibus ipsorum et misericordia vulgi. Defensores oppido idonei deliguntur.

16. Vercingetorix minoribus Caesarem itineribus

subsequitur et locum castris deligit paludibus silvisque munitum ab Avarico longe milia passuum XVI. Ibi per certos exploratores in singula diei tempora, quae ad Avaricum agerentur, cognoscebat et, quid fieri vellet, imperabat. Omnes nostras pabulationes frumentationesque observabat dispersosque, quum longius necessario procederent, adoriebatur magnoque incommodo afficiebat; etsi, quantum ratione provideri poterat, ab nostris occurrebatur, ut incertis temporibus diversisque itineribus iretur.

17. Castris ad eam partem oppidi positis Caesar, quae intermissa a flumine et a paludibus aditum, ut supra diximus, angustum habebat, aggerem apparare, vineas agere, turres duas constituere coepit: nam circumvallare loci natura prohibebat. De re frumentaria Bojos atque Haeduos adhortari non destitit; quorum alteri, quod nullo studio agebant, non multum adjuvabant, [2]alteri non magnis facultatibus, quod civitas erat exigua et infirma, celeriter, quod habuerunt, consumpserunt. [3]Summa difficultate rei frumentariae affecto exercitu tenuitate Bojorum, indiligentia Haeduorum, incendiis aedificiorum usque eo, ut complures dies frumento milites caruerint et pecore ex longinquioribus vicis adacto extremam famem sustentarent, nulla tamen vox est ab iis audita populi Romani majestate et superioribus victoriis indigna. Quin etiam Caesar quum in opere singulas legiones appellaret et, si acerbius inopiam ferrent, se dimissurum oppugnationem diceret, universi ab eo, *ne id faceret*, petebant: [4]*sic se complures annos illo imperante meruisse, ut nullam ignominiam acciperent, nusquam infecta re discederent; hoc se ignominiae laturos loco, si inceptam oppugnationem reliquissent; praestare omnes perferre acerbitates,* [5]*quam non civibus Romanis, qui Genabi perfidia Gallorum interissent, parentarent.* Haec eadem centurionibus tribunisque militum mandabant, ut per eos ad Caesarem deferrentur.

18. Quum jam muro turres appropinquassent, ex captivis Caesar cognovit, Vercingetorigem consumpto pabulo castra movisse propius Avaricum atque ipsum cum equitatu expeditisque, qui inter equites proeliari consuessent, insidiarum causa eo profectum, quo no-

stros postero die pabulatum venturos arbitraretur. Quibus rebus cognitis media nocte silentio profectus ad hostium castra mane pervenit. Illi celeriter per exploratores adventu Caesaris cognito carros impedimentaque sua in artiores silvas abdiderunt, copias omnes in loco edito atque aperto instruxerunt. Qua re nunciata Caesar celeriter sarcinas conferri, arma expediri jussit.

19. Collis erat leniter ab infimo acclivis. Hunc ex omnibus fere partibus palus difficilis atque impedita cingebat, non latior pedibus L. Hoc se colle interruptis pontibus Galli fiducia loci continebant generatimque distributi in civitates omnia vada ac saltus ejus paludis certis custodiis obtinebant, sic animo parati, ut, si eam paludem Romani perrumpere conarentur, [2]haesitantes premerent ex loco superiore: [3]ut, qui propinquitatem loci videret, paratos prope aequo Marte ad dimicandum existimaret; qui iniquitatem conditionis perspiceret, inani simulatione sese ostentare cognosceret. Indignantes milites Caesar, quod conspectum suum hostes perferre possent tantulo spatio interjecto, et signum proelii exposcentes edocet, *quanto detrimento et quot virorum fortium morte necesse sit constare victoriam: quos quum sic animo paratos videat, ut nullum pro sua laude periculum recusent, summae se iniquitatis condemnari debere, nisi eorum vitam sua salute habeat cariorem.* Sic milites consolatus eodem die reducit in castra reliquaque, quae ad oppugnationem pertinebant oppidi, administrare instituit.

20. Vercingetorix, quum ad suos redisset, proditionis insimulatus, quod castra propius Romanos movisset, quod cum omni equitatu discessisset, quod sine imperio tantas copias reliquisset, quod ejus discessu Romani tanta opportunitate et celeritate venissent: non haec omnia fortuito aut sine consilio accidere potuisse: regnum illum Galliae malle Caesaris concessu quam ipsorum habere beneficio — tali modo accusatus ad haec respondit: *Quod castra movisset, factum inopia pabuli, etiam ipsis hortantibus; quod propius Romanos accessisset, [2]persuasum loci opportunitate, qui se ipsum munitione defenderet: equitum vero operam neque in loco palustri desiderari debuisse et illic fuisse*

utilem, quo sint profecti. Summam imperii se consulto nulli discedentem tradidisse, ne is multitudinis studio ad dimicandum impelleretur, cui rei propter animi mollitiem studere omnes videret, quod diutius laborem ferre non possent. Romani si casu intervenerint, fortunae, si alicujus indicio vocati, huic habendam gratiam, quod et paucitatem eorum ex loco superiore cognoscere et virtutem despicere potuerint, qui dimicare non ausi turpiter se in castra receperint. Imperium se ab Caesare per proditionem nullum desiderare, quod habere victoria posset, quae jam esset sibi atque omnibus Gallis explorata; quin etiam ipsis remittere, si sibi magis honorem tribuere quam ab se salutem accipere videantur. Haec ut intelligatis, inquit, *a me sincere pronunciari, audite Romanos milites.* Producit servos, quos in pabulatione paucis ante diebus exceperat et fame vinculisque excruciaverat. Hi jam ante edocti, quae interrogati pronunciarent, *milites se esse legionarios* dicunt; *fame et inopia adductos clam ex castris exisse,* [3] *si quid frumenti aut pecoris in agris reperire possent; simili omnem exercitum inopia premi nec jam vires sufficere cujusquam nec ferre operis laborem posse; itaque statuisse imperatorem, si nihil in oppugnatione oppidi profecissent, triduo exercitum deducere. Haec,* inquit. *a me,* Vercingetorix, *beneficia habetis, quem proditionis insimulatis, cujus opera sine vestro sanguine tantum exercitum victorem fame consumptum videtis; quem turpiter se ex fuga recipientem ne qua civitas suis finibus recipiat, a me provisum est.*

21. [1] Conclamat omnis multitudo et suo more armis concrepat, quod facere in eo consuerunt, cujus orationem approbant: summum esse Vercingetorigem ducem, nec de ejus fide dubitandum nec majore ratione bellum administrari posse. Statuunt, ut decem milia hominum delecta ex omnibus copiis in oppidum mittantur, nec solis Biturigibus communem salutem committendam censent, [2] quod penes eos, si id oppidum retinuissent, summam victoriae constare intelligebant.

22. [1] Singulari militum nostrorum virtuti consilia cujusque modi Gallorum occurrebant, ut est summae genus sollertiae atque ad omnia imitanda et efficienda, quae ab quoque traduntur, aptissimum. [2] Nam et

laqueis falces avertebant, quas quum destinaverant, tormentis introrsus reducebant, et aggerem cuniculis subtrahebant eo scientius, quod apud eos magnae sunt ferrariae atque omne genus cuniculorum notum atque usitatum est. Totum autem murum ex omni parte turribus contabulaverant atque has coriis intexerant. Tum crebris diurnis nocturnisque eruptionibus aut aggeri ignem inferebant aut milites occupatos in opere adoriebantur et nostrarum turrium altitudinem, [3] quantum has quotidianus agger expresserat, [4] commissis suarum turrium malis adaequabant et apertos cuniculos praeusta et praeacuta materia et pice fervefacta et maximi ponderis saxis morabantur moenibusque appropinquare prohibebant.

23. Muri autem omnes Gallici hac fere forma sunt. [1] Trabes directae perpetuae in longitudinem paribus intervallis, distantes inter se binos pedes, in solo collocantur. [2] Hae revinciuntur introrsus et multo aggere vestiuntur; ea autem, quae diximus, intervalla grandibus in fronte saxis effarciuntur. [3] His collocatis et coagmentatis alius insuper ordo additur, ut idem illud intervallum servetur, neque inter se contingant trabes, sed paribus intermissae spatiis singulae singulis saxis interjectis arte contineantur. [4] Sic deinceps omne opus contexitur, dum justa muri altitudo expleatur. Hoc quum in speciem varietatemque opus deforme non est, alternis trabibus ac saxis, quae rectis lineis suos ordines servant, tum ad utilitatem et defensionem urbium summam habet opportunitatem, quod et ab incendio lapis et ab ariete materia defendit, quae perpetuis trabibus pedes quadragenos plerumque introrsus revincta neque perrumpi neque distrahi potest.

24. His tot rebus impedita oppugnatione milites, quum toto tempore frigore et assiduis imbribus tardarentur, tamen continenti labore omnia haec superaverunt et diebus XXV aggerem latum pedes CCCXXX, altum pedes LXXX exstruxerunt. Quum is murum hostium paene contingeret et Caesar ad opus consuetudine excubaret militesque hortaretur, ne quod omnino tempus ab opere intermitteretur, paulo ante tertiam vigiliam est animadversum fumare aggerem, quem cuniculo hostes succenderant, eodemque tempore toto

muro clamore sublato duabus portis ab utroque latere turrium eruptio fiebat. Alii faces atque aridam materiem de muro in aggerem eminus jaciebant, picem reliquasque res, quibus ignis excitari potest, fundebant, ut, quo primum curreretur aut cui rei ferretur auxilium, vix ratio iniri posset. Tamen, quod instituto Caesaris semper duae legiones pro castris excubabant pluresque partitis temporibus erant in opere, celeriter factum est, ut alii eruptionibus resisterent, alii turres reducerent aggeremque interscinderent, omnis vero ex castris multitudo ad restinguendum concurreret.

25. Quum in omnibus locis consumpta jam reliqua parte noctis pugnaretur semperque hostibus spes victoriae redintegraretur, eo magis, [1]quod deustos pluteos turrium videbant nec facile adire apertos ad auxiliandum animadvertebant, semperque ipsi recentes defessis succederent omnemque Galliae salutem in illo vestigio temporis positam arbitrarentur, accidit inspectantibus nobis, quod dignum memoria visum praetereundum non existimavimus. [2]Quidam ante portam oppidi Gallus per manus sevi ac picis traditas glebas in ignem e regione turris projiciebat: scorpione ab latere dextro trajectus exanimatusque concidit. Hunc ex proximis unus jacentem transgressus eodem illo munere fungebatur; eadem ratione ictu scorpionis exanimato alteri successit tertius et tertio quartus; nec prius ille est a propugnatoribus vacuus relictus locus, quam restincto aggere atque omni ex parte submotis hostibus finis est pugnandi factus.

26. Omnia experti Galli, quod res nulla successerat, postero die consilium ceperunt ex oppido profugere hortante et jubente Vercingetorige. [1]Id silentio noctis conati non magna jactura suorum sese effecturos sperabant, propterea quod neque longe ab oppido castra Vercingetorigis aberant, et palus, quae perpetua intercedebat, Romanos ad insequendum tardabat. Jamque hoc facere noctu apparabant, [2]quum matresfamiliae repente in publicum procurrerunt flentesque projectae ad pedes suorum omnibus precibus petierunt, ne se et communes liberos hostibus ad supplicium dederent, quos ad capiendam fugam natu-

rae et virium infirmitas impediret. Ubi eos in sententia perstare viderunt, quod plerumque in summo periculo timor misericordiam non recipit, conclamare et significare de fuga Romanis coeperunt. Quo timore perterriti Galli, ne ab equitatu Romanorum viae praeoccuparentur, consilio destiterunt.

27. Postero die Caesar promota turri [1]directisque operibus, quae facere instituerat, magno coorto imbre non inutilem hanc ad capiendum consilium tempestatem arbitratus, quod paulo incautius custodias in muro dispositas videbat, suos quoque languidius in opere versari jussit et, quid fieri vellet, ostendit. [2]Legionibusque intra vineas in occulto expeditis cohortatus, ut aliquando pro tantis laboribus fructum victoriae perciperent, his, qui primi murum ascendissent, praemia proposuit militibusque signum dedit. Illi subito ex omnibus partibus evolaverunt murumque celeriter compleverunt.

28. [1]Hostes re nova perterriti muro turribusque dejecti in foro ac locis patentioribus cuneatim constiterunt hoc animo, ut, si qua ex parte obviam contra veniretur, acie instructa depugnarent. Ubi neminem in aequum locum sese demittere, sed toto undique muro circumfundi viderunt, veriti, ne omnino spes fugae tolleretur, abjectis armis ultimas oppidi partes continenti impetu petiverunt; parsque ibi, quum angusto exitu portarum se ipsi premerent, a militibus, pars jam egressa portis ab equitibus est interfecta; nec fuit quisquam, qui praedae studeret. Sic et Genabi caede et labore operis incitati non aetate confectis, non mulieribus, non infantibus pepercerunt. Denique ex omni numero, qui fuit circiter milium XL, vix DCCC, qui primo clamore audito se ex oppido ejecerunt, incolumes ad Vercingetorigem pervenerunt. Quos ille multa jam nocte silentio ex fuga excepit veritus, ne qua in castris ex eorum concursu et misericordia vulgi seditio oreretur, ut procul in via dispositis familiaribus suis principibusque civitatum disparandos deducendosque ad suos curaret, [3]quae cuique civitati pars castrorum ab initio obvenerat.

29. Postero die concilio convocato consolatus cohortatusque est, *ne se admodum animo demitterent, ne*

perturbarentur incommodo. Non virtute neque in acie vicisse Romanos, sed artificio quodam et scientia oppugnationis, cujus rei fuerint ipsi imperiti. Errare, si qui in bello omnes secundos rerum proventus exspectent. Sibi nunquam placuisse Avaricum defendi, cujus rei testes ipsos haberet, sed factum imprudentia Biturigum et nimia obsequentia reliquorum, uti hoc incommodum acciperetur. Id tamen se celeriter majoribus commodis sanaturum. Nam quae ab reliquis Gallis civitates dissentirent, has sua diligentia adjuncturum atque unum consilium totius Galliae effecturum, cujus consensui ne orbis quidem terrarum possit obsistere; idque se prope jam effectum habere. Interea aequum esse ab iis communis salutis causa impetrari, ut castra munire instituerent, quo facilius repentinos hostium impetus sustinerent.

30. Fuit haec oratio non ingrata Gallis, [1] et maxime quod ipse animo non defecerat tanto accepto incommodo neque se in occultum abdiderat et conspectum multitudinis fugerat; plusque animo providere et praesentire existimabatur, quod re integra primo incendendum Avaricum, post deserendum censuerat. Itaque ut reliquorum imperatorum res adversae auctoritatem minuunt, sic hujus ex contrario dignitas incommodo accepto in dies augebatur. Simul in spem veniebant ejus affirmatione de reliquis adjungendis civitatibus, primumque eo tempore Galli castra munire instituerunt et [2] sic sunt animo consternati homines insueti laboris, ut omnia, quae imperarentur, sibi patienda existimarent.

31. Nec minus, quam est pollicitus, Vercingetorix animo laborabat, ut reliquas civitates adjungeret, atque eas donis pollicitationibusque alliciebat. Huic rei idoneos homines deligebat, quorum quisque aut oratione subdola aut amicitia facillime capere posset. Qui Avarico expugnato refugerant, armandos vestiendosque curat. Simul ut deminutae copiae redintegrarentur, imperat certum numerum militum civitatibus, quem et quam ante diem in castra adduci velit, sagittariosque omnes, quorum erat permagnus in Gallia numerus, conquiri et ad se mitti jubet. His rebus celeriter id, quod Avarici deperierat, expletur. Interim Teutomatus, Olloviconis filius, rex Nitiobrigum,

cujus pater ab senatu nostro amicus erat appellatus, cum magno equitum suorum numero et quos ex Aquitania conduxerat ad eum pervenit.

32. Caesar Avarici complures dies commoratus summamque ibi copiam frumenti et reliqui commeatus nactus exercitum ex labore atque inopia refecit. Jam prope hieme confecta quum ipso anni tempore ad gerendum bellum vocaretur et ad hostem proficisci constituisset, sive eum ex paludibus silvisque elicere sive obsidione premere posset, legati ad eum principes Haeduorum veniunt oratum, *ut maxime necessario tempore civitati subveniat: summo esse in periculo rem, quod, quum singuli magistratus antiquitus creari atque regiam potestatem annum obtinere consuessent, duo magistratum gerant et se uterque eorum legibus creatum esse dicat. Horum esse alterum Convictolitavem, florentem et illustrem adolescentem, alterum Cotum, antiquissima familia natum atque ipsum hominem summae potentiae et magnae cognationis, cujus frater Valetiacus proximo anno eundem magistratum gesserit. Civitatem esse omnem in armis, divisum senatum, divisum populum; suas cujusque eorum clientelas. Quod si diutius alatur controversia, fore, uti pars cum parte civitatis confligat; id ne accidat, positum in ejus diligentia atque auctoritate.*

33. Caesar, etsi a bello atque hoste discedere detrimentosum esse existimabat, tamen non ignorans, quanta ex dissensionibus incommoda oriri consuessent, ne tanta et tam conjuncta populo Romano civitas, [1]quam ipse semper aluisset omnibusque rebus ornasset, [2]ad vim atque arma descenderet, atque ea pars, quae minus confideret, auxilia a Vercingetorige arcesseret, huic rei praevertendum existimavit et, quod legibus Haeduorum his, qui summum magistratum obtinerent, excedere ex finibus non liceret, ne quid de jure aut de legibus eorum deminuisse videretur, ipse in Haeduos proficisci statuit senatumque omnem et quos inter controversia esset ad se Decetiam evocavit. Quum prope omnis civitas eo convenisset, [3]docereturque paucis clam convocatis alio loco, alio tempore, atque oportuerit, fratrem a fratre renunciatum, quum leges duo ex una familia vivo utroque non solum magistratus creari vetarent, sed etiam in senatu

esse prohiberent, Cotum imperium deponere coëgit, Convictolitavem, [4]qui per sacerdotes more civitatis intermissis magistratibus esset creatus, potestatem obtinere jussit.

34. Hoc decreto interposito cohortatus Haeduos, ut controversiarum ac dissensionis obliviscerentur atque omnibus omissis his rebus huic bello servirent eaque, quae meruissent, praemia ab se devicta Gallia exspectarent equitatumque omnem et peditum milia x sibi celeriter mitterent, quae in praesidiis rei frumentariae causa disponeret, exercitum in duas partes divisit: IV legiones in Senones Parisiosque Labieno ducendas dedit; VI ipse in Arvernos ad oppidum Gergoviam secundum flumen Elaver duxit; equitatus partem illi attribuit, partem sibi reliquit. Qua re cognita Vercingetorix omnibus interruptis ejus fluminis pontibus ab altera fluminis parte iter facere coepit.

35. Quum uterque utrimque exisset exercitus, in conspectu fereque e regione castris castra ponebant. Dispositis exploratoribus, necubi effecto ponte Romani copias traducerent, [2]erat in magnis Caesaris difficultatibus res, ne majorem aestatis partem flumine impediretur, [3]quod non fere ante autumnum Elaver vado transiri solet. Itaque, ne id accideret, silvestri loco castris positis e regione unius eorum pontium, quos Vercingetorix rescindendos curaverat, postero die cum duabus legionibus in occulto restitit; reliquas copias cum omnibus impedimentis, ut consueverat, misit [4]captis quibusdam cohortibus, uti numerus legionum constare videretur. His quam longissime possent egredi jussis, quum jam ex diei tempore conjecturam ceperat, in castra perventum, iisdem sublicis, quarum pars inferior integra remanebat, pontem reficere coepit. Celeriter effecto opere legionibusque traductis et loco castris idoneo delecto reliquas copias revocavit. Vercingetorix re cognita, ne contra suam voluntatem dimicare cogeretur, magnis itineribus antecessit.

36. Caesar ex eo loco [1]quintis castris Gergoviam pervenit equestrique eo die proelio levi facto perspecto urbis situ, quae posita in altissimo monte omnes aditus difficiles habebat, de expugnatione desperavit; de obsessione non prius agendum constituit, [2]quam rem

frumentariam expedisset. At Vercingetorix castris prope oppidum positis mediocribus circum se intervallis separatim singularum civitatium copias collocaverat, atque omnibus ejus jugi collibus occupatis, [3]qua despici poterat, horribilem speciem praebebat, principesque earum civitatium, quos sibi ad consilium capiendum delegerat, prima luce quotidie ad se jubebat convenire, seu quid communicandum, seu quid administrandum videretur, neque ullum fere diem intermittebat, quin equestri proelio interjectis sagittariis, quid in quoque esset animi ac virtutis suorum, periclitaretur. Erat e regione oppidi collis sub ipsis radicibus montis egregie munitus atque ex omni parte circumcisus, quem si tenerent nostri, et aquae magna parte et pabulatione libera prohibituri hostes videbantur. Sed is locus praesidio ab his non nimis firmo tenebatur. Tamen silentio noctis Caesar ex castris egressus, priusquam subsidio ex oppido veniri posset, dejecto praesidio potitus loco duas ibi legiones collocavit fossamque duplicem duodenum pedum a majoribus castris ad minora perduxit, ut tuto ab repentino hostium incursu etiam singuli commeare possent.

37. Dum haec ad Gergoviam geruntur, Convictolitavis Haeduus, cui magistratum adjudicatum a Caesare demonstravimus, sollicitatus ab Arvernis pecunia cum quibusdam adolescentibus colloquitur, quorum erat princeps Litavicus atque ejus fratres, amplissima familia nati adolescentes. Cum his praemium communicat hortaturque, *ut se liberos et imperio natos meminerint; unam esse Haeduorum civitatem, quae certissimam Galliae victoriam distineat; ejus auctoritate reliquas contineri, qua traducta locum consistendi Romanis in Gallia non fore. Esse nonnullo se Caesaris beneficio affectum, sic tamen, ut justissimam apud eum causam obtinuerit; sed plus communi libertati tribuere: cur enim potius Haedui de suo jure et de legibus ad Caesarem disceptatorem, quam Romani ad Haeduos veniant?* Celeriter adolescentibus et oratione magistratus et praemio deductis, quum se vel principes ejus consilii fore profiterentur, ratio perficiendi quaerebatur, quod civitatem temere ad suscipiendum bellum adduci posse non confidebant. Placuit, ut Litavicus decem illis milibus, quae Caesari

ad bellum mitterentur, praeficeretur atque ea ducenda curaret, fratresque ejus ad Caesarem praecurrerent. Reliqua qua ratione agi placeat, constituunt.

38. Litavicus accepto exercitu, quum milia passuum circiter xxx ab Gergovia abesset, convocatis subito militibus lacrimans, *Quo proficiscimur,* inquit, *milites? Omnis noster equitatus, omnis nobilitas interiit; principes civitatis,* [1] *Eporedorix et Viridomarus, insimulati proditionis ab Romanis indicta causa interfecti sunt. Haec ab ipsis cognoscite, qui ex ipsa caede fugerunt; nam ego fratribus atque omnibus propinquis meis interfectis dolore prohibeor, quae gesta sunt, pronunciare.* Producuntur hi, quos ille edocuerat, quae dici vellet, atque eadem, quae Litavicus pronunciaverat, multitudini exponunt: *multos equites Haeduorum interfectos, quod collocuti cum Arvernis dicerentur; ipsos se inter multitudinem militum occultasse atque ex media caede fugisse.* [2] Conclamant Haedui et Litavicum obsecrant, ut sibi consulat. *Quasi vero,* inquit ille, *consilii sit res ac non necesse sit nobis Gergoviam contendere et cum Arvernis nosmet conjungere. An dubitamus, quin nefario facinore admisso Romani jam ad nos interficiendos concurrant? Proinde, si quid in nobis animi est, persequamur eorum mortem, qui indignissime interierunt, atque hos latrones interficiamus.* Ostendit cives Romanos, qui ejus praesidii fiducia una erant; magnum numerum frumenti commeatusque diripit, ipsos crudeliter excruciatos interficit. Nuncios tota civitate Haeduorum dimittit, eodem mendacio de caede equitum et principum permovet; hortatur, ut simili ratione, atque ipse fecerit, suas injurias persequantur.

39. Eporedorix Haeduus, summo loco natus adolescens et summae domi potentiae, et una Viridomarus, pari aetate et gratia, sed genere dispari, quem Caesar ab Divitiaco sibi traditum ex humili loco ad summam dignitatem perduxerat, in equitum numero convenerant nominatim ab eo evocati. His erat inter se de principatu contentio, et in illa magistratuum controversia alter pro Convictolitave, alter pro Coto summis opibus pugnaverant. Ex iis Eporedorix cognito Litavici consilio media fere nocte rem ad Caesarem defert; orat, *ne patiatur civitatem pravis adolescentium consiliis*

ab amicitia populi Romani deficere: quod futurum provideat, si se tot hominum milia cum hostibus conjunxerint, quorum salutem neque propinqui negligere neque civitas levi momento aestimare posset.

40. Magna affectus sollicitudine hoc nuncio Caesar, quod semper Haeduorum civitati praecipue indulserat, nulla interposita dubitatione legiones expeditas quattuor equitatumque omnem ex castris educit. Nec fuit spatium tali tempore ad contrahenda castra, quod res posita in celeritate videbatur. C. Fabium legatum cum legionibus duabus castris praesidio relinquit. Fratres Litavici quum comprehendi jussisset, paulo ante reperit ad hostes fugisse. Adhortatus milites, *ne necessario tempore itineris labore permoveantur,* cupidissimis omnibus progressus milia passuum xxv agmen Haeduorum conspicatus immisso equitatu iter eorum moratur atque impedit interdicitque omnibus, ne quemquam interficiant. Eporedorigem et Viridomarum, quos illi interfectos existimabant, inter equites versari suosque appellare jubet. His cognitis et Litavici fraude perspecta Haedui manus tendere et deditionem significare et projectis armis mortem deprecari incipiunt. Litavicus cum suis clientibus, quibus nefas more Gallorum est etiam in extrema fortuna deserere patronos, Gergoviam profugit.

41. Caesar nunciis ad civitatem Haeduorum missis, qui suo beneficio conservatos docerent, quos jure belli interficere potuisset, tribusque horis noctis exercitui ad quietem datis castra ad Gergoviam movit. Medio fere itinere equites a Fabio missi, quanto res in periculo fuerit, exponunt; summis copiis castra oppugnata demonstrant; quum crebro integri defessis succederent nostrosque assiduo labore defatigarent, quibus propter magnitudinem castrorum perpetuo esset iisdem in vallo permanendum, multitudine sagittarum atque omnis generis telorum multos vulneratos; ad haec sustinenda magno usui fuisse tormenta; Fabium discessu eorum duabus relictis portis obstruere ceteras pluteosque vallo addere et se in posterum diem similemque casum apparare. His rebus cognitis Caesar summo studio militum ante ortum solis in castra pervenit.

42. Dum haec ad Gergoviam geruntur, Haedui primis nunciis ab Litavico acceptis nullum sibi ad cognoscendum spatium relinquunt. Impellit alios avaritia, alios iracundia et temeritas, quae maxime illi hominum generi est innata, ut levem auditionem habeant pro re comperta. Bona civium Romanorum diripiunt, caedes faciunt, in servitutem abstrahunt. Adjuvat rem proclinatam Convictolitavis plebemque ad furorem impellit, ut facinore admisso ad sanitatem reverti pudeat. M. Aristium tribunum militum iter ad legionem facientem fide data ex oppido Cabillono educunt; idem facere cogunt eos, qui negotiandi causa ibi constiterant. Hos continuo in itinere adorti omnibus impedimentis exuunt; repugnantes diem noctemque obsident; multis utrimque interfectis majorem multitudinem armatorum concitant.

43. Interim nuncio allato, omnes eorum milites in potestate Caesaris teneri, concurrunt ad Aristium; nihil publico factum consilio demonstrant; quaestionem de bonis direptis decernunt; Litavici fratrumque bona publicant; legatos ad Caesarem sui purgandi gratia mittunt. Haec faciunt recuperandorum suorum causa; sed contaminati facinore et capti compendio ex direptis bonis, quod ea res ad multos pertinebat, timore poenae exterriti consilia clam de bello inire incipiunt civitatesque reliquas legationibus sollicitant. Quae tametsi Caesar intelligebat, tamen quam mitissime potest legatos appellat: *nihil se propter inscientiam levitatemque vulgi gravius de civitate judicare neque de sua in Haeduos benevolentia deminuere.* Ipse majorem Galliae motum exspectans, ne ab omnibus civitatibus circumsisteretur, consilia inibat, quemadmodum ab Gergovia discederet ac rursus omnem exercitum contraheret, ne profectio nata ab timore defectionis similis fugae videretur.

44. Haec cogitanti accidere visa est facultas bene rei gerendae. Nam quum in minora castra operis perspiciendi causa venisset, animadvertit collem, qui ab hostibus tenebatur, nudatum hominibus, qui superioribus diebus vix prae multitudine cerni poterat. Admiratus quaerit ex perfugis causam, quorum magnus ad eum quotidie numerus confluebat. [2]Constabat inter

omnes, quod jam ipse Caesar per exploratores cognoverat, dorsum esse ejus jugi prope aequum, sed hunc silvestrem et angustum, qua esset aditus ad alteram partem oppidi; vehementer huic illos loco timere nec jam aliter sentire, uno colle ab Romanis occupato si alterum amisissent, quin paene circumvallati atque omni exitu et pabulatione interclusi viderentur: ad hunc muniendum omnes a Vercingetorige evocatos.

45. [1]Hac re cognita Caesar mittit complures equitum turmas; eis de media nocte imperat ut paulo tumultuosius omnibus locis vagarentur. Prima luce magnum numerum impedimentorum ex castris mulorumque produci deque his stramenta detrahi mulionesque cum cassidibus equitum specie ac simulatione collibus circumvehi jubet. His paucos addit equites, qui latius ostentationis causa vagarentur. Longo circuitu easdem omnes jubet petere regiones. Haec procul ex oppido videbantur, ut erat a Gergovia despectus in castra, neque tanto spatio, certi quid esset, explorari poterat. Legionem unam eodem jugo mittit et paulum progressam inferiore constituit loco silvisque occultat. Augetur Gallis suspicio atque omnes illo munitionum copiae traducuntur. Vacua castra hostium Caesar conspicatus tectis insignibus suorum occultatisque signis militaribus raros milites, ne ex oppido animadverterentur, ex majoribus castris in minora traducit legatisque, quos singulis legionibus praefecerat, quid fieri velit, ostendit; in primis monet, ut contineant milites, ne studio pugnandi aut spe praedae longius progrediantur; quid iniquitas loci habeat incommodi, proponit: hoc una celeritate posse mutari; occasionis esse rem, non proelii. His rebus expositis signum dat et ab dextra parte alio ascensu eodem tempore Haeduos mittit.

46. Oppidi murus ab planitie atque initio ascensus recta regione, si nullus amfractus intercederet, MCC passus aberat: quicquid huic circuitus ad molliendum clivum accesserat, id spatium itineris augebat. A medio fere colle in longitudinem, ut natura montis ferebat, ex grandibus saxis sex pedum murum, qui nostrorum impetum tardaret, praeduxerant Galli atque inferiore omni spatio vacuo relicto superiorem partem

collis usque ad murum oppidi densissimis castris compleverant. Milites dato signo celeriter ad munitionem perveniunt eamque transgressi trinis castris potiuntur. Ac tanta fuit in castris capiendis celeritas, ut Teutomatus, rex Nitiobrigum, subito in tabernaculo oppressus, [2]ut meridie conquieverat, superiore corporis parte nudata, vulnerato equo vix se ex manibus praedantium militum eriperet.

47. [1]Consecutus id, quod animo proposuerat, Caesar receptui cani jussit legionique decimae, [2]quacum erat, concionatus signa constituit. Ac reliquarum legionum milites non exaudito sono tubae, quod satis magna valles intercedebat, tamen ab tribunis militum legatisque, ut erat a Caesare praeceptum, retinebantur. Sed elati spe celeris victoriae et hostium fuga et superiorum temporum secundis proeliis nihil adeo arduum sibi esse existimaverunt, quod non virtute consequi possent, neque finem prius sequendi fecerunt, quam muro oppidi portisque appropinquarunt. Tum vero ex omnibus urbis partibus orto clamore, qui longius aberant, repentino tumultu perterriti, quum hostem intra portas esse existimarent, sese ex oppido ejecerunt. Matresfamiliae de muro vestem argentumque jactabant et pectore nudo prominentes passis manibus obtestabantur Romanos, ut sibi parcerent neu, sicut Avarici fecissent, ne a mulieribus quidem atque infantibus abstinerent. [3]Nonnullae de muris per manus demissae sese militibus tradebant. L. Fabius, centurio legionis VIII, quem inter suos eo die dixisse constabat, excitari se [4]Avaricensibus praemiis neque commissurum, ut prius quisquam murum ascenderet, [5]tres suos nactus manipulares atque ab iis sublevatus murum ascendit. Hos ipse rursus singulos exceptans in murum extulit.

48. Interim ii, qui ad alteram partem oppidi, ut supra demonstravimus, munitionis causa convenerant, primo exaudito clamore, inde etiam crebris nunciis incitati, oppidum a Romanis teneri, praemissis equitibus magno concursu eo contenderunt. Eorum ut quisque primus venerat, sub muro consistebat suorumque pugnantium numerum augebat. Quorum quum magna multitudo convenisset, matresfamiliae, quae paulo ante

Romanis de muro manus tendebant, suos obtestari et more Gallico passum capillum ostentare liberosque in conspectum proferre coeperunt. Erat Romanis nec loco nec numero aequa contentio; simul et cursu et spatio pugnae defatigati non facile recentes atque integros sustinebant.

49. Caesar, quum iniquo loco pugnari hostiumque augeri copias videret, praemetuens suis ad T. Sextium legatum, quem minoribus castris praesidio reliquerat, misit, ut cohortes ex castris celeriter educeret et sub infimo colle ab dextro latere hostium constitueret, ut, si nostros depulsos loco vidisset, quo minus libere hostes insequerentur, terreret. Ipse paulum ex eo loco cum legione progressus, ubi constiterat, eventum pugnae exspectabat.

50. Quum acerrime comminus pugnaretur, [1]hostes loco et numero, nostri virtute confiderent, subito sunt Haedui visi ab latere nostris aperto, quos Caesar ab dextra parte alio ascensu manus distinendae causa miserat. Hi similitudine armorum vehementer nostros perterruerunt ac, [2]tametsi dextris humeris exsertis animadvertebantur, quod insigne pacatum esse consuerat, tamen id ipsum sui fallendi causa milites ab hostibus factum existimabant. Eodem tempore L. Fabius centurio quique una murum ascenderant circumventi atque interfecti de muro praecipitabantur. M. Petronius, ejusdem legionis centurio, quum portas excidere conatus esset, a multitudine oppressus ac sibi desperans multis jam vulneribus acceptis manipularibus suis, qui illum secuti erant, *Quoniam*, inquit, *me una vobiscum servare non possum, vestrae quidem certe vitae prospiciam, quos cupiditate gloriae adductus in periculum deduxi. Vos data facultate vobis consulite.* Simul in medios hostes irrupit duobusque interfectis reliquos a porta paulum summovit. Conantibus auxiliari suis, *Frustra*, inquit, *meae vitae subvenire conamini, quem jam sanguis viresque deficiunt; proinde abite, dum est facultas, vosque ad legionem recipite.* Ita pugnans post paulum concidit ac suis saluti fuit.

51. Nostri, quum undique premerentur, XLVI centurionibus amissis dejecti sunt loco. Sed intolerantius Gallos insequentes legio X. tardavit, quae pro

subsidio paulo aequiore loco constiterat. Hanc rursus XIII. legionis cohortes exceperunt, quae ex castris minoribus eductae cum T. Sextio legato ceperant locum superiorem. Legiones, ubi primum planitiem attigerunt, infestis contra hostes signis constiterunt. Vercingetorix ab radicibus collis suos intra munitiones reduxit. Eo die milites sunt paulo minus septingenti desiderati.

52. Postero die Caesar concione advocata temeritatem cupiditatemque militum reprehendit, *quod sibi ipsi judicavissent, quo procedendum aut quid agendum videretur, neque signo recipiendi dato constitissent neque ab tribunis militum legatisque retineri potuissent. Exposuit, quid iniquitas loci posset, quid ipse ad Avaricum sensisset, quum sine duce et sine equitatu deprehensis hostibus exploratam victoriam dimisisset, ne parvum modo detrimentum in contentione propter iniquitatem loci accideret. Quanto opere eorum animi magnitudinem admiraretur, quos non castrorum munitiones, non altitudo montis, non murus oppidi tardare potuisset, tanto opere licentiam arrogantiamque reprehendere, quod plus se quam imperatorem de victoria atque exitu rerum sentire existimarent; nec minus se ab milite modestiam et continentiam quam virtutem atque animi magnitudinem desiderare.*

53. Hac habita concione et ad extremam orationem confirmatis militibus, *ne ob hanc causam animo permoverentur neu, quod iniquitas loci attulisset, id virtuti hostium tribuerent,* eadem de profectione cogitans, quae ante senserat, legiones ex castris eduxit aciemque idoneo loco constituit. Quum Vercingetorix nihilo magis in aequum locum descenderet, levi facto equestri proelio atque secundo in castra exercitum reduxit. Quum hoc idem postero die fecisset, satis ad Gallicam ostentationem minuendam militumque animos confirmandos factum existimans in Haeduos movit castra. Ne tum quidem insecutis hostibus tertio die ad flumen Elaver pontes reficit eoque exercitum traducit.

54. Ibi a Viridomaro atque Eporedorige Haeduis appellatus discit, cum omni equitatu Litavicum ad sollicitandos Haeduos profectum esse: [1]opus esse et ipsos antecedere ad confirmandam civitatem. Etsi multis jam rebus perfidiam Haeduorum perspectam

habebat atque horum discessu admaturari defectionem civitatis existimabat, tamen eos retinendos non constituit, ne aut inferre injuriam videretur aut dare timoris aliquam suspicionem. Discedentibus his breviter sua in Haeduos merita exposuit: [2]*quos et quam humiles accepisset, compulsos in oppida, multatos agris, omnibus ereptis copiis, imposito stipendio, obsidibus summa cum contumelia extortis, et quam in fortunam quamque in amplitudinem deduxisset, ut non solum in pristinum statum redissent,* [3]*sed omnium temporum dignitatem et gratiam antecessisse viderentur.* His datis mandatis eos ab se dimisit.

55. [1]Noviodunum erat oppidum Haeduorum ad ripas Ligeris opportuno loco positum. Huc Caesar omnes obsides Galliae, frumentum, pecuniam publicam, suorum atque exercitus impedimentorum magnam partem contulerat; huc magnum numerum equorum hujus belli causa in Italia atque Hispania coëmptum miserat. Eo quum Eporedorix Viridomarusque venissent et de statu civitatis cognovissent, Litavicum Bibracte ab Haeduis receptum, quod est oppidum apud eos maximae auctoritatis, Convictolitavem magistratum magnamque partem senatus ad eum convenisse, legatos ad Vercingetorigem de pace et amicitia concilianda publice missos, non praetermittendum tantum commodum existimaverunt. Itaque interfectis Novioduni custodibus quique eo negotiandi causa convenerant pecuniam atque equos inter se partiti sunt; obsides civitatum Bibracte ad magistratum deducendos curaverunt; oppidum, quod a se teneri non posse judicabant, ne cui esset usui Romanis, incenderunt; frumenti quod subito potuerunt navibus avexerunt, reliquum flumine atque incendio corruperunt. Ipsi ex finitimis regionibus copias cogere, praesidia custodiasque ad ripas Ligeris disponere equitatumque omnibus locis injiciendi timoris causa ostentare coeperunt, [2]si ab re frumentaria Romanos excludere aut adductos inopia in provinciam expellere possent. Quam ad spem multum eos adjuvabat, quod Liger ex nivibus creverat, ut omnino vado non posse transiri videretur.

56. Quibus rebus cognitis Caesar maturandum sibi censuit, si esset in perficiendis pontibus periclitandum,

ut prius, quam essent majores eo coactae copiae, dimicaret. [1] Nam ut commutato consilio iter in provinciam converteret, ut nemo tunc quidem necessario faciundum existimabat, quum infamia atque indignitas rei et oppositus mons Cevenna viarumque difficultas impediebat, tum maxime, quod abjuncto Labieno atque iis legionibus, quas una miserat, vehementer timebat. Itaque admodum magnis diurnis nocturnisque itineribus confectis contra omnium opinionem ad Ligerem venit vadoque per equites invento pro rei necessitate opportuno, ut brachia modo atque humeri ad sustinenda arma liberi ab aqua esse possent, disposito equitatu, [2] qui vim fluminis refringeret, atque hostibus primo aspectu perturbatis incolumem exercitum traduxit frumentumque in agris et pecoris copiam nactus repleto his rebus exercitu iter in Senones facere instituit.

57. Dum haec apud Caesarem geruntur, Labienus eo supplemento, quod nuper ex Italia venerat, relicto Agedinci, ut esset impedimentis praesidio, cum quattuor legionibus Lutetiam proficiscitur. Id est oppidum Parisiorum, quod positum est in insula fluminis Sequanae. Cujus adventu ab hostibus cognito magnae ex finitimis civitatibus copiae convenerunt. Summa imperii traditur Camulogeno Aulerco, qui prope confectus aetate tamen propter singularem scientiam rei militaris ad eum est honorem evocatus. Is quum animadvertisset perpetuam esse paludem, quae influeret in Sequanam atque illum omnem locum magnopere impediret, hic consedit nostrosque transitu prohibere instituit.

58. Labienus primo vineas agere, cratibus atque aggere paludem explere atque iter munire conabatur. Postquam id difficilius confieri animadvertit, silentio e castris tertia vigilia egressus eodem, quo venerat, itinere Melodunum pervenit. Id est oppidum Senonum in insula Sequanae positum, ut paulo ante de Lutetia diximus. Deprensis navibus circiter quinquaginta celeriterque conjunctis atque eo militibus injectis et rei novitate perterritis oppidanis, quorum magna pars erat ad bellum evocata, sine contentione oppido potitur. Refecto ponte, quem superioribus diebus ho-

stes resciderant, exercitum traducit et secundo flumine ad Lutetiam iter facere coepit. Hostes re cognita ab iis, qui Meloduno fugerant, Lutetiam incendi pontesque ejus oppidi rescindi jubent; ipsi profecti a palude ad ripas Sequanae e regione Lutetiae contra Labieni castra considunt.

59. Jam Caesar a Gergovia discessisse audiebatur, jam de Haeduorum defectione et secundo Galliae motu rumores afferebantur, Gallique in colloquiis interclusum itinere et Ligeri Caesarem inopia frumenti coactum in provinciam contendisse confirmabant. Bellovaci autem defectione Haeduorum cognita, qui ante erant per se infideles, manus cogere atque aperte bellum parare coeperunt. Tum Labienus tanta rerum commutatione longe aliud sibi capiendum consilium, atque antea senserat, intelligebat neque jam, ut aliquid acquireret proelioque hostes lacesseret, sed ut incolumem exercitum Agedincum reduceret, cogitabat. Namque altera ex parte Bellovaci, quae civitas in Gallia maximam habet opinionem virtutis, instabant, alteram Camulogenus parato atque instructo exercitu tenebat; tum legiones a praesidio atque impedimentis interclusas maximum flumen distinebat. Tantis subito difficultatibus objectis ab animi virtute auxilium petendum videbat.

60. Sub vesperum consilio convocato cohortatus, ut ea, quae imperasset, diligenter industrieque administrarent, naves, quas Meloduno deduxerat, singulas equitibus Romanis attribuit et prima confecta vigilia quattuor milia passuum secundo flumine silentio progredi ibique se exspectari jubet. Quinque cohortes, quas minime firmas ad dimicandum esse existimabat, castris praesidio relinquit; quinque ejusdem legionis reliquas de media nocte cum omnibus impedimentis adverso flumine magno tumultu proficisci imperat. Conquirit etiam lintres: has magno sonitu remorum incitatas in eandem partem mittit. Ipse post paulo silentio egressus cum tribus legionibus eum locum petit, quo naves appelli jusserat.

61. Eo quum esset ventum, exploratores hostium, ut omni fluminis parte erant dispositi, inopinantes, quod magna subito erat coorta tempestas, ab nostris

opprimuntur; exercitus equitatusque equitibus Romanis administrantibus, quos ei negotio praefecerat, celeriter transmittitur. Uno fere tempore sub lucem hostibus nunciatur, in castris Romanorum praeter consuetudinem tumultuari et magnum ire agmen adverso flumine sonitumque remorum in eadem parte exaudiri et paulo infra milites navibus transportari. Quibus rebus auditis, quod existimabant tribus locis transire legiones atque omnes perturbatos defectione Haeduorum fugam parare, suas quoque copias in tres partes distribuerunt. Nam praesidio e regione castrorum relicto et parva manu Melodunum versus missa, quae tantum progrediatur, quantum naves processissent, reliquas copias contra Labienum duxerunt.

62. Prima luce et nostri omnes erant transportati et hostium acies cernebatur. Labienus milites cohortatus, *ut suae pristinae virtutis et secundissimorum proeliorum retinerent memoriam atque ipsum Caesarem, cujus ductu saepenumero hostes superassent, praesentem adesse existimarent*, dat signum proelii. Primo concursu ab dextro cornu, ubi septima legio constiterat, hostes pelluntur atque in fugam conjiciuntur; ab sinistro, quem locum duodecima legio tenebat, quum primi ordines hostium transfixi telis concidissent, tamen acerrime reliqui resistebant, nec dabat suspicionem fugae quisquam. Ipse dux hostium Camulogenus suis aderat atque eos cohortabatur. Incerto nunc etiam exitu victoriae quum septimae legionis tribunis esset nunciatum, quae in sinistro cornu gererentur, post tergum hostium legionem ostenderunt signaque intulerunt. Ne eo quidem tempore quisquam loco cessit, sed circumventi omnes interfectique sunt. Eandem fortunam tulit Camulogenus. At ii, qui praesidio contra castra Labieni erant relicti, quum proelium commissum audissent, subsidio suis ierunt collemque ceperunt neque nostrorum militum victorum impetum sustinere potuerunt. Sic cum suis fugientibus permixti, quos non silvae montesque texerunt, ab equitatu sunt interfecti. Hoc negotio confecto Labienus revertitur Agedincum, ubi impedimenta totius exercitus relicta erant. Inde cum omnibus copiis ad Caesarem pervenit.

63. Defectione Haeduorum cognita bellum augetur. Legationes in omnes partes circummittuntur: quantum gratia, auctoritate, pecunia valent, ad sollicitandas civitates nituntur. Nacti obsides, quos Caesar apud eos deposuerat, horum supplicio dubitantes territant. Petunt a Vercingetorige Haedui, ut ad se veniat rationesque belli gerendi communicet. Re impetrata contendunt, ut ipsis summa imperii tradatur, et re in controversiam deducta totius Galliae concilium Bibracte indicitur. Eodem conveniunt undique frequentes. Multitudinis suffragiis res permittitur: ad unum omnes Vercingetorigem probant imperatorem. Ab hoc concilio Remi, Lingones, Treviri afuerunt: illi, quod amicitiam Romanorum sequebantur; Treviri, quod aberant longius et ab Germanis premebantur, quae fuit causa, quare toto abessent bello et neutris auxilia mitterent. Magno dolore Haedui ferunt se dejectos principatu; queruntur fortunae commutationem et Caesaris indulgentiam in se requirunt, neque tamen suscepto bello suum consilium ab reliquis separare audent. Inviti summae spei adolescentes Eporedorix et Viridomarus Vercingetorigi parent.

64. [1] Ipse imperat reliquis civitatibus obsides diemque huic rei constituit; omnes equites, xv milia numero, celeriter convenire jubet; peditatu, quem antea habuerat, se fore contentum dicit, neque fortunam tentaturum aut in acie dimicaturum, sed, quoniam abundet equitatu, perfacile esse factu, frumentationibus pabulationibusque Romanos prohibere, aequo modo animo sua ipsi frumenta corrumpant aedificiaque incendant, qua rei familiaris jactura perpetuum imperium libertatemque se consequi videant. His constitutis rebus Haeduis Segusianisque, qui sunt finitimi provinciae, x milia peditum imperat; huc addit equites DCCC. His praeficit fratrem Eporedorigis bellumque inferri Allobrogibus jubet. Altera ex parte Gabalos proximosque pagos Arvernorum in Helvios, item Rutenos Cadurcosque ad fines Volcarum Arecomicorum depopulandos mittit. Nihilo minus clandestinis nunciis legationibusque Allobrogas sollicitat, quorum mentes nondum ab superiore bello resedisse sperabat. Horum principibus pecunias, civitati autem imperium totius provinciae pollicetur.

65. [1] Ad hos omnes casus provisa erant praesidia cohortium duarum et viginti, quae ex ipsa coacta provincia ab L. Caesare legato ad omnes partes opponebantur. Helvii sua sponte cum finitimis proelio congressi pelluntur et Gajo Valerio Donnotauro, Caburi filio, principe civitatis, compluribusque aliis interfectis intra oppida ac muros compelluntur. Allobroges crebris ad Rhodanum dispositis praesidiis magna cum cura et diligentia suos fines tuentur. Caesar, quod hostes equitatu superiores esse intelligebat et interclusis omnibus itineribus nulla re ex provincia atque Italia sublevari poterat, trans Rhenum in Germaniam mittit ad eas civitates, [2] quas superioribus annis pacaverat, equitesque ab his arcessit et levis armaturae pedites, qui inter eos proeliari consuerant. [3] Eorum adventu, quod minus idoneis equis utebantur, a tribunis militum reliquisque, sed et equitibus Romanis atque evocatis equos sumit Germanisque distribuit.

66. Interea, dum haec geruntur, hostium copiae ex Arvernis equitesque, qui toti Galliae erant imperati, conveniunt. Magno horum coacto numero, quum Caesar in Sequanos per extremos Lingonum fines iter faceret, quo facilius subsidium provinciae ferri posset, circiter milia passuum x ab Romanis trinis castris Vercingetorix consedit convocatisque ad concilium praefectis equitum *venisse tempus victoriae* demonstrat: *fugere in provinciam Romanos Galliaque excedere: id sibi ad praesentem obtinendam libertatem satis esse; ad reliqui temporis pacem atque otium parum profici: majoribus enim coactis copiis reversuros neque finem bellandi facturos. Proinde agmine impeditos adorirentur.* [2] *Si pedites suis auxilium ferant atque in eo morentur, iter facere non posse; si, id quod magis futurum confidat, relictis impedimentis suae saluti consulant, et usu rerum necessariarum et dignitate spoliatum iri.* [3] *Nam de equitibus hostium, quin nemo eorum progredi modo extra agmen audeat, et ipsos quidem non debere dubitare. Id quo majore faciant animo, copias se omnes pro castris habiturum et terrori hostibus futurum.* Conclamant equites, *sanctissimo jurejurando confirmari oportere, ne tecto recipiatur, ne ad liberos, ne ad parentes, ne ad uxorem aditum habeat, qui non bis per agmen hostium perequitasset.*

67. Probata re atque omnibus jurejurando adactis postero die in tres partes distributo equitatu duae se acies ab duobus lateribus ostendunt, una primo agmine iter impedire coepit. Qua re nunciata Caesar suum quoque equitatum tripertito divisum contra hostem ire jubet. Pugnatur una omnibus in partibus. Consistit agmen: impedimenta inter legiones recipiuntur. Si qua in parte nostri laborare aut gravius premi videbantur, eo signa inferre Caesar aciemque constitui jubebat; quae res et hostes ad insequendum tardabat et nostros spe auxilii confirmabat. Tandem Germani ab dextro latere summum jugum nacti hostes loco depellunt; fugientes usque ad flumen, ubi Vercingetorix cum pedestribus copiis consederat, persequuntur compluresque interficiunt. Qua re animadversa reliqui, ne circumirentur, veriti se fugae mandant. Omnibus locis fit caedes. Tres nobilissimi Haedui capti ad Caesarem perducuntur: Cotus, praefectus equitum, qui controversiam cum Convictolitave proximis comitiis habuerat, et Cavarillus, qui post defectionem Litavici pedestribus copiis praefuerat, et Eporedorix, quo duce ante adventum Caesaris Haedui cum Sequanis bello contenderant.

68. Fugato omni equitatu Vercingetorix copias suas, ut pro castris collocaverat, reduxit protinusque Alesiam, quod est oppidum Mandubiorum, iter facere coepit celeriterque impedimenta ex castris educi et se subsequi jussit. Caesar impedimentis in proximum collem deductis duabus legionibus praesidio relictis secutus, quantum diei tempus est passum, circiter tribus milibus hostium ex novissimo agmine interfectis altero die ad Alesiam castra fecit. Perspecto urbis situ perterritisque hostibus, quod equitatu, qua maxime parte exercitus confidebant, erant pulsi, adhortatus ad laborem milites circumvallare instituit.

69. Ipsum erat oppidum Alesia in colle summo admodum edito loco, ut nisi obsidione expugnari non posse videretur. Cujus collis radices duo duabus ex partibus flumina subluebant. Ante id oppidum planities circiter milia passuum tria in longitudinem patebat: reliquis ex omnibus partibus colles mediocri interjecto spatio pari altitudinis fastigio oppidum cinge-

bant. Sub muro, quae pars collis ad orientem solem spectabat, hunc omnem locum copiae Gallorum compleverant fossamque et maceriam sex in altitudinem pedum praeduxerant. Ejus munitionis, quae ab Romanis instituebatur, circuitus XI milia passuum tenebat. Castra opportunis locis erant posita ibique castella XXIII facta, quibus in castellis interdiu stationes ponebantur, ne qua subito eruptio fieret: haec eadem noctu excubitoribus ac firmis praesidiis tenebantur.

70. Opere instituto fit equestre proelium in ea planitie, quam intermissam collibus tria milia passuum in longitudinem patere supra demonstravimus. Summa vi ab utrisque contenditur. Laborantibus nostris Caesar Germanos submittit legionesque pro castris constituit, ne qua subito irruptio ab hostium peditatu fiat. Praesidio legionum addito nostris animus augetur: hostes in fugam conjecti se ipsi multitudine impediunt atque angustioribus portis relictis coacervantur. Germani acrius usque ad munitiones sequuntur. Fit magna caedes: nonnulli relictis equis fossam transire et maceriam transcendere conantur. Paulum legiones Caesar, quas pro vallo constituerat, promoveri jubet. Non minus, qui intra munitiones erant, perturbantur Galli: veniri ad se confestim existimantes ad arma conclamant; nonnulli perterriti in oppidum irrumpunt. Vercingetorix jubet portas claudi, ne castra nudentur. Multis interfectis, compluribus equis captis Germani sese recipiunt.

71. Vercingetorix, priusquam munitiones ab Romanis perficiantur, consilium capit omnem ab se equitatum noctu dimittere. Discedentibus mandat, *ut suam quisque eorum civitatem adeat omnesque, qui per aetatem arma ferre possint, ad bellum cogant.* Sua in illos merita proponit obtestaturque, *ut suae salutis rationem habeant neu se optime de communi libertate meritum in cruciatum hostibus dedant. Quod si indiligentiores fuerint, milia hominum delecta* LXXX *una secum interitura* demonstrat. *Ratione inita se exigue dierum* XXX *habere frumentum, sed paulo etiam longius tolerari posse parcendo.* His datis mandatis, qua opus erat intermissum, secunda vigilia silentio equitatum mittit. Frumentum omne ad se referri jubet; capitis poenam iis,

qui non paruerint, constituit; pecus, cujus magna erat copia ab Mandubiis compulsa, viritim distribuit; frumentum parce et paulatim metiri instituit. Copias omnes, quas pro oppido collocaverat, in oppidum recepit. His rationibus auxilia Galliae exspectare et bellum parat administrare.

72. Quibus rebus cognitis ex perfugis et captivis Caesar haec genera munitionis instituit. [1] Fossam pedum xx directis lateribus duxit, ut ejus fossae solum tantundem pateret, quantum summae fossae labra distarent; reliquas omnes munitiones ab ea fossa pedes cccc reduxit, [2] id hoc consilio, quoniam tantum esset necessario spatium complexus, nec facile totum corpus corona militum cingeretur, ne de improviso aut noctu ad munitiones hostium multitudo advolaret, aut interdiu tela in nostros operi destinatos conjicere possent. Hoc intermisso spatio duas fossas xv pedes latas eadem altitudine perduxit; quarum interiorem campestribus ac demissis locis aqua ex flumine derivata complevit. [3] Post eas aggerem ac vallum xii pedum exstruxit; huic loricam pinnasque adjecit grandibus cervis eminentibus ad commissuras pluteorum atque aggeris, qui ascensum hostium tardarent, et turres toto opere circumdedit, quae pedes lxxx inter se distarent.

73. Erat eodem tempore et materiari et frumentari et tantas munitiones fieri necesse deminutis nostris copiis, quae longius ab castris progrediebantur; ac nonnunquam opera nostra Galli tentare atque eruptionem ex oppido pluribus portis summa vi facere conabantur. Quare ad haec rursus opera addendum Caesar putavit, quo minore numero militum munitiones defendi possent. Itaque truncis arborum aut admodum firmis ramis abscisis atque horum delibratis ac praeacutis cacuminibus perpetuae fossae quinos pedes altae ducebantur. Huc illi stipites demissi et ab infimo revincti, ne revelli possent, [1] ab ramis eminebant. [2] Quini erant ordines conjuncti inter se atque implicati; quo qui intraverant, se ipsi acutissimis vallis induebant. Hos cippos appellabant. [3] Ante quos obliquis ordinibus in quincuncem dispositis scrobes tres in altitudinem pedes fodiebantur paulatim angustiore ad infimum fastigio. Huc teretes stipites feminis cras-

situdine ab summo praeacuti et praeusti demittebantur ita, ut non amplius digitis quattuor ex terra eminerent; simul confirmandi et stabiliendi causa [4]singuli ab infimo solo pedes terra exculcabantur; reliqua pars scrobis ad occultandas insidias viminibus ac virgultis integebatur. Hujus generis octoni ordines ducti ternos inter se pedes distabant. Id ex similitudine floris lilium appellabant. Ante haec taleae pedem longae ferreis hamis infixis totae in terram infodiebantur mediocribusque intermissis spatiis omnibus locis disserebantur, quos stimulos nominabant.

74. [1]His rebus perfectis regiones secutus quam potuit aequissimas pro loci natura XIV milia passuum complexus pares ejusdem generis munitiones, diversas ab his, contra exteriorem hostem perfecit, ut ne magna quidem multitudine, [2]si ita accidat ejus discessu, munitionum praesidia circumfundi possent; ac ne cum periculo ex castris egredi cogantur, dierum XXX pabulum frumentumque habere omnes convectum jubet.

75. Dum haec apud Alesiam geruntur, Galli concilio principum indicto non omnes hos, qui arma ferre possent, ut censuit Vercingetorix, convocandos statuunt, sed certum numerum cuique civitati imperandum, ne tanta multitudine confusa nec moderari nec discernere suos nec frumentandi rationem habere possent. Imperant Haeduis atque eorum clientibus, Segusianis, [1]Ambivaretis, Aulercis Brannovicibus, Brannoviis, milia XXXV; parem numerum Arvernis, adjunctis Eleutetis Cadurcis, Gabalis, Vellaviis, qui sub imperio Arvernorum esse consuerunt; Sequanis, Senonibus, Biturigibus, Santonis, Rutenis, Carnutibus duodena milia; Bellovacis X; totidem Lemovicibus; octona Pictonibus et Turonis et Parisiis et Helvetiis; Suessionibus, Ambianis, Mediomatricis, Petrocoriis, Nerviis, Morinis, Nitiobrigibus quina milia; Aulercis Cenomanis totidem; Atrebatibus IV; Velliocassis, Lexoviis, Aulercis Eburovicibus terna; Rauracis et Bojis XXX; universis civitatibus, quae Oceanum attingunt quaeque eorum consuetudine Armoricae appellantur (quo sunt in numero Curiosolites, Redones, Ambibari, Caletes, Osismi, [4]Lemovices, Veneti, Unelli) sex. Ex his Bellovaci suum numerum non compleverunt, quod se

suo nomine atque arbitrio cum Romanis bellum gesturos dicebant neque cujusquam imperio obtemperaturos; rogati tamen ab Commio pro ejus hospitio duo milia una miserunt.

76. Hujus opera Commii, ut antea demonstravimus, fideli atque utili superioribus annis erat usus in Britannia Caesar; quibus ille pro meritis civitatem ejus immunem esse jusserat, jura legesque reddiderat atque ipsi Morinos attribuerat. Tamen tanta universae Galliae consensio fuit libertatis vindicandae et pristinae belli laudis recuperandae, ut neque beneficiis neque amicitiae memoria moverentur, omnesque et animo et opibus in id bellum incumberent. Coactis equitum VIII milibus et peditum circiter CCL haec in Haeduorum finibus recensebantur, numerusque inibatur, praefecti constituebantur. Commio Atrebati, Viridomaro et Eporedorigi Haeduis, Vercasivellauno Arverno, consobrino Vercingetorigis, summa imperii traditur. His delecti ex civitatibus attribuuntur, quorum consilio bellum administraretur. Omnes alacres et fiduciae pleni ad Alesiam proficiscuntur, neque erat omnium quisquam, qui aspectum modo tantae multitudinis sustineri posse arbitraretur, praesertim ancipiti proelio, quum ex oppido eruptione pugnaretur, foris tantae copiae equitatus peditatusque cernerentur.

77. At ii, qui Alesiae obsidebantur, praeterita die, qua auxilia suorum exspectaverant, consumpto omni frumento inscii, quid in Haeduis gereretur, concilio coacto de exitu suarum fortunarum consultabant. Ac variis dictis sententiis, quarum pars deditionem, pars, dum vires suppeterent, eruptionem censebat, non praetereunda oratio Critognati videtur, propter ejus singularem et nefariam crudelitatem. Hic summo in Arvernis ortus loco et magnae habitus auctoritatis, *Nihil,* inquit, *de eorum sententia dicturus sum, qui turpissimam servitutem deditionis nomine appellant, neque hos habendos civium loco neque ad concilium adhibendos censeo. Cum his mihi res sit, qui eruptionem probant: quorum in consilio omnium vestrum consensu pristinae residere virtutis memoria videtur.* [1] *Animi est ista mollitia, non virtus, paulisper inopiam ferre non posse. Qui se ultro morti offerant, facilius reperiuntur, quam qui dolorem patienter*

ferant. Atque ego hanc sententiam probarem — tantum apud me dignitas potest — si nullam praeterquam vitae nostrae jacturam fieri viderem; sed in consilio capiendo omnem Galliam respiciamus, quam ad nostrum auxilium concitavimus. Quid hominum milibus LXXX *uno loco interfectis propinquis consanguineisque nostris animi fore existimatis, si paene in ipsis cadaveribus proelio decertare cogentur? Nolite hos vestro auxilio exspoliare, qui vestrae salutis causa suum periculum neglexerunt, nec stultitia ac temeritate vestra aut animi imbecillitate omnem Galliam prosternere et perpetuae servituti subjicere. An quod ad diem non venerunt, de eorum fide constantiaque dubitatis? Quid ergo? Romanos in illis ulterioribus munitionibus animine causa quotidie exerceri putatis? Si illorum nunciis confirmari non potestis omni aditu praesepto, his utimini testibus, appropinquare eorum adventum, cujus rei timore exterriti diem noctemque in opere versantur. Quid ergo mei consilii est? Facere, quod nostri majores nequaquam pari bello Cimbrorum Teutonumque fecerunt: qui in oppida compulsi ac simili inopia subacti eorum corporibus, qui aetate ad bellum inutiles videbantur, vitam toleraverunt neque se hostibus tradiderunt. Cujus rei si exemplum non haberemus, tamen libertatis causa institui et posteris prodi pulcherrimum judicarem. Nam quid illi simile bello fuit? [2] Depopulata Gallia Cimbri magnaque illata calamitate finibus quidem nostris aliquando excesserunt atque alias terras petierunt; jura, leges, agros, libertatem nobis reliquerunt. Romani vero quid petunt aliud aut quid volunt, nisi invidia adducti, quos fama nobiles potentesque bello cognoverunt, horum in agris civitatibusque considere atque his aeternam injungere servitutem? Neque enim ulla alia conditione bella gesserunt. Quod si ea, quae in longinquis nationibus geruntur, ignoratis, respicite finitimam Galliam, quae in provinciam redacta, jure et legibus commutatis securibus subjecta, perpetua premitur servitute.*

78. Sententiis dictis constituunt, ut hi, qui valetudine aut aetate inutiles sunt bello, oppido excedant atque omnia prius experiantur quam ad Critognati sententiam descendant: illo tamen potius utendum consilio, si res cogat atque auxilia morentur, quam aut deditionis aut pacis subeundam conditionem. Mandu-

bii, qui eos oppido receperant, cum liberis atque uxoribus exire coguntur. Hi quum ad munitiones Romanorum accessissent, flentes omnibus precibus orabant, ut se in servitutem receptos cibo juvarent. At Caesar dispositis in vallo custodibus recipi prohibebat.

79. Interea Commius reliquique duces, quibus summa imperii permissa erat, cum omnibus copiis ad Alesiam perveniunt et colle exteriore occupato non longius mille passibus ab nostris munitionibus considunt. Postero die equitatu ex castris educto omnem eam planitiem. quam in longitudinem tria milia passuum patere demonstravimus, complent pedestresque copias paulum ab eo loco abditas in locis superioribus constituunt. Erat ex oppido Alesia despectus in campum. Concurrunt his auxiliis visis; fit gratulatio inter eos atque omnium animi ad laetitiam excitantur. Itaque productis copiis ante oppidum considunt et proximam fossam cratibus integunt atque aggere explent seque ad eruptionem atque omnes casus comparant.

80. Caesar omni exercitu ad utramque partem munitionum disposito, ut, si usus veniat, suum quisque locum teneat et noverit, equitatum ex castris educi et proelium committi jubet. Erat ex omnibus castris, quae summum undique jugum tenebant, despectus, atque omnes milites intenti pugnae proventum exspectabant. Galli inter equites raros sagittarios expeditosque levis armaturae interjecerant, qui suis cedentibus auxilio succurrerent et nostrorum equitum impetus sustinerent. Ab his complures de improviso vulnerati proelio excedebant. Quum suos pugna superiores esse Galli confiderent et nostros multitudine premi viderent, ex omnibus partibus et ii, qui munitionibus continebantur, et hi, qui ad auxilium convenerant, clamore et ululatu suorum animos confirmabant. Quod in conspectu omnium res gerebatur neque recte ac turpiter factum celari poterat, utrosque et laudis cupiditas et timor ignominiae ad virtutem excitabant. Quum a meridie prope ad solis occasum dubia victoria pugnaretur, Germani una in parte confertis turmis in hostes impetum fecerunt eosque propulerunt; quibus in fugam conjectis sagittarii circumventi interfectique sunt. Item ex reliquis partibus nostri cedentes usque ad

castra insecuti sui colligendi facultatem non dederunt. At ii, qui ab Alesia processerant, maesti prope victoria desperata se in oppidum receperunt.

81. Uno die intermisso Galli atque hoc spatio magno cratium, scalarum, harpagonum numero effecto media nocte silentio ex castris egressi ad campestres munitiones accedunt. Subito clamore sublato, qua significatione qui in oppido obsidebantur de suo adventu cognoscere possent, crates projicere, fundis, sagittis, lapidibus nostros de vallo proturbare reliquaque, quae ad oppugnationem pertinent, parant administrare. Eodem tempore clamore exaudito dat tuba signum suis Vercingetorix atque ex oppido educit. Nostri, ut superioribus diebus, ut cuique erat locus attributus, ad munitiones accedunt; fundis, librilibus sudibusque, quas in opere disposuerant, ac glandibus Gallos proterrent. Prospectu tenebris adempto multa utrimque vulnera accipiuntur. Complura tormentis tela conjiciuntur. At M. Antonius et Gajus Trebonius legati, quibus hae partes ad defendendum obvenerant, qua ex parte nostros premi intellexerant, his auxilio ex ulterioribus castellis deductos submittebant.

82. Dum longius ab munitione aberant Galli, plus multitudine telorum proficiebant; posteaquam propius successerunt, aut se stimulis inopinantes induebant aut in scrobes delati transfodiebantur aut ex vallo et turribus trajecti pilis muralibus interibant. Multis undique vulneribus acceptis nulla munitione perrupta quum lux appeteret, veriti, ne ab latere aperto ex superioribus castris eruptione circumvenirentur, se ad suos receperunt. At interiores, dum ea, quae a Vercingetorige ad eruptionem praeparata erant, proferunt, priores fossas explent, diutius in his rebus administrandis morati prius suos discessisse cognoverunt, quam munitionibus appropinquarent. Ita re infecta in oppidum reverterunt.

83. Bis magno cum detrimento repulsi Galli, quid agant, consulunt; locorum peritos adhibent; ex his superiorum castrorum situs munitionesque cognoscunt. Erat a septentrionibus collis, quem propter magnitudinem circuitus opere circumplecti non potuerant nostri: necessario paene iniquo loco et leniter declivi

castra fecerunt. Haec Gajus Antistius Reginus et Gajus Caninius Rebilus legati cum duabus legionibus obtinebant. Cognitis per exploratores regionibus duces hostium LX milia ex omni numero deligunt earum civitatum, quae maximam virtutis opinionem habebant; quid quoque pacto agi placeat, occulte inter se constituunt; adeundi tempus definiunt, quum meridies esse videatur. His copiis Vercasivellaunum Arvernum, unum ex quattuor ducibus, propinquum Vercingetorigis, praeficiunt. Ille ex castris prima vigilia egressus prope confecto sub lucem itinere post montem se occultavit militesque ex nocturno labore sese reficere jussit. Quum jam meridies appropinquare videretur, ad ea castra, quae supra demonstravimus, contendit, eodemque tempore equitatus ad campestres munitiones accedere et reliquae copiae sese pro castris ostendere coeperunt.

84. Vercingetorix ex arce Alesiae suos conspicatus ex oppido egreditur; crates, longurios, musculos, falces reliquaque, quae eruptionis causa paraverat, profert. Pugnatur uno tempore omnibus locis atque omnia tentantur: quae minime visa pars firma est, huc concurritur. Romanorum manus tantis munitionibus distinetur nec facile pluribus locis occurrit. Multum ad terrendos nostros valet clamor, qui post tergum pugnantibus exstitit, quod suum periculum in aliena vident salute constare: omnia enim plerumque, quae absunt, vehementius hominum mentes perturbant.

85. Caesar idoneum locum nactus, quid quaque ex parte geratur, cognoscit; [1] laborantibus submittit. Utrisque ad animum occurrit, unum esse illud tempus, quo maxime contendi conveniat: Galli, nisi perfregerint munitiones, de omni salute desperant; Romani, si rem obtinuerint, finem laborum omnium exspectant. Maxime ad superiores munitiones laboratur, quo Vercasivellaunum missum demonstravimus. [2] Iniquum loci ad declivitatem fastigium magnum habet momentum. Alii tela conjiciunt, alii testudine facta subeunt; defatigatis in vicem integri succedunt. [3] Agger ab universis in munitionem conjectus et ascensum dat Gallis et ea, quae in terra occultaverant Romani, contegit; nec jam arma nostris nec vires suppetunt.

86. His rebus cognitis Caesar Labienum cum cohortibus sex subsidio laborantibus mittit; imperat, si sustinere non posset, [1]deductis cohortibus eruptione pugnaret; id nisi necessario ne faciat. Ipse adit reliquos, cohortatur, ne labori succumbant; omnium superiorum dimicationum fructum in eo die atque hora docet consistere. [2]Interiores desperatis campestribus locis propter magnitudinem munitionum loca praerupta ex ascensu tentant; huc ea, quae paraverant, conferunt. Multitudine telorum ex turribus propugnantes deturbant, aggere et cratibus fossas explent, falcibus vallum ac loricam rescindunt.

87. Mittit primo Brutum adolescentem cum cohortibus Caesar, post cum aliis Gajum Fabium legatum; postremo ipse, quum vehementius pugnaretur, integros subsidio adducit. Restituto proelio ac repulsis hostibus eo, quo Labienum miserat, contendit; cohortes quattuor ex proximo castello deducit; equitum partem sequi, partem circumire exteriores munitiones et ab tergo hostes adoriri jubet. Labienus, postquam neque aggeres neque fossae vim hostium sustinere poterant, coactis una XL cohortibus, quas ex proximis praesidiis deductas fors obtulit, Caesarem per nuncios facit certiorem, quid faciendum existimet. Accelerat Caesar, ut proelio intersit.

88. Ejus adventu ex colore vestitus cognito, quo insigni in proeliis uti consuerat, turmisque equitum et cohortibus visis, quas se sequi jusserat, ut de locis superioribus haec declivia et devexa cernebantur, hostes proelium committunt. Utrimque clamore sublato excipit rursus ex vallo atque omnibus munitionibus clamor. Nostri omissis pilis gladiis rem gerunt. Repente post tergum equitatus cernitur; cohortes aliae appropinquant. Hostes terga vertunt; fugientibus equites occurrunt; fit magna caedes. Sedulius, dux et princeps Lemovicum, occiditur; Vercasivellaunus Arvernus vivus in fuga comprehenditur; signa militaria LXXIV ad Caesarem referuntur; pauci ex tanto numero se incolumes in castra recipiunt. Conspicati ex oppido caedem et fugam suorum desperata salute copias a munitionibus reducunt. Fit protinus hac re audita ex castris Gallorum fuga. Quod nisi crebris subsidiis

ac totius diei labore milites essent defessi, omnes hostium copiae deleri potuissent. De media nocte missus equitatus novissimum agmen consequitur; magnus numerus capitur atque interficitur; reliqui ex fuga in civitates discedunt.

89. Postero die Vercingetorix concilio convocato *id bellum se suscepisse* [1] *non suarum necessitatium, sed communis libertatis causa* demonstrat, *et quoniam sit fortunae cedendum, ad utramque rem se illis offerre, seu morte sua Romanis satisfacere seu vivum tradere velint.* Mittuntur de his rebus ad Caesarem legati. Jubet arma tradi, principes produci. Ipse in munitione pro castris consedit; eo duces producuntur. [2] Vercingetorix deditur, arma projiciuntur. Reservatis Haeduis atque Arvernis, [3] si per eos civitates recuperare posset, ex reliquis captivis toto exercitui capita singula praedae nomine distribuit.

90. His rebus confectis in Haeduos proficiscitur; [1] civitatem recipit. Eo legati ab Arvernis missi, quae imperaret, se facturos pollicentur. Imperat magnum numerum obsidum. Legiones in hiberna mittit. Captivorum circiter xx milia Haeduis Arvernisque reddit. T. Labienum duabus cum legionibus et equitatu in Sequanos proficisci jubet; huic M. Sempronium Rutilum attribuit. C. Fabium legatum et L. Minucium Basilum cum legionibus duabus in Remis collocat, ne quam ab finitimis Bellovacis calamitatem accipiant. C. Antistium Reginum in Ambivaretos, T. Sextium in Bituriges, C. Caninium Rebilum in Rutenos cum singulis legionibus mittit. Q. Tullium Ciceronem et P. Sulpicium Cabilloni et Matiscone in Haeduis ad Ararim rei frumentariae causa collocat. Ipse Bibracte hiemare constituit. [2] His litteris cognitis Romae dierum xx supplicatio redditur.

FÖRKLARINGAR OCH ANMÄRKNINGAR.

Inledning.

De celtiska folken i Gallien inbröto tidigt öfver Alpernas fjällmur uti Italien. Redan under Tarquinii Prisci regeringstid omtalas en sådan invandring (Liv. 5, 34). Snart följde Cenomaner, Bojer, Lingoner m. fl., hvilka besatte hela landet ifrån Alperna till Po. Längst framträngde Senonerna, som nedsatte sig i Umbrien och först sammanstötte med Romrarne. Det lyckades dem tillochmed, hvad som under hela republikens tid icke lyckats för något annat folk, att lägga Rom i aska (389 f. Chr.). Ofta stridde Gallerna med framgång i förbund med Italiens folk mot de romerska härarne. De nordiska främlingarnes råa kraft och ohejdade mod kunde dock icke i längden bestå mot romersk krigskonst. Senonerna voro de som först nödgades att sträcka vapen. Deras stad Sena (Sena Gallica, nu Sinigaglia) blef den första romerska coloni på gallisk botten. Efter slutet af första puniska kriget, i hvilket Gallerna med Karthagerna isynnerhet på Sicilien hade kämpat mot Rom, skredo Romrarne till underkufvandet af galliska landet. I Etrurien och på Lombardiska slättlandet utkämpades striden. Romrarne öfvergingo Po och efter segren vid Clastidium öfver Insubrerna (222 f. Chr.) föllo landets hufvudstäder Mediolanum och Comum i deras våld. Eröfringen af öfra Italien var fulländad och de nya besittningarne befästades genom militärcolonierna Placentia och Cremona. Hundra år sednare fingo Romrarne fast fot på hinsidan Alperna. Anledning att inblanda sig uti strider, som der fördes, hade Massilia gifvit dem. Denna med Rom tidigt förbundna stad hade nämligen, då dess colonier Nicaea och Antipolis angrepos af Oxybierna och Deceaterna, kallat Romrarne till hjelp och genom deras bistånd besegrat fienderna (154). Då sedermera dessa angrepp förnyades af Salyerna (125), bekämpade dem Consuln Fulvius Flaccus, och år 123 tillbakaträngde dem Proconsuln C. Sextius Calvinus fullkomligt från kusten samt grundlade staden Aquae Sextiae (Aix). Så blefvo Romrarne småningom herrar i landet ifrån att vara beskyddare. Tillfälle att vidare intränga yppade sig snart; ty redan nästföljande året blefvo Haeduerna, Romrarnes bundsförvandter, angripne af Allobroger och Arverner. Men dessa besegrades af Proconsuln Cn. Domitius Ahenobarbus vid Vindalium, och blefvo ytterligare år 121, då de förbundit sig med Rutenerna, slagne af Q. Fabius Maximus (Allobrogicus) vid Isères inflöde i Rhône. Landet öster om Rhône blef romersk provins; Arvernerna och Rutenerna blefvo mildt behandlade och fingo behålla sin frihet. Till skydd för kustvägen till Spanien anlade Consuln Q. Marcius Rex, som utvidgade provinsen mot vester, colonien Narbo Marcius. Kort efter dessa händelser utbredde sig Cimbrernas och Teutonernas väldiga skaror härjande öfver Gallien. Romrarne försökte att hindra deras framträngande; men mer än en här dukade under för dessa barbarer, som i Gallien tillochmed funno förstärkning i Tigurinerna, hvilka år 107 tillintetgjorde Consuln L. Cassii Longini här. Det var C. Marii lycka och fältherretalent förbehållet att genom de blodiga

segrarne vid Aquae Sextiae (102) och på Raudiska fälten (101) bereda dessa horder en undergång. Efter denna storm inträdde en längre tid af lugn. Först år 61 f. Chr. grepo Allobrogerna ånyo till vapen, och kunde med möda bringas till ro genom Praetorn C. Pomptinus. År 60 begynte man i Rom motse ett nytt galliskt krig. Underrättelser hade ingått om oroliga rörelser isynnerhet bland Helvetierna, hvilka rustade sig för utvandring till Gallien. Utrymmet i deras eget land var för trångt, och de voro der utsatte för ständiga angrepp af Germanerna. Dessa hotade äfven Gallien. Den oenighet och afundsjuka, hvarmed Arvernerna och Seqvanerna motstodo de genom Roms vänskap starka Haeduerna, gjorde det för Germanerna lätt att inkomma i landet. Sålunda hade Ariovistus, en svevisk härfurste, gått öfver Rhen med en ansenlig stridsmakt för att hjelpa nämnda folk mot Haeduerna. Men de, som mot sina stamförvandter anropat främmande hjelp, måste snart erfara, att fråga blef om besittningen af deras eget land, och att småningom de öfver Rhen tillströmmande Germanerna skulle taga hela landet i besittning. Detta visste man i Rom bestämdt nog; Haeduerna hade bönfallit om hjelp; dock höll man icke för lägligt att genast ingripa; tvärtom blef Ariovistus, bundsförvandternas besegrare, efter en välberäknad plan af romerska senaten hedrad med titel af rex atque amicus. Man ville vinna tid och genom denna utmärkelse hålla honom afskiljd vid Romrarnes första uppträdande mot Helvetierna, tills ett gynsamt tillfälle kunde visa sig att äfven blifva honom qvitt.

Under dessa förhållanden erhöll C. Julius Cæsar, då han nedlade consulatet, från den 1 Januari 58 f. Chr. ståthållarskapet öfver Gallia Provincia, Gallia Cisalpina samt Illyricum. Gallia Transalpina bestod af ett stort antal folk, men var i sig upplöst och utan enhet. De egentliga Gallerna voro af celtisk, Aquitanerna af iberisk, Belgerna mestadels af germanisk härkomst, och folken tänkte mera på sin olika härstamning, än på det lika intresse, som skulle hafva sammanhållit dem. Men äfven folken af samma stam bildade intet helt. Endast clientelförhållandet, hvari smärre stater stodo till större, var ett slags förening under den allmänna söndringen. Författningen var i allmänhet aristokratiskt republikansk. Inom staterna herrskade de ridderliga slägterna med sina partier. Menigheten bestod af lifegna bönder, hvilka slöto sig till de mäktiga, utan rättighet att deltaga i offentliga rådplägningar. Något utbildadt borgarstånd fanns ingenstädes.

I ett sådant land, ännu ej återställdt efter Cimbrernas förödelser, uppträder Cæsar, Marii anförvandt, i spetsen för sina legioner. För honom var tydligt, att hans värf icke blott var att tillbakadrifva Helvetierna och befria bundsförvandterna. Ett vidsträcktare krig var redan förberedt och hela landet låg för honom öppet. För ett eröfringskrig mot den urgamla fiende, som en gång härjat Tiberns stränder och genom århundraden oroat Italien, kunde i Rom förutsättas ett större nationalt intresse, än för något annat. För Cæsar enskildt kunde detta krig blifva ett medel att vinna afgjord öfvervigt öfver motpartiet och triumfera öfver sitt fäderneslând.

FÖRKLARINGAR

OCH

ANMÄRKNINGAR.

---

* *Commentarii*, korta, lätt och konstlöst affattade berättelser öfver vissa minnesvärda händelser som någon upplefvat, särdeles åsyftande deras gagn, hvilka skola utarbeta en fulländad historia; motsvarande vår tids *memoirer*, grekernes *ὑπομνήματα*. Häfdeforskaren har att undersöka hvad som i dylika memoirer möjligtvis kan vara offer åt det personliga intresset.

FÖRSTA BOKEN.

Innehåll.

I. *Ethnografisk inledning*. Gallien på Cæsars tid. Kap. I. II. *Kriget med Helvetierna*. Dessa öfvergifva sitt hemland för att i Gallien förskaffa sig bättre bostäder, men blifva af Cæsar besegrade i tvänne drabbningar, hvarefter de öfverblifna få tillbakavända till Helvetien. K. 2—29. III. *Kriget med Ariovistus*. Genom galliska höfdingar framföras till Cæsar klagomål öfver denna Sveverfurste, som i 14 år spelat mästare i Seqvanerlandet. Efter att förgäfves hafva skickat sändebud till honom uppträder Cæsar såsom Hæduernas beskyddare, slår honom i en enda slagtning, hvarigenom han tvingas att med återstoden af sin här draga tillbaka öfver Rhen. K. 30—54. — Händelserna tilldraga sig år 58 f. Chr. f.

1. 1. ‚Gallien är till hela sitt omfång deladt' o. s. v. Här är blott fråga om det Gallien, som var föremål för Cæsars eröfringar, d. v. s. Gallia Transalpina med undantag af Provincia Romana. — 2. *aliam* partem = en annan (andra) del. Man kunde hafva väntat *alteram* = den andra (jfr kap. 2.); men Cæsar ansåg här vara likgiltigt, i hvilken ordning han uppräknade de tre delarne af allt Galliens land. — 3. *M. et S. dividit*, de båda floderna fattade såsom en sammanhängande gräns. — 4. *omnium fortissimi*, jfr Sv. ‚allra tappraste' (*allra* är gammal genitivform af *allr*,

omnis). — 5. Emedan *longissime absunt* här står i egentlig mening ('bo mest aflägset'), måste *cultus etc. provinciae* tydas sylleptiskt ('Provinsen med dess bildning', eller 'den civiliserade Prov.'). *Cultus* afser kroppslig (lefnadssättets), *humanitas* andlig (moralisk och intellectuell) förfining och veklighet. — 6. *proximique sunt* = et propterea quod proximi sunt. — 7. *quotidianis proeliis contendunt* i st. f. *quotidie p. c.* (Antimeria). — 8. *quum*, 'i det att.' *quum aut* = quod quum faciunt, aut etc. — 9. *Eorum una pars*, 'En deras (näml. de tre ofvannämnda Galliska folkens) landsdel.' *Eorum* sål. gen. subjectivus. — 10. *ab Sequanis etc.*, eg. (då rigtningen tages) ut ifrån Sequ., d. v. s. från den sida, eller åt det håll, hvarest Seqvanerna bo. — 11. *Belgae oriuntur*, för Belgium capit initium, ἡ Βελγικὴ ἄρχεται, gr. öfvs. — 12. Vid angifvandet af dessa länders lägen fattade Cæsar romerska Provinsen såsom utgångspunkt, och härifrån sträcker sig det egentliga Gallien åt norr, Belgien åt nordost, Aquitanien åt nordvest.

2. 1. *nobilis* brukas af Cæsar mest om börden: 'adelig', 'förnäm'. — 2. *Messala* och *Piso* voro Consuler år 61 f. Chr. — 3. 'allenastyrelse', 'oinskränkt herravälde'. — *nobilitatis* för *nobilium;* så ock *civitati* för *civibus* (hvilket förklarar plur. *exirent).* — 5. *persuasit, ut* —: *perfacile esse* —. Olika construering af finalsats och ren objektivsats. — 6. Grekiska öfversättningen har πανδημεὶ ἐκστρατεύειν, 'i massa uttåga'. — 7. *loci natura continentur*, 'äro inneslutna (alldeles innestängda) genom ortens naturbeskaffenhet (naturliga gränsor)'. Eftertrycket hvilar sålunda på *continentur*, ej på *loci natura.* — 8. *qua ex parte*, 'från denna sida', 'i detta hänseende'. Liksom man säger *ex omni parte* t. ex. nemo beatus est, så här *qua ex parte* scil. incommodorum, de quibus mentio fit. Den vanliga läsarten *qua de causa* strider alldeles emot codices. — 9. *fines pro multitudine etc. angusti*, 'för trånga i förhållande till mängden'. Adjectiver, som hafva begreppet af utsträckning i rum eller tid, kunna äfven i positivus antaga comparativens betydelse; t. ex. longus, multus, exiguus. — 10. Uppgifterna om Helvetiens vidd kunna naturligtvis icke vara fullt noggranna, alldenstund invånarne sjelfva, af hvilka Cæsar hade underrättelsen, icke kunnat efter vetenskapliga fordringar uppmäta landet. I sjelfva verket är det betydligt mindre, än hvad här angifves.

3. 1. *adducti*, 'bevekta'; *permoti*, 'fullt bestämda dertill'; *inductus* (c. 2.), 'förledd' (med bibegrepp af det orätta och skadliga). Dylika adjectiver behöfva för öfrigt icke alltid återgifvas i svensk öfversättning. — 2. 'som de ansågo nödigt' (detta ligger i conjunctiven). — 3. 'genom ett formligt folkbeslut'. — 4. *deligere* betyder till ett bestämdt ändamål utse den man anser dertill vara dugligast, medan *eligere* helt enkelt betecknar ett utväljande bland flera. *De* antyder i sammansättningar ofta rigtningen till ett mål. *Devenire, devertere, defluere* etc. — 5. *sibi legationem suscepit.* De öfriga anordningarne torde han hafva öfverlåtit åt andra. — 6. *Haeduo.* Läsarten *Aeduus, Aedui,* stödjande sig blott på en yngre codex (*Vratislauiensis primus*, skrifven år 1475) samt några inscriptioner, har genom den sednare Aldinska editionen (Venetiis 1566) blifvit införd och allmänt efterföljd, sedan icke heller Oudendorp, oaktadt kännedom om manuscripternas *Haeduus*, afvikit från vul-

gära skrifsättet. Tillochmed grekiska öfversättningens Ἐδουεῖς har Baumstark (se hans anm. till Lib. I. cap. 11) funnit för godt att beröfva sin spiritus asper. Schneiders förmodan, att uttalet *Aedui* tillhört en sednare tid, får således icke hemta något stöd från denna scriptor Graecus. — 7. *qui* syftar på *Dumnorix,* med hvars *principatus* förmodl. menas att han det året var *Vergobret,* hvarom se kap. 16. Cæsar nämner att han var broder till Divitiacus, emedan denne var för Romrarne mera och tidigare bekant (jfr kap. 31). — 8. *acceptus,* mottagen, ofta mottagen, gerna sedd, välkommen hos ngn, omtyckt, värderad, älskad, behaglig. Så öfvergå stundom participierna från sin passiva betydelse till en adjectivisk, betecknandet af en stående beskaffenhet. T. ex. *citus, incitatus* 1) satt i fart, 2) som har fart med sig. Jfr de grek. verbalia på τός, t. ex. στρεπτός, vriden, vridbar, ὁρατός, sedd, synbar. Äfven i svenskan förekommer samma begrepps-öfvergång, t. ex. *tvungen, efterlåten.* — 9. Så IV, 30. *optimum factu esse — prohibere;* VII, 64. *perfacile factu frumentationibus Romanos prohibere.* Dylika pleonastiska uttryck förekomma i vårt hvardagsspråk, såsom: ‚Det är lätt att göra att hindra'. — *probat,* ‚söker bevisa, göra begripligt'.

4. 1. *Ea res,* näml. Orgetorix' hela förrädiska förfarande. — 2. ‚genom angifvelse'. d. ä. anklagare. — 3. Abl. causae. — *ex vinculis* = vinctum. — 5. Constr. *Damnatum,* i. e. Si ejusmodi rei damnatus fuisset, *oportebat,* scil. ex lege, illam *poenam sequi* eum *ut igni cremaretur.* Hela satsen får icke fattas individuelt, om den lagliga bestraffningen af Orgetorix, utan såsom en underrättelse i allmänhet om straffet för landsförräderi, ett bestraffningssätt för nämnda brott vanligt bland Galler och andra barbariska folk. *Igni cremari,* en pleonasm ur lagspråket, i hvilken tillika ligger ett visst högtidligare eftertryck. — 6. Abl. temporis, icke abl. absol., i hvilket fall det skulle heta: *Die causae dictionis constituta. Dies* betyder här tidpunkt, termin. *Causae dictio,* försvar. Verbalia på *-io* förekomma sällan. — 7. *familia* omfattar här hela tjenareskaran. — 8. *ad,* ‚inemot', ‚vid pass'. På lika sätt adverbialiseras jemte räkneord grek. εἰς (t. ex. εἰς δισχιλίους, Xen. Anab. 1, 1, 10), sv. *vid* (t. ex. ‚vid 2000 man', ‚vid år 830'). — 9. ‚lyckades komma undan processen'. — 10. *exsequi,* fullfölja, förfäkta, göra gällande. — 11. *neque abest suspicio* = dubitari non potest; derföre följer *quin.* ‚Derpå kan man väl icke tvifla, att, såsom Helv. tro, han o. s. v.' Orden *ut H. arbitrantur* få ej hänföras till den sats, efter hvilken de äro inskjutna.

5. 1. *ut — exeant,* en förklarande tillsats, apposition till det föreg. *facere,* i hvilken *ut* har betydelse af ‚att nämligen'. Likartade exempel se nedan kap. 13, *ut flumen transirent.* k. 31, *ut domo emigrent.* — 2. ‚samt ännu öfriga (= och slutligen ännu) enstaka (här och der i landet liggande) gårdar'. *Privatus* synes här stå med bibegrepp af *separatus.* — *portaturi erant* optime pro: ‚portare cogitabant'. — 4. *domum reditionis.* Verbets styrande kraft *(domum redeundi spes)* fortverkar i verbalsubstantivet. — 5. *mensium.* Den äldsta och bästa codex *(Bongarsianus primus,* från 9de årh.) har *mensum,* hvilken form hos flera författare finnes constaterad. — *molita cibaria,* munförråd, hvars förmalning redan var

undangjord, d. ä. mjöl och möjligen äfven bröd. — 7. *cum iis* (i st. f. *secum* eller åtminstone *cum ipsis)* sagdt ur Cæsars synpunkt. — 8. *ad se* sc. ex itinere *receptos adsciscunt sibi socios.*

6. 1. *itinera duo, quibus itineribus.* Oftare än någon annan författare upprepar Cæsar, isynnerhet jemte pron. relativum, ett föregående substantiv. *Ultra eum locum, quo in loco* (1, 49). *Omnibus rebus iis confectis, quarum rerum causa* (4, 19). *Omnes ad portum Itium convenire jubet, quo ex portu* (5, 2). *Quum prima legio in castra venisset reliquaeque legiones abessent* (2, 17). *Convocato consilio omniumque ordinum ad id consilium adhibitis centurionibus* (1, 40). Vanlig är (äfven hos Cicero) denna omsägning vid *dies. Diem dicunt, qua die* (här nedan). *Ex eo die dies quinque* (1, 48). *Dies colloquio dictus est ex eo die quintus* (1, 42). Regelmässigt säges *pridie (postridie) ejus diei.* Denna utförlighet och omständlighet blef åtminstone till någon del vedertagen efter bruket i lagliga handlingar, senatsbeslut o. d. Om ock härigenom somligstädes beredes en större tydlighet, förorsakar emedlertid detta uttryckssätt någongång en tadelvärd släpighet i stilen. Se t. ex. det ofta upprepade ordet *locus* i 49de äfvensom *castra* i 48de kap. af denna bok. — 2. *vix qua* = vix ut illac, ‚så att med svårighet åt den leden' *(qua* är adv.): *vix* står med eftertryck, liksom ofta *paene* och *prope* framför *ut.* Betonade ord sättas regelbundet framföre conjunctioner och pron. rel. T. ex. 1. 25: *neque - - satis commode pugnare poterant, multi ut* - - 1, 26: *Diutius quum.* 2, 2: *in interiorem Galliam qui deducerent.* — *autem* har här ingen adversativ kraft. — 3. *vadum,* grundt ställe, hvarest kan v a d a s öfver en flod. I *vado transire* är instrumental-ablativen *vado* att fatta nästan adverbielt, liks. vadningsvis öfvergå. — 4. Egentligen *se,* då pronomen syftar på subjektet i hufvudsatsen. Dock inträffar ej sällan, att en sats, hvilken i subjektets anda och mening skulle framställas beroende, bifogas af skriftställaren i egen person refererande. — 5. *ante diem quintum Kalendas Apriles,* den 28 Mars.

7. 1. *eos — conari.* Efter det förutsända *id* voro dessa ord öfverflödiga; men Cæsar låter ofta sådane epexegeser följa för att ytterligare utföra hvad som genom ett föregående pronomen blifvit antydt. — 2. *maturat ab urbe proficisci,* ‚bryter i största hast upp ifrån Rom'. Med *urbs* menas hos en latinsk förf. alltid hufvudstaden Rom, när det icke är fråga om någon särskild stad. Gr. öfvs. har redan vid begynnelseordet *Cæsari* tillägget ἐν τῇ Ῥώμῃ τότε ὄντι. Cæsar, då han skref för sina medborgare, behöfde icke nämna, hvem han var, eller hvarest han då för tiden vistats, eller hvarföre buden om Helvetierna just kommit till honom. — 3. ‚så stora dagsmarscher han möjligen kunde'. Efter Plutarchi berättelse skall Cæsar hafva fulländat hela denna resa på åtta dagar. — *contendere in locum,* ‚hastigt uppbryta mot en ort', ‚gå med ilmarsch'. — 5. *ad Genuam pervēnit,* icke: han framkommer t i l l G., utan: t i l l n ä r h e t e n af G. I annat fall skulle stått blott *Genuam perv.* Likaså betecknas genom *ad* understundom en ungefärlig tidpunkt: *mot, vid.* Nep. Att. 10, 2. *ad adventum,* vid ankomsten. — 6. d. v. s. såväl Gallia citerior som ulterior, hvilka båda tillsammans han såsom Proconsul hade att förvalta. — 7. *Imperare* är techniskt uttryck om utskrifningar och

beskattningar: ‚affordra', ‚ålägga att lemna', ‚requirera'. — 8. ‚inalles', ‚öfverhufvud'. — 9. *Ubi* såsom tidspartikel brukadt betecknar inträdandet af en händelse, på hvilken omedelbart följer en annan. — *aliud iter haberent nullum*, ‚annan väg hade de allsingen'. Så står ett ord significant på slutet. — 11. *rogare* scil. *se*. Denna subjektsaccusativ (motsvarande *jag* i det directa talet) saknas ofta hos Cæsar, enkannerligen i sådana fall, hvarest en annans tal, såsom här, på indirect sätt i flera på hvarandra följande infinitivsatser anföres. — 12. ‚rätt väl visste'. — L. Cassius var C. Marii consulatcollega år 107 f. Chr. — 14. *mittere sub jugum*, ‚låta gå genom skamporten'. Detta, som skedde i segrarens åsyn efter vapenrustningens afklädande, var den största skymf för öfvervunna soldater, emedan de på bekostnad af sin ära återköpte friheten. En sådan skamport (ok) bildades genom tvänne i jorden nedstuckna spjut, hvilka förbundos ofvantill medelst ett tredje. — 15. *concedendum*, sc. ut per provinciam iter facerent. — 16. ‚om de fått tillfälle'. — *temperaturos*. Vanligare vore *sibi temperaturos*. — 17. ‚för att vinna tid', ‚åstadkomma tidsutdrägt', ‚erhålla uppskof'. — *dies ad deliberandum*, betänketid.

8. 1. *legione — militibusque*. Denna abl. instr. framställer legionen och soldaterna såsom viljelösa verktyg i fältherrens hand. Om *menniskor*, genom hvilka något verkställes, begagnas eljest *per* eller *opera*. Bruket af blotta ablativen är föröfrigt redan mildare vid collectivnamn, såsom *cohors*, *equitatus*, i hvilka begreppet af den enskilda personligheten mindre starkt framträder. — *provincia* är här appellativum. — 3. Efter det noggrannare åskådningssättet skulle det heta: *unde fl. Rhodanus effluit*. — 4. *ad montem Juram*, d. ä. till det ställe, hvarest Juraberget möter på andra flodstranden. Det var på venstra (södra) sidan om Rhône som Cæsar uppförde jordvallen (detta är här betydelsen af *murus*) i en oafbruten sträckning (per*ducit*) förbi de grunda ställena i floden, hvarigenom för Helvetierna endast den trånga vägen på Sequaniska sidan blef öfrig. — 5. *negat se posse* h. e. *dicit se non posse*. — *more et exemplo*, d. ä. såväl efter allmänna grundsatser, som äfven de prejudikater, hvilka i likartade fall blifvit gifna. — *ulli* sc. populo armato. *Ullus* utan bifogadt substantiv är sällsynt. — 6. ‚bevilja', ‚tillåta'. — *prohibiturum* sc. *se*. Se föreg. kap. not 11. — 7. *ea spe dejecti*, ‚skuffade i detta hopp'. Bilden af nedstötandet från en höjd. Så äfven *spe lapsus* (5, 55), *opinione dejectus* (5, 48). — 8. *alii* = nonnulli etiam. — 12. *si perrumpere possent, conati*. Efter verber som betyda *vänta, försöka* (exspecto, experior, tento, conor) plägar *si*, likasom det grekiska *εἰ* (*ἀποϱητικόν*), öfvergå i betydelsen *om, huruvida (num)*. 2, 9 *si nostri transirent, hostes exspectabant*. Liv. 1, 57. *Tentata res est, si primo impetu capi Ardea posset*. Cic. Phil. IX, 1. *si quam opem reipublicae ferre posset, experiretur*.

9. 1. ‚Alltså *återstod* blott *den enda vägen genom Seqvanernas* land'. — 2. *sua sponte* står ej här i sin vanliga betydelse (‚af egen drift, fri vilja'), utan: ‚af egen förmåga' (andras åtgörande förutan), ‚på egen hand', hvilket vanligen heter *per se*. — 3. Substantiviska abl. absoluti förekomma isynnerhet vid de af verber härledda substantiver, hvilka företräda participiets ställe; alltså *eo deprecatore*

= *eo deprecante,* på hans förbön, genom hans förmedling. I *deprecari* ligger likväl städse begreppet ‚genom böner afvända’, näml. här Seqvanernas uppsåt att förhindra genomtåget; hvarföre äfven det absolut stående *impetrarent* är att supplera med *ne prohiberent.* — 4. genom den kärlek, han hos Seqvanerna sig förvärfvat, och genom den frikostighet, hvilken han der visat. — *novis rebus studere,* sträfva efter hvälfningar, önska omstörta den bestående statsformen. — 5. ‚tjenstaktighet’, ‚tjenstbevisningar’.

10. *Renunciare* nyttjas om den underrättelse, hvarmed utskickade kunskapare återkomma. Jfr kap. 21. Det kan antagas, att Cæsar utsändt spejare, för att utforska Helvetiernas beslut. — *mihi est in animo,* jag är sinnad, har för afsigt. — 2. *magno cum periculo.* Praep. *cum* betecknar den medföljande farans *varaktighet.* Blotta ablativen skulle icke innebära denna betydelse. — 4. *inimicus,* någons fiende till sinnelaget, gr. ἐχθρός; *hostis,* till handlingssättet, gr. πολέμιος. — 5. ‚på en för hvarje infall blottställd och särdeles sädesrik ort’. *Loca* (non *loci) patentia* sunt plana et non munita. Schn. — 6. *T. Labiēnum legatum. Legati* (underfältherrar, general-lieutenanter) voro de högsta stabsofficerare, hvilka i fältherrens frånvaro intogo hans plats. *Labienus* var Cæsars förnämsta *Legat* i galliska kriget och omnämnes af honom ofta. Han hade förut varit folktribun och ifrig anhängare af Cæsar. I början af borgerliga kriget öfvergick han ickedestomindre till Pompeji parti och blef Cæsars bittraste fiende, men synes med detsamma hafva förlorat nästan all sin fordna lycka. — *in Italiam,* näml. till sin provins derstädes. — 8. ‚i starka dagsmarscher’. — 9. *circum Aquilejam hiemabant,* rundtomkring A., så att Aquileja var medelpunkten för vinterqvarteren, utan att äfven sjelf höra till dessa. I allmänhet uppslogos vinterqvarteren endast sällan i städerna. *Circa Aquilejam* skulle betyda: någorstädes i trakten af A. *Circa* kan äfven brukas om *tid,* men icke *circum.* — *ire contendit,* ‚framryckar *skyndsamt*’. Likaså 3, 6 *reverti contendit.* I latinet står ofta verbum i st. f. vårt betonade adverbium. T. ex. Kap. 7. *proficisci maturat.* — 10. *locis sup. occupatis,* sedan, och jemväl derigenom, att de besatt höjderna. Abl. absol. öfvergår till abl. instr. — 11. Constr. *His pulsis compluribus proeliis. His pulsis* är abl. absol. — *extremum* sc. oppidum. — *ulterioris provinciae,* kort uttryck i st. f. *quae est civitas ulterioris provinciae,* eller *qui sunt ult. prov.*

11. 1. *ita se* — *meritos esse.* Acc. c. inf. beror af ett i *mittunt* liggande verbum dicendi. — 2. Syftar på den här, öfver hvilken Labienus i Cæsars frånvaro förde befälet. — 3. Eg. *sui,* emedan Haeduerna äro hufvudsubjektet i perioden; men genom uttrycket *exercitus nostri* (i st. f. *exerc. Romani)* hade Cæsar redan så framträdt såsom berättande och talande *om* Haeduerna, att han svårligen kunde skrifva annat än *eorum.* — 4. Perfectum står här för att uttrycka, att allt, hvaröfver de beklagade sig, redan skett. — 5. *Ambarrerne* kallas *Haeduiska* såsom varande Haeduernas clienter. — 6. ‚vänner och stamförvandter’. — 7. *agri solum,* eg. fältets grund, d. v. s. bara nakna marken, ett förhärjadt land. — 8. Både *nihil reliqui* och *nihil reliquum* kan sägas. — 9. *statuit,* ansåg, trodde. — 10. *Santonos.* Af namnen *Santŏni, Teutŏni* före-

komma hos Cæsar såsom metaplasmer genitiverna *Santŏnum* (1, 10), *Teutŏnum* (7, 77). Likaså af *Tribŏci* acc. *Tribŏces* 1, 51, enligt de bästa codices (Whitte skrifver *Tribocos* med stöd af Codex *Havniensis primus*, hvars läsart synes vara Schn. och Nipp. obekant. ‚*Tribocos* ibi praeferenti non magnopere repugnabo'. Schn. p. 329.). *Calēti* 2, 4. 8, 7. Deremot *Calētes* 7, 75. I allmänhet röjer sig hos latinska skriftställare ovisshet om terminationen af främmande nomina propria. Jemte *Argi, orum* brukas *Argos* såsom neutr. i sing.; af nominativerna *Achilles, Ulixes* bildar Horatius gen. *Achillei, Ulixei;* af de grek. nomina propr. på *es* finnes gen. *is* och *i*, t. ex. *Isocratis* och *Isocrati*. — *dum* — *pervenirent.*, imperf., emedan den berättande försätter sig sjelf uti tilldragelsens tid; men ställde han sig logiskt utom och öfver densamma, skulle följa plusquamperf. *(pervenissent)*.

12. 1. ‚Der *är en flod* som heter *Arar*'. Gif akt på den lefvande åskådlighet, hvarmed Cæsar i en enkel och lugn berättelse låter föremålen framträda. — 2. *fines* här i sin egentliga bet.: gränsor. — 3. ‚flåtar och ökstockar'. — 4. *traduco* här med dubbel acc. — 5. *fere*. Denna läsart har Nipp. efter de bästa codd. och äldsta edd. återställt i st. f. *vero*. De föregående *tres partes* få naturligtvis icke med arithmetisk noggrannhet tagas för trefjerdedelar. — *citra flumen Ararim*. Af detta *citra* synes, att Cæsar ofvan Saônes inflöde gått öfver Rhône till Segusianerna (Kap. 10), hvilka likväl hufvudsakligen synas hafva bott vester om Saône och Rhône. Accus. formen *Arărim* är af nom. *Arăris*. — 7. *de tertia vigilia . . . profectus*, uppbrytande liks. från tredje nattväkten, d. ä. afbrytande denna (det dåvarande tillståndet), till uppbrottet och marschen egnande *en del af* densamma, korteligen: *under loppet af* 3dje nattv. Romrarne indelade natten hela året om på militäriskt vis i fyra nattväkter *(vigiliae)*, af hvilka de tvänne första räknades från solnedgång till midnatt, de tvänne sista från midnatt till soluppgången. Då vidare hvarje nattväkt delades i trenne timmar, blefvo dessa under de särskilda årstiderna olika långa, hvilket äfvenledes var förhållandet med dagens 12 timmar, så att blott vid höst- och vårdagjemningen de romerska timmarne blefvo af lika längd med våra. Uttrycket *de tertia vigilia* förklaras här af Herzog och öfriga nyare commentatorer, i enlighet med Zumpts grammatik: ‚*straxt efter* tredje nattv., d. ä. efter kl. 3 på morgonen'. För att inse orimligheten af denna tydning, behöfver man blott erinra sig, att tidsbestämningen *de quarta vigilia* då skulle sammanfalla med, eller inträffa *efter* solens uppgång; och likväl säger Cæsar 1, 40 extr. *proxima* nocte *de quarta vigilia*, således medan ännu natten varade. Deremot *postero die prima luce* 6, 7. I kapp. 21 och 22 omtalas att Cæsar efter att hafva brutit upp *de quarta vigilia* och marscherat mer än ¾ svensk mil, *prima luce* möttes af Considius. — 8. *inopīnans* adj. ‚intet förmodande', ‚oförvarandes'. Formen *necopīnans* nyttjas icke af Cæsar. — 9. Detta *eorum* hörer till öfverflödet i Cæsars stil. — 10. *pagus*, krets, kanton. Sannolikt är ordet beslägtadt med *pasco*, liks. en *pascui communio*, ett betes-lag. — *omnis* flerestädes hos Cæsar för *totus*. — 12. *princeps*, i. e. prima. — 13. *injurias publicas*, oförrätter tillfogade staten, *privatas*, mot hans egen familj.

13. 1. *pontem in Arare.* Vi säga: en bro *öfver* Arar. Denna bro var vid nuv. Maçon, hvarest Helvetiernas trenne första colonner hade skeppat sig öfver. — 2. *commoti*, perculsi, perturbati. — 3. ‚med mycken möda, största svårighet'. — 4. ‚nempe flumen transire' vore sämre latin. Se föröfrigt kap. 5. not 1. — 5. *qui bello Cassiano dux fuerat.* Divico måtte således nu — femtio år sednare — hafva varit betydligt gammal. *Bellum Cassianum*, det krig i hvilket Cassius förde öfverbefälet och jemväl blef slagen. Se kap. 7 och 12. — 6. ‚underhandlade', ‚samtalade'. — 7. *sin b. persequi* [eos] *perseveraret* [Cæsar]. Subjekt är icke mera *populus Romanus.* I lifligt tal inträffar ej sällan sådan vexling, i det att ett i bisats sednast nämndt subjekt (såsom här *Cæsar constituisset* etc.) ännu närmast föresväfvande författaren oförmärkt öfvergår till hufvudsubjekt. Objektet *eos* var icke för tydligheten nödvändigt. — 8. ‚Att han hade öfverrumplat den ena afdelningen (hvad den saken angick), derföre skulle han icke lägga för stor vigt på Romrarnes tapperhet'. *adortus esset: μεῖωσις.* Divico hade icke lust att säga *concidisset* eller *fugasset. ne — magnopere tribueret.* Vanligen säges *aliquid* eller *multum tribuere. ne* här flera gånger med imperf. conj. hvari ligger en uppfordring till Cæsar. — 9. *didicisse* = institutos esse. — 10. *memoriam* sc. calamitatis etc. *proderet*, i. e. ad posteros propagaret. Divico i sitt förmätna språk råder Cæsar att akta sig äfven för detta, fastän det vore mindre än *nomen caperet.* Platser, hvarest afgörande slag hållits, förvara minnet af de besegrades olycka och segervinnarens ära.

14. 1. *His* neutr. gen., pro *ad haec.* — 2. ‚För honom var så mycket mindre skäl till betänklighet förhanden', näml. hvad han i närvarande fall hade att göra, om han borde välja fred eller krig med Helvetierna. Till det sednare kände han sig nog starkt uppmanad äfven om icke Divico hade upplifvat minnet af förnärmelsen mot Romrarne. — 3. Se *eo gravius ferre* eas res, *quo* etc. — *merito* in malam partem = *culpa.* — 5. *si alicujus injuriae sibi consc. f.*, varit medvetande af *något slags* orätt, *någon den ringaste* orättvisa. *ali* ger ordet en egen betydelse. Deremot skulle *si cujus inj.* hafva stått utan allt eftertryck, blott enklitiskt (‚den eller den orättvisan'). — 6. ‚men just derigenom hade det (Rom. folket) låtit svika sig, emedan' o. s. v. — 7. ‚Och om nu äfven'. — 8. *eo* (pro *se*) ‚efficit, ut non Cæsar, sed res loqui videatur'. Schn. — 9. *quod Haeduos, quod Ambarros, quod Allobrogas* (grek. ändelse). Figura Anaphora. — 10. *num — — memoriam deponere posse?* Somliga vilja här efter *num* hafva *posset.* Men satsen innehåller icke någon egentlig fråga, hvarpå ett svar vore att vänta, utan ett påstående, som endast fått form af fråga, så att han blott behöfver fattas negativt, för att återkomma till formen af den enkla utsägesatsen. Så brukas infin. 5, 28: *quid esse levius aut turpius, quam auctore hoste de summis rebus capere consilium?* — 11. *eodem pertinere*, ledde till ett och samma, stod i förbindelse med en och samma sak, var såväl det ena som det andra att hänföra till gudarnes vanliga förfaringssätt. Helvetiernas oerhörda öfvermod och långvariga strafflöshet, öfver hvilken, menar Cæsar, de sjelfva eljest väl kunde undra, hade samma anledning och samma påföljd. — 12. Constr. *deos consuesse concedere his, quos — ulcisci velint, im-*

punitatem etc., quo gravius (= ut eo gr.) *doleant ex comm. rer. Ex* i allm. om det hvaraf ngt *härrörer*, här om *grunden* till lidandet. Vanl. *dolere* med blott abl. — 13. Concessivsats. — 14. *de* här: beträffande, i hänseende till, för.

15. 1. ‚ungefär 4000 man starkt'. — 2. *coactum habebat* = hade samlat och hade samladt; säger således mera än *coëgerat*. Genom *habere* med partic. perf. betecknas fasthållandet vid en fulländad handling, fortvaron af ett härigenom uppkommet tillstånd, en bestämd fysisk eller andlig besittning. T. ex. kap. 48. *aciem instructam habuit.* 7, 29. *effectum habere.* Isynnerhet brukas denna omskrifning vid verba som betyda *veta* och *bestämma*, såsom *compertum, exploratum, constitutum habere.* Hvad härom säges i Ellendts Gram. §. 232. 3) Anm. 1. är missledande. Uttrycket genom *habere* är icke liktydigt med det enkla perf., eller en blott omskrifning af detta. Alltid ligger deri en viss hänsyftning på subjektet och dess förhållande till objektet. T. ex. Nep. Att. c. 17. *philosophorum percepta habuit praecepta* = han hade uppfattat och fasthöll, behöll dem inpräglade. Cfr. ibm c. 18. *antiquitatem habuit cognitam.* Eum. c. 11. *cujus in pernicie positam spem habuissent victoriae.* I nyare språken deremot har af en likartad omskrifning hjelpverbet införlifvats med participium till uttryckandet af en enkel handling. Det svenska s. k. *supinum* är egentligen icke annat än participium. — 3. *qui videant,* plur. för collectivet *equitatus.* — 4. *Qui cupidius* etc. *Qui* innesluter ett adversativ. *Cupidius* ‚något hetsigt och obetänktsamt'. Sådana absoluta comparativer kunna alltid lätt till meningen fullständiggöras genom ett *quam par est (erat), quam videtur, quam exspectatur* l. d. — 5. ‚och då (*et* har en förstärkt bet.) stupade några få af de våra'. I nästa punkt kommer det fram, att hela rytteriet blef slaget på flykten. Romerska infanteriet var alltid förträffligt, men deras kavalleri jemförelsevis svagt. Sedan på C. Gracchi tid de romerska Equites fått helt annat att beställa, än tjena i arméen, utgjordes rytteriet mestadels af främmande folk, antingen legotroppar, eller i provinserna utskrifna. Cæsars rytteri bildades till största delen af Galler och Germaner, till en början blott af Galler. — 6. *sublati* = elati. — 7. ‚med rätt mycken dristighet göra halt'. — 8. *nonnunquam et,* ‚och tillochmed någongång'. — 9. *proelio* är abl. instr., ‚genom ett angrepp reta'. — 10. ‚åtnöjde sig under närvarande omständigheter med att'. Cæsar fann ännu icke lokalen gynnsam för ett afgörande slag. Äfven undveko Helvetierna alltjemt en hufvudträffning. Efter Divicos stolta tal hade likväl knapt varit att vänta att de skulle draga sig undan. — 11. För ungefärlig uppfattning af de väglängder, Cæsar omtalar, må *tusen steg* (romerska milen) få gälla för *en halffjerdingsväg.* Eljest öfversteg romarmilen denna vår väglängd med 250 alnar.

16. 1. *Cæsar Haeduos frumentum, quod essent publice polliciti, flagitare. Cæsar — flagitare,* i st. f. *Cæsar flagitabat.* Denna s. k. *infinitivus historicus* är ett verbalpredikat som saknar närmare tidsbestämning och förbindelse med subjektet, och som just genom denna korthet och obestämdhet gifver åt framställningen en viss liflighet och lätthet, isynnerhet egnande sig för skildringen af ett plötsligt inträdt och öfvergående tillstånd, eller hastigt på hvar-

andra följande handlingar. *Flagitare*, ‚med häftighet och förebråelser fordra'. *essent poll.* Conjunctiven antyder, att Cæsar förehåller dem deras löfte. *publice*, ‚i statens namn'. — 2. *frigora*. Pluralen betecknar oftare inträffande köld, nattfroster l. d. Man var nu visserligen inne i Juni månad ungefär, men tillfölje af kalenderns förvirrade skick, innan Cæsar 12 år sednare regulerade den, motsvarade Juni månad vår April. Dessutom var landets climat på den tiden mycket kallare, än nu. Denna förändring har åstadkommits genom morasers uttorkande, skogars nedhuggande och landets allmännare uppodling. Dessa skogar och träsk betäckte på Cæsars tid en stor del af Gallien. — 3. ‚mot norden', näml. med afseende på Italien. — *suppetebat*, ad manum erat, aderat. — 5. ‚med mindre beqvämlighet'. — 6. *ducere* sc. Cæsarem, ‚uppehålla' (med toma ord, fagra löften). Samma betydelse som i nästföljande punkt. — 7. Än hette det, att spanmålen sammansköts af de enskilda, än åter att den höll på att levereras på en gemensam plats; en annan tid försäkrades att den verkligen var på vägen till Cæsars armé och snart framme. *Ferre* brukas företrädesvis om lättare, *portare* om tyngre bördor. *ducere* och *dicere* äro inf. historici. — 8. *quo die frumentum militibus metiri oporteret. metiri* här passivt; emedan *oportere* endast i förening med subjektsaccusativ af Cæsar plägar förbindas med activum. *oporteret* i conj. såsom uttryckande påminnelse för Haeduerna (‚då spanmål ju borde mätas ut till soldaterna'). Till romerska soldaterna utdelades icke bröd eller mjöl, utan säd, som de sjelfva måste mala och baka. — 9. *quem*, scil. eum qui summo magistratui praeerat (‚innehafvaren, förvaltaren af högsta öfverhetsposten'), *Verg. app. Vergobretus* enligt Celtiska lärda härledande sig af *Fear-go-breith* = vir ad judicium. Första magistratspersonen i Autun kallades länge *vierg* eller *verg*. — 10. ‚under så trängande omständigheter'. — 11. ‚blifvit lemnad i sticket' (genom den uteblifna spanmålsleveransen). Haeduerna hade icke blott visat sig otacksamma, utan, hvad värre var, gjort sig skyldiga till svek.

17. 1. ‚yppar', ‚uppenbarar'. — 2. ‚ja hvilka genom sitt personliga inflytande'. — 3. *quod praestare, i. e. praebere, debeant.* Detta tillägg passar väl i Lisci framställning för Cæsar. — 4. Det uppviglande och brottsliga talet var af denna mening: Om det skulle visa sig att Haeduerna ej kunde längre behålla (*obtinere* = diutius tenere) hägemonien i Gallien (jfr kap. 43), så borde de ju (*debeant* hortativt, likasom *reminisceretur* kap. 13) heldre lida att beherrskas af Helvetierna, Galler så väl som de sjelfva, än af Romrarne, och icke tvifla, att såsnart dessa hunnit besegra (*superaverint* futur. exact.) Helvetierna, de skola beröfva både Haeduerna och det öfriga Gallien friheten. — Vi hafva här, i olikhet med de mycket varierande nyare editorerne, bibehållit den läsart som af de bästa codices försvaras. Dähne och Nipperdey utklamra *debeant* efter *dubitare* som glossem, och corrigera efter codices interpolati *perferre* till *praeferre*. ‚Se vero praeferre neque dubitare dicebant illi, qui Haeduos a conferendo frumento deterrebant, cum suam sententiam tamquam omnibus sequendam ponerent'. Nipp. p. 53. *Gallorum quam Romanorum imperia perferre. quam* = *magis* sive *potius quam*, efter grek. språkbruk, som ofta utelemnar

μᾶλλον framför *ἤ*. I st. f. *possent,* som alla codd. synas hafva, godkänner Nipp. det efter Hotomanns conjectur af många antagna *possint.* Men genom Imperfectum tillkännagifves, att väldets bibehållande icke för det närvarande af uppviglarne betraktades såsom omöjligt för Haeduerna. Jfr kap. 34. *Si quid ipsi a Caesare opus* esset, *sese ad eum venturum fuisse: si quid ille se* velit, *illum ad se venire oportere.* — 5. *quaeque* = et omnia, quae. — 6. ‚af honom', såsom Vergobret.

18. 1. *jactari,* in disputationem venire. — 2. *Concilium* (af *concio* = *concieo)* är *församling, sammankomst,* sammanträdande personer; brukas alltså der tanken på *föreningen af flera* eller *många* är förherrskande. *Consilium* deremot (af *consulo,* rådgöra, öfverlägga) är i sin concreta bet. *Råd, Rätt, Collegium* (såsom Statsråd, Krigsrätt); brukas derföre öfverallt hvarest tanken på *rådplägning* förherrskar. På närv. ställe måste således läsas *concilium;* ty Cæsar *församlar* de många principes Haeduorum, hvilka han hade i lägret, och det icke för att rådgöra med dem, utan för att gifva dem en skarp förebråelse. Likaledes då ett folks deputerade från spridda delar af landet sammanträda, så komma de visserligen tillsammans för öfverläggningar, men begreppet af de mångas förening ifrån skiljda trakter är mera framstående, och derföre heter det *concilium,* t. ex. IV, 19. Deremot då Cæsar förenar sig med de honom omgifvande officerarne för att rådslå öfver en vigtig krigsoperation, så är detta ett *consilium,* ett krigsråd, ingen krigsförsamling. — 3. *Dicit* Liscus *liberius atque audacius* quam antea dixerat. — 4. *Ipsum esse Dumnorigem summa audacia, εἶναι μὲν τον Δουμνόριγα θρασὺν ἄνδρα,* gr. öfs. Nästan alla både äldre och nyare editorer skrifva: *Ipsum esse Dumnorigem, summa audacia* etc., så att tydningen blifver: *Det var just D.,* en man af största djerfhet o. s. v. Men att klagomålet just gällde Dumnorix, fann Cæsar genast, då han redan i Lisci offentliga tal blifvit *designatus* (i. e. ‚sic descriptus, ut agnosci posset'. Mor.). Nu, sedan Cæsar icke blott enskildt talat med Liscus, utan äfven med flera andra anställt särskilda förhör, är det knappast att förmoda, det han såsom resultat af alltsammans ville enkom framlägga: ‚att det verkligen var Dumnorix'. Hans antecedentia voro Cæsar ej obekanta. Nu blef först fråga om denna mans character såsom grunden till hans sträfvande efter makt och den deraf följande fiendtligheten emot Romrarne. *Ipsum* står derföre främst påpekande hans personlighet. — 5. *portoria reliquaque vectigalia. Vectigalia* är allmänna namnet för statsinkomster; *portoria* deremot äro enligt Morus: vectigalia, quae in *portu* solvuntur: tum omnino, quae pro mercibus importatis aut pro venia transeundi aliquam regionem solvuntur. — 6. *complures annos* — *redempta habere,* ‚han hade sedan många år tillbaka på arrende'. Se kap. 15 not 2. *Redimere* är verbum technicum om förpaktningar. Bruket att bortarrendera statsinkomsterna fortfor i Frankrike ända till Revolutionen 1789. — 7. ‚då han gjorde sitt bud, vågade *ingen* öfverbjuda'. Med eftertryck står på slutet *nemo.* — 8. *largiter posse, πλεῖστον δύνασθαι,* Gr. öfs. — *potentiae* sc. augendae *causa.* — *in Biturigibus collocasse.* Då för ett särskildt land intet namn var öfligt, måste man på folknamnen använda constructioner, hvilka

annars blott vid länders namn ega rum. — 11. 'en halfsyster på modrens sida'. — 12. *nuptum collocasse,* pleonasm, emedan *collocare* ensamt betyder ‚bortgifta'. — 13. ‚för egen räkning', ‚för sitt eget intresse'. — 14. *deminuo* och *diminuo* äro icke identiska. Det förra betyder ‚minska genom successivt borttagande, fråndragande af den ena delen efter den andra'; *di* (= dis) *minuere* åter är ‚upplösa det hela i sina delar', ‚söndersplittra'. Dock låter denna åtskilnad ej alltid uppvisa sig. Den enda giltiga substantiv-formen är *deminutio.* — 15. *Si quid accidat Romanis,* eufemistiskt talesätt. Likaså säges i svenskan: ‚Om något skulle hända den eller den', då man icke vill nämna döden l. d. — 16. ‚så länge Romerska folket var rådande (i Gallien)'. — 17. Jfr kap. 13 not 8. Likasom der det efteråt stälda *ob eam rem* syftar på det i relativsatsen innehållna, så är äfven här *ejus fugae* blott ett bestämdare upprepande af *proelium adversum,* hvilken olycka hufvudsakligen bestod i flykt.

19. 1. ‚omisskänneliga facta'. Dessa anföras i särskilda satser med *quod,* hvarvid upprepandet af *quod* mera framhåller de enskilda punkterna. *Anaphora* bildar här jemväl *Polysyndeton,* såvida det upprepade *quod* tillika kan anses för en förbindelsepartikel. *Quod* är här hvarje gång förenadt med conjunctiv, emedan i dessa satser den tanke är uttryckt, hvarföre Cæsar ansåg sig berättigad och förpligtad att bestraffa Dumnorix. — 2. sc. Cæsaris. — 3. sc. se (Cæsare) et Haeduorum civitate. — 4. *Studium,* inre drift, ifver, intresse för ngt. *Voluntas* är egentligen en vox media *(sinnelag* mot någon: hvilket kan vara antingen godt eller ondt), men utan attribut tages det vanligen i god mening, såsom *benevolentia, amor.* — 5. *Divitiaci animum* = Divitiacum. Animus tjenar ofta till omskrifning, likasom נֶפֶשׁ i hebreiskan. — 6. de dagliga, d. ä. vanliga tolkarne. — 7. *principem G. provinciae,* i. q. *hominem honestissimum G. prov.* c. 53. — 8. ‚till hvilken han hade det största förtroende i all ting'. — 9. *commonefacio* ‚allvarligen erinra, föra ngn ngt till sinnes', är hos Cæsar ett *ἅπαξ λεγόμενον.* — 10. Det hvarom Cæsar här beder, är icke så mycket att få lof till att straffa, som fastmer att denna bestraffning måtte få försiggå utan att Divitiacus lade det vid sig, *sine ejus offensione animi. Offensio animi* utgör här *ett* begrepp. Conj. *statuat, jubeat* i st. f. statuere, jubere liceat. — *Causam cognoscere* är det solenna romerska uttrycket för undersökningen af ett mål i laga ordning (genom vittnens afhörande, skriftliga klagopunkters uppmärksamma genomläsning o. s. v.).

20. 1. *Cum,* ‚icke utan', ‚under', tjenar att anföra biomständigheter. — 2. ‚att han icke måtte afkunna någon alltför sträng dom öfver brodren'. — 3. *Πάντα μὲν ταῦτα, ἔφη, ἃ λέγεις, ἀληθῆ ὄντα γινώσκω,* gr. öfs. — 4. ‚ingen sörjde deröfver mera' *(ex eo* = ex ea re). — 5. *Adolescentia* var temligen vidsträckt, såsom omfattande hela åldern från 16de till 40de året. — 6. Dumnorix hade stigit genom Divitiacus. — 7. ‚men denna *(quibus* adversativt) makt och styrka'. — 8. *commoveri,* sc. ut pro eo, quamvis non optime de se merito, apud Cæsarem nunc intercedat. — 9. Jfr kap. 18 not 15. — 10. ‚stod i ett så nära vänskapsförhållande till honom'. — 11. ‚efter hans önskan'. — 12. Omskrifningen med *futurum esse*

eller *fore ut* är i passivum brukligare, än uttryckandet af inf. futuri genom supinum med *iri*. — 13. ‚med många dylika ord under tårar bad'. — 14. *reipublicae injuriam*, gen. obj. ‚mot (romerska) staten'. — 15. ‚alla handlingar som gjorde honom misstänkt'. — 16. *Divitiaco fratri*, ‚hans broder Div. till ynnest (grace)'. Dativus commodi s. ethicus. Likaså förut *ejus voluntati ac precibus*, ‚efter hans önskan och förbön'. — 17. *custodes*, hemliga aktgifvare på hans företag. Att på detta sätt ställa personer under uppsigt *(mettre en surveillance)* har förekommit i Frankrike äfven i sednare tider.

21. 1. *sub monte* (det vill här säga: bakom ett berg) *consedisse milia p. ab i. c. octo.* Med accusativ uttryckes här, på huru långt afstånd från en annan ort något sker. Jfr kap. 48 n. 1. — 2. ‚hurudant det rundtomkring var att bestiga'. — 3. Se kap. 12 n. 7. — 4. *Labienum legatum pro praetore*, ‚Legaten Propraetorn Labienus', d. v. s. innehafvaren af det högsta militärbefälet i en provins. Emedan Cæsar, så ofta det behöfdes, satte denne sin förste Legat i sitt ställe, synes han hafva gifvit honom denna titel, hvilken han sedan fått behålla. — *his ducibus*, abl. absol. (ej beroende af det föreg. *cum)*. — 5. ‚hvad som ingick (låg) i hans plan'. *Sui consilii* beror icke af *quid*, utan af *sit.* Nep. Con. 4, 1. id arbitrium Conon negavit *sui esse consilii.*

22. 1. Vid tids- och rumsbestämningar, hvarest vi säga ‚i början', ‚i midten' o. s. v., blifva i latinet adjectiver använda, t. ex. *prima nocte, primo concursu, in media urbe* (‚midt i staden'), *summus mons* (‚bergets spets'). — 2. sc. Cæsar. — 3. *equo admisso* (= incitato), ‚med hästen i fullt galopp'. — 4. *a G. armis atq. insignibus cognovisse.* Vanligare är vid *cognoscere* praep. *ex* eller blotta abl. Med *a* har Cæs. här velat beteckna det aflägset och otydligt sedda. *Insignia* äro de på vapnen, isynnerhet på hjelmarne anbragta prydnaderna; *signa* deremot fälttecken, fanor. — 5. *subducit — instruit.* Asyndeton tjenar här till uttryck af skyndsamheten. *Subducere* föra uppåt, men tillika sakta och oförmärkt bringa uti säkerhet. *Aciem instruere*, ordna slagtningen (innehåller mera än *instituere)*. — 6. ‚så framt icke (annat vore *si non)* Cæsars här'. — 7. ‚på *en* gång'. — 8. *abstineo* står ofta absolut (utan *se)*. — 9. ‚Först långt fram på dagen'. — 10. ‚på sitt vanliga afstånd'. Fullständigt: (eo) *intervallo, quo* (intervallo) *consuerat* (sequi). — 11. Se kap. 21 n. 1.

23. 1. Vid *postridie (pridie)* tillsättes *ejus diei* för att nogare bestämma, från hvilken dag det räknas. Det adverbiala *postridie* kan man föreställa sig såsom ursprungl. abl. af ett *postridies*, bildadt likasom *meridies.* Se föröfrigt kap. 6 n. 1. — 2. *quum* sluter sig tätt till *biduum*, står alltså i st. f. *quo transacto* — ‚och då (sedan) borde spanmål mätas ut *(metiri* passivt) till soldaterna' — inledande en rent temporell sats, hvars conjunctiv således icke beror af *quum*, utan af Cæsars omdöme om provianteringens nödvändighet. — 3. *res frumentaria*, vanlig omskrifning af *frumentum*, spanmål, spanmålsförråd, munförråd. — *prospiciendum existimavit.* Utelemnandet af *esse* vid verba existimandi och dicendi är ganska vanligt äfven hos Cæsar och Cicero. — 5. ‚Aemilii bortlöpare', ‚rymmare', ‚rymmingar'. Förmodligen de *servi* som omtalas i

kap. 27. — 6. *loca superiora* är i Cæsars skrifter ett ganska vanligt uttryck for *colles,* likväl af en vidsträcktare betydelse än detta sednare. — *intercludi* sc. Romanos. — *a novissimo agmine* sc. nostrorum; *a* i den hos Cæsar vanliga betydelsen af sidan, delen, punkten, på hvilken något sker.

24. 1. *Postquam* etc. Subjektet *(Cæsar)* framträder här, emot vanligt språkbruk, först i den efterföljande hufvudsatsen. *id animum advertit,* archaism i st. f. *animadvertit. id* är icke den vanliga objektsaccusativen, utan beroende af praep. *ad* i *advertit.* Detta förhållande har upphört vid det sammandragna *animadvertere,* såvida den ursprungliga åskådningen förlorat sig och det öfvergått till ett enkelt transitiv. — 2. *subducit* — *misit.* Det förra, såsom erfordrande längre tid, uttryckt genom praesens. — 3. ‚uppställde en tredubbel slagtlinie af fyra legioner, nämligen veteranerne'. (Eljest heter det, adjektiviskt, *legiones veteranae).* Den trefaldiga slagtlinien var den, med hvilken Cæsar vanligen afvaktade fienden. — 4. *ita, uti supra.* Detta skulle betyda: ‚*så som* han *förut* ordnade slagtningen', näml. då han trodde att Helvetierna innehade det berg, hvilket han utsändt Labienus att besätta. Men der (k. 22) sades endast: *Cæsar suas copias in proximum collem subducit, aciem instruit.* Man har derföre uppfunnit förklaringen: ‚så hade han äfven nyss förut uppställt hären', så att Cæsar med *ita, uti supra* skulle vilja afhjelpa en ofullständighet i sin föregående berättelse. Det mest betänkliga i dessa ord blifver emedlertid, att det i denna temporella betydelse nödvändigt skulle hafva hetat *antea,* och ej *supra.* Ej annat återstår derföre, än att anse de ifrågavarande orden för en marginal-anteckning, hvilken oskickligtvis blifvit intagen redan i de äldsta handskrifter, som numera finnas qvar. Äfven de efterföljande text-orden äro icke i allo tillfredsställande. — 5. Det gällde hos Romrarne såsom krigsregel att, så ofta det gick till slagtning, lägga den tunga packningen afsides. *Sarcina* (af *sarcio)* sammansnörd packning (verktyg, lifsmedel m. m.), som soldaten måste bära. Annat var *impedimenta,* som medelst lastdjur fortskaffades, bestående af tält, krigsmaschiner och härens förråder i allmänhet. — 6. ‚de sistnämnde, som stodo i slagtordning något högre upp' (än triplex acies). Menas de nyutskrifna tvänne legionerna, hvilka voro uppstälda in summo jugo. — 7. ‚drefvo med tätt sammanträngd hop vårt rytteri tillbaka, bildade en fast sluten slagtordning och ryckte småningom upp emot vår första linie'. *Phalanx* är här detsamma som Romrarnes *testudo,* näml. en tätt sluten slagtordning med sköldarne hållna öfver hufvudena.

25. 1. Constr. *ex conspectu remotis equis, primum suo* (Cæsaris ipsius equo) *deinde omnium,* sc. qui propter dignitatem equo utebantur. I den afgörande stunden gick Cæsar med eget exempel före sina befälshafvare och dem som af personlig tillgifvenhet följde honom i kriget. — 2. *pilum,* ett *kastspjut* bestående af ett tre alnars träskaft med en lång och smal hullingförsedd jernspets. Detta var efter regeln romerska infanteriets första anfallsvapen, hvilket likväl endast från en högre ståndpunkt kunde med förmån användas. Hvarje soldat hade gerna tvänne *pila,* och när de voro bortslungade *(missa),* grep man till svärdet och ilade i handgemäng. — 3. Då sköldarne höllos öfver hufvudena så att den

enes sköld delvis öfvertäckte den andres, kunde genom spjutskott ofvanifrån flera lätt blifva sammanfästade. Deras sköldar synas hafva varit mindre tjocka och fasta än Romrarnes. — 4. *quum ferrum se inflexisset*, ‚då spetsen krökt sig'. Detta var en naturlig följd af jernspetsens böjlighet och skaftets tyngd. Verbet *inflexisset* har blifvit allmänneligen antaget i st. f. handskrifternas *inflixisset*, ‚quod nec per se probabile neque, cum scuta jam transfixa habeamus, aptum est'. Schn. — 5. Se kap. 6 n. 2. — 6. *mons suberat circiter mille passuum*, ‚ett berg var i närheten, vidpass tusen steg bort (derifrån)'. Gen. *passuum* beror af det substantiviskt brukade *mille*, hvilket är att fatta som accusativ uttryckande *huru långt bort* ifrån en ort något är. *Subesse* innehåller här tillika begreppet af *abesse*. Constructioner sådane som ‚*abesse a loco milia passuum decem*' äro bekanta. — 7. *ex itinere*, ‚s o m d e k o m m o *från marschen*', d. ä. utan alla vidare förberedelser, sådane som annars pläga föregå ett planmässigt anfall. Således betecknar *ex* den omedelbara öfvergången från den ena verksamheten till den andra. — *latere aperto*, i. e. quum latus apertum neque ullum munimentum iis praesidio esset (‚öppen flank'). — 8. Eg. ‚vände fälttecknen och förde dem åt tvänne håll', och alldenstund soldaterna rättade sig efter sina fanor, så är meningen: ‚Romrarne gjorde en svängning och (uppställde sig uti tvänne rigtningar) formerade dubbel front'. - *victis ac submotis* sc. Helvetiis; *venientes* sc. Bojos et Tulingos.

26. 1. *Ita*, i. e. acie hoc modo instructa. *ancipiti*, i sin egentliga bemärkelse, emedan det kämpades på tvänne ställen. Eljest kan *anceps proelium* vara en träffning, hvars utgång är tvifvelaktig. — 2. *nam* angifver grunden till den föregående beskrifningen på återtåget (*se receperunt* etc., icke *fugerunt* l. d.). — 3. kl. 1 på dagen. — *aversum* = fugientem. — 5. ‚till sent på natten'. Se K. 22 n. 1. — 6. *matăra*, ett slags galliskt kastspjut, eller en med ett hufvud (kolf) försedd tjockare pil, som således var tyngre än en vanlig lans. *tragŭla* (af *traho)*, en lätt lans fästad vid en rem, medelst hvilken han tillbakadrogs och sedan med så mycket större kraft afslungades. *Subjicere*, nedifrån framslunga. Opp. *e loco superiore mittere s. conjicere*. — 7. Ingen enda stund (minut) ens af nattetiden (äfven de trenne nästföljande nätterna) afbröto de sin marsch. *nullam partem* acc. på frågan *huru länge?* Likasom man säger *totam noctem iter facere*, ej annorlunda med negation. — 8. Att begrafva sina döda försummade Romrarne aldrig, emedan de trodde att själen icke kunde ingå i de dödas boningar förrän kroppen blifvit begrafven. — 9. ‚och om de'. — *se habiturum* sc. illos. Med sitt korta skrifsätt utelemnar Cæsar såväl objekts- som subjekts-accusativen, då den ur sammanhanget lätt kan suppleras.

27. 1. *atque — jussisset.* Härtill måste *Cæsar* fattas som subjekt. Hårdare, än denna subjektsförändring, är likväl det, att med *eos* och *paruerunt* icke menas *legati*, utan *Helvetii*. — 2. ‚Sedan emedlertid natten inträdt'. — 3. *timore perterriti*, pleonastiskt för *perterriti*, men starkare än detta. — 4. ‚blifva nedgjorde'. — *salutis*, i. e. libertatis. Ty om de också icke blefvo dödade, fruktade de att blifva sålde såsom slafvar. — *occultari*, så att det icke blef bekant, hvilken väg de tagit. — *existimarent.* Conj. står, eme-

dan Cæsar icke kan anföra denna grund som verklig, utan endast framhåller den såsom något, hvilket han ansåg sannolikt.

28. 1. ‚om de af honom (i hans ögon) ville blifva rättfärdigade'. Bruket af dat. i st. f. abl. med praep. *a* är i den äldre prosan, med få undantag, inskränkt till part. perf. pass. och de med detta bildade tempora, t. ex. *Quidquid in hac causa mihi susceptum est.* Cic. p. l. Manil. 24. — 2. D. v. s. han lät antingen afrätta eller — hvad som är mera sannolikt — sålde som slafvar så många som blefvo till honom återförda. — 3. ‚mottog såsom undergifna', ‚antog deras underkastelse'. — 4. Egentligen menas med *fructus* ‚trädfrukter', *fruges* ‚fältfrukter', ‚gröda'. Men denna åtskilnad blifver icke alltid strängt iakttagen. Rätt ofta betecknas med *fructus* jordens afkastning af allehanda slag. — 5. ‚göra dräglig', ‚uthålla', ‚uthärda'. — 6. ‚bereda tillgång på säd'. — 7. Constr. *concessit Haeduis petentibus ut collocarent Bojos in suis finibus, quod* illi (sc. Boji) *cogniti erant egregia virtute.* (Detta är en tillsats af författaren, icke af petentes Haedui; i hvilket fall skulle stått *essent* cogniti). *collocarent* i st. f. collocare sibi liceret, collocari pateretur. I latinet beder man ofta någon, ‚att man måtte göra ngt', i st. f. ‚att man måtte få (sig tillåtet att) göra ngt'. T. ex. Nep. Ep. 4. *Hunc Diomedon quum rogaret, ut tuto exiret;* Timol. 5. *a diis — precatum, ut talem libertatem restitueret Syracusanis.* Cæs. B. G. 7, 8. *obsecrant, ut suis fortunis consulat neve ab hostibus diripiantur* (h. e. diripi patiatur). — Jfr ofvan k. 19 n. 10. — 8. ‚och så anvisade de dem boningsplatser, samt upptogo dem sednare i samma rätts- och frihetsförhållande, hvaraf de sjelfva voro i besittning'.

29. 1. Med *litteris Graecis* förstås här blott grekiska bokstäfver. I saknad af egen bokstafsskrift betjenade sig Gallerna af grekiska characterer, om hvilka de, enligt Strabo, genom kolonien Massilia hade erhållit kännedom. — 2. ‚räkning var upprättad, huru stort antal utgått'. *qui* står ofta för *quantus* och *qualis*. *exisset,* Conj. i deras mening, som uppgjort listorna. — 3. Då *qui numerus eorum* blott står perifrastiskt för *quot,* så var öfvergången till nominativen lätt. — 4. ‚När alla de der sakerna sammanräknades'. Då frågan var att få ett siffertal, gjordes icke afseende på personligheten, helst som närmast förut nämndes *pueri, senes, mulieresque,* hvilka väl i hären betraktades som *χρήματα*. — 5. Hvad vi skulle kalla: ‚så många tusen *själar* af Helvetier'. På detta sätt tjenar *caput* ofta till omskrifning. — 6. *repertus est,* icke *inventus. Invenio,* eg. komma på ngt, uttrycker blott i allm. begreppet *finna* (*εὑρίσκειν*); *reperio,* motsvar. *uppfinna* (*ἀνευρίσκειν*) och *upptäcka,* förutsätter det funna såsom något förborgadt, något som med afsigt och möda behöft sökas; *reperio* af samma stam som *aperio,* med *re,* hvilket ofta betecknar rigtningen till det innersta. — 7. Om Bojerna helt och hållet afräknas, skulle ännu återstå 226,000 menniskor såsom i detta krig omkomne, ett tal hvilket man skulle älska att tro vara öfverdrifvet.

30. 1. *Bellum Helvetiorum,* ‚kriget *mot* H.' Bruket af gen. obj. är i latinet mycket vidsträckt. Så säges t. ex. *triumphus Bojorum* (‚öfver B.'), *opinio deorum* (‚om gudarne'). — 2. Ej blott apposition, utan uttrycklig stegring: ‚och det tillochmed de för-

nämsta i de enskilda staterna'. I allmänhet voro de små staterna i Gallien hvar för sig oberoende. När fråga var om gemensamma angelägenheter, förenade de sig till samfälda öfverläggningar genom sina deputerade. Att just de mest betydande af hvarje folk skickades till Cæsar, bevisar de frihetsälskande Gallernas synnerliga ödmjukhet och undergifvenhet. Ett ytterligare tecken till deras ifver och uppmärksamhet ligger i *convenerunt,* icke blott *venerunt,* så att de kunde hafva kommit hvar efter annan. — 3. Änskönt det icke var för deras skull — säga supplikanterna ödmjukt — som Cæsar företagit kriget, utan det var för den orätt, hvilken Helvetierna i en förfluten tid tillåtit sig mot romerska folket, som Cæsar nu hade tuktat dessa, så hade likväl denna händelse varit lika så mycket till Galliens förmån, som i romerska folkets intresse. Subst. *injuriis* är gemensamt för gen. subj. och obj., hvilken djerfhet i uttrycket icke är att efterhärma. Framför *Galliae* tillägges *terrae* kanske för att bättre passa in jemte *populi Romani.* Eljest förekomma ej sällan sådane förbindelser som *provincia Gallia, mare Oceanus, terra Africa, flumen Rhenus.* I dessa abunderande uttryck är proprium att anse som apposition till appellativet. — 4. Att upplösa concessivt: ‚oaktadt deras samhällstillstånd o. s. v.' — 5. ‚af den stora mängden' näml. af landsträckor *(locorum),* öfver hvilka de skulle få att förfoga, sedan de inkräktat herraväldet öfver hela Gallien. — *judicassent,* futurum exact. — 6. *Cæsaris voluntate,* ‚med C:s benägenhet', ‚välbehag', ‚goda minne', så att Cæsar icke med missbelåtenhet lemnade sitt tillstånd till den äskade sammankomsten. Ett är att utverka någons tillåtelse, ett annat att göra honom stämd för sjelfva saken. — *ex communi consensu,* enligt och efter inhemtande af allas tankar. — 7. Här är förf. genom sin fåordighet otydlig. Åtminstone behöfves att efter *et* tillägga *in eo concilio.* — *ne quis enunciaret, nisi* ii *qui* consensu omnium probati decretum eorum ad Cæsarem deferrent. I nästföljande kapitel få vi veta det ärende, hvars hemlighållande var af så stor vigt.

31. 1. ‚*som förut varit* der'. Jfr Nep. Ham. 2, 2. *Primo mercenarii milites, qui adversus Romanos fuerant, desciverunt.* Vid *fuerant* är i tanken att upprepa *mercenarii milites* (Sv. ‚varit det', ‚varit detta'). Milt. 8, 3. *In Chersoneso omnes illos quos habitarat* (‚bott der') *annos perpetuam obtinuerat dominationem.* — 2. *secreto in occulto,* ‚utan vittnen i hemlighet'. Med *secreto* utmärkes aflägsnandet af obehöriga personer; *in occulto* afser ställets fördoldhet, så att något helt och hållet undgår andras uppmärksamhet. Så säger Sallustius Catil. 20: *Catilina in abditam partem aedium secessit* (= in occulto) *atque ibi, omnibus arbitris procul amotis* (= secreto), *orationem habuit.* Ifrågavarande ord äro således icke att anse för någon tautologi, utan på sin höjd som en parallelism, för att rätt tydligt uttrycka den synnerliga försigtighet som var af nöden, derest icke deras förehafvande skulle komma till Ariovisti kunskap. — 3. Det regerande verbum dicendi ligger i *flentes.* — *dixissent,* futur. exact. — *enunciatum esset.* Impersonelt. — 6. ‚med sådan makt och ifver' som nyss nämndes, att Galliens samtliga folk indrogos i striden. — 7. ‚sedan dessa vildar och barbarer fattat kärlek till Gallernas land och lefnadsskick och rik-

liga förråder'. *Homines* brukadt för pron. demonstrativum. *Cultus* betecknar öfverhufvud allt, som erfordras till lifvets underhåll. — 8. *Clientes* äro här mindre folk, hvilka gifvit sig under ett mäktigare folks beskydd, med vilkor att i krig vara detta till hjelp. Jfr VI, 12. — 9. sc. *se* (Haeduos). — 10. Likasom enskilda personer i forntiden plägade sluta gästvänskapliga fördrag, så äfven stater. Till följe häraf blefvo medborgare i den ena staten, när de besökte den andra, offentligen emottagne. — 11. ‚något värre hade vederfarits'. *pejus* är icke adv. — 12. *Harudum* = ex Harudibus. — 13. *locus ac sedes,* i. e. locus, ubi considerent (‚boningsort'), *pararentur.* Conj. beror endast af oratio obliqua. — 14. Då meningen tydligen är, att Gallien var ojemnförligt bättre än Germanien, hade väl ordningen bort vara: *neque e. c. e. Germanum cum Gallorum agro, neque illam* (pro *illorum,* i. e. Germanorum) *consuetudinem victus cum hoc comparandam.* — 15. *ut* likbetydande med *ubi, postquam,* och förbundet med historiskt perf. — 16. ‚utöfvade på dem allehanda grymma bestraffningar (eg. plågoprof)'. Cæsar, quo certius de significatione insolentis fere nominis *exempla* constaret, addidit *cruciatusque,* ut supra in hoc capite ad definiendum *locum,* utpote per se difficilem intellectu, adjunxit *ac sedes,* et multis locis similia, quae neque ad pleonasmum neque ad hendiadyn, sed ad epexegesin referenda sunt. (Schn.). — 17. ‚Mannen (karlen) var rå, passionerad, oförvägen'. *hominem* står i föraktlig mening. — *non posse* sc. *se.* Isynnerhet i häftigt. tal utelemnas af Cæsar ofta pronomen. — 18. *nisi si,* ‚undantagande om', ‚såvida ej', ‚såframt nu icke', eftertryckligare än blotta *nisi,* förekommer ofta hos de bästa författare; men *si* finnes mångenstädes uteslutet af afskrifvarne. *Nisi* har i denna förbindelse nästan antagit betydelsen af ett adverbium (= *praeterquam).* — 19. Förklaringssats till *fecerint.* — 20. I. e. auctoritate, dignitate, nominis P. R. vi ac potentia.

32. 1. Företräder ett subst. Så t. ex. *ii, qui audiunt, legunt,* Sv. ‚åhörarne', ‚läsarne'. — 2. Vid denna abl. modi får ej *cum* tilläggas. — 3. *unos e. o. Sequanos.* När *unus* aflägger sin numerala bemärkelse och betyder ‚allena' l. d., får det såsom rent adj. äfven pluralform, hvilken det som räkneord endast har vid pluralia tantum *(una castra, unae aedes).* — Det kunde väcka förundran, att i denna församling infunno sig ombud äfven från Seqvanerna, hvilka likväl ständigt varit i krig med Haeduerna. Men under gemensam olycka pläga tillochmed bittra fiender förenas till lika ändamål. — 4. *earum rerum,* sc. flere et auxilium petere. Hos Cæsar förekommer denna omskrifning med *res* särdeles ofta, och öfverhufvud var bruket af densamma i st. f. neutra af pronomina och adjectiva hos romrarne så vanligt, att ord som hafva afseende på ett föregående omskrifvande *res* tillochmed finnas uttryckte i genus neutrum, t. ex. Cic. de Div. I, 52. earum rerum *utrumque.* Sall. Jug. 102. humanarum rerum *pleraque* fortuna regit. — 5. *quae causa esset* beror lika så väl af *miratus* som af *quaesiit.* — 6. Inf. hist. (k. 16 n. 1) sättes gerna då det talas om en handling, som i flera momenter förnyar sig, någon tid fortvarar. — 7. ‚alldeles icke kunde (utpressa) förmå dem att yttra ett enda ord'. Tacendo loquebantur. — 8. *fortuna* här i sin rena, indifferenta betydelse: lott, till-

stånd, belägenhet. — 9. ‚vore personligen närvarande'. Ingen pleonasm. — 10. Sällan står *horreo* i prosan med acc. objecti. — 11. ‚ändå', ‚dock åtminstone'. *Tamen* står här, såsom oftare, elliptiskt, med afseende på en utfallen sats. Fullständigt skulle tanken vara utförd ungefär sålunda: *quod reliquis, licet injurias sibi illatas ulcisci Ariovistumque expellere non possent, tamen etc.'* — 12. Frånvaron af copulativet tillkännagifver, att den efterföljande satsen innehåller något starkare, svårare, än den föregående *(qui — recepissent)*. Genom copulativt biordnad sats fulländas en beskrifning, såsom c. 28. extr. *quos*que *postea — receperunt.*

33. 1. Denna gunstbevisning bestod deruti, att Cæsar just året förut såsom Consul hade för samme Ariovistus af romerska senaten utverkat titeln ‚konung och vän'. Se kap. 35. — *finem injuriis facturum.* Kunde äfven hetat *fin. injuriarum fact.* I dativen ligger likväl äfven begreppet ‚sätta gräns för en sak'. — 3. *secundum ea* (‚näst det'), quae in concilio ex oratione Divitiaci cognoverat. — De skäl, hvilka Cæsar här anför, äro blott förevändning. Hans verkliga afsigt var att underkufva hela Gallien, och det närvarande förhållandet mellan Gallerna och Ariovistus gaf honom ett gynnsamt tillfälle att inblanda sig uti landets politiska angelägenheter och taga det första steget för uppnåendet af detta mål. — 4. *quare — putaret* ej uttryckt såsom följdsats till *hortabantur* (i sådant fall hvarken *quare* eller *putaret)*, utan sluter sig såsom relativsats till *multae res,* så att *quare* är så mycket som *propter quas.* Jfr Nep. Cato 2, 3 *multas res novas in edictum addidit,* quare *luxuria reprimeretur. Quare* hade adverbialiserats och man såg ej mera på dess egentliga betydelse. — 5. ‚vänner och stamförvandter', näml. på grund af ett fingeradt gemensamt härstammande från Ilium. Att tillägga främmande folk och inflytelserika personer titel af *amici,* var en klok och välberäknad sed af Romerska regeringen, hvarigenom den tillvann sig sådane som eljest kunnat blifva farliga fiender. — 6. *in ditione.* ‚Separandum hoc a *servitute* et cum *Germanorum* jungendum. Haec erat servitus, quod in ditione Germanorum tenebantur. Itaque non sine ratione *in* iteratur'. Schn. — 7. ‚vid', ‚under förhandenvaron af'. Jfr kap. 27 *in tanta multitudine.* — 8. fut. exact. — 9. ‚endast Rhodanus'. Mindre fara hade varit om Jura eller Alperna varit i vägen.

34. 1. *placuit ei, ut — mitteret.* Vanligare constr. hade varit *pl. ei — mittere.* — 2. Gen. *utriusque* kan endast med svårighet, efter poetiskt och grekiskt språkbruk förbindas med adj. *medium.* Denna svårighet afhjelpes, om man låter *utriusque* åtminstone till en del bero af det påfölj. *colloquio;* således ‚ett ställe midt emellan (båda) hvarest de begge kunde få samtala'; dat. *colloquio* uttrycker ändamålet. — 3. *deligeret.* Vanliga läsarten *diceret* stödjer sig endast på tvänne codd. af andra rangen. — 4. ‚högst vigtiga'. — 5. *quid a Cæsare,* ‚något från Cæsar'. Här motsvarar *a* grek. *παρά,* de la part de quelqu'un. — 6. *velit* skulle efter regeln om temporalföljden heta *vellet,* men står här undantagsvis i praesens för att uttrycka verkligheten af det fall att Cæsar hade något att andraga. Helt annat är i första ledet med *opus* esset, såsom uttryckande något icke verkligt, eller ens sannolikt, möjligt. *Si quid ille se velit* är en construction egen för hvardagsspråket och comedien.

Den synes hafva uppstått af tvänne hopblandade talesätt, näml. af *velle aliquid* (vilja, önska något) och *velle aliquem* sc. *colloqui* eller *convenire*. I talesättet *aliquid aliquem velle* är det således blott skenbart som *velle* tager till sig en dubbel accusativ, då det i sjelfva verket blott styrer den sakliga objektsaccusativen. Jfr sv. ‚vilja någon något'. — 7. i. e. commeatus copia. — *emolimentum* och *emolumentum*, likasom *monimentum* och *monumentum*. Ordet är att härleda af *emoliri* och betecknar svårigheten i ett företag.

35. 1. Med det eftertryckliga *quoniam* (*ἐπειδή*, ‚enär') inleder Cæsar sitt ultimatum. Hans afsigt med denna nya beskickning var att med flit reta Ariovistus, och leda honom till fiendtliga mått och steg. — 2. ‚han skulle icke vidare föra en annan möjligen ännu större mängd öfver Rhen'. *amplius* är icke ett fatta blott temporelt, utan bibehåller sitt comparativa qvantitetsbegrepp. Så t. ex. *non amplius fortunam tentare*, ‚icke vidare försöka lyckan', d. ä. icke ännu mera, än som redan skett. — 3. i. e. per Ariovistum Sequanis liceret reddere obsides, quos ipsi ab Haeduis acceperant. Cfr. c. 33. — 4. Ånyo förändring af subjekt utan närmare antydning om denna vexling. — 5. ‚så mycket han kunde (efter) i öfverensstämmelse med statens fördel'. *Commodo* är ingen dativ; *quod* ej i st. f. *quoad*, utan brukas alldeles så som sv. *hvad* i sådane uttryck som ‚jag lofvar att i den saken göra *hvad jag kan*'; ‚*Hvad jag förmår* skall jag skynda'. — 6. *sese* — *non neglecturum*, i. e. graviter ulturum. Litotes. *sese* upprepas efter den långa mellanmeningen.

36. 1. ‚I afseende härpå', ‚deremot rigtadt', likasom grek. *πρός*. — 2. *item* (‚äfvenså', ‚på lika vis') i. e. *eodem jure belli usum pop. R.* etc. — 3. Cæsars närvaro gaf Haeduerna mod att vägra Ariovistus tributen, förminskade alltså medelbart hans inkomster. *qui* = quippe qui. *deterior* besl. m. *detero*, afgnaga, skafva bort. — 4. *stipendiumque*. *que* explicativum. — 5. ‚vara långt ifrån dem', d. v. s. de skulle alldeles icke hafva något gagn deraf, att Romrarne kallat dem för vänner och bröder. *Alicui abesse* mots. till *al. adesse*. Hvad som är aflägset från en sak tänker man sig också utan inflytande på densamma, och tvärtom. — 6. *neminem* — *contendisse*. Elliptiskt: Beträffande Cæsars hotelse af hämnd, *så ville Ariovistus säga honom*, att ännu aldrig någon stridt med honom utan att duka under. — 7. Likasom i svenskan conjunctionen *när* med betoning gäller så mycket som *närhelst*, eller *så ofta som*, har ock lat. *quum* samma praegnanta betydelse; såsom *quum vellet*, ‚när han ville'; *Consilio ejus, quum volebant* (‚när de ville'), *homines utebantur*. Cic. Br. §. 130. — 8. ‚som på 14 års tid ej sofvit under sotad ås', d. v. s. icke haft några fasta boningsplatser, utan — troligen redan före öfvergången till Gallien — ströfvat omkring under ständiga strider. *inter annos XIV* = *per* etc., ‚under loppet af'.

37. 1. ‚På samma tid meddelades detta svar *och* kommo sändebud från Haeduerna och Trevirerna'. *eodem tempore*, såsom hörande till begge satserna, skulle efter strängare ordning stå främst. Jfr grek. *ἅμα* — *καί*. Genom *quo* eller *atque* i st. f. *et* skulle den efterföljande händelsen egentligen framhållas såsom mera fixerad och bekant. — *Treviri* är vanliga läsarten; men äf-

ven för *Treveri* finnes god auctoritet. — 2. ‚fred med A.' Genitiven framställer freden likasom en saluvara, hvilken Ariovistus höll dyr. jfr k. 30 n. 1. — 3. *Treviri autem* sc. questum veniebant. — 4. *ad ripas Rheni.* Menas blott högra Rhenstranden. Genom pluralen åskådliggöres stranden såsom bestående af flera sammanhängande sträckor. — 5. ‚i starka marscher'. Den ordinära dagsmarschen säges hafva varit 20,000 steg.

38. 1. *tridui viam.* Huru långt? Genitiven ej mera besynnerlig, än då vi i svenskan säga ‚tre dagars väg', ‚en veckas tid' l. d. — 2. Här visar sig att *Vesontio* är gen. masc. (*occupandum* är ej gerundium). — 3. *a suis finibus,* h. e. ab illa parte tertia agri Sequani, quam occupaverat. — 4. Vid part. fut. pass. måste personen, af hvilken något skall göras, uttryckas genom dativen (icke i abl. med praep. *a.*). — 5. *muniebatur* (‚skyddades' eller ‚var skyddad') uttrycker här en stående beskaffenhet. — 6. ‚läglighet till att förlänga ett krig'. En rad förut förek. *facultas* i bet. ‚förråd'. Detta täta återtagande af samma ord är ett ibland de många bevisen derför, att Cæsar i hast nedskrifvit dessa Commentarier. — 7. Namnet *Dubis* läses här i samtliga mss. mer eller mindre vanstäldt. ‚Mihi persuasum est in nominibus *notis* codici archetypo, saepe depravato, fidem non habendam esse'. Whitte. — 8. *amplius* (utan *quam*) står vid måttbestämningar utan inflytande på constructionen. — 9. ‚på den sida, hvarest floden gör ett afbrott' (eg. ‚släpper emellan', 'gifver öppning', ‚lemnar tomrum'). — 10. ‚intager', ‚fyller'. — 11. *radices* är objekt till *contingant.* — 12. *circumdatus* = ‚hvilken är dragen omkring detsamma'. — 13. *nocturnis diurn. it.*, på samma sätt som i svenskan säges ‚marschera natt och dag'. Det främsta ordet framträder starkare.

39. 1. ‚för anskaffande af spanmål och annan krigsproviant'. — 2. *ex percontatione etc.* Praep. *ex* betecknar lifligare än blotta abl. källan och anledningen till förskräckelsen. *percontatio* (äfven *percunctatio*) förfrågning, spejande. *contor* (sedan *conctor, cunctor*), ‚känna sig före' (quasi *conto* pertentare maris altitudinem), ‚gå tveksamt och långsamt tillväga'; *percontor* (percunctor), ‚noga fråga sig före' (liks. med ord känna sig före), ‚speja efter ngt'. — 3. *congredi* ofta om fiendtligt sammanträffande. — 4. Den genom Gallernas prat alstrade fruktan förvillade deras omdöme och nedstämde deras mod. *Mens* ad intelligendum, *animus* ad agendum magis pertinet. — 5. ‚Denna fruktan uppkom först hos de oerfarne krigstribuner, praefecter (för hjelptrupparne) och öfriga, hvilka från hufvudstaden åtföljt Cæsar för att vinna hans vänskap'. En stor mängd unga ädlingar, som ingått i Cæsars tjenst i hopp att få lefva yppigt och göra lycka, hade af blott gunst och bekantskap med fältherren fått förtroendeposter i armeen. Dessas feghet är mästerligt beskrifven af Cæsar. — 6. ‚Det var något vanligt, att o. s. v.' *Passim* är mera lokalt; *vulgo* afser menniskorna. — I fält kunde soldaten göra sitt testamente *in procinctu* (blott i vittnens närvaro nämna sin arftagare); här tyckes *obsignabantur* häntyda på något skriftligt. — 7. Asyndeton tjenar här att leda tanken på allt större och större, allt flera och flera svårigheter. Så förekommer ofta asyndetiskt talesätt vid stegring, eller liflig, häftig, orolig skildring (t. ex. ofvan: *incredibili virtute*). Och likväl

har tillochmed Schneider ansett texten kunna förbättras genom insättandet af ett *et* framför *magnitudinem!* — 8. ‚fruktade för spannmålsförrådet, att det icke skulle kunna o. s. v.', i st. f. *fruktade för, att spann. icke skulle kunna (ut res frumentaria s. c. support. posset).* Sådan ordfogning (Antiptôsis) synes hos Romrarne hafva tillhört umgängesspråket, men var hos Grekerna mera vanlig, t. ex. *οἶδα τὴν γῆν, ὁπόση ἐστί.* I närvarande fall föranleddes attractionen genom de föregående accusativerna *angustias* och *magnitudinem.* — 9. ‚gifvit ordres att marschera', 'commenderat marsch'. *jussisset* fut. exact. — 10. Enligt Dio Cassius förklarade Cæsars soldater honom oberättigad till detta krig, hvilket de påstodo att han företog endast för att tillfredsställa sin egen ärelystnad. De hotade alltså att öfvergifva honom såframt han icke afstod från planen att angripa Germanerna.

40. 1. Bland Legionens sextio Centurioner var en bestämd gradskiljnad. Af olika rang voro nämligen Cohorterne (prima primum, decima extremum dignitatis locum tenebat) och inom dessa de trenne särskilda vapenslagen (manipuli: *Triarii, Principes* et *Hastati)* äfvensom manipelns tvänne Centurier (prior et posterior). Från nedersta Centurionen vid Hastati var ett stort afstånd till den första vid Triarierna (primipilus). Af Centurionerne hade endast den sistnämnde i vanliga fall tillträde till krigsrådet. — 2. ‚Hans öfvertygelse var'. *persuaderi* uttrycker här icke någon handling. Jfr *muniebatur* k. 38 n. 5. — *aequ. conditionum,* ‚billigheten af hans förslag (anbud)'. — 3. *furor* betecknar ett tillstånd af häftig passion, vrede o. d. — *amentia,* ‚hufvudlöshet', eller åtminstone frånvaro af besinning, ‚ursinnighet'. — *intulisset* fut. exact. — *tandem* ofta i en fråga med ovilja. — *diligentia,* ‚försigtighet', sorgfälligt och insigtsfullt förfarande. — 4. ‚Försökt (proberat) hade man den fienden (näml. Germanerna) i våra fäders tid, vid hvilket tillfälle . . . krigshären . . befanns (‚sågs', ej ‚syntes') förtjent af o. s. v.' *quum — videbatur* måste uppfattas såsom en sjelfständig sats. Sådane öfvergångar från oratio obliqua, då en författare vill inskjuta någon förklaring, förekomma tillochmed hos Cicero, ganska ofta hos Cornelius, t. ex. Milt. 3, 4. *Nam si cum his copiis, quas secum transportarat, interisset Darius* cet. — 5. *factum* sc. periculum ejus hostis *etiam nuper* (14 år förut) *servili tumultu* (deltagarne häri voro till en väsendtlig del Germaner, hvilka i sin ungdom i det Cimbriska kriget blifvit gjorda till fångar), *quos* sc. servos (att uttaga ur ordet *servili.* Synesis) *tamen aliquid* (‚i något hänseende', ‚i någon mån': adverbialisk accusativ) *usus ac disciplina* (‚vapenöfning och krigstukt'), *quae a nobis accepissent* (nam bellis eorum interfuerant), *sublevarent,* näml. alltmedan kriget varade; derföre impf. heldre än plusqpf. Oratio recta måste ju blifva: *quos tamen aliquid usus ac disciplina, quae a nobis acceperant, sublevabant.* I anseende till det ovanliga bruket af *quae* (hänfördt till *usus ac disciplina)* hafva redan sjelfsvåldigare bokafskrifvare och sedermera de flesta editorer i dess ställe antagit *quam.* Men likartade exempel kunna uppvisas äfven hos andra författare, såsom Sall. Cat. 5. *inopia rei familiaris et conscientia scelerum, quae utraque his artibus auxerat.* Liv. 40, 14. *miseria — et metus — quae si non intervenissent —.* Cic. de nat. deor. III, 24, 61.

quam (sc. fortunam) *nemo ab inconstantia et temeritate sejunget, quae digna certe non sunt deo.* — 6. *constantia,* det ‚att stå vid sig', ej vackla i sin vilja, ej svigta i sitt mod. — *inermos,* ovanlig form. Om Cimbriska och Teutoniska horderne ej voro rentaf obeväpnade, saknade de åtminstone ordentliga vapen. — 7. *Denique* inleder ett hufvudargument. — Objekt till *superarint* saknas: *congressi* förledde förf. att i st. f. *quos* skrifva *quibuscum* (Antiptōsis). Att han ej tänkt sig *superarint* = *superiores fuerint,* visa de tillagda tids- och rums-bestämningarne, tillkännagifvande något som *skett* (blifvit utfördt) på olika tider och ställen. — *qui tamen* sc. quamvis Germanos superaverint. *Tamen* står ofta brachylogiskt. — 8. *hos* hörer till *Ariovistum* — *adortum* — *vicisse.* — 9. Constr. *ne ipsum quidem* Ariovistum *sperare nostros exercitus posse capi,* i. e. in fraudem induci, *hac ratione, cui* cet. — 10. I. e. *Qui suum timorem in rem frumentariam per simulationem conferrent,* sive *Qui suum timorem ad rem frumentariam pertinere (de re frumentaria ortum esse) simularent* etc. — *Officium,* ‚pligtuppfyllelse'. — 11. *quibuscumque e. dicto audiens n. f.* Detta är en construction som bildat sig genom tvänne särskilda. Man kan säga *dicto alicujus audientem esse* och *alicui audientem esse.* Deraf sammanflöt slutligen dativus rei *(dicto)* och dat. personae, eller en dubbel dat. rei, t. ex. *dicto audiens imperatori, dicto audiens jussis magistratuum.* Sådant blef stående talesätt, vid hvilket man icke mera gjorde sig så noga reda för hvarje enskildt ord. Jfr kap. 34 not 6. kap. 42 n. 5. — 12. *avaritiam esse convictam* slöt sig bättre till den föregående dat. *quibuscumque,* än *avaritiae esse convictos* efter den vanliga constructionen. Avaritia, ‚quod vitium unum omnium maxime militum animos a duce abalienare solet'. Schn. Opp. *innocentia,* ‚oegennytta'. — 13. ‚hvad han ämnat på en längre tid uppskjuta, ville han nu genast utföra (ofördröjligen sätta i verket)'. — 14. *officium* här ‚pligtkänsla'. — 15. ‚lifvakt'. Härtill utvaldes de trognaste och tappraste soldaterna.

41. 1. i. e. commutatae sunt. — *innata est* sc. iis. *innascor* nyttjas af Cæsar om själsrörelser, som påskynda till handling. — *princeps* = prima. — 2. Centurionerna vid de tre förnämsta centurierna af de olika vapnen voro *primipilus, primus princeps* och *primus hastatus.* — *cum tribunis etc. egerunt* sc. rogantes, *uti Cæsari satisfacerent* (i. e. apud eum excusationibus se purgarent) sc. declarantes, affirmantes, *se nec unquam dubitasse* sc. Cæsarem sequi. *neque cet.* — 3. ‚högsta ledningen af kriget'. — 4. *ex* har på detta ställe samma *comparativa* betydelse, som är vanlig hos det hebr. מִן, ‚i jemförelse med', ‚framför', ‚mer än'. — 5. *ut* beror af *exquisito,* framför hvilket man kan tänka sig ett *ita.* Subjekt till *duceret* är föröfrigt *Cæsar.* — *locis apertis,* utan *in,* emedan icke det bestämda rummet eller en del af detsamma, utan dess utsträckning i allmänhet, rummet i sin helhet skall angifvas. Så är t. ex. kap. 21 *eodem itinere contendere* framrycka på samma väg, så att hela vägen uttryckes såsom medel för fortkomsten, hvaremot *in eodem itinere* skulle betyda inom samma väg. — *dicere* här, såsom ofta, likbetydande med *constituere.*

42. 1. ‚beträffande (i hänseende till) ett samtal'. Med *de* bildas ett slags omskrifning af objektet. — 2. *ad sanitatem,* ‚till

förnuft', ‚besinning'. Mots. ‚*furor* och *dementia* k. 40. — 3. *τὸν διαλογισμὸν προφάσει παραλείπεσθαι*, gr. öfs. — *salus* ofta synon. med *vita*. — 4. omnibus equis *Gallis equitibus detractis*, eo (pro iis, i. e. omnibus equis) *legionarios milites imposuit*. Ergo: Gallos equites detraxit (‚tvang han att sitta af') equis omnibus (så att ingen enda gallisk ryttare fick medfölja till mötesplatsen); eorum loco legionarios milites equis imposuit (‚lät han sitta upp'). *detraxit equis*, eg. ‚drog (ryckte) ned af hästarne', tillkännagifver Gallernas lätt förklarliga motvilja. Adverbium loci *eo* i st. f. *iis* eller *in eos* öfverensstämmer med svenskt språkbruk. Ej sällan förekommer i latinet dylikt bruk af partiklar, t. ex. kap. 40. *quod si praeterea nemo sequatur* = praeter eam (decimam legionem); kap. 51. *eo mulieres imposuerunt* = in eis (redis et carris). III, 15. *in eam partem, quo*. VII, 64. *huc addit*. — 5. *si quid opus facto esset* är egentligen en dubbel-construction. Ett talesätt är *aliquid opus est*, ett annat *aliquo facto opus est*. Vid dessas hopsmältning förlorar sig nominativen *quid* till adverbiel betydelse. ‚*factum* står här med eftertryck, såsom något helt annat än *deliberatio*: ‚om det kom an på att handla', ‚blef fråga om att öfvergå från ord till handling'. — 6. *non irridicule*, non inepte, haud infacete, i. e. argute, lepide, *ἀστεῖόν τι*, gr. öfvs. — 7. *ad equum rescribere*. Qvickheten i soldatens yttrande beror på dubbelmeningen af ordet *rescribere*, hvilket antingen kan vara ‚omskrifva', ‚uppflytta', eller ‚tillbakaskrifva', nedflytta'. Cæsar gjorde mer, än han lofvat, då han icke blott tog tionde legionen till sin lifvakt, utan äfven likasom upphöjde den till ridderlig värdighet; men han kunde också sägas göra mindre, än han lofvat, då han förpligtade legionen till ryttartjenst, hvilken i sjelfva verket icke var af något anseende, sedan *equites* numera upphört att tjena i fält, och romerska rytteriet vanligen utgjordes af legofolk och bundsförvandter; ja Pompejus upprättade tillochmed en ryttarcorps af frigifna och slafvar. Deremot skulle det vanligare uttrycket *ad equites transscribere* icke hafva inneburit någon tvetydighet.

43. 1. ‚en rätt ansenlig upphöjning (eg. utsvällning) på marken'. — 2. h. e. constitutum. Etenim legati inter eos saepe erant missi. — 3. *quam equis devexerat*, ‚som han låtit rida dit', eller ‚till häst medfört'. *equis* abl. instr. I flera sammansättningar betecknar *de* icke någon rörelse nedåt, utan rigtningen till en bestämd plats, eller bestämmelsen för något särskildt ändamål; t. ex. *deducere, deligere* (jfr kap. 3 n. 4). *equo vehere* står i effectivt förhållande till *equo vehi* (rida). — 4. *ex equis*, ‚till häst'. Så säger man ock *ex equo pugnare, ex essedis pugna*. Ej annorlunda *ex vinculis causam dicere, ex muro pacem petere* o. d. — 5. ‚förde honom till minnes'. — 6. *quod munera amplissime missa*, ‚i så utomordentligt rikt mått'. (‚Lectio *amplissima*, per se satis bona, auctoritate fere destituta est'. Schn.). Till dem, som af romerska senaten blifvit hedrade med konungatiteln, skickades vanligen såsom skänker en elfenbensstaf och en broderad- toga. Härtill kom såsom något utomordentligt en gyllene krona, gyllene skål och sella curulis. — 7. ‚Ariovistus hade, utan att hafva egt tillträde eller rättmätigt anspråk, erhållit dessa utmärkelser o. s. v.' — 8. ‚huru så talrika och så hedrande senatsbeslut öfver dem (till deras fördel)

blifvit fattade'. De tvänne relativerna hafva sammansmält till *en* fråga, och böra ej genom comma åtskiljas. — *quotiens*. ‚Sic codices tantum non omnes, non *quoties*, quod inde ab Aldo obtinuit'. Schn. — 9. ‚huru i alla tider o. s. v.' — 10. ‚Det var rom. folkets sed'. *hanc* esse consu., afvikande från svenska språkbruket. — *gratia etc. auctiores esse*, ‚tillväxa i inflytande m. m.' — 11. ‚men hvad de verkligen egt (liksom medfört i hemgift) vid inträdandet i vänskapsförbundet med romerska folket'. — 12. ‚som han befallt sändebuden att säga'. *in mandatis*, i. e. ita ut iis in mandatis essent s. mandatorum loco (‚såsom uppdrag'). — 13. *si nullam* —, *at ne* —, ‚derest icke —, så måtte han dock åtminstone —'.

44. 1. ‚men om sin egen dugtighet talade han vidt och bredt'. I latinet saknas ofta bindeord. Härigenom framhålles starkare det efterföljande; t. ex. kap. 39 *abditi in tabernaculis;* kap. 18 *concilium dimittit, Liscum retinet.* I svenskan förtydligas gerna satsförhållandet genom ett ‚men', ‚utan', eller bifogas sådane adversativa satser genom ‚under det att', ‚i(det)stället'. — 2. *omnes Galliae civitates.* Det var likväl endast Haeduerna och deras bundsförvandter. — *ac contra se castra habuisse,* i. e. pugnasse. Det hårda consonantmötet *ac contra* är måhända med flit valdt för att utmärka Ariovisti hårda och råa språk. — 3. ‚som de frivilligt betalat allt intill denna stund'. *ad* ofta hos Cæsar = usque ad. Betydelsen af *pendo* härleder sig från den tid då man vid betalningar, i saknad af präglade mynt, uppvägde metallen. — 4. *idque,* sc. ut amicus esset populi Romani. Hänsyftar på *amicitiam* blott till meningen. — 5. i. e. stipendii solvendi necessitas tollatur. *remitto, ἀνίημι.* — 6. Vårt ‚endast' uttryckes med *non nisi,* dock så att dessa ord vanligen skiljas åt. Merendels står *non* vid det efterföljande verbet, t. ex. B. C. 3, 87 Labienus juravit, se, *nisi* victorem in castra *non* reversurum. — *defendo* eg. fendendo declino, propulso, grek. *ἀμύνω*, afvärja. — 7. *finibus egressum. Egredi castris, navi, portâ,* eller *ex castris* etc. är stående construction hos Cæsar. Endast trenne sämre codd. hafva här *fines.* — 8. ‚Hvad *ville* väl Cæsar (hvad månde vara hans mening), eftersom han o. s. v.' *sibi* är dat. commodi. *cur* är att hänföra såsom relativum till *quid,* och kan utbytas mot *quod* eller *quare.* Förbindelsen *Quid sibi vellet cur* är nämligen densamma som i *Quid est cur* eller *quod?* — 9. ‚Han borde misstänka, att det under skenet af vänskap var för att undertrycka honom som Cæsar hade en krigshär i Gallien'. Egentl. ‚att han hade en krigshär, det hade han för att'. I st. f. *quod* kunde stå *quem,* men uttrycket vore då mindre emfatiskt. — 10. *non pro amico, sed hoste hab.* Till likhet med hvad som i disjunctiva satser vanligen eger rum har man framför *hoste* velat upprepa praep. *pro;* men genom dess utlemnande åsyftar Cæsar möjligast skarpa betoning af ordet *hoste.* Så t. ex. 6, 11 *non solum in omnibus civitatibus etc., sed paene etiam singulis domibus factiones sunt.* Cic. pro Flacco 7, 17 *non solum in Graecia, sed prope cunctis gentibus;* de Or. 1, 9 *aut in constituendis, aut conservandis civitatibus.* Nep. Alc. 4 *non adversus patriam, sed inimicos suos bellum gessit.* — 11. Detta påstående torde icke hafva saknat grund; ty Cæsar hade redan i Rom många häftiga fiender, hvilka fruktade hans äregiriga planer, och gerna skulle hafva önskat honom undanröjd. Med djerf tillit

till sin öfverlägsenhet förehåller Cæsar sina comprometterade landsmän detta fräcka yttrande af Ariovistus. — 12. Deraf att förut läses *qui nisi decedat* följer icke att *discessisset*, som här i de bästa och flesta codd. finnes, skulle vara ogiltigt. *Decedere* är aflägsna sig, så att man uppgifver besittningen af något; *discedere* deremot betyder blott och bart aflägsna sig, hvarföre det öfriga tillägges genom orden *et liberam possessionem Galliae sibi tradidisset.* — 13. ‚alla krig, som Cæsar någonsin önskade förda, skulle Ariovistus utan minsta besvär eller fara för Cæsars del tilländabringa'. Detta skrytfulla löfte, i fall det får anses innebära något allvar, måtte afse betryggandet af Romrarnes besittningar söder om Alperna.

45. 1. *in eam sententiam* sc. probandam. *in* betecknar ändamålet. — *quod* vore här mindre starkt, än *quare.* Argumentatio haec erat, ut diceret, quare etc. — *optime merentes* sc. animo et voluntate. — *deserere,* på trolöst vis öfvergifva, ‚lemna i sticket'; *relinquere* blott ‚öfvergifva'. — *esse Ariovisti etc. Esse* med gen. hänvisar på välförvärfvad rätt och makt öfver ngt; dativen antyder blott förhandenvarande besittning; t. ex. *totus sum Pompeji,* ‚jag tillhörer helt och hållet P.', *Pompejo multi sunt amici,* ‚P. eger många vänner'. — 4. Nämligen år 121 f. Chr. — 5. Denna ‚tillgift' bestod i tillåtelsen för ett underkufvadt folk att behålla sina egna lagar och välja sina ämbetsmän. Deremot sades Romrarne ‚göra till provins' *(in provinciam* s. *in provinciae formam redigere),* då en stat underkastades romerska lagar och ämbetsmän, samt ålades att betala skatt. — 6. i. e. si singula tempora imperii secundum antiquitatem aestimari oporteret. — *judicium senatus,* ‚senatens åsigt', på hvilken dess beslut grundade sig. — 7. quod eam, quamvis bello victa esset, voluisset uti suis legibus.

46. 1. *propius tumulum.* Cfr. c. 54 *qui proximi Rhenum incolunt.* 3, 7 *proximus mare Oceanum.* — *ad nostros adequitare.* Vid de flesta verba composita upprepas praepositionen med sin egen casus. Detta sker ofta för att gifva styrka åt uttrycket. Så förekommer *ex oppido exire, abesse a periculo, per omnes partes perequitare.* Isynnerhet är detta hos Cæsar vanligt vid de med *ad* sammansatta verba som beteckna rörelse till ett ställe; endast *adire* finnes stundom utan *ad.* — 2. *etsi* förutsätter ett fall såsom verkligt och factiskt. Denna conjunctio concessiva är hos Cæsar ganska vanlig; *quamquam* brukar han alls icke, *quamvis* blott en enda gång. — *legionis delectae* är att hänföra såväl till *periculum* som till *proelium.* — 3. *per fidem aliquem decipere, laedere, circumvenire,* svika ngn medelst förtroende, näml. medelst ingifvande och åstadkommande af förtroende, under det således förtroende af motparten hyses. *Per* angifver här visserligen *medlet,* men tillika sättet att gå till väga och omständigheterna under hvilka något sker. Cæsar och Ariovistus sammanträdde åtminstone under tyst försäkran om ömsesidig trygghet. Ariovistus hyste ej betänklighet vid att bryta ett sådant löfte. — 4. Mera sällan säges *interdicere alicui aliquid,* aldrig *interd. aliquem aliqua re.* — 5. Efter *impetumque* har man ur det föregående *qua (arrogantia)* att uttaga ett relativt *ut* (‚huru'), såsom det i följande sats utan tvingande nödvändighet uttryckligen bifogas. I latinet och grekiskan inskjutes ofta ett eller flera ord sednare, än man skulle hafva väntat, lik-

som vore det för att godtgöra en glömska. Nep. Eum. 8 *sua intemperantia nimiaque licentia ut omnia perdant;* Them. 2 *arcem sacerdotibus paucisque majoribus natu ac sacra procuranda tradunt.* Cic. Phil. VIII, 10, 28. *sententias nostras in codicillos et omnia verba referebat.* — *dirimo* af *dis-ĕmo,* eg. isärtaga.

47. 1. *neque* ofta hos Cæsar = *neque vero, neque tamen.* — *si id minus vellet,* hvad som eljest vanligen uttryckes elliptiskt: *sin minus.* — Begäran, att just en af *Legaterne* skulle sändas, visar Ariovisti förmätenhet. — 2. ‚Till samtal såg Cæsar ingen giltig anledning, och det så mycket mera, som'. — *visa non est.* Då negationen skall framhållas, plägar den gå före hjelpverbet och sluta satsen. — 3. Det sätt, hvarpå Cæsar här talar om Procillus, tyckes visa att han icke ihågkom densammes omnämnande i 19de kapitlet. — ‚en man af utmärkt tapperhet och diplomatisk skicklighet'. Procillus hade slagit 70,000 Allobroger vid floden Varus och tagit Arvernernas konung Bituitus till fånga. — *civitate donatus,* ‚begåfvad med romersk borgarrätt'. Den främling, som denna ära vederfors, antog praenomen och nomen efter sin patronus. Cajus Valerius *Flaccus* ståthållare i Provinsen år 83. — 4. *qua* sc. lingua *multâ utebatur. multa* i st. f. multum, plerumque. I latinet nyttjas ofta adjectivum hvarest vi hafva adverbium (jfr k. 1 n. 7). T. ex. *invitus* dedi pecuniam; *imprudens* in hoc malum incidi; in operibus *multus* aderat; *nullus* dubito. Poëtice: Lupus gregibus *nocturnus* obambulat; *vespertinus* tectum peto; *domesticus* otior. — 5. ‚de hade intet skäl att försynda sig (förgripa sig) på honom.' *esset* conj. såsom uttryckande Cæsars tanke. — 6. ‚skrålade han till'. Cæsar nyttjar gerna glåpord om Ariovistus. — 7. Bruket af *an* i enkel fråga är hos guld-ålderns författare endast skenbart. Alltid är i sådant fall att ur sammanhanget supplera en föregående fråga, hvartill *an* inleder motfrågan. Så här tilläfventyrs: Dicerentne? *an speculandi causa?* ‚Ginge det an att omtala? eller var det icke för att spionera?' — 8. *Conantes.* Flera goda handskrifter hafva *conantis.* En gång för alla må anmärkas, att af dylika ord än den ena, än den andra formen förekommer i de bästa cæsarianska codd. De ord af 3dje decl., hvilka i gen. pl. hafva *ium,* bildade nämligen i latinitetens bästa ålder acc. pl. oftare på *īs,* än es, t. ex. *classīs, omnīs, civīs,* hvilka äfven skrefvos (men ej uttalades) *classeis* o. s. v., ett skrifsätt som likväl ingenstädes hos Cæsar framträder. I slutet af Augusti tidehvarf synes emedlertid ändelsen *es* hafva blifvit allena rådande, så att den föråldrade formen sedan endast undantagsvis i några få ord (såsom *tris, Sardis)* och stundom hos vissa författare (Tacitus och Gellius) såsom en egenhet förekommer. I anseende till det vacklande skrifsättet i mss. och den allmänt vedertagna orthografien antages i denna edition endast formen *es* af ifrågavarande ord.

48. 1. *milibus p. sex a Cæsaris castris s. m. consedit. milibus p. duobus ultra eum castra fecit.* Då stället, hvarest något sker, uttryckes genom angifvande af afståndet från en annan ort, nyttjar Cæsar eljest äfven accus. Se kap. 21 not 1, k. 22 n. 10 m. fl. st. Egentligen är accusativen i denna förbindelse icke på sin plats. — 2. Brukligare i afsigtssats vore *ut — ne deesset,* eller *ne — deesset.* Men *non deesset* kan anses motsvara ett enkelt verbum *esset* eller

haberet. — 3. *exercitus* äfvensom *milites* (5, 10) nyttjas af Cæsar till åtskiljnad från *equitatus*, således i den speciella betydelsen 'fotfolk'. — 4. 'af hela truppmängden hade ryttarne till sitt eget skydd utvalt hvar sin fotkämpe'. Seden att genom utväljande man för man uppställa en starkare stridsmakt omtalas hos många forntidens folk. Jfr Frigell, Diss. de Legibus Sacratis (Ups. 1851) pag. 3. — 5. 'hvar gång det gick hetare till skyndade desse fram'. Præp. *con* förstärker ofta betydelsen af ett verbum, nästan såsom ett adv. *valde, saepe.* — 6. Pron. indefinitum *quis* brukas i hvilken förening som helst både substantivt och adjectivt *(dicat quis, si quis, si quis dux), qui* blott efter conjunctionerna *si, nisi, ne, num,* merendels adjectivt, men äfven ofta substantivt *(ne quis* och *ne qui, si quis dux* och *si qui dux). Qua* är i neutr. pl. vanligare än *quae;* t. ex. Nep. Ep. 1 *si qua alia.* — 7. i. e. tantam celeritatem exercitatione comparatam praestabant. — 8. Genitiven *equorum* är gemensam för båda nomina, *jubis* och *cursum.*

49. 1. Ordet *locus* förekommer på detta ställe fem gånger upprepadt. Se kap. 6 not 1. — 2. Så ofta hären, på marschen såväl som på slagfältet, måste vara beredd till strid, förekommer den trefaldiga slagtordningen, hvilken grundar sig på legionens vanliga uppställning i trenne linier efter de olika vapenslagen. I främsta linien stodo *hastati* (Liv. VIII, 8. haec prima frons in acie florem juvenum pubescentium ad militiam habebat); bakom dessa *principes* (Liv. ibm. robustior inde aetas, quibus principibus est nomen); sista ledet utgjordes af *triarii,* veteranerne, hvilka gällde såsom de tappraste och pålitligaste. — 3. *expedita,* 'lätt manskap', utan packning. Man väntade *expeditorum* (militum).

50. 1. *instituto suo,* 'i följd af sin vana'. Abl. uttrycker således grunden till handlingen, den bestämmande normen. — 2. *circiter* såsom praep. ('mot', 'ungefär vid') nyttjas till tidsbestämningar: *circiter Kalendas, c. Idus, c. horam octavam.* Men oftast är det adv. — 3. *sortes,* lotter, märken, med tecken och påskrifter försedda stickor l. d., förmedelst hvilka, allteftersom de råkade utdragas, det tillkommande skulle uttydas. Ordet betyder äfven i allm. orakelsvar. Germanernas vanliga sätt att genom lottning utforska gudarnes vilja beskrifves i Taciti Germania kap. 10. De skuro en qvist af ett fruktbärande träd i små bitar, hvilka de utmärkte med vissa inskärningar eller streck, hvarefter de sammanskakade dem på en duk. Var det om statsangelägenheter som råd skulle tagas, bad presten med ögonen vända mot himmelen, och uttog derpå trenne lotter, nämligen en i sender, och gaf svaret efter de inskurna tecknen. I privatsaker utförde husfadren denna handling. — *vaticinationes* äro alla andra slag af spådomar, förutsägelser, t. ex. af blott inspiration, af aktgifvande på fåglar, af böljornas rörelser och ljud. Denna profetiska förmåga tillskrefs hos Germanerna isynnerhet vissa qvinnor. Inesse feminis quin etiam sanctum aliquid et providum putant; nec aut consilia earum aspernantur, aut responsa negligunt. Tac. Germ. 8. Föröfrigt var tron på spåqvinnor i forntiden någonting ganska allmänt. — 4. i. e. per religionem et divina jura non licere Germanos superiores esse. — Med *proelio contendere (contendissent* fut. exact.) menas här *proelio decertare,* gifva ett afgörande slag.

51. 1. ‚Sic plerique codd. et edd. vett. Tres codd. *praesidio*'. Elb. — *alarii*, ‚flygeltruppar', näml. ‚hjelptruppar', alldenstund bundsförvandterne i slagtordningen plägade bilda flyglarne, medan romrarne sjelfva alltid intogo centern. — 2. ‚för att (med så mycket mera skäl) ju underlägsnare han var fienderna i anseende till legionssoldater, nyttja bundsförvandtstrupparne för syns skull', d. v. s. Cæsar ville så mycket mera begagna denna utväg att bibehålla det yttre skenet, fann det så mycket angelägnare vara, företog det så mycket bestämdare, ju svagare han i sjelfva verket var, eller ju fåtaligare hans kärntruppar syntes i förhållande till fiendernas antal. Man har på detta och flera dylika ställen godtyckligt ändrat *quo* till *quod* (som i vanlig enkel form angifver grunden till en handling); men den nu antydda förklaringen träffas icke af Nipperdeys argumentation (pag. 58) mot ordet *quo* i detta sammanhang. Cæs. B. C. I, 52, 2 *Cæsar iis civitatibus, quae ad ejus amicitiam accesserant, quo minor erat frumenti copia, pecus imperabat*. Det enkla angifvandet af grunden skulle lyda: *quod parva erat frumenti copia;* men nu uppstår meningen: Cæsar befallde staterna lemna boskap *(och han gjorde detta så mycket mera)*, ju mindre tillgång det var på spannmål. B. C. III, 58, 4 *cogebantur — pabulum supportare, quoque erat ejus rei minor copia, hordeo adaugere*. — 3. De ‚trängande omständigheterna' bevekte Ariovistus att nu ändtligen inlåta sig i en hufvuddrabbning. Men enligt Dio Cass. (38 extr.) hade han föregående dagen varit nära att intaga det mindre lägret, och stolt öfver denna framgång föraktade han spåqvinnornas råd. — *generatim*, gr. öfvs. *κατὰ φυλάς*, ‚nationsvis'. Detta var i forntiden vanliga sättet att uppställa krigarne. — *reda*, resvagn med 4 hjul; *carrus*, tvåhjuligt (enligt andra fyrhjuligt) fordon, fraktvagn, trosskärra. Förmodligen blefvo *redae* vid denna utvandring begagnade af den svagare personalen. Allmänna skrifsättet *rheda* finner intet stöd i de cæsarianska codices. Ordet är icke heller grekiskt, utan af galliskt ursprung. — *circumdederunt* sc. a tergo et a lateribus. — *spes in fuga* sc. posita *relinqueretur*. — 4. *Eo*. Se k. 42 not 4. — *passis manibus*, ‚med utsträckta händer' (af *pando)*. Jfr 2, 13 m. fl. st. Qvinnorna kunde från sina vagnar mera genom åtbörder, än ord, anropa männerna som drogo till strids.

52. 1. ‚C. satte de särskilda Legaterna och sin Quaestor i spetsen för de särskilda legionerna', så att hvarje Legat hade en legion, och likaledes Quaestorn commenderade en legion. Cæsar hade nu sex legioner (se k. 49), men troligtvis blott fem Legater, emedan den s. k. legio decima sannolikt stod under hans eget omedelbara befäl. För att nu så mycket mera obehindradt kunna leda den förestående slagtningen, öfverlemnade han befälet öfver sin egen legion till Quaestorn öfver galliska Provinsen. Denne var egentligen en civil ämbetsman (för finansväsendet i hvarje provins), men användes stundom till krigstjenst. 5, 24 *tres (legiones) in Belgis collocavit: his* M. Crassum quaestorem *et L. Munatium Plancum et C. Trebonium legatos praefecit*. Detta exempel visar huru närvarande genom uttryckets korthet något dunkla ställe bör förklaras. — 2. *quod eam partem* sc. quam ipse a dextro cornu suo proelium committens ex adverso positam habebat, quod

sinistrum erat hostium cornu. — 3. *Ita* hörer till verbet och adverbiet gemensamt. Likaså det följande *itáque* (= atque ita). — *conjiciendi*, exempel på ett icke till gerundiv förändradt gerundium. — 4. ‚afparerade svärdshuggen', näml. genom de öfver hufvudena sammanhållna sköldarne. — 5. *complures nostri milites*. Den partitiva betydelsen af *complures* fordrar egentl. gen. *nostrorum militum*. Men vid ett räkneord eller partitivt adjectivum sätter Cæsar stundom i *lika* casus ett pron. possess., eller ett pron. poss. med ett substantivum. 7, 47 *tres suos nactus manipulares*. 4, 12 *compluribus nostris dejectis*. — *phalangas*. Se k. 24 n. 7. Flertalet härleder sig af uppställningen *generatim*. — 6. *sinistro cornu* och *dextro cornu* har här afseende på Germanernas slagtordning. — 7. ‚emedan han var mindre sysselsatt'. Rytteriet, såsom betäckande flyglarne, deltog icke i första träffningen. Den unga P. Crassus, som hade en så betydlig del i denna dagens seger, var son af den rika triumvirn, och omkom jemte fadren i kriget mot Partherna år 53. I fält och krigstjenst kallas den *adolescens*, som *före* de lagstadgade åren bekläder en post.

53. 1. Antalet af dödade Germaner uppgifves af Plutarchus till 80,000. Ariovistus dog kort efter, antingen af sina sår, eller genom sorg öfver sitt nederlag. — *equitatu consecuti nostri interfecerunt*. Cæsar sätter hären i sin helhet såsom subjekt, och den egentligen handlande delen af densamma bifogar han likasom verktyget i abl. — 2. Tac. Germ. 18 *Prope soli barbarorum (Germani) singulis uxoribus contenti sunt*. För furstarne var dock polygami ett medel till utvidgad makt genom familjeförbindelser. — n a t i o n e (abl. respiciendi) erat *Sueva*, g e n t e *Germana*. *Gens* är genusbegreppet till *natio*. — *duxerat* sc. *in matrimonium*. — *utraeque . . . perierunt*. Om tvänne enskilda personer eller ting brukas efter regeln sing. *uterque*. Likväl finnas, om också icke hos Cæsar, många ställen som härifrån göra undantag. T. ex. Liv. 42, 34 *duae filiae sunt, utraeque jam nuptae*. Sall. Cat. 30 *Q. Marcius Rex — Q. Metellus Creticus —: ii utrique* cet. Cic. Verr. IV, 14, 32 *binos habebam: jubeo promi utrosque*. Några mindre ansedda codices hafva *utraque . . . periit*. — 3. Hvad som hände de tvänne döttrarne är något fritt uttryckt genom särskildt predikat för hvardera. Egentligen skulle i sådant fall föregå gen. *duarum filiarum*. Men detta föll sig svårt då *harum* tillades. — 4. *trinis catenis*. *catenae* gäller här såsom ett plurale tantum, eller åtm. såsom ett ord af collectiv bet. k. 47 *in catenas conjicere*. — 5. *honestissimus* är här af samma betydelse som i *honesto loco natus* 5, 45. — *suum familiarem*. Så stäldt häntyder *suum* på en synnerlig tillgifvenhet. — *calamitate*, i. e. interitu, qui imminuerat.

54. 1. Läsarten återgifves här sådan den i *alla* codices äfvensom i de äldsta editionerna i all enkelhet förefinnes. Hvilka de ‚närmast Rhen boende' voro, som mest hotats och lidit af den ifrågavarande afdelningen af Sveverna, hade Cæsar ej långt förut, näml. i 37de kapitlet, tillkännagifvit. Nu ändtligen kunde Trevirerne och äfven öfriga, som voro i lika belägenhet, med trygghet och eftertryck afvisa de ovälkomna gästerna, på det de icke måtte få lust att snart återvända till dessa nejder. Texten har på detta ställe alltsedan B. Rhenani och Rob. Stephani tid varit föremål

för olika gissningar och förbättringsförsök, det ena våldsammare än det andra. I allmänhet hafva textgranskarne haft en synnerlig benägenhet att efter eller i stället för *ubi* skrifva *Ubii*. Borttogs conjunctionen *ubi*, blef det efterföljande verbet *senserunt* en svår stötesten, hvilken somliga icke heller dragit i betänkande att rentaf undanrödja. Hvad föröfrigt Ubierna beträffar, är väl sannt att Cæsar IV, 3 nämner dem såsom ofta bekrigade af Sveverna, men många voro de folk utmed Rhen, hvilka voro i detta predikament. Af de *centum pagi Suevorum*, som måste draga ned åt Seqvanernas land för att kunna förena sig med Ariovistus (se k. 37), och före krigets utbrott befunno sig vid Trevirerna, kunde Ubierna, hvilka bodde norr om Lahn och öster om Rhen, icke vara hotade. Då Cæsar dessutom plägar bestämma orterna i anseende till det ställe hvarest han sjelf befinner sig (jfr t. ex. k. 1 not 12), måste vid *proximi Rhenum* vara att tillförstå *populorum Galliae*, icke *Germaniae*. — Adj. *proximus* förbinder väl Cæsar oftast med dativus, men äfven med accus., likasom adverbiet *proxime*. — 2. Äfven *Gallia citerior* hörde till Cæsars ståthållarskap. — *conventus agere*, ‚hålla ting' eller ‚rättegångsdagar'. Proconsulerna plägade isynnerhet vintertiden, då kriget hvilade, resa omkring i provinsens olika distrikter för att afgöra rättstvister äfvensom öfriga invånarnes angelägenheter. Tjuge af de anseddaste provinsinbyggarne voro bisittare i rätten, hvarest proconsuln presiderade.

ANDRA BOKEN.

Innehåll.

I. *Kriget mot Belgerna.* Romrarnes krigslycka föregående året förmår samtliga Belger, med undantag af Remerna, att förena sig till sin frihets försvar. Deras antal uppgår till inemot 300,000 man, medan Cæsar detta år har åtta legioner. Vid Aisne möter Cæsar den belgiska hären, undsätter remiska fästningen Bibrax, förmår fienderna att skingra sig och tillfogar dem vid aftågandet ett betydligt nederlag. Svessionerne, Bellovakerne och Ambianerne underkasta sig segraren; Nervierna blifva efter hårdnackadt motstånd öfvervunna och nästan alldeles utrotade, likasom Aduatukerne. Kap. 1—33. II. *P. Crassi fälttåg till kuststaterna.* Dessa underkufvas samtidigt med Belgerna. K. 34. III. *Händelser efter krigets afslutande.* Sändebud från Germanerna. Tacksägelsefest. K. 35.

1. 1. *in hibernis.* Att Cæsar äfven i Gallia citerior haft vinterläger och således der haft med sig en större afdelning af arméen, stämmer ej väl öfverens med slutet af föregående bok. Dessa ord hafva derföre somliga velat utmönstra. — 2. *quam.* Egentligen *quos* (Belgas); men i relativa förklaringssatser rättar sig pronomen i genus och numerus mest efter det följande predikatssubstantivet. — *dixeramus.* Plusquamperf. tillkännagifver här, att mellan den tid då han sagt detta (se I, 1) och den närvarande någonting inträffat som nu är förflutet. Detta bruk af plusqpf. är

något egendomligt för Cæsar. Jfr II, 24, 28. IV, 27. — 3. i. e. ne reliqua Gallia omni bello devicta etc. — 4. *partim qui*, i. e. quorum pars constabat ex iis qui. Genom öfvergången till oratio directa visar sig att de olika revolutionära fraktionerna för Cæsar sjelf voro väl bekanta. — *mobilitate* etc., abl. causae. — *nova imperia*, ‚regementsförändring', ‚nytt herrskap', såsom en följd af ‚omvältringarne' (*novae res*). — 5. *conducere* = mercede conducere, ‚leja', ‚taga i sold'. Eljest är conducere homines = cogere, congregare. — *facultas*, ‚medel' (penningar). — *occupabantur*. Imperf. betecknar de ideligen förnyade *försöken* att inkräkta ‚oinskränkt herravälde' (*regna*). — *qui*, ‚men hvilka'.

2. 1. Vid utskrifning i provinserne sammankallade Proconsuln på bestämd tid det vapenföra manskapet, hvarpå han gjorde ett urval ibland dem och efter fördelning i centurier och cohorter tillsatte centurioner och krigstribuner, samt lät dem alla aflägga ed. Legater utvaldes antingen af Proconsuln eller af staten. De af provinsinbyggarne, som undandrogo sig utskrifningen, straffades med förlust af egendom eller gjordes till slafvar. — ‚han afsände Legaten Pedius med befallning att efter sommarens början föra dem till det inre af Gallien'. Sjelf reste Cæsar redan tidigare till arméen. — *inita aestate, hieme* etc., i st. f. *ineunte*, är lika så vanligt hos Cæsar, som sällsynt hos andra författare. Init aestas och initur aestas äro skiljaktiga föreställningssätt. — 2. *quum primum — inciperet*. Conj. beror icke af det temporala *quum*, utan af ett causalt, som dermed tillika uttryckes, så att det är likasom en förening af *quum primum incepit* och *quum inciperet* nämligen *esse pabuli copia*. Den omständigheten, att numera ingen foderbrist var att befara, gällde för Cæsar såsom bevekelsegrund till afresan. — 3. ‚enstämmigt', ὁμολογουμένως, gr. öfvs. — 4. ‚Nu ansåg han sig verkligen icke böra dröja att draga emot dem' (*ad* hos Cæsar ej sällan närmande sig till betydelsen af *contra*). Efter *dubitare* i denna bet. skulle enligt regeln följa inf. Dock förekommer ännu en gång hos Cæsar (B. C. III, 37, 2) och flerestädes hos Cicero samma construction.

3. 1. *celerius omni opinione*, ‚hastigare än man någonsin kunnat förmoda'. Det vanligare *omnium opinione* vore ‚än man allmänt förmodade'. Det förra uttrycket således starkare. — Remerna voro det folk i Belgien som Cæsar först kom till. *ex Belgis* lokalt (ej partitivt). — *Andocumborium*. Att afgöra rätta gestalten af nomina propria, hvilka blott på ett ställe förekomma och i codices skrifvas olika, är högst vanskligt. Hvad förevarande namn beträffar äro emedlertid handskrifterna temligen ense. Ickedessmindre får man vanligen läsa *Antebrogium*, som tyckes leda sitt ursprung från Aldinska editionen. — 2. Subjektets accusativ är utträngd af objektets. — *permittere* = committere, tradere. — *consensisse* = consentire. — *oppidis recipere* etc. Objektet utelemnadt utan att skada tydligheten. — I motsats till *jus* (privaträtt, *rättigheter* grundade på lagar eller häfd) äro *leges* en stats offentliga författning. — *imperium* (I, 31), det militäriska öfverbefälet i krig; *magistratus* (I, 19), den borgerliga öfverheten.

4. 1. *sic reperiebat*, näml. hvar gång han frågade, eller från alla håll. *Sic, ita* m. fl. stå stundom oegentligt vid införandet af

en sats: *sic reperiebat* är så mycket som *sic responsum est,* likasom 1, 13 *ita didicisse* för *ita institutos esse.* — *ingredi prohibuerint.* Oftare än *impedire, deterrere, recusare* construeras *prohibere* med infinitivus (i st. f. quominus). — ‚i (genom) minnet af dessa bedrifter tillvällade de sig i krigssaker en stor myndighet och visade mycken stolthet'. — 2. *propinquitatibus affinitatibusque,* ‚genom blodsförvandtskap och giftermåls-förbindelser'. I latinet brukas ofta pluralis af abstracta, då något inträffar många gånger och hos olika subjekter. — *quantam quisque* sc. princeps (vel legatus) civitatis. *quisque* ställes gerna intill ett annat ord som begynner med *qu.* — *conficere,* eg. göra fullständig; sammanskaffa, uppställa. — *armata, electa.* jfr 1, 49 n. 3. — 3. Ej att förblanda med den förut omtalte Haeduern af samma namn. — *longissimeque absint.* Af alla de folk, hvilka här uppräknas, var intet som på den tiden sträckte sig så långt i norr upp till oceanen, som Nervierna, hvilka likväl på deras sydliga gräns icke voro långt aflägsna från Remerna. — 4. *arbitrari* sc. se Remi dicebant.

5. 1. *prosequi aliquem,* ‚följa ngn allt framåt': i fiendtlig mening ‚förfölja'; i god mening ‚beledsaga', sedan bildligt i allmänhet ‚visa ngn sin aktning'; sättet, huru, och medlet, hvarigenom detta sker uttryckes genom adverbier och ablativer: *oratione prosequi aliquem,* ‚på ett utmärkande sätt tilltala ngn'; *liberaliter o. p. a.,* ‚med förekommande vänlighet tilltala ngn'. Cfr. *prosequi aliquem liberalitate, donis, beneficiis, laudibus, honorificis verbis,* men äfven *vehementioribus verbis.* — 2. ‚punktligt på (den bestämda) dagen'. — 3. ‚förmanade rätt allvarligt'. Divitiacus torde icke hafva varit benägen att härja Bellovakernas land. Bellovaci omni tempore in fide atque amicitia civitatis Haeduae fuerant. cap. 14. — *quanto opere* (med mera eftertryck än det sammandragna *quantopere) rei publicae* Romanae *communisque salutis* Haeduorum et Romanorum *intersit.* Anmärkningsvärd är vid *intersit* gen. impersonalis. Egentligen är *communis salus* ändamålet, hvarföre fienderna borde hållas åtskiljda. Cfr. *magni interest ad honorem nostrum.* — Den fiendtliga styrkan steg inalles till omkring 300,000 man, hvaremot Cæsar endast kunde uppställa högst 60 eller 70,000. — 4. Conj. perf. *introduxerint, coeperint* beteckna det möjliga, men conj. imperf. *introducerent, coepissent* skulle beteckna det omöjliga. — 5. *in unum locum,* säger Cæsar, som älskar fullständiga uttryck. Hos andra författare är *locum* ofta utelemnadt. — *vidit* = animadvertit, vel potius certior factus est. — *ab his* hörer till *cognovit.* — 6. *Quae res,* sc. fluminis trajectio. — *post eum* (sc. Cæsarem) *quae essent.* Ehuru framställningen i det hela är hållen objektivt, framträder likväl Cæsar i conj. *essent* såsom ett med bestämd afsigt handlande subjekt, så att han vid utväljandet af denna fördelaktiga ställning hade i sigte följderna af densamma. — *commeatus.* Pluralen betecknar tillförseln af allehanda lifsmedel, vapen o. s. v. — 7. *Ibi* sc. in ponte. — *cum sex cohortibus.* På Cæsars tid bestod en legion af omkring 4,500 eller 5,000 man; alltså utgjorde 6 cohorter nära 3,000 man. — *in altitudinem. in* med acc. betecknar äfven rigtningen, i hvilken något är utsträckt. — *fossa XVIII pedum* sc. in latitudinem, såvida bredden vid en graf är hufvudsaken (jfr kap. 12). — *castra* — *munire jubet.* Då vid *jubeo* den hand-

lande personen icke uttryckligen nämnes, utan befallningen blott i allmänhet gifves, uttryckes det passiviskt, t. ex. *castra muniri jubet.* Dock förekommer, såsom här, inf. *act.* utan subjektsaccus., då subjektet antingen förstås af sig sjelft (t. ex. 5, 34 *pronunciare jusserunt* sc. praecones), eller ur sammanhanget med lätthet suppleras. Om här, såsom Schneider m. fl. påstå, med *castra* menas det stora lägret på högra stranden af Axona, äro sålunda *milites* att tillförstå. Men sedan Cæsar flera punkter förut sagt: exercitum traducere maturavit atque ibi *castra posuit,* vore olämpligt att nu då det just talas om de sex cohorternas förläggande på venstra flodstranden, framställa befallningen att befästa det ofvan nämnda lägret. Nej, här är fråga om det lilla lägret, castellum, *cui praeerat Q. Titurius Sabinus legatus* (cap. 9); alltså *castra* sc. Sabinum *munire jubet.* Det var icke ovanligt att Cæsar i närheten af det större lägret anlade ett mindre. Se t. ex. 1, 49.

6. 1. ‚Med svårighet höll man ut'. — 2. En brachylogi för: *Gallorum oppugnatio* (‚belägringsmethod'), *quae est eadem ac* (‚en och samma som') *oppugnatio Belgarum, est haec* (‚följande'). Med bättre ordning skulle likväl Cæsar hafva sagt: *Belgarum eadem atque Gallorum.* Ty om Belgernas belägringssätt var nu att tala, och detta var detsamma som Gallernas i allmänhet. Jfr I, 31 not 14. — 3. *totis moenibus,* ‚så långt murar sträckte sig', ‚öfverallt, hvarest murar voro'. Är abl., likasom 7, 72 *turres toto opere circumdedit.* — 4. I romrarnes krigsspråk betyder *testudo* det tak, som af ett antal soldater bildas derigenom att de hålla sköldarne öfver sina hufvuden, för att under sådant skydd sätta sina belägringsoperationer i verket. — *portas succedunt,* ‚anrycka mot portarne' (derföre acc.), för att från dessa slutpunkter begynna ‚bryta på muren' *(subruere murum).* — 5. ‚som vid detta tillfälle varit befälshafvare i staden'. — *mittit: nisi.* Vanlig ellips. Det regerande verbum dicendi ligger i *nuntium.* — sub*mitto,* hemligt och oförmärkt. — *sustinere* behöfver här ej tydas absolute. Jfr k. 3 n. 2 *(se suaque — permittere).*

7. 1. *Eo* kan vara likbetydande med *ideo.* — *iisdem* står substantivt. — *usus,* ‚brukande'. Bristen af part. praes. pass. i latinet ersättes stundom genom bruket af part. perf. med betydelse af praesens, t. ex. *sperata victoria* = quae speratur. I, 27 *nocte intermissa,* h. e. postquam vox intercedere coepit. Liv. 43, 8 extr. *comitiis habitis,* i. e. cum comitia haberentur. Isynnerhet blifver part. perf. af deponentia och neutro-passiva icke sällan i st. f. ett part. praes. (imperf.) fogadt till subjektet för att jemte hufvudhandlingen angifva grunden, föranledningen, sättet (i det att): *Fatebor me in adolescentia, diffisum ingenio meo, quaesisse adjumenta doctrinae.* Cic. pro Mur. 30. *Ego copia et facultate causae confisus, vide, quo progrediar.* Cic. pro Rosc. Com. 1. — 2. *Numidae* (från Africas norra kust) voro lättbeväpnade fottroppar hos Cæsar i Galliska kriget. Hos andra författare förstås härmed ett slags lätt kavalleri. — *Crétes* (sing. *Cres),* från ön Creta, voro berömda såsom bågskyttar och jägare. *Cretes sagittarii.* Till substantiver, som beteckna personer, sättes folks- eller invånarnamnet, icke adjektivet. T. ex. Nep. Them. 1 *Halicarnasia civis* (‚en medborgarinna från Halicarnassus'). *Hal.* är subst. (eg. ‚en halicarnassiska').

— *Baleares,* från Baleariska öarne i Medelhafvet, voro ansedda såsom de bästa slungkastare. Se Florus III, 8. — *adventu,* abl. causae och temporis. — *spes potiundi oppidi.* Part. fut. pass. skulle egentligen blott bildas af verba activa transitiva, men bruk s äfven af sådane deponentia, hvilka hafva en transitiv betydelse. Detta är ofta händelsen med *potior (urbem potiri* o. d.). — *spes discessit,* eg. förspridde eller upplöste sig, ‚försvann' (som en rök). — 3. *quos,* icke *quae,* emedan *vicus* är det vigtigare och mera omfattande. — *omnibus copiis contenderunt.* Skälet till ablativen är detsamma, som då någon säges *omnibus viribus, toto animo* aliquo *contendere.* Tropparne tänkas såsom verktyg. Högst vanligt är på detta vis särdeles hos Cæsar och Livius utelemnandet af praep. *cum* i militäriska marsch-uttryck, såsom *omnibus copiis subsequi, venire, eruptionem facere* o. s. v. *Dictator ingenti exercitu ab urbe profectus.* Liv. 7, 9. — *ab milibus p. duobus.* Vid utmärkandet af afståndet har *ab* stundom en adverbiel betydelse: ‚*derifrån*', ‚*bort*'. Men det står tillika abusivt framföre måttbestämningen, alldeles som om det vore en praeposition med ablativus.

8. 1. Egentligen *propter opinionem eximiae virtutis.* Emedan *opinio virtutis* betraktades som *ett* begrepp, drogs *eximiam* till *opinionem.* Jfr Nep. Dion 1 utraque implicatus tyrannide Dionysiorum. — *proelio supersedere.* Det i *supersedere* liggande begreppet af *abstinere* gör troligt att *proelio* är abl. — 2. *loco* — *opportuno atque idoneo,* abl. abs., betecknande grunden, omständigheterna, är att upplösa genom *quum locus* — *opportunus atque idoneus esset. opportunus,* som ligger väl till, faller sig väl för ngt, läglig, beqväm, fördelaktig. *idoneus,* som egnar sig till ngt, enkom passande (liks. klippt och skuren) till ngt, särskildt lämplig för ett ändamål, duglig, skicklig. *Opportunissimus locus* motsatt *alienissimus,* Nep. Themist. 4, 5. — *ex planitie editus,* eg. ‚uppskjutande ur slätten', d. ä. ‚höjande sig öfver sl.' — *adversus,* i. e. qua erat collis adversus sc. ad hostes, ibi patebat. Adjectivum ad totum relatum partem totius significat. Schn. — Egentligen *tantum loci, quantum,* ‚(blott) så mycket rum, som'. Exempel på substantivets indragande uti relativsatsen. — *lateris dejectus,* ‚tvära afsatser på sidorna', ‚sido-branter', ‚stupningar'. — *in frontem leniter fastigatus,* ‚sakta sluttande mot framsidan', ‚sänkande sig framåt'. *in* med acc. betecknar äfven rigtningen af en utsträckning, såsom *in longitudinem* o. d. Deremot är *a fronte* ‚framifrån', ‚framtill'. 'Lectio *in frontem* est in integris codd. et longe plurimis deteriorum; *frontem* omissa praepositione in interpolatis. Posterius Oudendorpius posuit, Schneiderus ex duobus nullius pretii codd. reduxit *in fronte* quod antea edebatur'. Nipp. Men äfven Nipperdeys förklaring är haltande. ‚Collis in frontem fastigatus est is, qui a tergo in frontem *assurgit,* ut vernacule dicam, nach vorne *ansteigend.*' Quidni *declivis est,* nach vorne *abgedacht, bergabwärts gehend?* — 3. Den här begynnande eftersatsen har till följe af de parenthetiska bisatserne likasom förlorat sig i detaljer, då i stället försatsen gifvit anledning att vänta den allmänna tanken: så träffade Cæsar de nödiga förberedelserna till slagtningen. Dock är det egentligen icke något anacoluthon. — De vid båda sidorna af lägret utgående skyddsgrafvarne (detta ligger i ob *duxit)* kallas *transversae,* emedan

deras linier skuro linien af floden Axona, som betäckte ryggen af lägret. — ‚vid grafvarnes (fyra) ändpunkter uppkastade han skansar'. Dessa skansar voro med vall och graf omslutna runda eller fyrkantiga platser, hvarifrån de der inlagda tropparne kunde beherrska terrainen rundtomkring och afvärja fiendernas anfall medelst sina *tormenta* (af *torqueo)*, ‚kastmaschiner' (balistae etc.), från hvilka stenar och kastspjut haglade öfver fienderna. Se här motsvarigheten till vår tids batterier! — 4. *ut* — *possent,* vidlyftig omskrifning för det moderna uttrycket ‚såsom reserv'.

9. 1. *exspectabunt, si etc.,* ‚sågo efter', ‚voro på lur', ‚passade på, om de våra öfvergingo', näml. för att derefter taga sina mått och steg. Strängt taget står således *exspecto* här i sin egentliga betydelse. Se 1, 8 n. 12. — *impeditos,* hindrade att försvara sig sysselsatte med träskets öfvergående. — *parati in armis erant,* ‚stodo slagfärdiga' (likasom i vapenklädnad). — 2. *secundiore proelio nostris* = quum proelium nostris esset secundior (‚mera gynnsam). Abl. abs. förek. ofta utan ett participium, såsom *deo propitio, coelo sereno, me invito.* — 3. *ex eo loco,* sc. ubi in acie steterant. — *esse,* infin. temporis imperfecti. — 4. Jfr 1, 47 n. 1 *si id minus vellet.* — *qui* sc. Remi (ej agri).

10. 1. *in eo loco,* sc. in quo deprehendit hostes. Rei gestae celeritatem celeris interdum significat oratio. — *per eorum corpora,* ‚öfver (på) deras lik', genom hvilka strömfåran blifvit uppgrundad. — ‚ett hagel af pilar'. (Latinet saknar denna metaphor). — *qui transierant* sc. ante Romanorum adventum. — 3. *ipsos res frum. deficere coepit.* I olikhet med det motsvarande verbet i svenskan construeras *deficere* med acc., t. ex. *tempus me deficit, vires nostros deficiunt* (liksom ‚öfvergifva', ‚lemna i sticket': beror således på en annan uppfattning, än den som i svensk öfversättning framträder). Pass. B. C. 3, 64 *quum miles a viribus deficeretur.* Exempel på dativ-construction (såsom 3, 5 *quum tela nostris deficerent)* äro sällsynta och osäkra. — 4. *constituerunt,* ‚fastställde den åsigten', eller med tvänne ord: ‚förklarade' (declarantes, *optimum esse* etc.) ‚och bestämde' (constituerunt, sc. ut — — *convenirent).* I *constituerunt* ligger näml. först begreppet af ett verbum sentiendi, declarandi; betydelsen besluta yttrar sin kraft först i det följande *convenirent.* Det utelemnade *ut* gör vexlingen i constructionen mindre märkbar. — *ut potius* — *decertarent et* — *uterentur,* att förbinda med *domum suam quemque reverti.* — *domesticis,* ‚som de egde hemma'. — *sententia,* ‚beslut'. — 5. Bellovakerna skulle det hafva varit omöjligt att öfvertala. — *neque* för *neve* eller *et ne* (till fortsättning af *ut* i negativ sats).

11. 1. *itineris,* i. e. viae (‚då hvar och en ville komma först'). — *consimilis* = valde similis. Står med dativ. — 2. *Hac re statim Cæsar p. s. cognita.* Nomen *Cæsar* positum inter ablativos absolutos *re* et *cognita,* a quo cognita sit, certius indicat. — *castris continuit.* Abl. utan *in* till ortbeteckning är hos gyllene ålderns prosaici sällsynt, med undantag af de bekanta *terra marique, loco,* samt förbindelserna med *totus.* Föröfrigt är i många uttryck åtskiljnad att göra mellan abl. med och utan *in,* t. ex. *libro explicare aliquid* och *in libro e. a.* — 3. Res per *speculatores* statim *cognita, confirmata* ab *exploratoribus. Speculatores,* ‚spioner',

'kunskapare'; *exploratores*, 'recognosceurer', 'undersökare' (t. ex. kap. 17). — 4. *fugientium*, i. e. in fuga. — *ab extremo agmine*, 'de i eftertroppen varande' = posteriores, till skilnad från *priores*. — *viderentur* sc. sibi. Oftare utelemnas dativen af första personen, t. ex. *satis docuisse videor*. — 5. i. e. *quanta per diei spatium esse licuit*. *Mängden* af dödade fiender och dagens *längd* äro tvänne olikartade begrepp, hvilka icke kunna omedelbart jemföras, utan blott sättas i ett förhållande till hvarandra, så att meningen är: mängden af dödade stod i proportion till dagens längd, d. v. s. de dödade så många, som dagens längd medgaf.

12. 1. 'innan fienderna kunde hinna hemta sig efter förskräckelsen och flykten'. Conj. *reciperent* innebär en afsigt. — *magno itinere confecto — contendit*. Quamquam, quum in fines Suessionum pervenisset, jam magnum iter confecerat, tamen perpetuo itinere ad Noviodunum contendit. Non multum diei superfuisse videtur, quum hoc oppidum, utpote quod haud procul abesset, eo ipso die celeriter ex itinere oppugnare constitueret. Temere Nipperdejus participium *confecto* spurium judicat. — 2. att upplösa med *quamquam*. — 3. *vineas agere*, 'framflytta skyddstaken' (så här nedan: *veneis ad oppidum actis*); dock har *agere* här, såsom oftare, tillika öfvertagit betydelsen af *constituere*, 'uppställa', 'iordningställa'. *Vineae*, stormhyddor, voro af lätt träd, genom bräder, flätverk, grästorfvor och hudar skyddade mot skott och antändning. Flere sådane rörliga skyddstak, hvilka liknade betäckta gångar, sammanfogades, och under dem utförde soldaterna belägringsoperationer emot murarne. — *quaeque* cet., 'och hvad som i öfrigt (i allmänhet) vid belägringen var till nytta (behöfligt)'. *que* står stundom vid sammanfattning, afslutande af det föregående. — 4. Jordvallen, *agger* (af *ad* och *gero*), uppkastades dels för att fylla grafven, dels för att jemna marken och föra belägringstornen småningom i höjden emot murarne. — 5. *ut conservarentur* ('benådas' till lif och frihet) beror af *petentibus*; *impetrare* står absolut.

13. 1. *primis civitatis* cet. Jfr 1, 30 not 2. Somliga borttaga commata och förklara *primis* för subjekt; men Cæsar skulle då hafva nyttjat en annan ordning: *obsidibus primis civitatis — acceptis*. *Primus* står här för *princeps*, hvaremot på andra ställen (t. ex. 1, 41 n. 1) *princeps* nyttjas i st. f. *primus*. *accepit — ducit*. Temporalvexlingen icke utan betydelse. Se 1, 24 n. 2. — 2. *Qui quum*, 'Då dessa'. *Qui* står särdeles ofta i begynnelsen af en mening, hvarest i svenskan brukas demonstrativ. — Såväl genom ord (*voce* = verbis) — naturligtvis på sitt språk — som symboliskt genom händernas utsträckande läto dessa barbarer Cæsar förstå, 'att de öfverläto sig i hans skydd och makt', 'gåfvo sig på nåd och onåd'. Egentligen borde det heta: *sese venire, ut se in ejus fidem ac potestatem traderent*.

14. 1. Med kännedom af hvad här nedan meddelas fann sig Divitiacus föga hågad eller föranlåten att, enligt ordres (kap. 5), härja Bellovakernas blottstälda land, helst sedan den till Axona framryckta Belgiska hären redan skingrats, hvarföre han hemförlofvade sina Haeduer och sjelf vände tillbaka till Cæsar. — *qui dicerent*, likasom det följande imperf. *quod intelligerent*, betecknar

att folkförledarnes tal och meningar ännu fortforo. — ‚måste lida alla möjliga slags ovärdig och skymflig behandling'. — 2. *Qui ejus consilii principes* (auctores) *fuissent,* sc. eos, *quod* — —, *-profugisse.* Det till relativum hörande pron. demonstr. utelemnas ofta, äfven då det är af olika casus. Det skulle tillochmed icke utan ett här olämpligt eftertryck kunna stå utsatt. — 3. att han (Cæsar) mot dem måtte förfara efter sin mildhet och saktmodighet (sitt milda och saktmodiga sinnelag)'. Om clementia och mansuetudo ej skolat framhållas såsom något för Cæsar eget och utmärkande, hade *sua* ej blifvit satt framföre. — 4. *Quod si fecerit* (fut. exact.), *amplificaturum* sc. Cæsarem *auctoritatem* etc. I svenskan begagnas andra tempora. — *quorum,* i. e. Belgarum. — *sustentare* sc. ea (bella), ‚uthålla', ‚uthärda'. Eljest har Cæsar ofta förkärlek för det absoluta språkbruket (*sustentare* ‚hålla stånd'). — *consuerint* (= soleant) sc. Haedui.

15. 1. Cæsar benådade Bellovakerna ‚till ära för (såsom en aktningsbetygelse mot) Divitiacus och Haeduerna'. *Divitiaci* etc. således gen. obj. Jfr Flor. I, 3, 1 *cui in honorem virtutis regnum ultro datum.* — *quod erat civitas* inleder asyndetiskt en adversativ tanke. Det i somliga editioner utsatta *sed* förskrifver sig från några sämre codd. — 2. *natura* är hvarje naturlig beskaffenhet i fysiskt och andligt afseende, ‚egendomlighet', isynnerhet ‚charactersegendomlighet', ‚naturell', ‚lynne'; *mores* är här icke seder, den enskilda menniskans character, utan af folklynnet härflytande borgerlig ‚författning'. *Natura* och *mores* förhålla sig således här såsom grund och följd. — *aditum* = jus adeundi. — *nihil pati vini — inferri,* nempe ex Italia et Massilia. *nihil* för *nec quicquam,* då negationen egentligen hörer till verbet. — Multi ediderunt: *reliquarumque rerum ad luxurium pertinentium.* Verba autem *ad luxuriam pertinentium* non leguntur in integris codd. et melioribus deteriorum, exstant in interpolata familia. Quae quidem verba non solum necessaria non sunt, sed etiam incommoda. Vid. Nipp. p. 61, 62. — 3. *quod* — — *existimarent.* Såvida satsen kan uttydas med: ‚emedan, såsom de (Nervierna) trodde, deras mod derigenom skulle försvagas och deras kraft förslappas', är *eorum* (hvilket läses i alla codd.) att fatta från Cæsars ståndpunkt. Jfr kap. 1 *quod vererentur, ne* — *ad* eos *exercitus noster adduceretur.* — *confirmare,* ‚öppet säga', ‚offentligen förklara'. Cfr. I, 41. VI, 33. Cic. de Amic. 3.

16. 1. *triduum* icke adj., såsom då man säger *annuum iter.* — *inveniebat* quaerendo *ex captivis.* Eller ock kan *inveniebat* (som sjelft annars icke förekommer med *ex)* sägas stå i st. f. *reperiebat.* — *trans id flumen,* d. v. s. på venstra stranden af Sambre, om det nämligen är säkert, som Herzog antager, att Cæsar gick öfver denna flod i dess öfversta lopp och sedan efter ytterligare marsch närmade sig dess högra strand. — *ibi* öfverflödigt. — *eandem,* ‚en och samma' som Nervierna (icke ‚den samma', så att Nervierna blott och bart skulle hafva fordrat att grannfolken reste sig mot Romrarne). — 2. *mulieres quique* (= et eos qui) *per aetatem* (sive puerilem, sive senilem) *a. p. inutiles viderentur in eum* (= ejusmodi) *locum* eos *conjecisse* (h. e. celeriter raptimque deduxisse), *quo* etc. Att subjektet vid *conjecisse* är uteslutet, är numera att anse såsom

någonting vanligt. Att demonstrativet felas framför relativum *(quique)*, är icke mindre vanligt, så i grekiskan som i latinet. — *propter paludes*. Man har gissat på träsktrakterna mellan Valenciennes och Condé; men af kap. 28 synas de hafva varit närmare hafvet. — *exercitui*, ‚för en krigshär', ‚för någon krigshär'. Vid tillfällen, då bruket af ena eller andra artikeln behöfves, röjer sig en fattigdom i latinet.

17. 1. Cstr. *qui castris deligant locum idoneum*. Jfr kap. 18 *locum castris delegerant*. *Idoneus* står ofta absolut. I annat fall hade det efter vanligheten hetat: *qui locum castris idoneum deligant*. — 2. *Quum*. *Quumque* har efter Lipsii edition (1593) blifvit af de flesta bibehållet, utan aktgifvande på saknaden af *que* i handskrifterna, utan aktgifvande på olämpligheten att med *que* förbinda så skiljda ämnen. — 3. Till förbindelsen *consuetudo itineris nostri exercitus* (‚vår krigshärs marsch-ordning') kommer ännu en af *consuetudo* beroende fjermare genitiv *eorum dierum* (‚under de dagarne'). Jfr 1, 5 *trium mensium cibaria*. 3, 18 *superiorum dierum Sabini cunctatio*. Då latinska språket, likasom ännu dess dotterspråk, har brist på sammansatta substantiver, och å andra sidan i sina casus obliqui ofta finner ett kortare och mera träffande uttryck, än genom praepositioner o. d., så äro de för oss obeqväma genitivhopningarne talrika och oundvikliga. Ett bekant exempel af sådane sammanträngda genitiver är Liv. Praef. *Juvabit me ipsum consuluisse memoriae rerum gestarum principis terrarum populi*. — ‚emellan de enskilda legionerna fördes en hel hop af trossen, och det vore ingen konst att, när den först ankommande legionen anländt till lägerplatsen, och de öfrige ännu voro ett långt stycke borta, angripa denna medan den ännu var under full packning'. Hvad en romersk soldat under marschen hade att bära, gränsar till det otroliga: lifsmedel för minst 14 dagar; redskap, näml. en yxa, en såg, en korg, en hacka, en lie och en läderrem (att brukas vid fouragering), en kedja, en kruka o. s. v.; dessutom 3 eller 4, stundom ända till 12 pallisader (för att genast kunna slå läger). Vigten af denna voluminösa börda var 3 Lis:pd, oberäknadt vapnen, hvilka romerska soldaterne icke betraktade såsom någon börda, utan såsom en del af sig sjelfva. — Conjunctiverna *venisset* (fut. exact.) och *abessent* (egentl. fut. simplex) bero icke af *quum* temporale, utan af oratio obliqua. — 4. Subjekt till *adjuvabat* är den följande genom hyperbaton utvidgade satsen: *quod Nervii antiquitus — — — effecerant, ut etc.* ‚Den omständigheten, att Nervierna fordom o. s. v., talade för deras förslag, som framförde underrättelsen' *(rem deferebant)*. *Deferre* är i smyg och af egen drift angifva ngt för vederbörlig ämbetsmyndighet; *referre* deremot nyttjas om det pligtenliga öfverbringandet, det officiella inberättandet eller föredragandet. — *venissent*, sc. finitimi. En falsk läsart är *venisset*. — 5. ‚sedan de späda träden blifvit dels klippta (topphuggna) dels (nämligen der de stodo något långt isär) sammanböjda, hade täta grenar utvuxit åt sidorna (en naturlig följd af topparnes afskärande) samt äfven björnbärs- och törnbuskar blifvit satta emellan (emellan de glesa sammanböjda träden, för att ytterligare fylla deras mellanrum) och härigenom hade Nervierna åstadkommit, att dessa häckar så godt som en mur gåfvo skydd'

(på många särskilda ställen inne i landet: detta ligger i pluralen *munimenta*). ‚*munimenta* codd. I gen. fere omnes, praeter eos, qui *munimentis* habent (*tis* et *ta* saepissime confusa sunt)'. Whitte. — 6. Det negativa nedstigandet från en högre till en lägre predikatbestämning (‚*icke blott icke, utan icke en gång*') är i latinet vanligen uttryckt med *non modo, sed ne . . . quidem,* då ett för båda satslederna gemensamt predikat sättes i det sednare (adversativa) membrum, i hvilket den med *ne* — *quidem* uttryckta restringerande negationen gäller för det hela, så att det i förra satsdelen saknade *non* likasom öfverdragits till verbet, sammansmält med *nequidem.* I svenskan låter sig detta förtydliga genom förmedlande fyllnadsord; t. ex. 3, 4 *ac non modo defesso ex pugna excedendi, sed ne saucio quidem sui recipiendi facultas dabatur,* ‚der var icke tilläfventyrs (*non modo*) läglighet för den utmattade att etc. — långt derifrån! —, utan icke en gång o. s. v.' Liv. 3, 6 *non modo ad expeditiones* (‚icke så der till att utrycka i fält — det var ej värdt att tala om —, utan'), *sed vix ad quietas stationes viribus sufficiebant.* Cic. de off. 3, 19 *talis vir non modo facere* (‚icke möjligen att göra — visst icke det —, nej icke en gång'), *sed ne cogitare quidem quidquam audebit, quod non audeat praedicare.* Nep. Timol. 3 *Nullius unquam consilium non modo antelatum, sed ne comparatum quidem est,* ‚Ingens råd blef någonsin jag vill nu icke säga föredraget, o. s. v.' I sådane fall åter, hvarest antingen ett gemensamt predikat uttryckes i det föregående membrum, eller ock hvardera satsdelen eller satsen har sitt särskilda predikat, måste *non modo non* utsättas. Tillochmed när de båda negativa satserna hafva ett gemensamt predikat, förekommer någongång den fullständiga formen; t. ex. Liv. 4, 3 *Numam Pompilium non modo non patricium, sed ne civem quidem Romanum — Romae regnasse.* Cic. pro Mur. 3 *Hoc non modo non laudari, sed ne concedi quidem potest.* Så ock hos Cæsar på detta ställe, hvarest likväl många editorer i trots af de bästa codices oskickligtvis utstrukit *non.*

18. 1. *quem locum.* Se 1, 6 n. 1. — *aequaliter declivis,* ‚jemnt sluttande', ‚med jemn sluttning', utan afbrott genom plattformer, fördjupningar eller branter. — 2. Icke blott sådane svenska participialuttryck som ‚den ofvannämnda', ‚den så kallade', utan äfven andra blifva i latinet ofta omskrifna genom relativsatser, t. ex. 1, 8 *ea dies, quam constituerat* (‚den aftalade dagen'), 8 *munitioni, quam fecerat* (‚den der anlagda förskansningen'), 24 *legiones, quas proxime conscripserat* (‚nyutskrifna'), 27 *servos, qui ad eos perfugissent* (‚öfverrymda'), 28 *vicos, quos incenderant,* 3, 17 *cum iis copiis, quas a Caesare acceperat.* — *flumen Sabim, quod.* Relativet hänfördt till *flumen* såsom här varande det vigtigare ordet, enär det lika så väl kunnat heta *ad flumen Sabim appellatum,* och talet straxt fortsättes med *Ab eo flumine.* Jfr kap. 9 *ad flumen Axonam, quod.* — 3. ‚Vidpass 200 steg från floden (näml. på andra sidan) uppsprang (uppsteg, höjde sig) en kulle af lika sluttning (formerande samma vinkel emot slätten), i jemnbredd (parallelt) med denna och gent emot, nertill bar, ofvantill skogbeväxt'. *infimus* i st. f. adverbial-uttryck. Se 1, 47 not 4. Jfr *adversus* kap. 8. Orden *Ab eo flumine* böra icke blott hänföras till *nascebatur,* utan äfven

till *passus circ. ducentos* (jfr 5, 11 flumen, a mari circiter milia passuum LXXX). Samma plana mellanrum emellan kullen och flodbrädden betecknas i nästa kapitel med ordet *porrecta,* äfvensom här med *apertus locus,* det fria fält längs med floden, hvarest man såg vakter af rytteri. Sjelfva sluttningen hade för dem varit mindre tjenlig. — Den passiva betydelsen af *videri* är att åtskilja från den mediala. Se 1, 40 n. 4.

19. 1. ‚dock förhöll det sig annorlunda med tågets inrättning och ordning'. *ordo* förklarar närmare det allmännare *ratio. agmen* (agïmen) af *ago,* drifva: det drifvande eller drifna (jfr sv. boskapsdrift), hvad som rörer sig framåt i sluten massa, tåg, härtåg, marscherande här. — *expeditas,* ‚slagfärdiga' (så att fienderna förgäfves väntade att få *sub sarcinis eos adoriri).* — 2. ‚än så långt som jemn mark och öppna rymder sträckte sig'. Pluralen *loca aperta* innebär, att förföljandet icke slutades med *locus apertus secundum flumen,* utan äfven fortsattes uppför den der vidtagande öppna rymden, *collis infimus apertus.* Det enstaka stälda *porrecta,* betecknande det 200 steg (500 alnar) breda långsträckta fältet utmed stranden, står i pluralis brachylogiskt, till undvikande af *porrectus locus ac loca aperta;* ty *porrecta* sämjar sig dock med det följande *loca aperta.* Cæsar har på sina ställen tagit sin tillflykt till något fria kortare vändningar, då ett utförligare mera logiskt och regelbundet uttryck skulle hafva fallit sig besvärligt, eller hindrades genom brådskan. Se t. ex. nästfölj. kap. n. 2. 1, 40 n. 12, 53 n. 3. — *Porrigere,* utsträcka framför sig uti rät linie; hvadan *porrectus* = linea directa extensus, projacens, utbredd till en plan yta, jemn, flack. Många commentatorer hafva funnit detta ställe så svårt, att de ansett det endast genom textförändring kunna förklaras. — *opere dimenso,* i st. f. *spatio operis (= castrorum) dimenso.* Förskansningslinien blef genom uppmätning och afsteckning *(dimetiri opus, metari castra)* bestämd till omfång och rigtning, hvarefter, sedan hären ankommit, platsen omgafs med en graf och en jordvall, hvari pallisaderna inslogos. Slutligen afsattes de särskilda qvarteren med sträng regelmässighet. — 3. ‚*så* (i det skick, i den ordning) *som* de inom skogarne uppställt sig i leder till slagtningen och (med det mod hvartill de) sjelfva uppmuntrat sig inbördes'. Så förekommer *ut* ofta vid beskrifning af det tillstånd, den tillfälliga beskaffenhet eller position, hvari ngn gör ngt, eller ngt vederfares ngn. T. ex. 5, 43 *ut se constipaverant cet.* 7, 46 *ut meridie conquieverat.* 7, 61 *ut — erant dispositi.* Vanliga läsarten *ita ut* lärer verkligen icke finnas i någon codex. — *omnibus copiis.* Se k. 7 n. 3. — 4. ‚så att vi hardtnär på samma gång fingo se fienderna i skogsbrynen och i floden och ända inpå oss'. Med *in manibus* förstås sålunda här den omedelbara närheten. Annars betyder *in manibus esse* ‚vara under arbete'; ‚vara i någons makt', m. m. — Plur. *silvas* är i detta kap. att förklara såsom *ripas* 1, 37 n. 4. — 5. *adverso colle,* ‚backen uppföre' (på Romrarnes sida), likasom *adverso flumine ire, proficisci; secundo flumine progredi.* 7, 60, 61. Jfr 1, 41 n. 5.

20. 1. ‚utställa standaret'. *Vexillum* (quasi parvum velum) var ett fyrkantigt stycke purpurrödt tyg uppburet på en förgyld stång, vid hvilken en tvärkäpp för ändamålet var fästad. Detta

standar uppsattes på fältherrens tält såsom tecknet för soldaterna att göra sig stridfärdiga. — *signum tuba dandum,* ‚med trumpet gifva signal', hvarigenom soldaterna väpnade sammankallades för att, innan de gingo till strids, höra fältherrens uppmuntringstal *(cohortatio)* och erhålla föreskrifter för striden. — *ab opere,* ‚från förskansningsarbetet'. — *aggeris pet. c.,* ‚för att hemta materialier till vallen'. — *signum dandum,* sc. *proelii committendi* (se k. 21) ‚gifva anfallstecken' (sjelfva stridssignalen). Med detta *signum* förstå somliga fältrop, lösen, *tessera.* ‚Tessera vero nusquam a Cæsare aut nominata aut significata exstat'. Schn. — 2. *temporis brevitas et successus hostium* = *temporis brevitas, quo hostes (in collem) successerant.* Då tidens korthet just kommer an på fiendernas hastiga anryckande, innebär coordinationen en viss hårdhet och regellöshet. — 3. ‚I denna svåra belägenhet kommo tvänne saker väl till pass, nämligen våra krigares egen kunskap och erfarenhet'. *scientia et usus* subjektivt, hvad som objektivt heter *ratio et usus* (theori och praxis) 4, 1. *His difficultatibus* är dativ. Jfr B. C. 3, 70 *his tantis malis haec subsidia succurrebant.* — ‚Cæsar hade förbjudit sina Legater att aflägsna sig från de respektive legionerna förrän lägret blifvit befästadt'. — 4. Subst. *nihil* brukas adverbialiskt såsom ett förstärkt *non* (likt grek. *οὐδὲν* för *οὐ*; i svenskt hvardagsspråk *intet* för *icke),* eg. i intet hänseende, alldeles icke. T. ex. 1, 40 *nihil se ea re commoveri.* 3, 13 *nihil saxa et cautes timere.* Nep. Ep. 4, 2 *Nihil, inquit, opus pecunia est.* Jfr *aliquid* 1, 40, n. 5.

21. 1. Cæsar, postquam imperavit ut ab opere revocarentur milites etc., ad cohortandos milites in eam partem exercitus decucurrit, quam fors obtulit, vel potius in quam fors obtulit ut decurreret (non obtulit *ipsum,* ut si eum fors rexisset). — *devenit.* ‚Quod motus de superiori loco celerior et vehementior esse solet quam in plano, et necessario a natura constitutum finem habet, *devenire* aliquo etiam is dicitur, qui quocumque ex loco celerius et vehementius et constiturus venit'. Schn. Cfr. 1, 43 n. 3. — 2. Brachylogice pro: *quam* qua breviter ac simpliciter eos commonefaceret, *uti* — *retinerent neu* (= et ne) *perturbarentur animo* (‚låta skrämma sig'. Medium). — *telum* est omne, quo quis cominus eminusve se defendere potest (etiam *gladius,* Nep. Dat. 11, *pugio,* Alcib. 10), tamen inprimis tela dicuntur, quae sive arcu sive manu missilia sunt. — *adjici* i. e. ita mitti, ut perveniat ad locum destinatum. Idem *adigere* notat. — *pugnantibus,* ‚redan stridande'. Praegnans. — 3. *insignia,* ‚prydnader', ish. ‚hjelmprydnader', såsom björn- och varghudar, röda och svarta fjäderbuskar m. m. d., hvilka, för att hållas rena, icke buros under marschen eller arbetet med lägret, men före striden borde påsättas för att göra krigarne mera modiga och fruktansvärda. Naturligtvis voro siraterna olika efter olika rang. — *ad galeas inducendas.* Tiden var så knapp, att icke en gång hjelmarne, hvilka soldaterne under marschen gemenligen buro hängande på bröstet eller ryggen, kunde blifva påsatte. ‚In genere omnia dicuntur *induci,* quae aliquid tegunt; unde et galeae recte *induci* dicuntur, quae tegunt caput'. Oud. Så *inducere calceos; manibus inducere cestus* cet. *Inducere* är äfven, såsom Herzog anmärker, väl egnadt att beteckna hjel-

marnes upp- och pådragande. (Dessa voro dels af koppar, dels af läder och med koppar beslagna). De fleste förkasta likväl handskrifternas läsart och föredraga det allmännare ordet *induendas*. — *tegimenta*, ‚öfverdrag', ‚foderaler' af läder, med hvilka sköldarne voro försedda på det de på dem befintliga målningar m. m. icke skulle skadas genom dam och väta. Cæsar, hvars legioner alltid voro omgifne med mycken glans, försåg sina soldater med dyrbara sköldar ‚simul et ad speciem et quo tenaciores eorum in proelio essent metu damni'. Sueton. Jul. 67. — *defuerit*. Hvarest efter praeteritum i hufvudsatsen enligt regeln skulle följa imperf. i consecutiv bisats, förekommer rätt ofta perfectum, då i allmänhet bisatsens innehåll är att uppfatta såsom ett särskildt historiskt factum. Såvida nämligen genom detta perfectum tids-sambandet upphäfves, bildar sig en sjelfständigare bisats, vid hvilken tanken fästas såsom vid något redan fulländadt, något icke blott möjligt, utan verkligen inträffadt. Så I, 11 not 4.

22. 1. ‚ty då legionerna voro skiljda ifrån hvarandra, gjorde somliga (legioner) motstånd på ett håll o. s. v.' Genom abl. absol. lägges här en större vigt vid legionernas splittring (= *quum diversae essent legiones atque ita aliae alia in parte h. resisterent)*, än om det helt enkelt hette: *quum diversae legiones aliae alia in parte* etc. — *certa subsidia collocari*, i. e. certis locis ita constitui, ut certum ab iis auxilium posset ferri. *Subsidium*, likasom *praesidium*, brukas än abstract (‚understöd'), än concret (‚understödstroppar', ‚reservposter'). — 2. ‚vid (under, på grund af) en sådan omständigheternas ojemnhet (då allt var så olika) måste äfven följa en ojemn framgång (eg. krigslyckans olika utfall)'.

23. 1. *ut* innebär, att hvad dessa legioner gjorde, var i öfverensstämmelse med deras ställning; en betydelse som ligger emellan *quum* och *postquam*. Jfr k. 19 n. 3. — *acie*, gammal genitivform för *aciei*. Likaså *fide, die* m. fl. för *fidei* o. s. v.; påminnande om grekiskans undertryckta iota (subscriptum). — *impeditam* sc. fluminis transitu (‚hindrad att fäkta'). — 2. ‚afskiljda', ‚afskurna från de öfriga'. — *profligatis cet.*, i. e. *postquam ex loco superiore detruserunt Veromanduos, quibuscum erant congressi* (Synesis), *jam in ipsis* (‚hardtvid') *fluminis ripis cum iis proeliabantur*. — 3. *At totis*. Många läsa *At tum totis*, men detta *tum* är blott en onödig tillsats af Oudendorp. — *quum in dextro cornu etc.* Denna anmärkning tillägger Cæsar för att visa hvar de tvänne återstående legionerna voro, hvilka, tillsammans med de fyra redan nämnda, voro sysselsatte med lägrets befästande när anfallet skedde. De tvänne nyutskrifna legionerna framkommo sednare till stridsplatsen. Sin ordningsnummer hade hvarje legion från äldre tid. — *ad eum locum*, i. e. ad eas partes — frontem dico et sinistrum cornu, quod mox *apertum latus* appellatur — quae discessu legionum Veromanduos atque Atrebatas longius prosequentium nudatae erant denfensoribus. — *aperto latere* är mera omständighets- än orts-ablativ. I, 25 n. 7. — *summum castrorum locum*, i. e. summum montem, ubi er nt castra (non eum locum, qui summus erat ex locis castrorum).

24. 1. Här vänder sig Cæsar bort från de sex legionerna, och kastar en blick på den öfriga delen af hären. Sedan han med imperfecta (*occurrebant, petebant, mandabant* etc.) på ett åskådligt

sätt skildrat hvad som liktidigt tilldrog sig med *equites, calones* etc., öfvergår han till den vanliga historiska formen och framställer genom perfecta såsom ett hufvudfactum treviriska kavalleriets flykt. — *quum se in castra* per ambages *reciperent,* sc. portis lateralibus vel decumana intraturi, obviam fiebant hostibus e regione venientibus per castra. — *aliam in partem fugam petebant.* Ett vanligare uttryckssätt vore *aliam partem fuga petebant.* — *ab decumana porta ac summo jugo,* i st. f. *ab summo jugo, ubi erat decumana porta.* Denna lägrets 'bakport' var för tillfället på öfversta höjden. Utanför densamma kamperade trossdrängar *(calones)* och marketentare. — *versari,* 'färdas', 'vara i färd (rörelse)'; 'lefva och röra sig någorstädes', alltså något annat än *commorari.* — *praecipites,* 'hals öfver hufvud'. — 2. 'från sin stat (sina landsmän)'. Detta rytteri, som få dagar förut ankommit, synes i denna förvirrade strid icke hafva haft någon bestämd plats. — *castra nostra compleri, nostras legiones premi. nostras* har det säkraste försvar i codices; *nostra* åter, som endast i några få codd. läses efter *castra,* i de flesta saknas, i en eller annan finnes efter *compleri* (alltså *nostra nostras* tillsammans), är mindre säkert och har möjligen tillkommit genom dubbelskrifning. — *dissipo* af *dis* och *sipo* eller *supo* kasta, således = disjicio.

25. 1. Öfversigt: Cæsar — *profectus,* ubi — *milites sibi ipsos a. p. esse impedimento* vidit, *quartae cohortis omnibus centurionibus occisis* — — — *rem esse in angusto* vidit —, *scuto a. n. uni militi detracto* — processit etc. Bisatsens exaggeration gör det första *vidit* otillräckligt; men då fortsättningen, som går ut på att visa *rem esse in angusto,* hufvudsakligen är enahanda med det föregående *suos urgeri,* finner sig Cæsar hvarken behöfva copula eller omvexling af predikatverbum eller att mera framhålla detsamma (placeradt i sjelfva slutet af bisatsen). Uppfattningen af mellanmeningen, som likväl i svensk öfversättning lämpligast förvandlas till en försats medelst indragande af det föregående hufvudsubjektet *(Cæsar),* eller ock kan fördelas uti flera sjelfständiga satser, blifver ungefärligen denna: då han såg sina soldater vara i trångmål och . . . ej kunna reda sig, sedan fjerde cohortens alla centurioner stupat o. s. v. o. s. v. såg (då han nu såg, säger jag) att de öfriga voro trögare . . . ., att med ett ord ögonblicket var kritiskt etc. — Detta kapitel anknyter sig till berättelsen i kap. 21 om uppmuntringstalet till tionde legionen. Allt hvad som sedan blifvit omtaladt om slagtningen är sådant som utan Cæsars anordning och åtgörande skett, under det han var på vägen från venstra till högra flygeln. — *sibi ipsos. ipsis* vore opassande; ty för hvilka skulle annars soldaterna i fäktningen hafva kunnat vara till hinder? — *signiferoque,* sc. qui signum totius cohortis tulisset. Sannolikt var triariernas standar det för cohorten gemensamma, ehuru äfven de tvänne öfriga maniplarne hade sina särskilda. Egentliga fanor, sådane som våra regementer hafva, kände Romrarne icke; deras *signum* ('fälttecken', 'standar') bestod af en stång eller ett spjut med en tvärslå upptill, på hvilken var figuren af en uppsträckt hand (anspelning på *manipulus),* och under densamma en liten metallsköld, hvarpå fanns Mars' eller Minervas (i sednare tider kejsarens) bild. Fälttecknet för en hel legion bestod sedan

Marii tid (100 f. Chr.) af en gyllene eller åtminstone silfver-örn med utbredda vingar, på spetsen af ett spjut. — *primipilus,* förkortning i st. f. *primi pili centurio. Primus pilus* är första centurian af triariernas första manipel, d. v. s. triarie-manipeln i första cohorten af legionen. Se 1, 40 n. 1. — ‚den så tappre primipilen P. Sext. Baculus'. I latinet sättes sällan till ett nom. proprium ett adjectiv utan *vir* eller *homo.* — 2. *multis gravibusque vulneribus.* Så ock i grekiskan πολλὰ καὶ ἰσχυρὰ τραύματα (πολλὰ καὶ καλά o. d.), men i svenskan ‚många svåra sår'. På sådant sätt förbindes *multus* regelmässigt med ett annat adjectiv (hvarvid *que* eller *et* egentl. är detsamma som *et is,* sv. ‚och det', angifvande en nogare bestämning), t. ex. 4, 10 *Rhenus multis ingentibusque insulis* (‚många stora öar') *effectis in Oceanum influit.* Cic. in Rull. 2, 2 *versantur in animo meo multae et graves cogitationes.* Jfr t. ex. Cic. Br. §. 132 *molle et Xenophonteum genus sermonis* (‚det behagliga xenophontiska uttrycksmanéret'). Deremot nedan kap. 29 *duplici altissimo muro* = duobus muris altissimis; ty ett räkneord förbindes med ett adjectivum utan copulativ partikel, derest det icke är biordnadt det efterföljande attributet, såsom 7, 15 *unum habeat et perangustum aditum.* Genom utsatt pron. *is (unum et eum perangustum aditum)* skulle det vidfogade attributet särskildt framhållas. — *se sustinere,* ‚hålla sig upprest', ‚stå rak'. — *nonnullos ab novissimis,* ‚några i sista lederna', såsom ock ab *novissimis uni militi,* ‚en soldat af (tillhörande) de eftersta lederna'. *ab* utmärker sidan, delen, partiet. I, 1 n. 10. — *deserto proelio excedere. deserto* var en conjectur af Lipsius innan det i den äldsta codex (se 1, 5 n. 5) fann sin bekräftelse. (De öfriga codd. hafva *desertos,* hvilket icke gifver någon antaglig mening). *deserere proelium,* ‚öfvergifva striden' (= pugnae se subtrahere), ‚upphöra att kämpa'. Men striden kan man draga sig utur utan att just ‚aflägsna sig från stridsplatsen', hvilket är *proelio excedere.* Orden innebära således icke någon tautologi. — *tela vitare,* ‚gå utur skottlinien'. — *neque a fronte.* Dessa ord correspondera med de följande *et ab utroque latere.* I *et* efter *neque* ligger vanligen en stegring. — *subeuntes intermittere,* ‚i sitt anryckande (hålla upp) göra något uppehåll' (jfr 1, 38 n. 9). Att omedelbart förbinda orden (= *intermittere subire),* i full analogi med grek. παύεσθαι προσερχομένους o. d., strider emot latinska språkets anda. — *nominatim appellare* (ὀνομαστὶ παρακαλεῖν ἕκαστον) åsyftade att uppsporra den individuella ärekänslan. — *signa inferre,* ‚gå på', ‚angripa (fienden)'. Då soldaterna öfverallt måste följa fälttecknen, blifva af dessas rörelse många uttryck lånade, t. ex. 1, 39 extr. *signa ferre,* anträda marschen. Här ofvan: *signa in unum locum conferre,* förena sig på ett ställe. 1, 25 *signa convertere,* göra en svängning (frontförändring), förändra ställningen. — *manipulos laxare,* ‚draga ut', ‚ställa åtskills', så att de ej vidare blefvo stående *conferti.* — *laxare jussit.* Se k. 5 n. 7. — 3. *pro se quisque,* ‚hvar och en för sig (sin del, sin person)', ‚en hvar så mycket på honom ankom'. — *in extremis suis rebus,* ἐν τοῖς χαλεπωτάτοις πράγμασι, gr. öfvs. *in* tjenar att beteckna omständigheterna (såsom k. 22 n. 2). Likaså nedan k. 27 *in extrema spe,* eg. ‚i (vid) det mest aflägsna hopp', d. ä. ‚då allt hopp försvunnit'. — *operam navare,* ‚utveckla en ifrig verksamhet', ‚anstränga sig'.

26. 1. *quae juxta* duodecimam legionem *constiterat.* — *Conversa signa inferre* dicuntur ii, quorum alii alium in locum conversione facta signa inferunt. Cæsar ställde legionerna på det sättet i förbindelse, att de bildade en spetsig vinkel, så att den ena hade fronten mot de nedanföre varande fienderna, den andra emot dem som redan uppträngt på kullen och hotade att kringgå. — *aversi* = a tergo. — 2. Då tvänne ablat. absol. äro på det sätt stälda bredvid hvarandra, att den förra angifver orsaken till hvad den sednare innehåller, få de icke genom comma åtskiljas; t. ex. kap. 17 *teneris arboribus incisis crebris in lat. ramis enatis.* — 3. *Qui,* per synesin *(decima legio).* — *quo in loco,* i. e. statu (conditione). *in* utsatt, liksom i *in tali tempore,* ‚under sådane (svåra) omständigheter'. — *versaretur,* emedan bland subjekterna *imperator* var det öfvervägande begreppet. — *cognovissent* sc. ex fugientibus. — *ad,* om ändamålet. — *nihil sibi reliqui fecerunt* = nihil ad faciendum sibi reliquerunt *(sibi* således beroende af *reliqui)*: ‚de lemnade intet för sig öfrigt att önska', ‚läto intet vara bland det oförsökta'.

27. 1. Hurudan denna punkt utgått från Cæsars hand, är omöjligt att utröna. Enär i den äldsta och tillförlitligaste codex ursprungligen läsits *commutatione facta* (hvarjemte kan erinras, att Cæsar ej plägar sätta hjelpverbet *est* framföre participiet), *tum* framför *calones* i några mss. saknas, de flesta mss. hafva *occurrerunt,* samtliga codd. integri m. fl. hafva *pugnant quo* (andra *pugnabant quo),* är tydligt att redan codex archetypus afvikit ifrån rätta läsarten. Vid det sistnämnda möter svårighet icke blott i verbets tempus och modus, utan äfven i meningen. Ty icke var det genom att ‚kämpa på alla ställen' som ryttarne skulle utplåna skymfen; icke heller var det ‚för att tränga (skynda) sig framom legionssoldaterna' *(quo se legionariis militibus praeferrent)* som de skulle ‚kämpa på alla ställen'. Nipperdey tror, att orden *pugnant quo* i cod. archetypus blifvit tillsatte såsom en förklaring till de närmast föregående *omnibus in locis,* nämligen på barbariskt språk i st. f. *ubi pugnant,* och att sedan någon lärd grammaticus häraf bildat *omnibus in locis pugnae,* som några codd. och många nyare edd. hafva. Men af *pugnae* skulle icke *pugnant quo* i de äldsta mss. hafva kunnat uppkomma. Snarare kunde man då förmoda att *pugnando* varit ursprunglig läsart. För meningen kan såväl det ena som det andra undvaras. I texten återgifves här handskrifternas läsart blott med formell jemkning för läsbarhetens skull. — *nostri* står såsom ett allmänt uppslagsord, hvilket sönderfaller uti särskilda subjekter med sina vederbörliga predikater; liksom 1, 53 *Duae filiae harum, altera occisa, altera capta est.* Jfr 2, 19 n. 2. — 2. *his,* qui jacentibus institerant, *dejectis et coac. cadaveribus,* ii, *qui superessent* etc. Conjunctivus (i relativsats som egentl. omskrifver ett particip. kap. 18 n. 2) står här, emedan Cæsar icke har för ögonen ett bestämdt öfverblifvet antal, utan i visst beroende af de absoluta ablativerna *his dejectis* etc. blott i allmänhet vill beteckna dem, hvilka döden hade förskonat. — 3. Constr. *ut judicari deberet, tantae virt. homines non nequicquam ausos esse etc.* I st. f. *deberet* hafva alla codd. *deberent,* hvilket icke kan förlikas med det följ. *ausos esse.* — *nequicquam,* ‚utan påföljd', ‚så att ingen-

ting blir af', är att fatta mera objektivt än *frustra*, hvilket innebär 'att någons väntan svikes'. — 'sätta öfver den breda floden (en så bred flod), stiga upp på de höga stränderna, rycka fram på det ogynnsamma stället'. Se k. 16 sista anm. — Sedan Cæsar lärt känna Nerviernas tapperhet i striden, kan han icke mera undra på den snabbhet hvarmed de anryckte (kap. 19). — 'hvilket eljest besvärligt (eg. från att vara besvärligt) deras mod gjort lätt'. Så betecknar *ex* en förvandling från ett till ett annat, t. ex. *e servo libertum fecit; ex beato miser. Redigere* brukas stundom såsom *reddere*.

28. 1. *gens ac nomen Nerviorum.* Jfr grek. *πᾶν γένος ἀνδρῶν*, 'allt hvad männer heter'. I latinet förbindas ofta genom conjunctio copulativa tvänne ord, af hvilka det sednare endast är att anse som en närmare bestämning eller förklaring till det föregående. Se 1, 31 not 16. — *aestuarium*, 'uppsvallningsort', 'sumptrakt', *ἀνάχυσις*, lågt ställe på hafskusten, som under flodtiden öfversvämmas och vid ebb är betäckt med gyttja. Att tänka på öfversvämmade orter vid floden Sambre, är hvarken nödigt — jfr k. 4 n. 3. — eller med ordets betydelse öfverensstämmande. — *dixeramus.* Genom plusquamperfectum, såsom uttryckande något längst förflutet och hastigt öfvergånget i jemförelse med det sednast omtalade, sättes den nuvarande berättelsen i förbindelse med de ålderstignes etc. första omnämnande i kap. 16. Jfr kap. 2 n. 2. — *omnium, qui supererant,* quasi 'omnium superviventium'. Se kap. 18 n. 2. — *senatores.* Cæsar begagnar ofta romerska namn om främmande folk och samhällsförhållanden. — *vix ad.* Adverbiet genom omställning förhöjdt. Jfr 1, 6 n. 2. — 2. *ut* — *videretur.* Att gifva sig ett falskt sken var icke meningen. Se derföre k. 18 sista anm. — 'med all flit skyddade'. — *suisque finibus* — *uti jus sit,* d. v. s. han fråntog dem icke någon del af deras område. — *se* — *prohiberent:* Zeugma (se abstinerent).

29. 1. *altissimas rupes despectusque,* i. e. alt. rupes, de quibus in omnes in circuitu partes longe lateque despici poterat. Cfr. 28 n. 1. ('Staden låg på höga klippor med fri utsigt åt alla håll'). — *ducent. pedum,* genit. beroende af *aditus.* — *relinquebatur,* det beskrifvande imperfectum. — *duplici etc.,* k. 25 n. 2. — *munierant* — *collocabant.* Det ena hade de redan tidigare gjort, det andra gjorde de nu, då de fruktade romrarnes ankomst. — 2. Läsarten efter *Bong. pr.* m. fl. af de bästa codd. *custodiae ex suis ac praesidio* har likväl äfven god auctoritet. — *una* sc. cum impedimentis. — 3. *Οἱ μετὰ τὴν αὐτῶν ἐν τῇ Ἰταλίᾳ ἧτταν κ. τ. λ.*, gr. öfs. — *alias* — *alias* = modo — modo, eller *aut* — *aut* (t. ex. Vell. I, 12 *aut* bellum inter eos populos, *aut* belli praeparatio, *aut* infida pax fuerat). — *defendo,* om defensiv-krig, se 1, 44 n. 6. — *consensu eorum omnium,* sc. finitimorum, qui cum iis bella gesserant. Orden höra mer till *delegerunt,* än till *pace facta.* Det postponerade *omnium* har större tonvigt, likasom 1, 1 *Gallia est omnis divisa etc.*

30. 1. *Ac* i början af en sats förknippar med en synnerlig vigt det följande med det föregående: 'Och nu så snart vår krigshär ankommit'. *primo adventu* = primo post adventum tempore. — *creber* (opp. *rarus*) a) lokalt: med korta mellanrum, såsom här *crebra castella;* b) temporelt: med korta mellantider, ss. *crebrae*

excursiones ('ideliga utfall'). — *pedum XII* sc. in altitudinem. — *castella,* från circumvallationslinien utgående stödjepunkter (redouter). Kap. 8 n. 3. — 2. *primum* motsvaras af nästa kapitels början. — *irridere* — *increpitare,* det ena med miner och åtbörder, det andra med ord. Om inf. I, 16 n. 1. — '*quo tanta etc.* contra omnes codd. Scaliger et scriptura vulgata'. Nipp. — 'ett sådant skråf uppbyggdes så långt bort'. *ab* k. 7 sista anm. *instrueretur,* enl. alla de bästa codd. — 'helst sådane der spinkiga menniskor'. *praesertim,* gr. καὶ ταῦτα, (vanl. med *quum* eller *si* utfördt genom en hel sats) gifver ökad vigt åt en bestämning eller ett betingande; att åtskilja från *praecipue,* 'förnämligast', 'företrädesvis', med uteslutande af något annat; *inprimis,* eller *in primis,* 'bland (med) de första', 'framför många andra'; *maxime,* 'mest', 'på det högsta', afser en gradation, utgående från *valde; potissimum,* 'hufvudsakligen' (urspr. 'kraftigast', 'mestförmående'), vid valet af det bättre och *vigtigare,* står efter det betonade ordet. — *plerumque omnibus.* Trenne codd. af underordnad rang hafva den vackrare läsarten *hominibus* (såsom grek. ἀνήρ, t. ex. ἀνὴρ αἰθίοψ). — *prae,* 'i jemförelse med'. — 'tilltrodde sig att ställa intill murarne ett så åbäkeligt torn'. *in muros collocare,* πρὸς τὸ τεῖχος φέρειν, gr. öfs., är vårt 'ställa intill', d. v. s. flytta upp (på *agger)* så att det kom framvid muren. Somliga afvika ifrån handskrifternas allmänna läsart och föredraga *in muro,* emedan de tycka, att Aduatukerna kunna hafva varit nog enfaldige att föreställa sig tornets uppflyttande uppå sjelfva muren. Men af nästa kapitel synes, att det just var tornets flyttande framåt, dess närmande till muren *(appropinquare moenibus)* som slog dem med häpnad, och hvilken saks tillämnande således varit föremålet för deras åtlöje. *sese collocare confiderent.* Verba som betyda lofva och hoppas, hvilka i svenskan vanligen förbindas med blotta infinitivus praes., hafva i latinet rigtigare icke blott pron. personale efter sig, utan äfven inf. futuri; t. ex. promisit *se venturum,* spero hoc *me assecuturum* (med utelemnande af *esse,* hvilket vanligen är fallet vid denna infin. och inf. perf. pass., emedan copulan der synes onyttig, såsom redan innehållen i participiet). Likväl finnas ej få exempel på inf. praes., såsom då en raskare följd och större bestämdhet skall betecknas, äfvensom då inf. *posse* (som redan i sig har bet. af ett fut.) följer eller kan tillförstås. Ännu flera exempel finnas på utelemnandet af pron. personale. 4, 21 *qui polliceantur obsides dare atque imperio p. R. obtemperare.*

31. 1. *Non* här med starkare betoning, än om det stode framför *sine,* dit det egentligen hörer. Nep. Paus. 3 *non* putabant de tali viro suspicionibus oportere judicari. — *locuti* — *dixerunt.* De af *locuti* beroende satserna bilda inledningen till det, som var hufvudpunkten i deras tal, nämligen *se suaque* — *permittere,* hvilket hänföres till *dixerunt* såsom hufvudsatsens verbum. — 2. 'Men *ett* bådo de, bådo de att slippa'. *deprecari* är en närmare bestämning till det generella *petere,* likasom 'de ville bedja något, notabene undanbedja', 'ett bådo de att få, och det var att få förskoning'. Jfr k. 28 n. 1. — *pro sua clementia* = quae esset ipsius clementia. — *quam* (= de qua) *ipsi* (sc. Aduatuci) *ab aliis audirent.* Imperf. angifver ett stående rykte. — 3. *si in eum casum,* sc. ut armis despoliarentur. — *per cruciatum,* 'under marter'. 1, 46 n. 3.

32. 1. *Ad,* 1, 36 n. 1. — *consuetudine — merito.* 1, 50 n. 1. — *aries,* ‚murbräcka' (tyska *Mauerbrecher,* ‚murbräckare'), ‚stormbock', en lång bjelke, lik stormasten af ett skepp, i ena ändan beslagen med jern i skapnad af ett gumshufvud (hvaraf namnet). Den hängde vid midten i linor eller kedjor, som voro fastgjorda vid tvärbommen af en hög ställning. Sålunda fritt hängande i jemnvigt blef den af hundradetals soldater dragen tillbaka och med förkrossande våldsamhet ideligen stött emot den delägrade stadens mur. Under marschen blef den naturligtvis, likasom de öfriga större krigsmaschinerna, isärtagen och förd på vagnar *(impedimenta.* 1, 24 n. 5). Det synes hafva varit en regel i den romerska krigsrätten, att sedan murbräckan blifvit satt i gång icke visa skonsamhet mot en stads invånare. — *nisi armis traditis,* i. e. nisi si arma tradita essent. — 2. *quod in Nerviis fecisset,* ‚som han gjort med (i afseende på) N.' Så sättes *in* med ablat. om utöfvandet på (mot) någon af en handling i följd af en sinnesstämning, hvartill den ifrågavarande personen genom sitt förhållande gifvit anledning. 1, 47 n. 5 in eo *peccandi causa non esset.* 7, 21 *multitudo armis concrepat, quod facere* in eo *consuerunt, cujus orationem approbant.* Nep. Dion. c. 6 *in filio suam vim (fortuna) exercuit.* Sall. B. Cat. 11 *foeda in civibus facinora facere.* Ov. Met. 1, 441 *nunquam talibus armis Ante, nisi in damis capreisque fugacibus usus.* — *finitimisque.* 1, 36 n. 4. — 3. *quae imperarentur,* sive imperata essent, jam *facere* se (sive eos, suos) *dixerunt* legati, postquam reverterunt ad Cæsarem. Uppfyllandet af Cæsars fordringar hade begynt och fortvarade, följaktligen är *facere* infin. imperfecti. — *eo die pace sunt usi,* ‚de utöfvade (iakttogo) fred och egde (njöto) fred den dagen', hufvudsakligen det förra: ‚de höllo sig stilla'. Genom det framförstälda hjelpverbet lägges vigt på det factiska, förverkligandet.

33. 1. *ab militibus,* i st. f. ab iis. 1, 6 n. 1. — 2. ‚indraga posterna'. som varit på förskansningslinien, ‚eller dock ändtligen utan nödig uppmärksamhet bibehålla den saken (vara vårdslöse vid posternas utställande)'. — 3. *viminibus intextis,* lika casus, som likväl icke höra tillsammans. *scuta viminibus intexta,* ‚sköldar bestående af i hvarandra flätade vidjor'. — 4. *qua* sc. parte, adverb. loci. — *omnibus copiis etc.,* k. 7 n. 3. — 5. *Celeriter* hör till *ignibus significatione* (‚eldsignal') *facta,* i. e. *signo dato.* — *pugnatumque.* que adversativum. — 6. *viri fortes,* icke *homines* fortes. Vir brukas då den manliga personligheten framträder, äfvensom då det är fråga om mannen i sina förhållanden till staten, t. ex. *vir strenuus, bonus, optimus* (i afs. på patriotism), *prudens* (om statsklokhet); homo åter hvarest begreppet menniska i intellectuelt eller moraliskt hänseende är förherrskande, såsom *homo literatus, eruditus, moderatus, officiosus.* Mångengång brukas likväl de båda orden utan åtskilnad. — *qui — jacerent,* ej afseende några bestämda fiender, Romrarne som nu skjöto, utan conj. betecknar blott det svåra i en strid emot hvilka fiender som helst i en så fördelaktig ställning. — ‚hela deras hopp hvilade (berodde) på tapperheten allena'. — 7. *ad,* 1, 4 n. 8, står här utan inflytande på casus. Cicero brukar i sådant fall *circiter.* — 8. *Postridie,* 1, 23 n. 1. — *defenderet* sc. eas *nemo.* Liksom *haberent nullum,* 1, 7 n. 9. —

9. *sectionem ejus oppidi universam Cæsar vendidit*, eg. ‚Cæsar försålde den stadens hela sönderstyckning' (öfverlät till några få mestbjudande hela bytet för att af dem sedan försäljas styckevis eller i mindre partier), d. ä. ‚Cæsar sålde (slog bort) i massa hela den staden' (invånarne med allt hvad de egde). *Sectio* i. q. secanda (i. e. distrahenda) praeda, ‚actio proprie, sed *μετωνυμικῶς* ipsa bona publice vendenda'. Cellar. Här bestod bytet hufvudsakligen af fångarne; eljest förekommer uttrycket om bortslumpandet af de proscriberades gods. De rika negotianter *(sectores)*, hvilka af slik handel hade stor vinst, voro, likasom Amerikas slafhandlare, icke mycket ansedde. — ‚Inroparne angåfvo för Cæsar ett antal af (inalles) 53,000 själar'.

34. 1. Att Publius Crassus (om hvilken 1, 52) först efter slaget med Nervierna blifvit skickad till kuststaterna, är tydligt deraf, att alla åtta legionerna deltogo i denna blodiga drabbning. Af 3, 7 synes troligt, att det var med sjunde legionen som expeditionen till civitates Armoricae verkställdes. — 2. *Esuvios.* Codd. hafva *Sesuvios.* Whitte visar sannolikheten af att S vidfastnat från det föregående *Curiosolitas.* I 3, 7, hvarest talas om proviant-utkräfning af de underkufvade folken i dessa orter, förekommer också i mss. detta namn utan S.) Likaledes 5, 24, tillräckligen igenkänneligt. Ingen geograf känner till några *Sesuvii.* — 3. Relativet hänfördt till det följande förklarande nomen, likasom 1, 38 ad occ. Vesontionem, *quod* est oppidum. — 4. *Oceanumque attingunt*, non mare Mediterraneum. Vi skulle säga: ‚kuststater vid Atlantiska hafvet'; men heldre, än att skrifva *Oceanum attingentes*, förband Cæsar med *que* denna speciella bestämning.

35. 1. *ab his (iis?) nationibus, quae — incolerent* = ab nationibus licet (quum tamen) eae — incolerent. Legati a genere quodam hominum, quod tam longe aberat, missi non erant exspectandi. — *qui se obsides daturas* etc. Sändebuden representera staterna och tala i deras namn, hvarföre det, som de säga, såsom sagdt af staterna sjelfva gör en förvexling af det grammatiska och logiska subjektet möjlig. I somliga codd. läses *quae;* men bland dem, som hafva *qui*, märkes Bong. primus. Onekligen skulle *mitterentur legati ad Cæs., quae — pollicerentur* falla sig ganska hårdt, helst då *Quas legationes* följer omedelbart efter, och dessutom *nationibus*, hvarpå det skulle hänsyfta, redan haft sin relativsats. — 2. Asyndeton med stegring. 1, 39 n. 7. — *pollicerentur*, k. 30 sista anm. — Äfven Illyricum hörde till Cæsars ståthållarskap. — 3. Verba *maturo, festino, propero* brukas dels absolut, dels i förbindelse med infinitiver, då de i svenskan kunna återgifvas med betonade adverbier, t. ex. 1, 7 n. 2. — 4. ‚och de stater, som lågo i grannskapet af krigsskådeplatsen'. Carnuterna bodde något längre bort, Turonerna och Anderna vid nedra Loire. ‚*quaeque* codd. optimi utriusque generis; eadem orationis negligentia usus est Cæsar III, 29 extr.' Whitte. Efter Oudendorp skrifves allmänneligen *Turonesque, quae;* men om, såsom Oud. säger, efter den före honom allmänna läsarten *Turones* ‚MSS. et Edd. Vett. addunt *que* vel *quae*' (blott olika skrifsätt), kan icke detta berättiga att skrifva både *que* och sedan *quae*, helst, såsom äfven Oud. uppgifver, sjelfva Bong. pr. har *quaeque.* — *ex litteris Cæsa-*

ris, ‚tillfölje af de från Cæsar (till romerska senaten och folket) afsända berättelser'. — 5. *dies XV supplicatio,* på grund deraf att vid verbet *supplicare* en sådan accusativ (quindecim dies) kunde stå. 1, 5 n. 4. På vanliga viset hade Cæsar kunnat säga *dierum XV supplicatio,* eller ock *in dies XV suppl. decreta est.* — *supplicatio,* ‚dies festi, vel ad gratias Diis agendas, vel ad eorum iram avertendam, quibus diebus omnia totius urbis templa cuivis patent, numinibusque sacra omnis generis et lectisternia fiunt'. Morus. — Den utomordentliga ära, som vederfors Cæsar, bestod i tacksägelsefestens långvarighet, som vid intet föregående tillfälle varit mer än 12 dagar. Dio Cass. XXXIX, 5 *μαθόντες δὲ ταῦθ' οἱ οἴκοι Ῥωμαῖοι ἐθαύμασαν ὅτι ἔθνη τοσαῦτα, ὧν οὐδὲ τὰ ὀνόματα πρότερον ἠκρίβουν, ᾑρήκει, καὶ ἐψηφίσαντο πεντεκαίδεκα ἐπ' αὐτοῖς ἡμέρας θῦσαι, ὅπερ οὔπω πρότερον ἐγεγόνει.* — 6. *quod ante id tempus accidit nulli.* (Dat. *nulli* förek. här, såsom ofta, i st. f. *nemini.* Se föröfrigt *nemo* k. 33 n. 8). Af detta och många andra ställen visar sig otillförlitligheten i den vanliga distinctionen: ‚*Accidunt* adversa, *contingunt* laeta, *eveniunt* utraque'. Huruvida det, som händer, har en lycklig eller olycklig verkan, är i afseende på dessa verba i det hela likgiltigt, och intet af dem är inskränkt till användning i ena eller andra fallet. Säkrare kunna de på etymologisk väg åtskiljas. *Accidere,* af *ad-cado* (med bilden af tärningkastet, som *utfaller* så eller så), motsvarar närmast vårt tillfalla (hvaraf *tillfällig, tillfällighet),* och utmärker det som *inträffar, vederfares ngn,* såsom någonting *tillfälligt,* icke förutsedt eller med fri vilja åstadkommet, hvilket således kan vara öfverraskande samt ofta ngt ondt, olyckligt, utan att likväl sjelfva verbet innebär sådan betydelse, hvarföre det äfvenledes ganska ofta förekommer om önskliga och gynnsamma inträffanden. 4, 13 *opportunissima res accidit.* Cic. ad Div. 15, 10, 1 *quum id accidit, quod maxime mihi fuit optatum. Contingere* åter, af *con-tango,* utmärker icke ursprungligen det rent tillfälliga i något som händer, utan likasom ‚det sig sammanfogande', hvad som ‚går ihop', ‚faller sig väl' för ngn, motsvarar alltså det svenska träffa, träffa sig, och brukas väl oftast om det som träffar sig lyckligt för ngn (utan att sådant ligger i grundbegreppet af verbet), men också om likgiltiga eller rentaf olyckliga tilldragelser; t. ex. Cic. Ep. ad Div. 5, 16, 6 *ne quid iis, quos amasti, mali putes contigisse;* de Sen. 19 *quod idem (emori) contingit adolescentibus;* ad Famm. 11, 6, 2. *Evenio* ändtligen, af *e* (ex) *-venio,* eg. utkomma, framgå ur ngt, inträda i den fenomenella verkligheten, betyder *hända, inträffa,* såvida det som händer är resultat af något föregående (‚quod ex rerum natura et cum necessitate quadam provenit'). Cic. Invent. 1, 28, 42 *Eventus est alicujus exitus negotii, in quo quaeri solet, quid ex quaque re evenerit, eveniat, eventurum sit* etc. Cic. Rep. 1, 45 ad fin. *Hoc in hac juncta conformatione reipublicae non ferme sine magnis principum vitiis evenit.*

TREDJE BOKEN.

Innehåll.

I. *Krig med alpfolk.* Ännu på hösten år 57 f. Chr., då Cæsar sjelf reser till Illyricum, låter han sin Legat Galba tukta de invånare i nuv. Walliserland, hvilka stängde vägen genom Alpernas pass. Kap. 1—6. — Påföljande året äro Cæsars åtta legioner i synnerlig verksamhet, rigtad åt olika håll, nämligen: II. *Venetiska kriget.* Veneterna i spetsen för spridda kustfolk göra uppror, men blifva af Decimus Brutus genom en sjöträffning öfvervunna och af Cæsar med hårdhet straffade. K. 7—16. III. *Fälttåg mot Unellerna.* Dessa och deras grannar besegras af Legaten Sabinus (medan flera belgiska folk genom Labienus hindras att deltaga uti sammansvärjningen). K. 17—19. IV. *Aqvitaniska fälttåget.* Genom tvänne afgörande segrar underkufvar Publ. Crassus de fiendtliga partierna i Aqvitanien. K. 20—27. V. *Belgiska fälttåget,* hvilket för inträffande regn och storm måste afbrytas. K. 28, 29.

1. 1. ‚Orsaken dertill var'. Hvarest vi låta oss nöja med det matta och färglösa form-ordet, har romaren det härmed betecknade lefvande begreppet. — *iter per Alpes,* nämligen genom dalen från Aosta öfver stora St. Bernhard till Chablais. — *quo* sc. *itinere* (ej adv.). — ‚med stor risque och mot höga tullumgälder' (‚transitoafgifter'. Eg. ‚hamnpenningar'. 1, 18 n. 5). Härigenom uppstegrades priset på de varor, hvilka för arméens behof af grosshandlarne fördes till Gallien. Cæsar fann sig deraf föranlåten att hos alpboarne införa ett annat taxeringssystem. — 2. Denne Galba, som nu var Cæsars trogne tjenare och dessutom hans slägting, blef sednare en fiende till honom, och var en ibland de sammansvurna, som gjorde ända på hans lif. — 3. *factis* — *ex pugnatis* — *missis.* Sådane omedelbart på hvarandra följande ablativi absol. stå merendels i logiskt sammanhang: det ena (betingande) måste hafva skett, att det andra må kunna ske. T. ex. 2, 30 *vineis actis aggere exstructo.* — ‚en dal, hvartill ännu stötte en liten slätt', d. v. s. en dal, som icke sträckte sig långt. — *continetur.* 1, 2 n. 7. — 4. ‚en flod' (jfr 2, 16 sista anm.), hvilken nu för tiden heter *Dranse.* — *in vico* — *qui vicus* — *ejus vici.* 1, 6 n. 1. — 5. *Eum locum,* i. e. Eam partem vici, quam octo illis cohortibus ad hiemandum attribuerat. — *munivit.* Eljest plägar Cæsar äfven vid korta skildringar sätta det betonande, handlingen mera fixerande imperfectum.

2. 1. Genom indicativen måste vi anse tillsatsen såsom en förklaring af Cæsar, icke såsom spejarnes ord. — 2. ‚Det hade af mer än en orsak skett, att dessa Galler så plötsligt fattade beslutet'. Den med *ut* inledda satsen innehåller den vidare utföringen (epexegesen) af det föregående allmänna *id,* hvilket egentligen pekar tillbaka på de nyssnämnda tilldragelserna. — *primum* brukas både vid uppräkningar, såsom här, och om tiden; *primo*

(‚i början') blott om tiden. — ‚en legion som (efter de föregående drabbningarne) var långt ifrån fulltalig, då (nu dessutom) tvänne cohorter o. s. v.' *neque eam plenissimam,* en stark Litotes. — *singillatim* är att förbinda med *absentibus* (‚voro borta hvar på sitt håll'; cohorterna deremot tillsammans). — 3. ‚begära (anskaffa) proviant' till köps af handelsmän, eller efter fördrag med grannstater (ej ‚upphemta', ‚indrifva', ty det skedde fredligt). De utsända voro således icke simpla soldater. Jfr kap. 7 frumenti causa dimissi praefecti tribunique militum (equites Romani, kap. 10). — *ipsi,* i motsats till fienderna. — 4. De trodde nämligen, att legionen skulle utanför lägret ställa sig till motvärn, hvilket den likväl för ingen del gjorde. — 5. ‚Andra orsaker voro, att'. — *suos ab se.* Motsvariga ord ställas tillhopa. — *obsidum nomine,* ‚såsom gislan', eller fastmer ‚under förevändning af att de skulle vara gislan', såvida Veragrerna trodde, att de unga blifvit dem fråntyckta på det att Romrarne lättare måtte kunna betvinga dem och framgent hålla dem i beroende. — *dolebant,* ej här med acc., utan acc. cum inf. — *adjungere* (‚införlifva') sc. *conari.* — *sibi persuasum habebant. Sibi* har här blifvit antastadt såsom icke annorstädes förekommande i denna construction (hvarom 1, 15 n. 2). Men då *persuasum est* vanligen förbindes med dativus personae, kunde densamma också uti talesättet *persuasum habere* lätt blifva förenad med *persuasum (sibi persu. habebant* motsvar. *illis persu. erat),* hvarigenom ock noga uttryckes f r å n hvilken sjelfva *persuasio* utgått, alldenstund *sibi persuasum habebant* activt måste heta: *id sibimet ipsi persuaserant.* Vilja vi åter i *sibi* icke se annat än en pleonasm, så är t. ex. att jemföra Nep. Att. 20, 4 *curae sibi haberet* (hvarest vore nog med *curae haberet,* eller *illi curae esset);* Cæs. B. Hisp. 2, 4 *neque equitatum sibi praesidio habuit,* 22, 8 *neque sibi ullam spem victoriae propositam habere.*

3. 1. *opus hibernorum,* inbegripande allt hvad som hörer till lägrets anläggande, omfattar mera, än *munitiones,* som specielt angår dess befästande. 2, 28 n. 1. — *de frumento* (1, 39 n. 1), *de bello. de,* ‚beträffande', ‚i hänseende till'. — *consilio.* Ej *concilio,* såsom några codd. och edd. hafva. Se 1, 18 n. 2. — 2. Hvad som sker i en hast, sker icke alltid emot allas förväntan. *praeter,* af *prae* med demonstrativ-suffixet *ter* (hvadan t. ex. *praeteriit* eg. ‚han gick der fram-om') innebär passerandet förbi framsidan af något, egentl. l o k a l t: 1, 48 *praeter castra Cæsaris suas copias traduxit,* sedan t r o p i s k t: så att det icke sammanträffar med någons uppmärksamhet, väntan o. d. *(praeter spem atque opinionem accidit).* Härur utvecklar sig vidare comparativ och exceptional betydelse: ‚med förbigående af [andra på lika linie stående]', ‚med uteslutande af [annat af samma slag]', ‚framför', ‚utom', ‚undantagande'. — 3. *neque,* på en gång copulativ och correlativ partikel (‚och hvarken'). — *imp. relictis er. facta,* likasom kap. 1 *proeliis factis* etc. — *iisdem itineribus,* utan *in,* då vägarne betraktas såsom medel för undankomsten. — 4. *ad salutem contenderent,* skenfagert uttryck, till undvikande af *fuga salutem peterent.* Jfr 1, 18 n. 15. 1, 13 n. 8. — 5. *extremum* är här subst. Så ock då Cicero säger: *Omnium rerum mors est extremum.* Exempel på neutra adjectivorum brukade såsom substantiva: 2, 18 in. *ab summo,* 2, 25

in angusto, 3, 19 in. *ab imo,* 3, 12 *ex alto,* 4, 29 *in aridum.* — *experiri* är här *manendo cognoscere* (‚afvakta'), annars *aggrediendo cognoscere s. tentare. Exspectare* var på detta ställe mindre tjenligt, såsom uttryckande det overksamma afbidandet.

4. 1. *vix ut.* 1, 6 n. 2. Äfven i svenskan kan sägas: ‚knapt så att'. — 2. Relativet innehåller här en causal conjunction: ‚anordna och utföra dessa saker, *som* de beslutat', och just derföre borde anordna och utföra. Satserna stå således i ett inre samband: jfr 2, 35 n. 1. — *decurrere.* Genom en längre följd af inf. hist. (1, 16 n. 1) beskrifves den stora öfverraskning, hvari romrarne af fienderna blifvit försatte; men oväntadt är, att äfven der, hvarest reflexionen inträder *(sed hoc superari),* fortsättes med inf. Öfverhufvud är inf. hist. i passivum sällsynt. — *gaesum,* ett slags kastspjut, hvilket synes från barbarer hafva öfvergått till romrarne; beskrifves såsom tungt, långt och smalt; namnet är celtiskt. — 3. Med *locus superior* förstås lägrets vall, och då denna endast i förhållande till den ofvannämnda lilla slätten kunde kallas *superior,* synes att romrarne icke begynt sin skjutning förrän fienderna dit nedkommit. — *ut,* ‚så snart', ‚så ofta'. — *premi,* i. e. inferiores erant (‚derutinnan hade de det sämre'). — 4. *ac* i stegrande betydelse: ‚och tillochmed'. — *non modo.* 2, 17 n. 6. — 5. *constiterat* är af *consisto.* Ett sådant verbum, hvars perfectum öfvergår till praesensbetydelse, antager då i plusqpf. bet. af imperf., t. ex. *noveram* jag visste, *consederam* jag satt, *circumsteteram* = circumstabam. — *se recipere* behöfver ej tagas synonymt med *locum relinquere.* 2, 12 n. 1.

5. 1. *amplius horis sex.* Ehuru *amplius* vid räkneord ofta sättes utan inflytande på constructionen, är likväl att förmoda, att Cæsar, om icke denna comparativ föregått, skulle hafva skrifvit *horas,* då fråga är om tidslängd. — *nostris deficerent.* ‚Omnes codd. dativum habent; sed tenendum est, *i* et *o* saepissime confundi, et *nostris* jam sequenti versu rursus occurrere. Itaque non dubito, quin error sit, a cod. arch. profectus'. Whitte. Se 2, 10 n. 3. — ‚*vallum scindere* est vallos aggeri seu vallo infixos revellere, ut via pateat'. Morus. — 2. *vir consilii magni,* detsamma som Nep. Alc. 1, 2 *consilii plenus,* ‚en man af stor insigt (stort förstånd)'. *et virtutis* scil. *magnae.* — *auxilium,* ‚hjelpmedel', ‚utväg', ‚resource'. — 3. ‚låter sina soldater veta, att de skulle upphöra', praegnans för ‚gifver befallning (ordres)'. I samma praegnanta betydelse förekommer ofta *mittere* (= ‚skicka bud med ordres'). Måste derföre construeras med *ut,* men detta kan efter verba imperandi m. fl. utelemnas. — 4. *tela missa exciperent,* ‚(med sköldarne) hålla sig skyddade mot (parera) spjutskotten', *τὰ πεμπόμενα βέλη φυλάττειν,* gr. öfvs. Jfr 1, 52 n. 4 *impetus gladiorum exceperunt.* Ovid. Met. XII, 375 *Excipit ille ictus galea clypeoque sonantes. Excipere* a) c a p t a n d o: taga fatt på ngt, knipa, uppfånga, tillvarataga; liks. taga in uti ringen, sluta sig till (såsom närmaste länken i en kedja), följa på o. s. v. b) r e c i p i e n d o: taga e m o t (såsom en boll, som kastas), passa på, vara på sin vakt mot ngt, taga sig tillvara för ngt (så att man icke låter öfverraska eller öfverväldiga sig), stå godt mot och hålla sig oskadad af ngt. — På förevarande ställe är icke, såsom några mena, fråga

om att uppsnappa (näml. tillvarataga, hopsamla) kastspjuten, för att brukas vid det förestående utfallet. De voro då icke en gång användbara. — Huru mycket tillochmed de på sina behöriga ställen placerade adverbia *celeriter, paulisper, tantummodo, post* här bidraga till berättelsens åskådliggörande, kan bättre ses, än sägas.

6. 2. *Quod* behöfver icke styras af ett underförstådt *facere*. Accusativus af neutra pronominum sättes vid många verba, hvarest af nomina substantiva accus. icke kunde stå. — 2. *omnibus portis eruptione* måste nära förbindas. Då man sade *portis erumpere*, så tillät man sig ock att säga *portis eruptio*. Jfr 2, 35 n. 5. — *sui colligendi*. (De kämpade spridda omkring lägret). Genit. *sui* har äfven i plural betydelse participiet hos sig i sing. Egentligen borde sägas antingen *sui colligendorum*, eller *se colligendi*. — 3. *plus tertia parte. ex hominum milibus amplius triginta. plus* och *amplius* stå tillsammans med räkneord adverbialiskt = ultra: ‚öfver tredjedelen', d. ä. ‚tredjedelen och derutöfver'. — *ne in locis quidem superioribus*, i st. f. *ne in super. qu. l.*, emedan *loca superiora* hörer till vanliga ordställningar. — 4. *armisque exutis*, i. e. arma abjicere coactis. En brådskande och oordnad flykt beskrifves såsom ett flyende med beröfvande eller bortkastande af vapnen, t. ex. 4, 37 *hostes abjectis armis terga verterunt*. Således *armis* objekts-ablativ. Olikartade ablativer sammanställas, t. ex. 1, 10 n. 11. 2, 33 n. 3. *Exuere alicui arma* vore en ovanlig construction. Se t. ex. 7, 14 och 42, Liv. 34, 28. Verbet *exuere* (‚afkränga') målar här fiendernas ihållighet och obenägenhet att skiljas vid sina vapen. — 5. *venisse*, ej *venire*, då *meminerat* här icke betyder minnet af en tilldragelse, utan besinnandet af ändamålet med ditkomsten. — 6. *reverti contendit*. 1, 10 n. 9. *Contendere* betecknar i sådane fall den skyndsamhet och ifver, hvarmed något sker. — *nullo cet.* ‚utan att någon fiende hindrade'. Jfr t. ex. *sine ullo periculo (s. ulla dubitatione)*, sv. ‚utan all fara (tvekan)'. Ej ‚sine omni periculo.'

7. 1. ‚Då Cæsar numera hade all anledning att anse Gallien' — *pacatam*. Han håller (som vanligt) inne med *subactam: pacare Galliam* ställer nämligen saken uti en förmånligare dager. Jfr kap. 3. n. 4. — *atque ita*, ‚och så', d. v. s. då och emedan det så förhöll sig. I st. f. *atque ita* står *itáque* (t. ex. 1, 52 n. 3), hvaraf *itaque*, hvari betydelsen af *que* icke mera erkännes (‚och så', ‚och sedan', ‚och derföre', ‚derföre'). Jfr 1, 13 *pontem in Arare faciendum curat atque ita exercitum traducit*. — *inita hieme* måste förutsätta uttrycket *inire hiemem, initur hiems*, likasom till *inita consilia* (k. 9) är att tänka *inire consilia*. Se till *inita aestate* 2, 2. — *eas* pro *ejus*. — *subitum; proximus*. 1, 47 n. 4. — 2. *Oceanum* ej adj. Se 1 30 till *terrae Galliae*, jfr 2, 7 till *Cretas sagittarios*. — *hiemarat*. Cæsar tänker på den tidpunkt då kriget utbröt och han sjelf begaf sig till hären. — 3. *praefectos*, non equitum, sed auxiliorum (ss. 1, 39 n. 5). Dessa innehade vid hjelptrupparne samma plats, som tribuni militum vid de romerska legionerna. — *frumenti* sc. imperandi *causa*. Ty efter 2, 34 voro dessa folk underkufvade. *frumenti commeatusque petendi causa*, såsom somlige hafva, läses icke i någon af första klassens codices.

8. 1. *in magno impetu maris atque aperto*, ‚i anseende till haf-

vets starka häfning och vidöppenhet'. Hafvets ‚vidöppenhet' (‚öppna rymd') tillägges epexegetiskt såsom förklarande (orsaken till) dess ‚häftiga anstormning'. Ganska ofta förekommer *apertum* substantivt (jfr kap. 4 n. 5). t. ex. Liv. 1, 33 *castra in aperto posita;* 35, 5 *impetum ex aperto facerent.* Tac. Ann. 2, 23 *Auster naves disjecit in aperta Oceani.* Hor. Od. 3, 12, 8 *per apertum fugientes — cervos jaculari.* Praep. *in* (‚vid', ‚i hänseende till', ‚på grund af') brukas såsom flerestädes i det föregående (t. ex. 1, 27 *in tanta multitudine;* 2, 22 n. 2.) om vissa omständigheter, hvarigenom något förorsakas. Cæsar menar, att det Atlantiska hafvets svallvågor tvingade galliska sjöfarande att hålla sig nära intill stranden och inlöpa i Veneternas hamnar så ofta en storm hotade. Denna omständighet gjorde dem följaktligen på sitt sätt skattskyldige under nämnda nation. — Ordet *aperto* förklaras här af commentatorerne såsom adjectivum hänfördt till *impetu,* således *magnus atque apertus impetus maris,* hvilken *impetus apertus* somliga directe söka förklara parafrastiskt, andra åter hypallagiskt, så att ifrågavarande bestämning (egenskap) icke desto mindre måste vara att hänföra till hafvet (jfr kap. 9 *apertissimo Oceano,* kap. 12 *aperto mari);* men hit leder ofvan gifna förklaring utan omväg. Hypallage hörer föröfrigt till det poetiska språkbruket. — *interjectis,* abl. causae. — *ipsi* sc. Veneti. — 2. Egentligen: *Ab his fit initium retinendorum legatorum, quae res causa belli fuit, quum retinerent Silium atque Velanium.* Jfr 2, 19 n. 2. — *suos se.* Jfr kap. 2 n. 5 *suos ab se.* — 3. *ut* explicativum, i en förklarande mening, angifvande ett visst factiskt förhållande såsom en naturlig följd af gifna förhållanden. Detta *ut* måste i svenskan ofta återgifvas med små perifraser, t. ex. Tac. Hist. 3, 33 *utque exercitu, vario linguis, moribus cet.,* ‚såsom naturligt var i en krigshär olika till språk och seder' (‚såsom man med skäl kunde vänta af en sådan'). Isynnerhet af Tacitus begagnas *ut* på detta sätt. Nämnda betydelse närmar sig ganska mycket till *ut* affirmativum, hvilket ställer tvänne föremål såsom jemlika; t. ex. *videris Epicharmi, acuti nec insulsi hominis, ut Siculi, sententiam sequi* . . . ‚skarpsinnig och qvick, såsom man kan vänta af en Sicilianare' (ty Sicilianarne voro i forntiden ansedda för klyftige och qvicka). Här ligger således en jemförande, förliknande tanke till grund för uttrycket; hvaremot ändtligen för *ut* restrictivum (i inskränkande eller förringande mening) en negativ tanke ligger till grund; t. ex. Nep. Ep. 5, 2 *satis exercitatus in dicendo, ut Thebanus scilicet,* ‚för att vara en Thebanare' (ty Thebanarne plägade icke vara särdeles öfvade i vältaligheten). Liv. 4, 13 *Maelius ex equestri ordine, ut illis temporibus, praedives* . . ‚för sin tid öfvermåttan rik'. Cic. Fam. 12, 2 *nonnihil, ut in tantis malis, est profectum,* ‚något har man uträttat, för att vara i så stora olyckor' (under sådane förhållanden kan näml. icke mycket åstadkommas). — 4. *consilia subita,* ‚snara', ‚hastiga', hvilka utan långt betänkande fattas, — *repentina,* ‚öfverraskande', hvilka icke blott ske hastigt utan äfven äro egnade att öfverrumpla andra. Till följe af denna objektiva bibetydelse hos detta sednare måste det, då de båda förbindas, stå efteråt. — *omnis fortunae* = cujuscumque, cujusvis. Cf. 2, 31 quamvis *fortunam pati;* 1, 31 *fortunam,* quaecumque *accidat, experiri.* ‚Quibus *omnis* h. l. accusa-

tivus videtur (vid. 1, 48 n. 8), non sententiam illi deteriorem, sed dictionem a Cæsaris perspicuitate abhorrentem faciunt, qui si de *omnibus* cogitari voluisset, certa terminatione et qua plerumque utitur, usus esset'. Schn. — 5. *quam a maj. acceperant.* Indicativen, hvarmed Cæsar likasom gör ett ingrepp uti den eljest afhängiga satsen, står här såsom ett uttryck af hans egen visshet, om det uppviglande talets innehåll, möjligtvis äfven såsom en antydning, att det var ett motiv grundadt mindre i Veneternas egen eftertanka, än iakttagandet af främmande exempel. — *mittunt* etc. Se k. 5 n. 3.

9. 1. *Naves longae* (*νῆες μακραί*) kallades örlogsskeppen (krigs-galejorna) för sin långsmala gestalt, hvarigenom de lättare genomskuro vågorna, och på sina däck lemnade rum för längre leder af soldater; deremot voro fraktskeppen, *naves onerariae*, kortare, breda och djupa, för att kunna rymma mera. Krigsskeppen framdrefvos förnämligast medelst åror (vanligast voro *treroddarne,* med 3 öfver hvarandra befintliga rader af roddarbänkar), lastskeppen åter genom segel. — Cæsar *föranstaltade om roddare från provinsen,* hvilken borde ega tillgång på sådane i anseende till sitt för sjöfart tjenliga läge, hvaremot väl på andra håll funnos sådane som kunde duga till matroser *(nautae).* Till lots- och styr-tjenst åter behöfdes män som voro förtrogne med de ifrågavarande farvattnen. — Såväl *instituere* som *comparare* brukas vanligtvis om saker, här om personer, betraktade såsom en del af skeppsutrustningen. — 2. Då kriget bereddes redan tidigt på vintern och sjöslaget ej inföll förrän i slutet af sommaren, hade Cæsar tillräckligt lång tid att genom sina officerare bringa en stark flotta till stånd. Huru hastigt skapade icke romrarne i första puniska kriget en eskader, med hvilken de tillochmed angrepo karthaginienserna! — *per anni tempus.* Detta *per* betecknar icke medel (såsom 1, 46 n. 3) eller ens orsak (såsom 2, 16 n. 2), utan fastmer en tillåtelse. Så *per valetudinem, per negotia publica, per me, per te licet, per me stat,* i hvilken förbindelse *per* hänvisar på de föremål, hvilka kunna förhindra utöfvandet af en handling. — 3. Orden *certiores facti* måste bredvid *cognito* anses för en glossa, som, oaktadt handskrifternas (förklarliga) öfverensstämmelse, är att aflägsna ur texten. Åtskilliga konstlade interpretationer äro försökta. — 4. ‚huru illa de ställt till för sig sjelfva' (‚hvilken stor synd de mot sig hade föranledt', eller ‚huru hård medfart de förskyllt'). De funno, vill han säga, sin straffvärdhet, och sågo hvad som nu förestod. — *legatos* — *conjectos* är en epexeges beroende af *intelligebant,* hvarur är att upprepa ett *intelligentes (recordantes).* — *quod nomen,* ej ‚nomen, quod'. — *ad* = apud. Så ofta hos Cæsar. — ‚till skeppens bruk', d. ä. till skeppsfarten. — 5. ‚Landtvägarne'. — *aestuarium,* ‚hafsarm', se till 2, 28. — *inscientia,* ‚obekantskap'; hvaremot *inscitia* (sjelfförvållad) ‚okunnighet', ‚oskicklighet'. — 6. *ac jam ut* = *ac jam concesso (illo casu) ut.* Dictio elliptico-hypothetica. — *acciderent.* 2, 35 n. 6. — *facultas* här ‚förråd', liks. 1, 38 *omnium rerum facultas.* — *in concluso mari* syftar på Medelhafvet. — Orden *atque apertissimo* saknas i cod. Bong. pr. — 7. ‚Dessa beslut', som ofvan nämndes, öfverensstämmande med nu anförda resonnement. — *Oppida* — *in*

oppida. 1, 6 n. 1. — *constabat* („det var gifvet") „kunde tagas för afgjordt", „man var öfvertygad om". — *contra* här „gent emot".

10. 1. *Erant* står här med en viss emphasis: „funnos", „voro verkligen förhanden". Så Nep. Milt. 8, 1 *tamen alia fuit causa damnationis.* — *injuriae retent. equ. Rom.*, „oförrätten i fasthållandet af romerska riddare", „det (mot romerska folket) förnärmande fasthållandet af r. r." Genitiven uttrycker här, hvari sjelfva förolämpningen bestod. Jfr Liv. 4, 32 *scelus legatorum contra jus gentium interfectorum.* Plur. *injuriae* har sin grund deri, att flera folk hade låtit denna lagstridiga handling komma sig till last. Att dessa sändebud (se k. 7 och 8) voro romerska riddare, nämnes först här. — *rebellio* („omkrigning") „förnyande af kriget". I moderna språken har *rebellion* fått en annan betydelse (tumultus, seditio). — *hac parte,* „denna landsdel". På denna betydelse af *pars* (jfr 1, 1 n. 9) hänvisar det följande *ceterae nationes.* — *excitari* här „låta uppreta sig". Jfr *perturbari* 2, 21 n. 2. — 2. Cæsar, quum Galliam „pacaret", omnes homines natura libertati studere et conditionem servitutis odisse, sese intelligere professus est!

11. 1. Framför *ne* är att supplera *et prohibere.* — *Galliam* sc. Celticam. Se geogr. registret. — *tantae nationes,* Galli et Aquitani. — *conjungantur,* Medium. — 2. *Curiosolites.* Deremot hafva codd. i kap. 7 äfvensom 2, 34 accus. *Curiosolit*as, en form som af många oriktigt anses förutsätta en nominativus *Curiosolit*ae. Cæsar, hvars öra var vant vid den grekiska casus-ändelsen för 3dje decl., öfverflyttade här och der densamma på barbariska folknamn. T. ex. 1, 14 *Allobrogas,* hvaremot 3, 6 *Allobroges.* Om det vacklande bruket af propria se vidare 1, 11 n. 10. Namnet *Curiosolites,* hvilket blott på fyra ställen hos Cæsar förekommer, varierar i codd. med *Coriosolites,* som närmare öfverensstämmer med det till dem hänförda bynamnet *Corseult* (nära St. Malo). Detta sednare skrifsätt har i 7, 75 ett afgjordt företräde. Om quantiteten af penultima i detta namn kan intet med visshet sägas. — 3. *eam manum,* i. e. *eorum manum,* s. copias ex Unellis etc. cogendas. — 4. *D. Brutus* är ej att förvexla med M. Brutus, en af conspiratorerna emot Cæsar. — *pedestribus copiis* (om abl. se 2, 7 n. 3), „med landtrupparne". I denna mening nyttjas ofta *pedestres copiae* i motsats till flottan, särdeles hos Cornelius: Alc. 8, 2 *quod pedestribus copiis plus quam navibus valerent.* Likaså Conon 1, 1, Dion. 6, 3 o. s. v.

12. 1. *fere,* „gemenligen", „vanligtvis", „för det mesta", „i allmänhet taladt"; vid talbestämningar „ungefär". *Paene* och *prope* uttrycka ett graduelt närmande. — 2. „att de, liggande ytterst på utskjutande smala landtungor, hvarken voro tillgänglige från landsidan . . . eller sjösidan". *lingula* dimin. af *lingua* = terra angusta, quae se in mare extendens paulatim deficit. Att *lingulis* må rätt fattas, tillägges förklaringsvis *promontoriisque.* 2, 28 n. 1. „*Lingua* dicitur promontorii genus non excellentis sed molliter in planum devexi". Fest. — *pedibus,* en abl. instr. som är att nära förbinda med *aditum* och förklara i enlighet med det som 2, 35 n. 5 blifvit anmärkt. — 3. *quum* („nämligen hvarje gång som") — *incitavisset.* Conjunctivus här om hvad som ofta (i allmänhet) inträffar. 1, 25 *quum ferrum se inflexisset.* Nep. Ep. 3, 3 *quum in circulum*

venisset. Likväl sätta de äldre prosaisterne (äfven Cæsar) i detta fall oftare indicativus. — *quod bis accidit* (d. v. s. tvänne gånger om dagen, eller på dygnet), *semper horarum XII spatio,* ‚hvarje gång inom en tidrymd af 12 timmar' (*spatio* jfr *paucis annis* 1, 31). Hvarest vattnets rörelse är fri, såsom på stränderna af Atlantiska hafvet, förflyter mellan hvarje flodtid aldrig mindre än 12 timmar 18 minuter, ejheller mer än 12 tim. 42 min. — Ordet *bis* står här misstänkt. Herzog förmodar att Cæsar kan hafva skrifvit *bis die.* Schneider har trott sig göra ett godt fynd, då han i några codd. påträffat *his,* hvilket, säger han, ‚ad Gallos spectat qui Oceanum accolunt'. Men dessa Galler äro i det föregående icke omnämnde. Några vilja hafva *hic.* I en codex (den Oxfordska) saknas ordet helt och hållet. Med stöd häraf har Nipperdey inklamrat *bis,* sägande: ‚Mihi omnium maxime verisimile videtur *bis* adjectum esse ab eo, qui hoc inciso non de accedente tantum aestu, sed etiam de minuente, qui statim commemoratur, dici existimaret'. Minst antagligt är deras förslag, som förändra XII (i somliga codd. utskrifvet *duodecim*) till XXIV. Dermed upphäfves förklaringen af den närmare regelbundenhet i ebb och flod, som Cæsar, hvilken såsom ögonvittne hade sig saken noga bekant, uttryckligen tillkännagifvit. — 4. *minuente aestu,* d. v. s. när ebben inträffade. Åtskilliga verba transitiva kunna äfven brukas intransitivt (reflexivt). Sådane äro förnämligast vissa som betyda på något sätt förändra sig: *vertere, mutare, variare, inclinare* etc. T. ex. *verto rem, verto me, res bene vertit.* Mera inskränkta i sitt intransitiva bruk äro andra, såsom *augere* ‚tilltaga', *minuere* ‚aftaga', *intermittere* ‚upphöra', *continuare* ‚fortfara', m. fl. — *in vadis afflictarentur,* ‚skulle blifva alltför illa tilltygade på grundena (blindklipporna)'. Conjunctiven utmärker hvad som under viss förutsättning (om ett försök gjordes) måste inträffa. *Affligo* slå, slunga emot ngt, genom slåendet skada; *afflicto* = vehementius affligo. — 5. *utraque re,* i. e. fluxu et refluxu (decessu) aestus. — *superati,* ἡττηθέντες, sc. oppidani (att uttaga ur *oppidorum.* Synesis). Predikat är *coeperant.* — *extruso,* ‚utträngdt' (‚med våld afhållet'), så att det vid flodtiden icke kunde inströmma. *moles,* ‚fördämningar', nedsänkta stenmassor och trädbråte, som utgjorde underbädden för vallen. *Moles* i allm. något tungt, stort och klumpigt. — ‚sedan genom dessa (härigenom) en stads murar blifvit uppnådde'. — *Despero* såsom intransitivum (‚jag förtviflar' om ngt) med *de* eller dativen, såsom transitivum (‚jag gifver förloradt') med accus. (t. ex. 2, 24 extr.). — Med det obestämda *cujus rei* kan här menas *navium,* men också *naves appellere (appellendi).* Häraf beror betydelsen af *facultatem* (1, 38 n. 6).

13. 1. *Namque.* Man kunde nämligen vid det sednast sagda invända, att den fiendtliga flottan var utsatt för samma olägenheter. *Nam, namque, enim* hafva stundom en blott medelbar relation till det föregående. — *armatae,* ‚försedda', ‚värnade', ‚utrustade'. — 2. ‚för att . . hålla sig skyddade mot grundena *och ebben*', ‚d. v. s. när ebb inträffade: *vada ac decessum aestus* i st. f. *vada decedente aestu.* Verbet *excipere* (om hvilket kap. 5 n. 3) framställer skeppen likasom kämpande med grundena. De flata bottnarne medförde den förmån, att de ej omstjelptes när vattnet rann

undan. Se nedan: *in vadis consistebant tutius.* — *ex robore,* ‚af ek', som, enligt Strabo, i stor myckenhet växte i Veneternas land. Eljest är *robur* i allm. träd af synnerlig hårdhet. — ‚uthärda all möjlig våldsamhet och misshandling'. Talas om liflösa föremål såsom egde de rättigheter och känslor. — 3. ‚tvärbjelkar af stockar en fot i diameter voro sammanfästade med jernnaglar af en tum i tjocklek (tumstjocka)'. Dessa tvärbjelkar *(transtra)*, hvilka sträckte sig ifrån den ena sidoväggen af skeppet till den andra, måste betydligt bidraga till hela byggnadens fasthet och bildade tillika ett slags däck. Oriktigt är att på detta ställe tyda *transtra* med ‚roddarbänkar'; ty i kap. 15 säges, att när vindstilla uppkom skeppen voro alldeles ur stånd att flytta sig, hvilket naturligtvis icke kunnat inträffa om åror funnits. Likaledes heter det i kap. 14, att hela deras hopp hvilade på seglen och tackelverket, så att de när segelstängerna blifvit afslitna voro helt och hållet redlösa. — *pedalibus trabibus,* abl. qualitatis, har intet med *confixa* att beställa. — *altitudo* är här likbetydande med det straxt följande *crassitudo.* Vanliga läsarten är, tvärtemot codd., *in latitudinem,* som dessutom icke skulle tjena till bevis på fastheten. — *digiti pollicis.* Likartade substantiv-förbindelser se 1, 30 n. 3; 2, 7 n. 2. — *crassitudine,* abl. respiciendi. — *pro funibus,* ‚i stället för med tåg'. Alltså *pro* här mera adv. än praeposition. — 4. I stället för vanliga linnesegel *(vela)* begagnade Veneterna dels råa hudar *(pelles)*, dels ‚simpelt garfvadt läder' *(alutae tenuiter confectae)*. ‚Tunnt' beredda fingo hudarne icke vara *ad tantos impetus ventorum sustinendos.* *alūta,* ursprungl. adj., sc. pellis, läder beredt genom alunbetning *(alūmen,* alun, vitriol). — *hae,* ‚dessa nämligen'. Hvarföre *pelles alutaeque* brukades, behöfde närmare förklaras. — *ejus* (lini) *usus,* tvåfaldig genitiv. 2, 17 n. 3. — *tanta onera navium.* Genom detta abstracta genitiv-uttryck framhålles egenskapen starkare än genom ett adjectiv (‚sådane skråf till skepp'). — *velis* här = ‚ἱστίοις ἐκ λίνου πεποιημένοις'. — 5. *congressus* hostilis. — *una* = sola. — *praestaret* sc. nostra classis. — *pro,* ‚afseende' (‚då man betraktade'). — 6. Framstammarne af de romerska krigsskeppen voro liksom behornade med *rostra,* ‚bogspröt' *(rostrum,* af *rodo,* eg. nos, tryne) d. ä. framskjutande, skarpt metallbeslagna bjelkar, med hvilka vid häftigt anlopp sidoväggarne af de fiendtliga skeppen genomborrades. Nep. Chabr. 4, 3 *Navis rostro percussa coepit sidere.* Detta egna sätt att armera skepp hade romrarne lärt af de äldre italiska folken. — 7. *scopulis continebantur.* Hvarken sammanhanget *(eadem de causa = propter altitudinem)* eller språkbruket *(commode scopulis contineri)* tillåter att tänka på några *klippor* (skär), *mellan* hvilka skeppen skulle *fastna* (hvarom just, med helt andra ord, straxt nedanföre talas), eller — versionerna äro olika — *inom* hvilka de skulle *hålla sig* (tilläfventyrs såsom *exercitus castris continetur).* Föröfrigt är påtagligt, att då detta skulle utsägas såsom en förmån för de galliska skeppen, ordet *minus* i sådan händelse måste vara borta; hvarföre äfven Herzog m. fl. i nödfall tagit sig före att ändra *commode* till *incommode.* Sedan Cæsar beskrifvit de fiendtliga skeppens byggnad och utrustning, vill han visa på hvad sätt (med hvilken svårighet) desamma af romrarne angrepos *(Cum his navibus nostrae classi ejus-*

modi congressus erat cet.). Trenne i sjöträffningarne vanliga anfallsvapen, *rostrum, telum, scopuli,* anföras såsom mer eller mindre oanvändbare mot så fasta och höga skepp. I kap. 15 säges uttryckligen, att romrarne, ehuru med möda, vid detta tillfälle begagnade sin gamla konst *transcendere in hostium naves,* hvilket skedde medelst fasthakande. De nyaste commentatorer hafva ock insett, att på ifrågavarande ställe icke kan menas något annat. Men då *scopulis* läses i alla mss., med undantag blott af den obetydliga codex Palatinus, i hvilken ('sec. Fabr.; Confl. tacet') lärer finnas *copulis,* har detta ord, såsom i allmänhet betecknande 'band', blifvit enhälligt antaget för att betyda 'änterhakar', i hvilken bemärkelse det eljest icke någorstädes förekommer. Men hvarföre så misströsta om handskrifternas läsart? Skall den omöjligen kunna förlikas med den betydelse, till hvars antagande contextus rerum ac verborum här tvingar? *Scopus* förekommer hos Varro (de re rust. I, 54. II, 4.) likbetydande med *scopio* eller *scapus* (vokaliseradt efter doriska dialekten), stjelk, bladskaft o. d. Af ordroten KP, SKP bildas i många språk ord som betyda gripa, fatta, hålla, eller det (någonting utskjutande) hvarmedelst ett annat gripes, fattas, hålles; t. ex. grek. *κάπω, κώπη, σκᾶπος, σκήπτω, σκήπων,* lat. *capio, capulus, capulae, copula, scapulae, scipio, scapus,* sv. *skaft* (fordom *skapt),* ett ord som genomgår de germaniska språken med betydelse af 'stjelk', 'stängel', 'strå' (jfr sv. skaft*tionde,* skaft*hafre,* d. ä. spanmål i *halmen,* otröskad), 'grepe', 'handtag', 'stock', 'stake', 'stång' o. s. v., betydelser förenade i lat. *scapus,* enligt annan munart *scopus.* Af diminutivformen äro spillror att samla i medeltids-latinet. Så förekommer den t. ex. om handfästet på en eldtång. Acta B. Joan. Firm. tom. 2. Aug. pag. 463. col. 1: *Accepit illud instrumentum ferreum, quo ignem aptamus, quod usitato vocabulo molles vocamus, et ipsum primum ad rectitudinem reduxit, et postea . . . . sibi cinxit, et per illos* scopulos, *quos molles in summitate consueverunt habere, unam extremitatem alteri sic inmisit, ut circulus ipse ferreus circa corpus immobilis perduraret.* Vidare förekommer ordet om den straff-stock eller trä-gaffel (vanl. *cippus)* hvari förbrytares fötter fästades. Willel. de Podio Laurentii cap. 37: *Cognita factione, Praeceptor eos cepit, ponens in* scopulis *et constringens, quia omnia sunt confessi.* I Pithoei och Isidori Excerpta et Glossae uppgifves *scopelum* eller *scapolum* (andra skrifva *scapulium)* såsom betydande 'fustis longus'. Förmodligen voro de grepar, armar, hakar, änterhakar, hvilka Cæsar på förevarande ställe kallar *scopuli,* på något sätt olika *manus ferreae atque harpagones,* hvilka han (B. Civ. I, 57) omnämner såsom i en annan sjödrabbning begagnade. Curtius (IV, 2) åtskiljer *ferreae manus* och *corvi.* Hos Lucanus (3, 565) förekommer benämningen *manicae* (sv. 'ärmer', jfr *scapulae* sv. 'armar'). Således har hvarken något visst namn på dessa maschiner, eller ett och samma slag deraf uteslutande varit användt (jfr kap. 21 n. 5). Latinska litteraturens olyckliga öden hafva haft till följd, att mer än ett ord numera blott finnes qvar såsom brukadt på ett enda ställe af Cæsar, hvilken med sådan sorgfällighet undvek ovanliga ord och talesätt. — 8. 'Andra (följder) förmåner för dem voro, att'. (Jfr kap. 2 n. 5). Ännu flera fördelar följde af de fiendtliga skeppens fasta byggnads-

virke, flata bottnar och höga sidoväggar. — *quum — coepisset — dedissent.* Se k. 12 n. 3. — *nihil* adverbiascens, 2, 20 n. 4. — *timerent.* Skeppen personifieras alltigenom. — *quarum rerum omnium,* så mycket som ett förstärkt *cujusmodi.*

14. 1. I bredd med beskrifningen nämner Cæsar berättelsevis ett och annat om sjelfva striden, isynnerhet huru dermed i allmänhet tillgick. Den egentliga berättelsen härom begynner först i slutet af detta kapitel. — *laborem sumere* = suscipere, subire, *ἄχθος αἴρεσθαι.* — *classem,* hufvudflottan. — 2. Flottan utlopp i viken Morbihan, framför Veneternas hufvudstad, nuvar. Vannes. — *rationem insistere* (om en ifrig och ihållande verksamhet) säger mera än *r. inire.* Så förek. *insistere viam, negotium.* — 3. Romrarne brukade äfven att före ett sjöslag uppresa torn på sina skepp, för att dymedelst uppifrån (ex loco superiore) kunna skjuta på fienderna. — *ex barb. navibus,* en omskrifning (för *barbararum navium)* som låter de höga bakstammarne likasom utträda, uppskjuta från skeppen (stegla sig emot romrarnes torn). — *neque — et,* ‚å ena sidan icke . . ., å andra sidan'. — *gravius acciderent,* ‚föllo tyngre (med mera eftertryck och verkan)'. — 4. ‚skäror med hvass egg (skarpslipade)'. *Praeacutus* betyder eljest ‚uddhvass'. — 5. Fullständigt uttryck: *non absimili forma* formae *muralium falcium.* (Syllepsis). ‚Murskärorna', med lieformiga jernhakar försedda bjelkar, hvarmed såväl de belägrade som murarne nedstörtades, voro vanligtvis större och gröfre, än de här omtalade kunna antagas hafva varit. — 6. *destino,* af stammen stano, jfr *στανύω, ἱστάνω,* stanna, eg. ‚fastställa', deraf ‚fastgöra', ‚fastbinda' = *deligare.* — *funes adducere,* i. e. ad se trahere. — 7. Förändrades uttrycket till *nihil fortius factum,* blefve *fortius* adverb. och *factum* particip.

15. 1. Disjiciebantur antemnae, quum singulas hostium naves binae ac ternae circumsteterant. (Några vilja läsa *Dejectis).* Distributiva *binae ac ternae* samt indicativus *contendebant* tillkännagifva det ideliga upprepandet af handlingen. I sådant fall vanligen indicativus *(circumsteterant).* Kap. 12 n. 3. — *expugnatis* sc. a Romanis. — *ei rei,* i. e. expugnationi navium. — 2. *Ac* fortskridande till något nytt och vigtigare. 2, 30 n. 1. — 3. Efter vårt språk: ‚åt det håll som vinden låg'. *quo* i st. f. *in quam.* Så begagnas ofta af Cæsar adverbia loci. *ferebat* absolut *(naves* får ej tillförstås). Jfr *obtulit* 2, 21 n. 1. — 4. *malacia ac tranquillitas.* Då ett ord sättes till upplysning af ett föregående, blifver eljest *que* ofta vidhängdt; men det tillsatta ordets längd gjorde det härstädes icke användbart. Äfven i svenskan pläga stundom synonymer förklaringsvis sammanställas; t. ex. göra något med någons goda *minne* och *samtycke,* i en annans *stad* och *ställe,* o. s. v. Det hos Cæsar här förekommande ordet *malacia,* ‚vindstilla', är grek. *μαλακία* (af *μαλακός,* lat. *mollis,* franska *calme)* = *mollities maris* (Aurel. Vict. 22), ett tillstånd då vattenytan är spegel*glatt.* — 5. *Quae quidem res.* Latinaren föredrager i allmänhet omskrifningen med *res* framför det substantiviska bruket af neutra pronominum et adjectivorum. *Quidem* brukas ofta till förbindelse af satser. — *negotium,* ‚verket', ‚affären'. — 6. Ej connecterad sats, utan detsamma som *ideoque perpaucae . . . pervenerunt.* 2, 21 sista anm. — *noctis interventu,* abl. causalis. — 7. *hora quarta.* Den borgerliga

dagen varade hos romrarne från midnatt till midnatt. Efter den räknade man vid sacra, auspicia o. d. Den naturliga dagen deremot, hvilken alltid menas vid angifvandet af en timma, innehåller tolf lika timmar, ifrån solens uppgång till dess nedgång, så att deras sjette timma alltid infaller klockan 12, och efter denna beräkning låta de öfriga timmarne bestämma sig, hvilka likväl under de årstider, då dag och natt hafva olika längd, äro af en större eller mindre skiljaktighet med nutidens. 1, 12 n. 7. Under de första 300 åren, medan ännu bruket af solvisare var okändt i Rom, fanns der icke någon tidsindelning uti timmar. Vidpass halftannat århundrade före Chr. f. begynte romrarne till mätande af tiden använda timglas (*clepsydrae*, egentligen vatten-ur, af ungefär samma construction som våra sand-timglas), hvarigenom äfven nattens timmar kunde afdelas. Dylika timglas nyttjades vid hären.

16. 1. *quum* — *tum*, ‚såväl . . som isynnerhet', ‚icke blott . . utan äfven', så att en öfvervigt lägges på den sednare satsen, hvaremot *tum* — *tum* är ‚än . . än', ‚dels . . dels'. — ‚(hvad af) så mycket skepp som någorstädes varit att få', objektsats till det följande verbet. — 2. I likhet med grek. *οὐκ ἔχω ὅ, τι, οὐκ ἔχω τί* förekommer ofta i latinet *non habeo* i förbindelse med *quod, quid, quo, quemadmodum*, egentl gen om egandet och kännandet af materiella hjelpmedel och utvägar för något, hvarefter det öfvergår uti betydelsen ‚icke *veta*, icke *vara i stånd till* ngt'. *Non habeo, quid dicam* ‚jag vet icke, hvad jag skall säga'; *non habeo, quod dicam* ‚jag har intet att säga'. Nep. Ep. 8, 1. — 3. Annorstädes (1, 19) *in aliquem animadvertere*. — *eo . . . quo* = ideo . . . ut eo. Skulle i den vanliga betydelsen (‚ju . . . desto') hafva efterföljts af *conservari volebat*, icke någon conjunctiv. — 4. Af den omständighet, att kransar plägade påsättas krigsfångar, när de såldes som slafvar — vare sig för likheten med de bekransade offerdjurens öde, eller af annan anledning — blef uttrycket *sub corona vendere* i allmänhet liktydigt med *servituti addictos vendere*. Icke kan nämligen här meningen vara, att alla Veneter blefvo smyckade med kransar.

17. 1. Se 2, 18 n. 2. — *pervenit*, ej här i sådant sammanhang som 1, 7 n. 5. Jfr början af 1, 46. — 2. ‚en här bestående af ansenliga folkmassor' (trupp-contingenter från de olika staterna). Conjunctionen *que* tillknyter ord, som allenast utgöra en närmare beskrifning till det förra. Alldeles oriktigt förklaras här *magnas copias* med stora förråder af krigsproviant, *cui rei parum diligenter ab his erat provisum*, såsom uttryckligen säges i nästfölj. kapitel. Icke heller förekommer någorstädes hos Cæsar i sådan mening *copias* c o g e r e, men ofta om truppars sammandragande. 2, 2 *nunciaverunt, manus cogi, exercitum in unum locum conduci*. Denna *exercitus* bildades af de samlade *manus* (= *copiae)*. Med *copiae* (till åtskilnad från *exercitus)* betecknas ofta manskap som ännu saknar disciplin och tactisk öfning. — 3. ‚och (ännu dertill) få dagar härefter', d. v. s. efter Sabini ankomst (*his paucis diebus* sc. *quibus Sabinus eo venerat*, cf. cap. 23 n. 1). *atque* bifogar en stegring. — *auctores*, syftande på *senatus*. Synesis. — *latronumque*. *que* förbinder genus och species. — 4. ‚drog (höll) ifrån jordbruk och annan (och i allmänhet) stadig sysselsättning'. Det blotta *et*

tjenar här att generalisera och fullständiggöra uttrycket. — 5. ‚i hvarje hänseende'. Ickedestomindre abl. causalis: stället var tjenligt till läger just genom att ega allt hvad härtill erfordrades. — Genitivformen *duum* är vanlig i förbindelse med *milium*. — 6. *nonnihil* ‚något', hvaremot *nihil non* ‚allt'; *non nemo* ‚någon', *nonnulli* ‚några', men *nemo non*, *nullus non* ‚hvar och en'; *nonnunquam* ‚understundom', *nunquam non* ‚alltid'. Dock förekomma äfven dylika uttryck med oförändrad betydelse ehvad negationen står före eller efter ett ord. Så betyder såväl *nihil sane* som *sane nihil* ‚alldeles ingenting'. På samma sätt brukas ock *omnino nihil* och *nihil omnino*, *admodum nihil* och *nihil admodum* ofta utan åtskilnad. — 7. ‚lät fienderna få en sådan föreställning (väckte, föranledde hos dem en så stor visshet) om rädsla'. Nep. Dat. 10, 3 *ne quam suspicionem illi praeberet insidiarum.* — 8. *Id*, sc. quod castris se tenebat. — *praesertim* se 2, 30 n. 2. — 9. ‚eller i allmänhet om någon fördel erbjöd sig'. Genom blotta *aut* förbindas ord af olika logisk valör (jfr ofvan not 4): *aequus locus* är ock en *opportunitas*. Aldrig betyder *aliquis* ‚någon annan' (hvilket heter *alius aliquis*, någongång *alius quis*, äfven *alius*), utan blott ‚någon', näml. ‚någon viss', ‚någon synnerlig', ‚någon af betydenhet'. — *legato* se 2, 16 sista anm.

18. 1. Genom Sabini dröjsmål under skenet af svaghet och fruktan hade fienderna blifvit stärkte i sin öfvertygelse om hans feghet. — *idoneus* se 2, 8 n. 2. — *callidus*, eg. som genom slitning fått valkar (*callos*) i händerna eller under fötterna, i elak mening ‚durchdrifven', ‚slipad', ‚klipsk'. — *ex his* = unum ex his. — 2. Objektet är att supplera ur det föregående *huic*. Samma ojemnhet 1, 6 *Allobrogibus vel persuasuros — vel coacturos.* — 3. *pro perfuga*, ‚som (vore han en) öfverlöpare'. *Pro* här om en föregifven (eljest om en verklig) egenskap. *Perfuga* kallas någon med afseende på det parti, *till hvilket* han går öfver, *transfuga* deremot i afseende på dem, *från hvilka* han bortgår. *Fugitivus* är ett mildare uttryck för båda; *profugus* är hvar och en som flyktar *fjerran*, öfvergifver sitt fädernesland. — 4. Det felades nu icke lång tid att Sabinus skulle aftåga (såsom de väl kunde vänta), det skulle nämligen icke dröja längre än tills nästa natt. Den absoluta comparativen *longius* finner sålunda sin förklaring i *proxima nocte*, och är icke att förbinda med *neque* till betydelse af *paulum*. *Quin* följer icke allenast efter *paulum abesse* o. d., utan ock efter *abesse* med negation. — 5. Asyndeton, 1, 39 n. 7. — *iri oportere.* Så stå verba impersonalia vanligen med inf. pass. — 6. Se 2, 17 n. 3. — *parum* = non satis. — 7. Ännu hade Unellerna intet försport om Cæsars seger öfver Veneterna. — *fere*, kap. 12 n. 1. — *adducti*, se 1, 3 n. 1. — 8. Jfr B. C. 1, 22 *neque ab eo prius Domitiani milites discedunt, quam in conspectum Cæsaris deducatur.* På båda ställen conjunct. af samma grund, emedan saken ännu icke skett, utan betraktades såsom oviss. — *uti capiant* cet. Se 1, 28 n. 7.

19. 1. Accus. *passus mille* angifver utsträckningen och beror af *acclivis*. — 2. *ut* finale. — 3. ‚och derföre framkommo de andtrutna'. I satsförbindelse betyder *que* ofta ‚och derefter', ‚och i sammanhang dermed', 'och följaktligen'. I allmänhet sammanställer *que* hvad som är olika till omfång och vigtighet, så att ofta

det efterföljande är att anse mera som ett bihang, en fortsättning, utvidgning eller förklaring af det föregående, än såsom ett sjelfständigt led; hvaremot *et* helt enkelt och utan någon bibetydelse förbinder tvänne jemnstående ord eller satser. — 4. De buro nämligen risbundtar och buskar. Se föreg. kap. — *duabus portis,* principali dextra et sinistra vel earum alterutra et praetoria. Om ablat. se kap. 6 n. 2. — 5. ‚lemnade qvar', just emedan de genom flykten kommit undan. — 6. Underligt synes om *est* här af Cæsar kan hafva blifvit utelemnadt. I mss. har det framför *certior* lätt kunnat utfalla. Cod. Havn. pr. har *e.* — *Titurio.* Nyss kallades han (efter vanliga beteckningen med familjnamnet) *Sabinus.* Dylikt vexelbruk af ättnamn och familjnamn träffas ofta hos Tacitus. — 7. Samma charakteristik af Gallerna återkommer ofta hos Cæsar, såsom 4, 5 *Sunt in consiliis capiendis mobiles et novis plerumque rebus student;* 3, 10 *ad bellum mobiliter celeriterque excitantur.* Med honom instämma bland andra Florus (2, 4 *sicut primus impetus eis major quam virorum est, ita sequens minor quam feminarum)* och Livius, t. ex. 5, 37 *irae impotens est gens, nata in vanos tumultus;* 22, 2 *est mollis ad labores longamque viam gens;* 5, 44 *in certamen omne plus terroris, quam virium ferunt.* — *resistens* partic. ‚mothållande', adj. (stående egenskap) ‚mothållig', ‚uthållig'. — 8. *Animus* och *mens* ställas här åtskiljda, så att det förra är själen såvidt den yttrar sig i begär (passioneradt m o d), det sednare deremot är själen efter det inträdda lugna tillståndet af öfverläggning (ståndaktigt s i n n e l a g). Jfr 1, 39 n. 4. Så har man att isärhålla *mens,* såsom själens theoretiska förmåga (*μένος, νοῦς,* ‚förnuft', ‚förståndskraft' o. d.), och *animus,* den esthetiska och praktiska (‚känsla', ‚känslor', ‚begär', ‚mod', ‚böjelse', ‚hjerta', ‚affecter' o. s. v.). I åtskilliga fall låter dock, för det hos båda gemensamma, såväl det ena som det andra använda sig. Så i följ. kap. 22 *in ea re omnium nostrorum intentis* a n i m i s; hvaremot kap. 26 *omnium oculis* m e n t i b u s*que ad pugnam intentis.* Likaledes säges här m e n s mollis, men 7, 20 a n i m i *mollities.*

20. 1. ‚är att anse såsom utgörande (är till förslående såsom) tredjedelen af Gallien'. Det i latinet bristande participiet af *esse* föranleder stundom uttryckssätt som falla sig något svårt. Hvad föröfrigt sjelfva saken beträffar, föreställde sig Cæsar Aqvitanien större och mera betydande, än det verkligen var; en irring så mycket lättare, som han sjelf blott en gång såg detta land (8, 46), och aldrig förmådde att under det romerska oket böja de aqvitaniska folken. — 2. Ånyo upptages försatsen med ett *quum* (i st. f. att fortsättas med *et).* Epanalepsis. — 3. *in his locis* ‚just i dessa nejder'. Hvaremot abl. utan *in* angifver rummet i allmänhet (med mindre bestämdhet). — De händelser, som här omförmälas, höra sannolikt till historien om kriget mot Sertorius i Spanien. — 4. ‚rätt mycken omtanka (mer än vanlig försigtighet)'. Figuren Litotes återkommer ofta hos Cæsar. — 5. Oaktadt pluralen *auxiliis* följer *comparato* i sing., emedan här specielt lägges vigt vid *equitatuque* (‚och förnämligast rytteri'. Jfr 1, 15 n. 5.); hvarföre också *auxiliis* icke behöfver förklaras med *peditibus.* — 6. Endast codd. interpolati hafva *Tolosa, Carcasone et Narbone.* Ett sådant bruk af *et* måste ock väcka misstanka såsom icke öfver-

ensstämmande med Cæsars och hans samtidas skrifsätt. Vid uppräknandet af trenne eller flera fullkomligt biordnade ord knytes nämligen antingen hvart och ett genom *et* till det föregående (då hvart och ett för sig framhålles), eller bortlemnas conjunctionen helt och hållet. Antingen t. ex. *amicitiam summa fide, constantia, justitia servavit* (ἀσύνδετον), eller *summa fide et constantia et justitia* (πολυσύνδετον). Cic. p. Mur. 8 *qui non modo Curiis, Catonibus, Pompejis, antiquis illis, sed his recentibus Mariis et Didiis et Coeliis commemorandis jacebant.* Icke heller sättes *atque* eller *ac* i sista rummet allena, hvaremot det tillradande *que* här är ganska vanligt. — 7. Antingen ‚städer i galliska provinsen belägna i grannskapet (af Aqvitanien)', eller ‚städer i den angränsande galliska provinsen'. — 8. ‚från dessa trakter', ett återupprepande efter relativsatsen till närmare förklaring af Tolosa och Narbo, hvilkas gebiter också menas. Sådane förtydligande uttryck tillskrifvas af några den Juliska kanslistilen. Jfr 1, 6 n. 1. De nyaste editorer, med Nipperdey i spetsen, borttaga *ex,* oaktadt enstämmigheten i codices, och sammanföra *finitimae his regionibus, nominatim* cet. — *evocare,* uppbåda till krigstjenst, isynnerhet om sådane, hvilka egentligen icke mera voro dertill förpligtade. — 9. ‚vår här stadd på marsch'. Likaså 1, 27 *quum eum in itinere convenissent.* Latinet eger icke ett participium motsvarande det grek. ὄντα att tillsätta vid *in itinere,* utan måste betjena sig af den blotta adverbiala formen. Hit höra uttrycken: *reliquos sub corona vendidit* (3, 16), *legionem sub sarcinis adoriri* (2, 17). — *equitatu suo,* i st. f. ipsorum eller illorum. Subjekt är *Sontiates.*

21. 1. *freti,* icke ‚i förtröstan (på)', utan ‚förtröstansfulla', ‚modiga' (i stöd af ngt). Derföre har *fretus* i allm. afseende på något factiskt, icke något (problematiskt) hvarpå man hoppas. — *sine imperatore,* ‚utan fältherren (Cæsar)'. 2, 16 sista anm. — 2. *tamen* bildar icke motsatsen till de närmast föregående liksom parenthetiska bisatserne, utan hänsyftar på den öfvervigt, fienderna från början hade *(nostros disjectos adorti).* Detta kapitel sluter sig tätt intill det föregående och borde rätteligen icke begynna med särskild rad. Cod. Vindob. pr. har *tandem,* hvilket af edd. blifvit med synnerlig begärlighet upptaget. — *vertere* är icke att fatta såsom inf. hist., då det handlar om slutliga utgången af striden. Den kortare, vekare formen af 3. pl. perf. är väl hos Cæsar (likasom hos Cicero) sällsynt, men tillräckligt constaterad för att godkännas, då den af de bästa codd. anbefalles. — *ex itinere,* 1, 25 n. 7. — *vineas agere,* 2, 12 n. 3. — 3. *alias* — *alias,* ‚en gång . . en annan gång', ‚än . . än'. *Alias* är eg. alio loco (Nep. Hann. 11, 7) och alio tempore, *aliter* alio modo, *alioquin* alia posita conditione. — 4. *cuniculos agere,* ‚leda (anlägga) minor (lönngrafvar)'. För att härigenom kunna förstöra de belägrandes jordbro (agger, 2, 12 n. 4), uppstödde man den del deraf, som skulle störtas, med träpålar, och sedan dessa blifvit antända, nedrasade jordmassan med de derpå uppresta maschinerna. *Cuniculus* eg. ‚kanin', sedan ‚mina' (meatus subterraneus, suffossus. Fest.) af detta djurslags vana att gräfva sig in under jorden. Ordet *mina,* franska *mine,* är medeltids-latinskt (äfven *minĕra, minerale* i samma bet.), besl. m. verbet *minare,* i. e. agere, ducere, hvaraf ital. *mena-*

re, franska *mener.* — 5. ‚koppargrufvor med (thyåtföljande) underjordsgångar'. Ofta står *que* för att angifva ett bihang (hvad något har med sig), t. ex. i denna samma punkt *ad aggerem vineasque,* ‚jordbron med (derpå befintliga) stormtak'. *aerariae,* ‚koppargrufvor', eller i allm. ‚bergverk', likasom *ferraria, argentaria, auraria* sc. fodina. *secturae* (af *seco)* ‚skärningar', ‚inhuggningar', ‚genombrytningar', ‚underjordiska gångar'. På det analoga stället 7, 22 antydas flera genera cuniculorum. Detta kan vara en orsak hvarföre Cæsar här begagnar ordet *secturae,* hvilket icke annorstädes i sådan bemärkelse förefinnes. De, som hafva läsarten *structurae,* följa ett par handskrifter hvilka äro uppenbart förfalskade. — ‚i anseende till våra soldaters aktsamhet (vaksamhet) kunde intet härmed uträttas'. *diligentia* abl. caus., *his rebus* abl. instr.

22. 1. Vanliga constructionen är *alicui rei,* eller *ad, in rem intentus; in ea re* medför en lokaliserande betydelse (uppmärksamhetens fästande vid, fördjupande uti en föreliggande sak). — 2. Namnet *soldurii* är enligt Jac. Grimm (Gesch. d. deutschen Sprache. I. s. 134) af germaniskt ursprung (med gallisk ändelse) hörande till den gamla stammen för verbet *sollen* (debere) och betyder så mycket som *obligati, devincti,* hvilket väl låter förena sig med Cæsars *devoti,* subst. ‚de trogna', åt någon vigda på lif och död. Dylikt bruk finner man äfven hos andra forntida folk, t. ex. den heliga skaran i Thebe. Om Germanerna säger Tacitus (c. 14): *Infame in omnem vitam ac probrosum, superstitem principi suo ex acie recessisse.* ‚Mirum genus, multum his modernis amicitias utilitate metientibus adversum', utbrister Celsus om soldurierna. Af annan derivation är ordet *soldat,* eg. krigare värfvad för en *solidus* (ungefär en ducat), hvaraf mlat. *soldum,* sold, lön. Grimm l. l. sid. 135. — 3. Relativsats med conj. såsom hörande till den föregående conjunctivsatsens begrepp (fullständiga uttryck). — 4. Se 1, 18 n. 15. — *adhuc* ‚allthitintills'. I *etiamnunc* ligger icke begreppet af tidslängd; *hactenus* brukas om rummet. — 5. *hominum memoria,* eg. inom menniskoslägtets minne, d. ä. så vidt det sträcker sig. Jfr k. 12 *horarum XII spatio.* — 6. Berättelsens tråd återupptages. Epanalepsis. Jfr Nep. Eumen. 3, 3. — *ab ea parte,* sc. ubi eruptio fiebat.

23. 1. ‚inom få dagar, sedan'. Båda ablativerna utmärka samma tid, dock så, att *quibus* afser början, *paucis diebus* slutet. Jfr k. 17 n. 3. — 2. *quoque versum* liks. ‚åt hvarje håll till', ‚i alla rigtningar' (= *in omnes partes).* Nipperdey t. d. st. har visat, att det vanliga skrifsättet *quoquoversum* här hvarken öfverensstämmer med de bästa codd. eller i allmänhet med de äldsta urkunder. ‚Atqui si rationem sequimur, *quoquo versus* tum demum recte dici statuendum est, quum relativa sententia est; in definita sententia, ut *quisque* non *quisquis* dicitur, ita ne *quoquo* quidem *versus,* sed *quoque versus* ponendum videri debet'. — 3. Spanien delades på Cæsars tid uti *citerior* och *ulterior* efter loppet af floden Ebro. — *duces* tyckes här beteckna något slags guerillaförare. Det är icke blott i nyare tider som Spanien varit likasom ett hemland för sådane. De iberiska hjelpfolk, hvilka utgjorde återstoder efter sertoriska kriget, hade af Pompejus blifvit undanträngde upptill Py-

reneerna, och voro nu nära till hands för Aqvitanerna. — 4. ‚Sålunda förstärkte gripa de sig an med kriget utrustade med säker borgen för framgång och förbundna till (omfattande, utgörande) en ofantlig härmassa'. *Quorum adventu*, på en gång temporelt och causalt. Under *multitudo hominum* äro barbarerna sjelfva att förstå, icke tilläfventyrs en dem beledsagande mängd. Praep. *cum* om tillkommande omständigheter. — 5. d. v. s. alla de år (80—72 f. Chr.) som nämnde utmärkta romerska fältherre och sista förfäktaren af Marianska partiet kämpade i Spanien mot de af Sulla utsända härarne, tills han ändtligen genom förräderi och lönnmord blef besegrad. — *summamque*, kap. 19 n. 3. — 6. ‚utvälja lägerplatser (positioner)'. — *instituunt* = incipiunt. — 7. Relativum tjenar ofta, såsom vid *quod si* och *quod nisi* är händelsen, att sätta en genom conjunction inledd sats i förbindelse med det förut sagda, och har då mestadels betydelse af *quam ob rem* eller *cujus rei ratione habita*. På närvarande ställe låter likväl *quod* helt enkelt fatta sig såsom objektsaccusativ till verbum sentiendi, hvartill en epexegetisk sats vidare följer. Jfr k. 2 n. 2. — ‚läto för fåtaligheten icke gerna fördela sig, fienderna deremot (asyndeton utmärker ofta motsats) kunde på en gång både ströfva omkring och hålla vägarne besatta och likväl lemna tillräckligt manskap qvar i lägret' (för att skyddas mot en öfverrumpling af romarne). — *consilium*, 1. 18 n. 2.

24. 1. De båda flyglarne, hvilka legionerna här bildade, voro genom ett mellanrum så skiljda, att hjelpfolken befunno sig i centern, hvarest de icke så lätt kunde taga till flykten. — *caperent* gäller för conj. fut. *(capturi essent)*, emedan *exspecto* sjelft hänvisar på något tillkommande. — 2. Den förra abl. abs. uttrycker medlet för den sednare. 2, 26 n. 2. 3, 1 n. 3. Constructionen *intercludere commeatum*, som här förutsättes, är mindre vanlig än *intercludere qm qua re*. — *infirmiore animo* quasi futuros, quippe *impeditos in agmine*. Brist på participium af *esse*, k. 20 n. 9. — 3. Efter en vokal-ändelse skulle praep. *a* vara mindre hörbar, än den full-ljudande ursprungliga formen *ab*, grek. *ἀπό*. Likväl brukar Cæsar äfven eljest ganska ofta *ab* framför consonanter, helst om han aktar ett ord värdigt att framträda mera märkbart. — 4. ‚då fienderna genom sitt dröjsmål och sin oväntadt stora fruktan (eg. varande ell. i det de voro mera rädda, än romrarne trott dem om) hade etc.' Egentligen skulle detta hafva uttryckts: *quum sua cunctatione atque opinione majore timore hostes — effecissent;* men heldre, än att låta orden falla sig så, uppoffrade Cæsar, ursäktligt nog, likformigheten i uttrycket, och lät ett adjectivum *timidiores* uppstå jemte subst. *hostes*. Jfr 5, 22 n. 2; 2, 19 n. 2. Äfven i grekiskan förekommer sådan ojemnhet i uttrycket, t. ex. Thucyd. 3, 77 *Οἱ δὲ πολλῷ θορύβῳ καὶ πεφοβημένοι. . . παρεσκευάζοντο* · ·; 1, 80 *ὥστε μήτε ἀπειρίᾳ ἐπιθυμῆσαί τινα τοῦ ἔργου, μήτε ἀγαθὸν καὶ ἀσφαλὲς νομίσαντα.* Nipperdey, som funnit detta ställe ‚inexplicabilem habere difficultatem', har efter R. Stephani föredöme ändrat *timidiores* till *timoris*, då tydningen måste blifva denna: ‚genom sitt dröjsmål och [den derigenom hos romrarne väckta] föreställningen om fruktan'. Jfr kap. 17 n. 7. Annorlunda Nipperdey: ‚opinio necessario eorundem intelligenda est, quorum cun-

ctatio erat, hoc est hostium'. — 5. I samma mening som kap. 23 *non cunctandum, quin.*

25. 1. Orden *vallo munitionibusque* tjena tillsammans att beteckna det på romerskt vis behörigen inrättade lägret. Se k. 23 *consuetudine populi Romani castra muniebant* etc. Derföre talas ock nedan om deras porta decumana. — ‚för (i afseende på) striden'. — *ad aggerem* sc. *faciendum,* ‚till (för att uppföra en) jordvall', hvarigenom de kunde komma i jemnhöjd med fienderna. — 2. ‚framställde det utseende och föranledde den mening, att de verkligen deltogo i striden'. — ‚oaflåtligen och (verkligen) oförfäradt'. Blott ett enskildt ord negeras; derföre *ac non,* icke *neque.* — *missa,* ‚såsom afskjutna', angifver grunden. — *ab,* ‚vid'. — *facilemque,* kap. 19 n. 3.

26. 1. ‚voro oförsvagade beträffande stridsarbetet'. *Intritus* här = non tritus, integer; att skilja från *intritus* ‚smulad', ‚ibruten' (t. ex. panis intritus in lac), partic. af *intero.* Åtskilliga ord förekomma både adjectiviskt med det negerande *in* (egentligen förutsättande ett simplex med adjectivbetydelse) och såsom participier af ett med *in* (intensivum) sammansatt verbum, t. ex. *invocatus* adj. ‚icke inbjuden', ‚objuden' (Nep. Cim. 4, 3), part. ‚tillkallad'; *indictus* adj. ‚icke sagd', ‚osagd' (7, 38 *indicta causa),* part. ‚kungjord', ‚bestämd'; *infectus* adj. ‚ogjord', ‚outförd' (7, 82 *infecta re),* part. ‚inbetad', ‚färgad'; *invisus* adj. ‚osedd' (B. C. 2, 4), part. ‚besökt'; *inopinans* adj. ‚icke förmodande', (1, 12 n. 8), part. ‚menande'. I vissa ord deremot, som beteckna en ansträngning l. d., behåller *in* blott intensiv betydelse, t. ex. *intentus, incitatus, irritatus, insuefactus* (äfven om simplex skulle förekomma adjectiviskt). — ‚en för lång omväg för att kunna blifva bemärkte'. — 2. ‚de nyssnämnda', 2, 18 n. 2. — *constiterunt* här om en oväntad händelse, liksom i grekiskan aor. ἔστην, t. ex. Joh. 21, 4 ἔστη ὁ Ἰησοῦς εἰς τὸν αἰγιαλόν, i. e. repente adstitit. — 3. ‚hvad som egentligen var å färde'. — 4. *consuevit* = solet. Jfr k. 4 n. 5. — *impugnare* sc. castra. — *per* ‚ut öfver'. — *intenderunt,* eg. ‚åsyftade' (d. ä. åt *syftade,* liksom *åtrå* i st. f. åt *trå),* ‚rigtade sitt sträfvande åt ngt', kan här öfversättas adverbielt, se 2, 35 n. 3, jfr 3, 6 n. 6. — *apertissimis campis,* ‚då (emedan) fälten voro jemna och öppna', abl. absol.

27. 1. Så skrifver latinaren äfven då han vill framställa *hela* det antal, hvarom fråga är. *Quo (eo) in numero* är nämligen en stående formel i st. f. *quorum (eorum) in n.* Äfven i andra fall blifva pronomina relativa och demonstr., som skulle stå i gen., i stället såsom attributer förbundna med subst. 1, 9 *ex ea civitate* = *ex eorum civ.* 1, 10 *quae civitas est* = *quorum* etc. 1, 31 n. 14. 3, 11 n. 3. — 2. ‚blott några längst bort (åt Pyreneerna) boende folk . . . underläto detta (brydde sig icke härom)'. En partitiv gen. vid *paucae* skulle här gifva en oriktig mening. — *suberat,* ‚var nära'.

28. 1. Den egenskap, i hvilken Morinerna etc. voro qvar, är, såsom föranledande Cæsars beslut, uttryckt med conjunctivus. — 2. ad eos exercitum, quem in Venetis habuerat, duxit. — *qui* = at hi. — 3. Codices secundi ordinis hafva *bellum agere instituerunt. Bellum agere* är ‚bedrifva kriget', inleda och fortföra det

efter planmässigt träffade anstalter; *b. gerere*, 'föra krig', med ansträngning bära krigets bördor (äfven om fältherren, som leder krigsoperationerna i alla enskilda delar); *b. facere*, 'begynna kr.', — *ducere*, 'draga ut det på längden'. — 4. En icke ovanlig ordställning, t. ex. Liv. 4, 61 sub cujus *initium* obsidionis; 4, 53 ad quorum *famam* hostium; 1, 45 ex omnium *cura* Latinorum. — 5. *interim*, 'under tiden' (mellan framkomsten och befästningsarbetet), är icke alldeles det samma som *interea*, hvilket tillkännagifver fortvaron af en tid, i hvilken något inträffar (såsom *interea dum haec gerebantur)*, hvaremot det förra visar på ett 'tillsvidare' inom en viss tidsgräns. — 6. *ex omnibus partibus silvae*. Förut (och äfven nedanföre) pluralis, betecknande sträckor, partier af skogen (såsom 1, 37 n. 4); här åter vid *partibus* inträder singularis, då man har att föreställa sig skogen såsom ett continuum. — 7. Cæsar fortskyndar berättelsen coordinativt. Genom adversativ partikel skulle den motgång, som måste omnämnas, hafva gjorts mera bemärkt. — 8. *impeditioribus locis*, 'oaktadt dessa trakter voro svårare tillgängliga', abl. absol. liksom 2, 8 n. 2.

29. 1. Genom blotta ordställningen upptages *deinceps* såsom en ny bestämning till *reliquis diebus*, för att uttrycka den oafbrutna följden. — 2. *ne quis* — — *impetus*. Ofta inskjutas bestämningar mellan adjectivum (pronomen) och substantivum, helst om de höra till begreppet af detta sistnämnda. — *inermibus etc.*, abl. absol. — 3. *instituit* — *collocabat* — *exstruebat*. 'Perfecto procedit, imperfecto insistit oratio': beslutet var momentant, utförandet skedde genom upprepade handlingar: så ofta träd voro fälda, lades de vända mot fienderna v. s. v. — 'sedan . . en betydlig sträcka blifvit klarerad (afslutad, d. v. s. uthuggen), då soldaterna redan hade tag uti (kunde gripa) fänaden och det yttersta (eftersta) af trossen, men de sjelfva drogo sig till allt tätare och tätare skogar'. — 4. 'i tält', eg. 'under hudar'. Romerska soldaternas tält voro nämligen betäckte med hudar. Lärft eller blaggarn synes först under en sednare tid hafva begynt dertill användas. I vinterqvarteren uppfördes baracker. — 5. i. e. quae ut Aulerci et Lexovii summa vi bellum fecerant. *quae proxime*, cod. Havniensis primus. Med reliquae civitates synes Cæsar mena Uneller, Veneter och Sontiater. — *bellum facere*, i. e. inchoare, suscipere (kap. 28 n. 3), står oftare förenadt med en dativ, såsom 4, 22; 5, 28 *b. fac. populo Romano;* Nep. Ages. 2, 1. Eljest tjenar *facere* i förening med substantiva, som beteckna en handling, att bilda omskrifning af det beslägtade verbet, t. ex. *facere eruptionem, incursionem, precationes, descensionem, conspirationem*, i st. f. *erumpere, incurrere* etc.

FJERDE BOKEN.

Innehåll.

Fjerde året af sin vistelse i Gallien (55 f. Chr.) företager Cæsar I. *Krig mot Usipeter och Tencterer.* Af de mäktiga Sveverna drifna från Germanien hade dessa folk under föregående vintren med list undertryckt Menapierne och trängt vidare in i Belgien, men blifva af Cæsar fullkomligt slagne. Kap. 1—15. II. *Öfvergång öfver Rhen.* Aderton dagars ströftåg i Tyskland. K. 16—19. III. *Öfverfart till Britannien.* Med svårighet landsätter Cæsar sina troppar på den bevakade okända stranden; likväl lyckas det honom att kufva inbyggarne och, oaktadt en del af flottan blifvit förstörd genom en storm, efter ungefär trenne veckor återvända såsom segervinnare. K. 20—37. IV. *Räfst med Moriner och Menapier.* K. 22—38.

1. 1. ‚nämligen det året, då' — (eg. ‚det var det året, då'), således inom år 55, till åtskilnad från förra delen af samma vinter, slutet af år 56 f. Chr., då Lentulus och Philippus ännu voro consuler. *qui* attraheradt af predikatet. — 2. Då namnen på tvänne ämbetscolleger angifvas, utelemnas ganska ofta *et.* — *et item,* ‚och likaledes' (icke tillsammans med de föregående). Jfr 1, 36 n. 2. — ‚utgörande (belöpande sig till) en ansenlig skara'. Jfr 3, 23 n. 4. — *a mari, quo* = ab ea parte maris, ubi. — 3. *Centum pagi Suevorum* omtalas af Cæsar och Tacitus, hvilka härvid utan tvifvel varit ledda af ett germaniskt uttryck. Namnet *huntari,* hvars bildning af *hunt,* centum, icke kunde undgå dem, betecknade nämligen först ‚centuria' och sedan ‚pagus', emedan härföljets anordning låg till grund för landsindelningen; en indelning så fast, att den äfven vid folkflyttningar bibehölls med väsendtlig betydelse för samhällsförfattningen. Så äfven i Norden. Hvad som i Svearike ursprungligen hette *hundari,* benämndes i Götarike *härad,* af *här* såsom betydande ‚hundra man'. Det samma heter hos Saxo *conturionatus,* en krets innefattande hundra gårdar eller torp. I ‚Svithiod det stora' föreställde sig Sturleson *stór heruð mörg.* — *quotannis singula milia armatorum* (‚millenos armatos' tillät icke språkbruket), ‚hvarje år ett tusen krigare'. Jfr Nep. Hann. 7, 4 *quotannis bini reges creabuntur.* Enligt vanliga tydningen skulle det likväl vara ‚tusen från hvarje härad', eller inalles 100,000 på året. Intetdera öfverensstämmer med Tacitus (Germ. c. 6), som låter en germanisk slagtordning bildas af *centeni ex singulis pagis* (med tillägg *idque ipsum inter suos vocantur).* Det årliga ombytet af manskap, provianteringens beskaffenhet och de bekrigade folkens särskildhet hindrar i hvarje händelse att här tänka på en ständigt samverkande svevisk (germanisk) armé. — 4. Ett lika antal af de sistnämnde öfvertager i stället *(rursus)* det påföljande året omvexlingsvis vapentjensten. — 5. *ratio belli* är krigförandet såsom ett bestämdt, regelmässigt handlande, *usus b.* är detsamma såsom

förenadt med öfning och vana. 2, 20 n. 3. — 6. *longius anno*, ‚öfver året', såsom vi säga, d. ä. en tid som öfverskjuter ett år i längd, så att *longius* egentligen har rumsbetydelse. Jfr *amplius* 1, 35 n. 2. 3, 6 n. 3. — *uno in loco*. Praepos. *in* åsyftar en uttryckligare bestämning af orten. 3, 20 n. 3. — 7. i. e. quae vitae ratio (jagtlif med animalisk föda). — 8. En parenthetisk relativsats till närmare förklaring af hvad här menas med *libertas vitae*. *nihil omnino* (3, 17 n. 6) *c. v. faciant*, conj. tänkt såsom följd af det närmast föregående: d. v. s. a pueris nullo officio aut disciplina assuefacti sunt, ita ut (quo fit ut) nihil omnino contra voluntatem faciant. — 9. *Atque* stegrande. — 10. *locis frigidissimis*, ‚ehuru klimatet är ganska kallt'. Jfr 3, 28 n. 8. — *pelles*. Codd. *pellis*. Se 1, 47 n. 8. — *habeant*, codd. Egmond. Vratisl. pr. De flesta *haberent*. — 11. Denna sed väckte förundran hos romrarne, hvilka hade en mängd präktiga badhus (thermae) för kalla, ljumma och varma bad. C'est ainsi qu'à notre tour nous nous étonnons qu'il y ait aujourd'hui encore, en Angleterre, des personnes qui se baignent dans les fleuves au coeur de l'hiver. Genouille. — *lavantur*, enligt alla codd. Jemte *lavare* brukades äfven formen *lavĕre*.

2. 1. Efter *Mercatoribus est* hafva många utgifvare ansett nödigt att tillägga orden *ad eos*. — *eo* = ideo. — ‚sälja sitt krigsbyte', i fall att ell. så ofta som de hade något: detta ligger i conj. *ceperint*. — 2. Jfr 3, 16 n. 2. — *quo* = eo quod. — 3. ‚Ja tillochmed hästar, dessa djur hvaraf Gallerna äro synnerliga liebhabrar och hvilkas anskaffande kostar dem betydliga summor, hafva Germanerna icke från utlandet'. Likasom i det nästföljande skulle kunna tålas: *jumenta, quae sunt apud eos nata etc.*, haec — *efficiunt*, så här: *jumentis, quibus m. Galli delectantur etc.*, his *Germani importatis non utuntur*, hvarest likväl *Germani* fordrade främsta platsen. Genom demonstrativet blifver relativsatsen skarpare afskiljd från hufvudsatsen. Jfr 1, 14 *quos — ulcisci velint, his — concedere*. Ännu lättare blifver förklaringen, om *jumentis, quibus* fattas lika med *quibus jumentis*. Således behöfves icke att utstöta pron. *his*. *importatitiis* är en conjectur af Oudendorp. — *jumenta* (‚dragare'), hvilket eljest äfven omfattar oxar och mulåsnor, synes här, såsom flerestädes (t. ex. 5, 1), brukadt i st. f. *equi* för att beteckna icke blott ridhästar (vanliga betydelsen af det sistnämnda), utan äfven arbetshästar. — 4. ‚otympliga (oskapliga) och fula'. *prava* har i de yngre codd. blifvit förvandladt till *parva*, såsom ofta i mss. ett svårare ord finnes utbytt mot ett lättare. Dessutom bör märkas, att det är befryndade ord som Cæsar plägar förbinda. Pravitas membrorum medför deformitas. — *laboris*, ‚härdighet i arbetet', ‚arbetsduglighet'. — *pedibus*, abl. modi. — 5. ‚då behof är'. — *moribus*, abl. resp. — *ephippium* (ἐφίππιον), ‚sadeltäcke', ‚schabrack' (renlatinskt *stragulum*). Sadlar begagnades ännu icke. Det äldsta bevis man har på bruket af sådane är en befallning af kejsar Theodosius af år 385, hvarigenom de som redo med posten voro förbjudne att nyttja sadlar som vägde mer än 60 skålp. — *ad quemvis numerum*, ‚mot hvilket antal som helst'; *quamvis pauci*, ‚huru få som helst'. *quamvis* är vid adj. hvad *quivis* vid subst. — 6. Det inhemska ölet ersatte hos Germanerna vinet. — *omnino non*, ‚alls icke'. — *ad*, om ändamålet: ‚för'.

3. 1. ‚I nationelt (folkligt) hänseende'. *Publicus*, i inskrifter äfven *poblicus* och *poplicus*, smndr. af *populicus* (af *populus*). — *vacare* här ‚vara (folktom) obebodd'. — 2. *civitatium*, cod. Bong. pr. Jemte den vanliga formen *civitatum* har Cæsar åtminstone på några ställen (såsom 7, 36) skrifvit *civitatium*, hvilken ändelse, försvarad af Varro m. fl., hos Livius är den regelmässiga. — 3. ‚At andra (hitre) sidan komma Ubierna närmast', förstås på en viss distans. Det angifna afståndet vid motsatta gränsen torde med någon öfverdrift hafva blifvit uppgifvet för Cæsar. — 4. ‚nämligen efter germanernas (begrepp) föreställningssätt' (‚för att vara en germanisk stat'), *ὡς γε κατὰ Γερμανούς*. *ut* restrictivum, 3, 8 n. 3. — 5. Den i mss. rådande läsarten är: *et paulo quam sunt ejusdem generis et ceteris humaniores*. Comparativen har förledt en afskrifvare till afbrott i constructionen. (Lindrigare omvexling kan i slikt fall fördragas, t. ex. Hor. Sat. 1, 6, 110 *Hoc ego commodius, quam tu, praeclare senator, milibus atque aliis, vivo.)* Men ej nog med *ceteris*: hardtnär alla codd. hafva det i och för sig så vanliga och lättflytande, men här odrägliga *et ceteris*, hvilket likväl en kortsynt librarius tyckt foga sig väl. Ändtligen kan, i anseende till det föregående *et* (några hafva tillochmed *et qui paulo* etc.) verbum esse icke få saknas. I cod. Lips. pr. följer också ett nytt *sunt*, men i denna ordning: *et paulo, quam sunt ejusdem generis, sunt ceteris humaniores*. Snarare kunde det i relativsatsen vara borta. Men att efter få ord upprepa ett och samma strider på intet vis emot Cæsars vana. T. ex. 1, 49 n. 1. 4, 5 n. 4 *rebus* — *rebus*. Emendatorerna hafva här tagit sig större frihet, i det de borttagit äfven det föregående *et*. En sådan förbättring af Benthley *(paulo, quam sunt ejusdem generis ceteri, humaniores)* har företrädesvis vunnit bifall. Några borttaga *quam* och läsa: *et paulo sunt ej. g. ceteris humaniores*. Men den ordfogning, som sednare tillkommit, bör gifva vika; att *quam* skulle hafva uppstått för *humaniores*, är svårt att tro. — *generis*, ‚folkstam'. Isynnerhet af poeterna brukas *genus* i st. f. *gens*. — *multumque*. 3, 19 n. 3. Bildar icke någon pleonasm jemte *ventitant* (‚pläga komma', på bestämda tider). ‚Et crebro eosdem et multos illuc venire significat'. Schn. — 6. Mss. hafva: *et ipsi pr. pr. quod Gallicis* etc. Detta *quod* synes ursprungligen hafva stått i brädden, för att tillkänna gifva, att denna bisats icke får förbindas med den närmast föregående. Endast framför *ipsi* skulle det kunna bibehållas. — 7. *Hos* regeras både af *experti* och *expellere*. *quum* concessivum. — *multis saepe bellis*. Icke heller här någon egentlig pleonasm. De många i långliga tider förda krigen hade följt tätt på hvarandra. — *gravitatem*, ‚styrka', ‚makt' (opes civitatis, quae dignitatem ei conciliant. Morus). — *ac* är icke detsamma som *et*. — 8. *Redigere*, som i allm. betyder *försätta uti ett tillstånd*, isynnerhet uti ett jemförelsevis lägre, sämre, knappare (t. ex. *red. in servitutem, in formam provinciae, ad inopiam, ad nihilum, ad internecionem)*, förbindes icke regelmässigt med predikatsadjectivum. 2, 27 sista anm.

4. 1. H. e. in eadem conditione. Sveverna hade likaledes fått *sak* med dem. — *multis locis*, inom, liksom nedan kap. 10 n. 3 *longo spatio*. Jfr 3, 20 n. 3. — 2. ‚nämligen till den nejd, hvarest'. — *et*, eg. *et in quibus* (‚och hvarest'). — *habuerant*, näml.

tills de nu gingo öfver floden. — Om *prohibere* se till 2, 4. — 3. ‚bruka (betjena sig af, gå till väga med) våld'. — 4. ‚återvända hem till sitt land'. 3, 19 n. 3. — ‚sedan denna väg genom rytteriet blifvit tillryggalagd'. Den öfriga delen af hären qvarstannade emedlertid afvaktande utgången af öfverrumplingsförsöket. *equitatu*, 1, 8 n. 1. — 5. ‚som icke hade någon anledning (något rimligt skäl) att vänta dem'. Både *inscius* och *inopinans* uttrycka, att någon icke väntar en händelse, dock så, att det förra säger mer, såvida det innebär en grad af visshet, stödjande sig på förnuftsgrunder eller erfarenhet, hvaremot det sednare saknar detta begrepp och är mera af subjektiv art. Cæsar brukar aldrig på ett och samma ställe tvänne helt och hållet likbetydande ord; alltid ligger mellan dem en viss fin, tillochmed ganska betecknande åtskilnad. T. ex. 1, 31 n. 2. 3, 8 n. 4. 3, 12 n. 2. — 6. Conjunctiven till uttryck af Germanernas afsigt. — ‚lefde af deras munförråd'.

5. 1. Med kännedom af Gallernas ostadighet ansåg sig Cæsar icke böra låta något bero på dem. Erbjöd sig hjelp från Germanerna, var icke att lita på deras character. — 2. ‚Så är det till exempel en sed hos Gallerna'. Vanliga läsarten *autem* (i st. f. *enim)* är falsk. — 3. ‚det som hvar för sig möjligen hört eller iakttagit om både ett och annat, vilja de veta' (‚de spörja hvar och en om det som han hört'). Mss. hafva *quod* (icke *quid)*. *Quisque* är en hvar delvis, relativt, hvaremot *unusquisque, quivis, quilibet* en hvar absolut. — 4. ‚På grund af sådant der, som icke är annat än hörsagor, uppgöra de planer o. s. v.' ‚Ad earum rerum levitatem significandam additum est *atque auditionibus*'. Schn. — *in vestigio* (jfr *illico,* eg. ‚på fläcken'), ‚i ögonblicket', ‚genast'. Vanligt är *e vestigio*. — 5. *plerique* sc. *viatores et mercatores*, som ofvan äro nämnde.

6. 1. *μὴ φοβερωτέρῳ ἐμπέσοι πολέμῳ. ne-occurreret, proficiscitur.* Praesens historicum gäller i afseende på temporalföljden än såsom verkligt praesens, än åter — och detta är väl det vanligaste — såsom perfectum, så att imperf. och plusquamperf. derpå följa. 1, 8 *castella communit, quo — possit.* 5, 1 *legatis imperat, uti quam plurimas possent hieme naves aedificandas curarent.* — *quam consuerat,* icke: ‚än han hade varit van', utan? 3, 26 n. 4. — 2. Om vinterqvarteren se 3, 29. Cæsar besökte hvarje vinter sina provinser på andra sidan Alperna. — 3. ‚bekräftadt', ‚förverkligadt'. — 4. De bådo, att Germanerna täcktes komma närmare, flytta sig längre in i landet. — *omniaque* — *fore parata,* beroende af ett i *invitatos* liggande *certioresque factos*. — 5. *postulassent* sc. Germani. Då conj. af fut. exact. i latinet icke har någon egen form, så uttryckes densamma, efter bisatsens olikhet, än genom perf., än genom plusqpf. 1, 17 *neque dubitare debeant, quin, si Helvetios superaverint Romani, Haeduis libertatem sint erepturi.* — 6. Några få codd. interpolati hafva *latius jam* eller *jam latius*. — Till någon del sträckte sig Eburonernas och Condrusernas områden till venstra sidan af Maas, hvarest Usipeterna och Tenctererna uppehöllo sig. — *clientes,* ‚skyddsfolk', ‚lydfolk'. Se 2, 28 till *senatores*. — 7. *vocatis.* Så alla de bästa codd. Tvänne af de sämre hafva *evocatis,* hvilket *e* lätt kan vara hemtadt från det föregående *Gal-*

liae. Jfr kap. 20 *Itaque vocatis ad se etc.*, hvarest äfvenledes samma codd. hafva *evocatis*. — 8. ‚hålla hemligt för sig sjelf'. *dissimulo* quod e s t, *simulo* quod n o n e s t. — 9. Cæsar bemöter de galliska höfdingarne så som vore de mot germanerne af alldeles samma sinnelag som han sjelf. Alltså tröst i stället för näpst. — *imperato*. 1, 7 n. 7. — 10. *constituit*. Vanligen är *statuere* fatta ett beslut, bestämma sig sjelf för något (derföre ofta förenadt med gerundivum), då deremot *constituere* tillika betecknar förklarandet af det fattade beslutet, det offentliga bestämmandet af något.

7. 1. Liksom 1, 6 n. 1. — *audiebat*, han hörde det alltjemt, från alla sidor. — 2. *A quibus — ab his*. I förra fallet betecknar praep. aflägsenheten (såsom grek. ἀπό), i sednare från hvad håll något kommer (gr. παρά). — *priores*. Icke *primos*, icke heller *prius*. — 3. *lacesso*, ‚utmana', v. intens. af *lacio*; jfr *arcesso* af *arcio* (i. e. *adcio, accio*), *capesso* af *capio*, *facesso* af *facio*. — 4. scil. *iis*, hvilket pronomen förf. efter *quicumque* plägar utelemna, ehuru sådant annars är mindre vanligt då pron. demonstr. är af annan casus, än relativet. Utsättandet af demonstrativet är dock alltid förenadt med ett visst eftertryck. — *deprecari* absolut (objektslöst). — *dicere* etc. sc. *se*. 1, 7 n. 11. — 5. ‚som de med vapen i hand redan intagit'. Jfr 1, 11 n. 4. *Possido*, ‚sätta sig i besittning af ngt', ‚bemäktiga sig', ‚eröfra'. — 6. Dylika talesätt, uttryckande öfvermåttet af vissa egenskaper, förekomma redan hos Homerus, såsom då han hedrar sina hjeltar med epithetet ἀντίθεοι. — 7. *possent*, Bong. pr. Andra *possint*. Det sednare (‚äro i stånd till att') innebure verkligheten, eller åtminstone möjligheten af en täflan. Jfr 1, 34 n. 6. — 8. ‚föröfrigt funnes det visst ingen på jorden' etc. En stortalighet lik Ariovisti (1, 36 extr.) och Divicos (1, 13). — *quem non* liknande ett *quin*. I sådan händelse behöfver *non* icke, efter regeln, stå framför verbum finitum.

8. 1. *Ad*, 1, 36 n. 1. — *Cæsar respondit quae visum est* sc. *respondere*, quae quidem digna non sunt memoratu; *sed* etc. — *exitus*, ‚slutet', hvilket innehöll hufvudsumman. — *cum his*, sc. quorum legati nunc adsint. — 2. ‚derest qvarstannande ifrågakomme'. Han ville icke höra talas om den saken. Huruvida det vore utförbart, lemnas osagdt. Deremot *si remaneant* ‚om de, hvad väl vore möjligt, framgent qvarstanna'. Jfr k. 7 n. 6. — 3. ‚det passade sig icke' (‚stämde icke väl öfverens', ‚var icke i sin rätta ordning'. Eg. ‚det var icke r i k t i g t', d. v. s. så som det skulle vara). — *potuerint*. Jfr k. 7 n. 4. 2, 21 sista anm. — *praesertim*. Se till 2, 30. — 4. En underrättelse meddelad i förbigående.

9. 1. Såsom med inneslutande af den dag, hvarifrån man räknar, säges *post secundum diem* i betydelse af ‚den a n d r a (d. v. s. nästföljande) dagen' (quasi *secundo die post*), så är ock här *post diem tertium* ‚sedan (när som) tredje dagen (öfvermorgondagen) ingått', så att dervid blott är att tänka på *en* mellanliggande dag, som vid ifrågavarande tillfälle sändebuden fingo vara borta. — *relaturos — reversuros — missam*. Vid infin. fut. act. och perf. pass. utelemnas ofta *esse*, isynnerhet efter verba som betyda omtala, varseblifva, erfara. — 2. Adverbiet *interea* gör tillika tjenst såsom conjunction. — 3. Germanerna hade gått öfver Rhen ej långt från dess utlopp (k. 1) och efter Belgernas begäran dragit

sig bortåt Maas, då Cæsar mötte dem (k. 6). Efter nederlaget rigtade de sin flykt åt samma håll hvarifrån de kommit (k. 15). Öfver Maas hade de mot Ambivariterna utsändt sitt rytteri, som efter underrättelsen om stridens olyckliga utgång begaf sig vidare öfver Rhen till Sugambrerna (k. 16). Ambivariterna, hvilka eljest ingenstädes omtalas, måste således hafva bott i sydostlig rigtning ifrån Maas, och icke, såsom vanligen antages, på denna flods venstra strand. — *moram interponere* ‚förorsaka (eg. mellanskjuta) uppskof', ‚söka vinna tid'.

10. 1. d. v. s. Maas framqväller (upprinner) i den del af Vogeserna, som är o. s. v. Jfr k. 4 n. 2. — 2. ‚och upptagen af en Rhen-arm (*parte quadam ex Rheno* sc. derivata) . . . inflyter den (i och genom denna arm af Rhen) uti oceanen'. *Mosa . . parte quadam . . recepta.* Jemte *Mosa* uppgifves ännu ett halft tjog af likartade floder såsom feminina. Vid närmare granskning hos de gamla auctorerna torde ganska få flodnamn på *a* efter första decl. befinnas vara fem. generis. *Recipere* (i bet. mottaga, upptaga, taga till sig) förek. ofta med blotta abl., t. ex. *rec. qm tecto* (7, 66), *oppido ac portu* (B, Civ. 3, 102). — *insulamque efficit Vatavorum,* nämligen i förening med den andra Rhen-armen (den s. k. *gamla Rhen)* bildande ett delta-land. Detta beboddes på Plinii tid (H. N. 4, 29) af Bataver (såsom hufvudfolk) och Caninefater. Normal-codices hafva här *Vatavorum.* Äfven förekommer (Tab. Peut.) *Patavia* i st. f. *Batavia.* — *milibus etc.* Huru långt från oceanen? Adv. *longius* står utan inflytande på constructionen. (‚icke öfver 80000 steg' = ‚80000 steg, icke mer'). Jfr k. 1 n. 6. — *in Rhenum influit* = *parte quadam ex Rheno recipitur,* i. e. Vacalo sive Rheno recipitur. Jemte underrättelsen, att Maas upptages af Rhen, vill Cæsar ännu tillägga, på hvilket afstånd från hafvet den inflyter uti Rhen. Härvid begagnar han om hvarandra benämningarne *Rhenus* och *pars quaedam ex Rheno.* Äfven annorstädes omtalar han samma Rhen-arm under flodens allmänna namn. Så uppgifves t. ex. (1, 1) *Rhen* såsom gräns mellan Gallien och Germanien, d. ä mellan Belgien och Batavernas ö. (Äfven Tacitus bestämmer Waal såsom Galliens gräns. Ann. 2, 6 *ad Gallicam ripam Vahalis;* Hist. 4, 12 *Batavi extrema Gallicae orae* simulque *insulam occupavere.* Ukerts uppgift sid. 143 är således icke riktig). Om de uti Belgien inbrytande Usipeterna och Tenctererna heter det, att de *ad Rhenum pervenerunt, quas regiones Menapii incolebant* (k. 4); *flumen Rhenum transierunt non longe a mari, quo Rhenus* (neque dicitur *Mosa,* neque *Vacalus) influit* (k. 1); *invitati sunt, uti ab Rheno discederent* (k. 6) o. s. v. Sålunda blifver Waal (här i texten *Vacălus,* eljest vanligen *Vahălis)* såväl ofvan som nedom Maas' inflöde kallad *Rhenus* och betraktad såsom hufvudflod, hvarföre Cæsar också säger, att Rhen upptager Maas, icke tvärtom. Denna uppfattning öfverensstämmer på en gång med äldre och nyare geografer. Så uppgifver Plinius (Hist. Nat. 4, 29) *Helium,* mellan nuv. staden *Briel* och byen *Gravezande,* såsom en af Rhens mynningar, och säger tillika, att ‚Batavernas frejdade ö' är belägen *in Rheno ipso.* Likaledes omnämner Tacitus (Hist. 4, 12) denna ö, *quam mare Oceanus a fronte, Rhenus amnis tergum ac latera circumluit.* Ibm 5, 23 (efter flera

mss.) *Mosae fluminis amnem Rhenus Oceano adfundit.* ‚Rhenum vocatum esse amnem juxta Brielam per latum Helium in Oceanum se effundentem, certissimum est', säger Holländaren Oudendorp. Berghaus (Länder- u. Völkerkunde B. 5. s. 773): ‚Die Maas ergiesst sich in den Arm des Rheins, welcher Waal heisst'. Palmblad: ‚Waal upptager Maas'. Detta sker nu för tiden hufvudsakligen vid Gorkum, ehuru Maas äfven högre upp, vid St. Andries, står i förbindelse med Waal. Om, såsom Oud. vill, sistnämnda ställe antages såsom flodernas föreningspunkt på Cæsars tid, så blifver det uppgifna afståndet från hafvet, *milia passum LXXX* (circa 11 sv. mil. Se 1, 15 n. 11), i det närmaste riktigt. Förevarande punkt, sådan den här efter de bästa mss. blifvit troget återgifven, är alltså till alla delar giltig, och behöfver ej någon af de förmenta förbättringar, om hvilka redan Oudendorp yttrade: Hodie facile magnum volumen conscribere possemus de variis hujus loci interpretationibus. Commentatorerne hafva nämligen utgått från den falska åsigten, att orden *parte quadam ex Rheno recepta* här skulle tydas: ‚sedan en Rhen-arm blifvit upptagen', näml. af Maas, i hvilken händelse dels opassande sades, att nämnda biflod, och icke heldre den för hufvudflod ansedda Maas, ‚bildar Batavernas ö' *(insulam efficit Vatavorum)*, dels låge en motsägelse i de efterföljande orden *in Rhenum influit.* — 3. *longo spatio,* ‚i n o m en lång sträcka' (den vidsträckta rymd, som han har att genomlöpa). Abl. i denna bet. mera sällan om rummet, än om tiden. 3, 12 *spatio.* — 4. Metaplasm. 7, 75 dativus *Mediomatricis.* Se 1, 11 n. 10. — *citatus,* ‚forsande', ‚strid'. Jfr 1, 3 n. 8. Jfr ock 1, 47 n. 4. — *appropinquavit,* ‚kommit nära', är här rätta läsarten. — *ingentibusque,* 2, 25 n. 2. — 5. *effectis* med betydelse af praesens (se 2, 7 n. 1, *usus).* Rhen isärflyter nämligen icke s e d a n öar b i l d a t s, utan u n d e r d e t (d. v. s. i d e t eller s å) a t t öar b i l d a s. I flera fall måste i latinet bristande uttrycksformer ersättas genom förhandenvarande. T. ex. kap. 6 n. 5. — 6. Rhen, af skalderne kallad *bicornis, bifidus,* egde enligt de äldsta underrättelser blott tvänne utloppsarmar, de ofvannämnde *Waal* och *gamla Rhen* (förbi Utrecht och Leyden). Om dessa säger Tacitus (Ann. 2, 6): *Rhenus apud principium agri Batavi velut in duos amnes dividitur.* Obetydligare var den, såsom man förmodar, genom Drusi gräfningar 10 år f. Chr. f. bildade *Yssel* (läs: Eissel), hvilken likväl af Plinius anföres såsom en tredje utloppsgren. Då Cæsar här låter Rhen utflyta genom ‚många mynningar', bör erinras, att han icke talar såsom ögonvittne. Helt kort var hans vistelse i dessa nordliga med skogar betäckta och af träsk genomskurna trakter, och sjelf kan han icke hafva framtågat långt i norr vid Schelde, hvilken flod han trodde inflyta uti Maas (6, 33).

11. 1. Ordet *Cæsar,* ehuru icke (såsom t. ex. kap. 35) bildande subjekt för hufvudsatsen, framhålles här lika mycket som om det hette: *Cæsar jam ab hoste non amplius p. XII m. aberat, quum — ad eum legati reverterentur.* — *congressi* sc. *cum Cæsare in itinere.* 3, 20 n. 9. — *orabant,* näml. med många ord. Perf. skulle hafva betecknat en enkel bön. Derföre följa ock *petebant, ostendebant.* — 2. Objektets utelemnande vid *mittere* är ganska

vanligt. — 3. ‚såvida deras höfdingar i egenskap af senat (d. v. s. med full auctoritet) edeligen gåfve dem sitt löftesord'. Då således det genom *ac* förmedlade *senatus* inträder såsom ett närmare bestämmande subjekt, är singularform för verbet (*fecisset*, fut. exact.) nästan nödvändig. — 4. Det förslag af Cæsar, hvilket var i fråga, är framställdt i kap. 8. — *eodem* syftar tillbaka på det i kap. 9 sagda, *illo* visar vidare på det följande (‚att ryttarne skulle hinna tillbaka'). — 5. Företräder ett adj. 2, 18 n. 2. — 6. *cognoscere* i absolut mening (‚göra sig underrättad', ‚inhemta kännedom') construeradt med *de*. — *praefectos* sc. auxiliorum (liksom 1, 39 n. 5). — 7. *nunciarent* (k. 6 n. 1) med följande *ne* modificerar sin betydelse (icke blott frambära *underrättelse*, utan *ordres*. 3, 5 n. 3). — 8. ‚förhålla sig defensivt'.

12. 1. h. e. simul ac. — 2. ‚medan deremot', ‚oaktadt'. — *amplius*, 3, 6 n. 3. — 3. ‚Då våra kommo sig före och gjorde motstånd'. *Rursus* betecknar här icke förnyandet af en tidigare verksamhet (‚åter', ‚ånyo'), utan öfvergången från *perturbatio* till ett tillstånd af förutvarande ordning, hvarigenom *resistere* först blef möjligt. — 4. Se 3, 1 n. 3. Hästarnes ‚genomborrande nedifrån' var orsaken att ryttarne kastades till marken. Jfr *subjicere* 1, 26 n. 6. — 5. ‚ja de ingåfvo dem (eg. uppjagade hos dem, försatte dem uti) en sådan skräck'. Etsi h. l. *perterritum agere* cum corporis motu et fuga conjunctum est, *agere* nihilo minus ad animum est referendum, et sedentem quoque ac jacentem recte dixeris perterritum *agi*. Schn. — *venissent*, conjunctivus, emedan det var de flyendes öfvertygelse, att de icke förr borde upphöra att fly, än de kommit uti arméens åsyn. Hvad föröfrigt sjelfva händelsen beträffar, är den verkligen förvånande, då man besinnar rytteriets stora antal, men finner någon förklaring i orden *nihil timentibus nostris*. Jfr 1, 15 n. 5. — 6. ‚bland andra den tappre Aqvitanern Piso'. Om anledningen till ett romerskt namn hos en Aqvitanare se till 1, 47. — 7. ‚kastade sig i sporrstreck på fienderna och blef så (ob nimiam audaciam) dödad'. I sådan följdbetydelse innesluter *atque* ett *ita*.

13. 1. *dum* brukas både vid en liktidig handling (‚medan', ‚så länge som') och en omedelbart påföljande (‚till dess'). *Exspectare dum* med indic. är ‚vänta tills', med conj. ‚afbida att'. Hos Cæsar är sistnämnda construction den enda brukliga, hos Cicero den förherrskande. Det likbetydande *donec* finnes allsicke hos Cæsar, blott en gång hos Cicero. — *equitatusque*. *que* explicativum. Det var just genom rytteriets återkomst hären skulle förstärkas. — 2. ‚och med den kännedom han egde om Gallernas vankelmod'. — 3. ‚och för sådant folk trodde han alltså att' —. I latinet kunna genom *qui* många conjunctioner besparas. — 4. nämligen det beslut, att icke låta någon dag gå förbi, som kunde blifva en bataljdag (*dies pugnae*, quasi *dies pugnandi* pro *occasio pugnandi*). — 5. ‚(nämligen detta) att'. Den med *quod* införda satsen beskrifver närmare den lyckliga omständighet som inträffade. Vid sådane uttryck som *bene*, *commode*, *opportune cadit*, *accidit*, *evenit*, *factum est* står *quod*, och icke *ut*, enär den bifogade satsen icke är beroende af verbet och angifver en följd, utan utgör en förklaring eller utläggning af hvad som händt, an-

knyter sig till ett utsatt eller tillförstådt subjekt (*hoc, illud, ea res* o. s. v.). Emot denna regel felas ofta i nutids-latinet. Se föröfrigt 2, 35 n. 6. — 6. *Germani frequentes* beskrifvas närmare genom *omnibus principibus etc. adhibitis* (ej några utom varande). Jfr 3, 23 n. 4. — 7. Liksom *sui colligendi* 3, 6 n. 2. — 7. *contra atque*. Vid ett förhållande af likhet eller olikhet (alltså efter *alius, idem, aeque, contra, secus* cet.) uttryckes ‚än' genom *ac* eller *atque* i st. f. *quam*, hvilket brukas vid ett gradförhållande. — *simul* — *simul*, ‚såväl — som ock', är icke ciceroniskt, och finnes hos Cæsar blott på detta ställe. — *si quid possent* sc. *impetrare*. — 8. Helt frimodigt berättar vår författare, att han fasthöll sändebuden, liksom vore icke detta ett brott mot folkrätten. Fienderna hade ju å sin sida icke handlat bättre, då de — så vill åtminstone Cæsar hafva det uttydt — begärt fred just för att kunna öfverrumpla hans rytteri, äfvensom då de (kap. 4) på ett svekfullt sätt öfverfallit Menapierna. Om ock, såsom Dio Cassius påstår, anfallet mot rytteriet var att tillskrifva de yngre, ett mera hetsigt parti, och de äldsta nu i stället, mot deras vilja, infunno sig för att göra afbön, huru skulle Cæsar mellan sådane partier kunna anställa ransakning? Han hade ännu icke glömt, huru oförsynt Germanerna kunde bryta ett gifvet löfte, och huru en gång i följd af en sådan trolöshet hans eget lif kom i fara (1, 46). Hvarje uppskof var vådligt. Derest Germanerna, som redan stodo i hemliga underhandlingar med Gallerna, hade vunnit seger, eller kriget hotat att blifva långvarigt, skulle snart ett allmänt uppror hafva utbrutit i Gallien. Emedlertid må det icke förekomma oväntadt, om Cæsars beteende vid detta tillfälle blifvit hårdt bedömdt af hans fiender i Rom.

14. 1. En flankmarsch i trenne colonner, genom hvilken, när man lät göra höger eller venster om, arméen straxt kom i slagtordning. 1, 49 n. 2. — 2. Germanerna blefvo ‚på allt vis' förskräckta, såväl i anledning af romrarnes oförutsedda ankomst som sina höfdingars och äldstes bortavaro (gripandet var dem ännu obekant). *Ἐπέστη σφίσι ὁ Καῖσαρ μεσημβριάζουσι καὶ μηδὲν πολέμιον ὑποτοπουμένοις.* Dio Cass. 39, 48. — *perturbantur*, ‚äro tvehågsne (villrådige)'. — 3. I denna flerlediga indirecta dubbelfråga står det vigtigare fallet främst med efterhängdt *ne*, de öfriga följa med *an*. Bland disjunctiva frågepartiklar få icke räknas *num* — *an*, såsom Ellendt m. fl. grammatici föregifva. Detta påstående härleder sig nämligen från missförstånd af några ställen, hvarest *num* och *an* icke bilda någon verklig disjunctiv fråga (då hvilketdera fallet som helst kan vara möjligt, och det enas antagande utesluter det andra), utan hvardera satsen har sin frågande betydelse. *Num* (sv. t. ex. ‚menar du väl?', ‚du måtte väl ej tro?') bär redan i sig det nekande svaret, hvadan ett efterföljande *an* (sv. ‚är icke det och det snarare förhållandet?') medför en ny fråga, icke ett nytt membrum af en och samma. — 4. *pristini diei perfidia*, en genitiv sådan som 2, 17 n. 3. *Priscus*, ‚forntida', ‚fornåldrig', hvad som före oss varit hafver, måste noga skiljas från *pristinus*, ‚förra', ‚förrig', ‚nästförliden', ‚gårdags', som alltså faller inom vår tid. Man åtskilje vidare *antiquus* (i rumsbetydelsen ‚främre' skrifvet *anticus*), hvad som v a r i t en förfluten

tid (men numera möjligen icke existerar), och *vetus*, hvad som redan varat i lång tid (icke mera är nytt, ungt, *recens)*. Sistnämnda betydelse har ock *vetustus*, hvilket dock vanligen tillika utmärker det gamla såsom vördnadsvärdt, bepröfvadt och godkändt just i och genom sin ålder, samt merendels brukas om sakliga föremål. Likväl nyttjas icke sällan *antiquus* som *vetus* om det som sedan lång tid består eller sker; någongång förekommer äfven *pristinus*, ja tillochmed *vetustus*, hvarest *priscus* borde stå. — *passim* af *pando*, ‚åt skiljda håll', ‚i spridda flockar', ‚hopvis', ‚om hvartannat'. — 5. Ett sorgligt bevis, huru litet en ärelysten inkräktare aktar menniskolif.

15. 1. De germaner, som vände sig mot romrarne för att kämpa, fingo snart bakom sig höra jämmerrop af qvinnor och barn, hvilka upphunnos och nedhöggos af det romerska rytteriet. — *signa militaria* i allm. ‚fälttecken'. På tyg-fanor *(vela)* är icke att tänka. Se till 2, 25. — *confluens*, -entis, subst. föreningsstället mellan tvänne floder, ‚sammanflöde'. Eg. ellips för *confluens alveus*. Eljest *confluentes Mosa et Rhenus*. — 2. Tvänne oförbundna abl. abs., af hvilka den ena uttrycker den närmare omständigheten. 3, 1 n. 3; 2, 26 n. 2. — 3. ‚öfverväldigade af fruktan etc.' Asyndeton. 3, 20 n. 6. — *ad unum omnes*, ‚alla till sista man', ‚alla utan undantag'. — 4. *ἀπὸ οὕτω φοβεροῦ πολέμου*, gr. öfvs. *timore* motsvarar ett adj. — ‚fiendernas antal hade bestått af 430 tusen[-tal af] själar'. Gen. qualit. förbunden med *esse*. — 5. Germanerna voro således högligen hatade af gallerna, och blott *då* deras goda vänner, när dessa kunde taga deras hjelp i anspråk. — *vexaverant*. En annan betydelse skulle uppkomma genom conj. *vexassent*. — 6. Den kloke romerske härföraren visste att på sådant sätt bemantla en tadelvärd handling. Så menskligt hade icke Ariovistus förstått att behandla hans sändebud (1, 47, 53).

16. 1. ‚om de såge'. *quum* temporale. — 2. Jfr 3, 13 n. 8. — *Sugambrorum*. Så hafva här alla de bästa codd. Andra skrifsätt äro *Sigambri* och *Sygambri*. — 3. *Ad quos* sc. *Sugambros*. — *postularent* står med blotta conj. Vid verba som bemärka fordra, råda m. fl. kan *ut* bortlemnas. — 4. Constr. *cur postularet quicquam trans Rhenum esse sui imperii* etc., ‚att han skulle hafva något att bjuda eller förmå på andra sidan Rhen', eg. ‚att något på a. s. R. hörde till hans herradöme eller makt'. *Imperium* sträcker sig utöfver *potestas*. Ehuru ingen negation föregår, står *quicquam*, emedan den genom fråga uttryckta satsen i sin helhet är negativ. — 5. ‚sysselsättningar som staten fordrade'. *reipublicae*, gen. objecti seu rei ab occupato gerendae vel administrandae. Schn.

17. 1. ‚oaktadt uppförandet af en bro visade sig vara förenadt med stora svårigheter'. Efter all sannolikhet var det mellan Coblenz och Andernach, i trakten af Neuwied, som denna brygga blef slagen. — 2. ‚Timmerstockar (pålar) halfannan fot tjocka, tillspetsade ett litet stycke i nedra ändan, afmätta efter flodens djuplek, sammanband han två och två med ett mellanrum af tvänne fot'. De tvärband, hvarmedelst detta verkställdes, inslogos innan pålarne ännu sattes uti vattnet. *Tignum* (af *tego)* betecknar allehanda byggnadsvirke. — 3. ‚Alltsom (för hvarje gång

som) han medelst hissverk insänkt sådane uti flodbädden samt der fastgjort och med pålkranar (domkrafter) indrifvit dem, icke så, som vanliga bropålar sättas, (rakt upp efter sänklod) i lodrät (perpendikulär) ställning, utan med lutning och uppåtrigtning, så att de voro framböjda efter flodens gång (lutade *med* strömmen), ställde han på lika sätt gentemot desamma tvänne stycken (d. v. s. par mot par) likaledes hopokade, på ett afstånd af 40 fot längre nedåt, vända mot flodens häftiga strömning (lutade *mot* strömmen)'. Genom nämnda afstånd mellan de tvänne rader af okpålar, hvilka sålunda utställdes tvärsöfver floden ifrån den galliska till den germaniska stranden, bestämdes bryggans bredd. Pålarnes lutning fick icke vara särdeles stor. Det upprepade utsättandet af pålparen betecknas med distributiva *bina* och *quadragenum* (i st. f. *quadragenorum*) samt med *quum defixerat* (3, 12 n. 3). — 4. ‚Dessa begge [gent emot hvarandra stående par af pålar] höllos ifrån hvarandra ofvantill genom (insänkta) infogade bjelkar af två fots tjocklek — eftersom nyssnämnde pålars mellanrum var så stort — i det att på båda sidor (både vid öfra och nedra pålraden) voro tvänne häktor vid yttersta ändan' *(ab extrema parte* sc. trabium immissarum). Med dessa ‚häktor' menas antingen grofva naglar stuckna tvärsigenom de horizontala bjelkarne såväl utanför som innanför hvarje pålpar, eller tvärstycken (bjelkband, krampor) inskurna i öfra kanten dersammastädes. *binis fibulis* må icke förbindas med *distinebantur,* utan fastmer anses såsom abl. absol. till angifvande af sättet huru *trabes* fasthöllo *tigna.* — 5. ‚genom det att bropålarne sålunda isärspärrades och fastbundos åt de motsatta ändarne (det förra genom de inre, det sednare genom de yttre häktorna) var byggnadens fasthet så stor och sådan anläggningen af det hela, att ju väldigare den vattenmassa var, som häfde sig på, desto fastare höllos de hopknutna'. *arte* eller *arcte* (adv. till *arctus* af *arceo)* eg. trångt, hopklämdt, tätt sammanslutet. — 6. ‚Dessa [nu färdiga bjelk-ok] belades med timmer kastadt rakt öfver (efter brons längd) samt öfverbreddes med spiror (sparrar) och flätverk (faschiner)'. *Haec* sc. tigna trabibus illigata. *directa,* adj. i st. f. adv., 1, 47 n. 4. — 7. ‚och till yttermera visso uppfördes pålar dels nertill i floden (vid nedra sidan af bron) i sned ställning (vid sidorna af de okpålar som lutade *mot* strömmen), för att såsom understående stödjepelare i förbindelse med den öfriga byggnaden uthålla den starka strömmen, dels äfvenledes ofvanför bron ett lagom stycke derifrån, på det att, i händelse trädstammar eller skepp till att förstöra byggnaden blifvit utsläppte af fienderna, verkan deraf skulle genom dessa afhållare blifva försvagad, så att de icke kunde skada bron'. De sistnämnda skyddspålarne voro perpendikulära och utgjorde en fristående rad. *pro ariete* (tre sämre codd. hafva *pro pariete), δίκην κριοῦ,* gr. öfvs. *Aries* motsvarar här *capreolus,* ‚sträfva', ‚sträfband', ‚sidostöd'. Orden *trunci etc. dejiciendi operis* äro att omedelbart förbinda (liks. ‚broomstörtningsklabbar'), innehållande en genit. qualitatis hvilken innebär en bestämmelse: ‚trädstammar till brons förstöring', d. ä. bestämda (ämnade) till att förstöra bron. Ordet *barbarus* betecknar ej allenast ‚icke-grek', ‚icke-romare', utan har öfverhufvud betydelsen ‚fiende'.

18. 1. ‚Inom tio dagar, sedan', eller ‚På tionde dagen från det att'. Uttrycket är således lika med *Die decimo, postquam* (s. *ex quo die*). Se 3, 23 n. 1. — 2. ‚svarade vänligt, men befallde'. Genom afbrottet i tempus framställes det sednare såsom något skiljaktigt, hvarvid Cæsar särdeles fästade sig. Jfr 2, 13 n. 1 *accepit — ducit*, 3, 29 n. 3. — 3. ‚hade efter inrådan af de Tencterer etc., som voro hos dem, beredt sig på flykt'. *hortantibus iis* är att förbinda såväl med det föregående (3, 1 n. 3) som med det efterföljande. — 4. ‚ödsliga skogar'. Det ena substantivet står till det andra i förhållande af ett adjectiv. Man kallar detta slags förbindelse *ἓν διὰ δυοῖν*.

19. 1. *haec*. Neutra af pronominer och adjectiver, hvilka i latinet stå i pluralis såsom inneslutande en flerhet, kunna ofta i svenskan återgifvas med singularis. — *concilio*, ‚i följd af ett folkmöte'. 1, 18 n. 2. — 2. Jfr 3, 5 n. 3. — 3. ‚(såsom detta) härtill'. — *medium* sc. *locum*, hvaraf gen. *regionum earum* styres. — *hic — ibi*, en adverbialvexling, hvarigenom det sednares verbum får en större vigt (*τὴν μάχην ποιήσασθαι*, gr. öfvs.). Subjektet, som vanligt, utelemnadt (1, 7 n. 11). — 4. Se 1, 6 n. 1. — *ut — ut — ut*. 1, 14 n. 9. — *obsidione*, ‚betryck'. *profectum*, ‚uträttadt', ‚vunnet'.

20. 1. abl. abs. (Quamquam exigua modo pars aestatis supererat). — *maturae*, näml. i jemförelse med Italien. — 2. *si* = etiam si. — 3. 1, 32 n. 11. — Att Britannien var en ö, gällde på Cæsars tid blott såsom en förmodan. — 4. ‚allt saker, som, i allmänhet taget, voro etc.' — *neque (non) temere* = neque (non) facile. — 5. *ora*, ‚kust', den vid hafvet belägna delen af ett land; *litus*, ‚strand' (‚quousque maximus fluctus a mari pervenit'), *ripa*, ‚flodbrädd' (‚ripas radentia flumina rodunt'). — *Gallias*, pluralis med afseende på Galliens tredelning, 1, 1. — *vocatis* har concessiv bet. Se föröfrigt k. 6 n. 7. — 6. ‚eller huru de plägade föra krig'. — 7. ‚eller hvilka hamnar der funnos (hvad der funnos för andra h.), som kunde emottaga störe skepp'; hvaremot *qui portus — essent idonei* skulle betyda: ‚hvilka ibland hamnarne voro tjenliga etc.', då det förutsattes att sådane funnos. I latinet har blotta ordställningen synnerligt inflytande på meningen.

21. 1. Conj., emedan ett ändamål, en afsigt uttryckes. Se ock 2, 30 sista anm. — 2. *Quibus* sc. *legatis*. — *pollicitus* står absolut (‚gjorde vänliga löften'). — *ibi* = apud eos (Atrebates). Det pronominala adv. loci står ofta i st. f. pron. med praep. — 3. ‚han satte värde på hans mod och insigt'. — *in his regionibus* sc. Galliae (non Britanniae). — 4. ‚att söka sitt stöd i (förtröstansfullt sluta sig till) romerska folket' (*τὰ Ῥωμαίων ἀσπάζεσθαι*, Plut. Cæs. 23). — *seque*, i. e. Cæsarem. — 5. Volusenus tantum cognitionis retulisse dicitur, quantum facultatis etc. Bong. pr. habet *facultas*, ceteri optimi *facultatis*. — 6. *ei — qui — auderet*, conj. emedan härmed icke afses en bestämd person, utan blott antages någon försatt uti det angifna läget. Jfr 2, 33 n. 6, *qui — jacerent*. — 7. *quae — perspexisset* (ej *perspexerit*), *renunciat*. Deremot ofvan *mandat, uti — revertatur* (ej *reverteretur*). Se k. 6 n. 1.

22. 1. ‚för att urskulda sig för sitt förfarande under den

föregående tiden' (jfr 2, 17 n. 3). De hade nämligen i sin enfaldighet, såsom det heter, icke vetat att romrarne plägade så mildt bemöta och så huldrikt skydda alla, som åt dem öfverlemnat sig. — *bellum facere alicui*, ‚öppna fiendtligheter med ngn'. 3, 29 sista anm. — *satis opportune*, ‚rätt lägligt' (‚just i grefvens tid'). — 2. ‚föredraga sysselsättning med dessa småsaker (jfr k. 16 n. 5) framför Britannien', d. ä. framför sin plan mot Britannien. Dylikt omedelbart hopställande af olikartade ord, eller likasom öfverspringande af ett mellanbegrepp, är hvarken i latinet eller grekiskan ovanligt. Jfr 1, 1 n. 5. 3, 14 n. 5. — 3. *Quibus* sc. obsidibus. — *eos* sc. Morinos. — 4. ‚Sedan Cæsar samlat vidpass 80 lastskepp (i särskilda stater; se kap. 21 *naves undique — jubet convenire)* och till ett ställe sammandragit tillräckligt många *(quod* sc. *navium = tot navibus, quot)*, efter hvad han ansåg, för att dermed kunna öfverföra tvänne legioner, fördelade han mellan Quaestorn, Legaterna och Praefecterna de långskepp, hvilka han dessutom egde'. Naturligtvis skulle äfven på de sistnämnda skeppen någon del af hären föras om bord. Ordet *praefecti* (se 3, 7 n. 3) tillkännagifver, att de bland annat voro bestämde för öfverförandet af hjelptroppar. Jfr 3, 14; 7, 60 *naves alicui attribuere*. *Cogere* nyttjas här om skeppens första hopskaffande på spridda orter, likasom 2, 2 *nunciaverunt, manus* c o g i, *exercitum in unum locum* c o n d u c i; det sednare här motsvaradt af *contrahi = in unum locum contrahi* 1, 34. I de flesta mss. läses *Navibus circiter octingentis octoginta* etc., hvilket måste anses såsom skrif-fel. Då nämligen för tvänne legioner ej kunde erfordras mer än på sin höjd 60 till 70 skepp (enl. kap. 37 pr. jfr 2, 5 n. 7), kan icke rimligen antagas att Cæsar uppbådat 880, äfven med beräknande af den händelse, att icke alla i behörig tid framkomme. I st. f. *quod satis* har Oudendorp oriktigtvis utgifvit *quot satis* såsom handskrifternas läsart. Jfr 5, 2 *quod satis esse visum est militum* (= ‚tillräckligt många, efter hvad han tyckte') *reliquit;* 3, 16 *navium quod ubique fuerat.* Nipperdey och de sednaste tyska editorerne vilja, genom en tvungen tydning, under *navibus contractis* förstå några andra skepp, än de förutnämnde *naves coactae*, nämligen de långskepp som i kapp. 25 och 29 omnämnas, emedan de föreställa sig, att de här omtalade *naves longae legatis etc. distributae* uteslutande upptogos af officerarne, och att under ett sådant förhållande allt kunde vara redo till strid före och vid sjelfva landstigningen. Antagas äfven de tvänne legionerna hafva blifvit öfverförde på långskepp, återstår nästan intet för lastskeppen (någon tross medfördes icke, kap. 30), och dock var det just på sådane som hären förnämligast öfverfördes (jfr k. 25 n. 1); ty såsom en hufvudsaklig olägenhet vid framkomsten anföres *quod naves nisi in alto constitui non poterant* (k. 24), men detta gäller endast om lastskeppen. Mer än tvänne *hela* legioner synes Cæsar icke till detta förberedande tåg hafva användt (sannolikt lemnades fyra till Sabinus och Cotta samt återstoden till Sulpicius); hvarföre det ock var en synbar *paucitas militum* (kapp. 30, 34), och hela styrkan behöfde vid återkomsten användas mot en del af Morinerna (k. 38). För den ojemförligt större expeditionen påföljande året begagnades fem legioner. — *ex eo loco* sc. quem naves LXXX obtine-

bant. — *ab,* 2, 7 sista anm. — *tenebantur* = retinebantur. — *in eundem portum* sc. unde reliquae naves profecturae erant. — *pagus* ‚distrikt' (1, 12 n. 10) såsom bebodd ort, *härad* (k. 1 n. 3), hvaremot *regio* blott är att fatta geografiskt. — 5. Vid *dare, tradere* o. d. uttryckes ändamålet, till hvilket man gifver ngn ngt, passiviskt genom part. fut. Codd. interpolati hafva *deducendum. Deduci* in aliquem locum, si is non inferior est, ut *de* propriam significationem habeat, plerumque ii dicuntur, qui in eo loco, quo deducuntur, sedem certam sibique destinatam ac debitam habituri sunt; hae vero legiones non hibernaturae in Menapiis et Morinis erant. Schn.

23. 1. ‚Efter dessa anordningar (förfoganden)'. — *vigilia,* 1, 12 n. 7. — *solvere,* fullständigt *solvere naves,* ‚afsegla'. — *ulteriorem p.* Samma hamn kallas kap. 28 *superior,* belägen östligt ifrån denna (sannolikt *portus Itius)* hvarest Cæsar sjelf gick om bord. Jfr k. 28 *ad* inferiorem *partem insulae, quae est propius solis occasum.* — *esset administratum* absolut (‚fullgjort sin skyldighet'). — 2. *ipse,* d. ä. Cæsar *utan* rytteri. Det föreg. *quum* har causal bet. — *hora quarta,* 3, 15 n. 7. — ‚han fick se huru på alla höjder fienderna voro uppstälda (posterade) under vapen'. — ‚hafvet var så innefattadt (hopknipet) af åtslutande (sammanträngda) berg'. Jfr *continetur* 3, 1 n. 3. — *adigi,* 2, 21 n. 2 *adjici.* — 3. kap. 13 n. 1. — 4. ‚såsom reglorna (ordningen) i krig fordrade, isynnerhet i sjökrig, till hvars väsende det just hörde att allt var i en lätt och orolig rörelse'. Genom *ut qui* framställes grunden till en sats ännu sjelfständigare och skarpare, än genom det vanligare, mera relativa *quippe qui.* — 5. ‚ögonblickligt och i rättan tid'. — *ventus et aestus secundus,* vind och flod som följer skeppet, drifver det framåt, alltså ‚gynnsam'. — 6. *aperto litore,* ‚emedan stranden der var öppen', abl. *abs.* (icke *loci).* Jfr k. 1 n. 10. Det var vid Dover som Cæsar nu landade. Händelsen inträffade den 27 Augusti, således nära en månad före höstdagjemningen. Jfr kap. 29 n. 1, kap. 28 n. 1.

24. 1. Jfr kap, 15 n. 2. — Om essedariernas (vagnkämparnes) sätt att strida se kap. 33. — *quo genere* omskrifning för *quibus.* Andra ord som tjena till omskrifning se 1, 32 n. 4; 1, 29 n. 5; 1, 19 n. 5. — *plerumque* i förbindelse med *consuesse* och *solere* är en i latinet ganska vanlig pleonasm, som icke heller för svenska språket är främmande. — 2. Med *reliquis copiis* betecknas inga andra än just *barbari subsecuti.* Jfr k. 13 n. 6. — *egredi,* 1, 44 n. 7, jfr *ingredi* 2, 4 n. 1. — 3. *Erat,* ‚var förhanden'. 3, 10 n. 1. — *nisi* . . *non,* 1, 44 n. 6. — *in alto,* ‚på betydligt djup', ‚i öppna sjön'. — 4. *ignotis locis, impeditis manibus* såsom ock *notissimis locis, membris expeditis* ablativi absol. att upplösa med *quum.* Jfr 2, 8 n. 2. — Om den skrymliga och tunga rustningen se till 2, 17. — *insuefactus,* ‚invand', ‚dresserad'. 3, 26 n. 1. Verbet *in suefacere* skulle vara likbetydande med *insuescere,* ‚vänja ngn till (vid) ngt'. — 5. ‚sträfvade', ‚ansträngde sig', ‚sökte vinna seger'.

25. 1. ‚lättare för (brukning) manövrering'. Medan fienderna voro upptagne af kampen mot den från lastskeppen landstigande hufvudstyrkan, gaf Cæsar ordres att genom en rask manöver med långskeppen angripa dem i flanken, hvarest de i anseende till

strandens beskaffenhet voro utan skydd. — *remorum motu* — *permoti.* Bruket af åror vid större skepp var alltså för Britannerna lika obekant som för Veneterna (3, 15). — *paulum modo*, 'litet ändå', 'så (smått) sakta', 'steg för steg', — 2. 'Och nu'. *Atque* fortgår här till något vigtigare. 2, 30 n. 1. — 3. 'bedjande till gudarne'. *Contestor*, *contestatio* brukas stundom såsom *comprecor*, *comprecatio*. — *ea res*, 'hans förehafvande'. — *evenire*, 2, 35 n. 6. — *milites*, codd. integri. *commilitones*, codd. interpolati. — *praestitero.* Fut. exactum, framställande en tillkommande handling såsom redan fulländad, sättes för det enkla futurum med betydelse af en hastig fullbordan och omedelbar visshet. — 4. 'manskapet från (på) de närmaste skeppen i första linien'. Tionde legionens soldater efterföljdes snart af de öfriga.

26. 1. 'hålla sig i lederne (bibehålla ordnade leder)'. — *notis etc.* abl. abs. ('emedan de kände till'). — 2. *ubi* med plusquamperf. om upprepad handling. — *in universos*, nämligen när de i mängd, icke en och en *(singulares)* eller i ringa antal *(pauci)* lemnade skeppen. — 3. 'de till krigsskeppen hörande båtarne'. — *speculatoria navigia*, 'vaktskepp', 'spejarbåtar', vanligen använde till att undersöka kusterna och bevaka en fiendtlig flottas rörelser; voro små, lätta, utan bogspröt. — *jussit* — *submittebat*, det förra en gång, det sednare flera gånger. — 4. 'så snart som' (= *simul atque*). — 5. De slagna kunde man icke förfölja i saknad af ryttteri; ty de aderton skeppen, som i den östligare hamnen tagit detta om bord, kunde icke 'hålla kurs (rätta kosan, bibehålla den gifna rigtningen) och uppnå ön' (fransyska *suivre leur route et prendre terre*). — *pristinam*, i. e. qua adhuc usus erat in bello.

27. 1. *receperunt*, här i egentlig mening. Jfr 2, 12 n. 1. — 2. Asyndeton förekommer äfven, då den efterföljande satsen innehåller den närmare utföringen af den föregående. — *facturos esse.* Se 2, 30 sista anm. — *demonstraveram.* Se till *dixeramus* 2, 28. Jfr 2, 1 n. 2. — 3. 'oaktadt'. — *oratoris modo* ('på medlare-manér') 'uppträdande såsom fredlig medlare' ('underhandlare', jfr *parlamentär*). *Orator* i denna mening (den som har muntliga uppdrag att uträtta) är tillika *legatus.* Jfr Liv. 1, 15 *Vejentes pacem petitum oratores Romam mittunt; 38 estisne vos legati oratoresque, missi a populo Collatino?; 32 Placuit oratorem ad plebem mitti Menenium Agrippam*, facundum *virum.* Cf. Varr. L. L. 7, 3 *Ennius ait: oratores* doctiloqui. Det vill synas som hade Cæsars vilja varit, att Commius hos britannerna skulle hafva spelat sin egen role (kap. 21 *adeat civitates* horte tur*que).* Den verkliga egenskapen af sändebud skulle snarare hafva uttryckts med *orator* eller *pro oratore.* I hvarje händelse begingo britannerna genom Commii häktande ett brott emot folkrätten (3, 9, jfr Nep. Pelop. 5, 1). — 4. *deferret*, codd. integri, *perferret* interpolati. Det förra nyttjas om frambärandet till den eller dem, som vederbör, det sednare om öfverbringandet ifrån en ort ända till en annan (med tanke på det mellanliggande rummet). — 5. 'men nu'. — *ejus rei*, sc. quod in vincula conjecissent Commium. — *in multitudinem*, 'på massan (folket)'. — 6. De hade ovisligen handlat. Jfr kap. 22, hvarest Morinerna ursäkta sig såsom fåkunnige och oförfarne. — *ultro* hör både till *missis* och *intulissent.* — 7. i. e. *ignoscere iis*

propter imprudentiam. — 8. kap. 9 n. 2. — *suos.* Folkmängden höll sig ännu samlad på ett ställe efter flykten. — *in agros,* ‚till bygderna (sina hem)'.

28. 1. Egentligen: sedan fjerde dagen ingått, räknadt från och med den dag som ankomsten till Britannien inträffade. Mellan de omförmälda händelserna voro således blott *tvänne* dagar. Se kap, 9 n. 1. Ehuru här *post diem quartum, quam* svarar emot *die quarto, postquam,* är *post* icke att anse för adverbium, utan praeposition med tillbakasyftande betydelse. Jfr *post hominum memoriam* (alltsedan och alltmedan. Jfr 3, 22 n. 5), *μεθ' ἡμέραν* = *interdiu.* — *leni vento,* omständighetsabl. — *viderentur,* 2, 18 sista anm. — 2. Adj. och subst. med praep. *cum* till att anföra beledsagande omständigheter. — 3. *sui.* Pronomina personalia sättas vid ett substantivum i genitivus *objectivus,* men för den *subjectiva* genitiven äro possessiva bestämda. Men huru skulle *sui* här kunna fattas såsom gen. objectivus? (De lupo fara, i det de likasom försökte sig, eller rättare försöktes af stormen). — *dejicerentur,* ‚kastades åt sidan (från sin kosa)'. — 4. ‚likväl (i trots af stormens häftighet) kastade man ankar (för att hålla sig i närheten af ön, tills vinden kunde sakta sig), men när vågorna inströmmade uti skeppen, nödgades man, så bister natten än var, gifva sig ut på öppna sjön och försöka att uppnå Galliens kust'.

29. 1. Enligt uträkning af den berömda engelska astronomen Halley inföll denna fullmåne i natten mellan den 30 och 31 Augusti (år 55 f. Chr.). — *qui dies* sc. plenilunii; *dies* i allmän bet. (‚tid'). — *nostrisque.* Äfven här har *que* exegetisk betydelse (3, 19 n. 3), såvida Oceanens nämnda egendomlighet hittills var obekant för de vid Medelhafvet boende romrarne. — *aridum,* 3, 3 n. 5. — *compleverat.* Plusqpf. uttrycker, att på den tid stormen ‚svårt skadade' (*afflictabat,* se till 3, 12) lastskeppen, voro långskeppen redan fylda af vattensvallet; antyder hastigheten. Mindre goda codd. hafva *complebat.* — *administrandi,* ‚sköta'. Skeppen fordrade sin skötsel, uppassning. — 2. Medelst dessa pronomina (sv. ‚något som' etc.) inskjutes ofta i förväg en anmärkning öfver den åtföljande satsen. T. ex. Nep. Timol. 1, 2; Alcib. 4, 5. — 3. *Neque — et quod omnibus* etc., ‚å ena sidan icke — (men) å andra sidan'. Det förra *et* tjenar blott till en ytterligare vidfogning till den med *Neque* inledda satsen. — *in hiemem,* ‚för vintern'.

30. 1. *hoc, quod,* ‚deraf (derföre, i anseende dertill), att'. — Till comparativens stegring (sv. ‚ännu') tjerar *etiam* (icke *adhuc*) i den mönstergiltiga prosan. — 2. Se 1, 3 n. 9. — *duco* (eg. föra med sig som afgjord sak, oomtvistad egendom) kan icke förbindas med annan infinitiv än *esse* (liks. grek. *ἡγέομαι*). — *rebellio* se till 3, 10. — 3. ‚eller åtminstone' (*aut* deminutivum). Britannerna åsyftade företrädesvis det föregående (*superare*). Icke så om *aut* stode tvåfaldigt. — *rursus* afser återvändandet från de inledda underhandlingarne till den fiendtliga sinnesstämning, som först genom *conjuratio* ånyo gaf sig tillkänna. — *deducere,* från sina hemorter i det inre landet till någon tjenlig stridsplats nedåt kusten. Se k. 22 n. 5.

31. 1. ‚af händelsen (hvad som händt) med hans skepp'. *navium* gen. obj. — *subsidia,* ‚hjelpmedel'. — 2. i. e. ligno atque

aeneis clavis ac rostris navium afflictarum. De gamles *aes* — som af romrarne vid skeppsbyggnad begagnades mera och heldre än jern — var en sammansättning i hvilken koppar var förnämsta beståndsdelen. Det svarar emot hvad som nu gemenligen kallas *brons* (gamla svenska namnet är *malm),* hvilken består af koppar och tenn. Senare åtskiljde mineralogerna med namnet *cuprum* (i. e. *aes Cyprium)* den malm-art, som ännu heter *koppar.* — 3. Detta sista *et* står icke i paritet med de båda föregående. — *ad eas res.* Till *reficere* höra flera saker. — 4. De skepp som blifvit så illa skadade, att de för de öfrigas iståndsättande måste gifvas till spillo *(amissis),* voro till antalet tolf.

32. 1. Att blott *en* legion utskickades på proviantering, är hvad som här angifves såsom *consuetudo.* — Ingen misstanka om fiendtlighet hade ‚emedlertid uppkommit' *(interposita),* näml. från underkastelsen ända tills nu *(ad = usque ad).* — 2. Grund till den föregående satsen. — 3. ‚man såg ett ovanligt starkt dam'. *consuetudo fert,* eg. ‚vanan för med sig'. — 4. ‚Cæsar misstänkte — hvad som också ganska riktigt var händelsen — att o. s. v.' Kap. 29 n. 2. Denna tydning af orden *id quod erat* finner Schneider här opassande, genom att blott taga dem tillsammans med *suspicatus;* men detta bör i stället nära förbindas med den följande objekts-satsen. — 5. De voro fyra; ty framför hvar och en af lägrets portar stod regelmässigt en cohort på vakt. Dessa fyra aflöstes nu af tvänne, så att vid hvarje port endast blef en half cohort. — *in stationem,* singularis betecknande sjelfva saken i allmänhet. Posternas flerhet är förut antydd genom plur. *stationibus.* — *conferta legione,* ‚då legionen var sammanträngd i en hop'. Denna abl. abs. tillkännagifver, huru det kom sig att legionen besköts *från alla sidor.* — *conjici* sc. in eam.

33. 1. ‚Kampen med (eg. från. 1, 43 n. 4) stridsvagnar tillgår i allmänhet på följande sätt'. Dessa vid slagtningens början begagnade lätta vagnar *(essĕda,* af celtisk rot) voro tvåhjuliga och liknade de homeriska hjeltarnes *ἅρματα.* Jemte kämpen *(essedarius,* motsv. *παραιβάτης)* buro de en vagnförare *(auriga, ἡνίοχος).* — ‚de kuska omkring (spränga fram) åt alla sidor'. — ‚redan (allenast) genom den skräck som hästarne injaga'. *Ipse* kan ofta återgifvas med adverbium. *Terror* med activ bet. Servius ad Virg. Aen. XI, 357 ‚Terror est, qui aliis infertur, metus, quem habent timentes'. — 2. Man läste fordom *quum — insinuaverint;* men genom nogare undersökning af de ställen hos Cæsar, hvarest *quum, si* eller pron. relativum står med perfectum om upprepad handling, har företrädet för indicativen blifvit afgjordt. Så 4, 1 *qui domi manserunt.* Om plusquampf. i slikt fall se 3, 15 n. 1. *pedibus,* abl. modi. — *si illi* sc. *proeliantes* (essedarii). — *ad suos.* Kuskarne voro tillhands att föra dem ‚till de sina'. — 3. ‚De förena fördelarne af rörligt kavalleri och stadigt infanteri'. — *et exercitatione* scil. *quotidiana.* Jfr 3, 5 n. 2. — ‚stanna hästarne då de äro i fullt språng utför en brant backe, helt hastigt sakta dem till vändning, springa fram på vagnsstången och ställa sig på selorfvet'. Ofvanpå selträdet, hvarmed hästarne voro sammanspände, var alltså en plats, hvarifrån vagnkämpen vid sina tillfällen kunde utdela hugg och skott.

34. 1. *Quibus rebus* betyder de omständigheter (det försåtliga anfallet och de utomordentligt skickliga manövrerna), under hvilka obekantskapen med stridssättet försatte de romerska soldaterna uti en sådan förvirring. Novitas pugnae i och för sig kunde icke hafva åstadkommit detta. *perturbatis nostris* är abl. abs., hvarefter en dativ *iis* kan tillförstås vid *auxilium tulit*. Jfr det tillförstådda *in eam* kap. 32 sista anm. — 2. *adventu*, en ofta förekommande temporal och tillika causal ablativ. — 3. ‚Det oaktadt'. — *lacessere* sc. hostes, ‚gå anfallsvis tillväga'. — 4. Härmed menas de, om hvilka i kap. 32 heter: *quum pars hominum in agris remaneret*. Att försäkra sig om dessa, hvilka förmodligen befunno sig i närheten, hindrades romerska arméen genom de sysselsättningar, hvarmed den ogynnsamma träffningen var förenad: de kunde derföre oförmärkt draga sig undan och ånyo förena sig med sina anförare. — 5. ‚stormar, så häftiga att de' o. s. v. — *pugna* synes här (vid *prohibere*) förenadt med praep. *a* blott för likformigheten med det föregående *in castris*. — 6. Se 3, 6 n. 2 *sui colligendi*.

35. 1. ‚genom sin snabbhet' (ej abl. modi). Det obetonade pron. possess. är ofta att tillägga i svenskan. — 2. *Commisso* här med betoning i den ursprungliga betydelsen ‚begynna' träffningen. *diutius*, ‚någon längre stund'. Motståndet kunde icke fortsättas utöfver sjelfva början af striden. — *ac* är egentligen stegrande (‚ja tillochmed'), men kan i svenskan återgifvas med adversativ partikel. Jfr 3, 19 *ac statim etc.* — 3. ‚De förföljdes', eller ‚Soldaterna förföljde dem så långt (eg. inom en så stor rymd. kap. 10 n. 3), som de någonsin (möjligen) orkade springa'. För latinets tydliga och bestämda uttrycksform (*secuti*) behöfves icke der något subjekt uttryckligen bifogadt. I afseende på *quantum* är samma egendomlighet som 2, 11 n. 5. *cursu et viribus*, ‚medelst springande nämligen såvidt som det stod i deras förmåga'. Det sednare utgör således en inskränkning och närmare bestämning till det förra. Ordet *cursu* tyckes visa, att de omsider ankomna Commianska ryttarne varit till föga gagn vid förföljandet.

36. 1. *duplicavit*, näml. till straff. — *dies* fem. i bet. ‚tid', ‚tidpunkt'. — Vid och efter höstdagjemningen (den 23 September) inträffa vanligtvis stormar. — 2. ‚med seglingen utsätta sig för den stormiga årstiden'. Från nyss angifna dag kunde man räkna *hiems* i vidstr. bem., d. v. s. den årstid då det vanligtvis regnar (ὕει) och blåser. — 3. *quos reliqui* (Synesis) sc. *ceperunt*. — *paulo infra*, d. ä. något mera åt vester.

37. 1. *in castra*. Till hamnens skydd (k. 22 extr.) fanns ett läger i beredskap. — 2. ‚i början icke sjelfve utgörande något särdeles stort antal'. *non ita magno*, likasom i svenskan säges ‚icke så stor' i betydelse ‚icke just stor'. *suorum*, liksom *hominum* 3, 23 n. 4. Jfr 4, 24 n. 2. — *circumsteterunt* sc. *eos (milites expositos)*. Acc. af pron. demonstr. utelemnas ofta. Subjektsnominativen i försatsen gör här suppleringen lätt. — 3. Omgifna af en öfverlägsen fiendtlig styrka plägade romerska soldater i yttersta nödfall ‚sluta sig i en rund' (*orbem facere, in orbem consistere*, grekernas συστρέφεσθαι), för att på en gång kunna försvara sig åt alla sidor. Sannolikt stodo de i centern (slungare och lättbeväpnade) tätare tillsammans med utåt sig vidgande ra-

dier, hvadan äfven ena eller andra divisionen emellanåt kunde rycka fram. Sådan kretsformering påstås motsvara den nyare krigskonstens carrébildning (med fyrsidig front), men hade mera likhet med den ställning, som intages af en hästflock angripen af vargar. — *ad clamorem*, ‚vid (eg. i rigtning mot) härskriet', såsom signal. — 4. ‚han utsände från lägret allt rytteri som derifrån var att utsända (allt der befintligt rytteri)'. På samma gång som *ex castris* är att hänföra till *misit*, står det såsom en bestämning till *omnem equitatum*, hvarmed icke öfverhufvud förstås ‚hela rytteriet', hvilket enligt kap. 12 var 5000 man starkt och till en del åtföljde Sabinus och Cotta (k. 22). — *amplius*, 3, 5 n. 1. — 5. Tmesis vanlig. *vero* icke enkelt ‚men'.

38. 1. *ἐπὶ τοὺς ἀποστάντας τῶν Μορινῶν*, gr. öfvs. — 2. *siccitates paludum*, ‚träskens uttorkningar'. Plur. *paludum* drager med sig pluralen af abstractum. Jfr 3, 12 *situs oppidorum;* 6, 30 *silvarum ac fluminum propinquitates;* 6, 34 *loca vicinitatibus nota.* — 3. ‚Menapierna hade samt och synnerligen gömt sig undan'. Jfr *omnis* 1, 1 n. 1. — 4. Nu var det en fröjd i Rom alldeles som om Cæsar hade upptäckt nya verldar. *Ἐμφανῆ τε γὰρ τὰ πρὶν ἄγνωστα καὶ ἐπιβατὰ τὰ πρόσθεν ἀνήκουστα ὁρῶντές σφισι γεγονότα, τήν τε μέλλουσαν ἐξ αὐτῶν ἐλπίδα ὡς καὶ παροῦσαν ἔργῳ ἐλάμβανον, καὶ πάνθ' ὅσα καταπράξειν προσεδέχοντο, ὡς καὶ ἔχοντες ἤδη ἠγάλλοντο.* Dio Cass. 39, 53. För det närvarande hade hvarken britanniska eller germaniska fälttåget inbringat något. Se föröfrigt till 2, 35.

FEMTE BOKEN.

Innehåll.

I. *Andra expeditionen till Britannien.* Efter att hafva försäkrat sig om fred och ro i sin provins öfverför Cæsar år 54 till Britannien fem legioner jemte 2000 ryttare på en till största delen nyskapad flotta af mer än 800 skepp, slår och skingrar den mötande britanniska hären, tager närmare kännedom om landet, i hvilket han segrande intränger öfver Thames, och förklarar Britannien skattskyldigt under romerska folket, hvarefter krigshären lyckligt återföres på sensommaren. Kap. 1—23. Till följe af mindre god årsväxt måste legionerna på spridda orter fördelas uti vinterqvarter, hvilket gifver tillfälle och anledning till II. *Resningar i Gallien.* Eburonerna utlocka ur vinterlägret och nedgöra medelst försåt den hos dem förlagda afdelningen, förbinda sig sedan skyndsamt med grannfolken till enahanda försök mot den hos Nervierna inqvarterade legionen, men påträffa här i Q. Cicero en klokare anförare, hvilken försvarar sig med hjeltemod tills han ändtligen undsättes af Cæsar. Såväl härigenom som genom Labieni seger öfver de honom angripande Trevirerna hämmas upproret, hvilket hela denna vinter qvarhåller Cæsar vid arméen. Kap. 24—58.

1. 1. Cæsar, uppehållen af de nödiga anordningarne, lemnade alltså vinterqvarteret *efter* den 1 Januari, som var den dag på hvilken Consulerne, efter hvilka året af romrarne benämndes, tillträdde sitt ämbete. Asyndeton 4, 1 n. 2. — 2. Ej ‚de legater, som'. I sådant fall skulle *imperat* hafva annan plats. Hvar och en af de åtta Legaterna hade Cæsar gifvit befälet öfver en af de åtta legionerna. — 3. *quam plurimas possent,* h. e. tam plurimas, quam illi possent plurimas facere. Se föröfrigt 4, 6 n. 1. — 4. Han gaf sjelf anvisning huru de nya skeppen skulle vara proportionerade. Jfr 3, 13 pr. *naves ad hunc modum factae.* Det specielt tillagda *formamque* betecknar förhållandet mellan de enskilda delarne. — 5. ‚För', ‚Med hänseende till'. — Ut copiae in collem (1, 22 n. 5), ita naves in aridum *subduci* dicuntur (4, 29). — *quam quibus* = *quam eae sunt, quibus.* — Med *nostrum mare* menas här den del af Medelhafvet, som var romrarne närmast (vester om Italien till Gibraltars sund). Så blef ock af grekerne den del af samma haf, hvilken låg intill deras land, kallad ἡ παρ' ἡμῖν (καθ' ἡμᾶς) θάλασσα. — Om *commutationes aestuum* se till 3, 12 *quod bis accidit etc.* — 6. Genus och species förbundna. Tvärtom 3, 17 n. 4. *ac multitudinem,* codd. Leid. pr. Vind. pr., *ad mult.* plerique codd., *et ad mult.* a codicibus parum tutum. — Med *reliqua maria* menas här de öfriga delarne af Medelhafvet (utom *mare nostrum).* — 7. Icke sällan sättes *imperare,* som *jubere,* med acc. o. inf. (pass.); oftare likväl med *ut.* — *navis actuaria,* ‚snabbseglare', lätt fartyg som framdrifves med åror och segel tillika, på hvarje sida hafvande en, högst två rader roddare. — 8. ‚som är nödigt (erfordras) till skeppens utrustning (tackling)'. Naves *armare* = *armamentis* instruere (ut ancoris, funibus, velis, antemnis). Spanien, som nu innehades af Cn. Pompejus såsom Proconsul, var icke blott rikt på allehanda metaller, utan äfven en till skeppståg tjenlig hampväxt, *spartum,* nu *esparto, stipa tenacissima* Linn. — Om *conventus* se 1, 54 sista anm. — *Illyricum* erat *Pirustis finitima pars provinciae* Cæsaris. — *demonstrant* sc. Pirustae per legatos. Alltså en ny, oberoende sats. — *de inj.,* ‚i hänseende till'. — 9. *Percepta,* codd. integri, *Accepta,* interpolati. *Percipere* est plenius cognoscere, diligenter et attente audire. Cf. 6, 8 *percepta Trevirorum fuga.* — 10. ‚för att uppskatta skadan och bestämma ersättningen (straffsumman)'. *Lis* betecknar här sjelfva föremålet för processen, den tillfogade s k a d a n såsom stridspunkten, *de quo agitur.* Nep. Milt. 7, 6.

2. 1. ‚(gjort sin rund till) rest omkring och besigtigat alla v.' — ‚under (oaktadt) största brist'. Jfr 2, 22 n. 2. Syftar måhända på någon försumlighet hos de Legater, åt hvilka Pompejus, som vistades i Italien, gifvit befälet i Spanien. — *cujus* sc. *generis naves.* — 2. Se 3, 18 n. 4. — *possint* kommer väl öfverens med det föregående praesens *invĕnit.* I strid med mss. läses vanligen *possent.* — 3. *Collaudare,* om synnerligt beröm som ställes till flera. Jfr *cohortari, commonere* o. d. — *iis, qui n. praef.* företräder ett substantiv. 2, 18 n. 2. — ‚utdelar de nödiga befallningarne'. — *ad portum, quo ex portu,* 1, 6 n. 1. — 4. En särskild tillsats om sjelfva a f s t å n d e t, hvilken genom det upprepade *transmissum* blifver fullständig och afskiljd från föregående allmänna utsago

om beqvämligheten af nämnda öfverfartsort (*commodissimum* innebär mera än tilläfventyrs *brevissimum*). Misskännande detta hafva många utstött *transmissum*. — *Huic rei*, d. v. s. för utförandet af nyss antydda befallningar.

3. 1. Syftar på 3, 11. Äfven detta gränsförhållande gjorde Trevirerna fruktansvärda. — 2. ‚såsnart underrättelse inlupit'. 4, 11 n. 6. — 3. Vi säga ‚*göra sin skyldighet*'; men latinarne tänkte sig handlingssättet likasom den ort, inom hvilken man vistas, och sade *in officio esse, ab officio discedere* o. s. v. Jfr sv. ‚vara i arbete', ‚öfvergifva sin kallelse' o. d. Annars betyder *officium* ofta ‚lydnad', såsom *in officio manere, permanere, tenere, continere* (här nedan). Jfr 1, 40 n. 10 och 14. — *amicitia populi R.*, 1, 43 n. 11. Gen. objectivus. Likaså *familiaritate Cingetorigis*. — 4. Whitte efter gissning: *in silva Arduenna*, såsom 1, 39 *abditi in tabernaculis*, 1, 19 *in silvis abditi latebant*. Men acc. (*in silvam* cet.) står här för att beteckna ett gående eller förande till skogen innan gömmandet skedde. — 5. *de suis privatim rebus*. *de* antyder absolut bruk af det följ. *petere* (jfr 4, 11 n. 6). *privatim*, som innehåller en motsats till det följ. *civitati*, begränsar närmare begreppet af *suis*, och har jemte den adverbiala betydelsen i kraft af sin ställning mellan *suis* och *rebus* på visst sätt äfven en adjectivisk. I egenskap af privatmän bådo de nu om skydd och säkerhet för sin privategendom. — *quoniam*, 1, 35 n. 1. — *discessu*, 1, 34 n. 2. — *laberetur*, ett mildare uttryck för *deficeret, rebellaret*.

4. 1. ‚då allt var enkom iordningstäldt för ett krig mot Britannien'. Orden *ad Br. bellum* höra till *comparatis*, men visa tillika genom sin ställning, att *omnes res comparatae* just afsågo ett krig mot Britannien, och icke hörde till något annat. Jfr 4, 37 n. 4. — 2. ‚hvilka han uttryckligen fordrat till gislan'. — *consolatus*. Han lugnade Induciomarus med den försäkran, att intet ondt skulle vederfaras hans anhöriga, fastän de måste medföras till Britannien. — *principibus*. Dessa voro sannolikt bland de ofvannämnde *ducenti obsides*. — *singillatim*, ‚man för man', ‚hvar och en särskildt'. — 3. Dels kände Cæsar, att Cingetorix förtjent att furstarne anslötos till honom, dels ansåg han detta lända romerska folket till vinst. — 4. Läsarten efter Bong. pr., Par. pr. m. fl. Andra: *Id factum graviter tulit*. — *suam* — *minui*, 1, 7 n. 1. — 4. *hoc dolore*, ‚i förtrytelse (harm) häröfver', abl. causae vanlig vid verba affectuum. Induciomarus såg en förrädare ärad, en fosterlandsvän tillbakasatt.

5. 1. *pervĕnit*, praes. i fortskyndande berättelse. — 2. Samma vind, som var gynnsam för de från Rhenmynningen tillstötande skeppen, blåste emot dessa, hvilka efter att på Seine hafva blifvit förda ut i hafvet skulle segla uppåt i Canalen. De inne i landet boende Melderna hade god tillgång på skeppsvirke. — *cursum tenere*, 4, 26 n. 5. — 3. En öfverflödigt stående hänsigtsablativ. Gen. *milium qu.* beror af *equitatus*. — 4. I st. f. *principesque omnium civitatum* begagnas praep. *ex* i anseende till predikatet *convenerunt*, som innebär ett rörelsebegrepp. Till Cæsar sammankommo furstar ifrån alla stater, näml. alla staters furstar. Jfr 4, 37 n. 4. — *loco*, ‚såsom', ‚i egenskap af', liksom *nomine* 3, 2. — 5. ‚under sin förestående frånvaro'. Imperf. conj. har

här, såsom ofta, betydelse af futurum. Af det temporala *quum* (‚när', ‚sedan') kan icke conjunctivus bero.

6. 1. ‚Bland andra [galliska furstar, som kommit till Cæsar vid hamnen Itius] fanns ock haeduern Dumnorix'. — *in primis*, se till 2, 30 *praesertim*. — *constituerat*, ‚visat sig vilja'. 4, 6 n. 10. — 2. Detta synes han hafva diktat, för att hos Haeduerna väcka hat mot Cæsar. — 3. ‚utan att ändock våga . . . göra föreställningar deremot eller bedja honom förändra sitt beslut'. Verba absolut brukade. — 4. ‚bad ifrigt att få blifva qvar'. 3, 6 n. 6; 2, 35 n. 3. — 5. *quod — timeret*, conj. angifvande en förevändning; *quod — impediri sese diceret*, en attraction i st. f. *quod impediretur, ut dicebat*. Af denna i sig felaktiga språkegendomlighet finnas hos Cicero många exempel, såsom Ep. ad div. 4, 12 *Ab Atheniensibus, locum sepulturae intra urbem ut darent, impetrare non potui, quod religione se impediri dicerent*. — *religionibus*, ‚religiösa åligganden' (offer l. d.), genom hvilka Dumnorix påstod sig ega giltigt förfall. — *metu territare*. Öfvergång · till inf. hist., fortsatt med *interponere, poscere*. 1, 16 n. 1. — 6. ‚band de öfriga med ett löfte', eg. *satte* deras löfte *emellan* för dem, så att det blef ett hinder för den tillämnade afresan. *reliquis*, i mots. till *singuli* (potentissimi), *quos sevocabat et metu territabat*. — 7. ‚att de skulle efter en gemensam plan utföra'. Denna uppfordring låg i eden. Derföre måste *ut* följa. Hvaremot 1, 31 *jurejurando obstringere* med efterföljande acc. cum inf. såsom förklaring af edens innehåll (‚att de ville' etc.) — *deferre*, 2, 17 n. 4; 4, 27 n. 4.

7. 1. Cæsar hade nog mycken aktning för haeduiska staten för att icke skrida till ett våldsamt förfarande mot Dumnorix, förrän det gick allt för långt med hans oförstånd. — *quod* = sed quod. Jfr 2, 15 n. 1 *quod erat*. — 2. *commoratus*, ‚under det han måste uppehålla sig'. (icke ‚sedan han uppehållit sig'. 4, 10 n. 5). Så står i latinet blotta hufvudverbum hvarest svenskan eger särskilda hjelpverba (*måste, låta, kunna* m. fl.) för att närmare beteckna beskaffenheten af hufvudhandlingen. Hit höra ock *cogor*, ‚jag ser mig nödsakad', *moveor*, ‚jag känner mig bevekt', *adducor*, ‚jag finner mig föranlåten', o. d. — *chorus* (hos andra äfven *chaurus, caurus, corus)*, en vind blåsande från sommarsolens nedgångstrakt, d. v. s. nordvest, grekernas ἀργέστης. — 3. *τὸν πλεῖστον χρόνον ἐν τοῖς χωρίοις τούτοις πνεῖν εἰωθώς*, gr. öfvs. — 4. ‚Som nu alla voro upptagne häraf'. 1, 19 n. 5. — 5. Se 2, 26 n. 2; 3, 1 n. 3. — *pro sano*, ‚likt en sansad', ‚såsom en förnuftig man'. — 6. ‚Så hände äfven: Uppfordrad att (beskedligt) följa med tillbaka begynte han verkligen visa sig våldsam och försvara sig med vapen i hand'. 3, 13 n. 1. — *saepe clamitans*. Ingen pleonasm. Verba frequentativa hafva ej blott iterativ, utan äfven intensiv betydelse. — *liberum se liberaeque* etc. Figura *Epizeuxis*, quae verbum repetit cum vi. — *hominem*. 1, 31 n. 17.

8. 1. *in continenti* (sc. *terra)*, ‚på fastlandet'. Med opersonlig substantivisk betydelse hafva adjectiva på *ns* regelmässigt abl. på *i* (om personer brukas ändelsen *e*, t. ex. *a sapiente*), hvilken ablativ-form i allmänhet hos adjectiva af *en* ändelse är den rådande. Comparativerna deremot hafva hos Cicero, Cæsar, Livius och Tacitus företrädesvis *e* i abl. Nästan alla editioner hafva på före-

varande ställe *in continente,* utan närmare uppgift om de codd. hvarpå denna läsart skulle hvila. Säkert är att Leid. pr., Scalig., Haun. pr. m. fl. hafva *in continenti,* några *in continentem.* På de öfriga ställena i dessa Commentarier (IV, 31, V, 2, 6, 8 iterum, 11, 13, 22, 23) vill synas som codd. nästan utan undantag hafva *ex continenti, in continenti.* Så äfven Nep. Milt. 7, 3, Cic. Fam. 12, 15, 10. Freunds uppgift om detta ord: ‚Ablat. auf *e* und *i* gleich üblich' (med hänvisning till Cæs. B. G.) är således ogiltig. — *rei frum. prov.,* ‚sörja för spanmål', behöflig vid återkomsten, om också icke för att skickas till Britannien. Mindre grundad i codd. är läsarten *rem frumentariam provideret,* ‚besörja spanmål', som alltså går närmare ut på hopskaffandet och öfversändandet; något som knappast torde hafva egt rum (jfr kap. 20, 24). 1, 23 n. 3. — 2. *pari numero, quem,* med samma rätt som *eodem numero, quem.* — *Africus* kallades af romrarne sydvestvinden såsom kommande till dem från Africa Propria, nu districtet Tunis. — ‚sedan det alldeles upphört att blåsa kunde han icke hålla kosan och drogs så bort af hafvets strömning'. *tenuit,* k. 7 n. 2. — 3. ‚Då tog han i stället den förändrade strömningen till hjelp och lät sedan (när han icke längre fick följa med densamma) ro med all kraft'. *rursus,* 4, 12 n. 3; 4, 1 n. 4. *contendit,* k. 7 n. 2. — 4. ‚Vid detta tillfälle förtjenade de romerska krigarnes uthållighet rätt mycket beröm'. Gerundivet låter ofta, såsom här, passande öfversätta sig med tillhjelp af verbet *förtjena;* t. ex. *res visendae,* ‚som förtjena ses'. — *vectoriis gravibusque navigiis,* ‚med de tunga transportskeppen', abl. instr. 2, 25 n. 2. — 5. ‚hvilka, med fjol-årsskeppen och de enskilda, med hvilka en hvar (mången rik officerare och köpman) till sin beqvämlighet och förmån hade försett sig, blifvit sedda till ett antal af o. s. v.' Fullständigt vore: *quas sui quisque commodi naves fecerat. Navis mei commodi,* ‚hörande till min beqvämlighet'. På något utelemnadt *causa* är icke att tänka.

9. 1. Förmodligen tvänne cohorter af hvarje legion. — 2. 1, 12 n. 7. — *litus,* 4, 20 n. 5. — ‚*molli,* nullis scopulis periculoso; *aperto,* nullis rupibus aut prominentiis impedito'. Morus. — *ad ancoram.* Äfven i svenskan säges om flera skepp att de ‚ligga för *ankar*', såsom löpande uttryck. — *contendit et praefecit.* Det förra må icke tänkas såsom fulländad handling. — *navibus* beror af *praesidio,* liks. ‚skepps-betäckningsmanskapet'. Såväl *praesidium navibus* som *praesidium navium* låter säga sig. — *ad flumen.* Förmodas vara *Stour,* som nedanför Canterbury flyter ut i hafvet vid öen Thanet. — 3. *proelium committere* står ofta för *proelium facere.* Derföre icke någon pleonasm genom *coeperunt.* — *domestici belli,* d. v. s. mot andra britanniska folk. — 4. ‚träden voro nämligen hopvis fälda'. — 5. ‚De försvarade sig (sköto till sitt försvar) ifrån skogsbackarne i glesa poster och sökte hindra', imperf. conatûs, jfr k. 7 n. 2. — *aggere adjecto,* ‚jordbro anlagd'. — *eos* sc. milites legionis septimae, *fugientes* sc. hostes. — *prosequi,* 2, 5 n. 1.

10. 1. Den tillagda gen. *diei* förhåller sig som ett helt till det i adverbiet liggande begreppet af en tidsdel. Jfr sv. ‚annandagen'. — *milites,* 1, 48 n. 3. — ‚*expeditio* iter est adversus hostem a militibus expeditis suscipiendum'. Schn. — 2. ‚Då desse framtågat temligen långt (en ansenlig sträcka)'. De flesta med *ali*

sammansatta ord hafva ofta en praegnant betydelse (något verkligt, något betydande); t. ex. Plin. Epp. 4, 27, 2 *Aliquot annis puto nihil generis ejusdem absolutius scriptum*, ‚sedan många år tillbaka'; Cic. Br. c. 47 *aliquem numerum (oratorum) obtinebat*, ‚egde ett temmeligt anseende som talare'; ibm c. 52 *sit modo aliquid in eo*, ‚endast något verkligen dugligt finnes hos honom' (*aliquis* är sålunda i grunden skiljdt från *quis*). — *extremi* sc. eorum, qui fugiebant. — *essent in prospectu*, ‚voro inom synkretsen', ‚sågos längst fram'. — 3. Ablativen är målande: ‚och de lågo nu uppvräkta på stranden'. En annan åskådning gåfve *in litus ejectas esse*. — *quod* — *subsisterent* — *possent*. Imperfecta, i hvilkas ställe vi väntade plusqpf., förflytta oss till tiden och skådeplatsen för strandningen. *subsisterent*, ‚kunde stå emot (hålla)'. — *itaque* (se till 3, 7) *ex eo conc. nav.*, i. e. ex navium qui inde secutus est concursu.

11. 1. Krigshären skulle qvarstanna på samma ställe, hvarest Cæsar emottagit brefvet ifrån Atrius. — 2. Ehuruväl romerska soldaterne voro vane att lägga hand vid allehanda i kriget förekommande arbeten, fanns dock vid hvarje legion ett visst antal af handtverkare (*fabri*), såsom timmermän och smeder, hvilka under befäl af *praefectus fabrum* utgjorde en militäriskt organiserad corps. — *arcessi*. 4, 7 n. 3. Missledd af vissa afskrifvare har Oudendorp velat antaga en annan form *arcessio, arcessire*. — 3. Om *ut* se 3, 5 n. 3. Oaktadt praesens *instituat* här följer på praes. hist. *scribit* (4, 6 n. 1), står den aflägsnare (icke omedelbart af praes. hist. beroende) bisatsen i praeteritum: *quam plurimas posset* (k. 1 n. 3), ‚så många han möjligen kunde vara i stånd att föranstalta'. Jfr Cic. Quint. 5 *Rogat, ut curet, quod dixisset*. — 4. ‚medelst de hos honom befintliga legionerna'. 1, 8 n. 1. Genom *sunt* visar sig Cæsars bestämda förmodan, att de trenne legionerna ännu voro oförändradt qvar hos Labienus och icke utsända för proviantering eller annat; hvaremot *sint* skulle inrymma någon ovisshet härom (‚de legioner, som torde vara hos honom'). Ej sällan inskjutas med indicativus relativa förklaringssatser hvarest sammanhanget eljest fordrade conjunctivus; t. ex. 3, 8 n. 5, 3, 2, n. 1, 1, 40 n. 4, 2, 1 n. 4. — 5. ‚arbete och besvär (ansträngning)'. *ac* stegrande. — 6. ‚så att icke ens några stunder af nätterna med hänseende till soldaternas arbete (mellanskjötos) lemnades lediga'. Arbetet fortgick utan hvarje hvilans mellanskof. Äfven säges, med särskildt afseende på verbets betydelse, *tempus a labore intermittitur*. — 7. ‚voro (sågos) samlade'. Till *venisset* lämpar sig tempus historicum. — 8. *bellique administrandi*. Det utförande *que* stiger här ifrån delen till det hela, ifrån det mindre till det större (icke blott öfverbefälet, utan högsta ledningen af hela kriget). Tvärtom nedan *toti bello imperioque*. Den beqväma benämningen *Hendiadys* (4, 18 n. 4) missbrukas ofta. — *milia p. octog.* Denna afstånds-accusativ måste förbindas med *dividit*.

12. 1. Icke en gång stamfäderna skulle vara inflyttade. Många gamla folk föregåfvo sig vara *αὐτόχθονες*, divina stirpe prognati. *Τὴν Ἀττικὴν ἄνθρωποι ᾤκουν οἱ αὐτοὶ ἀεί*. Thuc. I, 2. — *memoria proditum*, ‚genom minne (muntlig berättelse) fortplantadt (öfverlemnadt)', d. ä. efter tradition. Annat är *memoriae pro-*

dere. — *fere,* hvilket Cæsar plägar sätta efter *omnes*, bör här icke hänföras till det följande. — 2. Eg. *quibus appellantur civitates.* Eller ock: *earum civitatum nominibus, quibus orti* etc. Jfr 2, 19 n. 2. — *ex civitatibus* är att förbinda med *orti* såväl som med *pervenerunt.* — 3. ‚De nyttja antingen rå eller präglad koppar eller smala jernbitar (barrer)'. *Aut* innebär, att de som brukade det ena icke brukade det andra. *Talea* beslägtadt med sednare latinets *talliare* (ital. *tagliare,* frans. *tailler)* = secare. — *ad,* ‚efter', betecknar måttstocken, här den olika vigten. — 4. Under namnet Tenn-öarne uppträda de britanniska öarne uti historien: fenicier och karthager förságo marknaden i Tyrus med engelskt tenn. Tenngrufvorna tillhöra likväl icke ‚midtlandet', utan landets sydvestra hörn, grefskapet Cornwall. — Nu för tiden producerar England mycket jern, ehuru sämre än det svenska. — 5. *Materia,* ved, trä, träd. — Emedan både bok och gran finnas vilda i England, den förstnämnda specielt i Kent, just den del som Cæsar genomtågade, anser man att här med *fagus* menas den ätliga kastanjen *(Fagus castanea.* Linn.) och med *abies* silfvergranen *(Pinus picea.* Linn.), af hvilka ingendera växer vild i Britannien. — 6. ‚hålla dem likväl för ro och nöje skull'. Ensamt var *animi* ej nog tydligt. 3, 15 n. 4. — 7. Då latinaren brukar ordet *loca* om ‚klimatet', fästes intet afseende på den egentliga orsaken till detta, en orts astronomiska läge och *sluttning, inclinatio coeli, κλίμα,* hvarigenom betecknas jordens lutning mot polen från aequatorn, såsom inverkande på luft-temperaturen. — 8. ‚och (eg. under det att) anstötarne af köld äro lindrigare'. Milda vintrar och svala somrar äro ännu det utmärkande i Britanniens klimat. Sommarhettan förminskas af vindarne från hafvet, vinterkölden mildras genom det då ofta inträffande regnvädret.

13. 1. Om ej i det följande verbet låge begreppet af rörelse (kommande), skulle heldre hafva sagts *omnes Galliae naves.* Se k. 5 n. 4. — *ad Cantium,* ‚åt C. till'. — 2. I rät linea från Lands-End till North Foreland utgör denna sidosträckning icke mer än 356 romerska milier. Äfven de öfriga sidorna af ön uppgifvas längre, än de verkligen äro, hvartill kustens oregelbundenhet bidragit. Jfr 1, 2 n. 10. Först på Agricolas tid blef Britannien af romrarne sjelfva närmare undersökt och kringsegladt. — 3. Denna oriktiga föreställning hystes ännu på Taciti tid. — *existimatur.* Andra: *aestimatur.* Cæsar synes här vilja anföra hvad som var den allmänna meningen. — 4. ‚men af lika öfverfartslängd, som från G. till B.' *pari spatio* är egenskapsablativ till *Hibernia, transmissus* genitiv beroende af *spatio.* — 5. ‚På halfva vägen dit' (‚När man kommit halfvägs'). — *objectae* sc. lateri huic Britanniae. ‚*subjectae* de rebus in recta planitie adjacentibus dici non consuevit'. Schn. Grek. öfvs. har *ἀντικεῖσθαι.* — 6. Denna med svenska uttryckssättet öfverensstämmande construction begagnas någongång för tydlighets skull i latinet, likväl utan demonstrativ till infinitiven (här *ibi* framför *dies).* Efter vanliga latinska språkbruket: *in quibus ins. dies — esse noctem, nonnulli scripserunt.* — *sub bruma* (smndr. af *breuma, brevuma, brevissuma,* ‚quod *brevissimus* tunc dies est', Varro L. L. 6, 2, 53)', ‚under vintersolståndet' (i Italien), d. v. s. i djupaste vintern. — 7. ‚så mycket funno vi likväl af

säkra vattumått (vattenur. 3, 15 n. 7), att Britanniens sommarnätter äro kortare än fastlandets'. Derföre måste ju också om vintern dagarne vara kortare. Det vore således icke omöjligt, menade Cæsar, att på de aflägsna (Orkney och Shetlands) öarne någon tid vore ständig natt. I st. f. *certis aquae mensuris* säges *c. ex aqua m.* med afseende på det följande verbet *videbamus* (*ex* här om grunden). Jfr ofvan n. 1. — 8. ‚enligt den hos dem gängse meningen'. — *centum milium* är gen. qualitatis till *insula; passuum* åter beror af *milium.*

14. 1. ‚De i det inre landet boende idka till större delen (mestadels) icke något åkerbruk'. — 2. ‚*Alla* Britanner instryka sig med glasfärg, som gör huden blågrön, och så mycket förskräckligare äro de i slagtningen att åse'. Denna tuschning skedde efter inristningar på främre delarne af kroppen, hvilka icke betäcktes af djurshudarne. *Per artifices plagarum figuras jam inde a pueris variae animalium effigies incorporantur, inscriptisque visceribus hominis incremento pigmenti notae crescunt.* Solinus c. 25. *Τὰ σώματα στίζονται γραφαῖς ποικίλων ζώων παντοδαπῶν εἰκόσιν. Ὅθεν οὐδ' ἀμφιέννυνται, ἵνα μὴ σκέπωσι τοῦ σώματος τὰς γραφάς.* Herodianus 3, 47. *Vitrum*, ‚glas', nyttjas här af Cæsar om en *färg* (färgämne) som liknade forntidens glas. Likaså Mela 3, 6, 5 *vitro corpora infecti (Britanni)*; Vitruvius 7, 14, 2 *propter inopiam Indici* (‚indigo') *cretam Selinusiam aut anulariam vitro inficientes imitationem faciunt Indici coloris.* Äfven om vattnets färg: Virg. Aen. 7. 759 *vitrea unda*, Hor. Od. 4, 2, 3 *vitreus pontus* (‚grönskimrande') o. s. v. Analogt är grek. *ὕαλος* ‚glas' (med adj. *ὑάλεος*), som uti latinet öfvergick med betydelse af ‚grön färg'. Auson. Edyll. 10, 418 *hyaloque virentem Pande peplum;* Virg. G. 4, 334 *vellera — hyali saturo fucata colore;* Mart. Capell. 8, 273 *hyalinae pennae.* Analogt är äfven det i många språk återkommande ordet *glas*, som i celtiska dialekterna har bemärkelse af *blå* och *grön* färg, likasom fornnordiska *gliár* betyder ‚color cyaneus', *glær* ‚mare', ‚aër' (elementum cyaneum). Adj. *glasaugd* (danska *glasöiet*) brukas ännu på Gottland i betydelse ‚blåögd'. Tillochmed i latinet (Plin. H. N. 22, 2) förekommer *glastum* liktydigt med *vitrum*, och läses äfven på förevarande ställe i några yngre codices (tydligen influtet såsom förklaring), likasom grek. öfvers. har *οἱ Βρεττανοὶ χρίονται γλαστῷ.* Här betecknade färg bereddes hufvudsakligen af en ört, *isatis tinctoria*, sv. ‚veide', hvilket gifvit commentatorerne anledning att med denna växt directe uttyda *vitrum*, helst samma förvexling redan förekommer hos gamla auctorer, t. ex. Vitruvius l. c. *vitrum, quod Graeci* ἴ σ α τ ι ν *appellant.* Jfr Marcell. Empir. c. 23; Plin. H. N. 20, 24. 22, 2. 35, 6. Verbet *inficiunt* är icke blott så mycket som *tingunt*, utan innehåller bibegreppet ‚colore ita obducere, ut prorsus penetret cutem et propriam ejus naturam et indolem immutet', motsvar. sv. ‚beta', ‚inbeta' l. d. *Omnes vero Britanni* står här i motsats till *Interiores plerique*, och uttrycker den omnämnda sedens öflighet hos *samtliga nationer* i Britannien. *vero* icke = *autem*, utan tjenar att med förhöjning inleda det motsatta. — *deni duodenique.* Vi säga: ‚tio eller tolf' Latinaren tänker sig ‚tio och i andra fall tolf'. Äfven i grekiskan finnes ofta *καί* i denna mening. — *et maxime*, ‚och det mest'. —

quo, i. e. in cujus domum. — *deducere* är solenna ordet om brudens hemförande till mannens hus.

15. 1. i. e. *ita tamen, ut,* såsom ock några codd. och edd. hafva. — *omnibus partibus* sc. pugnae, abl. loci. — *fuerint*, 2, 21 sista anm. — *compl. interfectis* innehåller orsaken till *cupidius insecuti.* — *amiserunt* kunde hafva slutits till den föregående satsen med *ut;* ådrager sig oafhängigt en större uppmärksamhet. — 2. *Οἱ δὲ πολέμιοι ὀλίγον τινὰ χρόνον διαλιπόντες κ. τ. λ.*, gr. öfvs. — 3. ‚och det (eg. de) ändå de första af tvänne legioner'. Första cohorten af hvarje legion bestod alltid af de bästa och tappraste soldaterna, och var derföre af högre rang och värdighet än de öfriga. 1, 40 n. 1. Med *atque* utmärkes ett vigtigare tillägg; saknades härefter pron. *iis,* vore ej tydligt hvart de följande orden skulle höra. — *inter se* hörer till *intermisso.* — 4. Förmodligen hade nyssnämnde legioner icke deltagit i första expeditionen. Fienderna genomsprängde med sina stridsvagnar de häröfver häpnande cohorterne, hvilka framför lägret ställt sig något litet åtskiljda, och drogo sig sedan samma väg tillbaka utan att hafva lidit någon förlust. — *submissis,* betecknande soldaternas behof af hjelp, öfverensstämmer mera med berättelsen i sin helhet, än andras *immissis,* hvilket skulle tillkännagifva häftigheten hos de utsända.

16. 1. ‚Under hela denna så beskaffade strid . . visade det sig'. — 2. d. ä. legionssoldaterne, motsats till *equites autem.* — 3. *aptus,* part. af det föröfrigt obrukliga *apo* (hvaraf *ἅπτω*, *apiscor,* besl. m. sv. *häfta),* eg. vidfästad, fogad till ngt, inrättad efter ngt, öfverensstämmande med, svarande mot ngt, skickliggjord, passande, tjenlig, användbar. Då *idoneus* betecknar något inneboende, den af naturen hos ett föremål befintliga dugligheten, uttrycker deremot *aptus* samma egenskap såsom något tillkommet, liksom utifrån tillagdt, den skicklighet och brukbarhet, hvaraf personer eller ting genom konst eller arbete blifvit delaktige. Jfr 2, 8 n. 2. — *consulto,* adverbialiserad ablativ. — 4. Om åter essedarierna sprungo upp på sina vagnar och hästar, och sålunda stridde i egenskap af kavalleri, voro de lika farlige för romrarne (vare sig legioner eller rytteri) då desse veko tillbaka (och lätt upphunnos), som då de förföljde (och essedarierna plötsligt förvandlade sig till fotkämpar). — *conferti,* ‚tätt slutne', ‚i en sammanträngd slagtordning'. — *rari,* ‚spridda här och der'. — *magnis intervallis,* omständighets-ablativ. — *stationes,* ‚reservposter'. — *disp. haberent.* 1, 15 n. 2. — *deinceps,* ‚efterhand'. — *exciperent,* ‚aflöste'. 3, 5 n. 4. — *integrique.* 3, 19 n. 3.

17. 1. *lenius,* ‚mindre hetsigt'. — *proelio lacessere,* ‚besvära med skärmytslingar'. 1, 15 n. 9. — 2. De läto icke en gång bli legionerna, hvilka i slutna leder voro uppstälda foderhemtarne till skydd. — *sequendi,* ‚tränga på', ‚rycka efter'; *insequendi,* ‚förfölja', skulle förutsätta att fienderna redan voro på flykten. — 3. I betydelsen ‚så länge som' stå *dum, donec* och *quoad* med ind.; i bet. ‚till dess' stå båda modi. 4, 13 n. 1. — *sui colligendi,* 3, 6 n. 2. — 4. ‚Omedelbart efter (och i följd af) denna flykt'. *protinus* (af *pro* — *tenus),* ‚allt längre fram', ‚alltvidare', fullföljer likasom en från *ex* fortlöpande serie. — *summis copiis,* ‚med sina samt-

liga troppar', ‚med förenade stridskrafter'. Adj. *summus*, subst. *summa* betecknar ofta det hela af en sak, eller ock det hvarpå något mest beror.

18. 1. På det enda ställe, hvarest man i allmänhet plägade gå öfver Thames, framställde sig för Cæsar sådane hinder, att han icke en gång omnämner något försök att der framtränga. I stället skickar han rytteriet förut att försöka öfvergång annorstädes, och befaller legionerna att skyndsamt följa efter; men dessa marscherade med sådan ifver och hastighet, att de lika snart som rytteriet kunde anfalla fienderna på andra sidan om floden, oaktadt stället, hvarest de öfvervadade, var så djupt, att man endast med hufvudet nådde öfver vattnet. Denna öfvergång tros hafva egt rum i närheten af Kingston. — *cognitis* — *praemisso.* 3, 1 n. 3. Likasom *discere* säges äfven *cognoscere ab aliquo.* — *perfuga,* 3, 18 n. 3. — 2. ‚uppgåfvo', ‚afstodo från' (eg. släppte').

19. 1. Efter uppgifvande af hoppet om en hufvudfäktning hade han bortskickat större delen af sina troppar, så att endast 4000 essedarier fått befallning att qvarstanna. 3, 1 n. 3. — *servabat,* ‚tog vara på'. — *impeditis,* ‚svårtillgängliga'. — *iis regionibus.* 4, 10 n. 3. — 2. ‚så ofta rytteriet alltför fritt utströfvat (framstörtat)'. 3, 12 n. 3. Andra klassens codices hafva *effunderet.* — 3. En omständighets-abl. (‚då alla vägar och stigar voro honom bekanta'. Jfr 2, 8 n. 2) hvilken tillika tjenar såsom orts-ablativ. — 4. *hoc metu* = hujus rei metu, ‚genom fruktan härför'. Pron. demonstr. eller relat., som skulle stå i genitivus, förbindes ofta i latinet med subst. i lika casus. T. ex. kap. 4 n. 4; 4, 6 *Qua spe adducti.* — 5. ‚Alltså blef för Cæsar intet annat öfrigt, än att å ena sidan icke låta rytteriet o. s. v.' Jfr 1, 9 n. 1. — 6. ‚i det att man härjade fälten och anlade brand', d. v. s. genom det att: *in* kunde således vara borta. — 7. Rytteriet fick ej utsträcka sina förödelser längre, än de marscherande legionssoldaterne kunde sträfva och följa med. Jfr 4, 35 n. 3.

20. 1. ‚hvilkas stat var nästan den starkaste i de nejderna', hvarest Casivellaunus herrskade. *prope,* 3, 12 n. 1. — *fidem,* 4, 21 n. 4. — *Galliam* är icke omedelbart att förbinda med *continentem,* utan är blott en närmare bestämning till detta (icke till Italien eller någon annan del af continenten). — 2. *polliceor* (af *poteliceor,* eg. göra ett starkt anbud), försäkra, gifva högtidligt löfte (apodiktiskt); *promitto,* öppna utsigt till ngt, gifva hopp om ngt (problematiskt). Blott det förra hos Cæsar brukligt. — *sese,* 2, 3 n. 2. — 3. ‚hvaremot de bedja honom'. Frånvaron af conjunction utmärker här motsats. — 4. ‚på det att han (Mandubracius) må ställa sig i spetsen för sina medborgare'. *imperiumque obtineat* är något högre, hvilket icke (såsom möjligen *praeesse*) förlikades med Casivellauni öfvervälde. — *exercitui,* dat. commodi. — 5. 4, 27 n. 2. — *ad numerum,* ‚till bestämda (fulla) antalet'. Jfr *ad diem* 2, 5 n. 2, *ad tempus* 4, 23 n. 5. I dessa talesätt innehåller *ad* egentl. bilden af ett faststäldt mål, som är att uppnå.

21. 1. ‚Sedan T. blifvit tagna i försvar och skyddade mot oförrätt'. Vid dylika verba står *a, ab* i bet. ‚mot', ‚för' om det som skall afhållas. T. ex. forum *defendere a* Clodio, *custodire* templum *ab* Hannibale, *munire* vasa *a* frigore. — *ex eo loco,* ubi

legatos Cæsar acceperat. — 2. *Oppidum*, stad i allm. såsom befästad ort, fast boningsplats; *urbs*, hvarje egentlig, isynnerhet mera ansenlig stad, försedd med ringmur och graf, hvarföre äfven Rom företrädesvis benämndes *urbs*. Det egendomliga i de britanniska *oppida* är, att de voro förskansade genom svårtillgängliga skogar, och icke tjenade till vanliga boningsorter. — 3. 4, 33 n. 2.

22. 1. *Ii* ställdt främst likasom till inledning af en period (jfr 4, 11 n. 1). Grunden till denna afvikande ordställning är att söka i motsatsen till *nostri*. — 2. *er. facta* — *interfectis*. Öfver förhållandet mellan de dubbla ablativi absoluti se 3, 1 n. 3. 2, 26 n. 2. — *etiam* med stegring förbindande. — *reduxerunt* sc. in castra. — 3. ‚Med anledning af underrättelsen om denna drabbning efter så många förut lidna förluster . ., mest likväl i följd af (eg. bevekt genom. Jfr 3, 24 n. 4) de öfriga staternas affall skickar Casiv. under bemedling af Atrebatern Commius sändebud till Cæsar för att underkasta sig'. Commius (IV, 21, 27) var således äfven detta år med Cæsar i Britannien. — *civitatium* har blott en eller ett par codd. (icke Havn. pr.). 4, 3 n. 2. — *constituisset hiemare*. De flesta codd. Några: *statuisset hiemem* — *agere*. Men här är mera att tänka på legionernas vinterläger, än hvarest fältherren sjelf skulle tillbringa vintern, hvilket han föröfrigt icke ämnade göra uti Gallien (kapp. 1, 24, 29, 53). — *repentinos Galliae motus* hade Cæsar nu som alltid att befara. 3, 19 n. 7. — 4. ‚det [lilla af sommaren som var qvar] kunde lätt genom fördröjande tilländabringas'. Rådligast var derföre att sluta fördrag med Casivellaunus utan att låta honom draga ut på tiden. — 5. Äfven om Cæsar kunde förutse, att denna tribut icke blef erlagd, visste han dock att genom dess påläggande samt gislans och krigsfångars hemförande gifva sig utseendet af att hafva eröfrat ön. Af de arma folken var föröfrigt icke mycket att taga, hvarföre de i sjelfva verket ännu en lång tid lefde lika oberoende som före romrarnes ankomst. Endast samfärdseln och handeln med fastlandet befordrades genom detta krigståg. — 6. ‚förbjuder strängeligen'. Det förra verbet skärpes genom det sednare, hvilket närmare angifver dess art. Jfr 2, 31 n. 2. — 7. *neu (neve*, uppkommet af *vel ne)* tjenar icke blott såsom ett *aut ne* till fortsättning af *ne* i vetativa satser, utan äfven i egenskap af *et ne* till fortsättning af *ut* i hortativa, t. ex. 2, 21 *cohortatus* — *uti* — *neu*.

23. 1. ‚i tvänne omgångar'. *Commeatus* proprie actus commeandi. — 2. Dessa förfoganden (skeppens lagning och öfverförandet delvis) hade en märkvärdigt lycklig påföljd. *accidit*, 2, 35 n. 6. — *tot navigationibus*, abl. abs. med concessiv bet. (‚oaktadt', ‚i trots af'). — ‚icke något skepp alls blef borta (förgicks, förliste)'. — *navis, quae* — *portaret; quae* — *remitterentur*. Conjunctiverna höra till skeppens beskrifning, utsäga deras bestämmelse, bifoga icke yttre kännemärken. — *naves inanes* (detta ord i texten med tonvigt) *remissae* voro dels sådane som efter aflastandet af första soldat-transporten gingo tillbaka (remittebantur), dels sådane som nyss byggda första gången afsändes (mittebantur). *Remitto* brukas således zeugmatiskt. — Gen. *prioris commeatus* beror icke af *expositis militibus*, utan af *naves* som är att tillförstå. — *postea*, ‚efteråt', ‚sednare', då en del af flottan redan blifvit för-

störd genom stormen. Se kap. 11. — 3. ‚endast få uppnådde sin bestämmelseort'. — 4. ‚för att icke, i anseende till höstdagjemningens annalkande, genom årstiden blifva hindrad från segling, fann han sig nödsakad att instufva sitt krigsfolk mera trångt än eljest'. Det var således långt in i September som återfärden företogs. Jfr till 4, 36. — 5. ‚och framförde sålunda alla skeppen i godt behåll'. *que* står exegetiskt (explicativt). 3, 19 n. 2.

24. 1. Naves *subducere* (in aridum) motsatt *deducere* (in mare). — *concilium* 1, 18 n. 2. — ‚säden hade i anseende till (förtorkningarne) torkans förstörelser gifvit en mera knapp afkastning'. Pluralen af abstractum har lokal betydelse. 4, 38 n. 2. — *legionesque in p. c. distribuere* innehåller förklaringen till *aliter exercitum collocare*. Jfr k. 23 n. 5. — *Quintus Cicero* var enda brodren till den berömde talaren och statsmannen *Marcus Tullius Cicero*. — *Esuvios*. Cod. Scal. *Esbios*, plerique *Essuos*. 2, 34 n. 2. — *in confinio Trevirorum* var Labienus på sin plats. — 2. ‚ännu tre legioner i Belgernas land'. (Blott *en* af de uppräknade blef förlagd utom dess gränsor). Utan att närmare angifva dessas qvartér fortgår Cæsar till att särskildt tala om en ännu återstående truppafdelning. *tres* afslutar asyndetiskt. *in Belgis*. Några få codd. hafva *in Belgio*. — *quaestorem*, 1, 52 n. 1. — 3. Häraf synes antagligt, att Cæsar under återresan från Illyricum i början af detta år (se kap. 2) utskrifvit en ny legion i Gallia Transpadana, hvilken likväl vid hans afresa till Britannien ännu icke framkommit (se kap. 8, hvarest blott åtta legioner omnämnas). Emedlertid säges här icke att två legioner blifvit skickade till Eburonerna, utan allenast femton cohorter, alldenstund i drabbningarne en stor del hade omkommit och just med afseende på denna tropps öde uttryckligen borde nämnas, att den i sjelfva verket endast utgjorde halfannan legion. — 4. ‚Eburonerna, hvilkas land-område hufvudsakligen är mellan Maas och Rhen, *och hvilka*' etc. = ‚de hufvudsakligen mellan Maas och Rhen boende Eburonerne, *hvilka*' etc. I latinet sättes en relativsats efter en annan u t a n copula, då han hörer till ett föregående substantivum g e m e n s a m t m e d den föregående speciella förklaringssatsen (relativ-bestämningen). Jfr 1, 1 *Germani, qui trans Rhenum incolunt, quibuscum* etc. = ‚Germanerna på andra sidan Rhen, med hvilka'. Deremot t. ex. 4, 29 *naves, quibus exercitum transportandum curaverat quasque in aridum subduxerat*. — 5. ‚och (huru mycket från hvarandra aflägsnade legionerna än kunde tyckas vara) likväl lågo . . samtliga vinterqvarteren inom en sträcka af 100 milier': så att de inom Belgerlandet längst åtskiljda enligt Cæsars föreskrift icke borde vara på större afstånd från hvarandra. — 6. ‚tilldess han l å t i t inqvartera (k. 7 n. 2) legionerna och fått veta att vinterlägren blifvit förskansade'. *quoad*, k. 17 n. 3. *cognoscere* här = audire, comperire, certior fieri.

25. 1. I. e. Hunc jam tertium annum regnantem. Satsförbindelsen fordrar, att *hunc* hänföres till Tasgetius. Det föregående *jam* gör äfven betänkligt att förbinda det med *annum*. *inimici*, 1, 10 n. 4. Läsarten hufvudsakligen efter Leid. pr., Havn. pr., Oxon. etc. De äldsta codd. hafva abl. *inimicis*, som lätt kan hafva uppkommit derigenom att en afskrifvare, hvilken icke närmare

betraktat de följande orden, velat förena det med *multis* såsom abl. absol. Då Tasgetius icke säges hafva blifvit dödad efter offentligt beslut, utan af ett enskildt parti, få icke Carnuterna i allmänhet tänkas såsom subjekt till *interfecerunt*. Framför *auctoribus* hafva de flesta mss. *et iis*, *et is*, *ex his*, eller *et his*, hvilket Oudendorp tror hafva uppkommit af *necis*, Davisius af *caedis*. Ändtligen läses äfven *eum* framför *interfecerunt*, hvilket Herzog anser kunna hafva uppstått af *tum*. — 2. ‚emedan flera voro deruti invecklade', quippe *multis palam ex civitate auctoribus*. *pertinebat* sc. ea res, quae ad Cæsarem deferebatur. — *ex Belgio*, från Belgerlandet till Carnuterna, som bodde i det egentliga Gallien. — *cognoverit*. De flesta mss. hafva *cognoverat*, sc. Cæsar. Så fullständiga underrättelser om de uti detta mord delaktige kunna likväl omöjligen antagas hafva inlupit till Cæsar i Samarobriva, att han redan vid Planci afsändande kunde namneligen uppgifva dem som skulle gripas och till honom förpassas. — 3. ‚Emedlertid ingingo underrättelser från alla, Legater och Quaestorer'. *Quaestorer*, d. v. s. Marcus Crassus och Lucius Roscius. Hvardera förekommer nämligen i denna bok med titel af Quaestor: kap. 24 *his M. Crassum quaestorem — praeficit*, kap. 46 *nuncium ad M. Crassum quaestorem mittit*, kap. 53 *ab L. Roscio quaestore — certior factus est*. Emedan galliska provinsen blott hade *en* Quaestor, måste således den ene vara att anse såsom Pro-Quaestor, förmodligen Roscius, ty hvarest begge på samma ställe (kap. 24) anföras, är Crassus ensam benämnd Quaestor. Egentligen utnämndes Pro-Quaestor i händelse af en Quaestors död; men förekommer någongång i en provins oaktadt Quaestorn lefde. Sigonius de Ant. Jure Provinc. 2, 3. Nipperdey och hans efterföljare tillåta sig här en textförändring och skrifva *quaestoreque*. Codices hafva enständigt *quaestoribusque*

26. 1. Se 4, 18 n. 1. — *initium ortum est*, pleonastiskt uttryck, hvarigenom begreppet af begynnelse skall uttryckligen betecknas. — *tumultus*, ‚krigslarm'. — *praesto esse*, till skilnad från *adesse*, säges om tillstädesvaro i följd af högre befallning, för aktningsbetygelse eller tjenstbevisning, öfverensstämmer alltså med *apparere*. — *comportavissent*, jfr k. 24 n. 6 *collocasset*. — *magna manu* (icke *cum*. 4, 28 n. 2). 2, 6 n. 3 *omnibus copiis*. Se vidare 4, 24 n. 2. — 2. Hvad Romrarne uträttade genom sändebud, det gjorde Eburonerna med samfäldt skriande. *suo more*, 1, 50 n. 1. — 3. *aliqui — prodiret*. Så hafva de bästa codices. Likasom *qui* brukas substantivt i st. f. *quis* (1, 48 n. 6), *quinam* i st. f. *quisnam* (5, 44 n. 2), förekommer således äfven (ehuru icke i vanliga språket) *aliqui* i st. f. *aliquis* icke blott adjectiviskt, utan äfven substantiviskt. Grammatici hafva icke iakttagit det. Cic. pro Sulla 13, 39 *non hoc quaerendum arbitror, num purgetur aliqui, sed num arguatur*. — *controversias minuere*, ‚bilägga stridigheter'.

27. 1. *missu Cæsaris*. Åtskilliga verbalsubstantiva efter 4de decl. förekomma ofta monoptotiskt i abl. sing. jemte en genitivus eller ett pron. adj., såsom *meo*, *tuo jussu*, *arbitratu* etc., *coactu civitatis* här nedan. — *apud quos* = coram quibus, ‚för hvilka'. — 2. *quodque ei*. Egentl. *sibi*, såsom afseende Ambiorix (hufvudsubjektet) och sagdt af Ambiorix; men framträder nu såsom vore

det sagdt af Cæsar (referenten). Sträfvan efter objektiv bestämdhet har föranledt detta egendomliga språkbruk. 1, 5 n. 7. — *in servitute et catenis*. Det sednare förstärker och beskrifver närmare det förra. — *de oppugnatione*, ‚i hänseende till (beträffande) stormningen'. — *imperia*, ‚herrskarerättigheter'. — 3. ‚Staten vidare (åter)'. Efter att hafva talat till sitt eget försvar fortgår nu Ambiorix till att urskulda staten. — 4. ‚Detta kunde han på grund af sin ringa makt lätt göra trodt (tydligt och antagligt)'. — *imperitus rerum*, ‚obekant med ställningar och förhållanden'. — *alterae*, äldre form för *alteri*. — *negare*, ‚gifva ett afslående svar'. — 5. ‚Sedan han alltså åt dessa (sina bröder) gjort hvad fosterlandskärleken kräfde, ville han nu göra afseende på sin förbindelse för de välgerningar, han af Cæsar åtnjutit: han tillstyrkte, han bad'. Asyndetisk stegring uttryckande den föreburna ängsliga omsorgen om romrarne. — *conductam*, h. e. congregatam. 2, 1 n. 5. — *biduo*, ‚inom tvänne dagar'. Jfr 4, 10 n. 3. — 6. ‚Deras egen sak vore det nu att bestämma, om etc.' Cotta och Sabinus hade nu att fritt besluta härom. — För nämnda Legater borde hafva varit tydligt, att, om, enligt Ambiorix' tal, samtliga lägren blifvit angripna på denna samma dag, som Eburonerna emot dem företagit stormningen, de omöjligen kunde framkomma till Cicero eller Labienus *prius quam finitimi sentirent*.

28. 1. *sua sponte*, ‚på eget bevåg'. Jfr 1, 9 n. 2. — *populo Romano*, dat. incommodi. — *bellum facere*, 3, 29 sista anm. — 2. *vix erat credendum* = vix credi poterat. Part. fut. pass., hvilket uttrycker n ö d v ä n d i g h e t, förekommer i den klassiska prosan endast med partikeln *vix* i betydelse af m ö j l i g h e t. Sednare skriftställare bruka det på lika sätt med negation. — *consilium*, 1, 18 n. 2. 1, 40 n. 1. — *injussu*, k. 27 n. 1. — 3. *quantasvis* copias (non solum Gallorum, sed) *magnas etiam copias Germanorum* (quum se cum illis conjunxerint) *sustinere posse* etc. Somliga utläggare anse *magnas etiam* för ett glossem. — 4. *res* står här icke helt enkelt för neutrum af pron. demonstr., utan betyder ‚ett factum', ‚factisk verklighet'. — 5. *ultro*, ‚dertill', quasi u l t e r i u s progrediendo. Soldaternas tapperhet hade icke blott visat sig i defensiven, utan i det att de ä n n u d e r u t ö f v e r gjort fienden stor skada. — *quid esse levius*. 1, 14 n. 10.

29. 1. d. v. s. för sent skulle de följa det råd fienden gifvit, när o. s. v. Att det skulle gå derhän, tager Sabinus för afgjordt. *sero* ‚f ö r sent', likasom *mature* ofta ‚f ö r tidigt'. Jfr 1, 2 n. 9. — *convenissent*, icke plusqpf., icke beroende af *quum*. k. 5 n. 5. — *aliquid*, k. 10 n. 2. — *arbitrari*. Subjektsaccusativen *(se)*, som vanligt, utelemnad. Likaså vid *spectare*. — *f u i s s e capturos* — *v e n t u r o s e s s e*. Oratio recta skulle nämligen heta: *neque aliter* (nisi comperissent, Cæsarem in Italiam profectum esse) *Carnutes interf. T. consilium c e p i s s e n t* (icke *caperent)*, *neque Eburones, si ille a d e s s e t* (sc. in Gallia) — *ad castra v e n i r e n t* (icke *venissent)*. — *nostri*. 4, 28 n. 3. — *subesse*, propinquum esse. — *Ariovisti mortem*. 1, 53 n. 1. — *contumeliis acceptis* är grunden till *gloria exstincta* och *gl. exstincta* grunden till *redactam*. kap. 22 n. 2. — 2. ‚utan att vara säker på sin sak' (eg. utan ett bestämdt factum, verklig grund). — 3. *descendisse* gifver en åskådning af Am-

biorix' beslut såsom varande det sista och yttersta i en sluttande rad af planer, som han haft i sigte. — 4. ‚Hans förslag var tryggande (åt båda sidor) i hvilketdera fallet som helst'. *tutus* activiskt. — 5. *εἰ μὲν γὰρ οὐδὲν δεινὸν συμβήσεται*, gr. öfvs. Jfr 1, 48 n. 5. — 6. I sådan förbindelse tjenar *quidem* blott att skarpare framhålla det ord, bakom hvilket det står. — Såvida denna sats endast skall i frågeform uttrycka den tanke: ‚Cottas' råd kan aldrig leda till annat än en olycklig utgång', så vore den regelmässiga constructionsformen: *Cottae consilium . . . quem habere exitum?* 1, 14 n. 10. Cæsar afviker likväl stundom ifrån denna regel. Föröfrigt har *haberet* icke någon futuritivbetydelse (i sådant fall *habiturum esset)*, utan *hoc consilium quem habet exitum?* vill säga: hvilken utgång är nödvändigt förbunden med ett så beskaffadt råd? hvad bär det i sitt sköte? hvad måste man deraf vänta? — 7. ‚Dervid', d. ä. om man höll sig till Cottas förslag.

30. 1. *in utramque partem*, ‚för och mot' (barbarism ‚pro et contra'). — *primisque ordinibus* = primorum ordinum centurionibus. — *Vincite*, ‚råden', ‚utfören edert förslag'. — *Cotta, Sabinus.* Kapp. 28, 29 *Aurunculejus, Titurius.* 3, 19 n. 6 *Titurio.* — *et id, καὶ ταῦτα. id* intendens s. restringens. — *exaudire* om hörandet på afstånd. Nep. Dion. 9, 4. — 2. i. e. concedo vobis *neque is sum.* — *hi sapient*, visande på soldaterna (*δεικτικῶς*). — *per te.* 3, 9 n. 2 *per anni tempus.* — 3. *qui, si* — *liceat,* — *sustineant,* — *intereant.* Efter svenskt språkbruk fordrades här *imperf.* conj. I latinet står *praesens* för att antyda, att Sabinus ännu icke uppgifver möjligheten att segra med sin mening. Motsatsen skulle på detta ställe betecknas genom *imperf.* conj., hvilket likasom *plusquamperf.* i hypothetiska satser uttrycker att en föreställning icke motsvaras af verkligheten. Conjunctivus *praesentis* och *perfecti* deremot kommer i sådane fall närmare indicativus. Indicativen gifver nämligen satsen form af verklighet, conjunctiven åter framställer den såsom en villkorlig föreställning, hvilken likväl skulle kunna förverkligas. — 4. Det asyndetiska *non* gör här mera effekt, än det förbindande *nec*.

31. 1. *Consurgitur.* Denna impersonalform (liks. ‚det blir en allmän uppståndelse') är mera uttrycksfull, än vårt svenska ‚man'. — Oro i lägret skildrad med asyndetiskt stälda praesentia. — *comprehendunt*, i. e. prensant, amplectuntur. — *deduco* om försänkandet uti en svår och vådlig belägenhet. Jfr k. 29 n. 3. — *sentiant*, k. 30 n. 3. — *manus dare*, ‚räcka handen', om den, som förklarar sig för öfvervunnen. — 2. ‚Ordres gifvas om uppbrott i dagbräckningen'. Exempel af utelemnad subjektsaccusativ återkomma ofta. — 3. En attraction för *quum ex suis quisque miles quid secum portare posset, circumspiceret.* — *instr. hib.*, ‚läger-bohaget'. *instrumentum* collectivt: redskaper, inventarier, effekter, persedlar. — 4. Allt möjligt upptänkes, för att visserligen befästa den öfvertygelse, att hvarje dröjsmål var förenadt med fara, men ändock förmå sig att qvarstanna nog länge för att just härigenom, i anseende till soldaternas utmattande genom nattvak. öka denna fara. Romrarne med sitt förvända beteende arbetade fienderna så i händer, att de verkligen icke skulle hafva kunnat göra det bättre, om de just för sådant ändamål hade uppbjudit all sin för-

måga. Upptänd af harm öfver dessa sina krigares förhållande kan Cæsar icke skona dem för en sarkasm. — *et vigiliis*, en coordinerad tillsats till *languore militum* för att närmare och mera concret bestämma det i anseende till grunden. Jfr k. 19 n. 7 *labore atque itinere*. — *ut quibus* = ut ii, quibus.

32. 1. ‚Men sedan fienderna af det om natten rådande (1, 47 n. 4) larmet och deraf, att de icke begåfvo sig till hvila, fått nys om deras tillämnade aftåg'. *nocturno*, 1, 47 n. 4. *senserunt*, jfr 4, 11 n. 6. — 2. Mera orts- än omständighets-ablativus. Tvärtom t. ex. 2, 8 n. 2; 4, 24 n. 4. — *a milibus p. duobus*. 2, 7 sista anm. Se ock 1, 15 n. 11. — 3. Orts- och omständighetsablativ tillika, såsom k. 19 n. 3. — *committere* k. 9 n. 3.

33. 1. ‚Nu först råkade Titurius, efter att förut icke hafva sörjt för någonting, uti en ängslig brådska, lopp än hit, än dit' o. s. v. *qui* — *providisset* utmärker honom, den förut sorglöse, som nu i en hast ville ställa allt till rätta. *trepidare* etc. inf. hist. 1, 16 n. 1. — Att framför *concursare* med Oudendorp utesluta *et* tillåtes hvarken af codices eller språkbruket. 3, 20 n. 6. — *Q. Titurius Sabinus*, som vid detta tillfälle betedde sig så dåraktigt och fegt, hade i de föregående krigen haft mycken framgång. Se t. ex. 3, 17—19. — 2. ‚men allt detta gjorde han med försagdhet och så, att tydligen allt fattades honom', d. v. s. *allt* hvad han under sådane omständigheter behöfde (mod, själsnärvaro o. d.): *omnia* således, såsom ofta, att fatta relativt. *deficere* 2, 10 n. 3. *viderentur* = cernerentur, intelligerentur. 2, 18 sista anm. — *plerumque*, 4, 24. — *in ipso negotio*, ἐν αὐτῷ τῷ πράγματι, ‚i sjelfva handlingens ögonblick'. — 3. En causalpartikel ligger i relativet förborgad. — *et in appellandis* cet. Efter den negativa satsen står *et* adversativt i st. f. *sed*. *in* här likasom k. 19 n. 6. *appellare* här = (comiter) alloqui. — *omnia per se obire*, ‚personligen uträtta allt'. — 4. *jusserunt pronunciare*. Icke, enligt allmänna regeln, *pronunciari*. Legaternas befallning ställdes till bestämda personer, Tribunerna och Centurionerna. 2, 5 *munire jubet*. — *in orbem*. 4, 37 n. 3. — *incommode accidit*, ‚slog illa ut'. 2, 35 n. 6. — *vulgo*, ‚allmänt'. 1, 39 n. 6.

34. 1. ‚Fienderna deremot saknade icke besinning', d. v. s. Välbetänktare (än romrarne) handlade fienderna'. Conjunctio adversativa *At*, litotes *non defuit* och isynnerhet det afsigtligt brukade ordet *barbari* bilda här en rätt eftertrycklig motsats till det föregående. — *pronunciare*, k. 33 n. 3. — *ne quis*, ‚att ingen'. — *illorum* — *illis*, i st. f. *ipsorum* — *ipsis*. Samma förhållande som med demonstrativum *is* hvarest *ipse* eller reflexivet vore att vänta; t. ex. kap. 27 n. 2. Cæsar likasom glömmer för ögonblicket, att fienderna införas talande, och ställer dem objektivt emot sig sjelf och sitt eget parti. — *reliquissent*, fut. exact. — *pugnando* tydes af Schneider såsom ablativus, ‚significans non omnino illos, sed inter pugnandum et in pugna propter angustias loci pares numero fuisse hostibus'. Oberlin deremot: ‚*pares pugnando*, h. e. satis validi ad pugnandum. Non dicitur numero aequales'. — 2. *quotiens* — *procurrerat* sc. in aliquam partem. Något som oftare upprepades. 3, 15 n. 1. *quotiens* ‚semper mss.' — *quaeque*, 4, 5 n. 3. — *fecerint*, fut. exact. — *cedant* sc. ab ea parte. — 3. Abl.

causae. För deras (Eburonernas) lätta beväpning och jemna öfning kunde dem ingen skada göras. — 4. *rursus* (,återigen', ,deremot') betecknar något det föregående motsatt. Jfr 4, 1 n. 4; 4, 12 n. 3.

35. 1. *Quo praecepto,* sc. ut procul tela conjicerent, neu propius accederent. — *excesserat,* k. 34 n. 2. — 2. *eam partem,* sc. ex qua cohors excesserat. För hvarje gång en cohort gjorde utfall blef en *pars nudata,* quo facto ab latere aperto recipiebantur tela procul in orbem perpetuo conjecta. Allmänneligen förklaras sjelfva den utryckande cohorten såsom pars nudata, quae ab latere aperto tela recipiebat. Men under utryckandet, hvarom här just är fråga, lemnades cohorten alldeles oantastad. Hvad som sedan inträffade *(quum reverti coeperant)* beskrifves i det följande. Dessutom skulle *latus apertum* i sådant fall beteckna ,den högra, af skölden icke skyddade sidan', i hvilken betydelse det icke är vanligt. Se t. ex. 1, 25; 2, 23. Här gifna tydning öfverensstämmer äfven med de gamles uppfattning af detta ställe. — *Rursus,* k. 34 n. 4. — *coeperant,* k. 34 n. 2. — 3. Förstärkt motsats-partikel (jfr *sin minus.* 2, 9 n. 4). *sin* står här för *quum* med conjunctivus uttryckande något som tänkes repeteradt eller i allmänhet inträffande. 3, 12 n. 3. I grekiskan står i sådan händelse optativus: *εἰ δὲ τοὐναντίον κατὰ χώραν μένειν βούλοιντο.* — 4. Derest de icke framryckte mot fienderna, fingo de intet tillfälle att utveckla sin tapperhet. — *conferti,* ,hopträngda som de voro', har causal betydelse. — 4. *Tamen,* hörande till *resistebant* äfvensom till *committebant,* är för mera eftertryck ställdt främst i satsen, tillika antydande att de mellanstående participierna *(conflictati, mult. vuln. acceptis, magna p. consumpta)* äro att fatta concessivt (oaktadt). Jfr 3, 21 n. 2. — *hora octava,* 3, 16 n. 7. — *pugnaretur,* imperf. (icke plusquamperf.) såsom liktidigt och gående jemns med *committebant.* — 5. ,hvilken året förut (innan han ännu var emeritus) anfört första manipelns första centuria vid triarierna', d. v. s. varit Primipil. *Centurio primi pili* kallades blott *primipilus.* 1, 40 n. 1. — *tragula,* 1, 26 n. 6. — 6. Äfven han var Centurion af första rangen. — *in adversum os,* accus. anvisande i hvilken rigtning slungkastet kom (,rakt i ansigtet', icke från sidan).

36. 1. Hvad som än kom att beslutas med hänseende till soldaterna, säkert var att ingen skada skulle hända Sabinus personligen. — *inque.* Sällan hänges *que* efter praeposition. — *fidem suam in rem interponere,* ,gifva sitt ord på ngt', eg. sätta sitt ord emellan till säkerhet. (Annat k. 6 n. 6). *in* angifver ändamålet. — 2. *communicat,* med efterföljande *ut,* emedan i meddelandet ligger en uppfordran. Jfr 3, 5 n. 3; 5, 6 n. 7. — *pugna ut.* Framhållande ordställning. 1, 6 n. 2. — 3. Tvåfaldigt utelemnad subjektsaccusativ: se (Sabinum) *sperare* ipsos (Sabinum et Cottam) *posse.*

37. 1. *propius,* liksom 1, 46 n. 1. — *imperatum facit,* ,gör det'. 3, 1 n. 1. — *longiorque* sc. quam ad conficiendum negotium opus erat. — 2. De med *atque* tillagda orden utmärka icke en ny handling, utan gifva förklaring till de föregående. Ululatu tollendo victoriam suo more conclamabant. — 3. I svenskan behöfves conjunction. — 4. i. e. reliqui, qui se in castra receperant. — *ad noctem,* ,ända till'. — 5. *ad unum omnes* (*καθ' ἕνα πάντες*), eg.

'alla till en (ett) förenade', d. ä. alla tillsammans, allesammans, alla utan undantag. — *se ipsi interficiunt,* icke *ipsos,* emedan de i denna handling mera framträda såsom handlande subjekter, än såsom lidande objekter. Vanligare uttryck *mortem sibi consciscere* (1, 4). — *ex proelio elapsi,* före återkomsten till lägret. — *incertis itineribus,* på en gång orts- och medels ablativ. — *de rebus gestis,* 'om hvad som händt'.

38. 1. 'hvarken natt eller dag (släpper han förbi) lemnar han obegagnad', d. v. s. marscherar oafbrutet (jfr k. 11 n. 6). En vidare utföring af *proficiscitur.* 4, 27 n. 2. — *se sequi.* Bong. pr. — 2. 'Sedan han för dem framställt sitt värf', d. v. s. sin bedrift och sitt förehafvande. — Med Nervierna var det ännu icke så alldeles slut, som man af Cæsars ord i 2dra boken (k. 28) skulle vara färdig att tro. — *hortaturque* står utan objekt. — *sui,* se till 3, 6 n. 2. — 3. *nihil esse negotii* utgör predikat, infinitiven *interfici* subjekt i satsen. Den substantiva negationen *nihil* med gen. partitiv. gör försäkringen vida starkare, än om det stode *non esse negotium.* Cf. 2, 17 *neque esse quicquam negotii.* — *cum Cicerone,* 'under Ciceros befäl'.

39. 1. Dessa fem folkslags namn hafva endast på detta ställe blifvit bevarade. Med osäker ledning af moderna ortnamn antager man vanligen att de bott mellan Schelde och hafvet, så att *Geidumni* förläggas närmast Morinerna, *Grudii* nordligast, söder om Scheldes mynning, och de öfriga mellan dem eller något östligare. — Ciceros läger tros hafva varit mellan Brüssel och Mons, eller närmare vid byn Castres mellan Brüssel och Enghien (i nejden af Waterloo). — 2. 'Äfven honom (likasom Cotta och Sabinus, k. 26) vederfors det oundvikliga, att några soldater, hvilka för anskaffande af byggnadsvirke till förskansningen gått bort till olika delar af skogen, blefvo bortsnappade'. *qui* kan här omsättas med den temporalt causala conjunctionen *quum.* Jfr k. 33 n. 3. Plur. *silvas* betyder icke flera särskilda skogar. 2, 19 n. 4. — *clientes,* 'lydfolk'. 1, 31 n. 8. — 3. Likasom 1, 22 n. 5. — 4. 'Med möda uthålles den dagskampen'. (Annorlunda 2, 6 n. 1). *Dies* betecknar här hvad man den dagen hade att öfverstå, liksom då vi säga 'en het dag'. — *adepti.* Borde ju vara *adeptos,* såsom logiskt förbundet med objektivsatsen *se fore victores.* Är nu i stället genom attraction händraget till verbum finitum *confidebant.* Samma brist på stränghet i uttrycket, då i svenskan säges: 'Om de denna gång vunnit seger, hoppades de, att de allt framgent skulle hafva öfverhanden'.

40. 1. *si pertulissent* sc. ii, qui missi erant. — 2. Händelsernas hastighet åskådliggöres fortfarande genom asyndetiska praesentialsatser. — 3. 'väl sina (fullt ut) 120 torn uppranglas'. Adv. *admodum* lemnar en bekräftelse på det angifna talet. Saken kan också behöfva bekräftelse, såvida meningen är att alla dessa torn på första natten blifvit uppförda. — *operi* i. e. munitioni. — *idem,* 'äfven', 'likaledes'. — *deinceps* 3, 29 n. 1. — 4. Se k. 11 n. 6. — *non — non.* Anaphora. — *ad proximi diei* (jfr 4, 14 n. 4) *oppugnationem* sc. sustinendam. Hvarje natt gör man allting klart för den stundande dagen. — 5. *praeustae sudes,* störar, som genom brännande blifvit tillspetsade och härdade, användes att från vallen

och tornen slungas mot de anstormande fienderna. Till samma ändamål begagnades ‚murlansarne', hvilka voro gröfre än de vanliga kastspjuten (1, 25 n. 2). — 6. ‚tornen brädbeläggas, spetsar (tinnar) och bröstvärn af flätverk vidfästas'. Hvarje torn blef härigenom försedt med flera bottnar, samt hvar och en af dessa med sitt skygd på den mot fienderna vända sidan, så att soldaterna från olika våningar kunde afvärja stormningen mot vallen. Denna utrustning var bland de arbeten, som under de följande nätterna utfördes. *Pinnae*, biform till *pennae*, eg. fenor, betecknar här de från bröstvärnet *(lorica)* uppstående likasom tänder (liknande en krages spets, fimbria denticulata), bakom hvilka soldaterna stodo gömda, och hvilkas mellanrum tjenade till skottgluggar. På en stads murar bestod lorica med sina tillhörande pinnae af sten, på tornen af bräder; men nu måste man i nödfall begagna vidjeflätningar. — 7. Då Cicero, oaktadt sin svaga helsa, icke ens nattetid unnade sig någon hvila, gick det så långt (ända derhän, *ultro*. k. 28 n. 5), att soldaterna samlades för att med sina böner nödga honom att skona sig. Märkbart är, huru Cæsar alltigenom vinnlagt sig om att prisa Quintus Cicero för hans välförhållande. Detta förfelade också icke sin verkan på dennes mäktige broder.

41. 1. ‚hvilka på grund af vänskapsförhållande voro något så när berättigade att komma till samtal'. — 2. ‚de hänvisa (med vigtig mine) på Ambiorix för att gifva tro åt sitt påstående'. Att Eburonerna, ett så litet folk, och Ambiorix, en man som hos Cæsar stod i så stora förbindelser (k. 27), hade gjort uppror, och redan tillintetgjort de hos dem stationerade romrarne samt förenat sig med Nervierna etc., var ett kraftigt varnande factum. En mindre vanlig betydelse af *fidem facere* 4, 11 n. 3. — 3. ‚De (Cicero och hans soldater) voro dåraktige, om de hoppades någon hjelp af sådane, som misströstade öfver sin egen ställning'. De öfriga afdelningarne af romerska hären voro i samma nöd. — 4. ‚för dem fingo de (Cicero och hans soldater) aftåga utan att (af dem) lida något förfång'. *per se* hörer till *licere*, men genom sin ställning jemväl till *incolumibus* (attractions-dativ). 3, 9 n. 2 *per anni tempus*. — *quascumque*. 4, 7 n. 4. — 5. ‚kunde de få honom (Cicero) till medlare'. I conjunctiven ligger en uppfordring. — *justitia*, ‚rättskänsla', ‚billighet'. Nervierna klagade öfver inqvarteringen såsom obillig och orättvis.

42. 1. ‚Sedan de måst uppgifva hoppet härom' (k. 19 n. 4), näml. att kunna svika Cicero på samma sätt som Sabinus. Jfr 1, 8 n. 7. — *fossa etc.* 2, 5 n. 7. — 2. Om denna konst hade de både förut haft tillfälle att inhemta kännedom och erhöllo nu undervisning af de romerska fångar, hvilka de hade hos sig. *et* — *cognoverant* kan icke hafva sin motsvarighet i *et* — *habebant captivos*. Dessutom gäller det icke här att berätta, att fienderna tillfångatagit några ur romerska hären, hvilket kort förut (k. 39) blifvit omtaladt, utan att de äfven härigenom kunde få kunskap om romrarnes belägringssätt. Efter all sannolikhet har här ett ursprungligt *quos* genom fördubbling af det följande *de* omsider fått tillägget *dam*. Läsarten *nacti captivos* tillhör andra klassens codices. *Nancisci captivos* vore äfven ett sällsamt uttryck. — *super. ann. consu.* 2, 17 n. 3. — *nulla copia*, abl. absol. ‚Det förråd af

jernredskaper (spadar o. d.), hvilket de möjligen egde, kunde icke förslå för detta arbete. — *sagulum*, en liten eller sämre *sagum*, ‚krigskappa'. Icke blott romrarne brukade sådane öfverplagg. Sjelfva namnet är egentligen celtiskt. — *cogebantur*, ‚funno sig nödsakade'. K. 7. n. 2. — 3. ‚Af *denna* omständighet kunde man sluta till menniskomängden'. *quidem* är det yttre tecknet att *qua* (= et ea) måste betonas. — *minus horis tribus*, ‚inom ej fulla tre timmar'. 4, 10 n 3. Ablat. *horis tr.* icke betingad af ett utelemnadt *quam* efter *minus*, hvilket (likas. *plus* o. *amplius*, 3, 6 n. 3) sättes utan inflytande på constructionen, blott till modificering af talet. — 4. *pedum XV.* Så finnes utskrifvet i 2dra klassens codices hvad som i 1sta klassens är tecknadt *p. XV,* dock så att *pedum* i Par. pr. är af annan hand öfverskrifvet och i Vratisl. pr. fullständigt utsatt i texten. Förskansningens utsträckning angifves alltså med samma mått som nyss förut jordvallens höjd och grafvens bredd. En circumvallationslinie af 15000 fot (nära en half svensk mil) stämmer öfverens med ett läger som blott inneslöt en legion. Deremot är det af editorerne enhälligt antagna omfånget *milium passuum XV*, d. v. s. mer än 2 svenska mil, påtagligen orimligt. Gen. *milium* beror af *munitionem*. *in circuitu* står såsom adverbialbestämning (‚i omkrets', ‚rundtomkring'). — — *ad alt. valli*, ‚efter (öfverensstämmande med) höjden af [romerska] vallen', öfver hvilken från tornen skotten skulle slungas uti lägret. — *falces*, ‚skäror', ‚murhakar'. 3, 14 n. 5. — *testudines* (vanl. ‚sköldtak', 2, 6 n. 4) äro här flyttbara ‚stormtak', liknande *vineae*, hvarom 2, 12 n. 3. — *iidem*. För öfvers. se k. 40 *idem*.

43. 1. Af ett inträffande stormväder betjena sig fienderna för att sätta romrarnes läger i brand: ‚de begynna att mot de med halm täckta barackerna (jfr 3, 29 n. 4) slunga glödande kulor af formad lera samt uppglödgade kastspjut'. Emedan blotta lerkulor icke äro tjenliga att antända, måste antagas att de haft någon tillsats af brännbart ämne. Sannolikast är att leran varit sammanältad med stenkol, hvaraf ett mäktigt lager finnes norr om Sambre, hvarest Ciceros läger var (se till kap. 39). Dylika kulor lära ännu i dag på denna ort nyttjas till att uppvärma kaminer. För att under den för slungandet nödiga klotformen kunna begagnas likt nutidens brandraketer, måste stenkolsbitarne förenas med någon materia *fusilis*, d. v. s. som lät forma sig efter behag. Med *fervefacta jacula* förstås sådane kastspjut, hvilkas jernspetsar gjorts glödande. Eljest förekomma äfven brandpilar omlindade med blånor och annat brännbart, som före afskjutandet påtändes. — *more Gallico.* I Italien voro husen på landet mest täckta med tegel eller takspån af ek och fur; i galliska länderna deremot (redan i norra Italien) begagnades i stället rör, säf, halm och torf. — 2. ‚Dessa (barackerna med sina halmtak) . . . spridde elden till hela lägerplatsen'. Så låter äfven säga sig i svenskan, i st. f. ‚vinden spridde elden'. — *venti magnitudine,* omständighetsabl. (vento acriter spirante, vehementer commoto). — *sicuti parta . . . victoria* är att nära förbinda med *maximo clamore* (‚ett jubelskri som om' etc.). — *agere*, ‚framflytta'. — *ea* = tanta. — *praesentia animi* motsvaras mindre af ordet ‚själsnärvaro', än af ‚oförskräckthet', ‚beslutsamhet'. — 3. ‚fastän . . de hade att utstå ett häftigt

pilregn (en störtskur af pilar)'. — *fortunas,* ‚allt hvad de egde och hade'. — *non modo.* 2, 17 n. 6. — *demigrandi,* ‚öfvergifva (vika från) sin post', ‚draga sig ifrån s[illegible]'. — 4. ‚utan nu (då faran nått sin höjd) stridde de mangrant tillochmed som aldra ifrigast'. *ac* med adversativ och stegrande betydelse. — 5. ‚såsom de skockat sig ända intill vallen och följaktligen (3, 19 n. 3)' etc. Genom *ut* (2, 19 n. 3) angifves en omständighet, hvarmed (såsom orsak) den stora manspillan stod i öfverensstämmelse (såsom verkan). På lika sätt har i svenskan den comparativa conjunctionen *som* blifvit causal. — 6. ‚Sedan lågan åtminstone *något* (saktat sig) aftagit'. *intermissa* medialt, jfr 3, 12 n. 4. Det tillagda *quidem* gifver mera vigt åt orden *Paulum intermissa flamma.* Dessa ablativer stå i causalförhållande till de följande abl. *turri adacta.* Så länge elden häftigt rasade, hade fienderna icke vågat ställa något torn intill vallen på den sida af lägret, hvaråt vinden låg. — *si,* 1, 8 n. 12. *vocare* i den allmännare betydelsen ‚inbjuda', ‚uppfordra'. Derföre är *vocibus vocare* ingen pleonasm, *nutu vocibusque vocare* intet zeugma. — *quorum.* Den i relativet liggande adversativpartikeln måste i svenskan utsättas. — *deturbati* sc. sunt. — 7. ‚och sedan (3, 19 n. 3, jfr 3, 7 *itaque)* blef tornet stucket i brand'. Detta kunde romrarne utan fara göra; ty såsom tornet var ställdt måste lågan häraf sprida sig utåt fältet och icke till deras eget läger.

44. 1. Till den allmänna skildringen af de sinas tapperhet tillägger Cæsar slutligen ett enskildt exempel, hvilket vittnar om den förträffliga anda som rådde i hans här och möjliggjorde segrar värda efterverldens beundran. — *viri centuriones,* ett hedersamt uttryck, ungefär såsom ‚Herrar Centurioner'. — *qui* etc. ‚män som (så tappra, att de) redan voro nära de öfversta centurionplatserne (i legionen)'. 1, 40 n. 1. Den conjunctiva relativsatsen bifogar icke ett blott yttre kännemärke, utan utvecklar en följd af den föregående bestämningen. — 2. *quinam* (kap. 26 n. 3) ‚hvem som'. Här talas i allmänhet. Fästades afseende på de tvänne nämnda personerne, skulle stå *uter.* På samma sätt *alius* (t. ex. 1, 1 n. 2) i st. f. *alter, nullus* i st. f. *neuter.* — 3. ‚och under hela kampanjetiden (alla åren, som de kamperade tillsammans. Jfr k. 33 n. 2) täflade de om värdigheterna under häftig spänning (misshällighet)'. *Simultas,* den afundsjuka oviljan mot en annan, hvilken tillika *(simul)* sträfvar till ett mål, är fröet till öppen fiendskap, *inimicitia,* och hat, *odium.* — *quem locum,* τίνα καιρόν, gr. öfvs. — *spectas,* circumspicis, quaeris. — *quaeque.* Det af Oudendorp uppfunna *quaque* är onödigt och gör det påföljande *pars* olämpligt. — *irrumpit,* ‚bryter han fram emot (mot den rigtar han sitt angrepp)'. Att genast inbryta (intränga) bland fienderna var väl icke möjligt, åtminstone icke förenligt med lansens slungande, som sedan omtalas. Det hårdare utelemnandet af demonstrativet (in eam) saknar icke rhetoriskt skäl. Dylik korthet t. ex. kap. 34 *quam in partem Romani impetum fecerint, cedant.* B. Civ. 1, 77 *Cæsar qui milites — venerant, conquiri et remitti jubet.* — 4. ‚Då kunde naturligtvis icke heller V. hålla sig inom vallen'. — 5. ‚ett lagom afstånd', d. v. s. så pass mycket mellanrum (mellan Pullo och fienderna) som var nödigt för att kasta lansen. — 6. Den lösare ordställ-

ningen, som åt participialsatsen gifver en större sjelfständighet (i st. f. *quem percussum scutis prot.)*, beror här af motsatsen till det följande. — *scutis protegunt.* Det var alltså äfven hos Gallerna sed, att med sköldarne betäcka de fallne. — 7. Samma spjut, som genomborrade skölden, fastnade uti bältet och omvred (bortvred, *avertit)* den häruti fästade svärdslidan. Häraf synes som om, i olikhet med hvad som vanligen antages, svärdet burits vid venstra sidan (hvarest skölden hölls), och *balteus* icke varit ett gehäng öfver axeln, utan en gördel om lifvet. *Verutum*, ett lätt och smärt kastspjut med skarp och djupt inträngande jernspets, lik *veru* (stekspett); ungefär hälften så långt som *pilum*. 1, 25 n. 2. Jfr ock 1, 26 n. 6. — 8. Texten är i samtliga handskrifter förderfvad. De äldsta och flera dertill gifva: *illum vero obscurantur occisum. Gladio comminus rem gerit Vorenus.* Men *obscurantur* var oerhördt, *occisum* ej rimligt sagdt om honom, som redde sig till att utdraga svärdet. Senare afskrifvare tillskapade derföre det föga mer rimliga *illum veruto transfixum arbitrantur;* om hvilken fiendernas mening författaren således skulle hafva skaffat sig underrättelse såsom vigtig att här meddela! Editorerne äro högst skiljaktige. Nipperdey läser: *illum veruto arbitrantur occisum. Gladio comminus* etc. Schneider deremot: *Illic vero obcursat ocius gladio comminusque rem* etc. Sökas likväl ord, hvilka så mycket som möjligt likna den äldsta kända vilseskrifningen *obscurantur occisum*, ledes man snarare till *obcursant ocissume* eller fastmer *velocissume.* Men orden *Illum* (språkenligare *Illinc) vero obcursant velocissime* kunna icke hafva varit annat än ett glossem till de föregående liktydiga *Ad hunc se confestim a Pullone omnis multitudo convertit.* Att hänföra dem till de föregående, bjuda ock andra klassens codices genom följande anordning af nästkommande sats: *Vorenus rem gladio comminus gerit.* Vill man detoaktadt, med Schneider och flera, förbinda dem med subjektet *Vorenus*, föreslås läsarten: *Illuc vero occursat velocissime* (eller åtminstone *ocissume), gladio comminus rem gerit Vorenus.* — 9. ‚nedstörtande uti en fördjupning', i följd af sin egen häftighet. — *rursus*, k. 34 n. 4. — 10. ‚Så omkastade ödet dem båda (liks. drifvande sitt spel med dem) under kampen och täflingen (täflingsstriden), så att, så fiender de än voro, de blefvo hvarandra till hjelp och räddning'. *ut — esset* ej följd-, utan förklaringssats. *Sic* hänvisar på det föregående. *Contentio*, en strid med stark kraftansträngning, bestämmes här närmare genom *certamen*, en kamp som gäller äran.

45. 1. *et maxime* sc. *erat in dies gravior.* I svenskan: ‚och det isynnerhet', eller med utelemnande af copulan: ‚isynnerhet emedan . . . försvaret berodde på allt färre'. — 2. ‚hvilken straxt efter belägringens början' etc. 1, 22 n. 1. *a* här såsom grek. *ἀπὸ* = *ἐνϑὺς ἀπό.* — *fidem praestiterat*, ‚bevisat sin trohet', ‚gifvit prof på sin redlighet'. Detsamma Nep. Att. 4, 4 *fidem praebuit.* — 3. Förmodligen var brefvet lindadt om spjutets handtag. — *effert* sc. ex castris.

46. 1. Sannolikt vistades Cæsar i eller omkring Samarobriva, då han emottog denna oroande underrättelse. Sueton. Jul. 67 *Diligebat (Cæsar) usque adeo (milites), ut audita clade Tituriana barbam capillumque summiserit, nec ante dempserit, quam vindicasset.* —

hora, 3, 15 n. 7. — 2. Huru långt något är aflägset, uttryckes med accus. Dock kan äfven en mätts-ablativ härvid nyttjas, t. ex. 1, 41 extr. *milibus p. XXV abesse.* Jfr 1, 48 n. 1. — 3. ‚C. utrycker (tillika med budets inträffande) genast efter erhållen befallning'. Likaså t. ex. *cum prima luce*, ‚omedelbart efter dagens inbrott', *cum occasu solis copias eduxit*, ‚såsnart solen gick ned'. — *sciebat* sc. Cæsar. — 4. ‚om det utan olägenhet för det allmänna bästa kunde låta sig göra'. 1, 35 n. 5. *posset*, k. 11 n. 3. — *ex proximis hib.*, sannolikt Trebonii vinterqvarter. Se kap. 24.

47. 1. ‚i. e. parte exercitus praemissa, ad curanda et prospicienda, quae secuturo exercitui erant necessaria'. Morus. — *praeficit*, ‚gifver öfverbefälet (commandoet)'. — *ei attribuit.* Dativen saknas väl här i de flesta mss., men är af Cæsar vid detta verbum annars allestädes utsatt. — 2. ‚krigskansliet', ‚ämbetsarchivet', innehållande räkenskaper, tabeller, offentliga berättelser o. d. — *tolerandae*, 1, 28 n. 5. — *relinquebat*, impf., emedan han ännu var i begrepp att afresa; ej fulländad handling. — *non ita multum*, 4, 37 n. 2. — *in itinere* får icke förbindas med *moratus*. — *ad eum. ad*, såsom ofta, om fiendtlig rigtning. — 3. i. e. si fecisset, ut fugae similis esset profectio. I annan mening t. ex. *eruptionem facere* etc. 3, 29 sista anm. — 4. *veritus, ne — non posset.* Då *ne* efter verba metuendi uttrycker farhåga, att något kunde hända, som vi ville undvika, så betecknar *ne non* (grek. μὴ οὐ) fruktan, att det icke skall ske, hvilket vi gerna önskade. Deremot är *vereri ut* vara bekymrad för framgången, betvifla att något skall lyckas. Den negativa betydelsen af *ut* är blott skenbar. — *praesertim quos* = pr. quum eos. Se till 2, 30. — *remittit*, rursus mittit, rescribit. — 5. *tria milia passuum longe.* Den öfverflödiga tillsatsen *longe* tillhörde det omständligare fornspråket, måhända äfven hvardagsspråket. — 6. *equitatus peditatusque*, ‚i kavalleri och infanteri', genitivus epexegeticus till *omnes copias.* I st. f. apposition användes i många fall i latinet förbindelsen med genitivus.

48. 1. ‚fastän han sviken i sin förhoppning (1, 8 n. 7) att kunna samla tre legioner hade måst inskränka sig till (låta sig nöja med) tvänne'. *Redire* (jfr *redigere* 4, 3 n. 8) afbildar tillbakaskridandet ifrån en eftersträfvad högre ståndpunkt. — *magnis itineribus*, ‚i ilmarscher'. — *equitibus Gallis*, ej *Gallicis*. 2, 7 till *Cretes*. — *deferat*. 4, 27 n. 4. — 2. *Graecis conscriptam litteris* betyder icke nödvändigt mera än ‚grekiskt skrifvet'. 1, 29 n. 1. Men Dio Cassius (40, 9) och Polyaenus (Strateg. 8, 23, 6) intyga, hvad som ock kunde förmodas, att detta bref var skrifvet på grekiska språket, icke latinskt med grekiska bokstäfver. — 3. *ab hostibus* så ställdt, emedan latinska språkbruket fordrar, att de motsatta begreppen föras hvarandra så nära som möjligt. Jfr k. 3 n. 5. — *tragula*, 1, 26 n. 6. — *periculum veritus*, ‚tela Romanorum veritus. Itaque quasi unus ex hostibus eminus pugnans tragulam adjecit'. Hotom. — *ad turrim. ad* uttrycker rigtningen som kastspjutet tog. — 4. Incendia aedificiorum illud vulgare incursionis hostium signum. Hirtius 8, 3 §. 2. — *omn. dub. expulit*, ‚förjagade (upplöste med ens) allt tvifvelsmål.'

49. 1. Omnes copias et armatas et numero milia LX fuisse

demonstratur. — *data facultate*. Omissa a Gallis obsidione opportunitas data est nuncii ex castris emittendi, neque erat periculum, ne ut antea (c. 45) jam in conspectu Romanorum deprehenderetur. — *repetit*, iterum petit; *referat*, iterum ferat. — *diligenter*, ‚omtänksamt', ‚nitiskt', ‚försigtigt'. — 2. Skulle ju direct i brefvet hafva hetat: *Hostes a me discesserunt omnemque ad te multitudinem converterunt*. Reflexivt bruk af *convertere* är ej vanligt hos Cæsar. — 3. Den för vårt språkbruk främmande ordställningen innebär så mycket som *Quibus litteris circ. m. n. Cæsari allatis Cæsar suos facit certiores*. Inkastandet af hufvudsubjektet midt ibland ablativi absoluti medför sålunda en närmare förbindelse med desamma. Jfr 2, 11 n. 2. — *animo confirmat*. Ablativen uttrycker till hvad del de blifva confirmati. På samma sätt *animo deficere, paratum esse* etc. — *tantulis copiis*, abl. absol. — 4. ‚men nu (under de omständigheter som numera inträdt), då han nämligen visste att ..., ansåg han sig tryggt kunna låta bli att skynda så mycket: han gjorde [alltså] halt' o. s. v. Frånvaron af conjunction låter följden omedelbart frambryta. — *exigua per se* (‚redan i och för sig', ‚genom sjelfva sin beskaffenhet'), ut castra *vix VII milium hominum*. De tvänne legionerna hade således under striderna betydligt hopsmultit. 2, 5 n. 7. — 5. Trossen hade qvarlemnats i Samarobriva. — *angustiis viarum*, ‚genom gatu-afsmalningar', d. v. s. derigenom att han gjorde gatorna smala. Åtta sådane (tre tvärsöfver) skuro ett romerskt läger.

50. 1. ‚rytterifäktningar'. När tvänne adjectiva utan copula äro förbundne med ett subst., låter vanligen det ena af dem förbinda sig med subst. till ett sammansatt begrepp. — *ad aquam*, d. ä. vid den förutnämnda bäcken, hvarest båda delarne sammanträffade vid vattenhemtningen. Man slog gerna läger i närheten af något vattendrag. — 2. exspectans, *si forte*. 1, 8 n. 12. *forte*, ‚tillfälligtvis', antager efter *si, nisi, ne, num* bet. ‚möjligtvis', ‚tilläfventyrs'. — *in suum locum* betyder närmast ‚till det ställe hvarest han befann sig'; men detta var tillika ‚ett ställe fördelaktigt för honom'. — *exploratis*, ‚om det lyckats att utkunskapa'. — *obstrui*, på sätt som i nästa kapitel omtalas. — *jubet* upprepadt behöfver ej i svenskan återgifvas.

51. 1. för *si vel — vel*. Det första *seu* (af *si ve = si vel*) står alltså i sin ursprungliga betydelse. — *ac*, ‚ja tillochmed'. — 2. För att befästa fiendernas öfvertygelse om romerska härens feghet, hade Cæsar låtit ‚igenbygga lägerportarne', men blott ‚för syns skull med enkla stabbar af torfvor', hvilka således, när utfallet skulle ske, i hast kunde bortrödjas; ehuru fienderna trodde det vara fruktlöst att på den vägen (*ea* adv. = per portas) försöka att bryta sig in uti lägret. — *videbantur*, sibi videbantur, opinabantur. — *vallum manu scindere*, ‚med blotta handen rifva vallen'; ett tecken till förakt. — *eruptione*, 3, 6 n. 2. — *armis exuit*, ‚afväpnar'; ej att förstå ordagrannt. 3, 6 n. 4.

52. 1. ‚Han gat ej (ansåg det ej vara värdt) att vidare förfölja, emedan skogar och träsk lago i vägen och han icke mera insåg det vara någon möjlighet att tillfoga fienderna tillochmed blott en obetydlig förlust'. *Vereor* med inf. ‚sky', ‚ej gitta' att göra ngt. Begreppet af *parvulus* är stegradt genom *etiam = vel*.

parv. detrimento dativus finalis till *locum relinqui.* — 2. ‚sedan han låtit framföra legionen (till mönstring), märker han, att icke hvar tionde man (ej en ibland tio) blifvit utan sår'. — *appellat,* ut eos collaudet atque cohortetur, *ὀνομαστὶ παρεκάλεσεν.* — *certius* ej adj. (i sådant fall plur.: *certiora cogn.). cognoscit,* 4, 11 n. 6. — *rem gestam proponit,* ‚beskrifver hela händelsen', Sabini och Cottas nederlag. — 3. *hoc* är en ablativus causae, hvarpå det följande *quod* hänsyftar. — *laetatio,* ‚jublande' (starkare än *laetitia),* ett *ἅπαξ λεγόμενον.*

53. 1. ‚af Remerna', för hvilka det var angeläget, att Labienus så snart som möjligt erhöll denna tidning. — 2. *oreretur,* såväl här som 6, 9 och 7, 28 enligt de äldsta codd. Äfven hos Livius och Tacitus läses flerestädes formen *orĕrer,* hvilken således måste erkännas jemte *orīrer* (4de conjug.). — *quo clamore* (1, 6 n. 1) — *fieret.* Conjunctiven till betecknande af de ropandes afsigt. — *circum,* 1, 10 n. 9. — *trinis hibernis,* ‚i trenne särskilda vinterläger' (ickedestomindre abl. modi). Deremot *terna castra* med distributiv betydelse. — 3. ‚Ty sedan [underrättelsen om] den der sorgliga händelsen med Sabini död blifvit allmänt utspridd'. *de* angifver en närmare bestämning till *incommodum.* — 4. ‚gjorde sig underrättade om, hvad beslut de öfriga Gallerna fattade'. *reliqui* således nominativus. — Genom *quin* — *acciperet* utföres närmare hvad som redan i allmänhet blifvit angifvet genom det till *nullum tempus intercessit* fogade *sine sollicitudine.* — *In his,* sc. quae ex omni Gallia ad eum afferebantur. — *quaestore.* Endast några få och mindre ansedda codd. hafva *legato.* — *longius,* likasom *amplius* (3, 6 n. 3), utan inflytande på constructionen (om hvilken k. 46 n. 2). Jfr 4, 1 n. 6.

54. 1. *denunciare,* ‚låta veterligt varda', om ett tillkännagifvande med bestämdhet, allvar och hotelser. — *alias . . . alias,* 3, 21 n. 3. — *in officio,* k. 3 n. 3. — *adventu in Galliam Cæsaris* = adveniente in Galliam Cæsare. — *publ. consilio* att förbinda med *conati.* — 2. ‚jagade från thron och fädernesland'. Äfven Carnuterna hade befriat sig ifrån den af Cæsar insatte Tasgetius (k. 25), emedan de icke genom sådane påtvungna höfdingar ville låta göra sig beroende af Rom. — *satisfaciendi* här säkrare än *satisfaciundi,* ehuru sådane äldre former (t. ex. *faciundi* 1, 7) på ett och annat ställe synas hafva blifvit brukade af Cæsar. — *ad se venire,* sc. ut parituros se Cæsari ostenderent senatores et obsidum loco apud eum essent. — *dicto* dativ. 1, 40 n. 11. — *principes belli inf.* ‚som gjorde början med kriget' (= qui primi bellum intulerunt). — *omnibus* sc. Galliae populis. — 3. *praecipuo honore habuit.* B. Civ. 1, 77; 3, 47 *magno in honore habere.* På samma sätt säges både *loco* och *in loco, numero* och *in numero habere.* — 4. *Gallici belli officiis,* ‚tjenster bevisade under galliska kriget (kriget mot gallerna)'. Dylik korthet 4, 16 n. 5. — *fuerit,* 2, 21 sista anm. — 5. ‚Och jag vet icke om man just så mycket bör förvånas deröfver'. Detta öppna tillstående (jfr 3, 10 n. 2) blef dock utan inflytande på Cæsars förfarande. Annan mening gåfve *haud scio an mirandum sit. Haud* är icke enahanda med *non:* det nekar subjektivt och derföre problematiskt, men med affekt; *non* objektivt och assertoriskt eller apodiktiskt. — *compluri-*

bus aliis de causis Cæsari memoratu forsitan odiosis. ‚Man hatte sich von der ersten Betäubung erholt, und das Joch war zu neu, um nicht zu schmerzen. Gallien zahlte 40 Millionen Sestertien an jährlichem Tribut; Sommer und Winter musste es die Legionen unterhalten; ein Gebiet nach dem anderen wurde verwüstet. Die Menge fühlte die Knechtschaft, die Grossen erbitterte überdies der Verlust ihrer Einkünfte und ihres Ansehns'. Drumann, Gesch. Roms 3. p. 312. — *praeferebantur* sc. eo tempore (usque ad illud tempus), quo tantam existimationis jacturam faciebant.

55. 1. ‚utlofvade penningesummor'. Kap. 20 n. 2. — 2. i st. f. *quum, ut dicebant, bis experti essent.* Kap. 6 n. 5. *expertos* absolut: ‚gjort erfarenhet'. — *amplius* 1, 35 n. 2. — 3. Det ena nomen tjenar att närmare bestämma det andra. — 4. *tota Gallia,* ‚öfver hela Gallien', ‚Gallien alltigenom'. Så sättes adj. *totus* **utan** *in* icke allenast vid nomina propria, utan äfven appellativa, som hafva ortlig betydelse, för att beteckna utsträckningen öfver hela ytan. Jfr 1, 41 n. 5 *locis apertis.* — *publice privatimque,* ‚såväl för sina stater som för egen del', ‚i staternas (statens) och eget namn'.

56. 1. *ultro,* ‚utöfver hvad han fordrat', ‚mer än han kunnat vänta'; ‚frivilligt', ‚sjelfmant'. ‚*Ultro* faciens quasi fines vel postulationis vel exspectationis transgredi et addere aliquid de suo cogitatur'. Jfr k. 40 n. 7. — *deföre,* ‚torde (kunde) komma att saknas'. De af det föråldrade *fuo,* gr. φύω, härstammande *forem, fore* innebära egentligen icke samma factiska visshet som *essem* och *futurum esse.* — 2. *Hoc,* sc. armatum concilium indici. — *quo,* i. e. ad quod indictum concilium armatum, s. ad cujusmodi concilium. — *lege communi,* d. ä. efter en lag, som gäller för hela Gallien. Samma abl. 1, 50 n. 1. — 3. ‚hvem som då sist inträffar vid folkförsamlingen blir inför allas ögon dödad under alla möjliga marter'. *convenit* är perfectum. Likasom efter lagstilen upprepas samma verbum *(convenire,* äfven i fråga om en ensam). Jfr 6, 37 *neque quam in partem quisque conveniat, provident.* Läsarten förkastad af Oud. och Schn. (hvilka antaga *venit)* finnes i femton och deribland goda codd. äfvensom i de äldsta editioner. *novissimus.* Antimeria. 1, 47 n. 4. — *supra,* k. 3. — *fidem,* 4, 21 n. 4. — *discessisse,* defecisse. — 4. Så uttrycktes romerska senatens förfarande mot upprorsstiftare. Jfr 2, 28 till *senatores.* — *huc,* ad has ipsas civitates. — *ac prius,* ‚och dertill redan förut'.

57. 1. ‚hyste alls ingen farhåga för (i afseende på) sig och sin legion, var fastmer betänkt på att'. Motsats genom asyndeton. *nihil,* 2, 20 n. 4. — 2. i. e. Postquam a Cingetorige orationem Induciomari cognovit Labienus. Cf. cap. 18 n. 1 *rebus cognitis a captivis.* — *sub,* ‚nära intill'. — *alias,* 3, 21 n. 3. — *plerumque,* ‚vanligtvis', är icke att förbinda med *omnes,* utan med *conjiciebant.* — 3. ‚och sökte sålunda på allt möjligt sätt föröka fiendernas förmodan om hans feghet'. Samma strategem hade Cæsar användt emot Nervierna (k. 49). *timorisque. que* explicativum. *augebat,* imperf. conatus, såsom k. 9 n. 5.

58. 1. På *en* natt insläpptes uti Labieni läger *alla* grannstaters ryttare. Härigenom lyckades förhemligandet. — *arcessendos. arcessiendos* Leid. pr. Se till k. 11. — *custodiis,* ‚vaktposter'. — *aut,* ‚eller tillochmed'. — 2. *cum* (af äldre edd. här utelemnadt)

utsättes ofta af Cæsar äfven då bestämningen till ett verb uttryckes genom ett subst. med sitt adj. (abl. modi). T. ex. 2, 11 *magno cum strepitu egressi.* — *dispersi ac dissipati*, ‚åt skiljda håll och i lösa flockar', ‚i spridda och oordnade hopar'. 4, 4 n. 5. — 3. ‚befaller uttryckligen'. Jfr k. 22 n. 6. Eller ock kan *interdicit* i öfversättningen förflyttas till det prohibitiva *neu quis* etc. — *proterritis*. Praepos. *pro* uttrycker ofta rörelse framåt med häftighet. — 4. *peterent*, impf. efter praes. hist. (blott codd. interpolati hafva *petant*). 4, 6 n. 1. Detoaktadt fortsättes med praesens *vulneret*, likasom för att antyda ifver och häftighet i befallningen. Annan vexling k. 11 n. 3. — *viderit* (‚med egna ögon sett') conj. perf.; *occiderint*, conj. fut. exact. — *mora reliquorum*, ‚genom uppehåll med de öfriga', ‚genom något af sysselsättning med de öfriga fienderna uppkommande dröjsmål'. Jfr k. 54 n. 4. — *his*. Bong. pr., Par. pr. etc. ‚Satis constat, *hic* pronomen etiam ad sequentia spectare et quae nondum commemorata sint, ut animo loquentis obversantia et ita praesentia demonstrare'. Schn. — 5. ‚Med framgång krönes af lyckan mannens plan, och just som Induciomarus skulle gå öfver floden (således var nära att undkomma) blef han ertappad'. *et* explicativum (= ‚då nämligen'). Floden *Maas* skiljde Remernas område från Trevirernas.

SJETTE BOKEN.

Innehåll.

I. *Hotande uppror förekommet.* Redan före vintrens slut blifva Nervierna genom plötsligt infall underkufvade, och de efter föregående årets nederlag återstående sju legionerna tillökade med trenne nya. Tidigt på våren afväpnas likaledes Senoner, Carnuter och Menapier samt genom listigt angrepp de starkt rustade Trevirerna, hvilka kallat Germaner till hjelp. Kap. 1—8. II. *Förnyad Rhenöfvergång.* Sveverna, straffbare för hjelpsändningen till Trevirerna, draga sig undan till sin yttersta skogsbygd. I stället för bragder beskrifver Cæsar Germanernas seder och inrättningar i sammanhang och jemförelse med Gallernas. K. 9—28. III. *Förödelsekrig mot Eburonerna.* Med eld och svärd hemsökes land och folk vidtomkring; dock efterspanas förgäfves Eburonerkonungen Ambiorix. Närboende folk inkallas att plundra; men 2000 Sugambriska ryttare äro nära att intaga ett romerskt läger. K. 29—43. IV. *Räfsteting. Vinterqvarter.* K. 44.

1. 1. *dilectum habere*, ‚hålla (anställa, förrätta) utskrifning'. Såväl *dilectum* som *delectum habere* förekommer hos auctorerne, men hvarken, i denna mening, *diligere* eller *deligere*, utan *legere milites*. Att dömma af codd. synes Cæsar allestädes hafva skrifvit *dilectum*. I republikens första tider plägade vid utskrifning rotvis fyra ynglingar i sender utses och fördelas på de fyra legioner, hvilka då merendels årligen uppsattes. Se Polyb. 6, 20. Här omtalta utskrifning verkställdes i Italien (kap. 32). Trupp-

förstärkning var nödig efter det Titurianska nederlaget (5, 26—37, jfr 5, 24 n. 3), hvilken framgång för fienderna, ehuru den blef utan vidare påföljd, eggade dem till nya företag. — 2. Pompejus hade år 55 f. Chr. fått sig tillerkändt proconsulatet i Spanien på 5 år, men lät denna provins förvaltas af sina Legater Afranius och Petrejus, och under förevändning att han måste sörja för republikens väl — helst öfveruppsigten öfver hufvudstadens proviantering och hela spanmålshandeln blifvit honom uppdragen — qvarstannade han sjelf vid (i närheten af) Rom utan att nedlägga det militäriska öfverbefälet (*cum imperio*). Inom sjelfva staden fick ingen uppehålla sig, som stod i spetsen för en armé. Såsom ‚sörjande för republikens väl' borde Pompejus nu kunna afstå till Cæsar den truppafdelning, som i dennes egen provins blifvit utskrifven för att användas i Spanien. *consulis sacramento rogavisset*, ‚låtit afgifva trohetsed till sig såsom consul (den ed han såsom consul egde att fordra)', eg. frågat (*rogavisset*), om de ville med ed (*sacramento*, abl. instr.) förpligta sig till krigstjenst (*an velint jurati nomen dare militiae*. Festus). *Sacramentum* (af *sacrare*), en ed hvarigenom någon fullkomligt hängifver, viger sig åt en annan, har ej samma allmänna betydelse som *jusjurandum*. — 3. ‚i det att han ansåg det vara särdeles maktpåliggande i afseende på Galliens tänkesätt äfven för framtiden'. Genom *ad* vid *interest* uttryckes i hvilket hänseende, stundom äfven för hvilket ändamål (hvartill) något är angeläget. Jfr 5, 40 n. 4. — *videri* = cerni, intelligi. 2, 18 sista anm. — *facultates*, ‚hjelpmedel', ‚tillgångar', ‚krafter'. — *id*, sc. quod detrimento affectum sit. — *sarciri*, ἐπανορθοῦσθαι, gr. öfvs. Det pleonastiska compositum *resarciri*, som hvarken tillhör Cæsars eller i allmänhet gyllene ålderns språkbruk, läses väl i de flesta codd. (*tempore resarciri*), men har sannolikt tillkommit genom dubbelskrifning. *sarciri*, Haun. pr., Vind. pr., Oxon. et fortasse And., edd. Ald. et sqq. — *augeri*, plerique codd. et edd. prim. — 4. ‚Då Pompejus gjort denna uppoffring för det allmänna bästa och den enskilda vänskapen'. Han var ännu i godt förstånd med sin svärfader Cæsar och tillsände honom en fullständig legion, utan att härom tillfråga senaten, hvilket tillkännagifver det tillstånd af anarki, hvari republiken befann sig. Vid borgerliga krigets utbrott återtog Pompejus samma (‚första') legion (8, 54), hvilket ej litet bidrog till fiendskap. — *confecto* — *constitutis* (‚bildade', ‚uppstälda'). 3, 1 n. 3. — *duplicatoque*. *que* expl. (‚och sålunda'). De af Eburonerna tillintetgjorda cohorterna voro till antalet femton (5, 24 n. 3). — *disciplina*, ‚tukt', ‚goda samhällsordning', ‚stränga militärsystem'.

2. 1. ‚De uppvigla oupphörligen'. Jfr 1, 10 *ire contendit*. — *Inventis n. civitatibus*, sc. a quibus impetrare poterant. — 2. ‚de gifva hvarandra edeliga försäkringar'. *confirmant* sc. *rem*, eller fastmer att fatta absolut. — *obsidibusque de pecunia cavent* sc. Treviri Germanis et Germani a Treviris, illi dandis, hi accipiendis obsidibus. — *societate* blifver närmare bestämdt genom *foedere* (liksom en ‚helig allians'): *foedus* är näml. det med viss helgd afslutade förbundet. — 3. I den asyndetiska satsraden *Nervios* cet. . . *esse in armis, Senones ad imperatum non venire, Treviros Germanos* . . *sollicitare* (men i anseende till tvetydigheten uttryckt pas-

sivt) behöfde den först anförda satsens subjekter en närmare sammanslutning och begränsning *(ac Menapios)*. Jfr 3, 20 n. 6. — *ad imperatum*, ‚på (efter) hans befallning'. Hvarom se 5, 54. — *consilia communicare* icke blott ‚meddela sina planer', utan ‚göra gemensam sak'. — *maturius*, ‚temligen tidigt'.

3. 1. Conjunctiven uttrycker Cæsars afsigt att förekomma Nervierna. Jfr 2, 12 n. 1. — *praeda militibus concessa*. Cæsar var alltid frikostig mot sina soldater. Den dagliga solden blef af honom förökad från 5 till 10 ass. — 2. i. e. instituto suo (1, 50 n. 1), s. ut quotannis facere consuerat (5, 1). — 3. på det att man tydligen måtte se, att en sammansvärjnings undertryckande ansågs af honom vara mera angeläget, än hvad annat som helst. — *civitatemque patrum* suorum *memoria conjunxerant* Parisii iisdem Senonibus, quibus erant confines; sed hujus conspirationis participes fuisse non existimabantur. — 4. I sitt läger vid Samarobriva (5, 53) uppträdde Cæsar på talarplatsen och förkunnade inför hären och de galliska höfdingarne, att de uteblifna Senonerna m. fl. måste betraktas såsom upproriska, hvadan för det närvarande ingen landtdag kunde hållas, utan skulle efter upprorets dämpande förläggas till Lutetia. *pro suggestu* aliquid pronunciare, likasom *pro tribunali* edicere, *pro rostris* laudare, ‚på (från) talarestolen', då man vid *pro* har att tänka sig ett framträdande. På midten af lägrets hufvudgata (via principalis, s. principia) var en upphöjd plats, *suggestus*, bildad af sten, torf eller timmer. Från denna höllos tal till soldaterna, afkunnades domar o. s. v. Vid densamma funnos äfven gudarnes altaren och arméens standarer.

4. 1. *Τοῦτο δ' αὐτοὺς ποιεῖν ἐπιχειροῦντας* (scil. *εἰς τὰς πόλεις συνιέναι*) *ἡ τοῦ Καίσαρος προέφθασεν ἀγγελία*. Gr. öfvs. — 2. i. e. negotium adeundi et deprecandi suscipiunt Haedui. Cf. *adire aliquem per nuncios, per epistolam*. Alltå *adire* i sådan bet. som då i svenskan säges t. ex. ‚gå till Hofrätten', ‚ingå med ansökan', ‚inkomma med en skrifvelse'. — *fide*, ‚skydd'. — *pet. Haeduis*, abl. abs. (ej dat.). — *veniam dare*, låta ngn få som han vill, hafva öfverseende med hvad ngn begått (mindre än *ignoscere)*. — *aestivum tempus* tempus *instantis belli, non* tempus *quaestionis esse arbitratur* (så de bästa codd., andra *arbitrabatur)*; så att *tempus* i afseende på de följande genitiverna antager betydelse af *opportunitas*. Skulle, efter vanliga åsigten, genit. bero blott af *esse*, borde man äfven kunna säga *aestatem instantis belli esse* o. s. v. — 3. I. e. Obsides imperat centum: hos etc. Jfr 5, 44 n. 6. — *Ferre* ej sällan i bet. af *accipere* (såsom *responsum, repulsam, dona, laudem, praemia ferre)*, dock så, att det tillika innebär, att ngn bortgår med hvad han fått. — *Peragit concilium* Lutetiam translatum.

5. 1. ‚Sedan han i denna landsdel skaffat lugn, vänder han all sin diktan och traktan till kriget mot Tr.' *et mente et animo insistit* (= incumbit) är således ‚med hela sin själ', tanke- och viljekraft. 3, 19 n. 8. Grekerna sade *εἶναι ὅλον* eller *ὅλον καὶ πάντα πρός τι* eller *ἔν τινι*. — 2. ‚det hat, han ådragit sig', emedan han af Cæsar hade blifvit insatt till konung. *merere*, månända beslägtadt med *μέρος*, uttrycker här blott delaktighet af ngt. Gen. *civitatis* hörer mera till det följande *motus*, än till

det föregående *odio*. *exsistat*, subito oriatur. Vanligtvis nyttjas detta verbum om hvad som oväntadt frambryter, inträffar. — 3. ‚emedan han ansåg det för alldeles afgjordt, att Amb. icke skulle i öppet fältslag mäta sig med honom, tog han i noggrannt öfvervägande, hvad annat denne möjligen kunde taga sig till'. I det vanligare *proelio decertare* är mera att tänka på det afgörande i striden, än på någon täfling. — *perpetuis*, ‚sammanhängande', ‚fortlöpande'. — *congredi cogeretur*, i st. f. necessitate *coactus* (s. *quum cogeretur) congrederetur*. 2, 19 n. 2. Å ena sidan var angeläget att Menapiernas hjelp i förväg undandrogs Ambiorix, å andra borde han hindras att — såsom sista utväg — stöta till Trevirerna och de med dem förbundna Germanerna från andra sidan Rhen. *congredi*, *συμμαχίαν ποιεῖσθαι*; annat 1, 39 n. 3. — *ad Labienum in Treviros*. Labienus, som i början af vintren hade sitt läger i Remernas land, måste således — hvad förut icke blifvit omnämndt — efter Induciomari nederlag hafva flyttat sig öfver Maas. Jfr kap. 7.

6. 1. ‚Cæsar delar nu sina troppar . . . och framrycker i trenne divisioner'. *partitus* (af det deponentiala *partior*) förekommer ofta i abl. absol. med passiv betydelse. — *quaestore*. 1, 52 n. 1. — *legatos*, ‚underhandlare'. — 2. ‚Han . . sade dem (bestämdt) uttryckligen, att han skulle betrakta (behandla) dem såsom fiender, derest' o. s. v. Stundom utsättes praep. *in* i denna förbindelse, t. ex. kap. 32 *in hostium numero duceret*. Jfr 5, 54 n. 3. — *finibus recipere*. Abl. instrumenti (ej loci). Så ock *castris se tenere (exercitum continere)*. — 3. ‚Sedan dessa saker blifvit noga bestämda', genom de ömsesidiga försäkringarne om freden och fredsvilkoren. — *custodis loco*, ‚såsom uppsyningsman'. Commius hade att tillse och för Cæsar inberätta, huru Menapierna betedde sig. Om samma man se 4, 21 och 27.

7. 1. *peditatus* etc. 5, 47 n. 6. — *bidui via*. Af andra författare (t. ex. Cic. Att. 5, 16 *quae aberant bidui)* utelemnas ofta *via;* Cæsar deremot afhåller sig äfven från vanliga ellipser. *via* är att fatta såsom för sig bestående ablativ angifvande afståndet (beror icke af det efter comparativen utelemnade *quam)*. 5, 46 n. 2. — 2. ‚men *då* få de höra, att tvänne legioner, som blifvit skickade af Cæsar, hade ditkommit'. En med *quum* temporale inskridande händelse af hufvudsaklig och afgörande betydelse kan i svenskan lösas från bisatsformen. — *a mil. p.* se till 5, 32. — *aliquam*. 5, 10 n. 2. — *impedimentis*. Labienus hade nu hela arméens tross i sin vård (k. 5). — *flumen*, möjligen en biflod till Maas eller Mosel. — *neque hostes transituros*, nisi eos elicuisset. — *auxiliorum* sc. Germanorum. — *spes*, ‚väntan'. — *Loquitur* itaque. Jfr 5, 49 n. 4. — 3. ‚han ville icke sätta på spel (äfventyra) sin egen och krigshärens hela välfärd'. Neddragandet från en lugn och lycklig till en osäker och vådlig ståndpunkt afbildas mera genom uttrycket *in dubium devocare*, än genom det vanligare *in dubium vocare*. — 4. ‚såsom [det var att förmoda då] af det stora antalet galliska ryttare sjelfva sakens natur åtminstone bevekte några att såsom galler vara galliskt sinnade'. *ut* expl. 3, 8 n. 3. Det af membranerna bestyrkta *Gallos* behöfver således icke uteslutas, blott fattas såsom apposition och icke förbindas med

nonnullos. Jfr 5, 27 *Non facile Gallos Gallis negare potuisse.* — *pr. ordinibus,* 5, 30. — *convocatis.* Paulo vehementius, quod praebent nonnulli codd., *coactis.* Coguntur *milites, manus, cohortes,* similia; convocantur *centuriones* (3, 5), *principes* (1, 16), *legati* (4, 23), *consilium* (1, 40). — 5. ‚bryta upp med mera buller och förvirradt skri, än romerska folkets vana medför', utbrister Cæsar med romarens stolta sjelfkänsla. *maj. strepitu* abl. modi; eljest äfven med *cum* (5, 58 n. 2). — *in,* 2, 22 n. 2.

8. 1. *quum* med praes. indic. i det lifligt fortskridande talet. Kap. 7 n. 2. — 2. ‚då romrarne nu voro så förskräckte, var det för långsamt (blott tidspillan) att' etc. Acc. c. inf. beroende af ett i *cohortati* liggande verbum dicendi. — *praesertim,* 2, 30. — *impeditam,* ‚belastad med packning'. — 3. ‚tveka icke [i sitt beslut] att sätta öfver floden och inlåta sig i drabbning [tillochmed] på en för dem ogynnsam mark'. Heldre ville Trevirerna afstående från Germanernas hjelp öfvergifva sin förmånliga ställning och, hvarhelst ödet så fogade, leverera batalj, än släppa ur händerna fiender så fåtaliga och så uppskrämda. Beslutet att öfvergå floden innebar alltså tillika ett beslut att hålla fältslag med romrarne, hvilka de snart måste upphinna. Det förra öfvergick till handling, hvaremot det sednare, till följe af Labieni krigslist, icke kunde verkställas. Uttrycket *transire et proel. comm. non dubitant* blifver således här icke helt och hållet liktydigt med ‚de öfvergå och sammandrabba utan tvekan' (jfr k. 2 n. 1). Utgående från sådan åsigt har Schneider funnit sig föranlåten att utesluta ordet *proelium* och fatta *committere* i betydelse af *se committere.* — 4. ‚ännu alltjemt gifvande sig skenet af att aftåga drog sig Labienus framåt i sakta mak, för att locka alla fienderna öfver floden. Nu (sedan alla väl hunnit komma öfver) . . . utropar han: Se här, mina krigare, det tillfälle J hafven åstundat: fienden hafven J fast på en trång och obeqväm plats' o. s. v. Rimligtvis hade soldaterne, hvilka planen hittills icke fått delgifvas, med knot uppbrutit. Fienderna åter hade ingenting lärt af det strategem, hvilket samme anförare kort tid förut mot dem hade brukat (5, 58). — 5. ‚Med detsamma kommenderar han frontförändring och rätning af lederna för att gå emot fienden'. Se 2, 25 till *signa inferre. ad* = contra, adversus. — *infestis signis ad se ire,* d. ä. i angripande ställning, anfallsvis. — 6. ‚kunde icke uthärda anfallet en gång (så mycket som första anfallet)' — för att ej tala om något längre motstånd, hvilket väl ingen gång varit att vänta. Jfr 2, 17 n. 6. — 7. Mera regelbundet: *Quorum civitatem recepit Labienus eos equitatu consectatus;* men den framträngande bisatsen drager till sig och styrer relativet. *civ. recepit,* ‚återtog staten', bragte de affällige åter till lydnad. Trevirerna hade nämligen föregående året (5, 2—4) underkastat sig romrarne, men gjort uppror. — *percepta* säger mera än *cognita* eller *audita;* antyder ock storheten af händelsen. — *receperunt.* Upprepandet af samma ord är hos Cæsar icke ovanligt. Blott få mss. hafva *contulerunt,* hvilket Oudendorp föredragit. ‚Certe in verbo *recipere* inest etiam timoris significatio'. Cf. 4, 16 *se trans Rhenum in f. S. receperat.* — *Cum iis,* ‚på samma gång som de'. — 8. ‚högsta civila och militära makten'. *Principatus* är den furstliga eller konungsliga värdigheten, *imperium* det dermed förbundna öfverbefälet.

9. 1. Fortsättning till kap. 6. — *duabus de causis.* Jemför de IV, 16, 19 angifna bevekelsegrunder. — *contra se.* Snarare hade *ipsum* varit att vänta. — *miserant* Germani qui trans Rhenum incolebant. — *paulum supra* etc., alltså något sydligare, närmare Coblenz. 4, 17 n. 1. *paulum* angifver en utsträckning. Eljest *paulo supra* (c. 19). — 2. ‚På det (af 4, 17) bekanta och vedertagna sättet' att bygga bro. — *oreretur.* 5, 53 n. 2. — 3. Af de många ställen (t. ex. I, 24, 48, V, 8, 17, 18), hvarest *equitatus* af Cæsar nämnes särskildt och i motsats till *exercitus, copiae, milites, legiones,* visar sig, att rytteriet numera betraktades såsom en egendomlig och afskiljd corps, icke såsom en verklig del af legionerna. — *petunt* har allmännare betydelse än det bifogade *orant.* — 4. ‚så att icke till följe af hans allmänna hat mot G.' *comm. odio* abl. causal. — 5. ‚om han skulle önska ännu mera gislan (mera till hvad han redan fått). *amplius* substantiviskt för *ampliorem numerum;* ej enahanda med *plus. vellet,* jfr 5, 11 n. 3. — *dare poll.* 2, 30 sista anm. — *Cognita Cæsar* etc. Jfr 5, 49 n. 3. *Cognoscere causam,* ‚undersöka saken'. — *accepit* — *perquirit,* en vanlig temporalvexling; t. ex. 2, 13 *accepit* — *ducit.* I en sämre codex lärer finnas *accipit.* Nipperdey (likasom fordom Clarke) har antagit detta och, som vanligt, dragit med sig Oehler, Kraner, Doberenz etc.

10. 1. Det synes som om Cæsar verkligen väntat och önskat sig ett anfall af Sveverna inom Ubiernas område. Sjelf förskansad hade han ingenting att frukta af en illa utstyrd här, hvilken af brist på lifsmedel snart skulle i en missgynnande ställning tvingas till en afgörande strid. — *rem fr. providet.* Se till 5, 8, hvarest *rei fr. prov.* — *deducant* sc. de pascuis. — *penitus,* ‚djupt in i landet'. — 2. Bisatsen i oratio obliqua står med indicativus såsom förklarande (likasom parenthetisk) tillsats af den skrifvande. Utgjorde den deremot en del af det indirecta talet, måste stå conjunctivus, som härvid alltid förblifver regelmässig. Jfr 5, 11 n. 4. — 3. ‚denna sträckte sig långt inåt och (stängande) skyddande likt en naturlig mur afhöll den Cheruskerna från Sveverna och Sv. från Ch. och förhindrade dem (å ömse sidor) från oförrätter och infall'. Verbet *prohibere* har likasom en dubbel function, då dermed äfven närmare bestämmes, hvad den mellanliggande skogen afhöll det ena folket ifrån att utöfva mot det andra.

11. 1. ‚Då vi nu kommit till detta ställe', begynt att tala om Germanien och dess folk. Då dessutom inga bortom Rhen utförda bedrifter voro att beskrifva, fann Cæsar så mycket mera lämpligt att här gifva en sammanhängande skildring af Gallien och Germanien, för efterverlden vigtigare än berättelsen om någon slagtning. — *in omn. pagis partibusque,* ‚i alla distrikter och delar'. Tillägget af det allmänna namnet *partibus* utvisar att *pagis* här icke får tagas för noga i en bestämd (för Gallien egendomlig) och speciel betydelse. Parti-hufvudmännens gemensamhet var nämligen icke gifven i och med någon viss politisk indelning. Nämnda tillägg har Nipperdey icke förstått och derföre velat utmönstra. — 2. Utelemnandet af praep. *in* i detta sednare membrum (‚in omnibus codd. praeter interpolatos') låter de följande orden hastigare och starkare framträda (‚utan snartsagdt *hvartenda hus*').

Jfr 1, 44 n. 10. Då Cæsar beskrifver, huru Gallien var genomsplittradt af partier, lägger han i dagen just det förhållande, som gjorde landet till ett så lätt rof för inkräktaren. — 3. ‚och de, som efter folkets (partiförvandternas) mening äro i besittning af det mesta anseende, stå i spetsen för dessa partier, män af hvilkas godtfinnande och afgörande alla deras vigtigaste angelägenheter och beslut bero'. *quorum* — *redeat* innehåller en följdbestämning (jfr 5, 44 n. 1 *qui* etc.), hvaremot den föregående (indicativa) relativsatsen utgör subjekt till *principes sunt*. 5, 24 n. 4. — *Itáque* = Et ita. Det i vissa codd. af 2:dra klassen befintliga *Idque* föredrages af Schneider såsom mera brukligt. — 4. ‚att ingen ... skulle sakna nödig hjelp (skydd)'. *Egere* står här i sin egentliga betydelse. — 5. *τοὺς μὲν γὰρ ἑαυτοῦ ὑπηκόους ἕκαστος τῶν ἀρχόντων θλίβεσθαί τε καὶ πιέζεσθαι οὐκ ἐᾷ*. Gr. öfvs. — 6. ‚Alldeles samma förhållande är med Gallien i stort'. Gen. *totius Galliae* beror alltså af *ratio*.

12. 1. Vid Cæsars ankomst till Gallien framstodo hufvudsakligen Seqvanerna i motsats till Hæduerna. Förut hade eljest af samma faction Arvernerna varit de mest betydande. Se 1, 31. — *jacturis*, ‚uppoffringar'; egentligen om det som kastas öfver bord för att i en storm rädda den öfriga laddningen. — *tantum antecesserant*, eg. ‚gått ett så långt stycke framom'. Jfr *paulum* k. 9. — *publice jurare* = *jurejurando civitatem obstringere* 1, 31. — *nihil* ... *consilii*. 5, 38 n. 3. Vanligt är genitivens skiljande från det regerande nomen. T. ex. 5, 53 n. 4. — 2. Det våldsamma inkräktandet af en del af det hæduiska gränslandet egde utan tvifvel rum då Seqvanerna nödgats åt Germanerna utrymma tredjedelen af sitt område. 1, 31. — 3. Såsom vanlig och säker tillflykt, då någon fara hotade en med romrarne förbunden nation, hade Divitiacus 'begifvit sig till senaten i Rom för att begära hjelp, men återvändt med ofullständigt uträttadt ärende'. Väl hade han öpnat underhandlingar om hjelp, men ännu dröjde det mer än ett årtionde innan densamma genom Cæsar kom Hæduerna till godo. *imperfecta* är allmänna läsarten i codd. (*infecta* And. Ox. Havn. pr. Vind. pr.). Liv. 1, 54 *ut re imperfecta redit Gabios*. — 4. ‚Sedan tillfölje af den genom Cæsars ankomst inträffade förändringen i förhållandena Hæduerna fått tillbaka sin gislan', o. s. v. (2, 26 n. 2). Ariovisti fördrifvande medförde vigtiga förändringar för de galliska staterna, ej blott i afseende på factionerne. — *reliquis rebus*, quibus gratia dignitasque amplificari poterat. — *dimiserant*, ‚måst uppgifva'. — 5. ‚och emedan det var tydligt, att dessa kommo lika långt (som Hæduerna) i gunst hos Cæsar'. *adaequare* sc. Hæduis. *intelligebatur* impersonelt. — *inimicitias*. Singularformen sällsynt. — *Conjungi* här medialt. — 6. ‚hängåfvo sig åt R. till skyddsförvandtskap'. *Dicare se alicui* starkare än *dare*; ‚dicatur enim perpetuo, datur ad tempus'. *Dedicare*, ‚inviga', ‚de iis, quæ ad deorum cultum proxime pertinent'. — *collectam* = comparatam. Ordet synes valdt för att antyda den synnerliga lätthet, hvarmed Hæduerna utan eget åtgörande sattes i besittning af ett stort anseende. — 7. ‚Så stodo nu sakerna, så att de ojemförligt mäktigaste voro Hæduerna' o. s. v. Den omvända ordställningen *haberentur Haedui* — *Remi obtinerent*, kallad Chiasmus (af *χιάζειν*,

ställa korsvis), tjenar att eftertryckligt framhålla motsatserna. Jfr t. ex. 2, 10 *et de expugnando oppido et de flumine transeundo.*

13. 1. ‚I hela Gallien (månne äfven hos Belgerna?) utgöres det folk, som är af något slags betydenhet och anseende, af tvänne klasser (stånd): det lägre folket betraktas nämligen snartsagdt som trälar, får på egen hand intet (våga) företaga, icke deltaga uti någon rådplägning’. ‚So fehlte es Gallien an V o l k s- kraft, ohne welche kein Staat lange Dauer sich versprechen kann’. Lippert. *aliquo sunt numero,* jfr grek. *ἐν (λόγῳ καὶ) ἀριθμῷ (ἐναρίθμιον) εἶναι.* Præp. *in,* som här i några codd. finnes tillagd, plägar icke af Cæsar framförsättas då verbet *esse* betecknande ett tillstånd förbindes med ett subst. som har adjectivtillägg. (Jfr kap. 6 n. 2.) *aliquo,* 5, 10 n. 2. *honore,* jfr 1, 31 n. 16. *plebes* (med gen. *plebei,* 5. decl.) gammal form för *plebs, nullo* för *nulli* (jfr 5, 27 *alterae).* — *Sed* leder tillbaka till themat efter sidoberättelsen om *plebes.* — *druides, -um,* af Cicero och Tacitus declineradt *druidae, -arum,* möjligen för likheten med de grekiska scribenternas *δρουίδαι.* Namnet på denna de gamla celternas prestcast kan dock svårligen, såsom Plinius vill, vara af grekiskt ursprung, äfven om dess celtiska härledning är oafgjord. Enligt somliga skall druid betyda en ‚inspirerad’ eller ‚vis man’. Jemte druiderna nämnes af Strabo särskildt barder och siare *(τρία φῦλα τῶν τιμωμένων διαφερόντως ἐστί, Βάρδοι τε, καὶ Οὐάτεις, καὶ Δρυΐδαι).* Barderna beledsagade krigarne i fält och förherrligade deras bedrifter. — 2. ‚De förra hafva befattning (bestyr) med gudstjensten, ombesörja offentliga samt äfven enskilda offer, och meddela undervisning (underrättelser) i religionssaker’. *Interesse* om ett verksamt, administrativt deltagande (jfr 7, 87). Under *rebus divinis* förstås enkannerligen offren, såsom väsendtligaste delen af den hedniska culten. *religiones* omfattande allt hvad som hörer till det religiösa föreställningssättet, äfven dermed sammanhängande företeelser, såsom omina, portenta, prodigia, somnia, sortes. — *Ad hos* sc. druides. Tydligare hade varit *eos.* — *disciplinae causa, τῆς παιδείας χάριν (τοῦ διδάσκεσθαι ἕνεκα).* — 3. ‚och i allmänhet stå druiderna i stort anseende hos gallerna’. *que* utvidgar. 3, 19 n. 3. — 4. ‚om någon vare sig enskild person eller stat icke (förblifvit vid) fogat sig efter deras afgörande (utslag), utesluta de den ifrån deltagandet i offren’. *qui* adj.; längre ned *(si qui ex reliquis)* substantivum. 5, 26 n. 3. *populus.* Oudendorpska läsarten *publicus* är osäker, opassande och språkvidrig. — *decedunt* sc. de via. — *quid .. incommodi,* jfr k. 12 *nihil .. consilii.* — 5. ‚intet käromål från dem blifver upptaget och ingen ärebevisning får tilldelas dem såsom andra’. *jus reddere,* ‚skipa lag’. *communicatur* sc. cum iis. Att hänföra det till *his,* hindrar det härmed förenade *petentibus,* och dessutom ovanligheten af detta verbs dativ-construction. — 6. ‚i händelse flere stå hvarandra nära i anseende, tvista de om rummet [och få sin täfling afgjord] förmedelst druidernas omröstning, ja äfven någongång med vapen’. Såväl den förra som de sednare betraktas såsom m e d e l för tvistens slitande. Läsarten är här af Nipperdey återstäld efter de bästa handskrifter. ‚Qui codicem interpolatorum principem recensuit, et reliqua paulum immutavit et post verba *suffragio druidum*

adjecit *adlegitur*. Debebat certe *deligitur*, ut et Oudendorpius monuit, et is intellexit, qui id verbum in Bong. pr. supra scripsit'. — 7. Carnuternas land var någorlunda midtligt och tjenligare än något annat för dessa årliga sammankomster. Såsom begagnad för sådane församlingar utvisas i nejden af Chartres en plats utmärkt genom stora uppresta klippblock. — *considunt*, ‚sitta till doms'. — 8. ‚Denna institution', hela druid-inrättningen och läroformen.

14. 1. Denna sats förklarar orsaken till hvad som i den föregående säges. — *versuum*. Forntidens vise klädde gerna sina läror i poetisk och gnomisk drägt. — 2. ‚Mången qvarstannar derföre tjuge år i denna skola'. Handskrifternas sifferbeteckning *(XX)* har i editionerne blifvit utskrifven *vicenos*. Distributiv uppfattning är likväl här icke nödvändig, knapt lämplig. — 3. ‚Och de (druidernas lärjungar) anse det icke vara lofligt att uppskrifva dylika saker, ehuru de vanligtvis i andra ämnen (som pläga vara föremål för skriftlig uppteckning), såsom (t. ex.) i offentliga och enskilda räkningar och förteckningar, betjena sig af grekisk bokstafsskrift'. Något eget alfabet måste gallerna således icke hafva egt. Kännedomen om det grekiska kunde hafva utbredt sig ifrån Massilia. Jfr 5, 48 n. 2. — *videntur* sc. druides. — *qui discunt* omskrifver ett substantiv. Jfr 2, 18 n. 2. — 4. ‚en sak som efter vanligheten händer de flesta, (nämligen) att de i förlitande på det skrifna försumma' etc. *quod* är icke conjunction. *ut* står epexegetiskt. Jfr 3, 2 n. 2. — *hoc* förbereder den följande infinitivsatsen. — *animas*. *Anima* är själen såsom l i f, *animus* såsom h ö g r e f ö r m å g a. ‚*Anima* est, qua vivimus, *animus*, quo sapimus'. — *ad alios*, andra menniskokroppar. Pythagoreerne utsträckte metempsychosen äfven till djur och plantor. Druidernas lära behöfver icke betraktas såsom lån från dessa. ‚Nonne potuit eadem sententia pluribus in mentem venire? Qui enim, cetera indocti, credunt, animas non interire, hi, quippe sensibus et adspectabili mundo adsueti, quam proclives erunt ad comminiscendum aliquod superstitis animæ habitaculum, quam corpore sejunctam vivere vix videntur intelligere posse'. Morus. — 5. Hvarken läran om själavandringen, eller den undervisning, som efteråt omnämnes, hörde till druidernas hemliga kunskap. Det præluderande *hoc* (i abl.) efterföljes här af abl. absol. Jfr 5, 52 n. 3. — *terrarum*, ‚jordklotets'. — *de rerum natura*, ‚om de skapade tingens väsende'. — *vis*, kraft, makt i allmänhet; *potestas*, makt, såvida den är rigtad utåt, har ett herradöme. — *disputant*, *διαλέγονται*, disserendo tractant, ‚anställa grundliga (resonnerande) undersökningar'.

15. 1. ‚Det andra (verldsliga) ståndet är riddarnes'. Med *equites* förstås således icke blott ‚ryttare'. — *incidit* är perfectum (i bisats med *quum* om det som förnyar sig eller p l ä g a r ske. 4, 33 n. 2), men kan i svenskan återgifvas med præsens. Jfr 5, 56 n. 3. — 2. Med *uti* följer en närmare utföring af saken, likasom k. 14 n. 4. — *ambactus*, ‚tjenare' (‚der Freund oder Diener, der uns den Rücken wahrt', Grimm Gesch. d. d. S. 133), är icke latinskt, icke heller celtiskt: heter i gotiska Bibel-öfversättningen *andbahts*. Det följande *clientesque* är således (enligt 3, 19 n. 3) ett generellare, ej (enligt 3, 15 n. 4) blott förklarande tillägg. — 3. ‚Detta är den enda personliga och politiska inflytelse, som de-

känna till'. Jfr Tac. Germ. c. 13 *magna principum aemulatio, cui plurimi et accerrimi comites. Haec dignitas, hae vires ... in pace decus, in bello praesidium.*

16. 1. ‚Samtliga gallernas folk (för att nu äfven tala om andra galler, än druider och riddare) är synnerligen begifvet på (gudstjenstligheter) gudstjenstliga bruk'. *omnium* läses i de bästa codd. Mera löpande är *omnis*. Med *religiones* förstås yttre saker, som höra till religionen: heliga bruk, offer. — *grav. morbis.* Enligt allmänna folktron voro svåra sjukdomar att anse såsom straff tillsända af vredgade gudamakter. — *periculisque,* ‚och i allmänhet (eller annars) i faror'. *que* vidgande, likasom kap. 15 *clientesque.* Jfr k. 13 n. 3. — *pro victimis,* d. ä. på det sätt som offerdjur pläga slagtas. — *immolaturos.* Objektet härtill är *homines.* — *vita hominis* .. *hominis vita.* kap. 12 n. 7. — *publice* måste nära förbindas med *instituta.* — 2. ‚Andra [slagta icke menniskorna på samma sätt som offerdjuren, utan] hafva kolossala gudabeläten med lemmar bildade af flätadt vide hvaruti menniskorna instoppas lefvande, och sedan dessa (se 5, 24 n. 4) blifvit stuckna i brand, finna de olycklige sin död i lågorna'. ‚Dann hiess es gleichsam: der Gott hat sein Opfer verschlungen, und ist mit ihm verschwunden'. Herzog. Cæsar, som sjelf någongång tillät sig menniskooffer (Dio Cass. 43, 24), berättar lugnt och kallblodigt; Cicero deremot (pro Fontejo c. 10) yttrar sig med häftighet öfver denna *immanis ac barbara consuetudo,* likasom i allmänhet de mera bildade romrarne ifrade emot gallernas grymma bruk, tills ändtligen kejsar Claudius ‚druidarum religionem apud Gallos diræ immanitatis, et tantum civibus sub Augusto interdictam, penitus abolevit'. Suet. Claud. c. 25. — 3. ‚Dödandet af sådane, som blifvit beträdde med stöld, eller med stråtröfveri, eller i allmänhet någon betydligare förbrytelse'. 3, 17 n. 9. 1, 44 n. 10. — *defecit,* likasom kap. 15 *incidit.* — 4. ‚nödgas man äfven gripa till oskyldiga offer'. 5, 29 n. 3.

17. 1. ‚Den gud, som de mest dyrka, är Mercurius: af honom hafva de flera bilder, än af någon annan'. Cæsar öfverflyttar på de galliska gudarne romerska namn, efter den motsvarighet han tyckte sig finna, och uppräknar dem i den ordning de företrädesvis dyrkades. — *viarum atq. it. ducem,* ‚vägvisare och beledsagare på resor'. — 2. ‚M. gifver första anvisningen till handaslöjder och konstarbeten'. — 3. ‚At denne egna de merändels, då de beslutat hålla drabbning, det, som de förut tagit i kriget: de (i kriget eller under de föregående plundringarne) tagna djuren, som blifvit öfriga (tilläfventyrs ännu ej förtärts), offrar man, och andra saker sammanbringas till *ett* ställe'. *devovent* = dedunt, offerunt. Det följande innehåller den närmare förklaringen. Clarkes conjectur *quum superaverunt* behöfver icke anlitas. *Superare* för *superesse,* såsom t. ex. Liv. 22, 40 §. 8 *non solum nihil ex raptis in diem commeatibus superabat, sed ne unde raperet quidem quidquam reliqui erat.* — *posita tollere,* ‚borttaga det vigda', *ἀνατεθέντα κλέπτειν.*

18. 1. Traditionen om härstammandet ifrån jordens gud, grekernes *Pluto,* romrarnes *Dis pater,* häntyder på gallernas förmenta ursprunglighet i sitt land. Jfr 5, 12 n. 1. *omnes* är nomi-

nativus. *proditum* = traditum. — 2. Att gallerna bestämde tidsafdelningarne efter den mörka delen af dygnet (räknade nätter i st. f. dagar) vill Cæsar ställa i förbindelse med deras härkomst ifrån den gud, som bodde under jorden i mörkret. Samma beräkningssätt har likväl äfven hos många andra folk varit i bruk, hvarom ännu talesätt påminna, såsom engelska *seven-night, fortnight.* Hos de gamla nordboarne gällde den mörka årstiden såsom pars potior anni, då vikingen under sotad ås fick hvila efter sommarens bragder. Man sade t. ex. *tólf vetra gamall.* — *finiunt* = definiunt. — 3. Dygnet räknades alltså från solnedgång till solnedgång. Detsamma anmärker Tacitus om germanerna (c. 11): *nox ducere diem videtur.* — *quum adoleverunt.* 4, 33 n. 2. — *ut* = adeo ut.

19. 1. Efter värdering af de egodelar, hvilka bruden medför såsom hemgift, förenar mannen dermed en motsvarande andel af sin egen förmögenhet, hvarefter denna afskiljda egendom tillökas med den årliga afkastningen och förvaras till arf för den af makarne, som öfverlefver. Annorlunda var förhållandet hos germanerna: der emottog qvinnan ingen hemgift, intet arf, intog deremot inom familjen en mera aktad plats. Jfr Tac. Germ. capp. 8, 18. — *Viri*, subjekt i en periodisk sats. — *pecunia* i allm. ‚förmögenhet' (penningar och penningevärde), egentl. om nomaders egendom, af *pecus*, ‚quod in pecore pecunia consistebat pastoribus'. — *ratio habetur*, ‚föres räkning'. Annan bet. 5, 27. — *uter eorum, ad eum*, mascul. genus potius. — *vita superarit*, i. e. superstes alteri fuerit. — *vitae necisque habent potestatem*, sc. eandem, quam in ipsos habet vel lex vel magistratus, non ut pro lubitu necare viris uxores, patribus liberos liceat. Schn. — *decessit. venit.* Se k. 15 till *incidit.* — 2. ‚om något (någon omständighet) rörande hans död blifvit föremål för misstanka', näml. att någon af hustrurna skulle hafva varit skulden dertill. Af uttryckssättet (*ejus — de uxoribus*) synes som skulle polygami hafva varit sedvanlig åtminstone för de galler, hvilka med sin förmögenhet kunde uppväga flera hemgifter. Jfr 1, 53 n. 2. — *in servilem modum*, d. v. s. såsom i Rom anställes ransakning med slafvar. En anklagare kunde nämligen i vissa criminalfall fordra, att den anklagades slafvar medelst tortur tvingades att tillstå sanningen. — 3. ‚om misstankan befunnits grundad'. — *excruciatas* sc. uxores, non solum scelere convictam aut convictas. Äfven detta liknade det förfaringssätt, som i Rom endast emot slafvarne i ett hus kunde ega rum, i händelse att deras herre af några ibland dem blifvit mördad. — 4. ‚ja (till och med) kort före vår tid'. — 5. ‚då (riktiga, fullständiga) rätt högtidliga likbegängelser förrättades (begingos, firades)'. Den vanliga betydelsen af particip. perf. pass. fasthålles icke alltid: ej sällan betecknar det såsom ett particip. præs. eller imperf. något **liktidigt** med verbum finitum (hufvudsatsen). T. ex. 4, 10 n. 5. Förbiseendet häraf har vållat commentatorernas misstydningar af detta ställe.

20. 1. ‚De stater som gälla för att hafva en bättre organiserad styrelse'. *commode*, ‚behörigt', ‚fullkomligt', ‚i god ordning', *εὐαρμόστως*, betecknar ändamålsenlighet, skicklighet, utbildning. — 2. ‚hafva genom lag bestämdt (hafva det lagstadgande)'. *san-*

ctum partic. af *sancio*. 1, 15 n. 2. — *rumor*, ‚rykte', löst prat; *fama*, ‚sägen', allmänt tal. — *deferat*, ‚anmäla'. 4, 27 n 4. — *quod ... cognitum est*. Jfr 5, 6 n. 5. — *terreri*, *impelli*, verba media att öfversätta genom låta. 5, 7 n. 2. — *facinus*, vox media: en vigtigare (djerf, obetänksam) handling. — *judicaverunt*, perf. efter pron. rel., jfr k. 15 till *incidit*. — *produnt*, ‚framlägga', ‚offentliggöra'. — *quae visa sunt* sc. occultare. — 3. ‚Om en statssak (ett statsföretag) får ingen lof att tala annat än i folkförsamlingen och med dess begifvande'. *per concilium* innebär mera än *in concilio*: uttrycker icke blott läglighet (‚vid tillfälle af folkförsamling'), utan äfven befogenhet.

21. 1. ‚De hafva hvarken druider till att förestå gudstjensten, ej heller bry de sig mycket om offren'. Så mycket visste Cæsar om germanerna, att, om ock något slags prester hos dem funnos, dessa icke utgjorde ett afskiljdt och mäktigt stånd med ett så utbildadt religionsväsende som hos gallerna. — 2. ‚Såsom gudar antaga de allenast dem, som de sinnligen förnimma och af hvilka de ögonskenligen (omedelbart) hafva något godt'. Vår författare fann germanernas religion särdeles enkel. Isynnerhet i jemförelse med den krigiska sinnesrigtningen syntes honom det religiösa elementet obetydligt framträda. Så i religiöst som i politiskt och socielt hänseende visade sig alltså germanerna som ett helt annat folk än gallerna. För öfrigt var det icke Cæsars afsigt att lemna någon utförlig beskrifning af hvad han icke närmare kunde känna. — *numero*, k. 6 n. 2. *Solem et V. et L.* 3, 20 n. 6. *consistit*, ‚stannar vid', ‚inskränker sig till'. — 3. *Τοὺς ἐξ αὐτῶν ὅτι πλεῖστον χρόνον ἀγάμους διαμένοντας μάλιστα ἐπαινοῦσι.* Gr. öfvs. Jfr Tac. Germ. c. 20 *Sera juvenum Venus; eoque inexhausta pubertas* (vigor corporis). *permanserunt*, såsom *judicaverunt* k. 20. — *hoc ali* — *ali hoc*, k. 12 n. 7. Det dubbla *ali* har i mss. blifvit förbytt till *alii* — *alii*, hvilket ytterligare haft till följd, att det sednare *hoc* i de flesta codd. blifvit utstött. *statura*, ‚kroppsstorlek', 'kroppslig längd'. — *perluuntur*, medium. Præp. *per* uttrycker badandet af hela kroppen. Jfr 4, 1 n. 11. — 4. *parvis renōnum tegimentis*, ‚skynken af renshudar'. Till åtskilnad från *pellibus*, ‚hela hudar', utmärkes med *parvis tegimentis*, ‚skörten', ‚skynken', något partielt och tillika specielt genom tillägget af *renonum*. Enligt somliga skulle med *reno* förstås sjelfva ‚renen'; men denna betydelse är hvarken bevisad eller här tjenlig, då ‚renshud' ändock icke skulle kunna heta *tegimentum renonis*, hvilket betydde ‚ett täcke lagdt på renen'. Enligt öfriga uttolkare vore *reno* namnet på ett slags klädnad förfärdigad af skinn, eller just af renshud (likasom ‚renskinnspels', ‚renskinnskappa'): alltså ‚de bruka reno, som är en manteldrägt', eller ‚små jackor, som heta reno'; en uttydning, som är allt för konstgjord. Äfven om *reno* var namnet på ett skinnplagg — intyg finnas af Varro, Sidonius m. fl. —, måste denna benämning vara hemtad af sjelfva ämnet, men skinnet kallas efter djuret. Jfr *βασσάρα*, räf, räfskinn, räfskinnsklädnad. Isidorus (Orig. 19, 23), då han talar om vissa folkslags klädedrägter, nämner följande beklädningssätt såsom egendomligt för germanerna: *Rhenones* (nomen a *Rheno* flumine derivatum fingebat) *sunt velamina humerorum et pectoris usque*

ad umbilicum atque intortis villis adeo hispida, ut imbrem respuant; quos vulgo reptos vocant, eo quod longitudo villorum quasi reptat; de quibus Sallustius: ‚Germani intectum rhenonibus corpus tegunt' (beklädda med sina renshudar voro de så godt som oklädda). Fastän renen i aflägsna århundraden till någon del kan hafva varit för Germanerna hvad den ännu är för Lapparne, är dock möjligt att romrarne, genom de handelsidkande Massilienserna, tidigare hade kännedom om renshudar och deraf förfärdigade kläder, än sjelfva djuret och dess inhemska namn blef för dem bekant.

22. 1. ‚Åkerbruket bedrifva de icke med synnerlig ifver'. Likväl idkades af dem åkerbruk. Jfr 4, 1. Tac. Germ. c. 15. Gallerna hade i denna del hunnit längre. *Non studere* rei = *non magnopere operam dare.* — *carne.* Ej *carneque.* 3, 20 n. 6. — *magistratus ac principes.* Öfverheten utgjordes af höfdingar. — 2. ‚de stammar och förvandtskaper, hvilkas medlemmar samfäldt förenat sig'. Genom tillägget *cognationibusque etc.* tillkännagifves, att *gentibus* här icke får tagas i sin vanliga vidsträckta betydelse. — 3. Det fulla uttrycket skulle heta: *quantum agri visum est, tantum eo loco, quo visum est, attribuunt.* Jfr 2, 19 n. 2. — *cogunt* sc. *eas.* — *latos fines,* ‚vidsträckta jordbesittningar'. — *potentioresque.* Äfven detta är att fatta såsom ett exegetiskt *que.* — *dissensionesque* utvisar att *factiones* icke är att fatta såsom kap. 11. — 4. ‚på det att de må hålla folket i ro (ordning) genom en förnöjsam sinnesstämning (genom att göra det tillfreds med sin belägenhet)'. Abl. *aequitate* är instrumental. — *cum potentissimis* i st. f. *cum potentissimorum opibus.* Jfr 3, 14 n. 5.

23. 1. Jfr 4, 3 n. 1. *vastatis finibus,* ‚genom gränslandets ödeläggning'. — 2. ‚Detta anse de för ett synnerligt bevis på sin tapperhet, att' etc. *Hoc,* som närmast visar tillbaka på det föregående *(solitudines habere),* utföres vidare genom en epexegetisk sats. Jfr k. 14 n. 4. — *prope.* Före Oud. lästes i allm. *prope se* (efter Leid. pr. Ox. Havn. pr.). — *hoc,* jfr k. 14 n. 5, är att hänföra till det föregående. — *defendit,* 1, 44 n. 6. — *ut* = adeo ut. — *principes regionum* bestämmas närmare såsom *principes pagorum.* Se till 4, 22 extr. — *minuunt,* ‚i godo bilägga'. — *Atque* ej enkelt förbindande (‚När nu någon ... förklarar' etc.). — *profiteantur,* ‚må anmäla sig (uppgifva sina namn'). — 3. 'som tycka om både saken (företaget) och personen'. *hi, qui* påpekar deltagarne såsom vid hvarje sådant tillfälle tillstädesvarande. Jfr 5, 58 *his, qui.* — *ex his* sc. qui se sequi velle professi erant. — *desertor,* ‚svikare', som drager sig undan då det gäller. — *fides derogatur,* ‚förtroende frånkännes (fråndömmes'). — 4. ‚Att bära våld på en främling anse de icke tillåtligt'. Germanerna berömmas företrädesvis för att hafva hållit gästvänskapen i helgd. Tac. Germ. 21. — 5. *quaque de causa,* ‚så i ett som annat ärende (hvilket det än må vara'). Nipperdey följer här Leid. pr., Scal., Havn. pr., hvilka hafva *quacumque. Quisque* antager någongång betydelse af *quilibet* eller *quivis;* t. ex. 7, 22 *ad omnia imitanda, quae ab quoque traduntur.* 4, 5 n. 3. — *prohibent.* Hårdare utelemning af demonstrativet *(eos).* — *sanctos habent,* ‚betrakta såsom okränkbare'. — *communicatur* sc. *cum iis.*

24. 1. Af det föregående visa sig germanerna mera krigiska

och tappra, än gallerna. — *quum*, ehuru temporalt, med conj. efter det obestämda *fuit tempus*. — *Eratosthĕnes* från Cyrene i Libyen († 192 f. Chr.), bibliothekarie i Alexandria under Ptolemæus Euergetes, har skrifvit en kosmografi, som tjenat Strabo till ledning. — *video* sc. ex Cosmographia Eratosthenis. — *bellicae laudis opinionem*, ‚anseende för krigisk skicklighet'. *opinio* i objektiv bet. *laus* om den egenskap, hvarigenom berömmet förvärfvas. — *inopia*, ‚medellöshet', ‚brist'. *egestas*, ‚armod', ‚torftighet', fortfarande brist. *patientia*, ‚tarflighet'. — 2. i st. f. *in qua Germani (permanent)*. Præpositionen, som stod vid det föregående pron. demonstr., bortlemnas (såsom ock verbet) vid pron. relativum. Så t. ex. Nep. Cim. 3, 1 *incidit in eandem invidiam, quam pater suus*. Cic. ad Att. 8, 15 *in eadem opinione fui, qua reliqui omnes*, fullständigt *in qua reliqui omnes fuerunt*. Nipperdey afviker från codices. — 3. Från de till germaniskt lefnadssätt öfvergångne Volkiska Tectosagerne återvänder nu författaren till talet om gallerna i allmänhet. — *provinciarum*, ‚de romerska besittningarne', galliska och spanska provinserna. — *ad copiam atque usus*, ‚till välstånd och mångahanda behof'. — *ne se quidem ipsi* skulle noga taget heta *ne ipsi quidem se*, alldenstund eftertrycket egentligen ligger på *ipsi*. Den nära förbindelsen mellan *se ipsi* har gifvit anledning till den ställning som blifvit vald. Jfr till 3, 6 n. 3.

25. 1. Emedan germanerna icke, såsom romrarne (1, 37 n. 5), visste måttet på sina dagsmarscher, kan den ofvan nämnda *(demonstrata)* Hercyniska skogens bredd icke noggrannare bestämmas *(aliter finiri)*, än att den ‚sträcker sig nio dagars väg för en vandringsman utan packning'. Acc. *iter* (här i sin egentliga bet.) angifver utsträckningen. — 2. ‚i rak sträckning efter Donauströmmen', hvilken ansågs för Germaniens gräns i söder. Tac. Germ. 1. *regio* (af *regere*, ‚rigta') här i sin grundbetydelse. Så ock *diversis ab fl. regionibus*, ‚i olika från flodens lopp afvikande rigtningar'. — 3. ‚och det gifves ingen i detta Germanien (den del af Germanien, hvarest Cæsar just nu stod med sin här), som antingen kan säga sig hafva kommit till någon ända på den skogen, fastän' o. s. v. *qui se aut*, fri ordning i st. f. *qui aut se*. — *multaque* (vanliga läsarten *multa* strider emot mss.) sluter sig ej till det närmast föregående. — 4. ‚sådane som knapt förekomma annorstädes; af hvilka de, som företrädesvis torde skilja sig från de öfriga och synas värde att omtala, äro följande'. Conjunctiverna innebära en antydning om författarens ovisshet och en hänvisning till andras utsago.

26. 1. *Bos* kallades af romrarne hvarje större gräsätande djur med horn och klöfvar. I det djur, som här beskrifves, igenkännes renen *(Cervus Tarandus*, Linn.), hvilken likväl icke har *ett*, utan *tvänne* horn. Att under de äldsta t'ders strängare klimat renen funnits på germaniska kontinenten, är äfven bevisligt deraf, att ben och horn af detta djur der mångenstädes påträffas i gamla torfmossar. — 2. ‚Från dess spets utbreda sig vidsträckt liksom flata händer och grenar'. De grenar, som utgå från renens horn (likvisst icke från dessas spetsar), beskrifvas just af zoologerne såsom ‚flathandslika'. Detta hindrar icke Kraner, Seyffert, Doberenz m. fl. att uttyda *palmae* med utväxter eller knölar på träd. —

3. Detta är något charakteristiskt: äfven honan (ren-kon) har horn, af samma skapnad som hannens; men de äro mindre. I de öfriga arterna af hjortslägtet äro deremot honorna hornlösa.

27. 1. ‚Der (i Hercyniska skogen) finnas äfven såkallade elgar'. *Alces*, ett ord, som det synes, af Caesar infördt i latinska språket, uttalades *alkes* (nära *alges*). Öfver namnets motsvarighet är intet tvifvel; men beskrifningen är oriktig. Professor Nilsson anser det vara påtagligt, att Cæsar icke sjelf sett något af de tre egna och märkvärdiga djurarterne i Germaniens urskog, hvilka han således blott efter andras berättelser anför. Jfr k. 25 n. 4. — 2. ‚Dessas gestalt och (olika hudfärg) spräcklighet är snarlik (2, 11 n. 1) getternas'. Elgens färg är ofvan brunaktigt mörkgrå, något blekare framåt; benen blekare gulbrunaktiga; mage och bröst svartaktiga o. s. v. Äfvenså är geten icke enfärgig, såsom hästar, hjortar, rådjur, utan har annan schattering på magen, fötterna o. s. v. Denna jemförelse förfelas, om med den enda cod. Oxon. läses *capreis*, ‚rådjur'. *capris*, Syllepsis, jfr k. 22 sista anm. — *paulo antecedunt*. Immo multo antecedunt. Elgen är det största nu lefvande vilda landtdjur i Europa, och har fordom varit betydligt större. — *mutilaeque sunt cornibus*. Nilsson (Fauna I. s. 493) säger, att detta troligen är att förstå om elgen sedan han fällt, eller ock om elgkon. — 3. ‚ben utan ledknotor'. Benens styfva utseende kan hafva gifvit upphof till denna underliga sägen. — 4. ‚om de genom något olycksfall komma omkull, förmå de icke att resa sig upp (komma på fötterna igen) eller ens lyfta på sig'. "Les incommodités attribuées à l'*alces* par César le sont encore aujourd'hui à l'élan (*Elend, Ellend* des Allemands) par le peuple. C'est une tradition derivée probablement de ce, que le mot *élend* veut aussi dire en allemand *misérable*". Cuvier. *conciderunt*, 4, 33 n. 2. Jfr nedan *reclinaverunt*. — *paulum modo*, något, om också icke mycket, jfr 4, 25. — 5. ‚antingen lossa de vid rötterna alla träd på det stället eller hugga de i dem blott så mycket, att öfversta utseendet af dem såsom faststående blifver qvar (så att, om man ser på dem upptill, det synes, som stode de ännu oskadde)'. Måhända har denna fabel sin upprinnelse af någon missförstådd berättelse, såsom att elgen fångades i gropar anlagda i hål på gärdesgårdar, som bestodo af huggna träd, hvilka ledde till gropen, och att när elgen deri nedföll, kunde han ej åter stiga upp. Nilsson, Fauna ss. 494, 497. — *Huc*, i. e. in his, ‚uppå dessa'. 1, 42 n. 4. — *infirmis*, ‚veka', ‚bräckliggjorda', ‚svagtstående'.

28. 1. ‚Ett tredje slag [af vilda djur] äro de såkallade uroxarne'. *Ur* eller *ure* är gamla germaniska och skandinaviska benämningen. Denna oxart, hvilken sedan 300 år tillbaka ingenstädes förekommer i vildt skick, har i forntiden varit kringspridd öfver en stor del af Europa. Ur jorden uppgräfda skeletter visa, att denna vildoxes storlek säkert öfverträffat alla nu lefvande europeiska djur, och att således Cæsars uppgift, att den varit föga mindre än elefanten, just icke är så öfverdrifven, som man påstått. Bör icke förvexlas med *bison-oxen*, tyskarnes *Auerochs*, som ännu qvarlefver på Kaukasus samt i Bialowesha-skogen i Lithauen. Nilsson. — 2. ‚af samma utseende, färg och skapnad

som vår tama oxe'. Således måste romrarnes tamoxar hafva varit svarta; ty denna färg hade, enligt Nilsson, uroxarne. — *neque etc.*, en sats som vidare utförer den föregående. — *studiose* hörer icke till finitum, utan till participiet. Så ock nedan. — *in publicum*, 'till folkförsamlingen', 'till offentlig uppvisning'. De ifrågavarande idrotterne gjordes likasom till en nationalsak. — 3. 'Tämjas till husdjur kunna de icke en gång om man uppfångar dem helt unga'. Den till hufvudsatsen nödiga negationen hemtas från bisatsen. *mansuefieri* i verklig passiv bet. *excipere* 3, 5 n. 4. — *Amplitudo c. et figura et species . . . differt.* De tre subjekterna uttrycka i sjelfva verket ett begrepp, hornens beskaffenhet. Jfr 1, 1 n. 3. *cornibus* brachylogiskt (såsom k. 27 *capris*) för *ab amplitudine etc. cornuum*; eller vanligare *Cornua amplitudine etc. differunt.* — 4. 'Dessa horn eftersökas begärligt, infattas i kanterna med silfver och brukas vid de ansenligaste gästabud såsom dryckeskäril'. *ab labris*, 'vid (i) bräddarne', eg. 'från br.' såsom begynnelsepunkter. Med denna ursprungliga betydelse k. 26 *a media fronte. utuntur* sc. *iis*. Seden att dricka ur horn är urgammal; omtalas t. ex. hos Thrakerna, Xen. Anab. 7, 3, 24 f. Äfven våra förfäder nyttjade till detta ändamål uroxehorn. Ett sådant beräknas hafva kunnat rymma omkring 1½ kanna. Bevisligt är att uroxen funnits i Skåne ännu sedan landet blifvit bebodt, och just samtidigt med de tvänne öfriga här beskrifna djuren, renen och elgen, enär deras fossila qvarlefvor derstädes ej sällan träffas tillsammans.

29. 1. Här återtages den genom kapp. 11—28 afbrutna berättelsen. — *Ubios*, jfr 2, 7 n. 2. — 2. 'det är långt ifrån att germanerna i allmänhet beflita sig om åkerbruk' (se k. 22 n. 1), till följe hvaraf inga stora spannmålsförråder hos dem kunde finnas. Oafsedt den befarade proviantbristen torde Cæsar hafva hållit det för mindre rådligt att förfölja germanerna i deras skogar. Dio Cass. 40, 32 *ἔπραξε μὲν οὐδὲ τότε οὐδέν, ἀλλὰ καὶ διὰ ταχέων φόβῳ τῶν Σουήβων ἐπανεχώρησεν.* — *auxilia*, sc. quae Gallis polliciti erant Germani. Semel missa Trevirorum clade audita sese domum receperant (c. 8): jam iterum erant exspectanda. — 3. 'på bortersta ändan af bron uppreser han ett torn af fyra våningar'. Detta tros hafva varit på en ö i Rhen. — 4. 'Befälet öfver platsen och skyddsmanskapet gaf han åt den unga C. Volc. Tullus'. — *bellum Ambiorigis*, jfr k. 5. — *profectus* aoristiskt i förbindelse med *praemittit*. Jfr k. 19 n. 5. — 5. *Arduenna silva* var likasom Galliens Hercyniska skog, sträckte sig ifrån Rhen sydvestligt uppefter Mosel till Remernas gränsor (5, 3) och vidare mot norr genom Nerviernas land till Schelde (6, 33), sålunda — enligt hvad med någon öfverdrift för Cæsar blifvit uppgifvet — hållande i längd utöfver 500,000 steg (70 sv. mil). Detta var emedlertid icke den väg som Basilus nu hade att genomtåga: han skulle från Rhenbryggan (k. 9) med skyndsamhet genom en annan del af samma skog styra kosan rakt mot Eburonerna. — *milibusque* etc. Deremot k. 25 *novem dierum iter patet.* Jfr 3, 5 n. 1. — 6. '[för att göra ett försök] om han (Basilus) genom en snabb marsch och någon lycklig tillfällighet möjligen kunde vinna någon fördel'. Jfr 5, 50 n. 2. — *ejus* här substantivt. — *sese* . .

subsequi, ‚att han följer'. Praesens inf. gifver berättelsen en större lifligheit, framställande handlingen mera direct och åskådlig, än futurum (*subsecuturum esse*).

30. 1. Mycket här i verlden beror af en lycklig eller olycklig tillfällighet, aldramest i krig. Väl var det för Ambiorix ett stort missöde, att Basilus så öfverrumplade honom sjelf, honom sjelf intet förutseende eller beredd på något motstånd, enär man med ens fick se romerska rytteriet inbryta utan att hafva fått höra ett ord derom, att Cæsar så hastigt gått tillbaka öfver Rhen; men också hade han å andra sidan att tillskrifva den tillfällighet en synnerlig lycka, att sedan allt hvad som hörde till krigsutrustningen, vagnar, hästar och annat, blifvit honom fråntaget, han likväl sjelf slapp undan med lifvet. Tvifvelsutan hade Cæsar om honom gifvit samma ordres, som Labienus (5, 58) om Induciomarus; ty så länge Ambiorix lefde, hvilken lika så häftigt hatade romrarne, som han slugt visste att undgå deras förföljelser, voro nya upprorsförsök städse att vänta. — *redis*, 1, 51. — 2. ‚Det (näml. att Ambiorix sjelf kom undan) inträffade dock [icke ensamt genom en tillfällig händelse, utan] äfven derigenom att i anseende till' o. s. v. — *ut sunt fere* sc. circumdata silvâ. 3, 8 n. 3. Så byggde ock Germanerna *discreti ac diversi, ut fons, ut campus, ut nemus placuit*. Tac. Germ. 16. — *propinquitates*, 4, 38 n. 2. — *sustinuerunt*, ‚kunde uthålla'. — 3. Genom en tillfällighet råkade Ambiorix i fara, genom en tillfällighet undslapp han äfven densamma.

31. 1. *judicio*, ‚efter betänkande (beslut)', ‚i följd af föregången öfverläggning'. — 2. ‚eller om han genom tidens korthet nödgats derifrån afstå'. — 3. ‚Det säkra är (Så mycket är dock säkert, factiskt), att han' o. s. v. *Certe* (‚hvad visst är') angår satsen i sin helhet; *certo* (‚med säkerhet') är mera adverbialiskt och hörer till ett enskildt predikat; *saltem* (‚tillminstone') har alltid förminskande kraft. I st. f. *dimissis* har cod. And. *clam missis* (*cl* och *d* förvexlas ofta), Ox. *clam dimissis*. Detta *clam* är alltså till sin upprinnelse likartadt med *dam* 5, 42 n. 2. — *in continentes paludes*, ‚till de sammanhängande träsktrakterne' (icke sjelfva ‚träsken'), d. ä. genom oafbrutet fortlöpande träsk skyddade och svårtillgängliga orter. Menapiernas *continentes paludes* 3, 28 blifva 6, 5 benämnde *perpetuae*. (Construeradt med dativus eller *cum* och abl. betyder *continens* eljest ‚gränsande till', ‚angränsande'). Eburonernas område låg intill Menapiernas (k. 5) och sträckte sig ända ut till hafvet, såsom här af nästföljande ord visar sig. Åt detta håll bör man således tänka sig träsken. — 4. Det genom hafvets flod uppstigande vattnet bildade öar. 3, 12. — *alienissimis*, ‚åt helt främmande menniskor', ‚åt folk som de förut alls icke kände till'. — *Catuvolcus* . . . . . *exanimavit*, exempel af en välbildad period. — 5. ‚på allt sätt (eg. med alla förbannelser) förbannande (nedkallande alla möjliga förbannelser öfver) Ambiorix'. *Precari* och *preces* äro vocabula media, i likhet med grek. *ἀράομαι*, hebr. בֵּרֵךְ. Cic. in Pison. c. 19 *An, quod tibi proficiscenti evenit, ut omnes exsecrarentur, male precarentur?* Hor. Epod. 5, 86 *misit Thyesteas preces*. ‚Etiam hae sunt preces, quibus petitur a deo, ut aliquem male perdat'. Morus. — *taxo se exanimavit*, ‚tog lifvet af sig med

idegransgift'. *taxo* metonymiskt, såsom *vitro* 5, 14 n. 2. Idegranen (*Taxus baccata*) hade giftig saft och frukt. Plin. Hist. Nat. 16, 20.

32. 1. Attributiv bestämning: ‚af germanisk stam och hörande till de germaner, hvilka' etc. Mellan Eburonerna och Trevirerna bodde flera folk af germanisk härkomst. 2, 4 extr. — *in h. numero*, k. 6 n. 2. — *nihil* (‚på intet vis'. 2, 20 n. 4) . ., *nulla* . ., affektfullt tal. — *quaestione captivorum*, ‚genom förhör med krigsfångar'. Dessa voro rimligen Pæmaner eller Cæröser. — 2. ‚om några Eburoner', i st. f. ‚hvilka (alla de) Eburoner som'. Så står ock i grekiskan εἴ τις för ὅστις. — *fere*, ‚så der', ‚temligen', ‚nära nog'. 3, 12 n. 1. — 3. ‚Denna plats hade han funnit tjenlig [och utvalt] såväl af andra skäl (förnämligast för ortens midtliga läge), som för att minska soldaternas arbete, då nämligen det befästade lägret från föregående året stod qvar oskadadt'. — *legionem XIV.* Det ordningstal, hvarmed hvarje tillkommande legion blef benämnd, berodde af romerska folkets förutvarande antal af legioner. Det sålunda gifna namnet bibehölls tills legionen förafskedades, äfven om nämnda antal under tiden rubbats. — *proxime*, nuperrime. Se k. 1. — *traduxerat* sc. trans Alpes in Galliam.

33. 1. Schneider antager, att Cæsar inbrutit uti Eburonernas land i trenne kolonner (*copiis in tres partes distributis* c. 32), och sedan ånyo tredelat sin armé, för att i trenne rigtningar genomströfva aflägsnare delar af Eburonernas område. *partito*, k. 6 n. 1. — *ad oceanum versus*, jfr sv. ‚å t hafvet till'. 7, 8 *in Arvernos versus*. Detta *versus* är ursprungligen ett particip. — *cum reliquis tribus*. Följaktligen måste han redan hafva dragit tillbaka de cohorter, som qvarlemnats vid Rhenbryggan (k. 29); ty han egde inalles tio legioner. — 2. Såvida icke landet mellan Schelde och Maas helt och hållet förändrat sitt utseende sedan Cæsars dagar, har han här varit illa underrättad. 4, 10 n. 6. På den korta tid, som var bestämd, kan han icke heller hafva hunnit komma särdeles nära Scheldes utlopp. — *extremasque* ‚nämligen till yttersta' etc. Äfven det förklarande *que* häntyder på nämnda aflägsenhet. — *post d. sept.*, ‚på sjunde dagen' (= post diem septimum inchoatum. Se k. 35 *dies appetebat septimus*; k. 36 *septimo die diffidens*). 4, 9 n. 1. — *quam ad diem*. På sagda dag inföll terminen, inom hvilken provianteringen skulle ske. — *confirmat* 2, 15 extr. — *rei p. commodo*, ‚med fördel för det allmänna', ‚utan olägenhet för krigets förande i sin helhet'. 1, 35 n. 5. — 3. ‚för att då åter hålla gemensam rådplägning och efter inhemtade underrättelser öfver fiendernas afsigter kunna uppgöra en ny operationsplan'.

34. 1. ‚Der fanns, såsom sagdt är, ingen här hvarpå man kunnat förlita sig (krigsmakten hade ej blifvit sammandragen), ingen fast plats, ingen besättning för ordentligt försvar, utan hela befolkningen var spridd åt alla håll'. *certus*, ‚gifvande tillit', jfr *tutus* 5, 29 n. 4. *dispersa* bör ej fattas attributivt. — *valles*. Samma form 7, 47. Så sade man äfven *aedes, apes, canes, puppes* för *aedis* etc. — *silvestris*. Samma masculinform 2, 18. — 2. ‚Sådane vrår kände de till, som bodde i närheten [af den ena eller andra], och detta förhållande gjorde stor försigtighet nödvändig icke för skyddandet af krigshären i sin helhet . . ., utan i afseende på de

enskilda soldaternas aktande, hvilket likväl i någon mån hörde till hela krigshärens bevarande, såsom utgörande en del deraf'. Soldaternas bevarande var en delsak för krigshärens. *ex parte* så ställdt att det tillika gifver en adjectivbestämning. Jfr 5, 3 n. 5; 4, 37 n. 4. *vicinitatibus,* 4, 38 n. 2. — 3. Sorgfällighet var nödig för bevarandet af de enskilda soldaterna. ‚Ty lusten att göra byte lockade många alltför långt bort, och skogarne med sina osäkra och förborgade stigar gjorde att man icke kunde framtränga i massa'. *inc. itineribus,* abl. absol. — 4. ‚Ville man i hast göra slut på saken och utrota detta elaka följe, så måste hären fördelas uti små afdelningar och soldaterna dragas långt isär (hvilket under anförda omständigheter var vådligt och dessutom stridande mot romerskt krigsskick): ville man åter, efter romerska härens antagna och vanliga bruk, sammanhålla maniplerna vid fälttecknen (låta trupperna marschera i sina regelmässiga afdelningar efter legioner och cohorter), så gaf sjelfva terrainen fienderna tillräckligt skydd (hvadan man då icke kunde göra slut på kriget eller folket)'. Tvänne saker borde anföraren eftersträfva; men hvardera af dessa var i utförandet rakt stridande emot den andra. — 5. Nam in ejusmodi difficultatibus non multum diligentia provideri potest. Praecedit *ut* restrictivum. 3, 8 n. 3. Cf. 4, 3 n. 4. *At* codd. Andin. et Petav. *Et* quidam deteriores. *Ut* ceteri optimique. — 6. ‚så att heldre ett och annat tillfälle att tillfoga fienden skada lemnades obegagnadt, fastän allas sinnen voro upphettade till hämnd (näml. för sveket mot Titurius och Cotta), än' o. s. v. — *legionarius miles,* kort för *vita legionarii militis.* Jfr k. 22 sista anm. — 7. Sådant kunde inträffa i det sönderslitna Gallien. Kap. 11 n. 2. Också synes Cæsar hafva fullkomligt vunnit sitt syfte att tillintetgöra Eburonerna. Deras namn förekommer icke vidare. De få, som öfverlefde hämndestraffet, torde hafva förlorat sig i namnet *Tungri,* hvilket senare brukas om invånarne i dessa nejder. Plin. IV, 31. Tac. Hist. IV, 55, 79.

35. 1. *Haec,* sc. quae in superiore capite inde a n. 3 significata sunt. — *appetebat* neutralt: ‚närmade sig'. — *ultro.* Hvem som behagade kunde komma, utan att vara särskildt kallad. 5, 56 n. 1. — *supra.* 4, 16. — *milibus,* abl. emedan *infra* innehåller ett comparativbegrepp. — 2. ‚hvarest bron hade blifvit uppförd' (*perfectus* = factus, exstructus). Några codd. och edd. hafva genom missförstånd *imperfectus.* — *primos Eb. fines,* ‚den närmaste delen af E:s område'. Motsatt *ad extremos fines* k. 10. — *ex fuga* är att förbinda med *excipiunt,* dock så, att äfven *dispersos* icke blifver utan andel deri. — *longius* procedunt, ‚allt längre och längre'. Jfr 3, 29 *densiores silvas peterent.* — 3. ‚Då sade en af fångarne'. Jfr 4, 25 n. 2. — *fortunatissimos* har genom codd. afgjordt företräde framför *fortunatissimis,* som eljest öfverensstämmer med vanliga språkbruket (t. ex. 5, 41 n. 4). Vid *licet* med dativus kan dock ett predikatsnomen äfven stå i accusativus, t. ex. B. C. 3, 1 *ei consulem fieri liceret,* Cic. pro Balbo 12 *si civi Romano licet esse Gaditanum.* — *Tribus horis,* ‚inom 3 timmar'. — 4. ‚besättningen är (blott så mycken) så ringa, att icke en gång [castell-]muren kan rundtomkring besättas med soldater'. — 5. *cujus haec indicio,* en äkta romersk, men i vårt språk icke tillåtlig ordställning. Jfr

k. 34 *quae tamen ex parte res,* k. 41 *adesse cum incolumi Cæsarem exercitu,* 3, 28 n. 4.

36. 1. *qui* med conj. (‚han, som dock', ‚ehuruväl han', ‚så sorgfälligt han ock') betecknar olikheten i handlingssättet förut och nu, såsom 5, 33 n. 1. — *praeceptis Cæsaris,* ‚på grund (i följd) af C:s befallningar', abl. causal. Jfr 1 50 n. 1. — *in* kunde ock saknas. — *quisquam,* ehuru substantiviskt, förbindes stundom (i st. f. *ullus)* med substantiva, som beteckna en manlig person, t. ex. *quisquam homo, quisquam civis.* Jfr 2, 7 *Cretes sagittarii.* Deremot *ullus* substantiviskt för *quisquam* 1, 8. — *de,* ‚beträffande', ‚i hänseende till'. — *fidem servare,* ‚hålla ord (sitt löfte)'. — *progressum. eum progressum* behöfves icke. — 2. ‚hvilka kallade hans tålighet nästan en blockad, då nämligen' o. s. v. *illius,* eftertryckligare än *ejus,* i motsats till de annorlunda menande soldaterna. Adv. *paene* i st. f. adj. lagdt till ett substantivum. — 3. ‚hvarigenom . . . inom 3000 steg (längre bort voro ej sädesfälten, *segetes)* någon olycka kunde inträffa'. *offendi* impersonelt. — *in castris,* ord behöfliga för rhythmen och tydligheten, saknas i 1sta, men finnas i 2dra klassens codices. — 4. *sub vexillo.* De tillfrisknade legionssoldaterne uttågade icke tillsammans med de fem cohorterne af Ciceros legion, utan såsom en särskild corps under sin egen lilla fana. *Vexillum* (liks. dimin. till *velum,* alltså en mindre dukfana), fälttecknet för ett ringare antal soldater, t. ex. rytteriet, bundsförvandterna, veteranerna och här ett detachement af convalescenter, är att åtskilja från *signum,* legionens fälttecken (se till 2, 25). 2, 20 n. 1 om signalflagg. — *vis,* ‚mängd', ‚myckenhet'. — *subsederat,* i. e. remanserat, restiterat.

37. 1. ‚Just nu som detta hade händt', näml. att nyssnämnda tropp hade lemnat lägret. — *equites Germani* såsom 5, 48 *equ. Galli.* — 2. ‚ja till den grad [plötsligt ankommande], att handelsmän, som hade sina tält vid (i närheten af) vallen, ej hunno att draga sig innanför'. Köpmännen, hvilka åtföljde armeen för att tillhandahålla lifsförnödenheter och tillhandla sig bytet, fingo alltid, för att icke störa den militäriska ordningen, sin plats utanför lägret. *tenderent.* ‚Generis significationem habere videtur conjunctivus'. Schn. *sui* se till 3, 6. — *re nova,* ‚genom den oväntade (öfverraskande) händelsen'. — *cohors in statione,* ‚den (vid decumanska porten) vaktgörande cohorten'. 4, 32 n. 5. *in statione* står helt adjectiviskt. 3, 20 n. 9. — 3. ‚Nu skocka sig fienderna omkring på de öfriga sidorna [för att försöka], om möjligen de kunde finna någon ingång'. Jfr k. 29 n. 6. — 4. ‚på de öfriga hållen skyddar' etc. — 5. ‚ingen vet att säga, åt hvilket håll man skall rycka fram, eller hvart någon skall gå för att sluta sig till de öfriga'. Likväl undvikes uttryckligt klander mot Cicero, till hvars urskuldande k. 36 många grunder anfördes. Jfr 5, 40 n. 7. — 6. ‚de flesta skapa sig med anledning af sjelfva stället nya betänkligheter', d. v. s. scrupler hvarpå de icke förut kommit att tänka. — *occiderint.* Conjunctiven betecknar *soldaternas* föreställning och utsago. Af 5, 37 veta vi, att det icke var inom förskansningen som Cotta och Titurius nedgjordes.

38. 1. ‚den i [berättelsen om] de föregående slagtningarne (2, 25 och 3, 5) omtalade primipilen (jfr 5, 35 n. 5) i Cæsars

armé P. Sext. Baculus'. 5, 24 n. 4. Codd. Havn. pr. Vind. pr. och editt. före Oud. hafva här *apud,* efter vanligt språkbruk, t. ex. B. Civ. 3, 91. Misstänkas måste de bästa handskrifters *ad,* som väl brukas om hvila, men så att tanken fästat sig vid en föregående rörelse eller utsträckning, t. ex. 7, 5 *quos* legatos *Cæsar ad exercitum reliquerat,* 4, 16 *tantum esse nomen . . etiam ad ultimas Germanorum nationes.* Bruket af *ad* skulle äfven på detta ställe medföra tvetydighet (Leid. pr. har *ad Cæsarem adduxerat).* Förvexlingen har i mss. varit lätt. — 2. ‚Till honom sluta sig centurionerna i den cohort, som var på vakt' näml. vid den port, hvarest Sextius stannade. — 3. ‚Sextius afdånar i följd af de svåra sår han fått; med möda räddas han släpad ifrån hand till hand'. *animus* ej sjelfva ‚lifvet', utan ‚lifskraft', ‚sansning'. Se till k. 14. *per manus,* διὰ χειρῶν.

39. 1. *exaudiunt,* 5, 30. — 2. Faran var stor äfven om de inkommit uti lägret. Men det värsta var nu, att de funno sig derifrån utestängde. — 3. ‚nyss värfvade och följaktligen oerfarne i krigsväsendet vända de stadigt sina blickar till krigsöfversten'. — *signa procul,* ‚fälttecknen [framstickande] i fjerran'. Jfr k. 37 *in statione. procul* bör icke förbindas med *conspicati.* — *despecta paucitate,* ‚sedan de fattat förakt för det ringa antalet'.

40. 1. ‚Somliga rösta för, att man skall bilda svinfylking (viggformig ställning) och i hast bryta sig igenom'. Jfr *placet, ut-, decerno, ut* m. fl. *Cuneus* förklaras af Vegetius (Mil. 3, 19) såsom ‚multitudo peditum, quae juncta acie primo angustior, deinde latior procedit et adversariorum ordines rumpit. Quam rem milites vocant caput porcinum'. — *ceciderit,* en af oratio obliqua beroende conjunctivus fut. exact. — 2. Efter det inrymmande *si* (‚om också') följer ofta det motvägande *at* (‚dock åtminstone'). T. ex. 1, 43 n. 13. Cic. pro Mil. 34 *Si mihi republica bona frui non licuerit, at carebo mala.* — *ad unum omnes,* 5, 37 n. 5. — 3. ‚På dem följa i samma ansats bagageknektarne samt ryttarne och blifva genom deras (de gamla legionssoldaternas) modiga beslutsamhet räddade'. — 4. ‚hvilka ännu icke tillegnat sig någon krigserfarenhet'. *etiamnunc* utgör lika litet tvänne ord som tvänne begrepp. — 5. Epexegetisk sats, såsom 1, 5 n. 1. *ut* sluter sig till *consilio. loco sup.,* på en gång abl. instr. och loci. — *se* hörande såväl till *recipere* som till *demiserunt.* Dess ställning vald med afseende härpå. — *ne* — *amitterent.* Detta är icke sagdt om n å g r a *(quorum nonnulli),* utan om a l l a centurionerna.

41. 1. ‚emedan de sågo, att romrarne redan hade uppställt sig på fästningsverken'. — *deposuerant.* Se härom k. 35 extr. — *Ac* såsom öfvergångspartikel bildar en lindrigare motsats, än det ofta dermed förvexlade *at.* — 2. ‚ej förmådde göra sig trodd'. 5, 7 n. 2. Jfr 5, 41 n. 2. — *Cæsarem,* genom sin ställning eftertryckligare framhållet. Kap. 35 n. 5. — *praeoccupaverat* sc. ante illud tempus, quo nuncium de adventu Cæsaris afferebat Volusenus. — 3. ‚att de nästan bragta ifrån sitt förstånd (vettskrämda)' etc. 3, 19 n. 8. *alienare mentem,* liks. göra själen för sig sjelf främmande, så att den icke mera är sig sjelf mäktig (medveten). — *incolumi exercitu,* abl. abs. med kraft af en conditionalsats.

42. 1. ‚Väl bekant med krigets vexlande händelser beklaga-

de han vid sin återkomst endast det, att cohorterna blifvit bortskickade från det ställe, hvarest de skulle hålla vakt och egde skydd'. Cæsar urskuldar med vis hofsamhet. Jfr k. 37 n. 5. — 2. ‚man hade alls icke bort lemna något spelrum åt tillfälligheten'. (I *questus* innehålles ett verbum dicendi). Jfr Nep. Thras. 2, 3 *Praeceptum illud omnium in animis esse debet: nihil in bello oportere contemni.* Dativformen *casu* är här af mss. mera bestyrkt än *casui.* Gellius (4, 16) påstår tillochmed: ‚C. Cæsar in libris de Analogia omnia istiusmodi sine *i* littera dicenda censet'. Idem 9. 14: ‚C. Cæsar in libro de Analogia secundo *hujus die* et *hujus specie* dicendum putat'. Såvida detta icke blott gäller uttalet, utan äfven skrifsättet, finner det i allmänhet ringa bekräftelse i codices, af hvilka endast några få här och der hafva *equitatu, exercitu, magistratu,* i st. f. *equitatui* etc. Genitivus *acie* 2, 23. — *quod* = *in hoc quod.* — *avertisset* sc. fortuna. — 3. Genitivus regerad af superlativt adverbium.

43. 1. *dimittit.* Objektet att hemta ur det föregående. För talets vexling skrefs dock ej *magnum coactum numerum.* Jfr k. 4 n. 3. — 2. ‚alltsom (så snart, så ofta som) någon varseblef några'. 5, 34 n. 2. 4, 26 n. 2. — *praeda agebatur,* *ἠλίαυνετο λεία,* gr. öfvs. (conseq. pro antecedente), om menniskor och boskap; om rörlig egendom i allmänhet nyttjas *ferre et agere.* Liv. 22, 3. 38, 15. — 3. ‚grödan hade icke blott i anseende till den stora mängden af dragkreatur och menniskor blifvit förtärd, utan låg äfven nedslagen tillfölje af den regniga årstiden'. Det var höst, och den mogna säden, som ej redan förtärts, hade blifvit qvarstående på fälten. — *in eum locum* bildligt = *eo,* ‚derhän', ‚så långt'. — *equitatu.* De till plundring inbjudna skarorna synas hufvudsakligen hafva bestått af rytteri. — *modo,* paulo ante, *ἄρτι.* — *visum Ambiorigem in fuga,* jfr k. 37 *cohors in statione.* — *circumspicerent,* i. e. toto circuitu circumlatis oculis quaererent. — *nec plane etiam* = necdum plane. — 4. i. e. adeo *ut spe consequendi* eum *illata* militum animis. — *ab Cæsare* kan det heta emedan *gratiam inire* är af passiv betydelse, så mycket som *collaudari* l. d. — *putarent,* conjunctiv likartad med *tenderent* k. 37 n. 2. — 5. ‚ansträngde sig nästan öfver sina krafter (mer än de stodo ut med)', eg. gingo längre i ansträngning, än deras natur dem tillät. — 6. i. e. quum Ambiorix beneficio latebrarum aut saltuum interdiu se eriperet ex manibus persequentium. — *non majore equ. praes.* = non plurium equ. pr.

44. 1. ‚med förlust af tvänne cohorter'. Se k. 40. Ablativen *damno* är af samma art som *commodo* 5, 46. — *Durocortŏrum Remorum,* sc. urbem, en bekant, af grekiska språkbruket lånad, ellips. — *in eum locum. ut conveniret* kan tillförstås. — 2. ‚öfver Acco fällde Cæsar en strängare dom och lät verkställa dödsstraffet på förfädernas (gammalt romerskt) vis'. Detta gick så till, att brottslingen naken bands vid en påle och med hufvudet inträdt i en klyfta piskades till döds, hvarefter hufvudet med bilan skiljdes från kroppen. Suet. Claud. 34, Nero 49. Hirtius 8, 38 extr. — 3. 1, 46 n. 4. — *Agédinci.* Läsarten grundar sig på de flesta och bästa codices (VII, 10, 57, 59, 62). Nipperdeys *Agedicum* har väl på detta, men icke på öfriga ställen stöd af

Par. pr. Ukert uppgifver *Agetincum* efter Tabula Peutingeriana. Namn sådane som *Alisincum, Durotincum, Lemincum* förekomma flerestädes. — 4. ut quotannis facere consuerat. 5, 1.

SJUNDE BOKEN.

Innehåll.

I. *Uppror i medlersta och vestliga Gallien.* Vid ryktet om borgerliga oroligheter i Rom sammansvärja sig de öfver Cæsars framfart förbittrade galliska furstarne för att afstänga honom från arméen. Resningen begynnes af Carnuterna, hvilka döda de romerska negotiatorerna i Genabum, och fullföljes af den kraftfulle Arvernaren Vercingetorix, som i förbundet indrager Bituriger, Rutener m. fl. Cæsar skyndar från Italien till Provinsen, förlägger der truppafdelningar till skydd mot befarade infall, inbryter plötsligt öfver de snöhöljda Sevennerna uti Arvernernas land, begifver sig derifrån rastlöst och oförmodadt till arméen åtföljd af nyutskrifvet rytteri. Från Agedincum, hvarest jemte trossen tvänne legioner qvarlemnas, uppbryter Cæsar för att gå emot Vercingetorix, eröfrar Vellaunodunum, Genabum, Noviodunum och efter en svår månadslång belägring Avaricum, i hvars närhet Vercingetorix hade sitt läger och afskar all tillförsel. Vid vintrens slut tågar nu Cæsar med 6 legioner mot Gergovia, sedan han bilagt farliga stridigheter hos Haeduerna och skickat Labienus med de 4 öfriga legionerna mot Senoner och Parisier. Emedlertid affalla Haeduerna, hvarigenom Cæsar nödgas att efter en ogynsam strid med Vercingetorix draga sig tillbaka från Gergovia och förena sig med Labienus, som lyckats tillfoga fienderna ett betydligt nederlag. Kap. 1—62.
II. *Upproret utsträckt till östra Gallien.* På allmänt möte i Bibracte antages Vercingetorix till anförare. Med sitt genom utskrifning ur hela Gallien förstärkta rytteri angriper han Cæsar på tåget till Seqvanernas land; men denne, som förskaffat sig germaniskt rytteri, tillbakaslår de anfallande och förföljer dem till Alesia. Här inneslutes Vercingetorix, sedan han likväl till de särskilda staterna utsändt rytteriet för att uppbåda allt vapenfört manskap. Redan har de 80,000 belägrades spanmålsförråd blifvit förtärdt och Cæsar förskansat sig så inåt som utåt, då galliska rytteriet återvänder till undsättning med 250,000 man fotfolk. Efter fruktlösa anfall på circumvallationslinien angripa slutligen gallerna samtidigt på skiljda punkter efter en ny plan. En förtviflad strid uppstår, ordnas lyckligt af Cæsar och Labienus, slutar med undergång för större delen af undsättningshären. Vercingetorix utlemnas, och de inspärrade blifva, med undantag af Haeduer och Arverner, utdelade till soldaterna såsom byte. Härmed var Galliens öde afgjordt 52 f. Chr. Kap. 63—90.

1. 1. ‚såsom han hade bestämt'. Icke ‚beslutat', 4, 6 n. 10. — 2. ‚Der får han kännedom om Clodii mördande, och underrättad om senatens beslut, att allt det yngre manskapet (d. v. s. alla mellan 17de och 46te lefnadsåret) i Italien skulle på en gång svärja fanan (gemensamt aflägga soldated), begynner han hålla utskrifning öfver hela sin provins'. Sedan Clodius af Milo blifvit mördad (d. 20 Jan. 52) tilltog partiernas förbittring, så att på en längre tid intet consulsval kunde anställas. Senaten bemyndigade då Pompejus (se 6, 1 n. 2) att vaka öfver republikens säkerhet och utskrifva troppar i hela Italien. Cæsar, som fruktade Pompeji sålunda förstorade makt och senatens fiendtliga tänkesätt emot sig, anställde nu äfvenledes utskrifniug uti hela sin provins, hvartill äfven öfre Italien hörde. Likväl förökade han icke antalet af sina legioner. Jfr kapp. 7, 9, 34. — Frånvaron af *de* i de flesta codd. efter *caede,* möjligen föranledd af detta ords ändelse, gifver ingen passande mening. ‚Cujac., Oxon. et Andinus cum Ursinianis videntur agnoscere'. Oud. — *conjurare* hic in bonam partem, *συνομνύειν,* simul jurare, quum propter periculi vicinitatem non liceret singulos sacramento rogare. — *dilectum,* 6, 1 n. 1. — *qui . . . dolerent,* såsom 6, 43 *qui putarent.* — *principes Galliae.* 5, 49 n. 3. — 3. ‚Isynnerhet måste man vara betänkt på att' etc. *rationem habere* behandladt såsom det enkla *videre* (‚se till, att'). Cic. Fam. 3, 5 *didici ex tuis litteris, te . . habuisse rationem, ut mihi consuleres.* Codd. af 2dra klassen hafva *Ejus inprimis.*

2. 1. i. e. et se primos omnium bellum fact. poll. — 2. ‚ty i denna sed innehålles (består) deras högtidligaste religionsbruk', d. v. s. seden att svärja med sammanstälda fälttecken iakttages så ofta största vigt och helgd skall tilläggas en handling. Gallerna höllo sina folkförsamlingar beväpnade. 5, 56.

3. 1. ‚hvilka der (för någon tid) slagit sig ned för att drifva affärer'. I de galliska handelsstäderna uppehöll sig en mängd af romerska *negotiatores,* dels för att uppköpa spanmål och tillhandahålla armeen eller försända till Rom, dels för att förpakta tullar och afgifter, dels ändtligen för att utlåna sina kapitaler, hvilket var så mycket mera vinstgifvande, som de här icke voro bundne af någon lag mot ocker, utan ofta uppburo 24 till 48 procents årlig ränta. Det var isynnerhet det genom sin rikedom utmärkta romerska riddarståndet som vid denna tid sysselsatte sig med dylika spekulationer. — *incidit* 6, 15 n. 1. — 2. Icke genom en skrikande folkhop, utan genom enskilda buds och härolders högljudda ropande. Likartadt sätt att meddela telegrafiska underrättelser omtalas hos de gamla Perserna. Dessa hade vaktställen på höjderna, hvarest väktare med stark röst ropade till de närmast posterade i oafbruten linie till rikets gränsor. Grekerna betjenade sig för samma ändamål af antända eldar efter ömsesidigt aftal.

4. 1. *Galliae totius,* sc. Celticae. Jfr 6, 12 n. 1. — *regnum* är egentligt d. ä. absolut konungavälde; *principatus* den högsta, likväl icke absolut monarkiska statsvärdighet, antingen af medborgrarne öfverlåten eller genom egen makt och anseende förvärfvad. Härefter åtskilja sig äfven begreppen *rex* och *princeps.* — 2. Jfr 6, 43 n. 1. Så ock nedan *necat, remittit.* — *quoque ver-*

sus. 3, 23 n. 2. — *Turonos, Andos*. Så läses här i alla de bästa codd. Deremot 2, 35 *Turones, Andes*. Se 1, 11 n. 10. — *oblata potestate*. Hvaremot i början af kapitlet *summae* p o t e n t i a e *adolescens*. — 3. ‚och före (till) hvilken tid'. — 4. Denna grymhet är mindre förvånande, om man erinrar sig druidläran och gallernas bestraffningssätt i allmänhet. Utan tvifvel var det mindre detta Vercingetorix' förfarande, än förtroendet till hans kraft, som skaffade honom en större härsmakt, än någon af de föregående anförarne.

5. 1. Bekant ablativ med causal-temporal betydelse. 3, 23 n. 4. Så ock här nedan *discessu*. — *de* consilio, ‚efter', ‚enligt'. Så *de more, de sententia, de consuetudine*. — *revertuntur, revertisse*. De bästa författare föredraga i praeteritum den activa, i de öfriga tempora den deponentiala formen. — 2. ‚bör väl icke öppet utsägas såsom säkert'. De förut alltid trogne Haeduerna voro redan att misstänka.

6. 1. Denna Pompeji ‚energi' ådagalades förnämligast derigenom, att han i den bekanta saken mot Milo ledde rättegången genom anordnande af vakt kring talarstolen och i staden, samt i allmänhet genom de genomgripande mått och steg, hvarmedelst han dämpade den utbrytande stormen. — *ipse* är ofta att öfversätta genom ett betonadt ‚h a n' (icke ‚han sjelf'). — 2. ‚Fieri enim poterat, ut inimico essent in Cæsarem animo, nec hanc ejus intercipiendi occasionem praetermitterent'. Davis.

7. 1. ‚Efter underrättelsen härom ansåg sig Cæsar framför alla andra planer böra föredraga den, att resa till Narbo', d. ä. ‚han ansåg framför allt nödigt vara att företaga (gripa sig an med) en resa till N.' Plaut. Bacch. 3, 5, 1 *Rebus aliis antevortar, Bacchis, quae mandas mihi, Mnesilochum ut requiram*, i. e. prae ceteris curabo quae mandas mihi. Annars betyder *antevertere* ‚förekomma', likasom *praevertere* k. 33.

8. 1. ‚Sedan genom dessa anstalter V. blifvit tillbakaträngd'. 3, 1 n. 3. 2, 26 n. 2. — *discussa nive*, i. e. excussa, disjecta, in varias partes jacta; τὴν χιόνα διορύξας, gr. öfvs. — 2. ‚och att de icke skulle få (han icke skulle låta dem) utplundras af fienderna'. 1, 28 n. 7. Det förklarande *diripi patiatur* har influtit i andra klassens codices.

9. 1. ‚emedan det hade anat honom att detta skulle hända med Vercing'. *usu venire* = evenire, accidere. — *per causam*, ‚under förevändning'. — *pervagentur* = pervagari patiatur (jubeat). Jfr k. 8 n. 2. — *de sua salute* = contra se, ad Cæsarem perdendum. — *Gorgobinam*. Denna till *profectus* hörande accusativ är tillika ständ såsom objektscasus till *oppugnare*. Första klassens codd. hafva *Gorgobinam*, andra *Gortonam*, vulgata falskt *Gergoviam*. — 2. Se 1, 28 extr. Af berättelsen synes, att den Bojerna tilldelade landsträckan varit i vestra delen af Haeducrnas land, på gränsen till Biturigerna. — *attribuerat*, i. e. clientes, stipendiarios fecerat.

10. 1. *ad* här om ändamålet. Jfr 5, 11 n. 6. — 2. *ne* beror af ett i *difficultatem afferebat* liggande begrepp af fruktan. — 3. ‚[han måste befara] att han tillfölje af den besvärliga (genom vintren försvårade) tillförseln kunde råka i förlägenhet beträffande

proviantväsendet'. — *contumelia accepta* syftar på *quod nullum amicis in eo praesidium videret (Gallia) positum esse.*

11. 1. ‚För att bringa detta till verkställighet'. — *ut qu. pr. iter faceret* sc. ad Bojos, quorum oppidum Gorgobinam Vercingetorix oppugnare instituerat. — *Genabum.* Oaktadt brådskan ansåg sig dock Cæsar böra taga denna omväg. — *proficiscitur,* ‚bryter upp'. — *qui,* sc. Carnutes. — 2. Relativsatsen något släpande. Kunde mera bundet uttryckas *praesidium, quod Genabum mitterent oppidi tuendi causa, comparabant.* — *continebat* sc. cum altera ripa. Andra klassens codd. hafva *contingebat.* Se detta 6, 29. — *veritus.* Se 2, 7 *usus.* — 3. *quin* följer emedan *pauci desiderabantur* kan anses innebära så mycket som *non multum aberat.*

14. 1. ‚Dessutom måste enskilda fördelar åsidosättas för det allmänna bästa: byar och byggnader borde uppbrännas alltifrån Bojerlandet åt alla håll (3, 23 n. 2) inom så stor omkrets, som romrarne syntes kunna gå för att fouragera'. *a Boja.* Ty Vercingetorix, som nu befann sig inom Biturigernas område, kunde icke gifva befallning om landets ödeläggelse österut längre bort, än till Bojernas gräns, emedan Bojerna och Haeduerna ännu icke affallit. Från dem erhölls proviant under belägringen af Avaricum (kap. 17). Jfr 3, 9 *Venetia,* Veneternas land. — 2. ‚och det var likgiltigt, antingen man beröfvade dem lifvet eller packningen'. I en indirect dubbelfråga hörer annars *-ne, -ne* blott till det poetiska språkbruket. — *neu* — *neu* stå ock ovanligt i motsvarighet till hvarandra, i st. f. *ne aut* — *aut.* — *detractandam,* äldre form för *detrectandam. Detrecto* eg. draga sig ifrån sysselsättningen med ngt, sedan i allm. ‚förvägra', ‚söka att draga sig undan', = *subterfugere.* — 3. ‚eller stå romrarne till buds såsom upplagsorter för deras proviantförråd och byte'. — *gravius aestimare* sc. *se* (Vercingetorigem) i st. f. *graviora aestimare.* Dylikt oegentligt bruk af adverbium förekommer äfven i svenskan, t. ex. ‚högt akta', ‚ringa värdera', ‚spisa väl' o. s. v. — 4. ‚ty detta vore deras oundvikliga öde, om de blefve besegrade'.

17. 1. *Castris positis Cæsar, quae* —. Hufvudsubjektet, som eljest gerna sättes emellan ablativi absoluti (5, 49 n. 3), är här flyttadt intill desamma och ställdt framföre den till dem hörande relativsatsen. — *intermissa,* ‚lemnad fri' af floden och träsket, som annars omslöto staden. — *nullo studio,* ‚utan allvar'. — 2. ‚de andre i anseende till sina ringa tillgångar uttömde snart hvad de egde', näml. genom lefveranser till romerska arméen. *magn. facultatibus* abl. absol. — 3. ‚Ehuru tillfölje af Bojernas torftighet m. m. krigshären råkade i stor brist på lifsmedel, till den grad, att soldaterna i många dagar hafva saknat brö[illegible]h blott genom framdrifvande af boskap från aflägsnare bygd[illegible]tså [illegible]om den ringa tillgång på kött som kunde beredas) nätt o[illegible]t stillade sin hunger, förmärktes likväl intet klagande or[illegible]. Märkvärdig vexling af tempus. Medan genom perf. conj. *(caruerint)* den uttryckliga betecknigen af fortvaro går förlorad och saken rätt och slätt omnämnes såsom något inträffadt, factiskt, framställer åter imperf. conj. *(sustentarent)* innehållet af följdsatsen såsom fortvarande liktidigt med den beskrifna spanmålsbristen. 2, 21 sista anm. — *Quin etiam Cæsar.* Jfr 4, 11 n. 1. — 4. ‚så hade de i

många år tjenat under hans befäl, att de icke ville lida (5, 7 n. 2) någon skymf' o. s. v. *merere* står ofta för *stipendia merere*. — 5. ‚än att de icke skulle hämnas de i Genabum mördade rom. medborgrarne'. Med den föregående subjektsinfinitiven skulle inf. *parentare* mera stämma öfverens, såsom k. 10 *Praestare — perpeti, quam — alienare*. Men efter *quam* kan äfven tänkas ett *ut*, likasom undanträngdt af det påföljande *non*. Dylik constructionsvexling 2, 10 n. 4; oftare efter *potius*, såsom Nep. Hamilc. 1, 5 *ut ipse periturum se potius dixerit, quam cum tanto flagitio domum rediret*, Liv. 11, 4 *Mulier est ausa dicere, se sua manu potius omnes liberos interfecturam, quam in potestatem Philippi venirent*. *Parentare* eg. bringa ett högtidligt dödsoffer åt föräldrar och anförvandter, deraf trop. hämnas någons död genom en annans.

19. 1. *saltus*. Den stora kulle, på hvilken fienderna lägrat sig, hade äfven ‚skogbeväxta dalsänkningar' *(saltus)*, som stodo i förbindelse med träsket och måste hållas besatte, likasom träskets ‚öfvergångar' *(vada)*. — *certis custodiis*. Dessa ord finnas endast i andra klassens codices. Jfr k. 16 *per certos exploratores*. — 2. ‚då de fastnade deruti'. — 3. ‚så att hvar och en, som blott såg på det ringa afståndet (inom hvilket den fiendtliga hären stod mot romrarne), måste tro att gallerna under temligen lika fördelar (utan att hafva någon afgörande fördel på sin sida) voro beredda till strid; den deremot, som genomskådade olikheten i [båda härarnes] belägenhet, måste erkänna, att de förhäfde sig (illos *sese ostentare)* med idel förställning'. Väl kunde fienderna i den ställning, de intagit emot romrarne, synas oförskräckte och stridfärdige; men detta mod var icke verkligt, såsom blott beroende deraf, att de väl visste sig vara så skyddade, att ett anfall emot dem måste utfalla högst ogynsamt för de angripande. — *Indign. m. Cæsar, quod.* Öfver ställningen af ordet *Cæsar* se k. 17 n. 1.

20. 1. *sine imperio*, ‚befälslösa'. 3, 20 n. 9. — *Quod castra movisset*, jfr 1, 13 n. 8. — 2. hoc ut faceret, *persuasum* sibi fuisse *loci opportunitate*. 2, 19 n. 2. *persuasum* står i en viss motsvarighet till det föregående *factum*. — *ipsum*, i st. f. *ipse*, sannolikt genom inflytelse af oratio obliqua. — *munitione*. Kap. 19 *omnia vada ac saltus ejus paludis certis custodiis obtinebant*. — *nulli* här substantiviskt (2, 35 n. 6). Regelmässigt brukas *nullius* och *nullo* i stället för den obrukliga genitiven och den sällsynta ablativen af *nemo*. Deremot blifver substantivet *nemo* ofta i st. f. adj. *nullus* förbundet med andra substantiva, hvilka beteckna en manlig person. Cic. Tusc. 5, 22 *adhuc neminem cognovi poëtam, qui sibi non optimus videretur*. Jfr 6, 36 *quisquam*. — *remittere*, i. e. reddere, restitu[illegible] sc. *imperium*, quod in Vercingetorigem contulerant. [illegible] *vid*[illegible], ‚tycka sig'. Ett härtill hörande *sibi* utföll, emedan [illegible]at till *tribuere* gått förut. — *in pabulatione*, ‚sysselsatta med [illegible]derhemtning'. Jfr n. 1. — 3. Se denna brachylogi 6, 37 n. 3. — *triduo*, ‚efter (eg. inom) tre dagar'. 4, 18 n. 1.

21. 1. ‚I högljudt bifallsrop instämmer hela mängden under vapengny'. Samma sed egde rum hos Germanerna. Tac. Germ. c. 11. — *in eo*, ‚vid den'. 2, 32 n. 2. — *ratione*, consilio, prudentia. — 2. Äfven om det varit rådligt att åt Biturigerna allena anförtro allas välfärd, kunde de öfriga Gallernas äregirighet och af-

und icke tillåta sådant, emedan de insågo, att i händelse det lyckats Biturigerna att försvara staden, segren hufvudsakligen skulle stanna i deras makt. *penes eos constare* innebär mera än *p. e. esse.* Inf. praes. *constare* i st. f. fut. *constaturam.* I stället för *penes eos* finnes i codd. And. Oxon. *paene in eo,* hvilken läsart antages af Whitte och Nipperdey. Härigenom förloras antydningen om det galliska charaktersdraget.

22. 1. ‚De romerska krigarnes utmärkta tapperhet sökte gallerna med allahanda konstgrepp förekomma'. *occurrere* ofta om det omtänksamma afvändandet af faror som hota; t. ex. 1, 33; 7, 16. — *ut,* explicativt-motiverande partikel. 3, 8 n. 3. — *ab quoque,* ‚af den ene eller andre' (hvem det ock må vara). 6, 23 n. 5. — 2. ‚Så uppfångade de med snaror murhakarne (3, 14 n. 5), hvilka de efter att hafva fasttagit (3, 14 n. 6) drogo in till sig medelst vindspel, och sökte att genom minor sänka vallen'. 3, 21 n. 4. — *ferrariae.* 3, 21 n. 5. — *turribus contabulaverant,* i. e. contabulatis turribus instruxerant. — *aggeri ignem inferebant.* Vallen bestod nämligen till en väsendtlig del af trävirke, isynnerhet faschiner, och bar dessutom de antändbara tornen. — 3. ‚så mycket som den dagligen tillväxande vallen skjutit dessa i höjden (flyttat dem uppåt)'. De tvänne torn, som från början af vallens byggnad blifvit uppstälde på densamma (k. 17), uppflyttades medelst vindspel allt högre i den mån vallen tillökades och närmade sig stadsmuren. De romerska belägringstornen stodo på hjul eller valsar för att lätt kunna flyttas. *exprimere* eg. genom tryckning framtvinga, upptvinga. — 4. ‚genom förbindning af sina torns hörnstockar gjorde de dessa torn lika höga med våra'. *mali,* eg. masttrån, här om de långa upprätt stående bjelkar, som utgjorde sjelfva resningen till tornet. Dessa voro i början endast nertill sammanbundne och försedde med brädbottnar, och förbundos (*committebantur*) småningom ofvantill med nya sådane våningar till jemnhöjd med romrarnes stigande torn. — *apertos cuniculos . . morabantur* = aperiebant cuniculos et morabantur. Sedan de från höjden af sina murar märkt hvarest minor anlades, kunde de förekomma de under jorden arbetande.

23. 1. ‚Bjelkar läggas (först) på marken i rät linie (näml. emot yttre randen af muren) oafbrutet fortlöpande i längden (d. v. s. hvarje bjelke bestående af e t t stycke) med lika mellanrum, alltid två fot från hvarandra'. Genom dessa horizontala bjelkar bestämdes murens tjocklek. — 2. ‚Dessa förbindas (näml. med tvärbjelkar) invändigt (i de inre ändarne) och beklädas (beläggas) med mycken fyllning; dock så, att de angifna mellanrummen (i pannan) framtill fyllas med stora stenar'. Inuti muren fylldes mellanrummen med mindre stenar eller grus och jord. *grandibus in fronte saxis,* likas. ‚stora pannstenar', så att *in fronte* ej står blott adverbialiskt. 6, 34 n. 2. — 3. ‚Sedan dessa (som utgöra nedersta lagret) blifvit lagda och fast förbundna, fortsättes med ett nytt hvarf ofvanpå, så att åter samma mellanrum iakttages, och bjelkarne (i öfra och nedra lagret?) icke komma intill hvarandra, utan (afbrutna) skiljda genom lika afstånd fast (tätt: *arte* = *arcte)* sammanhållas med alltid en sten mellanlagd för hvarje bjelke'. Huruvida, såsom många antaga, det öfre hvarfvet

alltid ordnades så, att bjelkar kommo att ligga på stenarne och stenar på bjelkarne i det nedre, är icke tydligen utsagdt. — 4. ‚Så fogas alltvidare hvarf på hvarf, tills muren erhåller sin behöriga höjd'. *dum*, 4, 13 n. 1. — *perpetuis trabibus*. Härmed menas icke *trabes directae*, utan de fortlöpande tvärbjelkarne, hvilka i den inre kanten af muren (40 fot långt inåt) förbundo murbjelkarne. — *plerumque* hörer till talet *quadragenos*.

24. 1. Läsarten *luto, frigore et assiduis imbribus*, som finnes i åtskilliga mss., visar sig redan genom copulativet vara oäkta. 3, 20 n. 6. — *toto muro*, ‚hela muren utefter'. 5, 55 n. 4. — *ab utroque latere turrium*. Om dessa torn se k. 22 n. 3. — 2. *omnis ex castris multitudo*. 4, 37 n. 4. Jfr 7, 23 n. 2.

25. 1. ‚emedan de sågo tornens bröstvärn (skyddsväggar) afbrända och märkte att romrarne obetäckta (numera beröfvade tornens skydd) icke lätt kommo till hjelp, och å deras sida alltid' o. s. v. — 2. ‚En framför stadsporten stående galler kastade uti elden på det gentemot befintliga tornet kulor af talg och beck fortskaffade från hand till hand' (6, 37 n. 3). *e regione turris* är att nära förbinda, då *e regione* står med adjectivisk kraft framför *turris*. Greken säger τοῦ κατ' ἐναντίον πύργου. Jfr k. 24 n. 2. — *scorpione*. Med skorpionen, som var det minsta slaget af kastmaschiner, afskötos små särdeles finspetsade pilar.

26. 1. *Id s. n. conati*. Se till 5, 39 *adepti*. — *perpetua* indraget uti relativsatsen (i st. f. *perpetua palus, quae interc.)* framträder mera såsom uttryckande en hinderlig omständighet. — 2. Jfr 6, 7 n. 2. — *matresfamiliae*. Denna form, icke *materfamilias*, plägar Cæsar begagna. T. ex. 1, 50. — *quos*, ej blott att hänföra till *liberos*. — *significare* absolute: ‚gifva tecken'. — *Quo timore* 5, 19 n. 4.

27. 1. ‚sedan krigsmaschinerna blifvit ordnade och rigtade (mot staden)'. Vid det nyssnämnda utfallet hade kastmaschiner, skyddstak m. m. råkat uti oordning och blifvit bortryckta från de ställen, hvarest de kunde vara till gagn. Någre hafva *perfectis*, hvilket torde hafva inkommit såsom en förklaring till *directis*. — 2. Dylik construction k. 4 n. 2. — *expeditae* kallas legionerna när de entledigat sig från packningen och färdiga till angrepp blott buro vapnen. — *his, qui*. Se till detta 5, 58. Jfr 6, 23 n. 3. — *praemia*. Den, som vid stormningen först besteg muren, erhöll en corona muralis, hvilken vanligtvis var af guld.

28. 1. ‚Fienderna som i förskräckelsen öfver denna oväntade händelse drifvits ned' o. s. v. *perterriti* innehåller grunden till *dejecti*. Samma förbindelse som ofta mellan tvänne abl. absol. 2, 26 n. 2. — *cuneatim*, ‚i tätt slutna hopar', liksom 'inkilade'. Om annan ställning *cuneus* 6, 40 n. 1. — *obviam* går ut på ett tillfälligt mötande, *contra* ett motkommande i fiendtlig afsigt. Ingen tavtologi. 4, 4 n. 5. — *depugnare* om en häftig, afgörande kamp. Jfr 6, 5 n. 3. — *circumfundi*. *omnes* är att supplera i motsats till det föregående *neminem*. — 2. *angusto exitu portarum*, omständighetsabl. — *Genabi caede*, ‚genom Genabi blodbad', så att *Genabi* gäller lika mycket som *Genabensi*, hvilket läses i codd. interpolati. Jfr 5, 54 n. 4. Om saken se kapp. 3 och 17. — *labore operis*, ‚mödan vid belägringen'. — *Denique*, ‚kort sagdt', ‚med ett ord'. —

oreretur, 5, 53 n. 2. — *ut*, ‚så att', gifver en närmare beskrifning till *excepit*. — 3. Skulle noga taget heta *in eam partem castrorum, quae cuique civitati obvenerat*.

30. 1. Jfr 5, 45 n. 1. — *providere* är ett af förnuftsgrunder åtföljdt, *praesentire* ett genom aning betingadt förutseende. — *re integra*, ‚då ännu intet hade händt'. — *de reliquis adjungendis civitatibus* är att förbinda med *in spem*, men hörer äfven till *ejus affirmatione*. — 2. ‚de blefvo så slagne' (modfälde och medgörlige) till följe af de föregående händelserna, och vid besinnandet af sitt eget oförstånd, hvarom Vercing. i sitt tal gifvit dem påminnelser.

33. 1. ‚som han sjelf alltid varit mån om och på allt möjligt sätt utmärkt'. *alere*, ‚se om', ‚befordra ngns tillväxt och välfärd'. — 2. ‚skrida ända till väpnadt våld'. 5, 29 n. 3. — *his, qui*, i st. f. *iis, qui*, likasom k. 27. — *deminuisse*, ‚göra ingrepp uti'. — *quos inter*. Anastrophe. Så blifva äfven *ante, contra* och *propter* understundom stälda efteråt. — 3. ‚och Cæsar erhöll upplysning om att genom hemligt sammankallande af blott några få på annat ställe och annan tid, än vederbort, den ene brodren blifvit nämnd (förklarad vald) af den andre, då likväl lagarne' o. s. v. *oportuerit*, afvikande från regelmässiga tempusföljden, emedan i det directa talet perf. ind. (*oportuit*) brukas för att beteckna, att något skulle hafva skett, men icke har skett, t. ex. Liv. 5, 4 *Aut non suscipi bellum oportuit, aut geri pro dignitate populi Romani oportet*. — 4. ‚som blifvit vald genom presterna enligt landets sed medan de verldsliga ämbetena voro obesatte'. Så voro i Rom inga ämbetsmän förhanden vid de tillfällen då interrex valdes. Om druidernas vidsträckta makt se 6, 13 ff.

35. 1. *fere*, ‚mestadels'. — *e regione* står här mot vanligheten med dativ (se nedan *e regione unius*), måhända med afseende på det följande, likasom *castra castris opponebant*. — *Dispositis* sc. a Vercingetorige. — *necubi* = ne alicubi. — 2. ‚befann sig Cæsar i mycken förlägenhet, i det han fruktade att' etc. Kap. 10 n. 2. — 3. Allier kunde vanligen icke före hösten öfvervadas, såsom svällande af den om sommaren smältande snön på bergen. Jfr k. 55 extr. — 4. Texten är omtvistad, meningen tydlig. De tvänne legioner, af hvilka bron skulle iståndsättas, bildades derigenom att vissa cohorter uttogos af hvar och en bland de sex legionerna, på det att någon minskning i dessas antal icke måtte kunna bemärkas af fienderna. — *quum jam ceperat*. Den rent temporala betydelsen göres tydlig genom det bifogade *jam*.

36. 1. ‚med femte lägret', d. ä. efter fem dagars marsch. — *facto perspecto*. Den förra ablativen utgör en tidsbestämning till den sednare. 3, 1 n. 3. — *omnes aditus difficiles habebat Gergovia*. Cf. c. 15 Avaricum *unum habebat et perangustum aditum*. — *expugnatione*, ‚omedelbart intagande genom stormning'. — *agere de re*, ‚handla beträffande ngt', ‚gå i författning om', ‚föranstalta ngt'. — 2. Monitus gravi obsidione Avarici equitatum et peditum milia X Haeduorum in praesidiis rei frumentariae causa erat dispositurus. Cap. 34. — 3. ‚såvidt man kunde se ned till romerska lägret'. — *civitatium*, 4, 3 n. 2. — *hostes*, objekt till *prohibituri*. — *non nimis firmo*, ‚om också just icke särdeles stark'. — *duodenum pedum:* hvardera grafven var 12 fot bred. — *ut*, i. e. ita ut. — *commeare*, i. e. prorsus et rursus meare, ire et redire.

38. 1. Desse hade förut kommit till Cæsar med rytteriet (k. 39). — *indicta causa,* ‚utan dom och ransakning'. 3, 26 n. 1. — *ex ipsa caede,* ‚just som blodbadet pågick'. — *hi, quos.* 5, 58 till *his.* — *multos equites.* Denna läsart i codd. integri har af en omtänksam afskrifvare blifvit förändrad till *omnes equites,* för att bringas i närmare öfverensstämmelse med det föregående *Omnis noster equitatus.* Nipperdey har utan skäl uteslutit adjektivet. — *collocuti,* näml. för sammansvärjning. — 2. ‚Haeduerna ropa med häftighet och besvärja Litavicus att betänka deras gemensamma välfärd. Jo visst, svarar han, liksom detta vore en sak för betänkande, och icke fastmer nödvändigt' o. s. v. *consilii* sagdt med afseende på *consulat.* — *An.* 1, 47 n. 7. — *persequamur,* ‚hämnas'. — *tota civitate.* 5, 55 n. 4. — *permovet,* ‚väcker uppståndelse (sensation)'. — *suas injurias,* i. e. inj. sibi (ipsis) illatas.

44. 1. *accidere,* i. e. casu sese offerre. 2, 35 n. 6. — *qui — qui.* 5, 24 n. 4. — 2. ‚Alla uppgåfvo enstämmigt, hvad Cæsar ock redan genom kunskapare hade sig bekant, att baksidan af denna höjdsträcka var nära nog jemn (utlopp i en nästan jemn, likformig yta), men den uppgång, som ledde till den andra delen (motsatta sidan) af staden var skogbeväxt och smal', och just derigenom lätt åtkomlig för romrarne, om de finge det infallet att kringgå de sammanhängande höjderna. *sed hunc silvestrem et angustum* sc. aditum, *qua esset aditus* cet. Väl kunde Cæsars språkbruk tillåta utsättandet af *aditum,* fastän detta i den relativa satsen måste återupprepas (1, 6 n. 1); men då detsamma i tanken ligger så nära, var äfven ett mera sammandraget uttryckssätt tillåtligt. 2, 19 n. 2. Att här afvika från ett af alla de bästa mss. bestyrkt skrifsätt, är icke nödigt. Somlige antaga en conjectur af Oudendorp *sed hinc silvestre.* — *nec jam aliter sentire* är så mycket som *nec jam dubitare,* efterföljes derföre af *quin.* Jfr 1, 4 n. 11. *viderentur.* Likartadt 5, 6 n. 5. — *alterum* sc. collem, sagdt om höjdsluttningen bakom staden. Jfr k. 36 *omnibus ejus jugi collibus occupatis.*

45. 1. Cæsar utsände rytterisqvadroner m. m. till andra sidan af staden för att vända fiendernas hela uppmärksamhet på den punkt, hvarest de nya förskansningarne anlades, och förmå dem att lemna sitt läger på höjderna *framför* staden blottadt på manskap. — *impedimentorum,* ‚lastdjur', ‚trosshästar'. — *stramenta,* ‚packsadlar', på hvilka man icke kunde rida. — *tanto spatio,* abl. abs., ‚vid ett så stort mellanrum', ‚på sådant afstånd'. Jfr k. 28 n. 2. — *paulum progressam,* jfr *tantum* 6, 12. — *illo traducuntur,* sc. ex castris, quae erant in anteriore jugi parte. — *insignibus,* 2, 21 n. 3.

46. 1. *recta regione,* ‚i rät (rigtning) linie', ‚rakt uppåt'. — *huic* sc. spatio. Detta ligger i tanken och blifver i påföljande sats upprepadt. Jfr k. 44 n. 2 *hunc* aditum. — *circuitus* regeras af *quicquid.* — *ad molliendum clivum,* i. e. ad clivi arduitatem minuendam oblique adscendendo. — *ferebat.* 4, 32 n. 3. — *trinis.* 5, 53. — 2. ‚så som han tagit sin middagssömn', utan pansar och hjelm. 5, 43 n. 5.

47. 1. Cæsar gifver sig åtminstone skenet af att hafva haft för afsigt att efter intagandet af fiendernas läger genast återvända,

huru stor framgång han än dervid kunde hafva rönt. — *animo* abl. (‚i sitt sinne'), jfr till 5, 49. *sibi* utelemnadt, såsom B. C. 3, 76 *confecto justo itinere, quod proposuerat.* — 2. Sannolikt hade vid denna stormning Cæsar sjelf anfört tionde legionen. Se 1, 40 extr. *legioni signa constituere,* ‚låta legionen göra halt'. *concionatus* står absolut. — *valles,* 6, 34 n. 1. — *retinebantur,* imperf. conatûs. — *elati,* ‚hänförda'. — *appropinquarunt.* (Så de bästa codd. Jfr. 1, 53 *pervenerunt).* De kommo i sin blinda ifver nära stadsporten. Conj. *appropinquarent* skulle beteckna en afsigt. — 3. ‚Några sänkte sig medelst (vid) händerna nedför murarne'. Jfr *conjungi* 6, 12. — 4. h. e. praemiis, quae ad Avaricum iis, qui primi murum ascendissent, proposita erant (c. 27). — 5. Se 1, 52 n. 5. — *exceptans,* frequentativum: han upptog i hast den ene efter den andre.

50. 1. 4, 27 n. 2. — 2. ‚fastän det bemärktes, att de hade högra skuldran blottad, hvilket plägade gälla såsom ett fredligt (freds-)tecken'. Hvarföre de fredligt stämda gallerna buro högra skuldran bar, är icke lätt att säga, möjligen för att likna den romerska borgaren med sin toga, som också lemnade högra armen fri. *exsertis* sc. ex sago, i. e. veste non tectis, nudatis. Egenskapsablativen är att förklara genom ett förmedlande ord. *insigne pacatum.* Cf. Cic. pro Sext. 43, 93 *haurire quotidie ex pacatissimis atque opulentissimis Syriae gazis innumerabile pondus auri.* Liv. 21, 20 *nec hospitale quidquam pacatumve prius auditum, quam Massiliam venere.* — *sui,* 3, 6 n. 2. — *excidere,* ut- eller inhugga, d. ä. spränga. — *despero* se till 3, 12. *sibi* = de sua salute. — *quidem* lägger ett eftertryck på *vestrae* i motsats till det föregående *me; certe* tjenar till bekräftelse af hela satsen.

54. 1. ‚angeläget var att äfven de gingo förut'. Sällan brukas *et* i st. f. *etiam,* och det mest blott i vissa förbindelser, såsom *simul et, et nunc, et ille, et iste,* och oftare *et ipse* och *non modo — sed et,* hvarest man håller det för starkare, än *etiam* (alltså ‚utan tillochmed', hvaremot *sed etiam* blott ‚utan äfven'). På närvarande ställe saknas emedlertid *et* i Par. pr. m. fl. — Om *Litavicus* se kapp. 37, 40, 42 och 43. — *perspectam habebat.* 1, 54 n. 2. — 2. ‚hurudana och i hvilket förnedringstillstånd de voro, då han begynte åtaga sig deras angelägenheter'. — 3. ‚utan synbarligen fått större anseende och inflytande, än de någonsin tillförene hade haft'. — *mandatis.* De fingo nämligen i uppdrag att framföra dessa Cæsars ord till sina landsmän.

55. 1. Såsom förut ej omnämnd införes här i berättelsen en Haeduernas stad *Noviodunum,* dit de till sina landsmän afgående haeduiska männerne begåfvo sig sedan de skiljts från Cæsar efter öfvergången af Allier, och hvarest de erhöllo den närmare kännedom om tillståndet i haeduiska staten *(de statu civitatis cognoscebant),* hvarigenom de kunde våga öppet affalla från romrarne. Omöjligen kan således denna stad vara densamma som det i kap. 12 omtalade *Noviodunum oppidum Biturigum positum in via* sc. ex Genabo ad Avaricum, hvilket Noviodunum, äfven om det icke varit beläget långt ifrån Loire, åtminstone icke kan hafva legat på denna flods högra strand eller östligt från Allier (se k. 11 extr.). Härtill komma intyg, att *Noviodunum* Haeduorum motsva-

rar det senare *Nevirnum*, nuvarande *Nevers*. Ukert II, 2. p. 470. Mannert II, 1. p. 179. Nipperdey (pag. 89) och efter honom Seyffert, Doberenz och Kraner vilja på följande sätt förklara de nämnda städernas identitet: Recte Noviodunum et c. 12 oppidum Biturigum et c. 55 Haeduorum dicitur. Bituriges enim in fide Haeduorum fuerant et ab iis desciverant seque cum Vercingetorige conjunxerant. Sed expugnatis eorum oppidis Novioduno et Avarico eos sub potestatem Haeduorum redisse apertum est. — 2. *si* jfr 6, 37 n. 3. Genom att hindra romrarne från att öfvergå Loire och på andra sidan om denna flod proviantera trodde sig Haeduerna möjligen kunna tvinga dem att draga sig tillbaka till provinsen, och sålunda utdrifva dem från det fria Gallien. Se kapp. 56 och 59. *in provinciam*. Redan äldre commentatorer hafva insett att så måste läsas, fastän somliga mss. hafva *provincia*, andra *ex provincia*. 'Mendum inde ortum est, quod expelli in aliquem locum minus recte dici videbatur; deinde in interpolatis codd. *excludere* aut errore repetitum est aut ideo positum, quod Romanos ex provincia, in qua non essent, ne expelli quidem potuisse intelligebatur'. Nipp.

56. 1. *Nam ut* ex spe Haeduorum *comm. cons. iter in provinciam converteret, ut nemo tunc quidem necessario faciundum* (= necesse esse ut faceret, i. e. ut iter in provinciam converteret) *existimabat*, ita *quum infamia* etc. *impediebat* quominus id faceret, *tum maxime* hoc impediebat, *quod . . . timebat*. 2, 19 n. 2. *nemo tunc quidem* codd. Havn. pr. Oxon. Urs. *ne metu quidem* prava scriptura reliqui. *nemo non tum quidem* editores temerarii. — 2. Detta de romerska härarnes sätt att öfvergå strömmar beskrifves af Vegetius de re milit. 3, 7 *Explorato vado duae acies equitum electis animalibus ordinantur intervallis competentibus separatae, ut per medium pedites et impedimenta transeant. Nam acies superior aquarum impetum frangit; inferior, qui rapti submersique fuerint, colligit atque transponit.*

64. 1. Texten är i början af detta kapitel förderfvad i handskrifterna och framställes här sådan den af de nyaste editorer gissningsvis blifvit förbättrad. Efter *obsides* läses *denique ei rei constituit diem: huc omnes* cet. Hvarken kan *denique* här finna någon tillfredsställande förklaring, ejheller har *huc* något, hvartill det skäligen kan hänföras. Framför *peditatu* hafva codd. And. et Oxon. detta tillägg: *diemque bello constituit, equites ex sua pecunia ut singulos denarios accipiant, constituit: hos omnes celeriter jubet convenire*. — *perfacile factu*, 1, 3 n. 9. — *huc addit*. 1, 42 n. 4. — *Allobrogas*. 3, 11 n. 2.

65. 1. 'Mot alla dessa händelser (faror, hvaraf rom. provinsen hotades) stod rustad en reserv af 22 cohorter'. — *Lucius Cæsar* var en slägting till imperatorn, från hvars parti han likväl efter borgerliga krigets utbrott till sin olycka öfvergick till Pompejus. — 2. Förf. talar här med öfverdrift om resultatet af sina germaniska fälttåg. Ubierna hade sökt hans skydd: ingen annan stat lyckades det honom att underkufva. Den germaniska hjelpskara, som nu tillstötte arméen, infann sig icke af underdånighet, utan af krigs- och plundringslust. Jfr 6, 35. — 3. 'Då dessa kommo och hade mindre dugliga hästar, tog han [öfverlopps-]

hästar ifrån krigstribuner och öfriga (näml. högre officerare, hvilka hade ett temligen stort antal af hästar), ja tillochmed från [honom åtföljande] romerska riddare och uppbådade uttjente krigare', på hvilka såsom frivillige han icke billigtvis kunde hafva samma fordringar som på de förstnämnde. *Evocati* hade lika rang med centurioner, voro fritagne från svårare arbeten, och synas till en del äfven hafva tjenat till häst. *sed et* står emedan vid det föregående är att tänka ett *non modo;* må derföre icke uteslutas, helst orden finnas i nästan alla mss. Se föröfrigt k. 54 n. 1. Jfr Cic. Ep. ad Att. 3, 15 *Hic mihi primum meum consilium defuit, sed etiam obfuit.* Columell. 3, 2 *Id tamen incommodum repensant uvarum multitudine, quas et in jugo sed et in arbore melius exhibent.*

66. 1. *adorirentur* Bong. pr. Havn. pr. Leid. pr. *adorientur* Par. pr. Voss. pr. Egm. *adoriantur* lectio vulgata. Imperativen och den uppfordrande eller förbjudande conjunctiven i det directa talet öfvergår i oratio obl. till conj. imperfecti. — 2. ‚Om [romerska] fotfolket (kärnan af trupparne) hjelpte de sina och dermed uppehölle sig, så kunde det icke marschera vidare (fortsätta marschen)'. Anfallen af galliska rytteriet tänkas hufvudsakligen rigtade mot dem som förde trossen. — 3. ‚Hvad nämligen fiendtliga rytteriet beträffade, att icke någon enda af detta skulle ens våga sig utom hären (än mindre inlåta sig uti drabbning), derpå borde väl icke tillochmed de sjelfva kunna tvifla', emedan de så väl som fältherren kände romerska rytteriets svaghet. — 4. *Id quo maj. faciant an.* Dessa ord hänföra sig till den föregående uppfordringen *impeditos adorirentur.* Genom de mellanstående likasom parenthetiska satserna förespeglas de lyckliga följderne af angreppet. Nipperdey har skämt texten genom att förändra *Id* till *et* och förbinda satsen med det närmast föregående.

72. 1. ‚Han drog (näml. rundtomkring den höjd, på hvilken staden Alesia låg) en graf med lodräta sidoväggar'. — *reduxit,* ‚anlade längre tillbaka (längre bort från staden)'. — 2. atque *id* (sc. *fossam duxit* et *reliquas munitiones reduxit)* fecit *hoc consilio.* — *totum corpus,* ‚det hela', ‚hela verket'. Det af grafvar, vallar o. s. v. bestående belägringsverket utgjorde ett sammanhängande helt. — 3. ‚Bakom dessa (näml. från staden sedt, alltså utanföre den yttre af dessa båda grafvar) uppförde han jordvall och bålverk'. *Agger* är den invid grafven anlagda upphöjningen, *vallum* åter den ofvanpå densamma inslagna pålraden (förpålningen). — *loricam pinnasque,* 5, 40 n. 6. — *cervi* äro gaffelformiga (hjorthornslika) trädstammar, hvilka stucko ut der, hvarest brädväggen slöt sig till vallen. En fortlöpande rad af *plutei* utgjorde *lorica.*

73. 1. Ea parte tenus, qua rami enati erant, tegebantur, ab ea inde parte eminebant illi stipites (trunci arborum aut rami). — 2. ‚Der voro alltid (i hvarje sådan graf) fem rader (näml. af nedsatta trädstammar eller starka grenar) sinsemellan förbundna och hopslingrade (medelst de under jorden varande qvistarne)'. De fem fot djupa grafvar, som öppnats på de ställen, hvarest belägringsmanskapet behöfde ytterligare skyddas mot utfall från staden, voro sålunda af betydlig bredd. Att dessa för nedsättandet af cippi anlagda grafvar icke sträckte sig oafbrutet kring staden, synes äfven af kap. 86. — *quo* för *in quos* ordines stipitum. —

se induebant, ‚upphängde sig', ‚råkade att fastna'. — *cippos*, ‚likstenar'. *appellabant* sc. milites. — 3. ‚Framför dessa (d. v. s. närmare åt staden till) gräfdes gropar tre fot djupt med nedåt småningom smalnande spetsning och så att (eg. da) sneda [grop-] rader korsvis anordnades'. *dispositis*, 6, 19 n. 5. *scrobes*, ‚hålor', ‚fallgropar', till åtskilnad hvarifrån *fossae* kallas *perpetuae*.. Scrobes anlades i skefva linier, med rigtning af sneda kors. *fastigium* här om nedåt vettande spets, gropens toppformiga botten. Servius till Virg. G. 2, 288: ‚*Fastigium* et summae et imae partis possumus dicere, sicut *altum* et mare et coelum dicimus'. — *praeacuti*, 3, 14 n, 4. *praeusti*, 5, 40 n. 5. — 4. ‚en fot nederst från bottnen (uttrampades) fylldes och faststampades med jord'. Tre fot djupa voro dessa nertill trängre gropar, i hvar och en af hvilka en påle inslögs. För att nu gifva denna påle större fasthet, kringtrampades den nederst med jord till en fots höjd, så att tvänne fots tomrum qvarblef, hvilket öfvertäcktes likt en varggrop för att lända fienden till fall. — *Id* sc. *genus scrobis*. — *lilium appellabant*. Gropens likhet med liljan kan finnas deri, att den med sin i midten framskjutande pistill-lika påle vidgade sig såsom liljans kalk. — *taleae*, ‚träbitar', ‚vedträn'. 5, 12 n. 3. — *totae infod.*, så att blott jernhakarne stucko upp. — De här beskrifna skyddsmedlen, *cippi*, *lilia* och *stimuli*, voro anbragte på det mellanrum af 400 fot, hvilket Cæsar lemnat mellan den graf, som drogs närmast staden, och de tvänne jemte jordvallen löpande grafvarne.

74. 1. ‚Efter fulländandet af dessa verk sökte han på ett omfång af 14000 steg de lämpligaste lokaler, som (den bergiga) markens beskaffenhet medgaf, för anläggandet af lika starka och likadana förskansningar i motsatt rigtning till de förra, vända mot den yttre fienden', näml. den galliska undsättningshären, som enligt k. 71 var att förvänta. — 2. ‚ifall så inträffade i följd af dess (fiendens) borttågande', att nämligen en i de respective staterna hopsamlad *magna multitudo* kom till undsättning. *discessu* abl. causalis. *Discesserat equitatus, ut omnes, qui per aetatem arma ferre possent, ad bellum cogeret* (c. 71). *ejus* måste hänföras till *exteriorem hostem*, med hvilken Cæsar i sitt lifliga tal identificerar rytteriet, som blifvit utskickadt just för att åstadkomma denna exterior hostis. Jfr 2, 19 n. 2. Emedan uttrycket faller sig något svårt, vilja somlige anse orden för ett glossem, hvaremot andra i st. f. *discessu* antaga *accessu*, enligt Nipperdeys förbättringsförsök.

75. 1. Codd. hafva *Ambluaretis*. Rimligtvis är detta samma folk, hos hvilket k. 90 säges att en legion under Antistius blef inqvarterad (på hvilket sednare ställe codd. hafva *Ambilaretos*), och hvilket redan 1, 11 förekommer skrifvet Haedui *Ambarri*. — 2. *Aulerci Brannovices*, *Brannovii*, osäkra namn, ej annorstädes förekommande, möjligen ett och samma. D'Anville finner antagligt, att distriktet *Briennois* vid Loire efter dem fått namn. De skulle alltså hafva bott mellan Haeduerna och Segusianerna. — 3. *Eleuteti Cadurci* förläggas gemenligen kring nuv. Alby vid fl. Tarn. Några skrifva graeciserande *Eleutheri* (ἐλεύθεροι). — *Helvetiis*. ‚Helvetii, etsi bello, quod primo anno, quo Cæsar in Gal-

liam venit, gestum est, vehementer debilitati erant, tamen sex annorum spatio paulum convalescere potuerunt: et infra Rauraci commemorantur, qui finitimi iis erant et una tum ex finibus exierant'. Nipp. — 4. *Lemovices* errore inter civitates Armoricas pro Lexoviis positos existimo. Nipp.

77. 1. Derom vill Critognatus förmoda att alla skola vara med honom öfverens, att de, heldre än att kapitulera, borde lemna staden och söka döden i en förtviflad strid. Likväl ser han äfven häri en feghet, om man icke fastheldre beslutar sig för, att ännu några dagar uthärda hungren, tills undsättningshären anländer. — *hanc sententiam* sc. de eruptione. — *dignitas*, ‚värdigt (högsinnadt) tänkesätt', ‚idéen om det ärofulla'. — *Nolite hos* . ., *qui* cet. Talaren hade framför sig dem, som med fara för eget lif gripit upprorets fackla till sina landsmäns bästa. Jfr 6, 23 n. 3. — *animi causa*, ‚för sitt nöje skull'. — *consilii*, 1, 21 n. 5. — *aetate*, ej blott hög ålder. — *vitam tolerare* est aegre producere. — *institui*, ‚införas'. — 2. Cimbriska kriget var i afseende på betydenhet ingalunda jemförligt *(nequaquam par)* med det närvarande emot romrarne. Väl var det svårt, svårare än något föregående, men det hade likväl en öfvergång: Cimbrerna borttågade åtminstone en gång och lemnade dem åter i fred; något som Romrarne visst icke hade för afsigt att göra — och likväl hade förfäderna då gifvit det nämnda exemplet. *quidem* jfr 5, 43 n. 6. — *ulla* är att förbinda med *bella*. — *securibus*. Anspelning på lictorerna, som åtföljde den romerska ståthållaren.

85. 1. ‚skickar de beträngda manskap till undsättning'. Det af Oud. förfäktade *auxilium subm.* är här onödigt och släpande. Jfr 4, 11 *ad equites praemitteret*. — *ad animum occurrit* (eljest blott *occurrit* eller *animo occurrit)*, i. e. in mentem venit, cogitatio subit utrosque (Gallos et Germanos). — 2. ‚Ställets ogynsamma nedåtsluttning har ett stort inflytande [på striden]', i det att den fiendtliga hären derigenom lätt kunde nedstorma mot romrarnes läger. *Iniquo loco et leniter declivi castra fecerunt* cap. 83, hvarest talet är om samma ställe. Blott Havn. pr., And., Oxon. hafva *Exiguum* i st. f. *Iniquum*. — 3. ‚Fyllning af samtliga gallerna utkastad öfver förskansningssakerne gör det både möjligt för dem att uppstiga' o. s. v.

86. 1. Ifall Labienus icke kunde hålla stånd på den punkt, dit han först ilade till hjelp, skulle han föra cohorterna derifrån till ett annat ställe och der kämpa medelst ett utfall. *pugnaret — faciat*, jfr 5, 58 n. 4. — 2. Sedan de i Alesia belägrade uppgifvit allt hopp att kunna genomtränga verken på slätten, göra de medelst (eg. från, efter) uppklättring försök mot den bergiga sidan (förskansningarne på höjderna). Vall, grafvar och torn funnos äfven här till motvärn, men icke cippi, lilia och stimuli. Jfr k. 73.

89. 1. *οὐ τῆς ἐμῆς ἐνδείας ἕνεκα*, gr. öfvs. *necessitatium*, Par. pr. Voss. pr. Jfr k. 36 *civitatium*. — *in munitione*, på det inre rummet af sina belägringsverk, framför sitt läger. *consedit* sc. in tribunali. — 2. Om den galliska frihetshjeltens slutliga öde nämner Dio Cassius, att Cæsar kastade honom i bojor, förde honom sju år sednare i triumf, och sedan dödade honom. — 3. Jfr 6, 29 n. 6. — *toto*, såsom *nullo* 6, 13 n. 1.

90. 1. *civ. recipit* sc. in deditionem ac fidem. — *attribuit*, ‚gifver till medhjelpare (underbefälhafvare)'. — *C. Fabium legatum.* L. Minucius Basilus var ej af samma rang och värdighet. 6, 29 jfr 8, 6. — *accipiant* sc. Remi, quod amicitiam Romanorum sequebantur. — *Ambivaretos*, k. 75 n. 1. — 2. Kort uttryck för *Harum rerum litteris.* — *supplicatio*, 2, 35 n. 5. — *redditur*, ‚gifves' (till tacksägelse för krigslyckan), sagdt såsom *praemia, vota, (iura diis) reddere.*

Geografiskt Register.

Aduatŭca, ett castell nära nog i midten af Eburonernas område (se 6, 32), möjligen nuvarande *Cassel* vid Witten mellan Mastricht och Aachen. Ej att förvexla med den i 2, 29 beskrifna Aduatukernas stad (Aduatucum?), nuvarande *Tongern* vester om Maas.

Aduatŭci, ett ursprungligen germaniskt folk mellan Maas och Schelde. Se 2, 29. Deras senare namn synes hafva varit *Tongri* (hvaraf *Tongern)*.

Agédincum, Senonernas hufvudstad, nu *Sens*. Se till 6, 44.

Alesia (7, 68 ff.), Mandubiernas välbelägna stad vestligt från nuv. Dijon, nära Seinens källor, på berget Auxois, vid hvars fot ännu en by bär namnet *Alise*.

Allŏbrŏges, ett krigiskt bergfolk af celtisk härkomst, mellan Isère, Rhône, Geneversjön och Alperna. Sing. *Allŏbrox*. Namnet skall betyda ‚högländare'.

Ambarri, ett folk öster om Saône, mellan Allobrogerna och Haeduerna, med hvilka de voro beslägtade.

Ambiani bodde norr om Bellovakerna i granskapet af *Amiens*. Se *Samarobriva*.

Ambibări, gens Armorĭca, i södra delen af département de la Manche *(Ambières)*.

Ambiliăti 3, 9, hvarest i st. f. *Ambiliatos* måhända bör läsas *Ambibaros*.

Ambivarĕti. Se 7, 75 n. 1.

Ambivariti bebodde någon del af landet mellan Maas, Rhen och Mosel. 4, 9 n. 3.

Anartes vid Theiss i Ungern.

Ancalites i sydöstra Britannien.

Andes i nuvarande Anjou, norr om Loire, med staden *Juliomăgus (Angers)*.

Aquileja, en stad i Gallia Transpadana, hvilken betraktades såsom Italiens bålverk på dess nordöstra gräns.

Aquitania, en af Galliens tre hufvuddelar efter den ethnografiska indelningen (1, 1), näml. landet mellan Pyreneerna, Garonne, Oceanen och Provincia, utsträcktes af Augustus från Garonne till Loire, utan afseende på nationalitet. Aqvitanerna voro af iberiskt ursprung, till språk, seder och lagar väsendtligen skiljda från de egentliga Gallerna. Namnet igenkänner man ännu i *Guienne*.

Arar, *-ăris*, flod i Gallien, sednare *Saucŏna*, nu *Saône*.

Arduenna silva, Ardennerskogen, som på Cæsars tid uppfyllde en betydlig del af Belgien. Se 6, 29 n. 5. Namnet betyder ‚skogsbetet', af *ard*, äfven *hardt* (qvar i många propria, t. ex. *Harz, Spesshardt)*, ‚skog', och *venna*, ‚bete'.

(I, 5, 25), och fingo efter deras nederlag nedsätta sig i vestra delen af Haeduernas land (7, 9 n. 2).

Brannovii. Se 7, 75 n. 2.

Bratuspantium, en Bellovakernas stad. I södra Picardie, mellan Breteuil och Montdidier, skola ruiner efter en gammal stad *Bratuspante* ännu i 16:de årh. hafva bibehållit sig, och en by derstädes kallas ännu *Gratepench*.

Cabillōnum, en Haeduernas handelsstad vid Saône, nu *Chalons*.

Cadurci i nuvar. Pays de *Quercy*, hvarest staden *Cahors (Civitas Cadurcorum)* ligger vid floden Lot.

Caeroesi, ett germaniskt-belgiskt folk i närheten af Lüttich. 2, 4 extr. jfr 6, 32 n. 1.

Caleti bodde i nuv. Pays de *Caux* i Normandie (Dép. de la Seine inférieure).

Cantăbri, folk på Spaniens norra kust, i nuv. Biscaya.

Cantium, landsträcka i Britannien, nu *Kent* (besl. med sv. ordet 'kant').

Carnūtes, folk i nuvar. Départ. Eure-et-Loire och Loiret. Deras städer: *Autricum*, nu Chartres, och *Genabum*, nu Orléans.

Cassi, folk i sydöstliga Britannien, motsvarande *the hundred of Caishow*.

Caturiges, folk i galliska Provinsen, uppi Cottiska Alperna, kring *Chorges* (Pays d'Embrun) i Dauphiné.

Cenomāni, se *Aulerci*.

Centrōnes innehade Isères öfra dal, mellan Grajiska Alperna, hvarest ännu byn *Centron* i Savoyen.

Centrōnes, lydfolk under Nervierna. 5, 39 n. 1.

Cevenna mons, Sevennerna.

Cherusci, germaniskt folk mellan Weser och Elbe. Stötte till Sveverna vid skogen Bacenis (6, 10).

Cimbri tågade omkring 113 f. Chr. från Jutland och Holstein mot söder, härjade Gallien och hotade Italien, men blefvo 101 slagne af Marius på Raudiska fälten vid Vercellae.

Cocosātes, aquitan. folk, i nuv. départ. des Landes. H:stad *Cocŏsa* på kusten ett stycke ofvan nuvar. *Dax*.

Condrūsi, ett germaniskt folk i belgiska Gallien, vid Maas, hufvudsakligen på denna flods högra strand mellan Lüttich och Dinant.

Curiosolites, ett af de armoriska folken, i départ. Côtes du Nord, mellan Dinan och Lamballe, hvarest man vid *Corseult* funnit ruiner efter en stor stad. Se 3, 11 n. 2.

Daci, invånarne i *Dacien*, hvilket begränsades i vester af Theiss, i norr af Karpatherna, i söder under sednare tiden af Donau.

Danubius, Donau. Dess östra del, från vattenfallet vid Orsova, kallades *Ister*.

Decetia, Haeduernas stad på en ö i Loire, nu *Decize* (Dép. de la Nièvre).

Diablintres, se *Aulerci*.

Dubis, floden *Doubs*.

Durocortōrum, se *Remi*.

Eburōnes, ett germaniskt folk i belgiska Gallien, hufvudsakligen i nejden af Lüttich och Aachen; sträckte sig likväl äfven venster om Maas ända ned mot hafvet (6, 31). Hatade af Cæsar för det försåtliga nedgörandet af de 15 cohorterna under Titurius och Cotta (5, 26—37) och hardt straffade (6, 34 n. 7).

Elăver, floden *Allier*.

Eleuteti. 7, 75 n. 3.

Elusātes, i nuv. Gascogne, med h:stad *Elūsa* nära köpingen Eauze nordvest från staden Auch i det nuvarande Condomois.

Esuvii bodde i Normandie i nejden af staden *Seez* vid fl. Orne, alltså mellan Aulerci Eburovices och Cenomani samt Diablintres.

Gabăli bodde i nuv. Gévaudon i Sevennerna, ej långt ifrån staden Mende i Languedoc.

Gallia, Gallernas land, sönderföll på Cæsars tid i tvänne hufvuddelar: I. *Gallia citerior* eller *cisalpina*, den sedan mer än 400 år f. Chr. af galliska stammar bebodda delen af öfra Italien, till floden Rubico. II. *Gallia ulterior* eller *transalpina*, hvilket, med afräknande af *Gallia Provincia*, delas uti a) *Gallia* i egentlig mening, det celtiska Gallien, begränsadt af Garonne, Oceanen, Seine, Marne, Rhen, Rhône och Sevennerna. b) *Belgium*. Se ofvan. c) *Aquitania*. Se ofvan.

Gates tros hafva bott i nuv. départ. de Gers, la comté de Gauve.

Garumna, floden Garonne.

Garumni, folk vid öfversta Garumna, départ. de la Haute-Garonne.

Geidumni, ett af Nerviernas lydfolk. 5, 39 n. 1.

Genăbum, Carnuternas hufvudstad, sednare *civitas Aurelianorum*, hvaraf det nuvarande namnet *Orléans* uppstått.

Genua, Allobrogernas stad, nu *Geneve*.

Gergovia, Arvernernas stad belägen på ett högt berg (7, 36), hvilket man velat igenfinna i berget *Geryoye* sydost från Clermont nära floden Allier.

Gorgobina, Bojernas stad. Måste således sökas i öster från Allier, mahända äfven öster om Loire.

Grajocĕli, ett alpfolk i trakten af MontCenis. ‚Nomen habuerunt ab Alpibus *Grajis* et *Ocĕlo* oppido'. Morus.

Grudii, belgiskt clientelfolk. 5, 39 n. 1.

Haedui, romrarnes äldsta och länge trogna bundsförvandter i Gallien, innehade landet mellan Loire och Saône tills ned emot nuv. Lyon. (Dép. de la Côte d'Or, de la Nièvre, de Saône et Loire, du Rhône).

Harūdes (1, 31) anses härstamma från norra Jutland och efter cimbriska tåget hafva qvarblifvit någorstädes i Germanien.

Helvetii, ett celtiskt folk mellan Rhen, Juraberget, Geneversjön, Rhône och Rhaetiska Alperna. Af deras fyra *pagi* nämner Cæsar blott *Verbigĕnus* och *Tigurīnus*. Den förra motsvarar trakten af nuvar. canton Solothurn eller i allmänhet mellan Jura och Rhen; den sednare hade *Aventicum*, nu *Avenches* eller *Wiflisburg*, till hufvudstad, sträckte sig alltså öfver nuv. cantonerne Freiburg och Waadtland.

Helvii bodde i Sevennerna inom Provincia, vid floden Ardèche.

Hercynia silva, allmänt namn för hela det sammanhängande bältet af skogar och berg i södra och medlersta Tyskland, från Donaus källor och längs dess lopp till Daciens gränsor.

Hibernia, Irland.

Illyricum, kustlandet vid Adriatiska hafvet mellan floderna Arsa (i Istrien) och Drin (i Albanien), i norr och öster utsträckt till Sau och dess biflod Drino.

Itius portus, beqvämaste öfverfartsorten till Britannien, nuvar. Calais, eller möjligen något sydligare.

Latobrĭgi synas hafva bott vid Rhen på gränsen till Helvetierna, måhända i Breisgau eller Klettgau (i Baden).

Lemannus lacus, Geneversjön.

Lemovĭces i provinsen Limosin, med h:stad *Augustorĭtum,* sednare *Lemovĭces,* nu *Limoges.*

Lepontii, ett celtiskt alpfolk i Tessinos dalområde *(Val Leventina)* mellan St. Gotthard och Lago Maggiore. Andra förlägga dem längre åt vester längs de Alper, som nu heta de *Lepontiska.*

Leuci, belgiskt folk i Lothringen med hufvudort *Tullium,* nu *Toul.*

Levăci, clienter till Nervierna. Se 5, 39 n. 1.

Lexovii på kusten af Normandie mellan floderna Vire och Seine (Dép. du Calvados). H:stad *Noviomăgus,* nu *Lisieux.*

Liger, *-ĕris,* floden *Loire.*

Lingŏnes vid Marnes och Maas' källor, omkring nuvar. staden *Langres* (Dép. de la Haute-Marne), genom Saône skiljda från Seqvanerna.

Lutetia, Parisiernas stad, på en ö i Seine, *Paris.*

Magetobrĭa, celtisk stad (1, 31), tros motsvaras af *Moigte de Broie* vid Saônes och Oignons sammanflöde.

Mandubii bodde i nuvarande département de la Côte d'Or. H:stad *Alesia.*

Marcománi (d. ä. ‚gränsmänner') mellan Main, Donau och Rhen. Sednare i Böhmen.

Matisco, Haeduernas stad, *Maçon* vid Saône.

Matrŏna, floden *Marne.*

Mediomatrĭci innehade större delen af nuvar. Lothringen (hufvudort *Divodurum,* nu *Metz* vid Mosel), men sträckte sig äfven till Rhen (4, 10).

Meldi, celtiskt folk, i vinkeln mellan Marne och Seine (mellan städerna Meaux och Melun).

Melodūnum, på en ö i Seine belägen stad hörande till Senonerna, nu *Melun.*

Menapii bodde vid Waal och Maas, utbredande sig åt vester mot Schelde.

Mŏna, ön *Man* mellan StorBritannien och Irland. *(Mona* hos Tacit. och Ptol. betecknar *Anglesey).*

Mŏrĭni, belgiskt kustfolk vid Pas de Calais, sträckande sig inåt landet öfver Lys till Schelde. H:stad *Teruanna,* nu *Thérouenne* (i öster från Boulogne).

Teutŏni, en germanisk folkstam vid Östersjön, från Trave till Oder. Deltogo i Cimbrernas utvandring och blefvo 102 f. Chr. slagne af Marius vid Aix i Provence.

Tigurinus pagus, se *Helvetii*.

Tolosātes, invånare i *Tolosa*, nu *Toulouse* vid Garonne.

Trevīri (eller *Trevĕri*), ett ursprungligen germaniskt folk mellan Maas och Rhen. Deras land var genomskuret af Mosel, hufvudstad *Augusta Trevirorum*, nu *Trier*.

Tribŏci, germaniskt folk i Elsass, omkring Strassburg.

Trinobántes (5, 20), folk i sydostliga Britannien, i nuv. Essex och Middlesex.

Túlingi, på Helvetiens nordliga gräns. Spår af deras namn har man trott sig finna i *Stühlingen*, stad i sydöstra Baden, äfvensom *Tuttlingen* på sydgränsen af Würtemberg.

Turŏnes i nuvar. *Touraine*, med h:stad *Cæsarodūnum*, nu *Tours*.

Ubii på Cæsars tid boende på högra Rhenstranden från floden Lahn till nedanför Köln.

Unelli i nordvestra hörnet af Normandie.

Usipĕtes bodde nordligt från Tencctererna, mellan Berkel och Lippe.

Vacălus, *Waal*, Rhens venstra utloppsarm. Se till 4, 10.

Vangiŏnes, germaniskt folk på venstra Rhenstranden vid *Worms*, fordom *Borbetomăgus*.

Vatăvi (vanligare *Batăvi* eller, enligt andra *Batāvi*), ett germaniskt folk innehafvande Rhens mynningsdelta, *insula Vatavorum*. Se 4, 10.

Vellaunodūnum (7, 11), Senonernas stad, *Beaune* vid Gatinois, eller enligt andra *Château-Landon*.

Vellavii bodde i nuvar. départ. de la Haute-Loire, orten *le Velay* i Sevennerna.

Velocásses 2, 4, *Velliocassi* 7, 75, på högra Seinestranden från Oises inflöde till omkring Rouen.

Venĕti, ett till sjöss mäktigt folk på sydkusten af Bretagne, départ. du Morbihan. Landet kallar Cæsar *Venetia* (3, 9).

Verăgri, celtiskt folk mellan Rhône och Penniniska Alperna. Se *Octodurus*.

Veromandui, belgiskt folk, sydligt från Nervierna, i nuv. départ. de l'Aisne. H:stad *Augusta Veromanduorum* i *Vermandois* vid St. Quentin.

Vesontio, se *Sequani*.

Vienna, Allobrogernas hufvudstad, *Vienne* vid Rhône.

Vocātes, aquitaniskt folk omkring *Bazas* (départ. Gironde).

Vocontii, mellan floderna Isère och Durance. Städer: *Dea Vocontiorum*, nu *Dié*, och *Vasio*, nu *Vaison*.

Volcae, mäktigt folk i Gallia Provincia, bestående af tvänne stammar: 1. **Volcae Arecomĭci**, på kusten från Rhône till ned emot Narbonne, med h:stad *Nemausus*, nu *Nîmes*. 2. **Volcae Tectosăges**, sydvestligt från de förra ned till Pyreneerna, med h:stad *Tolŏsa*. Från dessa hade tidigt utvandring skett till Germanien (6, 24).

Vosĕgus, bergsträcka i Gallien, nu *Vogeserna* (af den mindre riktiga formen *Vogĕsus*), *les Vosges*, *Wasgau*.

Index för personalnamns quantitet.

Acco, -ōnis.
Ambiŏrix, -ĭgis.
Basĭlus.
Boduognātus.
Cabūrus.
Camulogĕnus.
Cavarīnus.
Cingetŏrix, -ĭgis.
Convictolitāvis.
Cotuātus.
Critognātus.
Divitiăcus.
Dumnŏrix, -ĭgis.
Eporedŏrix, -ĭgis.
Gobannitio, -ōnis.
Induciomărus.
Litavīcus.
Lugotŏrix, -ĭgis.
Messāla.
Nasŭa.
Ollovĭco, -ōnis.
Orgetŏrix, -ĭgis.
Piso, -ōnis.
Praeconīnus.
Rebĭlus.
Regīnus.
Rutĭlus.
Sabīnus.
Segŏvax.
Taximagŭlus.
Teutomātus.
Valetiăcus.
Vercingetŏrix, -ĭgis.
Vertĭco, -ōnis.
Viridomărus.
Viridŏvix, -īcis.
Voctio, ōnis.
Volusēnus.
Vorēnus.
